T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA HALK AYDIN ÇATIŞMASI

YASEMİN KARATAŞ
13723011

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. NİHAYET ARSLAN

İSTANBUL
2017

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA HALK AYDIN ÇATIŞMASI

YASEMİN KARATAŞ
13723011

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. NİHAYET ARSLAN

İSTANBUL
2017

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA HALK AYDIN ÇATIŞMASI

YASEMİN KARATAŞ

13723011

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 06.06.2017
Tezin Savunulduğu Tarih: 05.07.2017

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Nihayet ARSLAN	
Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Yakup ÇELİK	
Yrd. Doç Dr. Çilem TERCÜMAN	

İSTANBUL
TEMMUZ 2017

ÖZ

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA HALK- AYDIN ÇATIŞMASI

YASEMİN KARATAŞ

HAZİRAN, 2017

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Reşat Nuri Güntekin, etkisi altında kaldığı realizm akımının tesiri ve güçlü bir gözlem yeteneği ile Türk toplumunun her tabakasını incelemiş ve gözlemlerini okuyuculara aktarmıştır. Anadolu'yu bizzat görmüş ve yaşamış bir yazar olarak yaptığı gözlemler onun özellikle halk aydın çatışması üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yaşadığı dönem içinde, dönemin sosyal şartlarının etkisiyle, edebiyatçılar tarafından sıkça işlenen halk aydın çatışması tema olarak onun birçok eserinde geniş yer tutar. Reşat Nuri Güntekin'in halk- aydın çatışmasını sıkça işlemesinin temel sebepleri; dönemde hâkim olan Cumhuriyet değerlerini halka aşılamak amacıyla Anadolu'ya giden aydınlara bir yol haritası çizmek, gittikleri yerlerde karşılarına çıkabilecek sorunları önceden tespit edip aydınları uyarmak, başarıya gidecek yolda onlara kılavuz olabilmektir. Romanlardaki çatışmalar, yazarın amacına hizmet etmektedir. Bu çatışmalar vasıtasıyla yazar, halk ile aydın arasındaki uzlaşının önemine dikkat çekmek ister. Uzlaşı olmadan ilerlemenin mümkün olmadığını, halka sırtını dönen, halktan uzaklaşan aydınların toplumu bir yere götüremeyeceğini savunarak aydınları bu noktada uyarmaya çalışır. Bu çalışmada romanları aracılığıyla Reşat Nuri Güntekin'de aydın kavramının tanımını ve niteliğini tespit etmek; yazarın romanlarındaki aydın tiplerin özelliğini, bu tipler ile halk arasında oluşturulan çatışmanın sebebini ve amacını irdelemek, yazarın hangi romanlarında bu çatışmayı işlediğini belirlemek, bu çatışmanın Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki yerini ve önemini tespit etmek amaçlanmış; Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında halk-aydın çatışmasına ne ölçüde ve neden yer verdiği, yazarın Anadolu'ya gidecek aydınlara verdiği tavsiyeler ve onlara çizdiği rota belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, Aydın Kavramı, Türk Aydını, Halk-Aydın Çatışması, Roman

ABSTRACT
THE CONFLICT BETWEEN THE PUBLIC AND INTELLECTUAL IN REŞAT NURİ GÜNTEKİN'S NOVELS

YASEMİN KARATAŞ

JUNE, 2017

Reşat Nuri Güntekin who is one of the important representative of Turkish Literature in Republican Period, analyzed the each grades of Turkish society and transposed his observation to his readers with the effect of realizm movement and a strong observation skill he had. Because of the observations he made as a writer who had been and lived in Anatolia, he especially focused on conflict between public and intellectual. During his lifetime; with the effect of the period's social conditions, the conflict between the community and intellectuals which is handled by the authors takes part as a theme in his many books. The main reasons why the writer frequently handled this conflict are to lead the intellectuals going to Anatolia in order to instil that period's prevalent Republican values to the public, warn the intellectuals in advance about the problems they might face wherever they go and guide them on the road to success. The conflicts in his novels serve his purpose. The author attracts attention to the importance of the reconciliation between the community and intellectuals through these conflicts. He defended the opinion that it was impossible to progress without reconciliation, the intellectuals turning their backs on society and moving away from the public could not contribute to the development of the community and he warned the intellectuals at this point. This study aims to identify the description and nature of the "intellectual" concept according to Reşat Nuri Güntekin through his novels, examine the features of "intellectual" characters in the author's literary works, the reason and aim of the conflict between these characters and community, specify in which of his novels the author touched upon this conflict issue, ascertain the role and significance of this conflict in Reşat Nuri Güntekin's novels, determine to what extent and why the conflict between the community and intellectuals takes place in Reşat Nuri Güntekin's novels, the recommendations Reşat Nuri Güntekin gave to the intellectuals going to Anatolia and the route he led them.

Key Words: Reşat Nuri Güntekin, The Concept "Intellectual", Turkish Intellectual, The Conflict Between The Public and Intellectual, Novel

ÖN SÖZ

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, tarihî, siyasî ve sosyal sebeplerden dolayı Türk romanının muhteva açısından çok verimli bir dönemidir. Reşat Nuri Güntekin, bu devrin en önemli romancılarından biridir. Buna rağmen, Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatının çok okunan ve çok sevilen yazarı üzerinde yapılan çalışmalar- pek az istisna dışında- hem az hem de yetersizdir. Bu çalışmanın nedeni, bugüne kadar, Reşat Nuri'nin romanlarındaki aydın tiplerin halkla çatışması üzerinde bir bütün olarak çalışılmamış olmasıdır. Araştırmada yazarın mevcut on dokuz romanı esas alınmıştır. Reşat Nuri'nin romanları, bir bütün olarak tahlil edilmemiş, sadece aydın tipler, bu tiplerin özellikleri ve halkla yaşadığı çatışmalar üzerinde durulmuştur. Çalışmada, halk-aydın çatışması genelden özele doğru incelenmiş, konuyu belirgin kılacak örneklere yer verilmiştir. Reşat Nuri Güntekin'in hikâye ve tiyatro eserlerinde de bu temayı işlemesine rağmen romanlarında daha derinlemesine, daha ayrıntılı ele aldığı için bu çalışma yalnızca roman türündeki eserlerle sınırlandırılmıştır.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Girişte konu hakkında genel bir bilgi verildi. İkinci bölümde çalışmanın temelini oluşturan Reşat Nuri Güntekin'in romanları incelenmeden önce yazarın hayatı, edebi kişiliği ve eserleri ile ilgili bilgiler verildi. Sonraki kısımda ise aydın kavramı, bu kavramın ortaya çıkışı, tarihi, aydınların genel özellikleri ve fonksiyonları üzerinde duruldu. Çalışmanın sonraki kısmında Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki aydın karakterler ve bu karakterlerin özellikleri belirlenip yazara göre bir aydın tanımı oluşturulmaya çalışıldı. Çalışmanın esas bölümü olan üçüncü bölümde Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki halk aydın çatışmasını ele almak için yazarın on dokuz romanını incelendi. Bu romanlardaki çatışmalar farklı kaynaklardan da yararlanarak dört ayrı kategoride ele alındı. Bu çalışmada aydın karakterler ve bu karakterlerin halk ile yaşadığı çatışmalar geniş yer tutacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümü olan sonuç bölümünde ise elde edilen verilerden çıkan sonuçlar değerlendirildi. Çalışmanın sonunda da Reşat Nuri Güntekin ile ve aydın kavramı ile ilgili kitap, makale ve tezler kaynakça olarak eklendi.

Çalışmamıza öncülük etmesi bakımından aydının tanımı ve fonksiyonları verilirken Yunus Balcı'nın *Türk Romanında Aydın Problemi* adlı eseri, aydının tarihini anlatılırken Doğan Gürpınar'ın *Türkiye'de Aydının Kısa Tarihi* adlı eseri, halk aydın çatışmasının sebepleri incelenirken de Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'ın *Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi* adlı eseri ve Ziya Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları* adlı eseri esas alınarak incelenirken elde edilen bulgular diğer kaynaklarla geliştirildi. Konu ile ilgili olarak daha önce Türk edebiyatında aydın tipi üzerinde Zeliha Güneş, *Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi,* Bülent Kalkan ise *Kurtuluş Savaşı Romanlarında Aydın Tipi* adlı tezlerle çalışma yapmışlardır. Bunlardan yola çıkılarak daha önce sadece Reşat Nuri'nin eserlerinde aydın tipleri başlı başına incelenmediği için, bu çalışmada halk- aydın çatışması teması derinlemesine işlendi. Zeliha Güneş, çalışmasında aydın kavramını Millî Edebiyat dönemine ışık tutması bakımından, Bülent Kalkan ise Kurtuluş Savaşı dönemine ışık tutması bakımından ele almıştır. Bu çalışmada amaç, dönemi değil yazarı esas alır.

Bu çalışma yazara ait bulgulara ulaşma, yazarı daha iyi tanıyıp tanıtma, yazarın hedefini ortaya çıkarma, inceleme, irdeleme amacını taşımaktadır. Çalışmada Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında sıklıkla görülen aydın tipleri ve bu tiplerin halk ile çatışmasını analiz etmek hedeflenmiştir.

Çalışmamızın sanat toplum ilişkisinin önemini ortaya koyması açısından önemli görülebileceğini düşünüyorum. Çünkü çalışmamız Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinin sosyal gerçekliğinin ortaya çıkardığı aydın tipini ve bu tiplerin yaşadıkları çatışmaları esas almaktadır. Bu çatışmaların Reşat Nuri'nin romanlarına yansımasının incelendiği çalışmamızda bu konuyu ele almakla araştırmakta olduğum yazarın daha iyi anlaşılmasına ve daha doğru değerlendirilmesine ve amacına ulaşmasına katkıda bulunmayı umuyorum.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emeği geçen değerli danışman hocam Doç. Dr. Nihayet Arslan'a, bölüm başkanımız, değerli hocam Prof. Dr. Yakup Çelik'e, manevi desteğini ve motivasyonunu her daim yanımda hissettiğim değerli hocam Prof. Dr. Aynur Koçak'a, bu süre zarfında verdikleri manevi destekten ötürü sevgili annem Özay Karataş'a ve sevgili babam Duran Karataş'a ve tezimin her aşamasında emeği geçen değerli arkadaşım Arif Keskin'e ve Şaziye Karataş'a teşekkürü borç bilirim.

İstanbul, Haziran 2017 Yasemin KARATAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
1. GİRİŞ 1
2. REŞAT NURİ GÜNTEKİN VE AYDIN KAVRAMI 5
2.1. Reşat Nuri Güntekin'in Hayatı 5
2.2. Reşat Nuri Güntekin'in Edebî Kişiliği 6
2.3. Aydın 16
2.3.1. Aydın Kavramı ve Türk Kültür Tarihinde Aydının Yeri 16
2.3.2. Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarındaki Aydın Tipler 33
3. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA HALK AYDIN ÇATIŞMASI 44
3.1. Merkez- Taşra İkilemi 50
3.1.1. İstanbul 51
3.1.2. Anadolu 55
3.2. Siyaset 82
3.2.1. Otorite 88
3.2.2. Cumhuriyet 100
3.2.3. Milliyetçilik 112
3.2.4. Bürokrasi 127
3.3. Din 137
3.3.1. Din Adamları 145
3.3.2. Türbeler 151
3.3.3. Batıl İnançlar 157
3.4. Toplum Meseleleri 160
3.4.1. Eğitim 161
3.4.2. Kadın 195
3.4.3. Etik Değerler 204
3.4.4. Yanlış Batılılaşma 229
3.4.5. Kıyafet 238

3.4.6. Sanat 244
4. SONUÇ 252
KAYNAKÇA 257
ÖZ GEÇMİŞ 260

1. GİRİŞ

Roman türü, edebiyatımıza Tanzimat'la birlikte girmiş yeni bir türdür. Tanzimat'tan önce, Divan ve Halk Edebiyatındaki öykülerin, öykü ve roman tekniği ile bir ilgisi yoktur. Özellikle Divan Edebiyatında düzyazı ile ya da manzum olarak yazılan öyküler belli konuların dışına çıkmazlar. Halk öykülerinin birçoğu da masal karakteri gösterirler.[1] Servet-i Fünun döneminde edebiyatımızda zirveye oturan bu türün topluma fayda amaçlı kullanılması ancak Millî Edebiyat döneminde mümkün olmuştur.

Edebiyatımıza romanları, öyküleri, oyunları, eleştirileri, gezi notları, makaleleri ve çevirileri ile katkıda bulunan Reşat Nuri Güntekin, Meşrutiyet, Millî Edebiyat ve Cumhuriyet dönemi adını verdiğimiz üç büyük dönemde eserlerini kaleme almıştır. Ancak eserlerinin çoğunu Cumhuriyet döneminde yazmış olması onun Cumhuriyet dönemi yazarı olarak tanınmasına sebep olmuştur. "Cumhuriyet devri Türk edebiyatının en çok okunan, en çok sevilen, eserleri en çok baskı yapan romancısı odur. Başka hiç bir Türk romancısı ilk eserinden – Çalıkuşu- itibaren her tabakadan okuyucu arasında onun kadar geniş sempati uyandırmamış, onun kadar yaygın bir şöhrete kavuşmamıştır."[2]

Romanlarında Anadolu'yu sıkça işleyen yazar, sık sık Anadolu ve İstanbul'u romanlarında çeşitli vasıtalarla birleştirir. Böylece halk ve aydını da birleştirmeyi hedeflemektedir. Eserlerinin çoğunda, kendi fikirlerini temsil eden ve doğru yolu gösteren idealize edilmiş tipler yaratmıştır. Toplumun eğitimle kalkınacağına inanan yazar, idealist tipler çizerek ve bu tipleri Anadolu'ya göreve yollayarak Millî Edebiyat'ın ilkelerinden olan mektepten memlekete ülküsüne katkı sağlamıştır: "Kendisinden önceki romanlarda kentin/ İstanbul'un dışına çık(a)mayan Türk aydınını idealleriyle birlikte Anadolu'ya gönderme cesaretini göstermekle kalmaz, aydının halkla arasındaki kopukluğunu da hiç seviyesine indirger."[3]

---

1 Olcay Önertoy, Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:25, Cumhuriyet Dizisi:13, Ankara, 1984, s. 1

2 Birol Emil, Reşat Nuri Güntekin, Kültür Bakanlığı Yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 5-6

3 M. Fatih Kanter, Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek, Grafiker Yayınları, Ankara, Ekim 2013, s. 35

Reşat Nuri Güntekin'in en büyük başarısı, yarattığı tiplerdedir. Yarattığı tipler o kadar canlıdır ki okuyucuda yaşamış ya da yaşayabilir izlenimi yaratır. Türk toplumuna sosyal gerçeklikleri bu tipler vasıtasıyla anlatmış ve çok başarılı olmuştur. Orijinal tipler yaratmakta son derece usta olan yazar, bu tipler üzerinden tüm meseleleri anlama ve anlatma yoluna gitmiştir:

> "Reşat Nuri en hissî görünen romanlarında bile hayatın veya insanın bir kesitini ortaya çıkarır. Köylü, çiftçi, küçük memur ve aydın günlük geçim derdindeyken, bunların kaderiyle meşgul olan öğretmen, doktor, asker gibi meslek grubu aydınlar hem onlar gibi geçim derdindedirler, hem de onların hayatında kurtarıcı rol oynarlar. Onların hikâyeleri yazar için Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki imkânsızlıkları ve idealizmi anlatma vasıtası olur."[4]

"Aydın, kültürlü, okumuş, ileri düşünceli; toplumun bilinçlenmesine yardım eden, gerçeği araştırarak doğruyu söyleyen, eleştiri yapabilen, özeleştiriden kaçmayan, barışçı bir insandır. Bu özellikleri gösteren roman kişilerine de aydın tip denir."[5] Reşat Nuri'nin çizdiği tiplerden en belirgini aydın tiplerdir. Yazar, eserlerinin çoğunda bu aydın tipleri kendi sözcüsü yapmış, fikirlerini okuyucuya onlar vasıtasıyla aktarmıştır. Kendisi de bir öğretmen aydın olan Reşat Nuri, böylece fikirlerini halka aşılama, halkı eğitme gayesi gütmüştür. Döneminin en çok okunan yazarı olması vasıtasıyla hedefine ulaşmış, tenkitlerini halka iletmiştir. İdealize tipler yaratmakta usta olan yazar halka bu tipler aracılığıyla yol gösterirken aydınları da gerçekçi bir dille eleştirmekten geri durmamış, amaçlarına ulaşabilmeleri için mutlaka halkla uzlaşmaları gerektiği tezini, bu çatışmayı işleyen tüm romanlarında savunmuştur:

> "Özellikle, Cumhuriyet'in ilk döneminde İstanbullu yazarlar Anadolu'dadırlar. Gördükleri, yaşadıkları bildiklerinden çok farklıdır. (….) Varlığını korumak ve devam ettirmek mücadelesinde Anadolu'ya geçen aydın İstanbullular Anadolu'da halkla kaynaşmanın çabasını vermişlerdir. Milli mücadelenin başarıya ulaşması halk ile aydının, tek bir ülkü, vatanın kurtarılması amacında birleşmeleri sayesinde mümkün olmuştur."[6]

Edebî bir tür olan roman, tarihi bir belge değildir; ancak bu eserlerden ana hatlarıyla dönemin tarihi, siyasi ve sosyal bilgilerini elde etmek mümkündür. Romanlar, yazıldıkları dönem gerçekliğini yansıtmaları bakımından tarihe ışık tutarlar. Edebiyat, gerçek hayattan tamamen bağımsız bir sanat değildir. Gerçek hayatla iç içedir:

> "Bir yazarın ya da belli bir gruba ait yazar ve şairlerin eserlerinin, ideolojik, felsefi ya da siyasi açıdan toplu olarak incelenmesi, hele ki devirleri de göz ardı edilmezse- şüphesiz o devrin, yazarın, grubun ya da devrin edebiyat anlayışının nasıl ve ne olduğu hakkında bizde bir kanaat oluşturur. Bu kanaat özellikle edebiyatla uğraşanlar için devrin, grubun hatta yazılan türün –en

---

[4] İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, 4. bs., İstanbul, Ekim 2003, s. 260-261

[5] Zeliha Güneş, *Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1997, s. 343

[6] Enginün, **age,** s. 242

azından o dönem için- sınırlarını çizmede ve değerlendirmede bir ölçüt olarak kullanılabilecektir."[7]

Realist bir yazar olan Reşat Nuri Güntekin, kuvvetli bir gözlem yeteneğine sahiptir. Türk toplumunda asırlardan bu yana süregelen ve hala çözülememiş en büyük sıkıntılardan biri olan halk- aydın çatışması, toplumcu bir yazar olarak Reşat Nuri Güntekin'in de dikkatini çekmiştir. Eserlerinde dönemin gerçekliğine sıkça yer vermiş, yaşadığı dönemin en büyük toplumsal sorunlarından biri olan medeniyet değişiminin kaçınılmaz ikilemleri onun eserlerinde de kendine yer bulmuştur. Reşat Nuri Güntekin, bu ikilemlerle birlikte halk aydın çatışmasına da yer vermiş, bu çatışmayı çarpıcı ve etkileyici bir biçimde okura sunmuş, böylece Türk toplumunun dönem sorunlarını ele almaya çalışmıştır.

Reşat Nuri Güntekin'in yazın hayatında etkin olduğu Meşrutiyet, Millî Edebiyat ve Cumhuriyet dönemleri, toplum yaşamının büyük bir süratle değiştiği dönemlerdir. Bu süratli değişim toplumda değişime ve yeniliğe uyum sağlayanlar ve sağlayamayanlar arasında bir uçurum oluşmasına sebep olmuştur. Bu uçurum zaman zaman çatışmalara yol açmış ve toplumu derinden etkilediği için bu konu dönemin romanlarında kendine sıkça yer bulmuştur. Halk ile aydın arasındaki gerilimli iletişimin temelleri çok eskiye dayanmakla birlikte özellikle toplum yaşamını değiştiği dönemlerde bu gerilim zirveye çıkmaktadır. Türk sosyolojisinin babası olarak kabul edilen Ziya Gökalp, güzideler dediği aydınların Batılı bir eğitim aldıklarını ve millî harstan uzak yaşadığını farketmiş, onları halka doğru yönlendirmiştir: "Halka doğru gitmek ne demektir? Halka doğru gidecek olanlar kimlerdir? Bir milletin münevverlerine, mütefekkirlerine ki milletin güzideleri adı verilir. Güzideler yüksek bir tahsil ve terbiye görmüş olmakla halktan ayrılmış olanlardır. İşte halka doğru gitmesi lazım gelen bunlardır."[8] diyerek aydınlara yol göstermiştir. Halka doğru gitmeyi Türkçülüğün ilk esaslarından biri olarak kabul eden Gökalp, güzidelerin halktan millî kültürü alıp onlara Batı medeniyetini aşılamaları gerektiğini ve bunun millî bir görev olduğunu söylemiştir: "İşte Türkçülüğün vazifesi, bir taraftan yalnız halk arasında kalmış olan Türk harsını arayıp bulmak, diğer cihetten Batı medeniyetini tam ve canlı bir surette alarak milli harsı aşılamaktır."[9]

Türk edebiyatında bir geçiş dönemi olan Millî Edebiyat Dönemi, halk aydın çatışmasının en sık yaşandığı dönemdir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban* adlı

[7] Aykar Sönmez, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* cilt:6 Sayı:28 Güz 2013 s.302
[8] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Nilüfer Yayıncılık, Ankara,2008,s.43
[9] **age**, s.42

romanında; Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye* adlı romanında bu çatışmayı sıkça işlemişlerdir. Reşat Nuri'nin romanlarında olayların cereyan ettiği zaman dilimi, Türk kültür hayatında en radikal değişmelerin meydana geldiği bir zamandır. 19. asrın son çeyreği ile 20. asrın ilk yarısını içine alan bu dönem, aynı zamanda Osmanlı devletinin tasfiyesi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ve Batı medeniyeti dairesine resmen girilmeğe çalışıldığı bir dönemdir. Toplumun süratle değiştiği, halk ve aydın arasındaki uçurumun en yüksek olduğu dönemlerde eserlerini veren yazar, bir aydın olarak topluma yön verme, halk ile aydını kucaklaştırma, Anadolu'ya gidecek idealist aydınlara yol çizme, örnek rol modeller belirleme gayreti içindedir. O, ilk romanlarından itibaren bu çok dolu dolu olan, sosyal, siyasî ve kültürel olarak çok yoğun geçen dönemi eserlerine konu etmiştir."[10] Türk toplumu açısından çok önemli olan bu dönemlerin tarihsel yansımalarının romana yansıması sonucu ortaya çıkan bu tema dönemine ışık tutmaktadır.

[10] Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit***,** T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2492, yayımlar dairesi başkanlığı kültür eserleri dizisi/271, Ankara,2000, s.3

2. REŞAT NURİ GÜNTEKİN VE AYDIN KAVRAMI

2.1.Reşat Nuri Güntekin'in Hayatı[11]

Reşat Nuri Güntekin, 25 Kasım 1889'da İstanbul Üsküdar'da dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Mehmet Reşat Güntekin'dir. Babası İbrahim Nuri Bey, İstanbullu eski bir aile olan Çubukçuzadelerdendir. Annesi, Yaver Paşa'nın kızı Lütfiye Hanım'dır. Reşide adlı kız kardeşi çok genç yaşta hastalanıp hayatını kaybetmiş, Reşat Nuri, tek çocuk olarak büyümüştür. Babası askeri doktor olduğu için öğrenim hayatı boyunca birçok il gezen Reşat Nuri, ilköğrenimine ilk olarak İstanbul Selimiye Mahalle Mektebi'ne giderek başlar. Kısa bir süre sonra babasının tayini nedeniyle Çanakkale'ye gider. Burada bir yıl süresince babası onu okula göndermez. Ardından Çanakkale'de bir mahalle mektebi olan Mekteb-i İptidaiye'ye gitmiştir. 1900 yılında ilköğrenimini tamamlar. Ortaöğreniminin ilk bir buçuk yılını Mekteb-i İdadi'de okuduktan sonra bir yıl Galatasaray Lisesi'ne devam eder. "Ardından İzmir'de Müslüman çocuklarının kayıtlarının alınmadığı Saint-Joseph Frères Fransız Mektebine girer."[12] 1908 yılında bu okuldan mezun olur ve hemen ardından İstanbul Darülfünun Edebiyat Şubesinin müsabakasını kazanır. Yüksek öğrenimini 1912'de, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olarak tamamlar. Böylece öğrenim hayatını yirmi üç yaşında bitirmiş olur.

Fakülteyi bitirdikten sonra, 1913 yılında ilk olarak Bursa Sultanisi Orta Kısım Fransızca Öğretmenliği görevine atanır. Bu görevin ardından sırasıyla İstanbul Beşiktaş İttihat ve Terakki Mektebi Fransızca ve Türkçe Kitabet Muallimliği, Fatih Vakıf Mektebi Müdür ve Birinci Muallimlik, Akşemsettin Mektebi Müdürlüğü, Feneryolu Murad-ı Hâmis Mektebi Müdürlüğü, Gaziosmanpaşa Mektebi Müdürlüğü ve Baş Muallimliği, Vefa Sultanisi Türkçe Muallimliği, İstanbul Erkek Lisesi Türkçe Muallimliği, Çamlıca Kız Lisesi Fen Terbiyesi Muallimliği, Erenköy Kız Lisesi Edebiyat Muallimliği görevlerinde bulunur. Kabataş ve Galatasaray Liselerinde de edebiyat öğretmenliği ve

[11] Reşat Nuri Güntekin'in hayatı hazırlanırken, Olcay Önertoy'un *Reşat Nuri Güntekin*, Prof. Dr. Birol Emil'in *Reşat Nuri Güntekin* adlı biyografilerinden ve M. Fatih Kanter'in *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

[12] Aykar Sönmez, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* cilt:6 Sayı:28 Güz 2013 s.302-303

müdürlük yapmıştır. Reşat Nuri Güntekin, Erenköy Kız Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı yıllarda öğrencisi olan Hadiye Hanım ile tanışır ve Hadiye Hanım okulu bitirince 1927 yılında onunla evlenir. 1941'de tek çocuğu olan kızı Elâ Güntekin dünyaya gelir.

Ününü edebiyat alanında yapmakla birlikte Reşat Nuri harf devriminden sonra geliştirilen dil çalışmalarına da katılmıştır. 20 Mart 1929 tarihinde Dil Heyeti azalığı görevine getirilir. 25 Nisan 1931 tarihine kadar bu görevi sürdürür. II. Dil Kurultayı'ndan sonra, 1934 yılı sonlarında kurulan kılavuz çalışma kolu, IV. Dil Kurultayı'nı izleyerek kurulan Bilim Kurulu ve 1951'de Yönetim Kurulu üyeliklerinde bulunmuştur.

Reşat Nuri, 26 Nisan 1931 yılında da Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliğine atanır. Anadolu'yu baştanbaşa dolaşmasına neden olan müfettişlik görevi sayesinde ülkenin gerçeklerini yakından görme ve Anadolu'yu bütün sorunlarıyla tanıma imkânı bulur. Böylece Anadolu'yu eserlerine gerçekçi bir bakış açısıyla yerleştirir. Maarif Müfettişliği yaptığı sıralarda milletvekili olmaya karar verir. 1939'da Çanakkale milletvekili olarak TBMM'ye seçilir ve 1946 yılına kadar Çanakkale milletvekilliği yapar. 1943'te tekrar Millî Eğitim'e döner, 1947 yılında başmüfettiş olur.

1950 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Türkiye temsilciliği ve öğrenci müfettişliği görevleriyle Paris'e gider ve Paris kültür ataşeliği yapar. 1954'te ise yaşından dolayı bu görevden ayrılmak zorunda kalır. 12 Mayıs 1954 tarihinde emekliye ayrılır. Reşat Nuri, devlet görevi yaparken üç kez emekli olmuştur. Üçüncü emekliliğinden sonra devlet görevi almayarak edebiyatla ilgilenmiştir. Emekliliğinden vefatına kadar geçen sürede İstanbul Şehir Tiyatroları Edebî Heyet Üyeliği görevini yürütür. Güntekin'e akciğer kanseri teşhisi konulduktan sonra tedavisi için Londra'ya gider ve 7 Aralık 1956'da Londra'da ölür. 13 Aralık 1956 günü, Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilir.

2.2. Reşat Nuri Güntekin'in Edebî Kişiliği

Türk edebiyatının sürekli ve çok yazan sanatçılarından biri olan Reşat Nuri Güntekin'in edebiyata olan merakı, henüz çocukken başlar. Özellikle aile çevresindeki kişilerin kitaba meraklı olması henüz çocuk yaşlarda onu kitap okumaya sevk eder. Güntekin'in babasının geniş yelpazeli bir kütüphanesi olduğunu bilinmektedir. "Zira babasının kütüphanesinde bulunan Mesnevi şerhleri ve divanların yanında bulunan Balzac, Zola,

Flaubert gibi yazarların eserleri, onun romancılığının da temelini oluşturur."[13] Evde böylesine zengin bir kitaplığın bulunması yazarın küçük yaşta Doğu ve Batı edebiyatını tanımasına yol açmıştır. Reşat Nuri'yi genel olarak edebiyatla ilgilenmeye yönelten etken babasının bu kitaplığıdır. Bu kitaplık rastgele kitaplardan oluşan bir kitaplık değildir. Aslında babasının böyle bir kitaplığı oluşunu yazar, şaşkınlıkla karşılamıştır. Reşat Nuri, babasının kitaplığını şöyle anlatır:

> "Babam için bana yine muamma kalmış bir ikinci şey, bu kütüphanenin pek rastgele bir kütüphane olmaması idi. Türkçe, Farsça divanlara, bizim divanların en iyilerine, kalın Mesnevi, Hafız şerhlerine, bütün Edebiyat-ı Cedide'ye ve daha evvelkilere haydi bir dereceye kadar bir menşe tasavvur edilebilsin; fakat Voltaire'leri, Rousseau'ları, Montesquieu'leri ile eski Bibliotheque Nationale'in mavi kaplı, ucuz klasikler edisyonunun hemen tamamını, Balzac'lar, Flaubert'ler, Zola ve Dante'lerle Fransız realist ve natüralistlerini; Taine'i Renan'ı, Felis Alcan kütüphanesinin en ağır başlı fikir ve felsefe neşriyatını…" [14]

Onun edebiyata ilgisi, daha okul çağına gelmediği yaşlarda başlar. Dinlediği ilk öyküler, lalası Şakir Ağa'nın anlattığı masallardır. Bu masallardan en çok Üç Kardeşin Geyik Avı masalındaki mısralar, daha sonra Çanakkale'de kış geceleri vakit geçirmek için okuma yazma bilen komşu hanımların okudukları romanlar, onun bu türe duyduğu ilgiyi geliştirmiştir. Çocukluk yıllarında okuduğu Fatma Aliye Hanım'ın *Udi* isimli romanı hayatına iz bırakıp, sanata heveslendiren eserler arasına girer. Bunun dışında en çok Halit Ziya'nın romanlarından etkilenip yazar olma hevesini duymuştur. Öğretmenlik mesleğinin yanı sıra edebiyatla uğraşan Reşat Nuri, Halit Ziya'nın eserlerinden aldığı zevk ile hikâye yazma hevesi duymaktadır. Eserlerinin temelini ona borçlu olduğunu belirtir.

Reşat Nuri'deki edebiyat yeteneğini ilk keşfeden, hocası Hamdullah Suphi Tanrıöver olmuştur. Hocasını yanıltmayan Reşat Nuri, roman dünyasına damgasını vursa da edebiyat dünyasına girmesi imzasız yayınladığı şiirlerle gerçekleşir. Ancak şiirlerini kendisi de pek dile getirmez. Güntekin'in asıl tutkusu tiyatrodur:

> "Kendi söylediğine göre, yazmaya başlaması da okumaya başlaması gibi rastgeledir. Darülbedayi'de bir oyunu izlerken, perde arasında sahneye konulan oyun konusunda söylediklerinin Zaman gazetesi başyazarınca duyulması, yazar olmasına yol açar. Bu gazeteye iki yıl süreyle tiyatro değerlendirmeleri yazar. Sonra kendisi oyun yazmaya heveslenir, yazdığı oyunlar beğenilir, kendi deyişi ile 'artık yolunu bulmuştur.'"[15]

---

[13] M. Fatih Kanter, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*, Grafiker yayınları, Ankara, Ekim 2013 s. 27

[14] Üstadla Bir Mülakat, Edebiyatçılarımız Konuşuyor, 1953 ten aktaran Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s. 9-10

[15] Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s. 10

Küçük yaşta Doğu ve Batı edebiyatını tanıyarak yetişen Reşat Nuri, ilk yazılarını Birinci Dünya Savaşı yıllarında Le Pensee Turque adlı dergiye yayınlar. Burada Türk edebiyatı ile ilgili genel değerlendirmeler yapar. 1918 yılında Zaman gazetesinde "Temaşa Haftaları" başlıklı tiyatro eleştirileri yazar. *Eski Ahbab* adlı ilk hikâyesi (1917) Diken dergisinde, Cemil Nimet takma adıyla yayımlanan *Harabelerin Çiçeği* adlı ilk romanı(1918) Zaman gazetesinde ve ilk piyesi olan *Hakikî Kahramanlık* (1919) yine Zaman gazetesinde yayımlanır. Bu arada 1920 yılında Dersaadet gazetesinde tefrikasına başlanan Gizli El daha ilk sayıda sansüre uğradığı için ancak üç yıl sonra kitap halinde çıkmıştır. Böylece edebiyat dünyasına girmiş olur. Yazar, *Harabelerin Çiçeği* romanını Fransız bir romancının da benzer bir konuda romanı olduğunu öğrendiği için tam anlamıyla benimseyemediğinden *Gizli El'* i ilk romanı olarak görür. Ama ona asıl ününü kazandıran, *Çalıkuşu* romanı olur. Önce *İstanbul Kızı* adıyla tiyatro türünde kaleme aldığı *Çalıkuşu*, olayların Anadolu'da geçmesi dolayısıyla 'salon zihniyetli' Darülbedayi'de oynanmayınca Reşat Nuri bu eseri romana çevirerek yayımlamıştır. (Vakit gazetesi, 1922) Roman aynı yıl kitap halinde çıkmıştır. Çalıkuşu daha tefrikasından itibaren Reşat Nuri'yi bütün memlekete yaygın bir şöhretle en sevilerek okunan romancı yapmıştır.[16] Eser; İngiliz, Alman, Rus, Bulgar, Sırp dillerine çevrilerek yazara dünya ölçüsünde ün kazandırmıştır.[17] Çalıkuşu'nun şöhretiyle birlikte roman dünyasına giren Güntekin, kendini geliştirerek eserler vermeye devam eder.

Reşat Nuri, 12 Nisan 1923 tarihinde Mahmut Yesari, Ahmet Fehim ve İbnürrefik Ahmet Nuri ile birlikte haftalık olarak yayımlanan Kelebek adlı mizah dergisi çıkarmaya başlar. Bu dergide mizahi hikâyeler de kaleme alır. Dergide 'Ateş böceği', 'Ağustos böceği', 'Yıldız böceği', 'Çiğdem', 'Saksağan' takma adlarıyla mizahî yazılar yayınlamıştır. Onun takma isimler kullanmasını sebebi şöyle açıklanabilir:

> "Kelebek dergisindeki hikâyeler Güntekin'in söylemek isteyip de söylemediği eleştirel konulardan oluşur. Özellikle toplumdaki aksaklıkları ve çürümeyi eleştirel tarzda irdelediği bu kısa hikâyelerde müstear isim kullanması, onun yazın dünyasındaki hassasiyetinden kaynaklanır. Çalıkuşu yazarı olmanın ağır yükümlülüğü altında ironik ve alaycı bir üslupla halkı eleştirmenin yanlış olacağı düşüncesi, onu müstear isimler kullanmaya yönlendirir."[18]

Yazar, 1927 yılından sonra kasaba kasaba gezme imkânı bulacağı Anadolu'yu eserlerinde anlatmaya devam edecektir. Bu gezilerin sonucu olarak gezi türündeki eser, *Anadolu Notları* oluşmuştur. Bu durum sanatçıdaki güçlü gözlem yeteneği ve

---

[16] Prof. Dr. Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1064, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 3

[17] Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı III,* 14.bs.,Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 792

[18] M. Fatih Kanter, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*, Grafiker Yayınları, Ankara, Ekim 2013, s. 28

realizmin etkisiyle oluşur. Reşat Nuri, 1947 yılında İstanbul'da Memleket adlı günlük bir gazete çıkarır, bu gazetenin başyazarlığını yapar. Yazar, bu gazetede Cumhuriyet ideolojisini ve inkılâplarını savunup halka anlatmaya çalışırsa da bu gazete uzun ömürlü olmaz.

Reşat Nuri Güntekin'in 1918-1955 yılları arasında yazılarının çıktığı bazı fikir ve edebiyat dergileri ise şöyledir: İnci, Edebî Mecmua, Büyük Mecmua, Nedim, Şâir, Hayat, Güneş, Muhit, Yeni Türk, Ana Yurt, Ayda Bir, Akbaba, Yedigün, Aile, Varlık, Türk Dili, Türk Yurdu, Temaşa Mecmuası, Yeni Mecmua, Darülbedayi Mecmuası, Türk Tiyatrosu Mecmuası, Devlet Tiyatrosu Mecmuası.[19]

Reşat Nuri Güntekin, Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Cumhuriyet döneminde eser vermiş Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biridir. Bu üç büyük dönemde eser vermiş olmasına rağmen romanlarının çoğunu Cumhuriyet döneminde yazdığı ve yayınladığı için Cumhuriyet dönemi yazarı olarak ele almak daha doğru görünmektedir. Ününü roman yazarlığına borçlu olsa da hikâyeleri, oyunları, çevirileri, gezi yazıları da mevcuttur. Tiyatro eleştirmenliği de yapmış olan yazar, birçok gazete ve dergide de yazılar yayınlamıştır.

Küçük yaşta babasının zengin kütüphanesinden hem Doğu hem Batı edebiyatını ve kültürünü tanımış, bu anlamda her iki kültürü de başarıyla sentezlemiştir. Realist bir yazar olan Reşat Nuri, çok başarılı bir gözlemcidir. Babasının mesleğinden ötürü küçük yaşta Anadolu'yu bizzat gezip görmüş, yaşamıştır. Adım adım gezdiği Anadolu, ona dönemindeki diğer yazarlardan çok daha farklı tecrübeler kazandırmış, o da bu tecrübeleri eserlerine tüm gerçekçiliğiyle yansıtmıştır.

Cumhuriyet devrinin ilk romanı, devrinin en sevilen romanı Çalıkuşu'nun yazarı olan Reşat Nuri Güntekin'in romanlarını iki ayrı döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem eserlerinde bireysel ve duygusal ilişkileri ön planda işler. *Akşam Güneşi, Dudaktan Kalbe* ve *Bir Kadın Düşmanı,* bireysel konuları ele alan aşk romanlarıdır. Sanat hayatının ikinci döneminin eserleri sayılabilecek romanlarında ise Atatürk inkılâplarını tanıtma ve benimsetme amacını ön plana çıkarır. Reşat Nuri Güntekin, Millî Mücadele'ye destek veren yazarlardandır. İlk dönem romanlarındaki aşk teması, ikinci dönem romanlarında geri planda kalır ve asıl vakayı destekleyen unsur olur. İlk dönem romanlarında şahıslar, olaylar, hatta anlatım tarzında duygu ağırlık kazanır. Daha

[19] Prof. Dr. Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1064, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 2

sonrakilerde ise toplum meseleleri ön plana çıkar. Yazar, olgunluk dönemine (ikinci dönem) *Yaprak Dökümü* ile giriş yapar. Bu dönemde bireyi, toplumun içinde ele almıştır. Reşat Nuri'nin ikinci tip romanları arasında yer alan *Miskinler Tekkesi, Gizli El, Eski Hastalık* ve *Yaprak Dökümü* gibi romanlarda daha çok toplumsal konular işlemiştir. Bu romanlarda sosyal çözülmenin kaynağı olarak aile gösterilir. Reşat Nuri, bu dönemde yazdığı eserleri, ilk dönem romanlarından teknik ve üslup bakımından daha üstün bulduğunu belirtir.

Reşat Nuri, romanlarında çoğunlukla Anadolu insanını, onun mücadelesini ve çaresizliğini konu olarak ele almıştır. Batı edebiyatını tanıyarak geliştirdiği roman tekniğini yerli konuları, insanları ve Anadolu'yu temel alarak kullanır. Yaşadığı dönemin insan manzaralarını, sosyolojik ve psikolojik yapısını eserlerinde yansıtmaya çalışır. Sosyal eleştiriyi de belli bir insan sevgisi ve hoşgörü açısından bakarak işler. Fazilet, alçak gönüllülük, paylaşma, dürüstlük ilkelerini ön plana çıkararak Anadolu insanını sevmeyi öğretir. Romanlarında yoğun bir yurt ve insan sevgisi ve cıvıl cıvıl yaşama sevinci tütmektedir."[20] Ezilmiş, geri kalmış, cahil halkı en sevimli haliyle eserlerine konu eder. Eserlerinde ince bir mizah unsuru yer alır:

> "Romanlarında ve hikâyelerinde, yer yer, ince bir zekâdan ve sevimli bir espri gücünden doğma, olayların zaman zaman yarattığı gerilimi yumuşatan, ölçülü bir mizah unsurunun da yer aldığını kaydetmek gerekir. Bu mizah unsurunu yazar, tenkid ettiği karakterleri gülünç durumlara sokarak hırpalamakta da başarı ile kullanır. Güçlü bir gözlemciliğe dayanan bir realizmin cazip bir romantizmle karıştığı romanlarında, çok samimi bir üslûbla çok tabiî bir konuşma dilinin hakim bulunduğu görülür. Yazarın anlatım (tahkiye) da ve psikolojik tahlillerdeki gücüne de ayrıca işaret etmek gerekir."[21]

Reşat Nuri'nin romanlarında zaman dilimi II. Abdülhamit zamanından başlar ve Cumhuriyet dönemini de içine alır. Roman konuları bu zaman dilimi içinde geçer. "Bu itibarla son devir imparatorluk Türkiyesi ile Cumhuriyet Türkiyesi'nin asıl tablosu Reşat Nuri'nin romanlarında çizilmiştir."[22] Reşat Nuri, Anadolu, eğitim, halk- aydın çatışması, yanlış din adamları, yanlış batılılaşma, aile ilişkileri, fedakârlık vb. konuları da işlemektedir. Kendisi de bir öğretmen olan Reşat Nuri, mesleğinden dolayı birçok romanında eğitim sorunlarına eğilir. *Çalıkuşu, Yeşil Gece, Acımak* ve *Kan Davası* gibi romanlarının kahramanları öğretmendir. Roman kahramanları arasında en çok öğretmenlere doktorlara askerlere ve bürokratlara yer verir. Eselerindeki kahramanları

---

[20] Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı III,* 14.bs.,Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 793

[21]Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860- 1923*,İnkılap Kitabevi,İstanbul,1995,s. 188

[22] Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 23

genelde tek yönlüdür. Olay kahramanlarını çevreyle birlikte verir. Romanlarında sayılamayacak kadar çok insan tipi yaratmıştır. Reşat Nuri, karakterleri kutuplaşma yöntemiyle vererek mesajı daha belirgin kılmayı amaçlar. Kahramanlarını, dış görünümlerinden çok psikolojik özellikleriyle yansıtır. Şahıs kadrosu çok geniştir. Birol Emil, "Türk edebiyatında başka hiçbir romancının şahıslar dünyası, Reşat Nuri'ninki derecesinde kalabalık değildir."[23]der. Reşat Nuri'nin roman kahramanları o kadar doğal, o kadar gerçek gibidir ki, okuyucu onları hiç yadırgamaz. Bunun sebebi, onun halkı çok iyi tanıması, çok sevmesi ve onlarla çok kaynaşmış olmasıdır. Birol Emil, Reşat Nuri'nin roman şahıslarını şöyle anlatır:

> "Roman şahısları çok tabiî bir şekilde, kendiliklerinden ve hayatın içinden doğarlar. Onların okuyucuda o kadar canlı, yaşamışlar veya yaşayabilirler intibaını uyandırmasının sebebi budur. Bu roman şahısları önceden hazır kalıplara göre inşa edilmemişlerdir. Sadece bu zâviyeden bakılınca, Reşat Nuri'nin, roman sanatında en mühim ve en güç mesele olan 'gerçeklik duygusu'nu nasıl bir canlandırma kudreti ile yarattığı görülür. Ancak hâlis romancılara has bir maharetle o, ayrı nizamları olan realite dünyası ile romanesk dünyayı birleştiren ve aslında bir fiction sanatı olan romanı bir hayat sanatı yapan hassas noktayı çok iyi bulmuştur. Bunda Reşat Nuri'nin hiç kabartmasız, desen gibi üslûbundaki sadelik ve tabiîlik kadar başvurduğu estetik vasıtaların da rolü vardır."[24]

Yazardaki hümanizm tüm romanlarında kendini gösterir. "O, romanlarında anlattığı olaylara oldukça yumuşak, yanlışlık yapan insanlara bağışlayıcı yaklaşımlarıyla sevilmiş bir yazarımızdır. Toplumumuzda birçok insan onun romanlarıyla okuma alışkanlığını geliştirmiş, pekiştirmiştir."[25] Başta Çalıkuşu olmak üzere romanlarının çoğunun Türk okuyucusu tarafından hemen her dönemde okunması ve sevilmesi bunların sevgi, merhamet ve şefkat duygularıyla işlenmiş olmasındandır. Roman kahramanları arasında bulunan düşmüş kadınlar, dilenciler, toplumun çeşitli şekillerde damgaladığı suçlular bile okuyucuya fazla itici gelmez.[26] Yazardaki insan sevgisi, şefkat ve idealizm romanlarındaki aydınların tümüne sirayet etmiştir:

> "Reşat Nuri her şeyden önce sevgi, güven, şefkat, merhamet, müsamaha, affetme, feragat, fedakârlık, tevazu, anlayış, yardımseverlik, diğergâmlık gibi derin beşerî duyguların sanatkârıdır. Başka hiç bir Türk romancısında hakim duygu olarak bu insan sıcaklığı yoktur. O, en düşkün kahramanlarına bile daima mazeretler arar, onların ferdî zaaf, iradesizlik ve başarısızlıklarını ya yaradılış aksaklığına, yahut da çevrenin ve cemiyetin anlayışsızlığına bağlar. Onun bütün eserlerine hakim olan davranış tarzı böyle bir insan ve insanlık anlayışıdır. Özellikle çevre faktörü yahut insan- çevre, daha geniş plânda fert-cemiyet çatışması kahramanların kaderini tayin eden en esaslı âmildir. Fakat bu cemiyet de, bu insanlar da bizimdir ve bizdendir. Reşat Nuri'nin o kadar çok sevilmesinde bu 'bizden oluş'un mühim rolü vardır. Çünkü eserlerine bir 'leit-motif' gibi

---

[23]Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no:3190, İstanbul, 1984, Önsöz, s. X

[24] **age,** s. VIII

[25] Zeliha Güneş, *Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1997,s. 397

[26] Hüseyin Çelik, *İslam Ansiklopedisi*, Reşat Nuri Güntekin maddesi, Cilt 14, s. 309

> hakim olan beşerî duygular Türk milletinin insan ve insanlık anlayışını gösteren değişmez ortak hisler ve seçkin vasıflardır."[27]

Reşat Nuri Güntekin'de olaylar da şahıslar da çok zengin, çok çeşitlidir. Onun romanları hayatın ta kendisidir. Okuyucuların kahramanları yadırgamaması, içimizden biri gibi görmesi ve dolayısıyla yazarı sevip benimsemesinin en büyük nedeni yazarın üslubundaki tabiîliktir. Yazar kahramanları tüm yönleriyle ele almış, onları mekan, çevre, dönem ve kişilikleri ile beraber vermiştir. Bu durum okuyucuda gerçeklik duygusu uyandırmıştır. Kahramanları o kadar kendiliğinden oluşmuşlardır ki bu durum okuyucuda yaşamış izlenimi uyandırır. "Anadolu'yu çok gezmiş ve tanımış olduğu için bol bol yerli renk, yerli malzeme, yerli konular ve temalar işlemiştir."[28] Yazar, Türk toplumunu çok iyi gözlemlemiş, çok iyi tanımış, çok iyi anlatmıştır. Böylesine kalabalık, değişik, zengin bir dünya yaratan Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki şahısları tanımak, çeşitli tipleriyle Türk insanın tanımak demektir:

> "Ne kadar çok mesele ve onlar arsında bunalan, çırpınan, mesut veya bedbaht olan, düşen yahut yükselen insanlar… Ve hepsi bizden olan, bizim gibi olan insanlar… Reşat Nuri eserlerinde hayat verdiği şahıslarla kendinden önceki romancılarımızdan farklı insan tipleri yaratmış, onlar vasıtasıyla Türk insanının, Türk cemiyetinin, hatta insanlığın çeşitli meselelerini ortaya koymuştur."[29]

Reşat Nuri, toplumcu bir yazardır. Kişiyi ön plana alan romanlarının sayısı azdır. Eserlerinde özellikle ikinci dönemden itibaren toplum meseleleri ve sosyal tenkit üzerinde durur. Onu diğer tenkitçi yazarlardan ayıran yanı ise eleştirilerini hoşgörüyle yoğurmasıdır. Özellikle ikinci dönem romanlarında toplumsal dersler vermeyi amaçladığından romanları tezli roman kategorisinde değerlendirilebilir:

> "Onun romanlarında, bütün toplum katmanlarını kucaklayan, sevginin, şefkatin hakim olduğu bir anlatım bulunmakla birlikte aynı zamanda kuvvetli bir sosyal tenkit vardır. Kuvvetli bir gözlemci olan yazarın romanlarında rastladığımız birçok fiktif şahıs, mekan ve olay aslında kendisi tarafından tanınmış, görülmüş ve yaşanmıştır. Anadolu Notları isimli eseri incelendiğinde bu durum hemen göze çarpar. Eserleri gibi tenkitleri de okuyucu üzerinde kuvvetli bir gerçeklik duygusu uyandıran Reşat Nuri, romanda muhayyel bir dünya bulmağa alışmış okuyucu tarafından da çok sevilmekte ve çok okunmaktadır."[30]

Reşat Nuri Güntekin, daha çok romanlarıyla tanınsa da oldukça fazla hikâye de kaleme almıştır. Hikâyelerini Maupassant tarzıyla yazar. Yani o, bir olay öykücüsüdür. Hikâyelerinde olayların kurgusu sağlamdır. Daha çok mizahî tarzda yazılmıştır. Öykülerinde de genelde aşk, yalnızlık, fedakârlık, dostluk, aile gibi temalar kullanır.

---

[27] Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 18-19

[28] Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı III,* 14.bs.,Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008,s. 793

[29] Emil, **age,** s. 26

[30] Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2492, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/271, Ankara, 2000, s. 3-4

İnci Enginün, Reşat Nuri Güntekin'in hikâyeleri hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunur:

> "Reşat Nuri'nin 1923'ten sonra yayımlanan hikâye kitapları Tanrı Misafiri (1927), Sönmüş Yıldızlar (1928) , Leylâ ile Mecnun (1928) ve Olağan İşler(1930)' dir. Bu hikâyeler hemen hemen daima bir olay etrafında gelişir ve sonuçtan mutlaka bir hisse çıkarılır. Kısacık bir hikâyede yazarın aile içi ilişkileri, eğitim anlayışımızı, hayvan sevgisini, çevre konularını bir darbe uyandıracak sertlikte verdiği görülür. Görev anlayışı ve duygular arası çatışmaların, kişiler arası iletişimsizliğin anlatıldığı bu hikâyelerde okuyucu gerçek bir duygu eğitimi geçirir. Romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de yazar anlatım tekniği olarak mektup, hatıra şekillerini tercih eder ve kişilerin canlandırılmasında konuşmaya büyük yer ayırır."[31]

Öykülerini 1919-1932 yılları arasında yazar. Romanlarında çoğunlukla Anadolu'yu anlatmasına karşın, öyküleri genellikle İstanbul'da geçer. Öyküleri karşılıklı konuşma temeline dayanır. Bireysel konulara da toplumsal konulara da yer verilir. Aile, evlilik, gençlerin problemleri, geçim sıkıntısı en çok işlenen konular arasında sayılabilir.

Edebiyat dünyasına tiyatro eleştirileri yaparak başlayan Reşat Nuri'nin asıl tutkusu tiyatrodur. " Bu tutku aslında sadece yazın dünyasında var olma çabasından ya da şöhret olma arzusundan değil, kendini bulma ve ifade etmeyi en çok tiyatro ile başarmasından ileri gelir. Çocukluk yıllarından itibaren tiyatroya meraklı olan Reşat Nuri'nin edebiyat dünyasına adım atışı da bu tutku sayesindedir."[32] Geniş bir tiyatro kültürüne sahiptir. Reşat Nuri, romanlarını önce tiyatro eseri olarak yazmaktadır. Onun tiyatroya verdiği önem, romanlarına da yansır. Zira, *Son Sığınak* romanında bir tiyatro topluluğunu, bu topluluğun sıkıntılarını ve ayakta kalma mücadelesini konu alır. Tiyatro eserlerinde daha çok, sosyal konulara yer verir. Aile, evlilik kurumu, kadın-erkek ilişkileri, aşk ve sosyal değişmeler tiyatro eserlerinin konularını oluşturur. "Oyunlarında kişi- toplum çatışmalarını göstererek töre ve âdet yergileri yapmıştır. Temiz, canlı Türkçesiyle söyleşmelerde (diyalog) büyük başarı göstermiştir. Aynı zamanda eğlendirici ve düşündürücü olmayı bilmiştir."[33]

Reşat Nuri'nin çok yaygın bir şöhretle sevilmesinde dil ve üslûbunun çok önemli bir payı vardır. Doğal, içten, rahat ve akıcı bir üslubu olan yazarın eserlerinde zorlama görülmez. Reşat Nuri Güntekin eserlerine konuşma dilinin zenginliğini, akıcılığını yansıtır. Sade dille, zengin bir kelime kadrosuyla, akıcı, abartısız ve tabiî üslubuyla anlatacaklarını ortaya koyar. Romanlarında kullandığı dil ve anlatım oldukça yalın, diyalogları canlıdır. Reşat Nuri, konuşulan Türkçe'yi roman ve hikâye dili hâline

---

[31] İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, 4.bs., İstanbul, Ekim 2003, s. 264-265

[32] M. Fatih Kanter, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek,* Grafiker Yayınları, Yayın No:131, Ankara, Ekim 2013, s. 27

[33] Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı III,* 14.bs.,Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 791

getirmiş ve bu özelliği ile bütün çağdaşlarının takdirini kazanmıştır. "Konuşma dili ile yazı dilini, umumî dilde birbirinden ayrı varlık sahaları olan günlük dil ile edebiyat dili ve kültür dilini harikulâde bir ahenkle birbirine kaynaştırmış bir başka romancı ve hikâyecimiz yoktur."[34]

Reşat Nuri, ne sadece ferdiyetçi, ne de yalnızca toplumcu bir sanatkârdır. O fert ile toplum arasında dengeli ve ölçülü bir ilişki kurar. Onu büyük sanatkâr yapan özelliklerden biri de budur. Türk halkı tarafından çok beğenilen ve çok sevilen yazar, okullaşmanın yeterli olmadığı bir dönemde, eserleri vasıtasıyla öğretmenlik yapmış; ideal aydın tipler yaratarak halka yol gösterme amacını gütmüştür. Dili ve üslubuyla, roman konularıyla, kahramanlarıyla o kadar halktandır ki bu amaca ulaşabilmiş, halkına yol gösteren aydın bir sanatçı olmayı başarabilmiştir. Çok ve sürekli yazan, verimli bir yazar olan Reşat Nuri Güntekin, on dokuz adet roman yazmıştır. Reşat Nuri'nin eserleri aşağıda kitap olarak ilk basım tarihi ile birlikte verilmiştir. Ayrıca aşağıda verilen eserler dışında Reşat Nuri Güntekin'in birçok çeviri ve uyarlama eserleri de bulunmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in eserleri şöyle sıralanabilir[35]:

Romanları:

- Çalıkuşu (1922)
- Gizli El (1924)
- Damga (1924)
- Dudaktan Kalbe (1924)
- Akşam Güneşi (1926)
- Bir Kadın Düşmanı (1927)
- Yeşil Gece (1928)
- Acımak (1928)
- Yaprak Dökümü (1930)
- Kızılcık Dalları (1932)
- Gökyüzü (1935)

[34] Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin***,** Kültür bakanlığı yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 17

[35] Reşat Nuri Güntekin'in eserleri hazırlanırken M. Fatih Kanter'in *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek* adlı eserinden faydalanılmıştır. (s. 38)

- Eski Hastalık (1938)
- Ateş Gecesi (1942)
- Değirmen (1944)
- Miskinler Tekkesi (1946)
- Harabelerin Çiçeği (1953)
- Kavak Yelleri (1961)
- Son Sığınak (1961)
- Kan Davası (1962)

Hikayeleri

- Recm, Gençlik ve Güzellik (1919)
- Roçild Bey (1919)
- Eski Ahbap
- Tanrı Misafiri (1927)
- Sönmüş Yıldızlar (1928)
- Leyla ile Mecnun (1928)
- Olağan İşler (1930)

Oyunları

- Hançer (1920)
- Eski Rüya (1922)
- Ümidin Güneşi (1924)
- Gazeteci Düşmanı, Şemsiye Hırsızı, İhtiyar Serseri (1925, üç oyun)
- Taş Parçası (1926)
- Bir Köy Hocası (1928)
- Babur Şah'ın Seccadesi (1931)
- Bir Kır Eğlencesi (1931)
- Ümit Mektebinde

- Felaket Karşısında, Gözdağı, Eski Borç (1931)
- İstiklal (1933)
- Vergi Hırsızı(1933)
- Hülleci (1935)
- Bir Yağmur Gecesi (1943)
- Yaprak Dökümü (1953)
- Eski Şarkı (1951)
- Balıkesir Muhasebecisi (1953)
- Tanrıdağı Ziyafeti (1955)
- Bu Gece Başka Gece (1956)

Gezi Yazısı

- Anadolu Notları 1-2 (İlk cildi 1936)

2.3. Aydın

2.3.1. Aydın Kavramı ve Türk Kültür Tarihinde Aydının Yeri

TDK Türkçe sözlükte 1) ışık alan, ışıklı, aydınlık 2) kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli (kimse), münevver, entelektüel 3) kolayca anlaşılacak kadar açık, vazıh (söz veya yazı) tanımlarıyla kendine yer bulan aydın kelimesi, kavram olarak Türk kültürüne Batı'dan geçmiş bir kavramdır. Günümüzde Batı dünyası bu insanı tanımlamak için intelligence (zekâ) dan türetilmiş olan intellectuel kelimesini kullanır. Entelektüel kelimesinin kökeni ise Latince akıl, zihin, idrak anlamına gelen intellect kökünden türetilmiştir:

> "Entelektüel kelimesinin kökü 'entelekt'dir. Entelekt, beyin, akıl, şuur, kavrama gücü ve zekilik ve anlama manalarına gelir. Entelijans insan, akıllı, kavrayış sahibi ve düşünen insan demektir. Bu yüzden entelektüel veya entelijansiya, sosyal sınıflar içinde fikrî, zihnî ve aklî istidadıyla temayüz eden sınıfa denir."[36]

Osmanlı toplumunda âlim ya da arif olarak tanımlanan bu kişiler için Batı'da kullanılan entelektüel kavramı, Tanzimat ile birlikte Türkçeleşerek aydın kelimesiyle karşılık bulur. "Dilimizde öteden beri âlim, bilgin, mütefekkir, mütebahhir, okumuş adam gibi kelimeler kullanılmıştır. Bunların hiçbiri 'aydın' veya 'münevver' anlamını

[36] Ali Şeriati, *Aydın,* Fecr Yayınları, Ankara, Ekim 2013, s. 11

karşılamadığından, önce ‘nur = ışık’ kelimesinden münevver türetilmiş, daha sonra Türkçeleştirilerek ‘aydın’ kelimesi doğmuştur. ”[37]

Aslında bu kavramın temeli, insanoğlunun varoluşuna kadar dayanır. Çünkü aydın; bilen, anlayan, yol gösteren, ışık tutan manasında kullanılmaktadır. En eski çağlarda bile bu tip insanlara rastlamak mümkündür. Aydın kimliği ve kavramı, farklı içeriklerde olsa da bütün toplumların söz dağarcığında vardır. Çünkü bilme, öğrenme, aydınlanma isteği, insanın yaradılışında var olan bir özelliğidir. Her toplumda ve her devirde bir aydın tipi mutlaka bulunur:

> “Bilme, öğrenme, aydınlanma isteği, insanın yaradılışında var olan bir özelliğidir. Tarih boyunca en basitinden en karmaşığına kadar bütün insan topluluklarında düşünce yönü ağır basan, insanları fikirleriyle etkileyen, onlara yön veren, karşı çıkan, onaylayan kişiler hep var olmuştur. İlkel toplulukların büyücüsünden, modern çağların siyasetçilerine kadar her devirde, her toplumda hayata düşünce gücüyle yön vermeye çalışan bu insanlar, kendi toplumları ve zamanları içinde birer aydındırlar.”[38]

Bu birikimli ve donanımlı tip, Aydınlanma Çağı’nın bir ürünüdür. Günümüz entelektüelinin bir olgu, bir kavram olarak ortaya çıkması tam manasıyla Aydınlanma Dönemi’ne denk gelmektedir. Aydınlanma, XVII. yüzyılda İngiltere’de başlayarak sırasıyla Fransa ile Almanya’yı tesiri altına alan, sonrasında da tüm Avrupa’yı etkileyen düşünce hareketidir. XVIII. asır Aydınlanma Çağı, bu dönem felsefesi Aydınlanma felsefesi, bu düşünce hareketinin yaygın bir şekilde görüldüğü dönem de Aydınlanma Dönemi olarak ifade edilir. “Aydınlanma aynı zamanda, çokça atıfta bulunulan bir ifadeyle, akıl yoluyla ve başkalarının yol göstermesi olmaksızın insanın kendi neden olduğu olgunlaşmamışlığından kurtulması demekti. Kant’ın denemesinin başında da söylediği gibi, Aydınlanma’nın düsturu, eski düstur ‘Sapere aude!’ydi. (Bilmeye cesaret et!).”[39]Aydınlanma dönemi, kendisinden sonra gelen dönemleri her yönüyle tesiri altına alması sebebiyle insanlık tarihi açısından büyük öneme sahiptir.

Cemil Meriç, Batı’da entelektüellerin atası Eski Yunan’daki sofistlerdir demektedir.[40] Ortaçağla birlikte Antik Yunan'ın tüm kurum ve kuruluşları tarih sahnesine yeni devrimci bir sınıf olan burjuvazi çıkana kadar uzun bir uykuya dalmışlardır. Avrupa’da XVII. ve XVIII. yüzyılda oluşan aydınlanma hareketi sırasında gelişen burjuva sınıfı, derebeylik sisteminin dayandığı bütün ahlaki, ekonomik, siyasal ve felsefi sistemi

---

[37] Hüsrev Hatemi, *Aydın, Toplum ve Tarih***,**Dergah Yayınları Düz Yazılar:2 Dergah Yayınları:187 Hüsrev Hatemi Serisi:5 İstanbul, Kasım, 1998, s. 13

[38] Yunus Balcı**,** *Türk Romanında Aydın Problemi* (1908-1950), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002,s. 7

[39] Dorinda Outram, *Aydınlanma***,** Dost Kitabevi Yayınları, Türkçesi Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara, Kasım 2007,s. 18

[40] Cemil Meriç, *Mağaradakiler,* İletişim Yayınları, 14.bs., İstanbul, 2007, s. 25

kapsamlı bir biçimde eleştirmiştir. Derebeylik sistemi, kilise ile iç içe olduğu için bu eleştirilerden XVII. yüzyıldaki din kavramı ve Hristiyanlık da nasibini alır. Aydınlanma çoğunlukla karanlık çağ diye anılan Ortaçağ ile eş görünen akıl dışı ve batıl inançlara yönelik eleştirel yaklaşımıyla tanınır. Aydınlanma, insanın boş inançlardan çok akılla yönetilmesi ve geleneğe değil, bilime dayalı bir dünya görüşü temeline dayanır:

> "En geniş anlamda ilerlemeci bir düşünme olarak Aydınlanmanın öteden beri hedefi, insanları korkudan arındırmak ve efendi konumuna getirmek olmuştur. Ne ki tamamen aydınlanmış şu yeryüzü muzaffer felaket alametleriyle parlıyor. Aydınlanmanın tasarısı dünyanın büyüsünü bozmaktı. İstenen, söylenceleri dağıtmak, kuruntuları bilgi yoluyla yıkmaktı."[41]

Aydınlanma hareketi, insanın temel özelliğini, yalnızca düşünmekle kalmayıp onu doğru davranmaya götüren akıl sahibi oluşunda görür. "Aydınlanma, boş inançlardan, mitolojiden, korku ve vahiyden arınmış ve çoğunlukla matematiksel gerçekliği temel alan, hedefleri araçlara uyumlu hale getiren ve bu nedenle teknolojik olan ve sorunlara nesnel olarak doğru çözümler bulmayı uman akıl yürütmeye, akılcılığa bel bağlar."[42] Aydınlanma, aklı merkeze alarak kendisinden önceki dönemin bilgi referanslarına eleştirel yaklaşır. Fransız devrimi ile zirveye ulaşan bu eleştirileri yapanlar daha sonra entelektüel olarak nitelendirilmişlerdir. Entelijansiya kavramı ise 19. yüzyılda Rusya'da ortaya çıkmış ve yaygın olarak kullanılmıştır.[43] Bu kelime bir ülkedeki aydınlar topluluğunu tanımlamaktadır. Toplum içinde ayrı bir sınıf ve sosyal tabakaya işaret eder:

> "Rusya'da, Rusça Intelligentsiya kelimesi, Sovyet toplumunda isçi ve köylünün dışında kalan yönetici kitlesini, Batı tarzı eğitilmiş Rus elit tabakasını -yöneticiler, yazarlar, bilim adamları, üniversite profesörleri- işaret etmek amacıyla kullanılmıstır. Terimin giderek genişletildiği ve daha sonra bu zümreye hukukçular, öğretmenler, doktorlar gibi bazı meslek gruplarının da katıldığı görülmektedir. 19 ve 20. yüzyıllarda Rusya'nın Batılılaşması ile birlikte büyük siyasi hareketler hep aydın sınıf içinde cereyan etmiş ve bu yüzden intelijansia kelimesi bir dönem sadece Rusya'daki üst tabakayı ifade eden bir anlam kazanmıştır. Daha sonra her ülkede sosyal ve siyasi hareketlerde baş rol oynayan aydınların veya elit tabakanın ortak adı olmuştur."[44]

Entelektüel kelimesini bugünkü anlamda ilk kullanan ünlü Fransız yazar Émile Zola olur. Entelektüel bugünkü anlamını Fransa'daki Dreyfus davasıyla kazanmış bir kavramdır. Dreyfus davası, toplumu ikiye ayıran, Fransa siyasî hayatının en önemli olaylarından biridir. Dreyfus adlı Yahudi bir kurmay yüzbaşı haksız yere sırf Yahudi

---

[41] Theoder W. Adorno, Max Horkheimer**,** *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Kabalcı Yayınevi: 350, Felsefe Dizisi: 22, İstanbul, Mayıs 2010, s. 19

[42] Dorinda Outram, *Aydınlanma***,** Dost Kitabevi Yayınları, Türkçesi Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara, Kasım 2007, s. 23

[43] Ahmet Karadağ, Seyfettin Aslan, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Entelektüel Özerklik ve Sivil Toplum, Cilt 14, Sayı 1, 2013,s. 186

[44] Nejla Özgür, *Modernleşme ve Aydın Kavramları Çerçevesinde Edebiyat Bağlamında Aykırı Eserler Veren Romancı/Aydınlar Ahmet Hamdi Tanpınar, Yusuf Atılgan, Oğuz Atay***,** İstanbul Bilgi, Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı s. 6

kimliği nedeniyle casuslukla suçlanır. Bunun üzerine Emile Zola, 13 Ocak 1898'de L'Aurore gazetesinde "İtham Ediyorum" (J'Accuse!) başlıklı bir yazı yayımlar. Bu yazıda Zola, Dreyfus'un haksız yere cezalandırıldığını söylemiş ve itibarının iade edilerek serbest bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Ve böylece Dreyfus, Zola'nın kalemiyle devlete karşı savunulmuştur. Ertesi gün14 Ocak 1893'te Láurore gazetesi "Entelektüellerin Beyannâmesi" (*Manifeste des Intellectuels*) başlıklı, Emile Zola imzasını taşıyan bir bildiri yayınlar. "Sözkonusu makaleye destek için L'Aurore gazetesinde yayınlanan bu metni Georges Clemenceau, 'La protestation des intellectuels' olarak tanımlamıştır."[45] Bu bildiri, entelektüele birtakım sorumluluklar yükler:

> "Zola'nın manevi liderliğindeki bu topluluk, Albay Dreyfus'a reva görülen muameleye itiraz vesilesiyle sadece anti- semitizme değil, her türlü siyasal adaletsizlik ve haksızlığa karşı toplumsal bir duyarlılık talebiyle harekete geçme görevini yüklenmişlerdir. İşte, farklı meslek gruplarından bu kişileri yekpare bir muhayyel cemiyette birleştiren üst başlık olarak 'entelektüellik' onlara bir nevi misyon yükleyecektir. Bu momentte entelektüeller yekpare 'muhalif' bir topluluk olarak ortaya çıkacaklardır."[46]

Böylece "Entelektüellerin Beyannamesi" ile entelektüel kelimesi ilk kez lügate girmiş olur. Kelime, haksızlığa karşı çıkan bu kitleyi küçümsemek için ortaya çıkmış bir kelimedir. "Bununla beraber ilginçtir, kavramı güçlü anlam yükleyerek ve istihzayla kullanıp popülerleştiren kişi ise, o dönemde anti- Dreyfusçu cephenin kontra-entelektüeli olarak temayüz eden Maurice Barres'dir."[47] Dreyfus davasına müdahil olan ve yargılama sürecindeki haksızlıklara karşı çıkanlar entelektüel nitelemesiyle küçümsenmeye çalışılır.[48]

"Biz entelektüeller" diye başlayan bildiriyi, dönemin Fransa'sında 1500 akademisyen imzalamış ve Dreyfus'un serbest bırakılması adına bir kamuoyu oluşturmuşlardır. Dava sonucunda Dreyfus, vatana ihanet suçundan ömür boyu sürgüne mahkûm edilir. Ardından Emile Zola ve diğer entelektüel tabakanın destekleri sonucu Dreyfus serbest bırakılır. Oluşan bu kamuoyu geniş bir kesim tarafından desteklenmiş, bu destek Dreyfus'un serbest bırakılması ile sonuçlanmıştır.

Dreyfus Davası insanlık tarihi için önemli bir davadır. Çünkü Dreyfus Davası ismi verilen hâdisede devletin yargıdan kiliseye kadar bütün birimleri bu aydın grubun

---

[45] Doğan Gürpınar, *Türkiye'de Aydının Kısa Tarihi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, Nisan 2013,s. 30
[46] **age**, s. 31
[47] **age**, s. 30-31
[48] Ahmet Mazlum, Haydar Gölbaşı, *Türk Toplumunun Çağdaşlaşmasının Kavşak Noktasında İdealist Bir Dava Adamı Ziya Gökalp: Aydın Kavramı,* Zeitschrift für die Welt der Türken, vol:1 no:1 2009 s. 222

karşısında cephe alır. "Bir yanda devlet, kilisesi, ordusu, genelkurmayı ve bütün saygıdeğer müesseseleri ile Fransa. Ötede adalet ve hakikate susamış bir avuç yazar."[49] Dreyfus olayı ile tarih sahnesine çıkan ve adına entelektüel denilen yeni bir grup bu sorgulama işlevini yerine getirir. Emile Zola, gelenekle kalem arasındaki bu savaşın başkahramanı olur. "Zola, çağın en belirgin entelektüel tipi. O tarihten sonra entelektüel, yazı veya söz aracılığı ile toplumun şuurlanmasına yardım eden kişi olur. Yol gösteren, aydınlatan, itham eden kişi."[50] Bu olayla entelektüeller, sistemi düzeltmeye çalışan sosyal bir tabaka haline gelir:

> "Dreyfus Olayı'nda Emile Zola'nın koyduğu tavırdan hareketle, entelektüelin, devlet de dâhil olmak üzere hiçbir siyasal, hukuksal, ekonomik ve sosyal gücün etkisinde kalmaksızın işlevlerini yerine getirmesi entelektüel özerklik olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle entelektüel özerklik, ister legal isterse illegal olsun hiçbir siyasal, hukuksal, ekonomik ve sosyal gücün entelektüelin düşünsel ve eylemli işlevleri üzerinde belirleyici olamaması durumudur. Bu bağlamda entelektüelden beklenen her türlü çıkar çevreleri ile arasına mesafe koyabilmesidir."[51]

Kavramın, kültür dünyamıza girişi hakkında yaygın kanı, Tanzimat dönemi olsa da, Tanzimat'tan önce de farklı adlarla bu tip insanlar hayatımızda yer almaktadır. Tarihsel sürekliliği içerisinde Türk aydınının serüveni izlendiğinde aydın kimliğinin ortaya çıkışı, İslamiyet öncesine, Orta Asya'ya kadar dayanmaktadır. Orta Asya'da toplum yaşantısında hâkim olan bilge tipi, din adamlarıdır. İslamiyet öncesi toplumunun ozanları, şamanları, baksıları, alpleri, içinde bulundukları toplumun özelliklerini taşıyıp aktardıklarından birer aydın kabul edilebilirler. En eski anlatılarda bilge tipi olarak geçen bu insanlar birtakım ufak çaplı değişikliklerle Tanzimat'tan sonra aydın tipi olarak karşımıza çıkarlar. Bu farklılıkların en belirgini bilge tipinin bazı olağanüstü özelliklere sahip olmasıdır. Ancak aydın tipinin özelliklerinin çokluğuna ve aydın olmanın zorluğuna bakıldığında aradaki fark bir anda küçülüverir:

> "Batı toplumlarında gelişen ve bugün entelektüel-münevver-aydın dediğimiz insan tipi Türk kültür hayatında Tanzimat yıllarından sonra kademeli olarak yer almaya başlar. Fakat, Tanzimat öncesi Türk kültür ve düşünce tarihinde ve toplumsal hayatın tarihi seyrinde bu bağlamdaki kavram, olgu ve fonksiyonların mevcut olmadığı söylenemez. Bilgiyle alakası göz önünde bulundurulduğunda İslamiyet öncesinde de, İslamiyet sonrasında da bilginin sağladığı iktidara sahip olan; çeşitli problemler karşısında insana, topluma, devlete fikirleriyle yol gösteren, çözümler sunan kimseler var olagelmiştir. İslamiyet öncesinin şamanları, baskıları, ozanları, bilgeleri bu daire içinde düşünülebilirler. İslamiyet'in kabulü ile bu yeni dinin hayatın her yönünü etkilemesi dolayısıyla farklı bir toplum yapısı ve farklı bir insan tipi oluşur."[52]

---

[49] Cemil Meriç, *Mağaradakiler***,** İletişim Yayınları, 14.bs., İstanbul, 2007, s. 15
[50] **age**, s. 15-16
[51] Ahmet Karadağ, Seyfettin Aslan, Entelektüel Özerklik ve Sivil Toplum, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2013, s. 195, Erişim Tarihi: 04.04.2017
[52] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 29

İslamiyet'in kabulü ve yerleşik hayata geçiş ile birlikte toplum yaşantısı değişmiş, yazı hayatı gelişmiş, topluma yeni bir anlayış ve şekillenmenin yanı sıra, onu en üst özellikleriyle temsil edecek yeni tip bir aydını da getirmiştir. Bu durumda aydının fonksiyonu da konumu da değişiklik gösterir. Çünkü aydın, eğitim görmeye başlamıştır. Yerleşik hayata geçiş ile birlikte eğitim başlamış, medreseler, aydın ve bilgi arasındaki ilişki göz önünde tutulduğunda, dönemin âlimlerinin eğitim gördüğü bir kurum olarak hizmet vermişlerdir. Bu aydınlar, kendi devirlerinde yeni kültürün birer temsilcisi olmuşlardır. Osmanlı aydınlarının çoğu medrese, enderun gibi eğitim kurumlarının yanı sıra, tekke ve dergâhlarda veya bir gelenek içerisinde usta-çırak münasebeti çerçevesinde yetişmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükselme döneminde yöneticilerin ilme ve ilim adamlarına değer ve destek vermesi, İstanbul'un bilim adamlarını bünyesinde toplayan bir merkez olması, eğitimin ileri derecede olması, Osmanlı'yı âlimler için gözde bir ülke konumuna getirmiştir. Dönemde her alanda zihnî bir faaliyet ortaya çıkar. Sarayda oldukça iyi eğitim alan Osmanlı aydınları, genellikle yüksek mertebedeki devlet memurlarıdır. Osmanlı'da aydın prototipi denilebilecek olan bu aydın bürokratlar, sarayda şeyhülislam, kadı, müderris, kazasker, reisülküttap, molla, defterdar, seyfiye, kalemiye ve ilmiye mensupları olarak yer almaktadır. Bu aydınlar, mesleklerinin devlet memurluğu gibi bir bağlayıcılığının bulunmasından dolayı aydın kimliğini diğerlerine göre daha az yansıtırlar. Ancak o dönem toplumu içinde yol gösterme fonksiyonlarını yürütmeleri bakımından aydın kimliğine kavuşmuşlardır:

> "İslamiyet öncesinde büyük çoğunlukla sözlü olan Türk kültür hayatı, İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra başta Kur'an-ı Kerim'in etkisiyle yazılı mahsuller de vermeye başlar. Kur'an'ın anlaşılması, tefsir edilmesi ve öğretilmesi ihtiyacına bağlı olarak İslami bilimler de Türk kültürüne girer. Böylelikle Türk toplum yapısı yeniden şekillenirken, yeni zihniyeti temsil eden bilici insan tipi de toplum hayatında belirmeye başlar; yeni medeniyete uygun insanı yetiştirmek için medreseler açılır; Arapça, Farsça ile birlikte bu dillerde yazılmış eserler kültür dünyamıza hızla girer ve yayılır, Türkler arasında büyük bir entelektüel faaliyet baş gösterir. Bu tür faaliyetlerin saray ve çevresince de takdir ve teşvik edilmesi, âlim, şair ve ediplerin himaye edilip desteklenmesi, yüksek bir kültür hayatı oluşturur."[53]

Bu dönemde âlimler sarayda yetişirken, medreselerin ulaşamadığı yerlerde bu görevi arifler üstlenmişlerdir. Alimlerin eğitim ile ulaştıkları bilgiye arifler gönül gözü ile ulaşmış ve halkı böylece aydınlatmışlardır. Arifler Anadolu topraklarında köy köy, kasaba kasaba dolaşarak halkı eğitme, halka yol gösterme gayreti içindedirler. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu ve genişlediği yıllarda tekkelerde mutasavvıflar, halk ozanları, dervişler, şeyhler halka yol göstererek bu görevi yerine getirmişlerdir. Âlim ve

[53] **age**, s. 29

arif kavramları anlamca birbirine yakın olsa da yine de farklı kavramlardır. Bu durum şöyle açıklanabilir:

> "İlim sahibi insan olan âlim gözlemci yaklaşımı ve lineer (doğrusal) mantığı tercih eder. Âlimin olaylara bakışına İlmen Yakin denirdi. Tüm bilim adamlarının olaylara bakışı ilmen yakin düzeyinde olup, ayırımcı ve sınıflandırıcıdır. Bilim tarafsız kalmak iddiasında olduğundan gözlemi tercih eder ama her gözlemde bir miktar katılım olduğunu da unutur. Eğer âlim kişi olaylara katılımla yaklaşmayı başarırsa ve ikili mantığın yetersizliğini kavrarsa arif olur. Arif olan olaylara bütünsel ve kapsayıcı bir bakışla katılabilen kişidir. Dolayısıyla arifin bakışı ayırımcı ve sınıflandırıcı değildir. Bu yaklaşım ve kavrayış şekline Aynen Yakin adı verilir. Yani kişilere ve olaylara düşünce boyutunda gözlemle değil, ayırımsız ve önyargısız olarak katılımla yaklaşır. Dolayısıyla, âlimin uğraştığı konu İlim, arifin eylemleri ve uğraş alanı Marifet olarak bilinir. Aradaki fark birinde (ilimde) düşüncenin ve gözlemin bulunuşu, diğerinde ise düşüncenin yerine katılımın ve sezginin bulunuşudur. Marifet sahibi kişi düşünerek marifetini ortaya koymaz. Marifet, sezginin yardımıyla, bir anda ve düşünmeden ortaya çıkar. Bunun nasıl çıktığını arif olan kişi de anlayamaz, çünkü akıl ve mantıkla bu durumu açıklayamaz."[54]

Günümüzde aydın kavramı, ne tek başına âlim, ne de tek başına ârif kavramı ile açıklanabilir. Aydın, hem âlimler kadar bilgili hem de arifler kadar öngörülü olmalıdır. Arifler, öğrendiklerine seyirci değildir, aktiftir. Bu anlamda aydın statik olmayı değil, dinamik olmayı temsil eder.

Temelinin çok eski zamanlara dayanmasına rağmen aydın kavramı, XVIII. yüzyılla birlikte sıkça kullanılmaya başlamıştır, çünkü kelimeler her zaman kendilerine ihtiyaç duyuldukları zaman ortaya çıkmışlardır. "Bernard Henri Levy'ye göre, çok eskilerden beri yazarlar ve sanatçılar var olmuştur. Fakat yazarların ve düşünürlerin, içinde yaşadıkları toplumun sorunlarının tartışıldığı durumlarda seslerini yükseltmeleri, taraf tutmaları ve olaya karışmaları yeni bir özelliktir. Aydın davranışı XIX. yüzyılda başladı denebilir."[55]

Aydınlar, pek çok ve zorlu aşamalardan geçerek günümüze gelmişlerdir. Bugünkü tenkitçi zihniyete sahip entelektüel anlayışı, Avrupa'da XVIII. yüzyılda doğmuş, XIX. yüzyılda kendisini kabul ettirmiştir. İntellectuelin aydın insana karşılık kullanılması ise Batıda XIX. yüzyılın sonlarına doğrudur."[56] XVIII. yüzyılda meydana gelen Fransız İhtilali, Türk aydınlarına tesir eden ilk Batı hareketidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama ve ardından gerileme devresine girmesi, Avrupa'da her alanda gelişme ve ilerlemenin yaşanması; ayrıca bozulan toplum yapısı, siyasal alanda yapılan yanlışlıklar, askerî alandaki başarısızlıklar, aydınları rahatsız etmiş ve mutlaka yeni bir adım atmak

---

[54]Doç. Dr. Haluk Berkmen, *Alim ile Arif* konu: ruhsal insan, yazı:24 www.halukberkmen.net/pdf/167.pdf , Erişim Tarihi:10.03.2017

[55] Hüsrev Hatemi, *Aydın, Toplum ve Tarih,* Dergah Yayınları Düz Yazılar:2 Dergah Yayınları:187 Hüsrev Hatemi Serisi:5 İstanbul, Kasım, 1998, s. 13

[56] Yunus Balcı**,** *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 333

gereksinimi duymuşlardır. Tanzimat'la birlikte toplumda yer eden değişme arzusu, toplum adına düşünen insan tipini yani aydını bu değişimi sağlayacak donanımlarla ortaya çıkarır. Osmanlı aydınları, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte harekete geçmişlerdir çünkü tarihsel-sosyolojik anlamda belirgin bir grup olarak aydınların ortaya çıktığı ve misyon üstlenmeye başladığı dönem Tanzimat dönemidir.[57]

> "XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan batılılaşma isteği ister istemez bu aydınları da değişmeye zorlamıştır. Tanzimat'la batılılaşma resmi devlet politikası haline getirilince bu aydınların yerini batıdaki aydınlara az çok benzeyen yeni bir tip aydın işgal etmeye başlar. Bunlar, ya bizzat Avrupa'ya giderek ya da yeni açılan batı tarzı okullarda kendilerini yetiştirmişlerdir. Siyasi ve sosyal şartlar, bu yeni tip aydınları ön plana çıkarırken öncekileri kurumlarıyla beraber toplum dışına iter. Bu yeni tip aydınlar, batı bilimini, tekniğini ve önemli kurumlarını Türkiye'ye getirmek, hem toplumu, hem de siyasi yapıyı batıya benzetmek isterler. Bu anlamda çoğunlukla nakilci ve tekrarlayıcı olurlar. Tanzimat aydınları, batının yeni fikirleri ile doğunun tecrübesini birleştirmek fikrinden hareket eder."[58]

Tanzimat aydınlarının hemen hemen hepsi edebiyatçı ve gazetecidir. Hepsi devlet okullarında çok iyi derecede eğitim almış, yine devlet kurumlarında çalışmışlardır. Tanzimat aydını da Osmanlı aydını gibi kalem efendisidir ve devlet adamıdır. XIX. yüzyılın başlarında aydın ile bürokrat arasında fark yoktur. Amaçları devleti kurtarmak olan ve yenileşmenin gereğine inanan bu bürokrat aydınlar, Batı hayranı değilse de Batılılaşmanın gereğine inanırlar. "Kendileri 'devlet' olan aydın-bürokrat modernleşmeciler, ünlü sadrazamları, nazırları ile 19. yüzyılın ilk yarısına damgalarını vurmuşlardır"[59] Tanzimat aydınlarının Osmanlı aydınlarından tek farkı Batılılaşmayı benimsemesi ve daha tenkitçi bir zihniyete sahip olmalarıdır:

> "Toplumda tuttukları yer itibariyle klasik Osmanlı aydını ile Tanzimat aydını arasında bir fark olmamasına rağmen, dünyaya bakış ve anlamlandırışta her ikisi arasında artık uçurumlar vardır. Başka bir ifadeyle, Türk aydın zihniyeti, kendi içinde çatlamış ve birbirine tezat ikili varoluş biçimine dönüşmüştür. Nitekim batıda Aydınlanma ile ortaya çıkan tenkitçi zihniyet sahibi aydınlara Tanzimat sonrasında rastlayabilmekteyiz. Batı tipi aydınların yine devlet eliyle açılan okullarda yetişmesi, uzun seneler aydın oluşla memurluğun (kalem efendiliğinin) yan yana ilerlemesine yol açar."[60]

Çoğu yazar olan Tanzimat aydınları vasıtasıyla toplumda her alanda değişiklikler meydana gelmiştir. Devlet teşkilatı, askerlik, okullar yeniden düzenlenmiştir. Batılılaşma düşüncesine bağlı olarak toplum hayatında meydana gelen değişiklikler yazın hayatına da yansımıştır. Batı'dan Türk edebiyatına yepyeni türler girer. İlk özel

---

[57] Ernur Genç, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik, Misyon ve Vizyonu Bağlamında Türk Aydını, Cilt:2 Sayı:1 s. 136

[58] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 335

[59] Genç, **age,** s. 137

[60] Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* ,s.269 den aktaran Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002 s. 36

gazetenin çıkışı bu bağlamda çok anlamlıdır. Çünkü aydınların geniş kitlelere ulaşacağı bir yayın organı, aydının amacına ulaşmasını kolaylaştıracaktır:

> " XIX. Yüzyıla kadar Türk kültür hayatında görülmeyen roman, tiyatro, gazete, makale batı tarzı bir toplumun oluşturulması gerektiğini düşünen edebiyatçı aydınlarca edebiyatımıza sokulur. Bunların bir kısmının halkla daha yakından iletişim kurabilme imkânlarına sahip olması, kısa zamanda yayılmalarına, birer mesaj aracı gibi kullanılmalarına yol açar.
>
> Özellikle, roman, gerçek hayata benzeyen fiktif dünyasıyla, Tanzimat'ın edebiyatçı aydınlarına, içinde bulunulan toplumu yönlendirme imkânı verir. Böylece batılılaşmaya başlayan bir insan olarak aydın yazar, romanı aracılığıyla idealindeki kişiyi ve toplumu, okuyucuya aktarmaya; fiktif olanı, reel olanın önüne geçirmeye çalışır."[61]

Tanzimatla birlikte yeni bir hayat tarzının getirdiği Batılılaşma, derece derece geleneğin karşısında galebe gelir. Bu süreç içinde aydınlar, toplumdaki yeniliğin halkta yarattığı karmaşayı görmüş, bu durumu eserlerinde çözülmesi gereken bir problem olarak işlemiştir. Tanzimat aydınları eserlerinde halkı eğitmeyi amaçlamış ve bu anlamda eserlerine bir misyon yüklemişlerdir. Tanzimat yazarları, Batı'nın bilim ve düşüncesini olağanüstü bir çabayla halka ulaştırmaya, aşılamaya gayret etmişlerdir. Romanlarında Batılı ideal aydın tipleri oluşturmuş, bu tipler vasıtasıyla halkın Batılılaşmayı yanlış anlamasını engellemeye çalışmışlardır:

> "Yeni bir toplum kurma isteği, beraberinde bu topluma liderlik yapacak, ona yol gösterecek, tercihler sunacak, yeni temelleri anlatacak bir kahramana olan ihtiyacı da beraberinde getirir. Tabii olarak batılılaştırılmak istenen toplumda bu rolü, batı aydınına benzer özellikler taşıyan aydınlar yüklenir. Bu kahraman artık formasyonu, kültürü ve dünyaya bakış açısı bakımlarından kaynağını batıdan alır."[62]

Tanzimat, kendisinden beklenileni pek gerçekleştirememiş, halkı ikiye ayırmakla yetinmiştir. Devletin kötü gidişatına dur demek adına yapılan bu değişiklikler, olumsuz gidişatın önüne geçememiştir. Tanzimat, toplumda yeni, bambaşka hayatın farkındalığını yaratsa da yenilik adına atılan adımların birçoğu tamamına ulaşamamıştır. Bütün bu olumsuzluklarla birlikte XIX. yüzyılın ikinci yarısında farklı bir aydın tipi karşımıza çıkmaktadır. Bu aydınlar, Tanzimat döneminin yetiştirdiği kişiler olmakla birlikte, tamamıyla 'devlet' değildirler. Bu aydınlar, eleştirel bir zihniyete sahiptirler. Bürokratik egemenlik içinde yer almayan, fakat varlıklarının devamını 'devlet' in varlığında gören ve hedefleri 'devleti kurtarmak' olan kimselerdir. Şinasi, Agâh Efendi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınlardan oluşan bu grup, kendilerini Yeni Osmanlılar olarak adlandırmaktadır.[63] Genç Osmanlılar veya Jön Türkler adı da verilen bu aydın örgütlenmesi 1865 yılında kurulur. Dernek, Tanzimat döneminde yapılan yenilikleri

---

[61] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi* (1908-1950), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 336

[62] Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-III-Tip Tahlilleri*, İstanbul, 1985, s. 6-7

[63] Ernur Genç, *Akademik İncelemeler Dergisi,* Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik, Misyon ve Vizyonu Bağlamında Türk Aydını, Cilt:2 Sayı:1, s. 137-138

yeterli görmeyerek baskı yönetimine son verilmesini, Meşrutiyetin ilan edilip bir meclis oluşturulmasını, devlet işlerinin bu meclis tarafından denetlenmesini, padişahın yetkilerini bir anayasa ile denetim altına alınmasını talep eder. Derneğin girişimleri yönetim tarafından hoş karşılanmaz ve derneğin üyeleri sürgüne gönderilirler. Derneğin ileri gelenleri Mustafa Fazıl Paşa'nın çağrısı üzerine Paris'e giderler. Avrupa'da yayın kanalıyla çalışmalarına devam ederler. Yeni Osmanlılar 1871'den sonra hükümetle anlaşarak, genel aftan yararlanarak yurda geri dönerler. Yeni Osmanlılar, Osmanlı toplumunda aydınların yönetime karşı ilk muhalefetidir. Yeni Osmanlılar, Türk tarihinin ilk modern aydın sınıfıdır:

> "Yeni Osmanlılar Türk aydını için bir prototip oluşturur ki, Osmanlı aydını, Batı entellektüelininkinden çok farklı koşullar içerisinde tarih sahnesine çıkmıştır. Bu farklılık, ancak Batı etkisi ve zayıf tarihsellikle birlikte Osmanlı'nın kendine özgü tarihselliği içerisinde kavranabilir.(…) Batı entellektüeli ile Osmanlı aydını (ve daha genel bir biçimde Türk aydını) arasındaki farklılığı doğuran temel olgular, Osmanlı devlet düzeni, İslami dünya görüşü ve Batılılaşma üçlü ekseni üzerine oturtulabilir. Bu çerçevede Türk aydınını, evrensel aydın tiplemelerinin dışında, içinde yer aldığı gelenek ve ayaklarını bastığı tarihsellik içinde anlamak, onu bütün zaafları ve yüklendiği misyonla tanımayı sağlayacaktır. Bu bağlamda Türk aydını, trajik modernleşme sürecinin en rafine ürünüdür."[64]

Yaşadıkları dönem içerisinde Yeni Osmanlılar, bir aydın grubu olarak siyaset meydanına çıkmışlar, "hürriyet" talebiyle yönetime karşı mücadeleye girişmişlerdir. Bu aydın zümre, Osmanlı yönetim sistemine eleştirel gözle bakabilen ilk siyasî gruptur. Ancak arkalarında bir toplumsal bir taban, toplumsal ya da sınıfsal bir destek yoktur. Geniş halk kitlelerini peşinden sürükleyememiş olmasının temel sebeplerinden biri de Osmanlı'da bu hareketin bir geleneğinin olmayışıdır. Osmanlı birliğini savunan, devletin kurtuluşuna yönelik kaygılar taşıyan, devletin çöküşünü engellemek için mutlaka bir şeyler yapılması gerektiğine inanan bu zümre 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanını sağlar. Ancak II. Abdülhamit'in Mebuslar Meclisini dağıtması ve baskıcı bir yönetim kurması, bu grubun sonu olur.

Mebuslar Meclisinin kapatılmasının ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulur. Bu cemiyetin faaliyetleri neticesinde II. Abdülhamit, Kanuni Esasiyi yeniden yürürlüğe koyarak 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyeti ilan eder. Meşrutiyet döneminde aydınlar, yine otoriteye karşı çıkamayan bürokratlardır. Devletin kötü gidişatının değişmediğinin farkına varmış ve bazı köklü kurtuluş çareleri aramışlardır. Bunlar, Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık ve Osmanlıcılıktır. Dönemde hâkim olan bu akımların hiçbirinin

[64] **age**, s. 140

tek başına yeterli olmadığı zamanla fark edilmiştir çünkü bu akımların hiçbiri toplumu, halkı temel alan ideolojiler değildir:

> "1908'de Meşrutiyet'in ilanı ise, modern Türkiye'nin ve entelektüel kamuoyunun kurumlarıyla doğduğu bir momenttir. Bu dönem aynı zamanda modern Türk basınının da doğum anı olacaktır. Aynı şekilde yayıncılık da hareketlenecek, II. Abdülhamid döneminde basılması düşünülemeyecek birçok kitap birbiri ardına basılacaktır. Bu yepyeni kültürel ve entelektüel iklim- denebilir ki- modern Türk kamusal alanının da doğduğu ve yeşerdiği havzadır. Devleti kurtarma tartışmaları mekanik ve teknik düzeyden ideolojik düzeye taşınacak; ülkenin salahı artık teknolojik gelişmeden, şimendiferden değil, ideolojik intibahlardan [uyanış] geçecektir. Yusuf Akçura'nın 1905'te sorduğu soru hararetle tartışılmaktadır: Türkçülük mü, Osmanlıcılık mı, İslamcılık mı? İşte aydınlar bu konuda ekspertiz sunacak, uzmanlıklarını konuşturacaklardır."[65]

Meşrutiyet'ten sonra ardı ardına yaşanan Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve daha sonrasında Milli Mücadele ile birlikte aydınların birçoğu Atatürk'ün çevresinde toplanmış, eserleriyle Milli Mücadele'ye destek vermişlerdir. Bu dönemde aydınlar, daha önceki dönemlerdeki aydınların halkla mesafeli duruşunun tersine halkın içine girmeye, sorunları onların içinde çözmeye gayret etmişlerdir. Milli Mücadele'nin ardından Cumhuriyet döneminde aydınlar, Cumhuriyet'in kuruluşunda büyük rol oynamışlardır. Aydınlanma ve pozitivizmden etkilenen aydınlar, kendilerini cahil halkı aydınlatmakla görevli sayarlar. Tanzimat'la beraber aydınları etkilemeye başlayan pozitif felsefe Cumhuriyet döneminde tam etkili olmuş buna bağlı olarak bilim zihniyeti, pozitif bilimlere olan aşırı bağlılık, Türk aydınlarının bir özelliği durumuna gelmiştir. Özellikle Cumhuriyet'in hazırlayıcı aydınlarında bir genel tavır olarak pozitif bilimin kesin, şaşmaz bir yol gösterici olduğu anlayışı hâkimdir.

Cumhuriyet'in belirlediği bir aydın profili bulunmaktadır. Bu profili taşıyan aydınlar, Atatürk ilke ve inkılâplarını halka yayma, tanıtma ve benimsetme görevi üstlenmişlerdir. Eskiyi tamamen ortadan kaldırıp yepyeni bir ülke kurma, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma, bilimin öncülüğünde yol alma hedef ve gayreti içindedirler. Cumhuriyet aydınları, daha önceki dönemlerin aksine millî bir devlet, millî bir kültür, millî bir dil, millî bir ekonomi, millî bir edebiyat oluşturabilmek için çalışırlar. Bu anlamda kendilerini sorumlu hissederler. Tanzimattan beri bir doğu- batı problemi yaşayan Türk toplumuna sentezi başarma gereği fikrini aşılama gayreti içinde olan bu aydınlar halkın cahilliğinin sorumluluğunu da kendilerine yüklerler.

Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi'nin en büyük aydını şüphesiz ki Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Çünkü aydın, halkı etkileyebildiği, onu yönlendirebildiği ölçüde aydındır. Türk halkını arkasına alarak onları karanlık dünyalarından çıkarıp onlara yepyeni bir yol

---

[65] Doğan Gürpınar, *Türkiye'de Aydının Kısa Tarihi***,** Etkileşim Yayınları, İstanbul, Nisan2013, s. 68-69

çizmiş ve bu yolda onlara ışık tutmuştur. Her zaman kuvvetli bir vurgu ile söylediği, hedef gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yolunda Türk halkına rehberlik ve önderlik etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, kuruluş ve oluşum aşamasında çok açık bir biçimde Cumhuriyet'in elit aydınlarına, Cumhuriyet'in bekçiliği görevini, işlevini vermiştir. Bu aydınlardan biri olan Reşat Nuri Güntekin, eserleriyle hem Türk halkına yol göstermiş; hem de Cumhuriyet aydınlarının görev ve sorumluluklarını bildirmiştir.

Günümüzde aydın olmak her dönemde olduğundan çok daha zor görünmektedir. Çünkü aydın kavramı, gerçek manası tam anlaşılamadığından toplum içinde itibarsızlaşmaya uğramış ve maalesef bu itibarsızlık halk arasında da rağbet görmüştür. Gerçek aydının ne olduğunu algılayamamış ve gerçek aydını sahte olandan ayırt edememiş toplum, kendisini yanlış yönlendiren bazı ideolojik şahsiyetlerin elinde kalmaya mahkûm olmuştur. Gerçek aydınlar toplumda kimsenin pek umursamadığı, ciddiye almadığı insanlar olurken sahte aydınlar toplumda değer, rağbet ve görmüş, topluma yönelik yanlış ve tutarsız söylemleri prim yapmış, böylece hem maddi anlamda hem kariyer bağlamında hem de toplumda edindiği yer bakımından toplumun en üst tabakasında kendine yer bulmuştur.

Kavram kargaşasına düşmeden genel bir aydın tanımı yapılmak istenirse önce aydının fonksiyonları, faaliyetleri üzerinde düşünmek ve aydının ayırıcı vasıflarını belirlemek gerekir. Aydının ilk ve en önemli fonksiyonu zihinsel fonksiyonudur. Çünkü aydın; zihinsel hayatı ağır basan; düşünen, öğrenen, fikir üreten insandır. Aydın, eleştirel bir akla ve zekâya sahip, akla uygun davranan, akıldan hareket eden, aklı ölçüt olarak alan insandır. Aydın, olaylara yeni ve farklı bir ışıkta bakar. Soyut düşünebilir, fert ve toplumun çeşitli durumlarını yorumlayıp değerlendirir. Aydın, düşüncenin ve gerçeğin peşindeki insandır. Yunus Balcı, aydının özelliklerini şöyle belirtir:

> "Bütün insanlar, yaptıkları her işte biraz da düşündükleri için aydın sayılabilirler. Fakat toplum içinde gördükleri görev, aydınları diğer insanlardan ayırır. Dolayısıyla onlar toplumun sürekli düşünen insanlarıdırlar. Somut olanın ötesine geçip soyut tahliller yapabilir; halkın dar ve derinliği olmayan görüşünün ötesinde değişmez gerçekleri bulmaya, gelecek hakkında sağlam ipuçları yakalamaya çalışırlar. Toplumda beyinleriyle, zekâlarıyla, düşünceleriyle iş görürler. Bu anlamdaki aydın sanayi sonrası toplumun bir ürünüdür."[66]

Aydının bir diğer fonksiyonu da olaylara eleştirel bir gözle bakabilmesidir. Aydın, sosyal, ekonomik ve politik gelişmeleri eleştirebilen biridir. Aydın, kendini aşabilme,

[66] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 333

sürekli olarak gelişebilmenin derdindedir hep. Bitmeyen bir kendini keşfetme süreci yaşar. Yeninin ve daha iyinin, daha güzelin peşinde yürür ve yürüdüğü yolda da sürekli aklıyla mücadele eder. "Aydın, eylemiyle topluma yön verip onu dönüştürürken, kendisi de dönüşür. Bu diyalektik süreçte aydının sıkıntıları sadece çatıştığı karşıt görüşteki gruplar değil, eski sosyal yapının getirdiği kalıplaşmış düşünceler ve belki de en önemlisi kendindeki değişimin ve dönüşümün yol açtığı çatışmalardır."[67]Aydın, aslında sürekli bir arayış içindedir. Sürekli düşünür, sorgular, üretir, aydınlanır, aydınlatır. Başkalarının görüşlerini dinler ama o görüşleri sorgulamadan kabul etmez. Aydının şüpheci ve tenkitçi bir kişiliği olmalı ve bu anlamda sürekli tetikte bulunmalıdır. Kavram üzerine düşünen Mehmet Kaplan, aydını şu şekilde anlatır:

> "… Bu manada aydın, sadece muayyen bilgilere sahip bir kimse değil, düşünceyi bir çeşit itiyat haline getiren, hiçbir şeyi peşin olarak kabul etmeyen, her şeyin aslını araştıran bir şahsiyettir. Muayyen bir ideoloji ve hayat görüşünü kafasına şapka gibi geçiren ve onu hakikatin ta kendisi zanneden bir insan bizce aydın değil, bir nevi portmantodur. Descartes'ın metodik şüphesine sahip olmayan bir kimse, kelimenin gerçek manasıyla düşünen insan değildir. Onun muayyen bilgileri ve inançları olabilir, fakat o, bu bilgi ve inançların efendisi değil, kölesidir. Aydın, karşılaştığı her meseleyi yeniden soran insandır. Fikirler, üzerinde düşünülmeyince basma-kalıp hale gelirler; bir nevi bâtıl inanç şekline girerler. Aydın, başkalarından önce kendi kendisine karşı hür olan insandır. Onun için, hakikat en üstün kıymettir. Bunun içindir ki o insan, fikirleri menfaat, propaganda, mevki, prestij değil, hakikat zaviyesinden ele alır."[68]

Her insan düşündüğü için bir miktar aydın sayılabilirse de aydının düşüncesi ile sıradan insanın düşüncesi arasındaki fark, aydının tutarlı, geleceği gören ve ayakları yere basan fikirlere sahip olmasıdır. Aydın hayal görmez, geleceği de hayaller üzerine kurmaz. Aydın gerçekçi olmalıdır çünkü ulaşılmaz ideallerin peşinden koşarsa sonunda hiçbir şey yapamaz hale gelir, susar ve mücadeleden vazgeçer. Aydın geleceği herkesten önce görür ve ona göre tedbirini alır, aldırır. Aklı ve zekâyı çeşitli baskılardan ve önyargılardan kurtarıp özgürlüğe kavuşturmaya çabalar. Dogmatik (koşullanmış) duygulardan kurtulmuştur. Gelenekle ve aklı baskı altında tutan her şeye karşı savaşır, modaya teslim olmaz:

> "Bireysel yaratılışları ne olursa olsun entelektüeller, sık sık kendilerini günümüz değer sistemine meydan okuma baskısı altında hissederler. Gelenek ve göreneklerin pragmatik olarak belirli grupların yaşamlarına rehberlik etmesi için inşa edildiğiyle çelişen evrensel bakış açısı içerisinde, potansiyel olarak bu türden bir uyuşmazlık mevcuttur."[69]

Aydın kavramını ele almak için onu mutlaka toplumun içindeki konumu ve fonksiyonuyla beraber değerlendirmek gerekir. Çünkü bireyin aydın olabilmesi için

---

[67]Bülent Kalkan, *Kurtuluş Savaşı Romanlarında Aydın Tipi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 26

[68] Mehmet Kaplan, *Büyük Türkiye Rüyası*, Dergah Yayınları:14, 3.bs., İstanbul, Ağustos 1992, s. 247

[69] Frank Furedi, *Nereye Gitti Bu Entelektüeller?*, Birleşik Yayınevi, Çeviren: Erkan Koca, Ankara, 2010, s. 54

düşünmesi, bilmesi, fikir üretmesi yeterli değildir. Aydın bir düşünce adamıdır. Bu bağlamda filozoflarla benzerlik gösterir ama filozof bir düşünür olarak fikir üretir. Aydın, bu düşünceleri pratiğe döken insan demektir. Aydın halkı ne kadar iyi yönlendirebilirse o kadar başarılı bir aydın olmuş demektir. Aydının ilk işlevi bilgi üretmek, ikinci işlevi ise kültürel gelişmenin öncülüğünü yapmaktır. Bu tanıma uygun aydınlar genellikle aksiyon halindedir, topluma aktif olarak katılır. Yerinde saymayı değil, daima değişimi, yeni bir oluşum ve hareket halinde olmayı temsil eder:

> "Entelektüel olmak, sosyal bir katılım iması taşır. Düşünce için yaşayıp, topluma etki etmeye kalkışmamak zordur. Bu durum sadece yaratıcı bir etkinliğe dahil olmayı değil aynı zamanda sosyal bir sorumluluk varsayımını ve siyasal bir duruş takınmayı da barındırır. Her entelektüel sosyal katılıma uygun bir yaratılışa sahip olmayabilir fakat bir grup olarak entelektüeller, siyasal yaşama kayıtsız kalamazlar. Fransız entelektüellerine dair yaptığı çalışmasında Regis Debray, entelektüeli tanımlayan şeyin onun eğitimi değil, halkı etkileme projesi olduğu görüşünü dile getirir. Debray, bu yönelimi özünde siyasal olan ahlaki bir proje olarak nitelendirir. Bu projenin mutlaka parti siyasetiyle ilgili olması gerekmez, fakat entelektüellik iddiası taşıyan bir kimsenin halkın duygu ve düşünceleri için mücadele etmeye hazır olması gerekir."[70]

Aydın, tutkuyla müdahale eder, risk alır, kendini ortaya koyar, belli ilkelere bağlanır, tartışmada yara almaktan korkmaz, kamusal alanda belli fikirleri ve değerleri kendini adayarak savunur. Sadece bilgili ve kültürlü olmakla kalmayıp toplumsal ve siyasal sorunlara ilgi duyan ve çözüm getirmek amacıyla çaba gösteren kişilerdir. Aydın, içinde bulunduğu toplumun koşullarını, tarihsel ve toplumsal dinamiklerini iyi analiz eden biri olmalıdır. Aydın, insanların zihninde değişime yol açar, ufuk açıcıdır. Aydınlar, toplumda değiştirici ve dönüştürücü bir rol üstlenirler.

Aydını anlatırken aydın sorumluluğundan da bahsedilmelidir çünkü aydın olmak için, kendini sorumlu duyma bilinci taşımak gerekir. Aydın, toplumsal olaylar karşısında kendini sorumlu hisseden bireydir. Aydınlar, dışarıdan ve içeriden gelebilecek tehlikelere karşı toplumu uyaran ve koruyan bir fonksiyona sahiptir. Aydın, vizyonu ve misyonu olan ve bu yolda hizmet etmekten çekinmeyen bir varlıktır. Üstelik üstlendiği görevleri başkasından almayan, kendi misyonunu kendi belirleyen, sınırlarını kendisi çizen bir bireydir. Aydın, çizilmiş yollardan gitmez, kendi yolunu kendi çizer ve inandığı bu yolda inatla yürür. Her toplumda bir aydın tipi mutlaka bulunur:

> "Her toplumda… kutsal olana yönelik sıra dışı bir duyarlığa sahip, içinde bulundukları evrenin doğası ve toplumlarını yönlendiren kurallar hakkında birçok insandan daha fazla düşünen bazı kişiler vardır. Her toplumda, aynı toplumu paylaştığı, çoğunluğu oluşturan sıradan insanlardan daha sorgulayıcı; gündelik hayatın dolayımsız, somut durumlarından daha genel bir nitelik taşıyan ve zamanla mekândaki göndermeleri daha uzak olan simgelerle ilişki içinde olmayı daha sık arzulayan bir azınlık vardır. Bu azınlıkta, arayışlarını sözlü ve yazılı söylem, şiirsel ya da plastik ifade, tarih yazımı, törenler ve tapınma edimleri yoluyla dışsallaştırma ihtiyacı hissedilir. Bütün

[70] **age**, s. 55

toplumlarda entelektüellerin varoluşuna, dolayımsız somut deneyim perdesinin ötesine nüfuz etme yolundaki bu içsel ihtiyaç damgasını vurur."[71]

Aydın, aydın olmanın ve aydın sorumluluğunun gerektirdiği şekilde hakikatin sözcüsü ve toplumun vicdanı olmalıdırlar. "Ses ve söz sahibi olmak! Aydının değişmeyen misyonunu burada arayacağız. Bilim ve ihtisas çalışmalarının ötesinde çevreye en ufak ses ve soluk iletmeyen bir aydın tipi yoktur ve düşünülemez."[72] Aydınların halka yol gösterici olarak ülkeyi aydınlatmak, geliştirmek, ilerletmek, müreffeh kılmak amacı vardır. Kendilerinden, kaçınılmaz olarak toplumun kültür hayatının önde gelen ve muteber isimleri olarak taşıdıkları sorumluluk ve misyon gereği aydın olarak belli ve keskin hatlı duruşlarının olması beklenir."[73] Aydınların büyük bir bölümü, gelenekle savaşıp toplumu yeniden değerlendirip ona şekil vermeyi, yeni düşünceleri uygulamayı, sosyal ve politik roller oynamayı, topluma kılavuzluk etmeyi kendilerine görev saymışlardır Bu anlamda aydın, bir dizi misyon yüklenmiş durumdadır. Aydın, öngörüsü sayesinde gerçekleri herkesten önce görür, toplumu uyarır ve bilinçlendirir. Sahip olduğu bilgi ve kültür birikimiyle topluma yeni bir yol çizer. "Aydın sınıfın çoğu kez gümrük kapıcısı rolünü oynadıkları, bu nedenle içeriden- dışarıdan gelebilecek akımlara karşı toplumu sağlıklı bir biçimde korudukları hususu yayınlarda önemli yer almaktadır."[74] Aydının toplumu ve geleceği düşünmesi gibi bir sorumluluğu vardır. Aydın aynı zamanda öğrendikleriyle, fikirleriyle insanların aydınlanmasını sağlayan insan demektir. Bu bilinci taşımayan bireyin aydın olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Aydınlatamayan birey, aydın olamaz. Ancak buna göre aydın kendi başına değil; kendi başına olma hakkı da yoktur. Aydınlar, dünyadan elini eteğini çekip fildişi kulesine kapanmış, kendini son derece özel meselelere adamış düşünürler değildir. Aydının kamusal bir rolü vardır. Yani esas olarak ne bir adım geri ne de bir adım ileride olması gerekir. Aydın, toplumu aydınlatırken düşünsel olarak toplumun ilerisinde ama topluma yabancılaşmayan kişidir.

Aydının otorite ile ilişkisini incelediğimiz zaman şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: Aydınların en önemli işlevi, siyasal olanıdır. Aydınlar, en çok baskıcı otoriteye meydan okudukları zaman aydın olurlar. Aydın, toplumdan ayrı bir varlık; iktidarın yüzüne karşı

---

[71] Edward Shils "The Intellectuals and the Powers: Some Perspectives for Comparative Analysis", Comparative Studies in Society and History, C.1 (1958-1959), 5-22'den aktaran Edward Said, *Entelektüel*, Ayrıntı Yayınları, 3.bs., İstanbul, 2009, s. 45

[72] Sabri F. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*, Derin Yayınları, Yayın no:78, İstanbul, 2006, s. 93

[73] Doğan Gürpınar, *Türkiye'de Aydının Kısa Tarihi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, Nisan 2013, s. 51

[74] Orhan Türkdoğan, *Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi*, Çizgi Kitabevi Yayınları:487, Konya, Nisan 2014, s. 9

doğruları söyleyen biri; hiçbir dünyevi gücü eleştirilemeyecek ve sorgusuz sualsiz itaat edilecek denli büyük ve nüfuzlu görmeyen, olağanüstü cesur bir bireydir. Otorite karşısında takındığı tavır, onu sürekli zor durumlara sokmakta ama aydın, duruşundan asla taviz vermemektedir. Düşüncelerini özgürce savunan, baskıcı ve çıkarcı idari sistemlere karşı uygarca ve cesurca karşı koyabilen, toplumun çıkarı için kendi çıkarlarından ödün verebilen insandır:

> "Kültürel gelişimin en çok desteklendiği dönemlerde bile entelektüeller, statükoyla huzursuz bir ilişki içinde olma eğilimi göstermişlerdir. Elbette baskın olan oligarşinin çıkarına hizmet eden, emre amade entelektüeller de olmuştur. Fakat bu tür emirerleri, hızlıca ideologlara ve yandaşlara dönüşmüş ve entelektüel uğraşlara yabancılaşmışlardır. Hızla, entelektüel otoritelerinden taviz vermişlerdir. Bütünüyle konformist bir yolla entelektüel çalışmanın nasıl ilerletilebileceğini tasarlamak zordur."[75]

Aydının siyasi otorite üzerinde denetim gücü vardır. Denetleyici bir fonksiyona sahiptir. Aydın muhalefet olsun diye muhalefet etmez. Sorular sorar, ihmal edilip çiğnenenin hakkını arar. Entelektüeller azınlıktırlar. Aydınlar, küçük ve oldukça seçkin bir grubu oluştururlar. Aydın olmanın bireye maddi hiçbir katkısı olmadığı gibi aydınlar, varoluşlarından bugüne sürekli risk altında yaşayan, korkutulan, tehdit edilen, asılan, çarmıha gerilen, işkence gören bireyler olmuşlardır. Bazen de halktan kopuk olmakla, bencillikle, fildişi kulede yaşamakla haşin bir şekilde yerilirler:

> "Benda'nın entelektüellerin ihaneti karşısındaki feryat ve figanlarının gücü akıl yürütmesindeki incelikten ya da entelektüelin görevinin ne olduğu konusundaki son derece katı, ödün vermez mutlakçılığından kaynaklanmaz. Benda'nın tanımına göre gerçek entelektüeller kazığa bağlanıp yakılma, sürgüne gönderilme, çarmıha gerilme riskine girmek durumundadırlar. Başat özellikleri dünyevi kaygılarla aralarındaki gevşemez mesafe olan simgesel şahsiyetlerdir onlar. Bu yüzden de sayıları çok olamaz, gelişimleri belli rutinlere bağlı olamaz. Güçlü kişiliklere sahip, su katılmadık bireyler olmak zorundadırlar; her şeyden önce de statüko karşısında neredeyse daimi bir muhalefet durumunda olmaları gerekir: Bütün bu nedenlerden ötürü Benda'nın entelektüelleri kaçınılmaz olarak, yücelerden gök gürültüsü gibi bir sesle insanlığa kaba beddualar yağdıran, görünürlük derecesi yüksek küçük bir grup adamdan oluşur.'[76]

Aydın, hiçbir sistemin ya da ideolojinin adamı değildir. Aydınlar sorgulayıcı ve şüpheci kafalara sahip bireylerdir. Aydın, hiçbir şeyi peşin doğru saymaz. Doğru bildiği yoldan şaşmaz, insanları bu yola yönlendirirler. Kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarının önünde görmez. Bu insanlardan geniş bir birikim ve derin bir kavrayış beklenir. Başkalarının çözemediği meseleleri onların çözmesi umulur. Gerçek bir aydın olabilmek için eğitim şart değildir fakat eğitim kurumları bilgiyi üreten ve yayan kurumlar olduğu için aydın olmaya giden yolda önemli yer tutarlar. Diğer taraftan, mevki, siyasi ve idari sorumluluk sahibi bulunmak da aydın olmak için yeterli değildir. Mesleki bilgi ile

---

[75] Frank Furedi, *Nereye Gitti Bu Entelektüeller?,* Birleşik Yayınevi, Çeviren: Erkan Koca, Ankara, 2010, s. 53

[76] Edward Said, *Entelektüel,* Ayrıntı Yayınları, Ayrıntı:119, İnceleme Dizisi:62, 3.bs., İstanbul, 2009, s. 24

aydının sahip olduğu nitelikler farklı şeylerdir. Her meslek dalından aydın insanlar çıkabilir ancak bazı mesleklerin mayasında aydın vasıfları birer mecburiyettir. Bazı meslekler, yapısı itibariyle aydın yetiştirmesi beklenen mesleklerdir. Bunların başında öğretmenler, yazarlar, filozoflar, gazeteciler, akademisyenler, bürokratlar, sanatçılar, hukukçular ve siyasetçiler gelir.

Aydının kişilik özelliklerinden bahsetmek gerekirse şu söylenebilir ki gerçek aydın imgesi çekici ve güçlü bir imgedir. Aydının kendine özgü davranışları, tüm benliğiyle kendini savunduğu davaya adaması, gösterdiği saf çaba, göze aldığı riskler, iradesi vardır. Aydın, mücadeleci ve özgür bir ruhtur. Doğruların yılmaz ve iflah olmaz savunucusudur. Aydınlar, insanlığın vicdanıdır. Süper yeteneklidirler ve ahlakî donanımları gelişkindir. İnanmadığı hiçbir şeye hizmet etmezler. Aydınların ilkeli bir duruşu vardır. Toplumu ve çağı yakalamış hatta aşmıştır. Aydın, olgun, müsamahalı, dürüst, idealist, iffetli kısacası olumlu bir tiptir. Aydın, her anlamda özgür bir birey, iflah olmaz ölçüde bağımsız bir kişiliktir. Düşünce bağlamında da ekonomik bağlamda da özgür olmalıdır. Zaten entelektüellik, temelinde bilgi ve özgürlüğün yattığı bir kavramdır:

> "Entelektüelin davranışını, inancına göre yaşayabilmek için özgürlüğe sahip olma arzusu belirler. Bu durum entelektüellerin sık sık gündelik hayatı belirleyen kurumlarca dayatılan kurallar ve kısıtlamalarla yaratıcı bir gerilim içerisinde olmalarının da nedenidir. Bir entelektüel gibi hissetmek ve davranmak, en azından zihinsel olarak gündelik işlerin bağlarından ve baskılarından uzaklaşmayı gerekli kılar."[77]

Aydın çok güzel konuşur ve karizmatiktir. Aydın aynı zamanda ahlak abidesi olmak zorundadır. Aydının kendine has ve yorucu bir yaşamı vardır. İnsanların zihninde değişime yol açar, ufuk açıcıdır. Kimseden medet ummaz. Aydın, yeninin ve daha iyinin, daha güzelin peşinde yürümektedir. Yürüdüğü yolda da sürekli aklıyla mücadele eder. Aydının şüpheci bir kişiliği olmalı ve bu anlamda sürekli tetikte bulunmalıdır. Aydın, aslında sürekli bir arayış içindedir. Yeniyi ve en iyiyi arar. Sürekli düşünür, sorgular ve üretir. Ancak bir bireyin aydın olabilmesi için düşünmesi, bilmesi, fikir üretmesi de yeterli değildir. Aydın, inandığı bu yolda inatla yürür. Aydın'ın diğer özelliklerini Yunus Balcı şöyle sıralamıştır:

> "Aydınlar, hür düşünce sahibidirler. Toplumun değerlerini tahlil ve tenkit edip çağ dışı olanlarını reddeder ve yeni alternatifler sunarlar. Hiçbir ideolojinin, inancın, sistemin adamı değillerdir. Kurumlaşan doktrinlere kuşkuyla bakarlar, naslara bağlanmazlar, gelenekle savaşır, modalara teslim olmazlar. Her türlü düşünceyi; sınıfla, ırkla, cinsle ilgili öncelikleri muhakeme ederler. Peşin hükümlü değillerdir; ihtiyatlıdırlar. Gözü kapalı kalabalıkların dışında kalırlar. Toplumu

[77] Frank Furedi, *Nereye Gitti Bu Entelektüeller?*, Birleşik Yayınevi, Çeviren: Erkan Koca, Ankara, 2010, s. 52

> yeniden değerlendirip ona şekil verirler, yeni düşünceleri uygularlar. Doğruları göstermeye çalışırlar. Aydınlar, yüksek bir kültür ortaya getirir ve bunu yayarlar. Milli olduğu gibi milli sınırları aşan modeller oluştururlar. Ortak kültürler geliştirirler. Sosyal değişmeleri etkilerler. Siyasi roller oynarlar. Topluma kılavuzluk ederler. Kültür değişimine öncülük yaparlar. Yeni bir zevkin ve üslubun yerleşmesi için çalışırlar. Halkın politik ve sosyal tercihlerini etkilerler."[78]

Aydın, bilime ve bilgiye ama her şeyden önce insana değer verir. Onun felsefesinin temelini Hümanizm oluşturur. Bireyi aydın olmaya iten en büyük etken bu yaradılışındaki insan sevgisi olmalıdır. Aydında engin bir hoşgörü, insanlığa revâ görülen haksızlıklara, baskılara, zorbalıklara, eşitsizliklere, sömürmelere, her türlü şiddete ve kısacası insan şahsiyetinin haysiyetini zedeleyen her şeye karşı çıkmak, bir alışkanlık, kişiliğinin bir parçası haline gelmiştir. Daha başka bir deyimle insan varlığının değerine yönelmişlik gerçek aydının yasam amacı olmuştur. Aydın, insanlara sevgiyle yaklaşan, insani ve ahlaki değerlere sahip, düşünce özgürlüğünü savunan, kendisiyle barışık ve insan onurunun her şeyden üstün olduğunu bilen insandır. Her şeyin temeline insanı koymak, onun dünya felsefesini oluşturmuştur. "Hümanizm" ve "Rönesans" dönemleri, bu çabaların geçmişteki ürünleridir ve bilindiği gibi XVII. ve XVIII. yüzyılların akıl çağını hazırlayıp aydın kavramını ortaya çıkarmıştır.

Sosyolojik bir kavram olan aydın kavramının üzerinde uzlaşılmış bir tanımı yapılamamıştır. Her devrin, her toplumun, her kültürün, her ideolojinin kendine has bir aydın görüşü bulunmaktadır. Bu durum, genel bir aydın tip ve fonksiyonundan bahsedilemeyeceğini göstermiştir. Kavramın içeriğinin çok geniş olması, tanımının zamana ve şahıslara göre değişiklik göstermesi, kavramı onu kullananla birlikte ele alma zorunluluğunu getirmiştir. Bu sebeple Reşat Nuri Güntekin'e göre aydın tanımı, onun eserlerindeki aydın tiplerden yola çıkarak oluşturulmaya çalışılacaktır.

2.3.2. Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarındaki Aydın Tipler

Tanzimat'la birlikte Türk kültür hayatına giren roman, edebiyat dünyamız için yeni bir türdür. Yeni bir dönemin getirisi olan bu tür, edebiyatımıza yeni tipleri de getirmiştir. Tanzimat'tan sonra yönümüzü Batı'ya çevirmemiz, halka bu yenidünyayı doğru anlatacak, açıklayacak, aktaracak insan tipine ihtiyaç doğurmuştur. Bu tip, Batılı aydın tipidir. Edebiyatımızdaki ilk roman örneklerinden itibaren yazarlar, Batılı bir hayat biçimini ve bunun anlatıcısı ve taşıyıcısı durumundaki Batılı aydın tipini okuyucu karşısına çıkarırlar.[79] Reşat Nuri Güntekin, kendisi de Batılı aydın tipinin bir temsilcisi

---

[78] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 333-334

[79] **age**, s. 5

olarak romanlarında gözlemlediği, yaşadığı ya da yaşayabileceği sıkıntıları kurgulayıp okuyucuya aktarmıştır. "Romanlarının yazılış sırası ve vakaların geçtiği tarihler arasındaki bağ, Reşat Nuri'nin yaşadığı toplumun içinde bulunduğu sıkıntıları gözlemleyerek yansıttığını göstermektedir."[80]

Cumhuriyet döneminin çok sevilen ve çok okunan yazarı olan Reşat Nuri Güntekin, toplumu eğitmeyi, ona yol göstermeyi kendine amaç edinmiş bir Cumhuriyet aydınıdır. Kendisi de öğretmen olan yazar, romanları ve özellikle bu romanlardaki idealize edilmiş aydın karakterler acılığıyla topluma öğretmenlik yapmayı hedeflemiştir. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında oluşturduğu aydın tipleri, ortak özellikler göstermektedir. Çünkü Reşat Nuri Güntekin'in aydın tanımı bu aydınlarda kendini belli etmektedir. Bu aydın tipler, Millî Mücadele'den önceki dönemde eğitimli, yönünü Batı'ya çevirmiş, otoriteye karşı tepkili ve idealist tiplerdir. Millî Mücadele'ye doğrudan veya dolaylı olarak katılmış ya da destek vermişlerdir. Millî Mücadele sonrasında da Atatürk inkılâplarını benimsemiş ve bunları halka yayma, tanıtma misyonunu yüklenmiş kişilerdir. Bu aydınlar, Cumhuriyet'in belirlediği aydın profiline uygun tiplerdir. Aslında Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazılan romanlardaki aydınlar hemen hemen aynı ortak özellikler etrafında birleşirler. Hangi meslekten veya eğitimden gelirlerse gelsinler, bu idealist aydınlar, yüzyıllardır ihmal edildiğini düşündükleri Anadolu coğrafyasında yeni bir toplum ve insan oluşturmanın gayesi içindedirler. Bunun için inandıkları milli kıymetler uğruna kendi varlıklarını feda etmeyi ve milletin devamlılığı için ferdin ihmali gerekliliğini yüce bir değer olarak algılarlar. Bu anlayışın dışına çıkan aydınlar ise, tıpkı Tanzimat'ın alafranga aydınları gibi reddedilir, zayıf görülür, eleştirilir ve cezalandırılır. Reşat Nuri'nin romanlarındaki aydın kahramanlar da bu özellikleri bünyesinde taşımaktadırlar.

Genel anlamda onun romanlarında aydın; yaşadığı dönemin koşullarını iyi analiz edebilen, belli sorumluluklar üstlenmiş; düşünen, üreten, ürettiğini paylaşan, toplumun değişimine ve ilerlemesine katkı sağlayan insandır. Bu anlamda aydının taşıyıcı, aktarıcı ve yönlendirici fonksiyonu ön plana çıkar. Bir aydını aydın yapan en önemli özellik, bireyin toplumsal ideallerinin olmasıdır. İdealleri olmayan birey, bir vizyona sahip olamayan birey aydın olamaz. Aydının, o ideallere ulaşmak için kendine birtakım görev ve sorumluluklar yüklemesi gerekir. Aydın, toplumsal dertleri ve hedefleri olan

[80] M. Fatih Kanter, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*, Grafiker Yayınları, Ankara, Ekim 2013, s. 31

insandır. Toplum adına düşünmek, toplumu daha iyiye, daha güzele ulaştırma hedefi ve çabası taşımak, bireyi aydın kimliğine kavuşur. Reşat Nuri Güntekin, kahramanlarını idealist aydın tipler olarak okuyucu karşısına çıkarır. *Gökyüzü* romanının aydın anlatıcısı olan kahramanın idealizmi romanda şöyle verilir:

> "Raşit çocuk askere gittiği zaman ben, tıbbiye talebesi idim. Fakat ne talebe! Yüksek bir doktor olmak, birçok insanı ölümden kurtarmak hatta Avrupa'yı şaşırtacak keşifler, icatlar yapmak bana pek küçük görünüyordu. Benim gibi dünyaya nadir gelen bir insan, böyle küçük şeylerle nasıl doyardı? Mesela memlekette idare bozuktu; hürriyet yoktu; zalim padişah millete etmediğini bırakmıyordu. Avrupa'ya karşı iki paralık itibarımız kalmıştı. Bu işleri ben düzeltmezsem kim düzeltecekti? Herhalde programımda bu meselelere de ehemmiyetlice bir yer vermeliydim. Bundan başka dünya kurulalıdan beri halledilmemiş birtakım büyük davalar, muammalar vardı: Allah, din, ruh, cennet, cehennem vesaire davaları… Bunlar, yalnız zihinleri karıştırmak, insanları ümit, tereddüt, korku gibi yıpratıcı duygular içinde kıvrandırmakla kalmıyorlar, milletleri, kıtaları birbirine düşürüyor, boğazlatıyorlardı. Demek ki, ben, müspet bilginin son basamağına çıktıktan sonra oradan metafizik ve meçhul âlemine doğru bir uçuş hareketi yapmalı, yeryüzüne bu işler hakkında kati bir haber getirmeliydim: İşte o vakit kendime çizdiğim hayat programı!..." [81]

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki aydın tipler, çoğunlukla iyi bir eğitimden geçmiştir. Doktordan öğretmene, subaydan kaymakama hepsi ya döneminin en iyi okullarında ya da Avrupa'da okumuş, dönemine göre çok iyi eğitim almış tiplerdir. En az bir yabancı dili ve kültürü çok iyi bilirler. *Çalıkuşu* romanının kahramanı Feride, Notre Dame de Sion Fransız kolejinden mezun olmuştur. İyi derecede Fransızca bilir. *Gökyüzü* romanının kahramanı, eski bir tıbbiye talebesidir. *Kavak Yelleri* romanının kahramanı Sabri Bey bir doktordur. *Yeşil Gece'*deki Ali Şahin, *Acımak*'taki Zehra, *Kan Davası'*ndaki Ömer, *Çalıkuşu*'ndaki Feride öğretmendir. *Son Sığınak* romanının başkahramanı Süleyman Bey, Galatasaray Lisesi'ni bitirip iki yıl da Paris'te eğitim almıştır. *Gizli El* romanı kahramanı Şeref Bey, hukuk mezunudur. *Eski Hastalık* romanının aydını olan Yusuf ve *Akşam Güneşi* romanının kahramanı olan Nazmi, Paris'te eğitim almıştır.

Eğitim aydın vasfının en temel özelliklerindendir ancak eğitimli olmak aydın olmak için yeterli değildir. Tanzimat öncesinde âlim ya da arif diye tanımlanan aydın tipi, Cumhuriyetle beraber birleşir. Yani aydın, fonksiyonu itibariyle âlimler gibi eğitimli ama aynı zamanda arifler gibi ileri görüşlü; daha vasıflı, daha kalifiye ve daha güçlü bireyler olmalıdır. Sadece bugünü değil geleceği de düşünmelidir. Bu sebeple çalışmaları daha kapsamlı olmalıdır. İlerleyen zamanla birlikte aydının sahip olması gereken özelliklerin de fonksiyonların da sayısında artış görülmektedir. Bu durum gelecekte aydın olmanın da bugünden çok daha zor olacağına dair ipuçları vermektedir.

---

[81] Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 11

Bir aydının en önemli vasıflarından biri hiç şüphesiz toplumu aydınlatmasıdır. Her meslek grubunda aydın yetişmesine rağmen Cumhuriyet Dönemi Türk romanında idealist aydınlara en çok öğretmenlik mesleğiyle karşılaşılmaktadır. Çünkü, bir topluma ulaşmanın, toplumları yönlendirmenin, geniş kitlelere hitap etmenin en kolay yolu öğretmenliktir. Öğretmenlik, fonksiyonu itibariyle aktarmaya ve uygulamaya dayalıdır. Dolayısıyla aydın kahramanlar için, idealize edilen tipler için en uygun meslek öğretmenliktir. Bu sebeple Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası* romanlarının aydın kahramanlarını öğretmenlik mesleğiyle donatıp okuyucu karşısına çıkarmıştır. Bu öğretmenler, farklı sebeplerle de olsa aynı amaca hizmet için Anadolu yolunu tutmuş idealist aydınlardır:

> "Kendisini Anadolu'ya adamış bu örnek öğretmen aydın tipi, Cumhuriyet sonrasında kurulmak istenen toplum yapısının temel kurucu insan tiplerinden en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yüzyıllardır oluşan kemikleşmiş bir sosyal yapının ancak eğitim yoluyla kırılabileceği ve bunun da batılı pozitif bilgiyle kendisini yetiştirmiş öğretmenlerle mümkün olabileceği düşünülmüştür."[82]

Cumhuriyet dönemi aydınının en temel vazifelerinden biri, dini kendi çıkarlarına alet eden din tüccarlarına, hurafelere, batıl inançlara karşı çıkmaktır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki aydın kahramanlar, halkı bu konuda eğitmeyi ve onları doğru yönlendirmeyi kendilerine görev addetmişlerdir. Bu aydın kahramanlar, dinin doğru anlaşılıp doğru yaşanmasından yanadır. Halkı bu konuda eğitmeyi ve onları doğru yönlendirmeyi kendilerine görev addetmişlerdir. Bunun en güzel örnekleri *Acımak* romanındaki Zehra'da, *Yeşil Gece* romanındaki Ali Şahin' de ve *Gökyüzü* romanındaki anlatıcı kahramanda görülür.

Yeşil Gece romanında modern eğitimin gericilere karşı verdiği savaş anlatılır. Romandaki ana karakter olan Ali Şahin, medrese tahsilinin ardından Darülmuallimin'de eğitim alıp öğretmen olmuştur. Ataması İstanbul'a çıktığı halde kendini Anadolu'da İzmir'de Sarıova adlı bir kasabaya tayin ettirir. Bu kasabada gerici ve çıkarcı güçlerle savaşan idealist bir genç olarak karşımıza çıkar. Ali Şahin, kendisi için savaş meydanı olarak düşündüğü Sarıova'ya bir öğretmen olarak geldiğinde amacı çocuklara sadece iyi ve faydalı şeyler öğretmek, dini bilgileri derine inmeden ve zararsız bir şekilde geçerek, boş inançlarla mümkün olduğu kadar mücadele etmektir. Ali Şahin'in dini çıkarlarına alet eden gerici din adamlarıyla yaşadığı çatışma eserin ana fikrinin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır.

---

[82] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s.271-272

Buna bir diğer güzel örnek *Gökyüzü* romanının aydın kahramanıdır. Romanda ismi belirtilmemiş anlatıcı aydın kahraman; Allah, din, ruh, cennet, cehennem gibi konuları kendisi için uğraşılması gereken konular olarak kabul eder. Ona göre bunlar, zihinleri karıştırmakta; insanları ümit, tereddüt, korku gibi yıpratıcı duygular içinde kıvrandırmakta, milletleri ve kıtaları da birbirine düşürmektedir. Yazarın eserlerinde aydınlar, bu ortak zihniyet etrafında birleşirler. Bunun yanında Reşat Nuri Güntekin'e göre aydın mutlaka halka yani Anadolu'ya gitmeli ve Anadolu insanını tanımalıdır. Bu sebeple yazar, aydın karakterler oluşturup onları farklı mesleklerle donatıp Anadolu'nun farklı şehirlerine yollamıştır. Her karakteri ile Anadolu'nun farklı bir sorununu ele alan yazar, Anadolu gerçekliğini bu karakterler vasıtasıyla gözler önüne serer. Tanımadığı bir coğrafya ile karşılaşan aydın, başta uyum sağlamakta zorlansa da zamanla Anadolu'ya alışacak, orayı sevecek, benimseyecek, işte o noktada ışık saçmaya, aydınlatmaya başlayacaktır. Bu duruma *Çalıkuşu* romanındaki Feride karakterinde rastlanır. Feride, başta zorlansa da zamanla Anadolu'yu ve Anadolu halkını tanımaya, sevmeye ve benimsemeye başlar. Ve kendisini Anadolu'ya hizmet etmeye adar. Halkla iyi ilişkiler kurar ve onları aydınlatmaya, yönlendirmeye çalışır:

> "Bugün cuma, mektep yok. Birkaç günden beri yağan yağmurlar durdu. Sonbahar, dışarıda son bir ayrılık bayramı yapıyor. Uzaklardaki sıradağlar, sazlıktaki sular da güneşe karşı gülümsüyor gibi... Hatta, serviler, mezar taşları bile korkunç sertliklerini kaybetmiş gibi görünüyorlar. Kendimi derin derin yokluyorum, görüyorum ki, alışmaya, hatta bu karanlık ve can sıkıcı memleketi biraz daha benimsemeye ve sevmeye başlamışım!"[83]

Anadolu'yu Nişanlısı Kamran'dan kaçmak için bir sığınak olarak gören Feride, bu köyde, kendisinin Anadolu insanına ve kültürüne ne kadar yabancı olduğunu da fark eder. Yazar, Feride ile aydınların Anadolu'ya olan yabancılığını vurgular. Anadolu ile ilk kez karşı karşıya gelen aydın, hayret, korku ve düş kırıklığının karmaşık duygularını yaşayacaktır. Feride, yabancı bir eğitimden geçmesi dolayısıyla edindiği köy imajı ile gerçek Anadolu köyünün birbirinden çok farklı olduğunu anlamakta gecikmez. Feride Anadolu gerçeğiyle Zeyniler'de karşılaşır. Gördüğü manzara, ona Anadolu hakkında okuduklarının, resmini gördüklerinin ve hayalini kurduklarının pek de doğru olmadıklarını gösterir. Öncelikle gittiği köyün yolu çok bozuk ve ıssızdır. Uzun, yorucu ve korku dolu bir yolculuktan sonra Feride Zeyniler Köyü'ne ulaşır:

> "İlk bakışta Zeyniler bana, hâlâ yer yer dumanlan tüten bir yangın harabesi gibi göründü. Köy deyince gözümün önüne yeşillikler arasında eski Boğaziçi yalılarındaki güvencinliklere benzeyen sevimli, şen manzaralı kulübeler gelirdi. Halbuki bu evler, çökmeye yüz tutmuş, simsiyah viranelerdi.(...)

[83] Reşat Nuri Güntekin**,** *Çalıkuşu,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s.179

> Köyün dar sokakları içine girmiştik. Evleri şimdi daha iyi görebiliyordum. Hani Kavaklar'da önüne ağlar serilmiş, yağmurdan çürüyüp kararmış, Boğaz rüzgârlarından bir yana çarpılmış, viran balıkçı kulübeleri vardır; bu evler, ilk bakışta onları hatırlatıyordu. Altlarına dört direkten ibaret ahırlar, üstlerinde asma merdivenle çıkılan bir iki oda. Herhalde, Zeyniler şimdiye kadar işittiğim ve resimlerini gördüğüm köylerden hiçbirisine benzemiyordu. Etrafı tahta perdelerle çevrilmiş bir bahçenin kırmızı kapısı önünde durduk. Yapraklarına varıncaya kadar siyah görünen bu köyde gördüğüm ilk renk; kırmızı tahta oldu!"[84]

Reşat Nuri'nin Anadolu'yu anlattığı ilk roman *Çalıkuşu'* (1922) dur. Yazar bu romanında Anadolu'ya, Notre Dame de Sion Fransız kolejini bitiren bir genç kız gönderir. Feride, zamanla köy halkını tanımaya, sevmeye ve benimsemeye başlar. Alışma süreci, geçtikten sonra da kendisini Anadolu'ya hizmet etmeye adar. Halkla iyi ilişkiler kuran Feride, onları aydınlatmaya, yönlendirmeye çalışır. Yazara göre aydın, tıpkı Feride gibi önce Anadolu coğrafyası ve insanını iyi tanınmalı, sonra onu yüceltmek için gereken çabayı sarfetmelidir.

Aydın, baskıcı ve çıkarcı idari sistemlere karşı uygarca ve cesurca karşı koyabilen biridir. Reşat Nuri, aydının otoriteyi sorgulamasından yanadır. Reşat Nuri'ye göre aydın cesur olmalıdır. Tarihin her devrinde otorite ile karşı karşıya gelen aydın, düşüncelerini cesurca ifade etmeli, ama ihtiyatı elden bırakmamalıdır. Düşmanları karşısında dimdik durmalıdır. Hatta bazen eleştirdiği otorite en yakınındakiler olsa bile düşüncelerini ifade etmekten çekinmemelidir. *Damga* romanı bu duruma örnektir. *Damga* romanında aydın bir genç olan İffet, II. Abdülhamit'in vezirlerinden Halis Paşa'nın oğludur. Romanda II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerine ait özelliklerden de bahsedilmesine rağmen ana konu, Jön Türklük eğilimleri de bulunan İffet'in, bir kadının namusuna leke değdirmemek isteği yüzünden hırsız damgasını yiyip toplum tarafından dışlanmasına ve hayatını bir vehme kurban etmesine dayanır. Bir saray paşasının oğlu olan İffet, babasına rağmen gittiği okulda baş gösteren Jön Türklük eğilimine sevgi ve ilgi duymaya başlar. İhtilâlci bir ruha sahip olan arkadaşı Celal ile padişahın haksızlıklarından, hafiyelikten, hürriyetten konuşurlar. Hürriyet kavgalarına dair gizli gizli kitaplar okur. Bu noktada babası ile de çatışma yaşar.

Reşat Nuri'ye göre aydın halkla iyi ilişkiler kurmalıdır. Aydın, halka etki edebildiği, onu yönlendirebildiği ölçüde aydındır. Amaç halkı eğitmek ve ona yol göstermek olduğu için halkla iyi ilişkiler kurmadan, halka karışıp kaynaşmadan bunu yapmak mümkün değildir. Kişinin aydın olma vasfı ancak toplumu etkileyebilme, yönlendirebilme gücü ile ölçülebilir. Kişinin aydınlık vasfı ile etkileyebildiği, yönlendirebildiği kişi sayısı doğru orantılıdır. Bu duruma en güzel örnek, *Acımak*

[84] **age**, s. 171-172

romanındaki Zehra karakteridir. Zehra, Anadolu'da bir kasabaya öğretmen olarak atanır. Çalıştığı yerde o kadar sevilip sayılır ki kasabada herkes onu benimser, kasabanın en saygın insanı olur. Maarif müdürü Tevfik Hayri Bey, mebus Şerif Halil Bey'e Zehra Hanım'ı şöyle anlatır:

> "Bundan dört sene evvel küçük bir kız, minimini bir Darülmuallimat mezunu olarak buraya gelmiş… İlk zamanlarda çok sıkıntı çekmiş… Fakat meyus olmamış… Kasabayı kendine vatan, mektebi bir aile ocağı yapmış… O kadar azim ve gayretle çalışmış ki terfi ve terakkisine mani olamamışlardır. Daha yirmi beş yaşına gelmeden başmuallim yapmışlar, eline kocaman bir kız mektebi teslim etmişler… Şimdi yirmi dokuz otuz yaşlarında vardır… Kasabanın en sevilen, emniyet edilen, hatırı sayılan bir insanıdır. Bugün ekserisi kocaman ev hanımları olan eski talebesi üzerinde hâlâ eski nüfuzunu muhafaza eder. Onu bir abla, bir ana gibi dinlerler, bütün müşküllerini ona hallettirirler. Mektebe gelince… Biraz sonra göreceksiniz ya… Bu mütevazı kasabada umulmayacak kadar güzel bir şeydir…"[85]

Bir aydın mutlaka temel insani vasıfları bünyesinde taşımalıdır. Etik değerlerden yoksun birey aydın olamaz. Bunlardan en önemlileri ahlak, fazilet ve merhamettir. Evrensel etik değerlerden yoksun olan bireylerin toplumu yönlendirmesi çok tehlikelidir. Merhamet duygusu da insanı insan yapan en büyük unsurdur. Aydın, merhametli olmalıdır. Bunun en bariz örneğini *Acımak* romanının aydın karakteri Zehra ile görmek mümkündür. Zehra idealisttir, çalışkandır, fedakârdır ama acıma duygusundan yoksundur. Bu tavrı nedeniyle yazar tarafından eleştirilir. Zehra'nın tam bir aydın olabilmesi, ancak romanın sonunda merhamet duygusunu kazanmasıyla mümkün olmuştur. Yazar, bu eleştirel tavrını Tevfik Bey aracılığıyla aktarır. Romanda Maarif Müdürü Tevfik Hayri Bey, eski arkadaşı olan Mebus Şerif Halil Bey'e Zehra Hanım'ın tek kusurunu şöyle açıklar:

> "Zehra Hanım'ı size bir kemal heykeli, ideal bir roman kahramanı olarak tasvir ettim. Fakat dikkat ediniz ki 'tam bir insandır' sözünü sarfetmedim. Şimdi de size bu güzel madalyonun ters tarafını, kendi görüş ve düşünüşüme göre tasvir edeyim. Doğruluk, temizlik, fedakârlık hastalığı onda insanlığın en kıymetli bir kabiliyetini öldürmüştür: Acımak kabiliyeti… Zehra Hanım'a hissiz bir kadın denemez… Bilâkis geniş bir ruhu var. Güzel, doğru, temiz şeyleri çılgınca sevebiliyor, onlar için her fedakârlığı yapıyor. Fakat zaafa, düşkünlüğe, çirkinliğe acımıyor. Sadece kızıyor, hırçınlaşıyor. Kabahatli insan, düşkün insan onun gözünde ekin tarlalarında bitmiş muzır bir ot gibi. Onu acımadan söküp atıyor. Yapılmış bir fenalık için mazeret tanımıyor. Hak namına, hakikat namına insafsızca vurmak… Bunu bir adliyeci, bir hâkim için anlarım. Hattâ onlar için bile bazı kayıtlarla… Öyle ya cürümlerin, günahların iç yüzleri her zaman bildiğimiz, anladığımız gibi midir acaba? Evet bu kat'iyyeti, bu huşuneti bir hâkim için bir dereceye kadar anlarım. Fakat bir mektep hocası için…"[86]

Aydınların hedeflerine ulaşmalarını sağlayan en önemli iki hazinesi zekası ve fedakârlığıdır. Reşat Nuri Güntekin'in aydın karakterleri de olumsuz durumları bile lehlerine çevirebilecek ve ellerine geçen fırsatları doğru değerlendirebilecek ölçüde zeki, çalışkan ve fedakârdırlar. Yaşadıkları sorunlar karşısında yorulmazlar, asla pes

---

[85] Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 9-10
[86] **age**, s. 13-14

etmezler ve ümitsizliğe düşmezler. Aydın, aynı zamanda uyanık olmak zorundadır. Toplumdaki sorunları, aksaklıkları herkesten önce görüp halkı uyarmak zorundadır. Onlar sorgulamadan, önüne sunulan her şeyi kabul etmezler. Araştırıp, düşündükten sonra ancak bir sonuca ulaşabilirler. Bu nedenle sürekli tetikte olmalıdırlar. Çünkü aydın olmak bunu gerektirir. Aydın, kavram itibariyle aktif olmalıdır. Çünkü, toplumda değişim sağlamak ve toplumları yönlendirmek çaba ve cesaret gerektirir. Doğru bildikleri yolda fedakârca çalışırlar. Bu vasfı *Çalıkuşu* romanındaki Feride karakterinde de görmek mümkündür.

Feride, yaşadığı aşk acısını unutmak için karış karış gezdiği Anadolu'da zor günler yaşamaktadır. İzmir'de Reşit Bey'in kızlarına Fransızca muallimliği yaparken köşke gelen misafirler vasıtasıyla fotoğraf albümünde eski nişanlısı Kâmran'ı görür. Konağın kızlarının teyzesi ile evlenmiştir Kâmran. Feride, artık bu konakta kalamayacağına karar verir. Karşısına iki seçenek çıkar. Birincisi, kolejdeki eski muallimlerinden Sör Berenis'in önerdiği Karantina'daki mektepte Türkçe ve resim muallimliğidir. Bu, oldukça iyi bir teklif olarak görünür çünkü ev tutmasına gerek kalmayacak, okulda kalabilecektir. Diğer seçenek ise Maarif idaresi tarafından önerilen Kuşadası mektebidir. Feride, düşünmeye başlar ve tüm zorluklarına rağmen Kuşadası'na gitmeyi kabul eder:

> "Bu tarafta rahat bir hayat vardı. Öbür tarafta belki yine zaruret, sefalet, fakat bunun da başka bir tesellisi, başka bir cazibesi yok muydu? Gözümün önüne, mekteplerimizin bakımsız kalmış kaba saba ellere ziyan olmuş, miniminileri geldi. Bu biçareler, açılmak için biraz güneş, bir parça şefkat bekleyen çiçekler gibiydi. Bu şefkat, bu hareketi gösterenlere, gönüllerinin bütün minnet ve muhabbetini veriyorlardı. Her şeye rağmen bu küçük sefilleri, derin derin sevmeye başladığımı anladım. Munise bile onlar arasından gelmemiş miydi? (…)
>
> Ben, muallimliği açlıktan ölmemek için kabul etmiştim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyanı var? Değil mi ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verebilecek. O ölmüş günlerin ölmüş rüyasını yeniden uyandırmak zaten mümkün değildi. Başımdan günlük korkularının ağır hülyası, kulaklarımdan erganunların hassas iniltileri yavaş yavaş silindi. Kuşadası'na, tekrar kavuşacağım miniminilerin muhabbet ve merhamet bekleyen hayallerine gülümseyerek:
>
> — Peki, beyefendi, giderim, dedim."[87]

Aydınlar, medenî, çağdaş ve yeniliğe açık olmalıdır. Tanzimatla birlikte aydının en önemli fonksiyonlarından biri halkın yönünü Batı'ya çevirmek ama yenileşmeyi ve Batılılaşmayı doğru anlamalarına, sentez yapabilmelerine yardımcı olabilmektir. Bu anlamda aydın, taşıyıcı, aktarıcı ve yönlendirici bir kimliğe bürünür. Modernleşmenin bir anlamda inşacısı olan aydın, çağının ve içinde yaşadığı toplumun durumu ve

[87] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 334-335

sorunları hakkında zengin bir bilgi birikimine sahip ve bu birikim temelinde analiz, sorgulama, değerlendirme yapan, düşünce üreten, gelenekle savaşıp topluma yeniden şekil verme gayreti içinde olan bireylerdir. *Eski Hastalık* romanında Anadolulu bir aydın tipi olarak okuyucu karşısına Yusuf Bey çıkar. Yusuf Bey, aydınların medenileşme, asrileşme çabasını temsil eder. Memlekete hizmet etmekten yorulmayan, halkını çok seven, onlar için fedakârca çalışan ve onları insanca yaşatmaya gayret eden bir belediye başkanıdır. Züleyha ise Amerikan Koleji'ndeki hocalarının ve dayısının alafranga eğilimlerinin etkisinde, kendi kültürüne yabancı yetişmiş bir kızdır. Züleyha, Yusuf'u Batılı hayatı özümsememiş bir kişi olarak görür ve onun medenileşme yolundaki çabalarını hafife alır. Yusuf Bey, Züleyha'nın ağzından dayısına yazdığı mektupta şöyle tanıtılır:

> "Belediye reisi hakiki fikirle zerre kadar alâkası olmayan bu mânâsız didişmeler arasında toza, toprağa bulanmış, oradan oraya koşuyor, bağırıyor, nasihat veriyor, konferans veriyor. Vaziyetindeki gülünçlüğü fark edemeyerek mühim dünya meseleleri halleden bir adam tavırları alıyor.
>
> Hele ortalığın sıcaktan kavrulduğu bazı sayılı günlerde jaketatay ve silindir şapka giyerek, kokartlar, nişanlar takarak, kan ter içinde merasime gitmesini görseniz, gülmekten bayılırsınız...
>
> Sonra, haspam, yeniliği ve medenîliği de kimseye vermiyor. Kasabayı süratle asrileştirmek iddiasında. Elektrik için uğraşıyor. Gardenpartiler yapmağa çalışıyor...
>
> Yukarıda da söyledim ya dayı! Bu genç derebeyini gördüğüm zaman, buradaki hayatın iptidailiği, renksizliği ve can sıkıcılığı insan şeklinde karşıma dikilmiş sanıyorum."[88]

Bir aydında bulunması beklenen özelliklerden birisi, içinde yaşadığı toplumun problemlerine vakıf olması ve bunlar karşısında çözümler üretebilmesidir.[89] Bu duruma örnek olarak *Yeşil Gece* romanındaki Şahin Bey örnek gösterilebilir. Şahin Bey, öğretmen olarak atandığı Sarıova'ya gelir gelmez kolları sıvar. Şahin Bey, öncelikle okula yeni bir bina yapılması gerektiğini bildirir. Mektep barınılmaz bir haldedir. Tamir için iki senede sarf edilen para ile yepyeni bir bina yaptırmak mümkündür. Evkaf da maarife iyi bir yerde oldukça uygun bir arsa vermiştir. Şahin Bey, yeni bir bina meydana getirmeyi yapılacak işlerin en ehemmiyetlisi görür ve oradan oraya koşturup, herkese dil döküp yalvararak yardım ister. Birçok sıkıntının ve zorluğun ardından okulu yapmayı başarır.

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki aydın tipler aynı zamanda döneminin kültür-sanat etkinliklerine sırt çevirmeyen, sanatla ilgilenen, kitap okuyan, gündemi takip eden, bizzat hayatın içinde yaşayan ve yaşatan insanlardır. Yazar, birçok kahramanının

---

[88] Reşat Nuri Güntekin**,** *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 4.bs., İstanbul, s. 47-48

[89] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 164

okuduğu kitabın ismini ve yazarını dahi vermekte, böylece hem kahramanın zihniyeti hakkında ipuçları vermekte hem de topluma örnek olabilecek ideal bireyler vasıtasıyla halkı özendirme yoluna gitmektedir. Reşat Nuri Güntekin'e göre aydın, giyimi, kuşamı ve duruşuyla da halka örnek olması gereken bir kişidir. Aydın çok güzel konuşur ve karizmatiktir. Toplumlara yön verecek bireylerin bu vasfı görünümleriyle de tamamlaması gerekir. Örneğin *Değirmen* romanındaki bürokratlardan Kaymakam Halil Hilmi Efendi, buna dikkat etmediği için eleştirilir. Yazar, bu eserde romanın içine girerek tarafını da belli etmiştir. Depremin yaşandığı gece, Kaymakam Halil Hilmi Efendi, Ömer Bey'in evindeki ziyafettedir, Bulgar kızının dansları eşliğinde sarhoş olmuştur:

> "Onun içtiği birkaç kadeh rakı başkalarının, meselâ ev sahibi Ömer Beyin içtiğine oranla neydi? Hiç? Fakat kendisinin ihtiyar ve yıprak vücudu için bu birkaç kadeh rakı ve … Bulgar kızının zilleri öyle bir şeydi ki yalnız bu gece değil, türlü türlü şekillere bürünerek kim bilir daha kaç geceler, hatta aylar sarhoş yaşayacaktı. Daha beter olsun. O, bu âkıbete çanak tutmuştu.
>
> Ataların dediği gibi, ancak teneşir temizlerdi ihtiyarlıkta azanı… (Halil Hilmi Efendi'de yine bir sarsıntı oldu) Fakat ne ihtiyarlığı? Daha kırk beşini bulmamış adama ihtiyar denir miydi?
>
> Ne bakıyorsun onun kırlaşmış saç, sakalına; basacağı yeri iyi görmüyormuş gibi sırtını kamburlaştırarak yürümesine; elbiselerinin omuzlarından, bileklerinden, paçalarından dökülmesine... Mihnet onu, vaktinden evvel çökertmişti. Mihnet ve karısı."[90]

Reşat Nuri'ye göre aydın hem basiretli, dirayetli hem de iradeli ve güçlü olmalıdır. Aydının güçlü ve sağlam bir kişiliği olmalıdır. Gerçeklerin farkında olması yetmez, çevresini de etkileyebildiği oranda aydındır. *Yaprak Dökümü* romanının kahramanı olan Ali Rıza Bey, son derece ahlaklı, faziletli, dürüst ve çalışkan bir insandır. İyi bir eğitim almıştır; Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca bilir, edebiyatla, felsefe ve tarihle de ilgilenir, bolca kitap okur. Bu kadar yüksek vasıfları bünyesinde taşıyan Ali Rıza Bey, yazar tarafından iradesizliği sebebiyle sürekli eleştirilmiş, tam bir aydın olarak değerlendirilmemiş ve romanın sonunda da yazar tarafından cezalandırılmıştır. Çünkü iyi derecede eğitimli, dürüst, ahlaklı, faziletli olmasına rağmen, hatta gerçekleri ve geleceği çok iyi görebilen bir insan olmasına rağmen zamanın akışına engel olamayan, insanları uyaramayan, zaman içinde kendisi de bu rüzgara kapılan insanı temsil etmektedir. Ali Rıza Bey, güçlü ve dirayetli olamamış, çocuklarının felakete sürüklenmesine göz yummuştur. Bu anlamda tam bir aydın olmayı başaramaz.

Aynı durum *Eski Hastalık* romanındaki Züleyha için de geçerlidir. Züleyha, babasının işinden ötürü bulunduğu Silifke'de, medeniyet getirme misyonunu yüklenir ancak Züleyha'nın medeniyetten anladığı şey Avrupaî partiler ve eğlencelerdir. Eğitimli ve

[90] Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 17

zeki bir kız olmasına rağmen halkla iyi ilişkiler kuramamış olması, halkı aydınlatma çaba ve gayreti içinde bulunmaması Züleyha'yı aydın kimliğinin dışına iter ve Züleyha da yazar tarafından cezalandırılır. Eğitimli olmaları, hatta hatta bazı gerçeklerin farkında olmaları aydın olmaları için yeterli olmaz, ancak ve ancak yarı aydın olabilirler.

3. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA HALK AYDIN ÇATIŞMASI

Reşat Nuri Güntekin, Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi diye adlandırabileceğimiz üç büyük dönemde yaşamış ve eserlerini bu üç dönemin tesiriyle kaleme almıştır. Türk toplumu için çok büyük değişikliklerin çok kısa sürede yaşandığı bu üç önemli dönem, yazarın tüm eserlerinde siyasi, tarihi ve sosyal yapısıyla kendini hissettirmiştir. Bu değişime uyum sağlayanlar ve sağlayamayanlar arasındaki çatışma hemen hemen tüm romanlarında kendine yer bulur.

Halk kelimesi Arapça bir sözcüktür. TDK Türkçe sözlükte aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu, folk temel anlamıyla kendine yer bulur. Belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü, ahali, bir ülkedeki yurttaşların bütünü olarak da tanımlanabilir.

Halk ile aydınlar arasında genellikle gerilimli bir etkileşim vardır. Aydınlar, kendilerinden başka kimsenin anlamadığı bir dil ve üslupla konuşup yazan ürkek bir grup olarak görülür. Aydın olmak, halktan ve topraklara sinmiş değerlerden kopuk olmak, milletin değerlerine yabancılaşmak demek değildir. Ama aydın, sürekli kendini toplumun üstünde görmüş, toplumu kökten değiştirmeyi kendine misyon olarak belirlemiş ve böylece çoğu zaman toplumla ters düşmüş bir kimliktir. Toplumun ise zaman zaman aydının çalışmalarını hor gördüğü ve aydını itibarsızlaştırdığı olur. Böylece halktan uzaklaşan aydınlar, halkla çatışma içine girebilir.

Halk, kalabalık bir topluluktur ve bu kalabalık, büyük bir gücü temsil eder. Aydınlar ise toplumun çok küçük elit bir kısmını oluşturur. Halkta yenileşmeyi ve ilerlemeyi amaçlayan aydınlar, yeniliğe karşı çıkan, yeniliği benimseyemeyen halkla zaman zaman çatışmaya girmektedir. Kalabalık ile azınlık arasındaki çatışma burada da kendini hissettirir. Aydının azınlık olması ve sürekli çatışma içinde yaşaması, bazen aidiyet duygusunu yitirmesine ve toplumdan yer yer sürgün edilip kendi iç dünyasına çekilmesine neden olur:

> "…öte yanda hayır- diyenler, toplumlarıyla yıldızı barışmayan, bu yüzden de imtiyaz, güç ve şan şöhret edinmeme anlamında yabancı ve sürgün olan bireyler. Yabancı olarak entelektüelin izlediği

> mecrayı belirleyen kalıbı en iyi anlatan söz sürgünlüktür. Yani asla tamamen uyumlu olmama; kendini her zaman, deyim yerindeyse, 'yerliler'in işgal ettiği aşina muhabbet dünyasının dışında hissetme; çoğunluğa intibak etmek ve milli çıkarları gözetmek gibi tuzaklardan uzak durma eğiliminde olma, hatta bu tür tuzaklardan hiç hazzetmeme durumu. Bu metafizik anlamıyla sürgün, entelektüel için huzursuzluk, hareketlilik, devamlı tedirgin olup başkalarını da tedirgin etmek demektir. Geçmişte kalmış ve herhalde daha istikrarlı bir nitelik arz eden evde olma durumuna geri dönemezsiniz; maalesef yeni evinize de asla varamazsınız, yeni eviniz ya da durumunuzla asla özdeşleşemezsiniz."[91]

Türkiye'de aydın reddedilen, küçümsenen ve itham edilen bir kavramdır. Aydın, kendini beğenmiş, toplumu küçümseyen, fildişi kulesinde yaşayan biri olarak değerlendirilir. Milletten ve değerlerinden uzaklaşmış, yabancılaşmış olmakla eleştirilirler. Aydın ile halk arasındaki bu kutuplaşmanın temeli Osmanlı toplum yapısına ve hatta hatta Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu Devleti'ne kadar dayanmaktadır. Çünkü Büyük Selçuklu Devleti'nde yönetimde İranlılar bulunur ve resmî dil Farsça'dır. Böylece Türk tarihinde toplum ilk kez ikiye ayrılır:

> "İran Selçuklu Devleti, bu tür bir yol izlemekle Türk tarihinde ilk kez önemli bir toplumsal yarılmayı başlatıyordu. Merkezi yönetim ve askeri yapı, yabancı güçlerin eline bırakılıyor, kültürel yaratmanın ana unsurunu oluşturan Türkçe ise dışlanıyordu. Bu tür bir girişim, Türk tarihinde Batılıların ikili toplum (dual society) adını verdikleri bir oluşum modelinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bir yanda halk dili ve halk kültürü, öte yanda yönetici tabakanın temsil ettiği yabancı bir dil ve düşünce sistemi."[92]

Aynı durum Anadolu Selçuklu Devleti'nde de görülmektedir. Yönetimde büyük oranda İran etkisi görülür ve resmi dil Farsça, bilim dili Arapça'dır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda başlayan, Anadolu Selçuklu Devleti'nde devam eden ve giderek genişleyen halk- aydın tabaka ayrımı en büyük etkisini dilde gösterir. İkili toplum yapısı ikili dil anlayışını da beraberinde getirir. Halk Türkçe konuşurken yönetici elit tabakada Farsça hükmünü sürmektedir. Bu ikilik giderek güç kazanır ve Osmanlı İmparatorluğunda en üst noktalara ulaşır. Osmanlı İmparatorluğunda halk yine Türkçe konuşurken yönetici elit tabaka Türkçe-Arapça- Farsça karışımı suni bir dil olan Osmanlıca'yı kullanır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda halk ile aydın tabaka arasındaki uçurum çok yüksektir. Osmanlı aydın sınıfının millî olmaması, yönetimin devşirmelere tahsis edilmesi, aydınların Enderun'da yetişmesi, kozmopolit bir yapı göstermesi; millî kültürün tek temsilcisi olan halktan kopmuş olması buna sebep olarak gösterilebilir. Osmanlı devlet sisteminin kendi öz halkını yönetimden uzak tutması, merkezi yönetimin kozmoplolit bir aydın tabakaya devredilmesi, halkın toprağa bağlı köylü konumuna getirilmesi,

---

[91] Edward Said, *Entelektüel,* Ayrıntı Yayınları, 3. bs., İstanbul, 2009,s. 58

[92] Orhan Türkdoğan, *Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi,* Çizgi Kitabevi Yayınları:487, Konya, Nisan 2014, s. 88

yönetimde en ufak bir sorumluluğunun olmaması Türkiye'de halk-aydın çatışması sorunsalının kökenlerine dair ipuçları vermektedir. Osmanlı İmparatorluğunda toplum, yönetenler ve yönetilenler olmak üzere ikiye ayrılır ve bu durum Osmanlı'ya Selçuklulardan miras kalmıştır. Toplumsal yarılmayı ilk farkedenlerden biri Ziya Gökalp'tir:

> "Türk sosyal bilimcisi Gökalp, Osmanlı'nın temsil ettiği bu aydın- halk ikiliğinin, Püritan bir bütünleşmeye yönelmeleri gerektiği hususunda hassasiyetle durmaktadır. Çünkü, Osmanlı yönetim sistemini(asker-sivil) Enderun'da yetişen gruplara terk etmiştir. Bu nedenle merkezi yönetimin yerlilik (nativistic) kimliği silinmiş, tamamen yozlaşmıştır. Bir örnek olarak, 45 yıllık Kanuni döneminde başa geçen 9 sadrazamdan sadece bir tanesi Türk kökenlidir, gerisi Hristiyan veya Yahudi'dir. Bir devletin, 600 yıl süreyle, kendi öz halkını yönetimden dışlaması ve yabancı soylulara merkezi yönetimi terk etmesi- sosyolojik anlamda- Türk aydın sınıfının ulusal kimliğinin silindiği anlamına gelir. Osmanlı sisteminde toplumsal gerçek de budur.
>
> Batılı bakış açıları, norm ve değerler sisteminin sürekli topluma enjekte edilmesi, yerlilik kimliği karşıtı akımların ulvileştirilmesi, giderek merkez- çevre veya halk- aydın ikiliğinin filizlenmesine yol açmıştır.
>
> Cumhuriyet dönemi, Kemalist sistemin ulus- devlet yapılaşması, hakçılık ve milliyetçilik çabalarına rağmen, bu kozmopolit sınıfın bohemian yaşam biçimini, tavır ve hareketlerini tasfiye etmesini başaramamıştır. Artık Türk toplumuna biçim verme, yönlendirme köklerden kopuk bir amalgamasyon sürecinin ürünüdür."[93]

Türk sosyolojisinin babası olarak kabul edilen Ziya Gökalp, toplumdaki avam- güzide ayrımını fark etmiş, millî değerlerden yoksun olarak yetişen aydınları, millî kültürü almak ve medeniyet götürmek üzere halka yönlendirmiştir. Ziya Gökalp toplumdaki ikileme şöyle dikkat çeker:

> "İçtimaiyat ilmi de bize gösteriyor ki, deha esasen halktadır. Bir sanatkâr, ancak halktaki bedîî zevkin tecelligâhı olduğundan dolayı dâhi olabilir. Bizde dâhi sanatkârların yetişmemesi, sanatkârlarımızın bedîî zevklerini halkın canlı müzesinden almamaları dolayısıyladır. Bizde şimdiye kadar halk bediiyatına kim kıymet verdi? Eski Osmanlı güzideleri, köylüleri eşek Türk diye tahkir ederdi. Anadolu şehirlileri de taşralı tabiriyle küçümsenirdi. Umum halka verilen unvan avam kelimesinden ibaretti.
>
> Havas, yalnız sarayın bendelerinden mürekkep bulunan Osmanlı güzideleriydi. Halka kıymet vermedikleri içindir ki, bugün bu eski güzideler sınıfının ne lisanı, ne vezinleri, ne edebiyatı, ne musikisi, ne felsefesi, ne ahlakiyatı, ne siyasiyatı, ne iktisadiyatı, hasılı hiçbir şeysi kalmadı. Türk milleti, bütün bu şeylere yeniden her birinin elifbasından başlamak mecburiyetinde kaldı. Bu milletin yakın bir zamana kadar kendisine mahsusu bir adı bile yoktu."[94]

Halk ile aydın arasındaki uçurumu fark eden ve bu sorunun çözümü için aydınları -yani kendi tabiriyle güzideleri- halka doğru yönlendiren yazar bunu millî bir görev olarak nitelendirir. Çünkü aydınlar aldıkları eğitim neticesinde halktan uzaklaşmışlardır. Onların çocukken aldıkları terbiye de aldıkları eğitim de millî değildir. Çünkü okudukları okullar halk mektebi, millî mektep değildir. Bu sebeple aydınlar, millî kültürümüzden mahrum olarak, gayri millî yetişirler. Kendi kültürüne yabancı yetişen

---

[93] **age**, s. 9-10
[94] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları,* Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 44-45

aydınlar, bu eksikliklerini tamamlamak için öncelikle halktan harsî bir terbiyeyi yani millî kültürü almalı ve ardından halka medeniyeti aşılamalıdır. Aydınların harsı alabilecekleri tek yer halktır. "Güzideler harsı yalnız halkta bulabilirler, başka bir yerde bulamazlar. Demek ki, halka doğru gitmek, harsa doğru gitmek mahiyetindedir. Çünkü halk, milli harsın canlı bir müzesidir."[95] Aydınlara harsı nasıl alacaklarını, neler yapmaları gerektiğini şöyle açıklar:

> "Ne yapmalıdır? Bir taraftan halkın içine girmek, halkla beraber yaşamak, halkın kullandığı kelimelere, cümlelere dikkat etmek. Söylediği atasözleri, an'anevi hikmetleri işitmek. Düşünüşündeki tarzı, duyuşundaki üslubu zapt etmek. Şiirini, musikisini dinleyerek, raksını, oyunlarını seyretmek. Dini hayatına, ahlaki duygularına nüfuz etmek. Giyinişinde, evinin mimarisinde, mobilyalarının sadeliğindeki güzellikleri tadabilmek. Bundan başka, halkın masallarını, fıkralarını, menkıbelerini öğrenmek. Halk kitaplarını okumak. Korkut Atadan başlayarak aşık kitaplarını, Yunus Emre'den başlayarak tekke ilahilerini, Nasreddin Hocadan başlayarak halk mizahçılığını, çocukluğumuzda seyrettiğimiz Karagözle orta oyununu aramak bulmak lazım. Halkın cenk nameler okunan eski kahvelerini, ramazan gecelerini, Cuma arifelerini, çocukların her sene sabırsızlıkla bekledikleri coşkun bayramlarını yeniden diriltmek canlandırmak lazım. Halkın sanat eserlerini toplayarak milli müzeler vücuda getirmek lazım. İşte, Türk milletinin güzideleri, ancak uzun müddet halkın bu milli hars müzeleri ve mektepleri içinde yaşadıktan ve ruhları tamamıyla Türk harsıyla dolu olduktan sonradır ki, millileşmek imkanına nail olabilirler."[96]

Ziya Gökalp, aydınların tamamen halka doğru gidebilmeleri için halkın içinde yaşamaları gerektiğini söyler. Bunun tek yolu da Türkçü gençlerin köylere öğretmen olarak gitmesi, yaşlıların da en azından Anadolu'nun iç şehirlerine giderek millî bir aydın kimliği kazanmalarıdır. Bunun ardından yapılacak ikinci görev ise halka medeniyet götürmektir. "Çünkü halkta medeniyet yoktur. Güzidelerse medeniyetin anahtarlarına maliktir. Fakat halka değerli bir armağan olarak aşağıda gösterdiğimiz veçhile, doğu medeniyetini yahut onun bir şubesi olan Osmanlı medeniyetini değil, Batı medeniyetini götürmelidirler."[97]

Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Kemalist sistem, halkçılık ilkesiyle halk-aydın ikilemine son vermeyi hedeflemiş, bütünleşmeyi sağlamaya gayret etmiş, bu anlamda aydınlara çeşitli misyonlar yüklemiştir. Aydın ve halkı millet çatısı altında birleştirmeyi amaçlayan bu sistem yönetime halkı dahil ederek bütünleşmeyi sağlamayı kısa bir süreliğine başardıysa da halk ile aydın ikiliği bugün de devam etmektedir.

---

[95] **age**, s.43
[96] **age**, s. 44
[97] **age**,s. 47

Günümüzde de hâlâ varlığını sürdüren halk ile aydın arasındaki gerilimli iletişimin sebeplerinden biri de çakma aydınların oluşturduğu yanlış imajlar, bir lider olarak kendini halkın üstünde görme hazzı, toplumda sağlamaya çalıştıkları yüksek statü sebebiyle halkın anlayamadığı bir dil ve üslupla konuşarak halkı etkileme çabası, farklı giyim kuşamıyla 'sizden değilim' vurgusunu halkın yüzüne çarpması, soyut, sembolik ve kapalı ifadeler kullanarak halka kendini önemli insan diye göstermesi sayılabilir:

> "Fikirlerle fikir olarak oynayıp durmak; onları ipe dizer gibi arka arkaya sıralamak veya dizili bir sıraları varsa onu bozup değiştirmek! Aydın bunu yapabildiği kadar 'aydın' sıfatına hak kazanır. Fikrin özüne- bizâtihi fikre- çıkışamadığı hallerde yine de üzülmek için sebep yoktur: Aynı hak, kelimeler ve ifade kalıpları ile oynamak yoluyla da elde edilebilir. Bizde aydının tarih boyu yokladığı kapı hemen daima bu olmuştur: Söyleyecek yeni ve değişik bir şeyi olmayınca, ifade biçimini daha da ağdalaştırarak herkesin anlayamayacağı kelimelere baş vurmak, hatta başı sıkıştıkça yenilerini icat etmek! Alelâde okur yazarlığın üstünde 'düşünür'lük sıfatını kazanmanın en tesirli ve kestirme yolu bu olmuştur. Ama bu yol her zaman istenileni vermiştir denebilir mi? Orası çok şüpheli! Soyut fikir ve kelime oyunu, sokaktaki adamın gözüyle, aydının kuvveti olduğu kadar zaafıdır da. Kelime ve kavram oyununa, biraz da karşısındakini susturup üste çıkma hesabı ile, dozunu artırarak ağırlık verdikçe, 'ukala' damgasını yemenin zamanı da yaklaşmış olur. Unutulmaması gereken bir nokta olmalı her halde: Halk imajında 'akıllı'dan 'ukala' ya giden yol sanıldığından çok kısadır; o kadar ki, birinin nerede bittiğini, öbürünün nereden öteye boy göstereceğini kestirmek bile her zaman kolay olmaz."[98]

Halk ve aydın arasındaki bu çatışmalar toplumcu bir yazar olan Reşat Nuri'nin eserlerine de yansır. Bu eserlerde aydın kavramına nasıl değer biçildiği sorunsalı da işlenmiştir. Reşat Nuri, eserlerinde halk aydın çatışmasını işlemesi için bir aydın karakter yaratıp onu halk ile çatıştırması gerekmez. Aydın bazen sadece zihniyet olarak halkla çatışır. Hatta bazen de Reşat Nuri Güntekin'in bizzat kendisi bir aydın olarak kendi yazdığı halktan karakterler ile çatışır. Babasının mesleği dolayısıyla gittiği Anadolu'da halkı yakından tanımış ve bu çatışmaları bizzat görüp yaşamıştır:

> "Cemiyete gelince, fert ve aileden meslek, şehir, kasaba, hatta köy çevrelerine kadar cemiyet, Reşat Nuri'nin eserlerinin asıl çerçevesi, hatta kahramanıdır. Hiç bir eseri yoktur ki onda uzlaşma veya çatışma halinde fert ile cemiyet karşı karşıya gelmemiş olsun. Bu uzlaşma ve çatışma şahısların kaderini, saadet yahut felâketini tayin eden başlıca âmildir. Bu sebepsiz değildir. Daha çocukluğunda babasının mesleği dolayısıyla Anadolu ve taşra hayatını gören fakat asıl öğretmenlik ve müfettişlik yıllarında sık sık yaptığı görev gezileriyle-ki II ciltlik Anadolu Notları bu gezilerin mahsulüdür-yerli hayatı ve onun her tabakadan insanlarını çok yakından tanıyan Reşad Nuri bu müşâhede ve tecrübelerinden eserlerinde en geniş ölçüde yararlanmıştır."[99]

Her gerçek aydın seçkindir ve diğer seçkin aydınlarla birlikte bir azınlık oluşturmaktadırlar. Halk ise yapısı itibariyle kalabalık bir insan grubudur. Azınlığı aşağılamak, gülünç görmek, gülünç düşürmek, düşman bilmek, yalnız bırakmak ise,

---

[98] Sabri F. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*, Derin Yayınları, Yayın no:78, İstanbul, 2006, s. 94-95

[99] Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 5

çoğunluğa bir iç huzuru, özgüven sağlar. Sosyal bir varlık olan insan tek başına yaşayamaz ve bir gruba ait olma ihtiyacı hisseder. Halk, bilinçsizdir ve kalabalığa uyma meyli gösterir. İnsanlarda bu kalabalığa uyma meyli kendilerini daha rahat ve güvende hissetmelerini sağlar. Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri* romanında bu duruma şöyle dikkat çekmiştir:

> "Daha evvel de bir parça bahsettiğim Çarşamba pazarında bir kavga hatırlarım. Beş on adım ötemde bağrışma sesleri arasında birdenbire tozların havaya kalktığı, tezgâh ve küfelerin devrildiği görülmüştü. Grup halinde bir dövüş vardı. Biraz alargadan kavgayı seyrederken meydanın alt başından eli sopalı iki satıcının koştuğunu gördüm. O kadar hızlı koşuyorlardı ki birinin kasketi, ötekinin pabuçlarından biri ayağından fırladığı halde aldırış etmediler. Bunlar kavgaya geliyorlar, fakat hangi taraftan olacaklarını henüz bilmiyorlardı. Çünkü işe başlamadan evvel kavgayı seyredenlerden bağıra bağıra hangi tarafın haklı olduğunu tahkik ettiklerini işitmiştim."[100]

Halk, bilinçsiz bir kalabalıktır ancak bu kalabalığı da doğru yönetecek, doğru yönlendirecek insanlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar da toplumun aydın grubu olacaktır. Aydınlardan toplumu doğru yönlendirdiği gibi yanlış yönlendiren insanlara da engel olması beklenir. Aydın halkı yönlendirirken bazı noktalarda çatışma yaşar. Çünkü bazen yanlış kişiler tarafından belli amaçlara hizmet etmek üzere sürüklenen halk, kendisine yanlış önderler seçebilmektedir. Bu durum *Yeşil Gece* romanında da işlenmiştir. Romanda halk bazı yanlış zihniyetlerin peşinden gitmektedir. Kasabaya öğretmen olarak atanan Şahin Efendi Sarıova'ya geldiği zaman kasaba halkının ikiye ayrılmış olduğunu farkeder:

> "Şahin Efendi Sarıova'ya geldiği zaman kasaba efkâr-ı umumiyesi ikiye ayrılmıştı. Bir yanda Müderris Zühtü Efendi başta olduğu halde yeniler, teceddüt ve inkılâp taraftarları, öte yanda onları dinsizlikle itham eden, 31 Mart yılgınlığından hâlâ kurtulamadıkları için pek açıktan açığa muhalefete cesaret edemeyerek gizli gizli homurdanan eskiler. Sayı bakımından ekseriyet bunlarda idi. Fakat öte tarafta da hükümet ve fırka kuvveti vardı. Mutasarrıfından, belediye reisinden başlamak üzere bütün hükümet memurları, jandarma, polis, bütün belli başlı müderrisler, şeyhler, muallimler, mühim tüccarlar ve esnaf yenilik taraftarıydı."[101]

Halk, bildiğinden, gördüğünden, anladığından farklı bir düşünce tarzı ile karşılaşınca aydını benimseyemez ve onunla çatışma yaşar. Aydının halk karşısındaki bu tutum ve davranışlarına karşılık halk, aydını kendisine yabancı bulur. Çünkü onun giyim tarzı, davranış tarzı, düşünce tarzı farklıdır ve söyledikleri alışılagelen şeylerin dışındadır. Bu çatışma geleneğe bağlı toplumlarda daha üst boyutta yaşanır:

> "Tabiatıyla bu pozitif bilim anlayışına sahip aydın, inanca ve geleneğe dayalı değerler çerçevesinde şekillenmiş bir toplum yapısıyla yüz yüze gelince bir çatışma yaşamakta ve yabancılaştığını fark etmektedir. Çünkü modernleşme ihtiyacının beraberinde getirdiği semboller, değerler, tutumlar ve davranışlar, geleneğe bağlı toplumun aynı türdeki temelleriyle

[100] Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 268
[101] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 66

> uyuşmayacaktır. Dolayısıyla bu da modernleşmenin taşıyıcısı durumundaki elit insan için bir yabancılaşmaya, içinde bulunduğu toplum ile de bir çatışmaya dönüşecektir.[102]

Türk kültüründe aydın, kendini misyonu olan, toplumu değiştirmeye, halkı düşmüş olduğu durumdan kurtarmaya çalışan bir toplum mimarı olarak görmüştür. Halk, aydının bu tavrından hoşlanmamış, bu tavrını kendini büyük görmesine bağlamıştır. Halkta aydınlara ilişkin güçlü ve yerleşmiş imgeler bulunur. Aydınlar, halktan kopuklukla, milletin değerlerine yabancılıkla, fildişi kulelerine kapanmakla, egoist ve bencil olmakla eleştirilirler. Böylece halk, aydının yol göstericiliğini reddeder. Bu bağlamda aydın, halkla zihniyet bakımından çatışmalar yaşamıştır. Reşat Nuri Güntekin, toplumcu bir yazar olduğu için onun romanlarındaki çatışmalar daha çok toplumsal sorunlarda gerçekleşmiştir. Bu bölümde ele alınacak çatışmalar dört ana başlık altında incelenecektir.

3.1. Merkez- Taşra İkilemi

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının en belli başlı konuları arasında yer alan merkez-taşra ikilemi Reşat Nuri'nin hemen hemen her romanında kendini hissettirir. Çünkü Reşat Nuri, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının taşrayı yani Anadolu'yu en iyi bilen, en çok tanıyan, en çok seven ve en çok anlatan yazarıdır. Dolayısıyla özellikle Milli Edebiyat ve Cumhuriyet döneminde toplumda yer alan halk- aydın ikilemini, merkez ve taşra ikilemini en çok işleyen yazar da yine kendisi olacaktır:

> "Cumhuriyet dönemi edebiyatında roman ve öyküde başlangıcından günümüze değin gerçekçi yöntemin egemen olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemin ilk üç yazarı Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri Tanzimat döneminde başladığını belirttiğimiz köye ve Anadolu'ya açılmayı bilinçli olarak geliştirmişlerdir. Aralarında çocukluğundan başlayarak Anadolu'yu dolaşan Reşat Nuri'dir. Yakup Kadri ve Halide Edip, ona göre Anadolu'yu çok geç tanımışlardır."[103]

Reşat Nuri, romanlarında aydın kahramanların hepsini Anadolu'ya çeşitli vasıtalarla yollayarak Anadolu'nun bakımsızlığını, terk edilmişliğini, cahilliğini Anadolu'yu hiç hatırına bile getirmemiş aydın topluluğunun gözleri önüne serer. Her karakterini farklı bir meslek ve farklı bir misyonla Anadolu'ya yollayan Reşat Nuri, böylece Anadolu'nun sıkıntılarını farklı farklı yönlerden ele almıştır. Örneğin *Kavak Yelleri* romanındaki Doktor Sabri karakteri ile Anadolu'nun sağlık sorunlarını, *Yeşil Gece*'deki öğretmen Ali

---

[102] Peter L. Berger, Brigitte Berger, *Hansfried Kellner, Modernleşme ve Bilinç*, (Çev. Cevdet Cerit), İstanbul 1985, s. 153'den aktaran Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 341

[103] Olcay Önertoy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel yayın no:250, Cumhuriyet Dizisi:13, Ankara, 1984, s. 11

Şahin karakteri ile Anadolu'nun eğitim sorunlarını, *Son Sığınak* romanındaki Süleyman Bey ile de sanat sorunlarını dile getirir. "Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı başlangıçtan itibaren bazı temalar etrafında dönmektedir. Bu temaların başında Anadolu'ya açılma ve Anadolu insanının hikâyesi yer alır. Bu edebiyatımız bakımından en önemli yeniliktir. İstanbul'dan seyredilen Anadolu ve meseleleri artık bizzat görülecek ve anlatılacaktır."[104]

Millî Mücadele ve onu takip eden Cumhuriyet döneminde taşra, yani Anadolu; bilinmezlikleriyle, cehaletiyle, taassubuyla aydınlar için korkutucu ve kaygı verici bir mekandır. Yıllarca Anadolu'da yaşayan Reşat Nuri, memlekete bir bütün olarak bakar. Eserlerinde Anadolu'nun hemen hemen her noktasını aydınlatır. Anadolu'nun karanlığa boğulan köşelerini aydınlatma görevini tüm aydınlara, özellikle öğretmenlere yükler. Yazar, ilgisizlik nedeniyle Anadolu'nun içine düştüğü duruma üzülmektedir. Çözümü yöneticilerde değil, aydınlarda arayarak halk ve aydını kucaklaştırmayı hedefler. Bu, aynı zamanda merkez ile taşranın da kucaklaşması demektir. Amaca ulaşmak ancak halk ile aydının, merkez ile taşranın kaynaşması, kucaklaşması, uzlaşması ile mümkün olabilmektedir:

> "Ancak, İstanbul dışındakilerle – taşra ile- İstanbul'un tanışması, İstanbulluların Anadolu ile tanışmasından farklıdır. Varlığını korumak ve devam ettirmek mücadelesinde Anadolu'ya geçen aydın İstanbullular Anadolu'da halkla kaynaşmanın çabasını vermişlerdir. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması halk ile aydının, tek bir ülkü, vatanın kurtarılması amacında birleşmeleri sayesinde mümkün olmuştur."[105]

Tüm romanlarda merkez olarak işlenen İstanbul, aydınları yetiştiren tek şehir olma vasfına sahiptir. Çünkü aydın olmanın temel koşullarından olan eğitim meselesi ancak İstanbul'da çözülmektedir. Cumhuriyet'in getirdiği yeni değerler, yazarlara Anadolu'yu anlatmak, İstanbul'daki aydınları Anadolu'ya yönlendirmek vazifesi yüklemiştir. Bu bakımdan Reşat Nuri'nin kahramanları bir anda İstanbul'da bir anda da Anadolu'nun herhangi bir kasabasında görülebilmektedir. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında mekan, Anadolu ve İstanbul'u içine alan çok geniş bir coğrafya olan tüm Türkiye'dir.

3.1.1. İstanbul

Osmanlı İmparatorluğu'ndan önce de Osmanlı İmparatorluğu zamanında da uzun yıllar başkentlik yapmış bir şehirdir İstanbul. Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedildikten sonra bilim adamlarını bünyesinde toplayan şehir, sadece imparatorluğun değil,

---

[104] İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı,* Dergah Yayınları, 4.bs., İstanbul, Ekim 2003 s. 241
[105] **age**, s. 242

dünyanın da önemli, merkezlerinden biri haline gelmiştir. Yıllar içinde eski gücünü kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, duraklama ve gerileme dönemi ile birlikte Anadolu'yu ihmal edince İstanbul önemini daha da artırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde iyi bir eğitim alınabilen tek yer olması sebebiyle dönemin aydınlarının yetişebileceği tek şehir olarak gösterilebilir. İstanbul; doğal güzellikleri, tarihi yapısı, uygun koşulları, mamur binaları, kültür-sanat çevreleri ve eğitim imkânlarıyla aydınların yetiştiği ve terk etmek istemedikleri bir merkezdir. Dönemin aydınları sağlam bir eğitimi ancak merkez diye adlandırabileceğimiz İstanbul'da ya da yurt dışında alabilmektedir. O dönemin romanlarında aydınlar İstanbul'un dışına çıkmak istemezler. İstanbul'un dışındaki her şehri bir sürgün olarak değerlendirirler. Görev icabı gitmek zorunda olanlar da ya bir an önce İstanbul'a dönmenin yollarını ararlar ya da İstanbul'da geçirdikleri zamanların hayaliyle yanıp kavrulurlar. Buna örnek olarak *Değirmen* romanındaki mutasarrıf gösterilebilir:

> "Mutasarrıf, Meşrutiyetten sonra, altmışına doğru ilk defa İstanbul'dan çıkmış bir Babıâli beyi, yıllardan beri ihtiyar dadısı Nâlân kalfanın kendi eliyle pişirdiği Fosfatin muhallebisiyle yaşayan bir merak hastası idi. Kalamış'taki köşkünden sonra Sancak ona eski sürgünlerin gönderildikleri Fizan gibi görünmüştü. Dört seneden beri vücutça, ruhça perişan bir halde idi. Üstelik karısı da sinir falan derken son zamanlarda işi azıtmış, âdeta tımarhanelik bir deli olmuştu. Hâmit Bey, Kalamış koyunu, Fenerbahçe'yi gözyaşları ile hatırlayarak kendini buraya atanlara nasıl lânet ediyorsa kadın da ayni sebeple ona lânet ediyor ve sataşmayı bazen adamcağızın başına hokka, sigara tabağı gibi şeyler fırlatmak derecesine vardırıyordu."[106]

Cumhuriyetle birlikte aydınlar İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'nun yolunu tutarlar. Anadolu'da yaşayan halkla ilk kez karşılaşan aydınlar; öncelikle korku, şaşkınlık, acıma ve bazen de kızgınlıkla onlara yaklaşmışlardır. Ama zamanla bu duygular yerini sevgi, şefkat, merhamet ve anlayışa terk edecektir. İstanbullu aydın, zamanla Anadolu'ya alışsa da İstanbul'a dair hayaller kurmaktan vazgeçemez. *Kavak Yelleri* romanındaki Doktor Sabri, mezun olur olmaz soluğu Anadolu'da alır. Uzun yıllar Anadolu'da görev yapan Sabri, önce Anadolu'ya alışamasa da zamanla uyum sağlar. Hayal bile edemeyeceği refah ve mutlulukla yaşayan Sabri, karısının ölümünün ardından yıllardır özlemini çektiği İstanbul'a dönmeye karar verir. İstanbul'daki en yakın arkadaşı Emin Hulusi ile birlikte yapmak istediklerine dair hayaller kurmaya başlar:

> " O geceden sonra benim bir nevi hususi balkonum haline gelen minarede geçirdiğim saatlerde, kasabanın kavaklar arasından görünen kıvılcım gibi aydınlıklarında âdeta şimdiden İstanbul manzaralarını seyre başlamıştım. Emin Hulûsi ile Çamlıca tepelerinden inip baştan başa Boğaz iskelelerini dolaşıyoruz. Aradaki yerleri pek tanımadığım için Büyükdere'den Hürriyet Tepesi'ne büyük bir süratle uçtuktan sonra Şişli-Tünel yolunun iki tarafındaki bütün eğlence ve sefahet yerlerini tarayarak Karaköy'e iniyoruz. Hele Beyoğlu caddesinde tanıdık kadın çehrelerinin birçoğuna tesadüf ediyoruz. Talebelik zamanımızda Haydarpaşa ve Moda çayırlarında, Kadıköy

[106] Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 90

> iskelesi ve vapurunda ve daha başka yerlerde de karşıdan görüp âşık olduğumuz kadınların hemen hepsi bizimle burada randevuya gelmişler gibi. Hiçbir merasim ve para kaygusu duymadan onlarla kol kola en lüks gazinolara, barlara, randevu evlerine girerek türlü sefahet ve ahlaksızlıklara koyuluyoruz. (…)
>
> İstanbul'daki büyük selatin camilerine doğru tekrar bir havalanış… Süleymaniye, Fatih ve daha birçokları… Emin Hulûsi ile beraber kaç defa niyetlendiğimiz halde bir türlü gidemediğimiz ve nerede olduğunu da zaten bilmediğimiz meşhur Kariye Camisi'ni de bu vesile ile ziyaret ediyoruz. Sonra karşıdan âşık olduğumuz halde yine bir türlü gidemediğimiz adalarda bir seyahat… " [107]

Sabri, Anadolu'ya giderken en yakın arkadaşı olan Emin Hulusi, bir kızı sevdiği için Anadolu'ya gitmemiştir. Sabri Anadolu'da oldukça sevilen sayılan bir doktor olmuş, maddi durumunu düzeltmiş ve mutlu bir hayat sürmüştür. Ama Emin Hulusi'nin durumu içler acısıdır. Uğruna İstanbul'u bırakamadığı sevgilisi ile evlenmiş ancak onunla mutlu olamamıştır. Üstelik maddi durumu epeyce kötüdür. İstanbul'a ilk geldiği gün, yıllardır özlemini çektiği arkadaşını görmeye giden Sabri, arkadaşının öldüğünü öğrenir ve sağdan soldan onunla ilgili bilgi toplar. Emin Hulusi, çok sevilen ama bir o kadar da acınan bir adamdır. İstanbul'da çok sefil ve zor bir hayat sürmüş, yaşadığı maddî imkansızlıklar sebebiyle hastayken bile çalışmak zorunda kalmış, karısı ve çocuklarından da yüzü gülmemiştir:

> " Bir akşam evvel vapurda rastladığım karı kocanın konuşmalarından anlamış olduğum gibi onun sefaleti hikâye olmuştu. Herkes çekinmeden bildiğini anlatıyordu. Bunlardan öğrendiğime göre, Emin Hulusi, evinde çok rahatsızmış. Karısı, idaresiz ve geçimsiz bir kadınmış; üstelik kız ve erkek çocukları da birbirinden hayırsız ve hayta çıkmışlar. Kadına ve çocuklara dair anlatılan şeyler gerçekten korkunçtu. Bir ihtiyar kinle, 'Hiç merak etmeyin. Aradan çıktıktan sonra hepsi mum gibi olur. O biçare, onların yüzünden kendini öldürdü!' diyordu.
>
> Yine sözü birbirlerinin ağzından alarak anlattıklarına göre Emin Hulûsi'nin sıhhati öteden beri bozukmuş. Sık sık hasta yatarmış… Fakat son senelerde devamsızlıkları yüzünden kendisini İstanbul Belediyesi'ndeki işinden atmalarından korkmuş ve hastalıklarını saklamaya başlamış. Geçen kışın sonuna doğru pnömoniye yakalanmış; çok zayıf görerek altı ay izin vermişler. Fakat o bunun ancak bir buçuk ayını kullanarak yine vazifesine devama başlamış. Efendiden bir emekli memur olduğu anlaşılan kıranta bir adam, 'O hâle düşmüş bir insanda vazife hissi filan kalmaz tabii' diyordu, 'Korkudan biçare… Belki öteye beriye giderek birkaç kuruş da vizite alıyordu İstanbul'da!"[108]

Sabri, arkadaşının ölümünün ardından kendini de suçlamaya başlar. Onun bu bozuk maddi durumunu neden daha önce keşfedemediğine, bunu kendisine neden söylemediğine, yardım istemediğine kızar. Sonra asıl suçu kendisinde bulur. Çünkü bir dost olarak üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemiştir. Kendisi Anadolu'da refah içinde yaşarken İstanbul'da kalan arkadaşı Emin Hulusi, maddi manevi sıkıntılarla boğuşmuştur:

> "Halbuki doğrusu aranırsa onun bilhassa son senelerdeki mektuplarından bu sefalet âdeta sel gibi akıyordu. Daha ne diyebilirdi biçare? Bir Emin Hulûsi'nin, bizim kasabanın İmam Hasan'ı gibi bana karşıdan haykırmasını mı beklemeliydim. Son mektuplarının bazı satırları hatırımdan

[107] Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 113-114
[108] **age**, s. 307

> geçiyordu. 'Bugün mecburen evdeyim. Büyük oğlum bana haber vermeden kunduralarımı giyip gitmiş. Daha fenası akşama gelip gelmeyeceği de belli değil!', 'Ortanca oğlum çok büyüdü. Soğuk havalarda ortaklaşa giydiğimiz benim emektar palto, vücuduna dar gelmeye başladı. Ne de olsa o genç çocuk… Ben genç sporcularla beraber paltosuz da sokağa yürüyüveriyorum' , 'Kızlara yeni şapka almak lazım geldiği için evin damı bu sene de açık kaldı!', 'Saatim kırıldıktan sonra saatsiz nabız saymanın usulünü keşfettim!', 'Sokakta bir vertige stomacal geçirdim. Eczaneye filan götürüp iç gömleğimi, çoraplarımı açmalarından korkmasam bayılacaktım!"[109]

Yazar, romanları içinde kendini belli etmese de onayladığı ve onaylamadığı karakterleri hissettirmekten geri duramaz. Yazar, Anadolu'dan kaçan kahramanları olumsuz karakter olarak nitelendirmekte ve bu karakterleri cezalandırmaktadır. Bu romanda da Emin Hulusi, sevdiği kadınla evlenmek niyetiyle Anadolu'ya gitmediği için cezalandırılmıştır. Yazara göre Anadolu bu kadar zorluklar yaşarken ve bir aydına bu kadar ihtiyaç duyulurken aydının Anadolu'dan kaçma lüksü yoktur:

> "Yazarın eserlerindeki kötüleri ve iyileri lâyık oldukları akıbetlere uğratması, realist bir yazar olması bakımından bazı tenkitçiler tarafından (Cevdet Kudret) kusur olarak görülmüşse de, genellikle okuyucuda Reşat Nuri'nin kahramanlarına bu yaklaşımı çok daha inandırıcı bir tesir uyandırmıştır. O toplum meselelerinin asla insandan ayrı düşünülemeyeceğini gören ve gösteren bir yazardır. Aynı mizaç, duygu ve düşüncedeki insanlar sosyal şartların farklılığı yüzünden başarılı veya başarısız olabilirler. "[110]

Yazarın olumsuz karakterlerini cezalandırmaktaki amacı, halka ders vermek, aydın kitleyi İstanbul'dan ayırıp vatan coğrafyasında kendilerine ihtiyaç duyulan yerlere gönderebilmektir. Vatanı uğruna hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Anadolu insanı, Millî Mücadele'nin ardından terk edildiği cehalet çukurundan çıkarılmayı fazlasıyla hak etmiştir. Aydın, sosyal sorumluluk bilincine sahip olmalı ve karanlıkta kalan köşeleri aydınlatmayı bir görev addetmelidir.

Kavak Yelleri romanındaki aydın karakter olan Sabri, İstanbul'a gelince İstanbul'da tutunmaya ve yerleşmeye çalışır. Bu anlamda bir mücadelenin içinde bulur kendini. Beyoğlu'nda kaldığı oteldeki ihtiyar Rum garson Koço ile ahbaplık kurar, hatta onun evine yemeğe gider, hasta olan eşini muayene eder, İstanbul'un eğlence mekânlarını dolaşır. Çapkınlık yapmaya çalışır ama başaramaz. Eski arkadaşlarıyla buluşur ama bir türlü yıllarca özlemini duyduğu hazzı, mutluluğu yakalayamaz. İstanbul'da tutunmaya ve yerleşmeye çalışır ama başarılı olamaz. Kısacası Sabri, İstanbul'da aradığını bulamamıştır ama pes etmez. Dönmeyi kesinlikle düşünmemektedir: "Köşemden denizi seyrederken, 'İstanbul beni iyi karşılamadı ama elbette anlaşacağız' diye düşünüyordum. Şu hastalık ve hele Emin Hulûsi'nin bana oynadığı oyunun perişanlığı

---

[109] **age**, s.308

[110] İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı,* Dergah Yayınları, 4.bs., İstanbul, Ekim 2003, s. 264

geçsin… Benim bir daha anlaşamayacağım tek yer ancak o melun kasabadır!' diyordum."[111]

Roman sonunda Sabri, İstanbul'a tutunamayarak Anadolu'ya geri döner. Çünkü İstanbul, Anadolu kadar cömert ve vefakâr bir şehir değildir. İçinde barındırdığı insanları göz kamaştırıcı güzelliği ve imkânlarıyla etkilemiş olsa da Sabri'nin İstanbul'daki tüm arkadaşları ya maddi sıkıntılar içinde boğulmuş, ya ahlaken bozulmuş ya da kanun dışı yollara sapmıştır. Yazar böylece aydınlara İstanbul'un cazibesine kapılıp yanlış yollara gitmemelerini salık vermiştir.

Reşat Nuri romanlarında İstanbul'u aydın kahramanların doğduğu ve yetiştiği bir mekân olarak belirlemiş ancak hepsini şu veya bu sebeple İstanbul dışına göndermiştir. Anadolu'ya giden bazı idealist kahramanlar gönüllü olarak, toplumu aydınlatmak ve bilinçlendirmek adına yola çıksalar da bazı kahramanlar da Anadolu'yu bir sürgün yeri olarak görmüş ve bir an önce tekrar İstanbul'a dönmenin yollarını aramışlardır. Anadolu'ya giden aydın kahramanlar da hep bir İstanbul özlemi yaşasalar da Anadolu'ya gitmeyen kahramanlar bir şekilde cezalandırılmış, Anadolu tüm zorluklarına rağmen İstanbul'dan çok daha cazip bir şekilde tasvir edilmiştir.

3.1.2. Anadolu

Anadolu, binlerce yıl farklı devletlere ve imparatorluklara ev sahipliği yapmış, birçok medeniyeti bünyesinde beslemiş, barındırmış, her dinden, her renkten, her milletten toplumların gelip geçtiği, yaşadığı, yurt edindiği geniş bir vatan toprağıdır. On birinci yüzyıldan itibaren Türk toplumu tarafından yurt edinilmiş ve yönetilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama ve gerileme dönemi ile birlikte çok uzun süre ihmal edilen Anadolu, karanlığa, cahilliğe, yoksulluğa ve çaresizliğe terk edilmiştir. Yıllarca savaş, kıtlık, afet, göç görmüş geçirmiş bir yer olması bu toprakları bezgin bırakmıştır. Anadolu'ya gerekli hizmet verilmemiş Anadolu göz ardı edilmiştir. İşte bu zor koşullar altında ve her türlü yaşama zevkinden mahrum bırakılmış Anadolu halkı bu durumda bile ayakta kalmaya çalışmış, kimsesizliğinden, garipliğinden şikâyet etmeden toprağını sürmüş, vergisini vermiş sadece savaş zamanı hatırlanmıştır. Bu durum aydınları Anadolu'ya dönük eserler vermeye itmiştir. Bu ihmalin bir ayağı devlet, diğer ayağı da Anadolu'ya gitmek istemeyen aydınlar olarak ele alınır:

[111] Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri***,** İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 317

> "Devrin yazarlarına göre Anadolu'nun ihmal edilmişliğiyle bağlantılı olarak sorunun bir ayağını devlet oluştururken diğer ayağından aydınlar sorumludur. Osmanlı idaresi, kendi eliyle aydınını, memurunu ya da vatandaşını Anadolu'ya sürerek cezalandırır. Dolayısıyla hiç kimse bakımsız, her türlü imkândan yoksun Anadolu'da görev almak istemez. Yetki (ve ilgi) alanını İstanbul'la sınırlayan çeşitli mesleklere mensup aydınlar da 'taşra' diyerek küçümsedikleri Anadolu'ya hizmet götürmeyi düşünmezler."[112]

Özellikle Balkan Savaşı yenilgisinden sonra Anadolu ile bilinçli olarak ilgilenmek gereği, vatanın sadece İstanbul'dan ibaret olmadığı ve sadece İstanbulla kurtulamayacağı gerçeği aydınlar tarafından kabul görmeye başlar. Anadolu'ya yapılan haksızlık ve Anadolu'nun yaşadığı sıkıntılar Milli Edebiyat dönemi ile birlikte Türk edebiyatında kendine yer bulmuştur. Daha önceki dönemlerde Anadolu çoğunlukla eserlere yansıtılmamıştır. Hikâye ve tiyatrolarda anlatılan olayların çoğu İstanbul'da geçmektedir:

> "Bu dönemde Anadolu, Türklüğün bağrı olarak keşfedilmektedir. Balkanlar'ın komitacı ve – en güçlü bir şekilde Ömer Seyfettin'in Bomba hikâyesinde resmedildiği üzere – hain tabiatlı Sırp, Bulgar, Rum çetelerinin kol gezdiği ve âdeta bu hain insani tabiatının yarımadanın doğasına işlediği, onu güvenilmez kıldığı bir dönemde Anadolu çoraklığıyla ve bakirliğiyle kutsanmaya başlanmıştır. Ancak Anadolu imgesi aslında yeni filizlenen bir algının metaforu/ tecessümüdür. Anadolu o zamana kadar hakir görülmüş (Türk) halkını temsil etmektedir. Aydınlar ise âdeta tanım gereği 'Halktan kopuklukla özdeştir ve aydın ancak aydın olma vasfını inkar ettiğinde özgürleşecektir. Anadolu, Osmanlı aydınının anti-tezidir ve kurtuluş ve arınma Milli Mücadele'nin yapacağı gibi kendini Anadolu'ya, halka atarak sağlanabilecektir."[113]

Millî Edebiyat döneminde yüzünü Anadolu'ya çeviren aydınlar, halka dönme, halka yönelme gayesi güderler. O zamana kadar aydınlanmayı üst tabakadan alt tabakaya götüreceğini düşünen Türk aydını bu dönemle birlikte aydınlanmanın Anadolu'dan yani halktan başlaması gerektiğine hükmeder ve Anadolu'ya yönelir. Eserlerde Anadolu anlatılır, aydınların Anadolu'yu tanımadıklarından bahsedilir. Aydınların halka yönelmesi ile birlikte kurtuluşun sadece İstanbul'dan olamayacağı anlaşılmıştır. Bambaşka bir dünya, bambaşka bir memleket izlenimi veren Anadolu, mistik yapısı, işlenmemişliği, bitmek bilmeyen hikayeleri ve sorunlar silsilesi ile aydınların dikkatini çekmeyi başarır. Millî Edebiyatta da bu sorunları en fazla işleyen yazar, Anadolu'yu en iyi tanıyan yazar olarak Reşat Nuri Güntekin olmuştur. Türk edebiyatında Anadolu ilk kez Çalıkuşu romanında anlatılmıştır.

> "Halide Edip ve Yakup Kadri gibi II. Meşrutiyet'ten sonraki yılları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarını, Cumhuriyet'in ilanından başlayarak devrimleri yaşamış bir romancımız da Reşat Nuri'dir. Küçük yaştan Doğu ve Batı edebiyatını birlikte tanıyarak yetişen Reşat Nuri, kendisine ün kazandıran ve ikinci romanı olan Çalıkuşu'nda Anadolu'yu konu olarak almıştır.

---

[112] Canan Sevinç, Aydının Halkla İmtihanı: Ziya Gökalp'in "Halka Doğru" Düsturu Bağlamında Cumhuriyet'in İlk Çeyreğinde Türk Romanında İdealist Öğretmen Tipleri, *Gazi Türkiyat Dergisi* Bahar 2012, sayı:10, s. 129

[113] Doğan Gürpınar, *Türkiye'de Aydının Kısa Tarihi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, Nisan 2013, s. 73-74

> Anadolu'yu çocukluk yıllarında tanıdığını 'Çocukluğum bir asker doktoru olan babamın peşinde küçük Anadolu şehirlerinde geçmiştir' diyerek belirten Reşat Nuri, bilinçli olarak Anadolu'ya eğilmek gerektiği düşüncesinin Balkan Savaşı yenilgisinden sonra uyandığını da şöyle anlatıyor: 'Balkan felaketinden sonra İstanbul'da bir kalkınma hareketi oldu; gazetelerde bazı yazılar yazıldı. Bunlardan biri merhum Şehabettin Süleyman'ın 'Gençler Anadolu'ya' başlıklı makalesi idi.' Kendisinin Anadolu'yla olan ilişkisi Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi olarak görev yaptığı yıllarda sürmüş, bu görevle gidişlere kendi özel gezileri eklenmiştir. Bu dolaşmaları ona Anadolu'yu ve sorunlarını yakından tanımak olanağı sağlamıştır. Üç yazar arasında Anadolu'yla ilgilenmeyi en çok sürdüren Reşat Nuri'dir."[114]

Yazar, eserlerinde geniş bir Anadolu panoraması çizmektedir. Eserlerinde Anadolu tüm çıplaklığıyla, tüm sorunlarıyla ve kendine has tarzıyla okuyucuya sunulur. Yazar *Çalıkuşu, Yeşil Gece, Acımak, Kavak Yelleri, Kan Davası, Gizli El, Değirmen, Son Sığınak, Ateş Gecesi* ve *Eski Hastalık* romanlarında Anadolu'yu işlemiştir. Onun romanlarında Anadolu, sadece bir mekan değil, başlı başına bir ruhtur. "Reşat Nuri'nin romanlarında asla bir çevre, mekân, dekor veya atmosfer değildir; kahramanların idealitesine direnen, onları eyleme sevkeden, serüvene çeken ve dönüştüren bir toplumsal gerçeklik alanıdır."[115]

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında susuzluk, yoksulluk, yolsuzluk, doktorsuzluk, okulsuzluk, geri kalmışlık, salgın hastalıklar, öğretmensizlik, öğrenim güçlüğü, kan davası, batıl inançlar, gerici din adamları, taassup, afetler, yangınlar, genç ölümler, olumsuz tabiat koşulları ve bitmek bilmeyen savaşlar Anadolu'nun en büyük problemleri olarak işlenmiştir. Vergi tahsildarlarının dışında pek kimsenin uğramadığı, uğramak istemediği, şu veya bu sebeple yolu düşenin sürgün olarak görüp bir an önce kendini kurtarmanın yollarını aradığı Anadolu, geri kalmış, harap ve sorunlar silsilesi ile dolu bir vatan coğrafyasıdır. Yaşadığı dönem içinde Anadolu'yu en iyi bilen ve tanıyan yazar olarak Reşat Nuri, bu sorunları bizzat görmüş ve realist bir bakış açısıyla bunları eserlerinde geniş ve ayrıntılı bir biçimde işlemiştir:

> "Daha sonra da özellikle Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi olarak görevi nedeniyle Anadolu'yu dolaşırken ya da yaptığı gezilerde, ülke sorunlarını yakından tanımak olanağını bulmuştur. Yazar Anadolu'ya bilinçli olarak eğilmek gerektiği düşüncesinin Balkan Savaşı'ndan sonra uyandığını söyler. Ancak Anadolu'ya geçiş, Kurtuluş Savaşı ve savaşın bitimini izleyen yıllardadır. Reşat Nuri en çok Anadolu'nun tam bir bilinmezlik içinde oluşundan etkilenmiştir. Anadolu'nun geri kalışındaki en büyük etken de, bu tanınmayışıdır."[116]

---

[114] Olcay Önertoy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:25, Cumhuriyet Dizisi:13, Ankara, 1984, s.18

[115] Taylan Altuğ, *Bir Ruh Kimliği- Reşat Nuri Güntekin* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s.8'den aktaran Şevket Toker, Bir Öğretmen Romancının Romanı: Acımak, *Türk Edebiyatına Açılan Pencere* İnci Enginün Armağanı, Editör: Hülya Argunşah, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2014, s. 489

[116] Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s. 11-12

Reşat Nuri'nin Anadolu'yu okuyucuyla tanıştırdığı ilk roman Çalıkuşu romanıdır. Anadolu'ya gönüllü olarak giden ilk öğretmen *Çalıkuşu* romanının ana karakteri olan Feride olur. Feride, nişanlısı Kamran'ın kendini aldattığını öğrendikten sonra soluğu Anadolu'da alır. Yirmi yaşında Notre Dame de Sion Fransız mektebinden aldığı diplomayla Anadolu'ya geçmeye karar verir. Feride, Anadolu'ya giden İstanbullu öğretmen akımının ilk temsilcisidir. Bir kaçış yeri olarak geldiği Anadolu realitesiyle sonradan tanışan Feride, Anadolu için çalışma, kendisini Anadolu insanına adama konusunda *Yeşil Gece*'nin idealist öğretmeni Ali Şahin, *Acımak* romanının idealist öğretmeni Zehra ve *Kan Davası*'nın idealist öğretmeni Ömer'den geri kalmaz. Her ne kadar onun Anadolu'ya kaçışı bir aşk ihanetine dayanmakta ise de romanda Anadolu coğrafyasının ve insanının ihmal edilmişliği ana konuyu oluşturur. Feride evden kaçtıktan sonra annesinin dadısı olan Gülmisal Kalfa'nın evinde gizlenir. Anadolu'ya geçene kadar onun Eyüp Sultan'daki evinde kalacaktır. Anadolu'ya gitmeden önceki duygularını şöyle aktarır:

> "O gece, sütninenin odasında, lambamı söndürmüş, karanlığa baka baka uzun bir plan hazırlamıştım. Dolabımın bir köşesinde, kırmızı kurdelesiyle, ağır ağır solup sararmaktan başka bir şeye yaramayacak zannettiğim diplomam gözümde bir ehemmiyet almıştı. Bütün ümidim, pek makbul olduğunu söyledikleri bu kâğıt parçasındaydı. Onun sayesinde Anadolu vilayetlerinden birinde bir hocalık alacak, bütün hayatımı çoluk çocuk arasında, şen ve mesut geçirecektim. "[117]

Hayatı boyunca İstanbul'un dışına adım atmamış aydınlar, Anadolu'yu hayallerinde çok farklı yaşatırlar. Romanesk duygularla hayal edilen Anadolu, gizemiyle bir masal şehir gibi görünür. Öğretmen olarak Anadolu'ya geçmeye karar veren Feride, Anadolu'yu şöyle hayal etmektedir:

> "- Ah, kalfacığım, diyordum, kim bilir gideceğim yerler ne kadar güzeldir. Ben, Arabistan'ı hayal meyal biliyorum. Anadolu herhalde ondan çok daha güzeldir. Oradaki insanlar bize benzemezlermiş. Kendileri fakirmiş, fakat gönülleri öyle zengin, öyle zenginmiş ki, hiçbiri, değil fakir bir akraba çocuğuna, hatta düşmanına ettiği iyiliği başına kakmak mürüvetsizliğinde bulunmazmış. Küçük bir mektebim olacak. Baştan başa çiçeklerle donatacağım. Çocuklarım, bir alay çocuğum olacak. Kendime abla dedirteceğim. Fakir olanlara, elimle siyah önlükler dikeceğim. 'Hangi elinle?' diyeceksin. Gülme, alay etme. Onu da öğrenirim elbette."[118]

Feride, öğretmen olarak Anadolu'ya kaçmaya karar verdikten sonra soluğu Maarif Nezareti'nde alır. Bu iş düşündüğü kadar kolay olmayacaktır. Tıpkı *Yeşil Gece* romanında olduğu gibi Feride'nin de İstanbul'da çalışma imkanı varken Anadolu'ya gitmek istemesi şube müdürünü şaşırtır. Öğretmenleri İstanbul dışına çıkarırken akla karayı seçen şube müdürü ile Feride'nin konuşmaları eserde şöyle yer bulur:

---

[117] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 123
[118] **age**, s. 127

"— İstanbul'da kalmama imkân yok efendim, dedim, mutlaka vilayetlerden birine gitmek mecburiyetindeyim. O, şaşırmıştı:

— Amma yaptın ha! dedi. Gönlünün rızasıyla Anadolu'ya gitmek isteyen muallimeye ilk defa tesadüf ediyorum. Ayol, biz muallimlerimizi İstanbul'dan çıkarıncaya kadar akla karayı seçeriz. Sen ne dersin Naime Hocanım?

Müdür, hemen şüphelenmişti. Kurnazca bir istintak ediyor, ailem hakkında sualler soruyordu. Adamcağızı kandırıncaya kadar başıma hal geldi.

Müdür, oturduğu yerden, 'Şahap Efendi' diye seslendi. Camekânlı kalem odası arasındaki kapıdan ufak tefek, cılız bir genç göründü:

— Bak, Şahap Efendi, hanım kızı odaya al, Anadolu'da muallimlik istiyor, bir istida müsveddesi yaz, bana getir.

Artık, işime olmuş gözüyle bakıyor, müdürün boynuna atılmak, sakalının beyaz tarafından öpmek istiyordum."[119]

Feride, B….vilayetinin Merkez Rüştiyesi'nde açık bulunan bir coğrafya ve resim muallimliğine tayin edilir. Böylece Çalıkuşu'nun Anadolu macerası başlamış olur. B….. şehrine gider, orada küçük bir otel odasına yerleşir. Burada otelin odacısı olan Hacı Kalfa ile hemen kaynaşıp ahbaplık kurar. Ardından onunla beraber Merkez Rüştiyesi'ne gider. Gider gitmez okuldaki coğrafya ve resim hocalığı için bir hafta önce başka bir öğretmen gönderdiklerini öğrenir. Maarif Müdürlüğü'ne gidip durumu anlatır. Aynı okula ataması yapılan diğer öğretmen durumu öğrenince rezalet çıkarır. Olay tüm şehirde duyulur. Herkesin herkesi tanımasına, olayların çabucak yayılmasına şaşıran Feride bu durumun sebebini Hacı Kalfa'dan sorunca şöyle bir cevap alır:

"- Avuç içi kadar yer, dedi. Nerede bulursun o taşına toprağına kurban olduğum İstanbul'u. Orada olsa kim kime, dum duma. Buranın dedikodusu boldur. Bunu, böylece bilmiş olasın. Benden sana nasihat; kâmil ol, uslu ol. Öyle çarşıda pazarda yüzü açık gezme. İmdi: (Aman Yarabbi, bu imdi kelimesini ne tuhaf bir eda ile söylüyordu!) Sana bir kısmet de çıkar inşallah. Burada bir hocanım vardı. Arife Hocanım. Ceza Reisi kendisine nikâh etti. Şimdi, bir eli yağda, bir eli balda. Darısı senin başına. Aman güzel diye mi? Ne gezer! İffetli diye, ağırbaşlı diye, imdi dünyada namustan kıymetli şey yoktur insan için."[120]

Anadolu içinde ilk hayal kırıklığını burada yaşar Feride. Şehirde rahatça dolaşamamakta, istediği gibi hareket edememektedir. Anadolu'da kadın olmanın zorluklarıyla tanışmaya başlar. Aydının Anadolu ile imtihanı başlamıştır. Anadolu'daki ilk durağı olan B…. şehri için ilk izlenimleri şöyledir:

"Penceremin karşısında dimdik yükselen dağın manzarası ilk günlerde beni eğlendiriyordu. Fakat, ondan da yorulmaya başladım, insan bu dumanlı yamaçların rüzgârı içinde saçı başı dağınık, etekleri uçarak dolaşmadıkça, yalçın kayalar üstünde, keçi yavruları gibi sıçrayıp eğlenmedikçe neye yarar?

Nerede o, başımı alıp saatlerce kırlarda dolaştığım, bahçe kenarındaki çitlere değneklerle vurarak, sık yapraklı ağaçları taşlayarak kuş kaldırdığım günler! Halbuki ben, Anadolu'yu asıl bunun için istiyordum."[121]

---

[119] **age** s. 134
[120] **age**, s. 149
[121] **age**, s. 154

"Cumhuriyet devrinin ilk romanı, devrinin en sevilen ve tesiri bakımından başka hiçbir esere benzetemeyeceğimiz Çalıkuşu'nun yazarı olan Reşat Nuri çok sayıdaki roman, hikaye ve denemeleriyle Anadolu ve Anadolu insanının derinliğini, yalnızlığını adeta bir halk hikayesi yapısındaki romanlarıyla nakleder."[122] Özellikle Cumhuriyet'in ilk döneminde İstanbullu roman kahramanları Anadolu'ya giderler. Gördükleri, yaşadıkları, bildiklerinden çok farklı görünür. Bu romanlardan en ünlüsü olan Çalıkuşu romanının kahramanı Feride'nin Anadolu'daki hayatı hiç de kolay olmamıştır. Feride yaşadığı her sıkıntıda hayret ve şaşkınlık yaşamaktadır. Ama yine pes etmeyecek, Anadolu'ya alışmaya, uyum sağlamaya gayret edecektir. Feride, yaşadığı bu ilk sıkıntının ardından sürekli Maarif Müdürlüğü'ne gidip İstanbul'dan bir cevap gelip gelmediğini sorar. Nihayet cevap gelir. Maarif müdürü Feride'yi Zeyniler Köyü'ne atar. Feride'yi ikna edebilmek için köyü şöyle anlatır:

> "Buraya bir, iki saat mesafede bir Zeyniler nahiyesi var. Havası, suyu güzel, menazır-ı tabiiyesi ferahfeza, ahalisi haluk ve müstakim, cennet gibi bir yer. Orada bir Vakıf Mektebi vardı. Geçen sene, bir-hayli fedakârlıkla tamir ve tecdit ettik. Birçok levazım-ı tedrisi-ye ve ikmal-i nevakısına muvaffak olduk. Mektebin içinde muallimlerin ikametine mahsus daire de var. Şimdi bir genç muallimimizin himmet ve fedekârlığına muhtacız. Gönül ister ki, oraya sizin gibi güzide bir hanım gitsin. Cidden iyi bir yer. Hem de aynı zamanda ecirli bir hizmet-i vataniye olur. Gerçi, maaşı sizin burada alacağınız maaştan noksan. Fakat buna mukabil, et, süt, yumurta vesaire fiyatları, buradakiyle nispet kabul etmeyecek kadar ucuz. İsterseniz bol para da biriktirebilirsiniz. Mamafih, ilk fırsatta maaşınıza zam yaparak bugünkü miktara iblağ ederim. O takdirde buradaki İdadi Müdürlüğü'nden daha kârlı bir vaziyete gelirsiniz. (...)
>
> Hava güzel, manzara güzel, yiyecek içecek ucuz, ahalisi iyi. Şöyle böyle İsviçre köyleri gibi bir şey, insan, Allah'tan daha ne ister?
>
> Gözümün önüne güneşli yollar, bahçeler, dereler, ormanlar geliyor, yüreğim şiddetle çarpıyordu."[123]

Feride, Zeyniler Köyü'ne gider. B..... şehrinin merkezinde bile adaptasyon problemleri yaşayan Feride'yi Zeyniler Köyü'nde daha büyük problemler beklemektedir. Maarif Müdürü'nün Zeyniler'i öve öve bitirememesinin sebebi anlaşılır. Zeyniler, kimsenin gönüllü olarak gitmek istemeyeceği kadar uzak ve bakımsız bir köydür. Hazır gönüllü bir öğretmen bulmuşken, bu fırsatı kaçırmak istememiştir. Köyün doğru düzgün bir yolu bile yoktur. Anadolu ile ilk kez karşı karşıya gelen aydın, hayret, korku ve düş kırıklığının karmaşık duygularını yaşayacaktır:

> "Bugün, akşama doğru bir Çeçen arabasıyla Zeyniler'e geldim. Maarif Müdürü, galiba yolları şimendifer yürüyüşüne göre ölçüyor. Çünkü: 'Nihayet iki saat' dediği yol tam sabahın onundan geceye kadar sürdü. Ne yapsın mübarek adamcağız! Kabahat kendisinin değil, kâh dağ

[122] İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, 4.bs., İstanbul, Ekim 2003, s. 260
[123] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 160-161

yamaçlarına tırmanan, kâh kurumuş sel çukurlarına inen Zeyniler yoluna dişli şimendifer yaptıramamış olanların."[124]

Anadolu gerçeği ile yüz yüze kalan Feride, düş kırıklığı yaşamıştır. Feride, yabancı bir eğitimden geçmesi dolayısıyla edindiği köy imajı ile gerçek Anadolu köyünün birbirinden çok farklı olduğunu anlamakta gecikmez. Feride Anadolu gerçeğiyle Zeyniler'de karşılaşır. Gördüğü manzara, ona Anadolu hakkında okuduklarının, resmini gördüklerinin ve hayalini kurduklarının pek de doğru olmadıklarını gösterir. Köy deyince Feride'nin aklına yeşillikler arasında eski Boğaziçi yalılarındaki güvercinliklere benzeyen sevimli, şen manzaralı kulübeler gelirken Feride'nin Zeyniler Köyü'nde ev diye gördüğü şey, çökmeye yüz tutmuş, simsiyah viranelerdir.

Reşat Nuri'nin Anadolu'yu anlattığı ilk roman *Çalıkuşu*'dur. Yazar bu romanında Anadolu'ya, Notre Dame de Sion Fransız kolejini bitiren, ömründe maddi sıkıntı yaşamamış, konakta yetişmiş ve rahat tavırlı bir genç kız gönderir. Bu genç kızın, umduğu ile bulduğu köyü karşılaştırması ve yaşadığı hayal kırıklığı Anadolu'nun bilinmezlik içinde oluşu yönünden okuyucuyu etkiler. "Genç kızın böyle bir düş kırıklığına uğraması çok doğaldır. Çünkü İstanbul'da oturanlar için köy, Çengelköy, Ortaköy, Bakırköy'dür.[125]

Feride, Zeyniler'de kendisinin Anadolu insanına ve kültürüne olan yabancılığını fark eder. Okulda görevli olan Hatice Hanım her akşam eski mezarlığın içinde yatan Zeyni Baba'nın türbesinin kandillerini yakmaktadır. Feride'yi de yanında götürür. "Dini mitler ve inançlar halk arasında oldukça yaygındır. Hasta olanlar, derdinin dermanı için Zeyni Baba'ya gelmekte; isteklerini, beklentilerini ona söylemektedirler:"[126] Başta bu yabancılık Feride'yi korkutur ama Feride, bu topraklara bir süre sonra alışmaya başlar. Zaman zaman korkuları ve ümitsizlikleri galip gelse de Feride pes etmeyecek, onlarla başa çıkmayı başarabilecektir:

"Bu sabah hesap ettim. Ben Zeyniler'e geleli, aşağı yukarı bir ay olmuş. Bu bir ay bana şimdi on yıldan daha uzun görünüyor. Şimdiye kadar defterime bir şey yazmak istemedim. Daha açıkçası bundan korktum.

İlk günlerin titiz ümitsizliği içinde, kim bilir ne münasebetsiz şeyler yumurtlayacaktım? Halbuki artık buraya alışmaya başladım. Sör Aleksi'nin hiç dilinden düşürmediği bir söz vardı:

---

[124] **age,** s.165

[125] Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s. 12

[126] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 300

> ‘Kızlarım, ümitsiz hastalıkların, mukadder felaketlerin son bir ilacı vardır: Tahammül ve tevekkül. Elemlerde bir gizli şefkat var gibidir. Şikâyet etmeyenlere, kendilerini güler yüzle karşılayanlara karşı daha az zalim olurlar.’ (...)
>
> Zeyniler'deki bir ay içinde öyle saatlerim oluyordu ki, bunalıyordum. ‘Uğraşmak beyhude! Daha fazla dayanamayacağım!’ diyordum. İşte o zaman, Sör Aleksi'nin bu peygamberce sözleri imdadıma yetişiyordu, içim kan ağlarken gülmeye, şarkı söylemeye, ıslık çalmaya başlıyordum. O kadar ki, kalbim, nihayet bu neşenin yalanına inanıyor, suya konan kuru çiçekler gibi litreye titreye canlanmaya başlıyordu.”[127]

Aydının Anadolu’ya ve Anadolu halkına yaklaşma çabasını *Çalıkuşu* romanında da görmek mümkündür. Feride, konakta yetişmiş, iyi bir eğitim görmüş, rahat tavırlı, zengin bir ailenin kızıdır. Tek başına Anadolu’ya açılınca başta biraz zorlanmış olsa da halkla iyi ilişkiler kurmaya çabalamış ve sonunda başarıyı yakalamıştır. Feride, B..... şehrinde atandığı köyün insanları ile iyi ilişkiler kurma çabası içindedir. İstanbul’dan hiç çıkmamış eğitimli bir genç kız için oldukça zor olması lazım gelen bu durum, Feride’nin azmi sayesinde kolaylaşır. Feride, ilk olarak gittiği Anadolu’da önce şaşırma ve tanıma aşaması geçirir. Bu tanıma ve şaşırma bir müddet sonra benimsemeye, sevmeye ve değiştirmeye dönüşür. Uzlaşmanın ilk aşaması sevgidir:

> “Köylü komşulardan bazıları ara sıra bana misafir geliyorlar. Bunlar da, konuşmaktan pek hoşlanmayan, hele gülmeyi bilmeyen şeyler. Galiba biraz da benden utanıp çekiniyorlar. İlk günlerde o kadar sade giyinmeye alıştığım halde yine beni fazla süslü bulduklarını, halimi beğenmediklerini anlıyorum. Hatta muhtarın karısı birkaç defa da taş atmıştı.
>
> Ben, onlara elimden geldiği kadar sevimli görünmeye, hatırlarını hoş etmeye çalıştım. Hatta bazılarına mektup yazmak, entari biçip dikmek gibi hizmetlerde bile bulundum. Şimdi, öyle hissediyorum ki benim hakkımdaki fikirleri biraz değişti.
>
> Evvelki gün, yine muhtarın karısı gelmişti. Kocasından bana selam getirdi. Muhtar Efendi demiş ki: ‘Ben onu ilk gördüğüm zaman pek gözüm tutmadıydı ama, Allah için iyi kızmış. Hanım hanımcık mektepte oturuyor. Bir işi olursa bana haber versin.’
>
> Bu iltifata, tabii teşekkür ettim.”[128]

Bir süre sonra Feride’nin uzlaşma için attığı adımlar boşa gitmez ve halk da onu sevmeye başlar. Halk, kendine yardım için uzanan eli geri çevirmemiştir: “Komşularım, beni birdenbire sevdiler. Yalnız, aralarına karışmadığıma, bu eğlencelerden zevk almadığıma darılıyorlardı. Kibirli sanmasınlar diye onlara kul, köle oldum, mektepteki kızları gibi kendilerinden de elimden gelen nezaketi, yardımı esirgemedim.”[129] demektedir.

Anadolu, konakta yetişmiş, rahat tavırları olan, Fransız kolejinde yetişmiş bir genç kızı eğiterek onu idealist bir aydına dönüştürür. Feride, karşılaştığı her engelde biraz daha

---

[127] Reşat Nuri Güntekin**,** *Çalıkuşu,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 178-179
[128]**age,** s. 197-198
[129]**age,** s. 283

güçlenir, biraz daha olgunlaşır, biraz daha bilinçlenir. Yola çıkış öyküsü ferdi bir sebebe dayanmakla birlikte yolda geçirdiği süreç onu yeni Türkiye'nin örnek kadın modeli yapar. Anadolu bu anlamda sadece bir coğrafya değil, ruhu olan canlı bir varlık, hatta çok iyi bir öğretmen olmuştur. Feride, çıktığı yolda zamanla benliğini, acılarını, hayal kırıklıklarını geri plana atarak unutur ve kendini öğrencilerine adar.

Reşat Nuri Güntekin, İstanbullu aydının Anadolu'ya bakışını realist bir şekilde anlatır. Anadolu insanının derinliğini, yalnızlığını, terk edilmişliğini anlatarak aydınların halkı daha iyi ve daha doğru değerlendirmesine yardımcı olur. Reşat Nuri, aydın ve halk arasında bir köprü olmayı eserleri vasıtasıyla başarabilmiştir. Geniş bir kitleye ulaşması ve okuyucu üzerindeki sempatisi, onun Cumhuriyet değerlerini halka aşılama amacına ulaşmasına yardımcı olmuştur:

> "İlk dönem romanlarında çocukluk yıllarında tanıma fırsatını bulduğu Anadolu'yu romanın merkezi haline getirirken Çalıkuşu ile birlikte roman dünyasına yeni bir genç kız tipi de kazandırmış olur. Duyarsızlaşmış ve yalıtık bir biçimde Anadolu'yu hayal edenlerin aksine Anadolu'yu idealize eden ve Anadolu'nun çıplak gerçeklerini anlatmaktan çekinmeyen bir genç kız tipi, Feride ile birlikte oluşur. Bu tip, hem ele avuca sığmayacak derecede şımarık bir kolej mezunu hem de kendi değerlerine sahip çıkacak kadar yerli bir kişilik özelliğinin simgesi konumuna yükselir. O derece ki, Çalıkuşu'nun yayınlanmasının ardından Anadolu'ya giderek orada bütün sıkıntıları çözmek isteyen genç bayan öğretmenlerin sayısında büyük bir artış olur. Bu ilham aynı zamanda Cumhuriyet dönemi Türk kadınının da yola çıkış noktasını oluşturur." [130]

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yüzlerini Anadolu'ya çeviren aydınlar, Anadolu'ya gelince uzun süre alışma ve oryantasyon problemleri yaşamışlardır. Çünkü Anadolu onlar için şimdiye kadar yaşamış oldukları renkli dünyalarından farklı bir boyuttur. *Eski Hastalık* romanında Züleyha karakteri, İstanbul'da bir Amerikan kolejinde okuyan, tek hayali Amerika'ya yerleşmek olan, alafranga eğilimlerine sahip bir genç kızdır. Babası Millî Mücadele sonrasında Anadolu'da görev alınca üç aylık yaz tatilinde Züleyha'yı da yanında götürür. Züleyha, bu seyahatlerden memnundur. Çünkü Amerikalılardan seyahati medenî insan için en büyük lüks ve ihtiyaç olarak öğrenmiştir. Üstelik hatırlı bir kumandan kızı olarak bir vilayet muhitine girmek, kalabalık bir halk tarafından beğenilmek, hatta bu kalabalıktan birkaç gencin kendisini sevdiğini görmek Zeliha'nın gururunu tatmin eder. Tatilde Anadolu'da o kadar güzel zaman geçirir ki okumak için İstanbul'dan getirdiği kitapların kapağını açmaya bile vakit bulamaz. Anadolu'da gezdiği yerlerde kendini İngiliz Misi şeklinde hayal eder ve bu durum ona Anadolu'da

[130] M. Fatih Kanter, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek,* Grafiker Yayınları, Ankara, Ekim 2013, s. 31

her şeyi güzel hissettirir. Züleyha'nın tatilde geldiği Anadolu'ya bakışı ve Anadolu'daki tavırları şöyle anlatılır:

> "Öteden beri at gezintilerini en lüks bir eğlence gibi görür, bazı akşamüstleri Bebek'te, Büyükdere yolunda ecnebi amazonlara tesadüf ettikçe, hasedinden erirdi. Anadolu, Züleyha'nın bu zevkini da bol bol doyuruyordu. Babasının neferlerinden birinin tuttuğu bir ata binerken, bir zabit grubunun ortasında bir atlı yürüyüşe çıkarken, zevkinden gözlerinin yaşardığını duyardı.
>
> Nihayet, dayısı ona Anadolu için, bir nevi medeniyet misyonerliği vazifesi de vermişti. Zavallı Anadolu kadınına yeni hayatı, onun gibi iyi yetişmiş hot sosyete kızlar öğretmezse, kim öğretecekti?
>
> Züleyha, bu işlerde dayısının iyi bir talebesi olarak yetişmişti. Onun İstanbul'da yaptığını, kendisi Anadolu'da yapıyor, fırka ve belediye bahçelerinde sık sık gardenpartiler ve danslı kır gezintileri tertibediyordu.
>
> Züleyha, İstanbul'da biraz çekingen ve silik bir kızdı. Fakat burada kendisine verilen ehemmiyetten şımarıyor, her şeyde birinci olduğunu görmekten doğmuş bir emniyetle etrafındakileri avucunun içine alıyordu." [131]

Eski Hastalık romanında Züleyha karakteri, önce kısa süreli yaz tatillerinde geldiği Anadolu'nun kasabalarını bir tiyatronun renkli dekorlarına benzetir ve bir ömür boyu buralarda hayatını geçirecek olan insanlarına acır. Bu Anadolu manzaraları içinde hayaller kurar. Kendini bir misafir, yabancı bir gezgin olarak gördüğü zamanlar Anadolu insanına merhamet duymaktadır. Züleyha, tatillerde beğendiği Anadolu'ya temelli yerleşmek için geldiğinde aynı sempatiyi duyamaz. Reşat Nuri Güntekin, Züleyha'nın Anadolu'ya bakışını şöyle anlatılır:

> "Ancak, bu defaki seyahatin ötekilerden çok farklı bir tarafı vardı. Bu yerlerden bir daha ne zaman geri dönüleceği belli değildi. Belki de hiç dönmeyecek, loş ve çarpık bir kasaba evinde çocuk yaygaraları içinde ümitsizlikten tıkanarak ihtiyarlayacaktı. (…)
>
> Burası, ancak kadınlı, erkekli çılgın bir seyyah kafilesinin bir yol uğrağı olarak Züleyha'ya bir şey söyleyebilirdi.(…)
>
> Evet, bu sefil ve vahşi tabiat ancak böyle bir eğlenceye sahne olmak şartiyle bir renk ve bir mâna alabilirdi. Halbuki şimdi, diz boyu sararmış otlar arasına sırt üstü uzanmış bir jandarma neferi, bağlama çalarak monoton bir köy türküsü söylüyor, ve bu ses, Züleyha'ya sıradağların çemberini yavaş yavaş daraltarak kendini boğmaya hazırlanan Anadolu'nun sesi gibi geliyordu.
>
> Elinde parmağını sıyırıp kanatmak pahasına kopardığı bir dal vardı. Yüzü sararmış, dudakları kısık ve bembeyaz, sinirli adımlarla bu leylek biçimli külüstür kırmızı otomobilin etrafında dolaşıyor, öfkesinden değneğiyle otları parçalıyordu."[132]

Züleyha, Amerikan Koleji'nden mezun olur. Millî Mücadele'ye bir asker olarak katılan babasının savaştan sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev alması dolayısıyla Anadolu'yu görme fırsatı bulur. Daha önce kısa süreli tatillerde gezmek için geldiği Anadolu'ya artık yerleşmek için gelmiştir. Fakat, Amerikan eğitiminden geçmiş olan

---

[131] Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 4.bs. , İstanbul, s. 37
[132] **age,** s. 43-44

Züleyha, babasının zoruyla geldiği Silifke'de Amerikalı bir turist gibi davranır. Yöre halkı onunla ne kadar ilgilense de, aralarına almaya çalışsa da Züleyha, Anadolu'daki yaşamı fazla sade ve sıkıcı bulmaktadır:

> "Silifke, Züleyha'nın eski yaz tatillerinde dolaştığı Anadolu kasabalarından daha çirkin bir şehir değildi. Etrafında bağları, bahçeleri, akar suları vardı. Yine geçen senelerde olduğu gibi uyanık memur ve zabit aileleri kızın etrafını alıyorlar, onu bahçe ve kır eğlencelerine sürüklemeye çalışıyorlardı. Beğenildiğini ve etrafında heyecan uyandırdığını görmek, kendini bu muhitte herkesten yüksek bulmak bazan onu harekete getirir gibi oluyordu. Fakat bu neşe, uzun sürmüyor, pek az sonra eğlencelerin iptidailiği, dekor ve insanların sadeliği karşısında yine kendini ye'se kaptırıyordu."[133]

Züleyha, bir süre sonra Silifkeli bir karakter olan Yusuf ile tanışır. Yusuf, babasının Millî Mücadele'de beraber savaştığı bir arkadaşıdır. Ne konumu ne de oldukça iyi bir eğitim almış olması Yusuf'u Züleyha'nın gözünde yüceltemeyecektir. Baba otoritesinden yoksun, Amerikan Koleji'ndeki hocalarının, orada okuduğu kitapların, ecnebi arkadaşların, alafranga eğilimleri olan bir dayının etkisindeki Züleyha kendi topraklarına, kendi kültürüne yabancı yetişmiştir. Böyle bir yetişme tarzı onu millî ve manevi değerlere yabancılaşmasına, kendi milletinden olan insanlara aşağılayıcı bir gözle bakmasına sebep olur. Züleyha'nın Anadolu'da gördüğü herkesi ve her şeyi küçümseme meylinden Yusuf da kendine düşen payı alır. Züleyha, Yusuf'u basit, sıradan ve sıkıcı olmakla itham eder:

> "Onu bu taşlıkta bir iki kere de Yusuf Bey yoklamış ve belediye parkı bahçıvanına yaptırdığı buketlerden hediyeler getirmişti. Züleyha, dayısına gönderdiği bir mektupta, belediye reisi için şu satırları yazdığını hatırlıyordu: 'Dünyada hiçbir belediye reisi memleketini bunun kadar iyi temsil edememiştir. Görünüşte iri yarı, hattâ güzelce denecek bir genç adam. Fakat ruh yok. Gayet basit, iptidai ve can sıkıcı... Bütün konuşmaları yol, su, toprak ve belediye bütçesi üzerine... (…)
>
> Belediye reisi hakiki fikirle zerre kadar alâkası olmayan bu mânâsız didişmeler arasında toza, toprağa bulanmış, oradan oraya koşuyor, bağırıyor, nasihat veriyor, konferans veriyor. Vaziyetindeki gülünçlüğü fark edemeyerek mühim dünya meseleleri halleden bir adam tavırları alıyor. (…)
>
> Yukarıda da söyledim ya dayı! Bu genç derebeyini gördüğüm zaman, buradaki hayatın iptidailiği, renksizliği ve can sıkıcılığı insan şeklinde karşıma dikilmiş sanıyorum. " [134]

İstanbul'dan gelen bazı karakterler, Anadolu'ya alışamaz ama bununla kalmayıp taşralı olanları küçümseme ihtiyacı hisseder. *Eski Hastalık* romanında Züleyha, babasının zoruyla geldiği Silifke'de babasının asker arkadaşı olan Yusuf ile tanışır. Yiğit bir Anadolu delikanlısı olan Yusuf, Züleyha'nın kibirli tavırlarından nasibini alır. Kendisine yakın tavırlarını mutlaka kendisine kur yapma isteğine bağlayan Züleyha, Yusuf'a hakaret etmek ve haddini bildirmek için fırsat kollamıştır. Onun parasına,

---

[133] **age**, s. 45
[134] **age,** s. 47-48

mevkisine, boyuna güvendiğini düşünür. Silifke'de iken onun sık sık evlerine uğramasını, eve çiçek ve üzüm sepeti göndermesini, balo düğün gibi zamanlarda frak giymesini hep buna yormuştur ama zamanla Yusuf'u yanlış tanıdığına hükmeder:

> " Züleyha, ailesinin ısrarıyla Gölyüzü çiftliğine davet edilmesi sebeplerinden birini de bu olarak tahmin etmişti.
>
> Onun fikrince Yusuf, altında atı, belinde tabancası, elinde kamçısıyle çiftliğin geniş toprakları ve kalabalık işçileri arasında kendini bir derebeyi, bir küçük prens gibi gösterecekti; bu saltanatla misafirinin gözlerini kamaştırmayı kurmuştu.
>
> Halbuki bu kadar gün geçtiği halde o, Züleyha'ya hiçbir yakınlık göstermemiş, gündüzleri ortadan kaybolmuş, kır ve orman gezintileri teklif ederek onunla yalnız kalmak fırsatını aramamıştı."[135]

Bir süre sonra Yusuf'un annesi, Züleyha'yı babası Ali Osman Bey'den ister. Züleyha, küçümsediği Yusuf'u babasının tavsiyesiyle bir eş olarak düşünmeye başlar. Onu hâlâ küçük görmektedir ama zamanla onu kendi kafasında biçimlendirdiği bir şekle sokabilecek ve gitmek istediği memleketlere rahatlıkla gidebilecektir. Üstelik babasının hastalığına bakmakta da artık yalnız kalmayacaktır. Bu değerlendirme sonucunda Yusuf ile evlenmeye karar verir. Bunun sebebini şöyle açıklar:

> "Yusuf'a, vücut ve çehre itibariyle güzel erkek denirdi. İnsanlık ve ahlâkından da şüphe caiz değildi. Ancak basit ve toy bir tarafı vardı ki, ona bu maddî güzelliğinden çok şey kaybettiriyordu. Yusuf'un saf bir dışarlık delikanlısı olmaktan çıkıp enerjik ve manalı bir erkek çehresi alması ancak kızdığı ve alnındaki damarın kabardığı dakikalarda kabil oluyordu.
>
> Sonra, kendisinin büyük ideal sandığı bazı miskin rütbe ve mevki hırsları vardı ki, onu çok bayağılaştırıyordu.
>
> Nihayet, üzgençti; kendini ileri fikirli bir medenî adam sanarak hemşehrilerine ukalâlık ediyor, gülünç oluyordu. Mamafih, kabiliyetli ve azimkar bir kadın, belki zamanla, bu temiz ham maddeden enteresan bir asri erkek tipi çıkarabilirdi... "[136]

Züleyha, babasının da tesiriyle Yusuf ile evlenir. Ancak ne Anadolu'ya geçmiş olması, ne de yiğit bir Anadolu erkeğiyle evlenmiş olması Züleyha'daki olumsuz tavırları düzeltemez. Kocası Yusuf'u sürekli eleştiren, küçük gören Züleyha, Yusuf'un üzerinden tüm Anadolu halkını küçük görmektedir. Eşini Anadolu erkeğinin bir temsilcisi olarak görmekte, eleştirilerini bu bağlamda yapmaktadır. Bu duruma örnek olarak Züleyha'nın kocası Yusuf'la tartışması şöyle anlatılır:

> "Züleyha, evlendiği zaman kocasiyle yaptığı İstanbullu dışarlıklı kavgalarında:
>
> — Siz, güzel bir yerde gezmeğe gittiğiniz zaman, erkekleriniz sarhoş olup dövüşmeden, kadınlarınız çalı çırpı yakıp duman dumana yemek pişirmeden eğlencenin ve manzaraların tadını çıkaramazsınız? derdi. Onun, Yusuf'ta bir türlü hoş göremediği şeylerden biri de fazla demokratlığı idi:

---

[135] **age**, s. 92
[136] **age,** s. 111-112

— Kızdığınız zaman, birtakım biçarelere ağır hakaretler ediyorsunuz, derdi. Bunu bir dereceye kadar anlıyorum. Derebey torunusunuz, tahakküm ihtiyacı, sizde yiyip içme ihtiyacı gibi bir şey... Fakat biraz sonra aynı tabakadan birtakım insanlarla kafadarlık etmekten çekinmiyorsunuz. Bir masada yemek yiyor, el ele tutuşup kırlarda geziyorsunuz ki işte bunu aklıma sığdıramıyorum.

Züleyha, balaylarında, bu dışarlık çocuğundan kendi düşündüğü tipte bir sinema jön prömiyesi çıkarmak için yaptığı kavgaları hatırladı ve kendi toyluğuna gülümsedi."[137]

Züleyha, Yusuf'u gerçek manada tanıyıp anladıktan sonra gerçek mânâda sever ama iş işten geçmiştir. Züleyha, Yusuf'u kaybetmiştir. Böylece yazar tarafından cezalandırılmıştır. Çünkü yazara göre Anadolu'ya giden aydınların hemen ilk fırsatta İstanbul'a kaçma hakkı yoktur. Hatta Anadolu'da çalışıp halka sırtını dönme, onları küçümseme, yaşadığı her sorunda vazgeçme, halktan uzak durma lüksü de yoktur. Yazar, bu olumsuz karakterleri etkili bir ironi ile eleştirir ve cezalandırır:

"Gelenek ile modern hayatın çatışmasını, daha sonra Eski Şarkı adıyla oyunlaştırdığı Eski Hastalık'ta (1938) Anadolu dekorunda gösterir. Aşk, bir eski hastalık ise de her türlü engelin üstüne çıkarak gönülleri cezbeder. Eski belki de ezelî bir hastalık. Eser kahramanlarının adlarının Yusuf ve Züleyha olması da eseri eski aşklara, geleneğe bağlar. Reşat Nuri bu eserinde Anadolu gencinin mertliğinin ancak zamanla anlaşılacağını da belirtmiştir. Tanımadan, denemeden Yusuf'u anlamayan ve sevmeyen Züleyha onu anlayabilecek kadar tanıdığı zaman, bu mertliğin sert yanıyla da karşılaşır."[138]

Reşat Nuri Güntekin, en çok Anadolu'nun bilinmezliğinden, keşfedilmemiş olmasından etkilenmiştir. Geri kalışındaki en büyük etken de bu tanınmayışıdır.[139] Kendisi de öğretmen olan Reşat Nuri Güntekin, Anadolu'nun geri kalmışlığından, cehaletinden kurtulması için yapılması gereken en temel işin öncelikle bölgenin eğitim sorunlarını düzeltmek olduğu kanaatindedir. Bu sebeple *Yeşil Gece, Çalıkuşu, Acımak* ve *Kan Davası* romanları ile aydın öğretmenleri Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine yollayarak onlar vasıtasıyla, Anadolu'yu anlatmayı, eğitim problemlerine dikkat çekmeyi, idealist öğretmenlerde bulunması gereken vasıfları Anadolu'ya gidecek aydınlara ve okuyuculara anlatmayı ve bu idealist aydınların karşılarına çıkabilecek sorunları önceden bildirmeyi hedeflemiştir:

"Bir sürgün yeri sayılan Anadolu'ya ilk gönüllüler olarak öğretmenleri göndererek Anadolu'nun çeşitli sorunlarını onların ağzından okuyucuya aktarmıştır. Reşat Nuri, bir eğitimci olduğu için Anadolu'yu kalkındırmada en büyük görevin öğretmenlere düştüğü inancındadır. Anadolu'ya giden öğretmenler de önce eğitim ve öğretim sorununa değinirler. Bununla birlikte yol, sağlık,

---

[137] **age**, s. 25

[138] İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı,* Dergah Yayınları, 4. bs., İstanbul, Ekim 2003, s. 264

[139] Olcay Önertoy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:250, Cumhuriyet Dizisi:13, Ankara, 1984, s.18

susuzluk, kan davası, Anadolu'ya gönderilen yöneticilerin yetersizliği gibi değişik sorunlar gözler önüne serilir."[140]

Anadolu'nun başı başına bir konu olarak işlendiği romanlardan biri de *Yeşil Gece* romanıdır. Roman, Anadolu'ya gitmek isteyen idealist bir gencin tayini İstanbul'a çıkınca zamanın Milli Eğitim Müdürlüğü'ne gidip tayinini Anadolu'ya aldırmak istemesiyle başlar. Roman, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İptidaiye Birinci Şube Müdürü olan Basri Bey'in odasında bir idadi müdürü ile uskumru dolmasının yapılışı hakkında, eğitimle hiç alakası olmayan bir konuda tartışmaları ile başlamaktadır. Tam o sırada odaya roman kahramanı Ali Şahin gelir. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

"Titrek bir el, kapının kenarına iki defa tereddütle vurdu ve içeriye eski redingotlu, sarı meşin potinli, mavi atlas gömlekli, yirmibeş otuz yaşlarında zayıf bir adam girdi. Hafif çiçekbozuğu bir yüzü, ince, kara bir sakalı vardı. Kapanmış bir sıraca yarası boynunu hafifçe sağa çarpıtmıştı. Redingotunun gevşemiş düğmesini ilikleyip fesini düzelttikten sonra yerden temenna etti; kapının yanında durdu.

Şube müdürü, maarifle pek az alâkası olan bir meseleden bahsederken yakalandığına kızmıştı. Aynı sert sesle sordu:

— Kimsin, ne istiyorsun?

Sakallı genç, bir kere daha temenna ettikten sonra, alçak sesle:

— Kulları, darülmualliminin bu sene mezunlarındanım, dedi. Dün çekilen kur'ada talihin bir acayip cilvesine uğradım. Hiç istemediğim bir yere düştüm. Lütuf ve kereminize ilticaya geldim."[141]

Ali Şahin, görev yerini değiştirmek istediğini söyleyince Basri Bey çok sinirlenir ve avaz avaz bağırmaya başlar. Şahin Efendi'nin kur'ada Anadolu'ya düştüğünü ve İstanbul'u istediğini düşünür. Her gün birçok öğretmen bu sebepten kapısını çalmaktadır. Ancak, Şahin Efendi İstanbul'a tayin edilmiştir. Ve 'İstirhamım çok basit. Neresi olursa olsun razıyım. Elverir ki İstanbul hudutları dışında olsun'[142] diyerek isteğini belirtir. Basri Bey bunu duyunca çok şaşırır. Daha önce İstanbul dışını isteyen bir öğretmenle karşılaşmamıştır. Teklifini kabul eder. Ali Şahin, arkadaşlarından birinin Sarıova sancağına tayininin çıktığını, gitmek istemediğini, kendisine becayiş teklif ettiğini anlatır. Zamanında vaizlik de etmiş olan Şahin Efendi'nin konuşmasını çok beğenir ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

"— Pek münasip hocam, pek münasip. Aramakla bulunmaz bir yer… Sarıova çok mübarek bir kazadır. Ulema ve fuzelâ yatağıdır.

— Bizim arkadaş da orasının buyurduğunuz gibi olduğunu söylüyordu. Takriben on iki haneye bir cami, mescit veya medrese isabet edermiş. Belediye geceleri sokak feneri yaktırmazmış. Sokaklar evliya kandilinden şenlik gecesi gibiymiş

Basri Bey, belli belirsiz içini çekerek:

---

[140] **age**, s. 18-19

[141] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece***,** İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 8

[142] **age,** s. 12

— Kalmış mı öyle yer şimdi? dedi. Herhalde öyle züppelerin barınacağı bir kasaba değil.

—Arkadaşım da öyle söylüyor. Mekteplere gelen minimini iptidai talebelerine sarık sardırırlarmış… 'Ben orada nasıl yaşarım' diyor.

— Çocukların sarığından ona neymiş? Bak yediği naneye çapkının. Fakat herhalde sen, orada rahat edersin. Hatta senin yerinde olsam sarık sararım Molla. Yarın arkadaşınla beraber gel, işini bitireyim. Çabucak emrini çıkartayım."[143]

Böylece Şahin Efendi, İzmir'in Sarıova sancağına tayin olur. Bu bölümde yazarın üzerinde durduğu en önemli konu aydınların Anadolu'ya gitmek istememesi meselesidir. Yazar, uzun yıllar cehalete terk edilmiş Anadolu'nun bu cehaletten kurtulması için aydınların Anadolu'ya gidip halkı aydınlatması gerektiğini düşünür. Yazar, hemen hemen her romanında kahramanlarını Anadolu'ya göndermiş ve onlara bir misyon yüklemiştir. Aynı durumu bu romanda da görmek mümkündür. Romanda Şahin Efendi, Basri Bey'in odasından çıktıktan sonra kapıda öğretmen arkadaşlarından biriyle karşılaşır. Arkadaşıyla arasında şöyle bir konuşma geçer:

" Muallim ' Nasıl oldu Şahin Efendi?' diye sordu. Eski medreseli gülümseyerek cevap verdi:

— Duanız berekâtiyle istediğimden âlâ bir yere gidiyorum. İzmir'deki Sarıova'ya. Sokakları kırmızı evliya kandilleriyle, çocuklarının başı yeşil sarıklarla donanmış bir softa yatağı… Hasan Cemal'i tayin etmişlerdi. Kabul etmedi. Maamafih çok isabet oldu. Hasan Cemal, ateşli bir inkılâpçıdır. Fakat softalarla uğraşacak yaradılışta bir genç değildir. Softa ile ancak softa uğraşabilir."[144]

Şahin Efendi Sarıova'yı takriben on iki haneye bir cami, mescit veya medrese isabet eden, sokakların evliya kandilinden şenlik gecesi gibi olduğu bu yüzden belediyenin fener yaktırmadığı, mekteplere gelen minimini iptidai talebelerine sarık sardırılan bir kasaba olarak öğrenmiştir. Sarıova, bir dağ yamacına tırmanmış eski bir kasabadır. Sarıova'ya gelip de kasabayı uzaktan görünce korku ile karışık bir sevinç heyecanı duyar ve şöyle söyler: 'Bizim muharebe meydanı göründü.' Çünkü cehalete karşı, softalara karşı bir savaş vereceğini bilmektedir. Sarıova'ya ilk olarak fakir mahallelerden girer. Sefalet, bütün dehşeti ve çirkinliğiyle kendini gösterir. Sarıova'daki ilk izlenim şöyledir:

"Eski bir taş köprü ile dere geçildikten sonra fakir mahallelere giriliyor ve sefalet bütün dehşeti ve çirkinliğiyle başlıyordu. Ortalarında akan çirkef sularında yarı çıplak çocuklarla çamurlu köpekler oynayan eğri büğrü sokaklar… tezekle çamurdan yapılmış yarı yarıya toprağa gömülü penceresiz kulübeler… birçoğunun aralık kapılarından pis kokulu dumanlar tütüyor. Başları yamalı peştemallarla sarılı, dizlerinden aşağısı çıplak kadınlar… eski hasır parçaları üstünde güneşlenen iskelet gibi ihtiyarlar. Küçülmüş ihtiyarlara benzeyen yüzlerindeki yaralara sinekler üşüşmüş, şiş karınlı, çıplak, sıska vücutlu çocuklar"[145]

---

[143] **age,** s. 13
[144] **age**, s. 14
[145] **age**, s. 52

Reşat Nuri, eğitim problemlerinden sonra Anadolu'nun yoksulluğuyla da ilgilenir. Yoksulluk, Anadolu'nun oturduğu evde, dış görünüşünde, tüm yaşamında açıkça kendini göstermektedir. Yazar, Anadolu deyince akla yoksulluk geldiğini açıklamaktan da çekinmez. Yine Şahin Efendi, öğretmenlik yaptığı ilçe olan Sarıova'yı anlatırken bu yoksulluk gözler önüne serilir.[146] Şahin Efendi, gördüğü manzarayı yadırgamaz. Çünkü bunlar Şahin Efendi'nin bilmediği ya da beklemediği şeyler değildir. Cer hocalığıyla Anadolu'da gezerken bu durumun benzerlerine tanık olmuştur. Daha sonra Sarıova'nın kibar mahallelerinden geçer. Burada durum daha farklıdır:

> "Taassubun, cehaletin neticesi olan sefalet ve felaket o mahallede pek açıktan açığa kendini gösteremezdi; vakti ve hali yerinde bazı insanların fenalığı, terbiyesizliği gibi az çok perde arkasında gizlenirdi. Hastalığın oralarda daha güç zapt edilen, daha başka şekiller altında beliren alâmetleri vardı. Fakat bu kenar mahalleler hasta vücutların deri kısımlarına benzerdi. İçlerindeki ufunet bütün dehşetiyle oralarda patlak verir, durmadan kokup akarak işleyen yaralar, çıbanlarla kendini gösterirdi."[147]

Şahin Efendi bu durumu şöyle değerlendirir: "Bunlar, hep meteliksizliğin, hep memleketi asırlardan beri karanlığa ve kana boğan yeşil gecenin eserleri. Bu dertlere müspet bilgiden gayri çare olamaz"[148] diye düşünür. Şahin Efendi, birkaç parça eşyasını han odasına götürür ardından resmi işlerini halletmeye koyulur. Maarif müdürünün yanına gider. Orada gördüğü bir softaya ve onun tavırlarına bakarak Sarıova'ya geleli daha üç saat olmadığı halde softalığın kasabaya ne büyük bir kudretle hâkim olduğunu anlar. Şahin Efendi'nin Sarıova'ya ilk geldiği gece Belediye Reisi Hacı Selim Paşa, belediye reisi seçilmesi dolayısıyla belediye dairesinde ziyafet vermektedir. Şahin Efendi de o ziyafete davet edilir. Bu vesile ile kasabanın en belli başlı adamlarıyla karşılaşacaktır. Hemen bütün mülkiye, maarif, adliye memurları, belediyeciler, jandarma ve polis büyükleri nihayet ulema ile yerli zenginler… Şahin Efendi'nin Sarıova halkı hakkındaki ilk gözlemlerini yazar şöyle verir: "Ahalinin yarıdan ziyadesi sarıklıydı. Otuz bir marttan sonra İstanbul'da birdenbire miskinleşen softalar, burada, meydan kahvelerinde, medrese önlerinde, çarşı sokaklarında azgın oğul arıları gibi kaynaşıyorlardı"[149] Ve böylece Şahin Efendi ile cehalet ve taassup arasındaki savaş başlamış olur. Bu kısımda yazarın üzerinde durduğu diğer bir konu, softalarla ancak softa uğraşabilir düşüncesidir. Kendisi de medresede eğitim aldığı için softalığın ne

---

[146] Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s.14
[147] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 52
[148] **age**, s. 53
[149] **age**, s. 55

demek olduğunu, nasıl bir şey olduğunu, dolayısıyla ne ile savaşacağını çok iyi bilmektedir.

Anadolu'nun işlendiği bir diğer roman da *Acımak* romanıdır. Romandaki aydın karakter Zehra da Anadolu'nun geri kalmışlığının, cehaletinin, sefaletinin farkındadır ve öğretmen olarak gittiği Anadolu'da tüm gücüyle halkı aydınlatmaya gayret etmiştir. Ama romanın tek aydın kahramanı Zehra değildir. Babası Mürşit Efendi de Anadolu'ya hizmet aşkıyla yanıp tutuşan bir aydın kişilik olarak karşımıza çıkar. Mürşit Efendi mülkiyeden mezun olur ve üç ay sonra Sivas'a maiyet memuru olarak atanır. Bu durumu hatıra defterine şöyle yazmıştır:

> "Arkadaşlardan bazıları mutlaka İstanbul'da kalmak için ayak diretiyorlar, bin yere başvuruyorlar. Ben o fikirde değilim. İstanbul'da kimim var? Bazıları da İzmir, Bursa gibi yakın ve parlak vilâyetleri istiyorlar. Bunun da bence pek ehemmiyeti yok. Büyük merkezler insanı âvâre eder. Gezilecek, görülecek, sefahat edilecek yeri olmayan küçük kasabalarda daha iyi çalışılır. Gece geliyor. Ben şimdiye kadar zevki çalışmakta bulmuş bir gencim. Bundan sonra da şüphesiz öyle yapacağım. Faal, namuslu bir memur olacağım. Terakki edersem ne âlâ, terakki edemezsem şimdiki aylığım beni nasıl olsa geçindirir. Mahrumiyet içinde büyümüş, aylarca cebi para görmemiş bir insan için bir maiyet memuru maaşı nazır maaşı gibidir. Binaenaleyh mutlaka mesut olacağım. Allahaısmarladık İstanbul! Sağ ol, var ol, fakat benden uzak ol!.."[150]

Mürşit Efendi, Anadolu'da yaşanan sıkıntıları fark etmekte ama çözüm noktasında sürekli birtakım engellerle karşılaşmaktadır. M…. kazasında kaymakamlık yaparken bu kazanın çok bakımsız, fakir ve muzdarip bir yer olduğunu fark eder. Kazada içme suyu yoktur. Halk, kokmuş bir bataklıktan su içmektedir. Dolayısıyla özellikle çocuklar arasında dizanteri hüküm sürmekte her gün caminin mezarlığına bir iki masumun cenazesi gitmektedir. Su sorununa çözüm bulamak için mücadele eden kaymakam çocuk ölümlerinin artmasına dayanamaz. Vilayete, belediyeye, hasılı dört yana başvurur ama işler çok ağır yürümektedir. Bu durum kaymakamı bunalıma sokar ve tüm mesuliyeti üzerine alarak işe başlar. Mülkiye müfettişleri onun vilayetten talimat gelmeden işe başlaması sebebiyle daha kötü bir kazaya gönderirler.

Anadolu'nun başlı başına bir tema olarak işlendiği romanlardan biri de *Kan Davası* romanıdır. Roman, salgın hastalıkla boğuşan Yukarı Sazan köyünün öğretmeni Ömer'in kış günü, tek başına, binbir zorlukla hükümet doktoruna ulaşıp yardım istemesiyle başlar. Bu dağ köyünde köy halkı büyük küçük sürü sürü ölmekte, doktorsuzluk yüzünden tedavi edilememektedir.

[150] Reşat Nuri Güntekin*, Acımak,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 60-61

Romanda Anadolu'da hüküm süren ve günümüzde bile hâlâ tam olarak çözülemeyen kan davası problemi ele alınmıştır. Romanın ana karakteri olan Ömer, bu geleneğin önüne geçmek isteyen genç bir öğretmendir. Romanda Ömer'in halkı aydınlatma yolunda verdiği mücadeleler anlatılır. Kan Davası'nda, Ömer'in öğretmenlik yaptığı Yukarı Sazan ve onun biraz aşağısındaki Aşağı Sazan, kan davası yüzünden birbirine düşman olmuş iki köydür. Bu yüzden aralarında zaman zaman büyük çatışmalar çıkmaktadır. Bir gün ansızın bastıran yağmur sonucu Aşağı Sazan'ı sel basar. Ömer, Yukarı Sazan'dan güvenini kazandığı birkaç kişiyi aşağı Sazan'a yardım etmek için ikna eder. Ömer, bu gruba öğrencilerinden birkaçını da alarak Aşağı Sazan'a gider ve köyler arasındaki düşmanlık ortadan kalkar. Böylece öğretmenlerin, gerektiğinde büyükleri de eğitebileceğine dikkatleri çeker. Olaydan sonra iki köy barışır ve yıllardır süren kan davası sona erer.

Anadolu, değişime kapalı bir vatan coğrafyasıdır. Dönemin etkileri, yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel değişimler İstanbul'da fırtına gibi eserken Anadolu'ya uğramamıştır. Üst üste gelen ve uzun süren savaşlar halkı canından bezdirmiş, ama halk yine de Millî Mücadele'ye destek vermekten geri durmamıştır. İşte bu koşullar altında yarı aç yarı tok yaşayan Anadolu halkı Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeniden toparlanmaya başlar. Yıllarca sahipsiz bırakılan halk eğitim seferberliği ile aydınlanır. Okullar açılır ve bu toprakların yetiştirdiği aydın gençler Anadolu'ya yollanır. Mektepten mezun olur olmaz Anadolu'ya geçen idealist gençler, toplumu aydınlatmayı kendilerine görev addetmişlerdir. Toplumsal yaşamdaki bu büyük değişime sırt dönemeyen edebiyatçılar, bu temayı eserlerinde işlemişlerdir. Bu eserlerden biri olan *Kavak Yelleri*, Sabri adında bir doktorun hikâyesini anlatır. Sabri, aldığı eğitimin ardından mezun olur olmaz arkadaşlarıyla birlikte soluğu Anadolu'da almıştır. Bu durum romanda kendine şöyle yer bulur:

> "Bir zaman, İstiklal Muharebesi'nin son seneleri, mektebi yeni bitiren gençlerin parolası 'Gençler Anadolu'ya' idi. Biz yedi genç idealist, Anadolu'nun sıhhi durumunu ıslaha gitmeye hazırlanıyoruz. Evvelden daha çok olduğumuzu zannettiğim halde sayımız son günlerde bu miktara inmiştir. Ötekiler İstanbul'da iyi kötü bir iş bulmuşlar, hatta aralarında Avrupa'ya gidenler olmuştu. Doğrusunu söylemek lazım gelirse ben, bu yediler kafilesine en geç katılanlardandım. (…) Emin Hulusi de bizimle beraber gelecekti fakat bir kızı seviyordu. Zayıf ve hisli bir kızdı. Emin Hulusi onu bırakırsa içlenip ölmesinden korkuyordu. Onun için son haftada bizim kafileden ayrılmış, beni de ideali de ona feda etmişti."[151]

[151] Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 110-111

Gençliğin verdiği heyecanla yola çıkan aydınların hepsi hedefine ulaşamazlar. Çünkü bu oldukça büyük bir sorumluluktur ve çok büyük bir özveri istemektedir. Anadolu'ya giden genç ve idealist doktorlardan oluşan kafile, karşılaştıkları her engelde fire vermektedir. Gönüllü olarak Anadolu'ya hizmet aşkıyla yola çıkan bu idealist gençlerden bazıları karşılarına çıkan en ufak engelli bahane ederek görevlerine başlamadan yoldan geri dönerler. İdealist doktorlardan elde kalanı ise Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görevlerine dağılırlar:

> "Bahar aylarında olmamıza rağmen geri dönmüş gibi görünen münasebetsiz bir kış yolları kestiğinden beş altı gün Eskişehir'de bir handa oturmaya mecbur olmuştuk. İdealistlerden birini bir gece kömür çarptı, ertesi gün kendine geldikten sonra da 'Aman kardeşler, yol yakınken ben geri döneyim… Perişan oldum… Bakalım biraz kendimi toparlarsam arkanızdan gelirim' dedi. İstasyona giderken hastalığını biraz mübalağalandırıyor, ikide bir bacaklarının kuvveti kesilmiş gibi kollarımıza dayanıyordu. Fakat istasyonun büfesinde son bir toplantı yaptığımız sırada tren, bir manevra için, bir parça kımıldanacak olmuştu. Gidiyor sanarak arkasından öyle bir koştu ki hayret ettik.
>
> İki gün sonra ikinci bir arkadaşımıza Ankara'da Sıhhat Vekaleti'nde büyücek bir memur dayısından bir telgraf geldi. İstanbul hastanelerinden birine tayin edildiği için geri dönmesini bildiriyordu. Aşırı bir heyecanla, 'Neden böyle yapar bu adam? Sormadan beni böyle bir emrivaki karşısında bırakmanın manası var mı?' diye söylendi ve fakat ertesi günkü postayı beklemeden bir asker treninin furgonuna kendini dar attı. O akşam, arkasından biraz söylendik ama bize de bir dayıdan telgraf geleydi bilmem ne diyecektik?"[152]

Anadolu'ya ilk geldiği günleri hatırlayan Sabri de tıpkı Anadolu'daki diğer aydınlar gibi başlangıçta Anadolu'ya alışamaz. Kasabaya ilk geldiğinde halka karışamamış olan Sabri, bir süre onlardan uzak dursa da yalnızlıktan melankoli başlayınca çareyi halkla kaynaşmakta bulur ve yavaş yavaş onların arasına girmeye çalışır. Sabri'nin Anadolu'da ilk günlerde yaşadığı uyum problemi esere şöyle yansır:

> "Dere kenarında geçirdiğim bu akşamüstlerinde hafif kırıklıklar, esnemeler ve kulak uğultuları hissetmeye başlamıştım. (…) Buna karşı en iyi tedbiri akşam gezintilerine son vermekte ve aklı başında herkesin yapması gerektiği gibi sürüye katılmakta buldum.
>
> O zaman, akşamüstü hükümetten çıkarken beni Belediye Gazinosu'na davet eden arkadaşlara nazlanmadım ve kös kös peşlerine takıldım. Fakat onlar da gazinoya girer girmez hemen birbirleriyle yahut orada buldukları bir ahbap ile tavlaya, dominoya, altmışaltıya başlıyorlardı. Benim oyun bilmediğime hem üzülmekte, hem şaşmakta idiler. Zorla bana tavla öğretmeye kalkanlar oldu. Ondan ümit kesince domino teklif ettiler, hatta bir defasında zorla oyuna soktular. Nihayet, olmadığını görünce kendilerini seyretmemi teklif ettiler ve beni, hâlime bıraktılar. Kısa bir zaman dediklerini yaptıktan sonra sandalyemi biraz geri alıyor, masaların üstünde kalmış yırtık İstanbul gazeteleri parçalarını, Karagöz ve Köroğlu mecmualarından kalmış yaprakları tekrar tekrar okuyordum. Bunlar bitince de etrafımı seyretmeye sıra geliyordu."[153]

Kendini Anadolu'da önce yabancı hisseden Sabri, sonra zamanla alışmaya hatta kök budak sarmaya başlar. Çünkü Anadolu halkı, kendilerine yardıma gelmiş idealist

[152] **age**, s. 111
[153] **age**, s. 126-127

insanları bağrına basmakta ve kendi içine almaktadır. Ama yine de aydının gözü hep İstanbul'dadır:

> "Sırtüstü kerevete uzanarak iki elimin parmaklarını ensemde kilitledim ve yıldızlara bakarak düşünmeye başladım. On yedi yıl önce bu kasabada geçirdiğim ilk gece gözümün önüne geliyordu. Çocuk gibi boyuna ağlamıştım o gece. Zaten saz gibi vücudumla tüysüz tüssüz bir çocuktan başka neydim ki o zaman? Aradan yıllar, yıllar geçiyor… İlk zamanlarda bana diken gibi batan bu kasabaya yavaş yavaş alışıyorum; çetin bir uğraşma pahasına mesleğimde muvaffak oluyorum. Seçtiğim kızla evlenerek çoluk çocuğa karışıyorum. Değme yerlilere nasip olmayan bir kuvvetle bu topraklara dal, budak salıyorum. İstanbul benim için gitgide rüya oluyor. Fakat aradan bunca yıllar akıp geçtikten sonra yine bir gece, aynı yıldızların altında, kendimi o ilk geceki kadar yabancı ve yalnız buluyorum. Evim ve bu saatte, saçlarının arasında saman kırıntılarıyla ablalardan birinin koynunda uyuyan çocuğum hem var hem yok demektir."[154]

Doktor Sabri karakteri de tıpkı Anadolu'ya giden diğer aydınlar gibi Anadolu'ya uzun müddet alışamayınca yıllar sonra yaşayamadığı aidiyet duygusu dolayısıyla kendi içinde muhasebe yapar. Sabri, çok uzun yıllar Anadolu'da çalışmış olmasına rağmen, yerli halktan sevdiği bir kızla evlenmiş hatta bir çocuk sahibi olmuş olmasına rağmen, yaşadığı yerde mal mülk sahibi olmuş, maddi durumunu epey düzeltmiş olmasına rağmen, Anadolu'da hayal bile edemeyeceği kadar refah içinde yaşamasına rağmen hiçbir zaman kendisini bu topraklara ait hissedememiştir. Eşinin ölümünden sonra bu yabancılık duygusu daha da artmıştır:

> "Gerçi burada ilk günlerim iyi geçti diyemem. Fakat sonradan talih değişince ve hele çoluk çocuğa karışınca toprağını sevmiş bir ağaç gibi sere serpe geliştim; dört bir tarafa dal budak saldım. Ancak şu da var ki yine o gecelerde nerede, nasıl olduğunu tayin edemeyerek gördüğüm bir başka türlü rüyada biri benim kulağıma, ileriki hayatım için, bir başka türlü vait fısıldamıştı. Elime geçmiş umulmaz saadetlerin hiçbirinde ondaki çehreyi bulamıyor ve bana bu vaadi yapana karşı pazarda aldatılmış bir köylü küskünlüğü duyuyordum. Fakat bereket ki bu nevi duygular ancak masal ve romanlarda sürüp gider. Halbuki gündelik hayatın hayhuyu içinde, eski bir malaryanın mikropları gibi ancak bazı nadir muvazene bozukluklarında insanı şöyle bir yoklayıp geçmekle iktifa ederler.
>
> Evet, ben bu yabancılık duygusunu hiçbir zaman içimden tamamıyla söküp atamamıştım. Fakat hiçbir zaman da bu şimdiki şiddetine yükseldiğini hatırlamıyorum ve bu, çoktan beri evimizin bir odasında bir gölge ile bir feryattan ibaret kalmış bir kadının ölümünden ileri geliyordu."[155]

Bir yandan İstanbullunun kibri bir yandan bitmek bilmeyen felaketler, yorgun halkı bezdirmiş ama Anadolu halkı yine de İstanbul'dan gelen tüm aydınlara kapısını, sofrasını, gönlünü açmayı bilmiştir. Anadolu'ya gelen her insanı bağrına basıp ona sahip çıkmıştır. Buna rağmen Doktor Sabri, kendini Anadolu'ya ait hissedememektedir. Ve nihayet bir gün başka diyarlardan gelmiş dilencilerin ağızlarına doladıkları men garibem, men mehcurem sözünü mırıldanırken bulur kendini:

---

[154] **age**, s. 32
[155] **age**, s. 54-55

> "Anadolu'nun birçok yerlerinde olduğu gibi kasabamızda da zaman zaman bize hem benzeyen hem benzemeyen acayip kıyafetli, acayip tavırlı birtakım yabancılar peyda olur. Derviş desen değil; dilenci, serseri desen değil… Çoğu heykel gibi iri ve sakin yapılı adamlardır. Saç sakallarına, rengi kalmamış ve yağmurdan, çamurdan muşamba haline girmiş bir nevi entarilerine bakarak Türkistan'ın Hayve Buhara gibi uzak yerlerinden gelmiş bir nevi seyyahlar olduklarını tasavvur edersiniz. Fakat görünüşlerindeki ürkütücü vahşiliğe rağmen çehrelerinde anlaşılmaz bir mazlumluk ve sükûnet vardır ki emniyet verir. Dil bilmezler. Öyle dilenci yırtıklarıyla üzerinize saldırıp para istemezler. Sade yolunuzun kenarında durarak ancak dikkat ettiğiniz zaman işitebileceğiniz garip, fakat munis bir şive ile ağır ağır:'Men garibem, men mehcurem!' derler.(…)
>
> Alacakaranlıkta dar ve dolambaçlı bir sokaktan evime çıkarken bu 'Men garibem, men mehcurem' sözü birdenbire ağzımdan çıktı. Hem o biçarelerin ifadesindeki aynı hüzünle! Bunu âdeta bir yabancı ağzından gibi işitince kuşkulanarak durdum ve 'veminel havadis' diye hayretle kendime geldim."[156]

Doktor Sabri, bu duruma çok şaşırır. Anadolu insanı her zaman kendisine sahip çıkıp onu el üstünde tutmuştur. Oldukça refah içinde yaşamış, halk tarafından çok itibar görmüştür. Nankörlüğüne kızarak kendisiyle hesaplaşır:

> "Fakat bu ani uyanıklığa rağmen biraz sonra aynı sözü yine tekrar ettiğimi duyunca bir yabancıya çıkışır gibi en laubali alayımla kendi kendime çıkıştım: 'Hayır ola ahbap! Ne oluyoruz? Burası artık senin kendi öz yurdun. Bu birer birer lambaları yanmaya başlayan evlerin en saray gibisi senin evin… Gerçi ötekine berikine karşı: 'Çok şükür, yuvarlanıp gidiyoruz!' demeyi âdet etmişsindir, fakat pek iyi bilirsin ki, bu kasabanın en varlıklı adamlarından biri sensin; bu memleket, seni başına taç etmiştir. Halk arasında senin başına yemin edecek kimseler vardır. Belediye reisi sana 'mebusları Ankara değil de halk seçse sen çoktan ittifak reyi ile mebusumuzdun!' diyeli daha on dakika olmamıştır. Gerçi karın öldü. Fakat etrafında bunca dostun, üstelik bu toprağın öz muhlis malı olan nur topu gibi bir de çocuğun var. Sokaklarda dilenci gibi boynunu büküp 'men mehcurem' diye sızıldanmak öyle mi? Sen âlemde arkadaşın Emin Hulûsi'ye uyup İstanbul'da kalmalıydın. Onunla el ele verip söyleyeceğin 'men mehcurem!' şarkısını o zaman görürdün. Bu seninkine düpedüz nankörlük derler"[157]

Anadolu halkı, nankör bir topluluk değildir, kendilerini seven, benimseyen ve yardım eden insanlara hep gönüllerini açmışlardır. Halk, Sabri'nin uzlaşma çalışmalarına sırtını dönmez. Sabri, zamanla kasabada çok sevilen bir şahsiyet haline gelir. Anadolu halkı Sabri'yi o kadar benimseyip sever ki, zor zamanında onu hiç yalnız bırakmaz. Eşinin öldüğü gün tüm halk, Sabri'ye destek vermek için işini gücünü bırakmış, cenazeye koşmuştur. Cenazedeki o büyük kalabalık Sabri'yi çok şaşırtır:

> "Ancak, kendimin kendime olan bu emniyetim sevgili karım Celile'yi, bir kral kızı debdebesiyle gömdüğümüz günün akşamında bir parça sarsıntıya uğramıştır. Kasabamızdaki yıllık hayvan panayırının son günü idi. Bundan başka birkaç günden beri civarda manevraya gelmiş bir süvari garnizonu vardı. Fazla olarak da jandarma kumandanı ölüm haberini âdeta resmî tebliğ gibi, civara telefonla bildirmiş, sabahın ilk saatlerinden itibaren dağ köylerinden atlar, eşekler, yaylılarla bitip tükenmez insan akınları başlamıştı. Öyle ki, parti reisi, 'Ah, seçim günlerinde de bu kadar kalabalık gelseler ne olur?' demişti. Bir cenaze alayında böyle bir latife az buçuk soğuk kaçmakla beraber pek yersiz de sayılmazdı. Kar dememiş, yağmur dememiş, yıllarca ölülerine, dirilerine

[156] **age**, s. 52-53
[157] **age**, s. 53-54

> koşmuş doktorlarına karşı bu, bir vazife de olsa yine bu kadarı görülmüş şey değildi. Namaz vaktine doğru kasabada iş güç duruyor, cami meydanı dolduğu için, panayır halkı sokakları tıkıyordu. Manevrayı bırakan süvariler, bir mareşal cenazesinde gibi, atlarıyla alayın başını tutmuşlardı. Onların arkasında kasabanın ileri gelenleri, parti azaları, sonra kız ve erkek mektepleri, daha sonra halk… Öyle ki, alayın bir ucu mezarlığa vardığı halde öteki ucu daha kasabanın dar sokaklarında birbirini eziyordu."[158]

Her yörenin kendine göre ağız özellikleri vardır ve halk yıllarca o ağzı kullanır, geliştirir. *Kavak Yelleri* romanındaki Doktor Sabri, halkla o kadar kaynaşmıştır ki bir süre sonra yavaş yavaş halkın dili ve üslubuyla konuşmaya başlar. Halkın dili ile konuşmak, halka kendilerinden biri hissini verecek ve memleketlerine gelen İstanbullu doktoru daha çok sevip benimsemelerine, kollamalarına sebep olacaktır. Sabri, bunu da bir taktik olarak yapmamıştır; ama dil ile kültür arasındaki ilişkiden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki bireyin kendini bir kültüre ait hissetmesinin, halk ile kaynaşmasının en kolay yolu, en belirgin göstergesi de budur.

> "Kahyalardan birinin hasta karısı ağırlaşmış, ateş içinde sayıklayıp ağlıyormuş. (…)
>
> Hacı Ömer, haberi getiren ihtiyar kadını bağıra bağıra haşlamaya başladı:
>
> — Herifi elbirliğiyle öldürecek miyiz yahu! Gendi derdi gendine yetiyor… Get be gadın get… Hasta olacak zamanı ne de buldu ya?
>
> Gülerek:
>
> — Hacı Bey, hastalığın zamanı olur mu? dedim, zaten buradayım bu gece… Sen gendin ırıl get şuradan ki ben rahat vazıfa görem… Gız, get getir gel, şu benim çantayı!...
> Bazı zamanlar, yerlilerle konuşurken farkında olmadan benim de onların kendi ağızlarıyla konuşmaya başladığım olur. Bu, bir taktik değildir ve belki de gitgide kaybolan İstanbulluluğum ile Anadoluluk arasında bir geçit noktasına varmış olmamdandır. "[159]

Türk toplumunda halkın tedaviyi hocalardan, üfürükçülerden değil de doktordan beklemesi için doktora güvenmesi, onu benimseyip sevmesi gerekir. Aydının halk ile uzlaşabilmesi için onu gerçekten sevmesi, anlaması ve bazı kusurlarını hoş görmesi gerekir. Romanda Sabri'nin halka duyduğu sevgiyi, hümanizmini romanın bütününde görmek ve hissetmek mümkündür. Sabri'nin hem halkın diliyle konuşması hem de şakacı ve sıcak tavırları halkın bu sevgiyi hissetmesine ve ona güvenmesine sebep olur. Reşat Nuri, Sabri karakteri ile Anadolu'nun ihtiyaç duyduğu doktoru anlatmaktadır:

> "En ağır hastada daima iyi bir tesir uyandırdığını bildiğim şakacı, fakat tok ve otoriter sesimle:
>
> — Gız, geçmiş olsun! Neler oldu sana! Horozlar mı gagaladı seni? diye bağırdığımı işitince, gömleğinin içinde yarı çıplak vücudu karaya vurmuş balık gibi çarpınıp çırpınmaya başlamıştı.
> Bir an başka yerlere akarak Şefika Aba'ya:
> — Ört şunun üstünü Allah aşkına… Bir de üstelik soğuk almasın, dedim.

[158] **age**, s. 6
[159] **age**, s. 27-28

> Fakat o, doludizgin kırkı boylamış bir ateşle par par yanıyor, benden kaçınmak şöyle dursun heyecanla boynuma sarılacak gibi yaparak ve anormal heyecan hamleleriyle titreye titreye ağlayarak, 'Doktur Bey, ben gidiyom gayrı… Hepiniz bana hakkınızı helal edin!' diye dövünüyordu.
> Yastığı, yorganı birbirine karışmış yatakta Şefika Aba ile âdeta boğuştuğunu görerek şiddetle emrettim:
> — Kes sesi bakalım… O, nasıl lakırdı o?.. Ben eyle terbiyesizlik istemem… İki ucundan duttuğum gibi yırtarım ağzını gulahlarına gader…"[160]

Sabri, uzun yıllar çalıştığı Anadolu'yu ve Anadolu insanını çok iyi tanımıştır. Anadolu halkının sadeliği, fedakârlığı, samimiliği, yardımseverliği ve bilgeliğini keşfetmiştir. Reşat Nuri, Sabri vasıtasıyla Anadolu halkını aydına tanıtma amacı gütmüştür. Anadolu halkının bilgeliği romanda şöyle yer bulur:

> "Anadolu, asla tekin değildir, öyleleri vardır ki, size henüz yaprağıyla, renk renk yemişleriyle dimdik karşınızda duran bir ağaçtan, gayrı hayır kalmadığını dudak ucuyla söyleyiverirler ve gerçekten dedikleri de çıkar. Köy hekimliği hayatımda bazı hastalar hakkındaki fen ve meslek otoritesine dayanan bazı teşhislerimi sükûnetle dinledikten sonra, 'Sen yine bildiğini idersin ya Doktor Bey. İlle ondan, gayrı hayır kalmadı!' diyenleri çok işitmişimdir ve gerçekten dedikleri de çıkmıştır. Onların, 'Ağzından yimeyi virdin mi aha beyle carp deyi gursagına iner!' yahut ' İhtiyar öskürerken yel çıkardı mı Allah rahmet eyleye!' gibi sözleriyle ilk önce, 'Yok canım. O iş senin bildiğin gibi değil!' diye eğlenmiş, fakat sonradan 'Ne dersin gardaş. Onu ben de bilmez değildim ya sanki sen sıkılmayasın deyi eyle söyleyivermiştim.' yolunda tevillerle mesleğin kredisini korumaya mecbur olmuşumdur."[161]

Sabri, karısının ölümünün ardından gitmeyi planladığı İstanbul'a ancak kızını evlendirdikten sonra gidebilir. Çünkü gitmeye hazırlandığı bir zamanda İkinci Dünya Savaşı çıkar. Halkın takdirini ve sevgisini kazanmış olan Sabri, halkın kendisine bu kadar ihtiyaç duyduğu bir zamanda halka sırtını dönemez. Halkın ona verdiği değer, ondaki sorumluluk duygusunu artırır:

> "Halbuki sonbaharda ikinci harp başladı. Memleketin ne olacağı belli olsun diye hareketimi bir zaman daha geciktirmeye mecbur oldum. Derdim gitgide kötüleşti. İstanbullular borç harç Anadolu'nun ötesine berisine kaçışırlarken benim elimde saz gibi bir öksüz çocukla oraya gitmem bana çılgınlık gibi göründü.
>
> Daha sonra harp rejiminin getirdiği çeşit çeşit kargaşalıklara, sıkıntılara, salgınlara göre kazanın bütün ileri gelenleri gibi, bana da yeni yeni vazifeler ve işler çıktı. Beni bu kadar tutan ve kendilerinden sayan insanlara karşı kaçaklık yapamazdım."[162]

Sabri, kızını evlendirir ve yıllardan beri özlemiyle yanıp tutuştuğu İstanbul'a geri döner. "Ben bugün Anadolu'daki 25 yılının tam tasfiyesini yapmış ve hiçbir kimseye karşı hiçbir hesabı kalmamış tamamıyla hür bir insanım. Yeni bir hayatım olacaktır."[163] diyerek yola çıkar. Gideceği gün istasyon tıklım tıklım doludur. Halk onu o kadar

---

[160] **age**, s. 39-40
[161] **age,** s. 58
[162] **age,** s. 321
[163] **age**, s. 333

benimseyip sevmiştir ki bütün kasaba onu uğurlamaya gelir. Sabri, büyük umutlarla yola çıkmıştır ama İstanbul, onu hayal ettiği gibi karşılamaz. En yakın arkadaşı Emin Hulusi, daha Sabri'nin İstanbul'a ilk geldiği gün vefat eder. Sabri, İstanbul'da aradığını bulamamıştır. Arkadaşı Emin Hulusi'yi kaybetmesinin ardından bir otele yerleşir, diğer eski arkadaşlarını aramaya koyulur. Bulduğu arkadaşlarıyla da istediği gibi bir ilişki kuramaz. Bir süre sonra Sabri'nin çalıştığı kasabadan İstanbul'a yolu düşenler, kendilerine uzun yıllar hizmet etmiş doktorlarını ziyarete gelirler. Sabri, bu insanları tekrar görünce aslında İstanbul'a değil de Anadolu'ya ait olduğunu anlamaya başlar:

> "Hasan Efendi, Osman Mutlu ve ötekiler oraya ait hatıralara ve eğlenceli dedikodulara kendilerini çok fazla hararetle kapıp koyuverdikleri vakit, benim de onların ağzıyla konuşmaya daldığımı gören Perihan, hayret etmekteydi. Yine göz göze gelip neye güldüğünü sorduğum zaman:
>
> — Anadolu ağzını ne kadar güzel taklit ediyorsunuz beyefendi, dedi.
> Bu sefer gülmeye başladım:
> — Taklit değil kızım. O, benim kendi ağzım, dedim. İlk önce ben de taklit sanmıştım. O bir ayrı dil ki farkında olmadan benim kendi dilim oluverdi. İki arada kâh onu söylerim, kâh bunu. Memlekete yerleştikten sonra sen de benim gibi olacaksın. (…) Hasan Efendi:
> — Gel kızım, gel… Anadolu, ilmi olan ve sadakatle çalışan insanları çok tutar… Çok iyi para kazanırsın, diyordu."[164]

Reşat Nuri'nin başarısının sırrı halkını çok sevmesidir. Yazardaki insan sevgisi onun eserlerindeki kahramanlara da yansır. Romanın sonunda Sabri, İstanbul'a tutunma çabalarının işe yaramadığının farkına varır. Kasabada gördüğü saygı ve sevgiyi İstanbul'da bulamaz. İstanbul'da tutunamayarak bir daha dönmeyi düşünmediği Anadolu'ya, sevdiği, kaynaştığı ve farkında olmadan bir parçası haline geldiği insanların arasına, on yedi yıl görev yaptığı Anadolu kasabasına geri döner. Bu durumun sebebini sorgulayan Sabri şu sonuca varır: Çünkü artık Anadolu onun için gurbet değil, has vatanı olmuştur:

> "Bu iş neden böyle olmuştur? Görünüşte bir alay sebebi var. Fakat sanırım ki bunlar, ufak ufak bahanelerdir. Asıl sebep, kapanmasıyla beraber üstüne pıtrak gibi yağmur damlaları üşüşen bu pencere ötesindeki şehre karşı duyduğum meraksızlıktır, yabancılıktır. Benim asıl toprağım şimdi gitmekte olduğum yerdir ve bunu teslim etmek zamanı artık gelmiştir."[165]

Anadolu'ya gidip de uyum problemi yaşayan bir diğer kahraman da *Gizli El* romanındaki Şeref Bey'dir. Şeref Bey, babası ölünce zor zamanlar yaşar. Gemlik'te bir memurluk bulur ve orada çalışmaya başlar. Ama bir türlü oraya alışamaz, halkla kaynaşamaz. Memur hayatı ona çok sıkıcı görünür. Katıldığı içkili bir davette yaşadıkları, insanların birbirine karşı tavırları, kendisine karşı yaklaşımları onu üzer. İnsanların içkili bir ortamda ut ve tef eşliğinde gürültü ve sigara dumanı içinde dans

[164] **age**, s. 444
[165] **age**, s. 487

edip fazla samimi ve lakayt tavırlar sergilemesinden hoşlanmaz. Davettekilerden biri de mektep hocasıdır. Bu âlemleri İstanbul'da bulamayacağını, amir- memur farkı olmadan samimi bir şekilde yaşadıklarını, köylerde nasıl kadın oynattıklarını, ilk fırsatta kendisini de götüreceğini söylese de bunlar Şeref Bey'i memnun etmeye yetmez.

> "Durgunluğum dikkatini çekmişti. Bunu tabiî bulmuyordu. Hoca, beni bir türlü alâkadar edemediğini, güldüremediğini gördükçe kızıyordu:
>
> — Şeref Bey kardeşim... Sen, galiba İstanbul'da birine tutkunsun ha... Adam, esef etme... Şunun şurası dört saatlik yer... Seninle arada bir kaçamak yapıveririz. Sen nazlı cânânını görürsün... Elbet biz de kenarından, köşesinden çimleniriz ha...
>
> Bu vaitlerin de beni neşelendirmemesi muallimi şüphelendirdi. Bulanık gözlerini gözlerime dikti:
>
> — Kardeşim Şeref Bey, böyle durgun durursan şüphelenirler ha… Kibirli filan derler… Sonra bu âlemlere avucunu yalarsın, dedi.
>
> Sonra da bana ibret dersi vermek için İstanbullu bir memurun hikayesini anlattı.(…)
>
> Kardeşçe nasihatten sonra hoca, bana zorla bir kadeh rakı içirdi. Ağzıma bir kaşık salata soktu. Sonra şapır şupur yüzümü, gözümü öperek benden ayrıldı." [166]

Reşat Nuri Güntekin, Anadolu'dan kaçan yarı aydınları eserlerinde kuvvetle eleştirir. Bu eserlerden biri *Gizli El*'dir. Halkla kaynaşamayan, onlara bu kadar ihtiyaç varken Anadolu'dan kaçan aydının uğradığı akıbet, okuyuculara ders verici niteliktedir. Birinci Dünya Savaşı yılları öncesinin anlatıldığı romanda, romanın aslî kahramanı olan Şeref, Paşa'nın kızı Seniha ile evlenir. Maddi durumunu düzelten Şeref, yükselmek hırsıyla yanlış adımlar atarak kendini vurguncuların, savaş zenginlerinin, haksız kazanç peşinden koşanların olduğu çok karışık bir ortam içinde bulur. "Fikrî muhtevanın ağır bastığı romanda genel olarak bir devrin tenkidi yapılır. Gizli eller Şeref'i dama taşı gibi hareket ettirirler. Şeref, kendisini hareket ettiren gücü görmediği gibi, hareketinin sebeplerini de bilemez."[167] Böyle bir dönem ve ortam içinde karısına Şişli'de bir konak alma, senenin büyük kısmını Avrupa'da geçirme, çocukları tahsil için yurtdışına gönderme hayallerinden bahseder. Ama Fransız mektebinde okumuş olmasına rağmen eşi Seniha, Anadolu'da, Gemlik'te yaşamayı tercih etmektedir. Bu durum karı kocanın arasının açılmasına sebep olur. Romanda bu durum şöyle anlatılır:

> " — Ben Gemlik'i tercih ediyorum Şeref... Beni en memnun edecek seyahat çiftliğimize dönmek olacak, dedi.
>
> Bu cevap birdenbire hızımı kesti, bir zamanlar rüyalarımızı bile beraber görürdük. Bir gün evvel bizi üzmüş, yahut eğlendirmiş bir vak'anın rüyasını ertesi sabah birbirimize anlatır, ufak tefek varyasyonlarla uykumuzda hemen hemen aynı şeyleri görmüş olduğumuza hayret ederdik. Şimdi ben, ona istikbali göstermeğe çalışıyordum. O, bana Narlı çiftliğinden bahsediyordu. Hattâ bu

[166] Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El*, İnkılâp Kitabevi, 14. bs., İstanbul, s. 16
[167] Abdülkadir Hayber, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları,* Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011, s. 331

> cevabı verirken sesinde ve bakışlarında kasda, inada benziyen bir şey de vardı. Karımla yollarımız ayrılmağa mı başlıyordu?
>
> — Çok garip bir fikir Seniha, dedim, bıkmadın mı daha Narlı çiftliğinden?
>
> — En güzel günlerimizi orada geçirmedik mi Şeref?
>
> — Evet ama, bir çiçek verdi diye bir toprak saksıyı ölünceye kadar başımızın üstünde mi taşımak lâzım? (…)
>
> Susuyorduk. Çünkü birbirimizin ne demek istediğini kâfi derecede anlamıştık, konuşmak birbirimizi aldatmağa çalışmak olacaktı, ayıp olacaktı."[168]

Okullaşmanın yeterli olmadığı zamanlarda okurlarına öğretmenlik vazifesini eserleriyle yapmış olan yazar, Anadolu'yu tüm sorunlarıyla birlikte realist bir bakış açısıyla anlatmış ve Anadolu'yu tüm çıplaklığıyla karşımıza çıkarmıştır. Anadolu'nun yaşadığı felaketleri her fırsatta dile getirir. *Değirmen* romanında Anadolu'nun yaşadığı felaketler de şöyle anlatılır:

> "Millet sesi idarehanesinde Çopur Resmi'nin telgrafı yazılırken şair Selim Şevket de evinin Kalamış koyuna bakan penceresi önünde 'Nida-yı Hak' ı okuyor ve kendi kendisiyle konuşuyordu: 'Yarabbi, bu milletin felaketi ne zamana kadar devam edecek? İtalyan muharebesi, balkan muharebesi, kolera… sıra sıra yangınlar… Biçare Anadolu'nun rahat bir nefes alacağı sırada da bu zelzele afeti"[169]

Anadolu'nun yaşadığı felaketler depremle sınırlı değildir. Anadolu'nun İstanbul'dan gelen misafirlerine çeşitli sürprizleri bulunmaktadır. *Değirmen* romanında İstanbul'dan Anadolu'ya gelenlerin yaşayabileceği başka sıkıntılardan da bahsedilmektedir. Kasabada deprem olmuş, gazetecilerin bu depremi abartması ve kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin ise bu durumu üstlerine zamanında haber vermemiş olması dolayısıyla işler karışmıştır. Kasabaya sıra sıra yöneticiler gönderilir. Önce Mutasarrıf Hamit Bey kasabaya gönderilir. Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin kendisi de Beykozludur. Anadolu'ya sonradan gelmiştir. Bu sebeple Anadolu'ya dışarıdan gelenlerin ne gibi sıkıntılar yaşayacağını bilmektedir. Kasabada içme suyu bulmanın zorluğu, sıtma gibi sivrisinekle bulaşan hastalıklar İstanbul'dan gelen misafirlerin karşılarına çıkabilecek en büyük zorluklar olarak gösterilir. Kaymakam, Hamit Bey'e burada yaşayabileceği bazı sıkıntıları haber verir:

> "Halil Hilmi Efendi, ilk temasta bir dalkavukluk fırsatı bulmaktan memnun:
>
> - Allah'a emanet efendimiz, dedi. Havamız hakikaten biraz acayiptir. Zatıaliniz gibi nazik vücutlar biraz ihtiyatlı olmalı. Sivrisinekle sulara da dikkat buyursanız…

[168] Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El*, İnkılap Kitabevi, 14. bs., İstanbul, s. 13-14
[169] Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 40-41

> Hamit Bey, kışın bile cibinliksiz yatmazdı. İçeceği suyu büyük fedakârlıklarla İstanbul'dan getirtirdi."[170]

Kasabada deprem olmuş ancak iş abartılıp çığrından çıkınca kasabaya bu sefer de vali yollanmıştır. Vali, yönetici ve ileri gelenlerden oluşan heyete kasabada pislik, sinek, sıtma… vs birçok sıkıntı olduğunu ama depremin izine rastlayamadığını söyler. Yardım için çok para biriktiğini, eğer depremin kasabaya çok zarar vermediği ortaya çıkarsa sıkıntı yaşayacaklarını dile getirir. Çözüm olarak kasabaya gelecek şehzadeyi oyuna getirmeye karar verirler.

Reşat Nuri, gerçekçi bir dille yazdığı eserlerinde Anadolu'nun bilinmezliğine de vurgu yapmıştır. Anadolu terk edilmiş bir coğrafyadır. Yöneticilerin uzun süre görmezden geldiği, tanımadığı, bilmediği bir vatan coğrafyasıdır. Yazar, bu duruma *Değirmen* romanında da dikkat çekmektedir. Romanda Anadolu'ya ilk kez adım atmış olan bir şehzade, yıkık ve viran evleri görünce bu evlerin depremden sonra yıkıldığını düşünmüştür. Ömründe ilk kez bir köy gören şehzadeyi köyü bu kadar viran eden şeyin ülke yönetimi değil de bir deprem olduğu konusunda kandırmak çok kolay olur. Böylece Sarıpınar'daki bürokratların kendilerini kurtarmak adına hazırladığı oyuna kolayca inanır. Yazar böylece Anadolu'nun terk edilmişliğine şöyle dikkat çeker:

> "O güne kadar Beykoz'dan uzak yola gitmemiş ve Ortaköy ile Çengelköy'den başka köy görmemiş olan Şehzade Şemsettin Efendi, Sarıpınar'ı daha uzaktan görünce karşısında oturan Valiye: 'Hakikaten harabe haline gelmiş biçâre şehir... Vah, vah..vah vah…' dedi. Biraz sonra heyet şerefine en yeni elbiselerini giyerek ilk sokağın iki tarafında selâm vaziyeti almış olan halkı gördüğü zaman ise: 'Ne sefalet yarabbi, ne sefalet!' diye içini çekti, 'Zelzele ne kıyafete sokmuş zavallıları.'
>
> Arabada Şehzade'nin karşısına oturmuş olan Vali sevincini saklamaya çalışarak: 'Öyledir efendimiz öyledir!' diyordu."[171]

Reşat Nuri Güntekin'e göre Cumhuriyet'in ilanından sonra toplumun refahı adına yapılacak ilk iş, merkezle taşrayı yani birbirine küs iki vatan coğrafyasını birleştirmektir. Çünkü, Atatürk ilke ve inkılaplarının temelinde yatan unsurlar bunu gerektirmektedir. Eğer aydın, görevini yapamaz ve Anadolu'yu aydınlatamazsa çok büyük zorluklarla atılan her hamle sadece yakın çevresini etkileyecek, bir süre sonra sönüp gidecek ve amacına ulaşamayacaktır. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk bu vazifeyi en çok öğretmenlere yüklemiştir. Kendisi de öğretmen olan Reşat Nuri, bu düsturu hayatına uygulamayı bilmiş, önce babasının mesleği dolayısıyla gezmek

---

[170] **age**, s.101
[171] **age**, s.141

zorunda kaldığı Anadolu'yu daha sonra Milli Eğitim müfettişliği yaparken de karış karış gezmiş ve gözlemlerini Anadolu Notları adlı eserinde aktarmıştır.

> "Anadolu'daki gezilerinin izlenimlerini derleyen Anadolu Notları (1936) onun bir denemeci olarak da üstün yanını ortaya koyan müstesna bir kitaptır. Bu kitaptaki nice parça okuyucuyu yeni baştan düşündürecek yeni bakış açıları getirmektedir. Güntekin'in okuyucusu gerçeğin birçok köşeleriyle karşılaşır. Reşat Nuri'nin romanlarında canlandırdığı kişilerini asla feda etmekten yana olmaması, onun bu insanları değişik cepheleriyle tanımış olmasından kaynaklanır."[172]

Görüldüğü gibi aydınlar Anadolu'yu yeterince tanımamaktadır. Yazarın Anadolu'yu eserlerinde bu kadar sık işlemesinin amacı aydınların bakışlarını Anadolu'ya yani halka çevirmektir. *Yeşil Gece*'deki Ali Şahin, *Acımak*'taki Zehra, Anadolu'nun sefaletini, geri kalmışlığını ve insanların cehaletini düşünüp onları aydınlatmak için Anadolu'ya gelirler. Feride'nin amacı farklı olsa da o da aynı amaca hizmet eder. Amaçları, Anadolu insanını aydınlatmaktır. *Kavak Yelleri* romanındaki Sabri, Anadolu'ya hizmet etmek için mezun olur olmaz soluğu Anadolu'da almıştır. Bu kahramanların birer kurgu olduğu muhakkaktır, ancak özellikle Cumhuriyet'le birlikte aydınların Anadolu'ya gitmesine ön ayak oldukları, onlara Anadolu'yu tanıttıkları ve Anadolu için onlara rehber oldukları da kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak değerlendirilebilir.

3.2. Siyaset

Siyaset, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış olarak tanımlanmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında siyaset konusu halk ile aydının çatışma yaşamasına sebep olan en önemli unsurlardan biridir. Çünkü siyasetin girift, kompleks ve kirli yapısı, halkın onu yanlış ellerde kullananları fark etmemesine ya da onlara doğrudan boyun eğmesine ve hatta hatta onlara – bilerek veya bilmeyerek- destek olmasına sebep olmuştur. Bu durum da halk ile aydını karşı karşıya getiren bir unsur olur.

Reşat Nuri, birçok romanında siyaset meselesini işlemiştir. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından önceki istibdat yıllarını da romanlarına konu yapmıştır. Bu romanlarında yazar, o yıllarda istibdat yönetimine ve bu yönetime yardımcı olanlara karşı çıkan aydın kahramanlara yer verir. *Damga, Harabelerin Çiçeği* ve *Gökyüzü* adlı romanlarda, gençlerin sarayda görev almayı kabul etmeyişlerini, hafiyeliğe karşı çıkışlarını, istibdat yönetimine karşı çıkanların sürgüne gönderilmelerini anlatır. *Ateş Gecesi* ile *Gökyüzü*

[172] İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, 4. bs. , İstanbul, Ekim 2003, s. 264

romanlarında, sürgünden dönen gençlere İttihat ve Terakkicilerin sahip çıkışları sergilenir. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında aydının siyasetle ilişkisi genellikle II. Abdülhamit ve Jön Türklük etrafında yoğunlaşır. Bunlardan biri olan *Damga* romanında saray paşalarından olan Halis Paşa'nın oğlu olan İffet'in hayatı anlatılır. İffet doğduğu günden beri, kendisini siyasî bir ortamın içinde bulur. "Böyle bir ortam içinde zamanın siyasî havasını benimseyeceği yerde, her fırsatta başta ailesiyle anlaşmazlıklara düşer. Bu anlaşmazlıklar ailenin reisi olan Halis Paşa'nın mevkiinden dolayı, doğrudan doğruya siyasî bir kimlik kazanır."[173] İffet bir Jön Türk aydınıdır. Jön Türk aydınlarının hepsi II. Abdülhamit idaresine karşıdırlar. Memleketin mutlaka Abdülhamit'in idaresinden kurtarılması gerektiği fikrindedirler:

> "Halis Paşa, çocuklarını okula vermek istemez. Çünkü, devrin eğitim kurumlarında Abdülhamit idaresine karşı büyük bir faaliyet vardır. Bu yüzden İffet, on dört yaşına kadar konakta özel hocalar tarafından okutulur. Ardından babası İffet'i, fena çocuklara uymaması tembihiyle idadiye gönderir. Babasının bu konudaki titizliğine rağmen burada Jön Türkleri ve onların fikirlerini tanımaya başlar. Bu okulda ihtilalci bir ruha sahip olan arkadaşı Celal, onun bir saray adamının çocuğu olduğunu düşünmeden İffet'e hürriyetten, meşrutiyetten, padişahın haksızlıklarından, hafiyelerin fenalıklarından Namık Kemal'in şiirlerinden bahseder. İffet, aşk romanlarının yanında hürriyet kavgalarına ihtilallere dair gizli kitaplar bulup okur. Arkadaşı Celal'in siyasi düzenin kanla ateşle düzeltilmesi gerektiği görüşüne karşılık İffet, her iki taraftan müsamaha ve fedakarlık bekler." [174]

Reşat Nuri, halkın dini duygularını kendi siyasi otoritesini sağlamlaştırmak amacı ile kullananlara karşı çıkar. Bu duruma *Yeşil Gece* romanında da yer verilmiştir. Bu romanda özellikle siyasette insanları etkilemek için dini kullananları sert bir dille eleştirir. Çünkü siyasi konumlarda bulunan insanların koltuklarını sağlama almaları için insanlara korku salmaları ve güçlü nutuklarla halkı etkilemeleri gerekir. Yazar bunu şöyle eleştirir:

Romanın ana kahramanı Şahin Efendi'nin öğretmen olarak atandığı Sarıova'ya ilk geldiği gece Belediye Reisi Hacı Selim Paşa, belediye reisi seçilmesi dolayısıyla ziyafet vermektedir. Şahin Efendi de bu ziyafete davet edilir. Yeni belediye reisinin ziyafeti, saltanatlı bir yemekle başlar. Ziyafet, çok kalabalıktır. Şahin Efendi ziyafete sırf memleketin belli başlı insanlarını görmek, onları tanımak merakıyla gitmiştir. Şahin Efendi'nin ilk gözlemi sofrada müthiş bir sarıklı bolluğunun bulunuşu ve sarıklıların feslilerin arasına dağılmış olduğudur. Ziyafette yanındaki idadi müdürüne çevredeki insanlara dair sorular sorar. Bu şahıslardan ilki Müderris Zühtü Efendi, medreselerin

---

[173] Abdülkadir Hayber, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011,s. 355

[174] Yunus Balcı, Yunus, Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 151

ıslahını isteyen softa bir zattır. Diğeri İttihat ve Terakki katib-i mesulü Cabir Bey'dir. Yemeğin ardından nutuklar başlar. Önce ihtiyar bir hoca Arapça bir dua okur, sonra Mutasarrıf Müfit Bey sonra da Belediye Reisi Salim Paşa konuşur. Belediyede yapacağı icraatlardan bahseder. Mütemadiyen mezarlıkların, türbelerin tamirinden, camilerin tezyininden, tekkelerden, imaretlerden bahseder. Konuşma sırası sonra Cabir Bey'e gelir. Balkan muharebesi facialarından bahseder. Konuşmasında sürekli kopan bacaklar, el ayaklar, şişlenen insanları, düşmanların insanlara yapacağı işkenceleri halka korku verecek şekilde tüm çirkinliğiyle, tüm ayrıntılarıyla anlatır. Şahin Efendi bu akşamki merasimle Balkan faciası arasındaki bağı bir türlü kavramayarak dinler. Cabir Bey, daha bu tarzda bazı tasvirlerden sonra yavaş yavaş maksada girer:

> "Uyanalım artık bu gaflet uykularından. Açalım gözlerimizi… Bu muharebe, değildir iki millet muharebesi. Bu muharebe, salip ile hilâl, Hristiyanlık ile Müslümanlık muharebesidir… Sanır isek ki bu muharebe bu kadar ile bitmiştir, bırakacaktır kâfir yakamızı… çok hata ederiz. Hazırlanır can düşmanlarımız gizli gizli… Gönderir Balkanlar'a hesapsız top, tüfek, süngü… Ama biz de hayvan sürüleri değiliz ki boğazlatalım kendimizi eli kolu bağlı… Yakacak içimizdeki ateş-i hamiyet, yakacak Avrupa'yı, Romalı Arşimed'in makineli aynaları gibi cayır cayır… Millet açmıştır gözünü… Anlamıştır dostunu düşmanını. Toplandı Avrupa Hristiyanları yaptı bir ehl-i salip ordusu: Yapacağız biz de Hilâl ordusu… Açacağız yeşil bayrağı. Çağıracağız âlem-i İslam'ı altına…
>
> Cabir Bey, Afrika'dan Asya'dan bütün teçhizatiyle imdadımıza koşmaya hazır milyonlara dair hesaplar yaptı, rakamlar saydı… Sonra asıl neticeye geldi:
>
> — Münevverler anlamışlardır artık fevz-ü necat nerededir. El ele verip çalışmaya yemin etmişlerdir.
>
> Cabir Bey, bir eliyle kamçısına havada helezonla çizdirirken öbür eliyle bu rabıtanın kuvvetini göstermek ister gibi Müderris Zühtü Efendi'nin elini sıkıyordu. Hristiyan Avrupa'ya karşı vardır bir tek siyaset: İttihad-ı İslâm siyaseti…"[175]

Muallimler cemiyetinde iki farklı grup bulunur. Biri Müderris Zühtü Efendi başkanlığındaki softa takımı, diğeri de çoğu Balkan muhacirlerinden mürekkep milliyetçiler ki bunlar Cabir Bey'in küçük çapta modelleridir. Bu ikinci grup, taşkın ve gürültücüdür. Ara sıra küçük tartışmalar yaşarlar. Ama bu ayrışmalar daha çok işin dış yüzünde ve ehemmiyetsiz teferruatındadır. Çünkü bunlar da dünyanın bütün Müslümanlarıyla beraber yeşil sancağın peşine takılıp en ön safta muharebe etmeye ant içmiş bir topluluktur. Şahin Bey onları İslamcıların daima ellerinde olan bir grup olarak değerlendirir. Ama ona softalardan daha sevimli gelir. Yine de beğenmediği yönleri bulunur. Bunların ancak ve ancak "Bazu, yumruk, bacak, ciğer" diye bağırmaları, çocukları yalnız "din ve kin" denen iki pistonla işler birer hayvani makine haline sokmak istemeleri ona hoş görünmez. Hele onların ana rahimlerinden çıkarılarak şişlere

[175] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 63

takılan, ateşte kızartılan çocuklara, gözleri oyulan, ağızlarına kurşun akıtılan Müslümanlara ait tasvirlerini softaların cehennem hikâyeleri derecesinde zararlı bulur.

Siyaset konusunun işlendiği bir diğer roman da *Eski Hastalık* romanıdır. Romanda eleştirilen dejenere tip Şevket Bey'dir. Şevket Bey, ihtiyar bir diplomattır. Millî Mücadele zamanında yabancılarla dostluk kurmuş, kendi çıkarları doğrultusunda siyasete bulaşmıştır. Bu anlamda romanın aydın kahramanı Miralay Ali Osman Bey ile çatışmaya girmiştir. Yazar bu tipleri eleştirmekten geri durmamıştır. *Eski Hastalık* romanında bu duruma şöyle yer verilir:

> "Şevket Bey, Pele'nin, Franşe Despere'nin dostluğunu kazanmakla memleketin sıkı bir zamanda vatani vazifesinden başka bir şey yapmamıştı. Onun ihtiyar halinde sefarethane çaylarına, zırhlı balolarına devamdan maksadı, sırf yüksek ecnebi mahfellerinde ne olup bittiğini anlamak ve lehimizde cereyan uyandırmağa çalışmaktı. Sonra, Franşe Despere ve Pele dostluğu sayesinde o kaç biçare vatandaşı hapisten, belki ölümden kurtarmıştı. Yazık ki onlar, bu ince noktaları bir türlü kavrayamıyorlardı. Varsınlar, anlamasınlar, kendisi rütbe ve memuriyet peşinde bir adam olmadığı için şahsı hakkında yapılan bu haksızlığa eyvallah der geçerdi. Fakat vatanın yüksek menfaatlerine taallûk eden bazı meselelerde de yanlış düşüncelere saplanıyorlar, mesela Babıâlide siyaset kurdu bunca kârazmûde diplomat varken bir askerle bir doktoru Lozan'a murahhas gönderiyorlardı.
>
> O, sırf bu hakikatleri açıkça söylemekten çekinmediği içindir ki kötü kişi olmuştu. İşte bu kanaat ayrılığı yüzünden Şevket Bey siyasî hayattan çekilmiş ve ömrünün kalan kısmını köşesinde tetebbu ile geçirmeye karar vermişti. Şevket Bey, artık, etliye, sütlüye karışmamaya karar vermiş olmakla beraber, eniştesi Ali Osman'la karşı karşıya geldiği zaman onu tenkidler, üstü örtülü diplomat alaylarıyla hafifçe hırpalamaktan kendini alamıyordu."[176]

Reşat Nuri Güntekin'in kendisi de yıllarca siyasetin içinde bulunmuş, milletvekilliği yapmış bir aydın olarak halka siyasetin ne olduğu, ne olması gerektiği ve ne olmadığı noktasında yol gösterdiği görülmektedir. Halkın siyasetten anladığı ile anlaması gereken arasındaki ayırım Reşat Nuri'nin eserlerinde yer bulur. Yazar, halkın politikayı yanlış anlamasını eleştirir. Örneğin *Gökyüzü* romanında anlatıcı kahraman, kadınların politikaya merak sarıp evini ve çocuklarını ihmal etmesini eleştirir:

> "Pervin, bu politika merakının bizi birbirimize yakınlaştıracağını umuyordu. Halbuki ben, hâlâ da öyledir o ya, politikacı kadından hiç hoşlanmazdım. Evlerine lokantadan yemek gelir, sökükleri gündelikçi işçi kızlar diker, çocukları salya, sümük içinde ortada dolaşırken yakasında rozetle nümayişlere, toplantılara koşan cemiyetçi kadından da öyle"[177]

Siyaset konusu *Kavak Yelleri* romanında da ele alınmıştır. Cumhuriyet sonrasının konu olarak işlendiği romanda bazı siyasî hadiselere de yer verilir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve bunun kasaba üzerindeki etkileri anlatılır. Toplumun çok partili hayata geçiş sıkıntıları üzerinde şöyle durulmaktadır:

---

[176] Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 4. bs. , İstanbul, s. 32-33
[177] Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 140

> "Haber doğru idi. Yeni parti kurulmuş, mebusların ileri gelenleri birer ikişer partiden ayrılmaya başlamışlardı. Bununla beraber müftünün telaşına gülmemek mümkün değildi. (…)
>
> Ben, gülmeyi bırakarak müftüyü teselliye başladım:
>
> — Öyle şey olmaz Müftü Efendi… Hem bize ne politikadan?.. Sen de ben de kendi halimizde insanlarız…
>
> Fakat o beni dinlemiyor, ağrı çeker gibi uğuldanmakta devam ediyordu:
>
> — Ben yandım… Sen kendini düşün… İster nasihat di, ister vasiyet… Delikanlı adamsın… Geçtim ötekine berikine kapılır, münasebetsizlik edersin… Aman ağzını sıkı tut… Vallahi hepsini maşa ile toplayacaklar.
> Ben politikadan hiçbir zaman hoşlanmadım. Atak ve atılgan bir adam da değilim. Fakat Serbest Fırka kavgaları zamanında aldığım vaziyette müftünün bu geceki telaşının ve bazı sözlerinin büsbütün tesirsiz olmadığını da itiraf etmeliyim."[178]

Çok partili hayata geçiş, Türk toplumu için oldukça zor bir süreç olmuştur. Çünkü, şimdiye kadar mutlak monarşi ile yönetilen toplum, yeni bir yönetim şekliyle daha yeni tanışmışken, henüz bunu bile kavrayamamışken üstüne üstük çok partili hayata geçmesi toplumda bazı karışıklıklar çıkarmıştır. Ancak, demokrasinin sağlam temellere oturması için çok partili hayata geçiş şarttır. İlk deneme başarısız olsa bile sonradan mutlaka hayata geçecektir. Okuyucu, *Kavak Yelleri* romanı ile halkın çok partili hayata henüz hazır olmadığına, demokrasinin halk tarafından tam ve doğru anlaşılmadığına şahit olur. Çünkü Atatürk'ün isteği ve izni ile kurulan yeni fırka, Atatürk aleyhtarlarını çevresine toplamıştır. Bu durum romanda şöyle yer bulur:

> "Daha sık gelmeye başlayan gazeteler gibi vilayet merkezine mekik dokuyan partili arkadaşların getirdikleri haberler de hiç neşeli değildi. Kasımpaşa'da nutuk vermeye giden genel sekretere çürük domates atıldığı, İzmir'de Rıhtım boyunda Gazi'nin resminin yırtıldığı ve 'Fes, fes!' diye bağrışıldığı dehşetle anlatılıyor, bazıları onu da yapamayarak, büyük bir fırtınadan çıkmış kimselerin sersemliğiyle yalnız, 'Yaman esiyor, yaman esiyor!' diye ellerini silkeliyorlardı."[179]

Serbest Cumhuriyet Fırkasının toplumda yarattığı huzursuzluk, ikilik ve karmaşa kasabaya da yansır. Çünkü kasabada da yavaş yavaş hareketlenme başlamıştır. Halk Partisi reisi bunun üzerine açıklama yapar:

> " —— Yahu, bilirsiniz ben askerim… Rütbem küçük ama Umumi Harp'te ufak tefek kumandanlıklar bile yaptım. Taktiğe, tabiyeye aklım erer… Size teminat veriyorum… İstanbul, İzmir deliği, deşiği çok yerlerdir; büyük yerlerdir. Bizim vilayet de leş gibidir amma büyüktür… Sonra idaresi de… Neyse oraları karıştırmayalım; kendimize bakalım. Bizim kazamız avuç içi gibi yerdir. Üstelik sapadır, körfezdir, ana yollara uzaktır. Anlıyorsunuz ya taktik ve coğrafya meselesi… Sokmam vallahi ayaklarını buraya… Vardır tek tük münafıklar, sarığı kafasının içinde yobazlar, sinsi inkılâp düşmanları bizim aramızda da… Onlar da elbette ötede beride pislik çıkarmaya çalışacaklardır. Fakat bunları küçük görmemeli… Nerede bir kıvılcım, bir duman görülürse hemen üstüne yürüyüp sıcağı sıcağına bastırmalı… Benim taktiğim budur: Sıcağı

[178] Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 265-266
[179] **age**, s. 278

sıcağına baskın, bir temizleme hareketi… Hem de öyle şiddet falan da yok… Çalgı ile, nutukla, kardeşçesine öpüşüp koklaşarak…" [180]

Siyaset kasabada iyiden iyiye ortalığı karıştırmaya başlar. Toplum, akın akın yeni partinin taraftarlığına geçmektedir. Halk, yeni kurulan partinin nasıl bir parti olduğunu, ilkelerini, hedeflerini, zihniyetini, ne olduğunu araştırmadan sırf kalabalığa uyarak, birilerinin arkasından giderek yön değiştirir. Yazar bu durumu şöyle eleştirir:

"İlk günlerde reisin 'İsa Bey sinek avcılığına çıktı!' diye alay ettiği Serbest Fırka şubesi birdenbire düğün evine dönüyor; taşlığına ve kapısı önüne şerbetçi dükkânları gibi sıralanan masalarda adam kaydına yetişilemiyordu. İlk tereddüt geçtikten sonra müşteriler artık takım halinde akın etmeye başlamışlardı. Kısa bir müzakereden sonra bütün müşterileriyle beraber Serbest Fırka yolunu tutan ve geçtiği yerde rastgeldiği daha başkalarını da '…Haydi yahu, gidiyoruz. Ne duruyorsun?

— Nereye?
— Sonra anlarsın!' diye aralarına katan kahveler… Muhtarlarını öne katarak yürüyen mahalleler…"[181]

Serbest Fırka taraftarları, oluşturdukları kalabalıktan güç alarak tartışacak, kavga edecek adam ararlar. Çünkü halkın siyasetten anladığı maalesef budur. Ama Halk Partisinin reisi hastalanır, İstanbul'a ameliyat olmaya gider. Diğer partililer de ya memur ya da kendi halinde insanlardır. O yüzden ortada tartışacak, kavga edecek kimse kalmamıştır. Kavga edecek adam bulamayınca birbirlerine düşerler:

"Ortada şikâyet edilecek birçok şeyler bulunduğu muhakkaktı; olmasa bu kadar insan böyle sokaklarda bağırıp çağıramazdı. Fakat hesabı kimden sormalı? Nasıl sormalı? İşte bizim kasaba bunu bilemiyordu. Politikayı ufak belediye ve nihayet Umumi Meclis dedikoduları çerçevesinden çıkarmaya alışılmamıştı; havadaki heyecan, büyük politikaya aksettirecek adamlar henüz yetişmemişti.

Serbestçiler kavga edecek adam bulamayınca birbirleriyle dövüşmeye başladılar. Zaten aralarına karışmış birçok sütü bozuk, sicili bozuk kimseler buna sık sık meydan da veriyorlardı. Çok kere bu da olmadan sırf havadaki sinirlilik yüzünden sokaklarda, çocuklar gibi büyükler de sebepsiz yere birbirlerini dövüyorlardı. Bir bakımdan bu hâle anarşi de denebilirdi. Fakat kavgalar büyüyünce yine jandarma çağırılmasına, kavgacıların sıraya dizilip karakola, mahkemeye götürülmelerine göre bu da pek doğru görünmüyordu. Hasılı, büyük merkezlerdeki mücadelenin bize tesiri büyük deniz fırtınalarının o sıra bir koydaki akisleri gibi suyun yüzündeki çer çöpü birbirine çarpıştırmaktan başka bir kazaya sebep olmamaktaydı."[182]

Bu kargaşalık Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ile son bulur. Ancak yazar bununla toplumun çok partili hayata henüz hazır olmadığını, halkın siyasetten anladığının ne kadar yanlış olduğu ve yanlış eller tarafından sürüklenen insanların hazin durumunu gözler önüne sermektedir.

[180] **age**, s. 279
[181] **age**, s. 280
[182] **age**, s. 284-285

Sonuçta aydının, halka siyasette de yol göstermek zorunda olduğu Reşat Nuri tarafından eserleri vasıtasıyla anlatılmaktadır. Çünkü halk, siyaseten bilinçlenmemiş bir topluluktur. Halk, doğruya-yanlışa bakmaksızın çoğunluğa meyleder. Kendini böylece güvende hisseder. Halka doğruyu göstermek, gittiği yolu aydınlatmak, kendi siyasi çıkarları için toplumu yanlış yönlendiren insanlardan halkı korumak ve kurtarmak da aydının vazifesidir. Bu anlamda aydınlara çok büyük görevler düşmektedir.

3.2.1. Otorite

İnsanlık tarihi boyunca tüm halklar yöneticilerin, din adamlarının, patronların veya zümrelerin otoritesi altına girmiş ve böylece kendini güvende hissetmiştir. Toplumlarda bu otoriteye itaat erdem, itaatsizlik de ahlaksızlık olarak görülmüştür. Hatta siyasal erkler ve gücü elinde bulunduranlar, itaatsizlik eyleminde bulunanları katı bir biçimde cezalandırmışlardır. Halbuki insanlık tarihsel gelişimini itaat edenlere değil, itaatsizlik yapanlara borçludur. İktidarın ve otoritelerinin, onların otoritelerini meşrulaştıran siyasal araçlarının kutsallaştırılması, varolan yapıyı korumaya dönüktür. Hümanist vicdan sahibi olanlar, insanî vicdanlarının sesine kulak verenler, iktidar ve araçlarına isyan eden, meydan okuyan, onlarla savaşan, insanlık için kendisini feda etmekten korkmayan cesur, hümanist vicdanlı insanlardır. Onlar gerçek öznedir; insanî gelişim onların omuzlarında yükselir. İnsanlığın onur taşları olan bu insanlar gerçek entelektüellerdir.

Acaba her türden otoriteye, otoritelerin vazettiği tüm ilke ve kurallara itaat etmek erdem midir? Bu soruya yanıt vermek için, kendiliğinden teslimiyetin bir ifadesi olan itaatin iki türü arasında ince bir ayrım yapmak gerekir. İlki, akıl dışı, irrasyonel otoriteye itaattir. İkincisi ise, akılcı otoriteye itaattir. Akılcı otorite, öğretmen ve öğrenci ilişkisinde olduğu gibi, otoriteye itaat edeni geliştiren, ilerleten, kendisini keşfetmesine olanak sağlayan bir otoritedir. Bu otorite, otorite sahibinin de gelişimine olanak verir.

Akıl dışı otoritenin en temel sembolü, köle-efendi ilişkisi olarak kavramsallaştırılabilir. Bu türden bir ilişkideki otoriteye itaat tek yanlıdır; köleyi sömürmeyi temel alır. Efendi, köleyi ne denli çıkarları için kullanırsa, o denli tatmin duygusu yaşar. Köle ile efendinin çıkarları birbirine tamamen zıttır; çünkü birine yararlı olan diğerine zarar verir. Buna rağmen insanın akıl dışı bir otoriteye itaat etmesinin pek çok nedeni vardır. İlki, İnsanın bir otoriteye itaat ettiği sürece kendisini psikolojik ve toplumsal olarak güvende hissetmesidir. İkincisi, otoriteye itaatle, özgürce karar almaktan kurtulduğu için,

yükümlülük-sorumluluk hissinden kurtulur. Bu yüzden tercihleri ve sonuçları üzerinde analitik olarak düşünmez; sadece bir buyruğu yerine getirir. Üçüncüsü, otoriteye karşı gelmek, çoğu kez kişiyi yalnızlığa ittiği gibi, hata yaptığı ve günah işlediği duygusuna kaptırır. Bu anlamıyla kişi itaat ederek yalnızlıktan, hata yapma ve günaha düşme korkusundan da kurtulduğunu sanır. Dördüncü neden, cesaret eksikliği ve yetersiz kişilik gelişimidir. Zira cesaret insanın gelişmişliğiyle yakından ilişkilidir; bu anlamda cesaret güçlü kişilik gerektirir. Nasıl kişi anne baba buyruğundan kurtuldukça birey oluyor, kendisi için hissetme, düşünme ve seçimler yapma yetisini kazanıyor, yani yükümlülüğünü üstlenen bir kişi oluyorsa, tıpkı bunun gibi, otoriteye hayır demekle birey olma arasında güçlü bir ilişki vardır. Yani bir anlamda, otoritelere hayır demeye başlamak, yani cesaret, kişi olmanın bir göstergesi gibidir. Bu anlamda, aslında kişi, otoriteye hayır demek suretiyle kendini geliştirir ve özgürleşir. Şu halde özgürlükle itaatsizlik ve kişilik gelişimi arasında güçlü bir bağ vardır. Kişi özgürlükten korktuğu sürece, kendi olmaktan korkuyor demektir ve bu kişi asla otoriteye hayır diyemez, kendine özgü bir kişilik geliştiremez. Beşincisi, insanlık tarihi boyunca itaatin erdem, itaatsizliğin erdemsizlikle bir tutulması, bu konuda toplumsal bir baskı oluşmasıdır. Bu baskı doğal bir biçimde sosyalleşme ve kültürlenme süreciyle içselleştirilir ve insani vicdanı belirler. Altıncısı, kişinin içselleştirdiği otoriter vicdanın sesini kendi vicdanının sesi sanmasıdır.

Hümanist vicdanı simgeleyen entelektüeller öncelikle otorite ve iktidara hizmet etmeyi reddedişiyle, sonra da ırkı, dini ve geleneğiyle arasına koyduğu mesafe ile tanımlanırlar. Onlar, geçmişinin, dilinin, ırkının sunduğu ucuz kesinliklerin ötesine geçip evrensellik idealinde ısrar ederler. Marjinal kalmayı, bilerek öteki ve aykırı olmayı bir yoksunluk olarak değil, bir özgürlük, bir keşif süreci olarak yaşarlar. Bu yönüyle entelektüeller, toplumda bir uzlaşma oluşturacak otoriteye yönelik genel simgeleri yaratanlar değil; bu simgeleri sorgulayan, kutsanan gelenek ve değerlerin ikiyüzlülüğünü, ırkçılığını, cinsiyetçiliğini teşhir eden; hiçbir fikir ayrılığına tahammülleri olmayanlarla mücadeleden çekinmeyenlerdir. Çünkü onlar insanlığın hümanist vicdanının sesidirler.

Özetle söylersek, her itaat iyi değildir; özellikle akıl dışı otoritelere itaatten arınmak gerekir. Bu anlamda her türlü itaatsizlik de erdemsizlik değildir. Hatta akıl dışı otoritelere, hümanist vicdanı karartan otoritelere itaatsizlik cesaret erdeminden güç alan en temel erdemlerden birisidir. İnsanlık gelişimini, hümanist vicdanına kulak veren, yer yer toplumuna yabancılaşan, itaatsizlik yaptığı için toplumdan sürgün edilmiş insanlara,

entelektüellere borçludur. İktidar itaatin, entelektüeller ise, karşı olmanın, itaatsizliğin, eleştirinin ve sorgulamanın sembolüdür. Bu anlamda, iktidar olmak kolay, entelektüel olmak ise zor bir iştir; çünkü köklü bedelleri vardır.[183]

Tarihin ilk dönemlerinden beri siyasi otorite ile aydınların arası hiç iyi olmamıştır. Aydınların izleyen, araştıran, sorgulayan ve eleştiren yapısı her zaman siyasi otoriteyi rahatsız etmiş, zora sokmuştur. Çünkü aydın, onların yaptığı hataları ilk gören, ilk anlayan ve halkı ilk uyaran kişidir. Cumhuriyet dönemi aydınlarından olan Reşat Nuri Güntekin'in de Osmanlı otoritesi ile arası iyi değildir. Birçok eserinde baskıcı ve zorba bir yönetimi sürekli eleştirmiş, özellikle istibdat yönetimine ironik ve keskin bir dille yüklenmekten geri durmamıştır. Kendi vasıflarını romanlarındaki aydınlara da yükleyen yazar, romanlarındaki aydınları da otoriteye karşı bir karakter olarak okuyucuya vermiştir. *Ateş Gecesi, Damga, Harabelerin Çiçeği, Gökyüzü, Miskinler Tekkesi* romanlarında aydın, otoriteyle ve halkın otoriteye boyun eğen zihniyetiyle çatışır:

> "Reşat Nuri, II. Meşrutiyet'in ilanından önceki istibdat yıllarını da romanlarına konu yapmıştır. Bu romanlarında yazar, o yıllarda istibdat yönetimine ve bu yönetime yardımcı olanlara karşı duyulan isyanı yansıtır. Damga, Harabelerin Çiçeği, Gökyüzü adlı romanlarda da gençlerin hafiyeliğe karşı çıkışları, yönetime karşı çıkanların sürgüne gönderilmeleri izlenir. Ateş Gecesi ile Gökyüzü'nde ayrıca sürgünden dönen gençlere İttihat ve Terakkicilerin sahip çıkışları sergilenir."[184]

Reşat Nuri Güntekin, aydının otoriteyi sürekli sorgulayan, tetikte bir kişilik olmasını istemiştir. *Damga* romanı buna örnek olarak gösterilebilir. Romanda, sevdiği kadını korumak uğruna hayatı boyunca taşıyacağı haksız yere hırsız damgası yiyen İffet'in hayatını konu alır. II. Abdülhamid devri, Meşrutiyete geçiş yılları ve Birinci Dünya Savaşı sırasındaki karışıklıkların fert ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri; İffet'in içinde bulunduğu duruma göre romana yansır. Bu yönüyle eser, şahıslar ve sosyal tabakalar arasındaki farklı görüşlere yer veren bir roman özelliğini gösterir.[185]Roman kahramanı İffet Bey, bir paşa çocuğudur. Otoriteye karşı olumsuz düşünceleri henüz çocukken başlar. İffet, çocukluğunu şöyle anlatır:

> "Mektepte benim gibi üç beş kibar çocuğu daha vardı ki, öteki çocukların arasına karışmaktan çekinirlerdi. Sınıfta bir araya toplanırlar, bahçede beraber gezerler, oynarlardı. Bunlar, beni de aralarına almak istediler. Fakat razı olmadım. Ben; gönülsüz, kibirsiz, sade bir çocuktum. Arkadaşlarımı sevmekten başka bir şey istemiyordum. (…)

---

[183] Bu kısımda Doç. Dr. Hasan Aydın'ın *Otorite, İtaatsizlik, Hümanist Vicdan ve Entelektüeller*, http://www.academia.edu/8399835/OTORİTE_İTAATSİZLİK_VE_ENTELEKTÜELLER, adlı yazısından faydalanılmıştır. Erişim tarihi: 19.09.2016

[184] Olcay Önertoy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:25, Cumhuriyet Dizisi:13, Ankara, 1984, s. 20

[185] Abdülkadir Hayber, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları,* Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011, s. 351

> Celâl ile pek samîmi arkadaş olmuştuk. Onda ateşli, pervasız bir ihtilâlci ruhu vardı. Bir saray adamının çocuğu olduğumu düşünmeden, bana hürriyetten, meşrutiyetten bahsediyor. Padişahın haksızlıklarını, hafiyelerin fenalıklarını anlatıyor, Namık Kemal'in şiirlerini okuyordu. O zamana kadar etrafımda başka sözler işitmiştim. Bana büsbütün başka fikirler vermeğe çalışmışlardı. Sonra, bu isyan, aileme ait birçok kalb rabıtalarımı, sevgilerimi kaçıracaktı. Böyle olduğu halde Celâl'e pek kolay hak vermiştim.
>
> Aşk romanlarıyle beraber, hürriyet kavgalarına, ihtilâllere dair gizli kitaplar da bulup okuyordum. Arkadaşımla aramızda bir fark vardı: O, bu işlerin kanla, ateşle düzeltilmesini beklerdi. Ben, nikbin hayalperestliğimle, her iki taraftan müsamaha ve fedakârlık ümit ederdim. İhtimal, ezilmesini istediğim tarafta kendi ailemden, sevdiklerimden birçok kimse bulunduğu için..."[186]

Romanda aydının otorite karşısındaki zor durumuna da yer verilir. *Damga* romanındaki aydın tip olan İffet Bey, sarayda önemli bir konumda bulunan Halis Paşa'nın oğludur. Halis Paşa, Sultan Abdülhamit'e yakınlığıyla bilinmektedir. İffet, bir saray paşası olan babasına ve ev halkına rağmen otoriteye karşı çıkmıştır. "İffet'in bulunduğu sosyal çevreler ve karşılaştığı olaylar; onu, başta kendi ailesi olmak üzere, bir zihniyetin ve bir sınıfın karşısına çıkarmaktadır."[187] İffet, lise son sınıfa gelince babası İffet'in geleceği için çok farklı hayaller kurmaktadır. Oğullarının kendi yolundan yürümelerinden yanadır ama İffet babasının aksine saraya hizmet etmekten iğrenmektedir:

> "İdadinin son sınıfına gelmiştim. Paşa babam, imtihanlardan sonra beni, Muzaffer gibi hünkâr yaveri yazdıracağını söylüyordu. Benim gözüm Mülkiyede, yahut hukuk mektebinde idi. Saray adamı olmaktan iğreniyordum. Mümkün olursa, vilâyetlerden birinde çalışkan, namuslu bir memur hayatı geçirecektim. Uzun emellerim yoktu. Bütün istediğim, küçük bir evle, kalabalık bir aileden ibaretti. Karım ve çocuklarım için çalışmak, benim için en büyük saadet olacaktı."[188]

Bir gün İffet'in okulundaki meşrutiyet yanlısı genç bir öğretmen olan Vecdi Bey tutuklanır. Kim olduğu bilinmeyen bir şahıs, mâbeyine bir imzasız mektup gönderip; Vecdi Bey'in bazı büyük talebelere meşrutiyetten bahsettiğini söyleyerek onu ispiyonlamıştır. Vecdi Bey, serbest fikirli ve yeri geldikçe, düşündüğünü söylemekten de çekinmeyen bir gençtir. Onun tutuklanması okulda çok büyük üzüntüye neden olur. Babasından ötürü herkes İffet'ten şüphelenir. Aynı gün coğrafya dersindeyken İffet'i okul müdürü yanına çağırtır. Müdürün odasındaki yaver, İffet'e babasının padişahın en büyük yardımcılarından olduğunu, dolayısıyla kendisinin de yardımını esirgemeyeceğini düşündüklerini söyleyerek İffet'ten jurnalcilik yapmasını ister; ancak İffet bunu şiddetle reddeder. Dönemde çokça yaşanan hafiyelik vakası, siyasi yalakalık, düşünce ve ifade özgürlüğüne yapılan siyasi baskı okullara, öğretmenlere, öğrencilere

---

[186] Reşat Nuri Güntekin, *Damga*, İnkılap Yayınevi, 23. Baskı, İstanbul, s. 18-19
[187] Abdülkadir Hayber, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları,* Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011, s. 351
[188] Reşat Nuri Güntekin, *Damga*, İnkılap Yayınevi, 23. bs., İstanbul, s. 19

varacak kadar toplumun her kademesinde hissedilmektedir. Yazar bu durumu romanda şöyle eleştirilir:

> "Genç yaver, açık söylememekle beraber, mektubu benim yazmamdan şüphe ediyordu. Hakkı da vardı. Sarayın en 'sadık bendegâhından' Halis Paşa'nın oğlu değil miydim? Durduğum yerde gözlerim bulanıyor, dişlerim kilitleniyordu:
>
> — Bilmiyorum... Bu mektubu kimin yazdığını tahmin edemiyorum dedim. (…)
>
> Bu cevap, genç yaveri kızdırdı; asabiyetini zapta çalışarak beni tehdit etti:
>
> — Efendimizin selâmet-i hümayunlarına taallûk eden bir meselede malûmatınızı katmekmek size yaraşmaz... Paşa pederiniz, bu tarzda cevap verdiğinizi haber aldığı zaman, sizden hiç memnun olmayacaktır.
>
> Bu tehdit, beni kudurttu. Nasıl oldu, nasıl cesaret ettim, bilmiyorum. Hemen hemen ihtiyarım hilâfına, dudaklarımdan şu kelimeler dökülüverdi:
>
> — Ben hafiye değilim, Yaver Bey... "[189]

İffet, zor bir durumda olduğunun farkındadır. Başına gelenleri anlatmak için yanına gittiği en yakın arkadaşı Celal bile kendisine yüz vermez. İffet anlar ki sade yaver değil, okul arkadaşları da babasının mesleğinden dolayı kendisinden şüphelenmektedirler. Arkadaşları İffet'ten uzaklaşmaya başlarlar. İki arada bir derede kalan İffet, yapayalnız kalır. Okulu bırakmaya karar verir. Diğer taraftan da okulda yapılan sorguda hafiyelik yapmadığı ve üslupsuz konuştuğu için babasını sarayda kötü bir duruma düşürmüştür. Babası da İffetle konuşmaya karar verir. Bilmediği bir şey hakkında elbette bilgi veremeyeceğini ama bunu uygun bir dille söylemesi gerektiğini anlatır. Ardından kendisine de buna benzer sorular sorulduğunu ve bilmiyorum diye cevap verdiğini söyler. Hafiyelik yurdun her tarafını sarmış durumdadır:

> — İffet; herkese bilmediği, hatta bildiği şeyleri sorarlar... Nitekim bana da soruyorlar; 'bilmiyorum' diye cevap veriyorum anladın mı?
>
> Bu ses, babamın sesi değildi; kütüphanenin önünde ayakta duran bu ihtiyar adam, vakur, muhteşem Paşa babam değildi.
>
> O, devam ediyordu:
>
> — İnsan için, her şeyi söylerler... Ne çıkar? Elverir ki, vicdanı temiz olsun... ihtimal... İhtimal değil, muhakkak bana da öyle diyorlar... Allah'a and içerim ki, ben... hafiye değilim İffet...
>
> Babam, bu dakikada öyle ihtiyar, öyle çökmüş, öyle biçare görünüyordu ki... Gözlüklerimin camı yaşlarla buğulanmıştı, artık bir şey göremiyordum. [190]

Yaşadığı bu zorlu durum, babası ile İffet'in arasının açılmasına da sebep olur. Okuldaki arkadaşlarının şüphesinden kurtulamayacağını anlayan İffet, okulu da bırakır. Yaşadığı baskı bu duruma sebep olmuştur. Genç bir çocuğun eğitim hayatı da aile yaşantısı da toplumdaki siyasi huzursuzluk sebebiyle sekteye uğramıştır. Reşat Nuri, bu

[189] **age**, s. 22
[190] **age**, s. 26

olumsuzlukları siyasetin kirli yapısına bağlar. Yazar, romanlarında otoriteyi eleştirmekle kalmaz, otorite taraftarlarını da eleştirir. Halkla aydın çatışması işte bu noktada başlamaktadır. İffet, okulu bırakmadan önce tüm aile onun ilerde bir hünkar yaveri olmasını beklemektedir ama İffet, okulu bırakınca konakta tembel ve renksiz bir hayat geçirir. Bir bayram günü tüm aile konakta toplanmıştır. Yirmi yaşına giren İffet'in ağabeyi Muzaffer, hünkar yaveri elbisesiyle babası ile birlikte saraydan gelince tüm ailenin gözü Muzaffer'in üstüne yoğunlaşır. İffet'in eniştesi Muzaffer'i metheder ve İffet'e kardeşinden ibret alması gerektiğini salık verir. Onu kendisine örnek bir model olarak gösterir. Bu duruma sinirlenen İffet şöyle cevap verir:

> "Eniştemden arasıra böyle sözler işitmeğe alışmıştım. Fakat nedense o dakikada bana fena tesir etti. Mağrur, sakin bir suretle cevap verdim:
>
> — Ben, böyle millete faydası dokunmayan şerefsiz işlere girmeyeceğim!
>
> Eniştem, kıpkırmızı kesildi. Sert bir şeyler söylemek istiyordu, fakat kendini zaptetti; sadece:
>
> — Teessüf ederim, İffet... Halis Paşa'nın oğlundan böyle çocukluklar beklemezdim, dedi.
>
> Cevap vermedim. Salonda sıkıntılı, ağır bir sükût hüküm sürüyordu. Bu defa da ağabeyim ihtiyatsızlık etti:
>
> — Bilmem, bu muzur fikirleri nereden alıyor? Vallahi ben, akıbetinden korkuyorum...
>
> Yine dayanamadım:
>
> — Sen kendinden kork, ağabey... Millet, kıyamete kadar uyuyacak mı sanıyorsun?
>
> Cahil bir sokak hatibi tantanasıyle söylediğim bu sözler, eniştemi âdeta kudurttu. Elleriyle türlü hareketler yapıyor:
>
> — Bu çocuk, ailemizi perişan edecek... Bunda hain bir Jön Türk ruhu var! diye köpürüyordu."[191]

Bir süre sonra İffet'in istediği olmuş, Meşrutiyet ilan edilmiştir. Ancak İffet'in sevinci kursağında kalmıştır. Çünkü saray paşası olan babası, ağabeyi ve akrabaları risk altındadır. Otoriteye karşı çıkmakla birlikte saray paşasının oğlu olan İffet, Meşrutiyet'in ilanıyla neye üzülüp neye sevineceğini kestiremez. Bir yandan yıllardır özlemini çektiği Meşrutiyet'e kavuşulmuştur ancak diğer yandan sarayda çalışan babasının durumuna üzülür. Görev icabı belli konumlarda bulunan insanların sadece siyasi konumlarından ötürü harcanması, hatta harcanan ilk insan olmaları da kahramanın bir ikilem yaşamasına sebep olmuştur. Üstelik Meşrutiyet kendisinden bekleneni gerçekleştirememiştir. Meşrutiyet'in tüm olumsuzlukları bitireceğini düşünen aydınlar hayal kırıklığına uğrarlar. Çünkü halk, Meşrutiyet'i de özgürlüğü de yanlış anlamıştır. Aydın bu noktada da halkla çatışır. Bu durum esere şöyle yansır:

> "Meşrutiyet'in ilânını Karamürsel'de haber aldım. Damlacık çiftliğinde şiddetli bir göğüs nezlesinden yatıyordum. Halam, beni üç gün zor zaptedebildi. Dördüncü gün, hasta hasta vapura

[191] **age**, s. 27

bindim. Nihayet, istediğim olmuştu. Mamafih, ümit ettiğim kadar sevinemiyordum. Babam, kardeşim, bütün öteki akrabalarımız saray mensubu idiler. Onlar, ne olacaklardı?

Vapur yanaşırken, rıhtımdan bir nümayiş kafilesi geçiyordu. Kalabalık mızıkalar, 'Yaşasın Hürriyet' diye haykıran sesler, dalga dalga bayraklar aklımı başımdan aldı. Bunlar, benim senelerden beri çocukluk, gençlik rüyalarımı dolduran şeylerdi. İçimde, ancak mucizeler karşısında durabilecek râşeler, sarsıntılarla kafileye karıştım. Şahsımı, varlık hissimi kaybetmiş, coşkun bir selin içinde bir damla su gibi kendimi bıraktım. Yürüdüm, yürüdüm, ta bir köşe başına kadar, kahrolmalarını Allah'tan istediğim müstebitler içinde Halis Paşa'nın ismini işitinceye kadar...

O vakit, ayrıldığımı farkettim, kafileden çıktım; geri döndüm.

Artık uzaklaşan, ne dediği farkolunmayan sesler, hâlâ: 'Kahrolsun Halis Paşa' diye bağırıyor zannediyordum.

Paşa babam gözümün önünden ayrılmıyordu. Hem de o kütüphanenin önünde: 'Ben hafiye değilim!' diye yemin ettiği dakikadaki düşkün haliyle..."[192]

Otorite yanlılarının eleştirildiği bir diğer roman *Harabelerin Çiçeği* adlı romandır. Ana karakter ve aydın tip Göz Doktoru Süleyman Kemal Bey'dir. Süleyman Bey, küçük yaşta evde çıkan bir yangında yüzü yanmış biridir. Arkadaşına başına gelenleri anlatırken çocukluğundan da bahseder. Zengin bir ailenin oğlu, bir paşa çocuğudur. Babası Sultan Abdülhamit'in yaverlerinden bir paşadır. Nişantaşı'nda bir konakta doğup büyümüştür. Teyzesinin kızı Seniha'yı sevmektedir. Ancak otorite yanlısı olan babası, sevdiği kızın babası olan Hilmi Bey'i hiç sevmez. Romanda bu duruma şöyle yer verilir:

"Seniha'nın babası askerî bir doktordu. Bize, çok seyrek gelirdi. Aklımda kaldığına göre, paşa babam onu sevmez, hatta onun yüzünden teyzemin bile, bize gelip gittiğini fena bir gözle görürdü. Bir gün ondan bahsedilirken şöyle demişti:

— Hilmi Bey, kıymetli bir adamdır. Fakat, değil mi ki sadakati yok, değil mi ki şevketmeap efendimize kem gözle bakanlardan…"[193]

Hilmi Bey, askerî bir doktordur ve otorite taraftarı değildir. Aydın bir kişiliktir. Yardımsever, şakacı ve iletişimi güçlü bir insandır. Paşa ise otorite yardakçısıdır. Romanda ikisi arasındaki çatışmaya da yer verir. Durumun farkında olan Süleyman, babası ile çatışırken Hilmi Bey'i yüceltir. Bu olay romanda şöyle kendine yer bulur:

"Sözün arkasını hatırlamıyorum. Fakat şevketmeap efendimize kem gözle bakan bu doktor kaymakamından korkmaya başlamıştım. Halbuki hala gözümün önünden gitmeyen şen, renkli çehresi, dolgun bıyıklarıyla onu o kadar severdim ki… Çok şakacı idi… Herkese isteyeceği ve anlayacağı gibi söz söylerdi…

Mesela; benimle ve Seniha ile çok kere koşmaca oynadığı olurdu. O, eve geldiği zaman, hizmetçiler, uşaklar saatlerce alıkoyarlar, dertlerini, hastalıklarını arkadaş gibi söylerdi. O da onları arkadaş gibi dinler, teselli ederdi. Öyle gürültülü ve tatlı bir gülmesi vardı ki, en hastalara, en dertlilere ilaç gibi tesir ederdi."[194]

---

[192] **age**, s. 29-30
[193] Reşat Nuri Güntekin, *Harabelerin Çiçeği*, İnkılap Kitabevi, 17. bs., İstanbul, s. 26
[194] **age**, s. 26-27

Süleyman, babasının otorite yanlısı olumsuz tavırlarını küçük yaşta farkeder. Bir gün babası ile Doktor Hilmi Bey tartışırlarken onları gizlice dinler. Paşa, doktorun söylediklerine çok sinirlenir, padişaha hafiyelik yaparak Seniha'nın babası Hilmi Bey'in Fizan'a sürgün edilmesini sağlar. Bu durum sevdiği kızdan uzaklaşmak zorunda kalan Süleyman'ı çok üzer:

> "Bir gün Seniha ile sofada oynuyorduk. Paşa babamın odasından birdenbire, sert kavga sesleri geldi. Kapının perdesinin arkasına gizlenerek dinledik. Paşa babam:
>
> — Olmayacak sözleri dinleyemem, dinleyemem, susunuz!...
> — Vukuat, pek yakın vakitte daha ağırlığını işitmeye seni sevkedecek paşa. Gözünü aç, kalbinde biraz insaftan eser kaldıysa memleketin halini düşünürdünüz. Koca devleti… diye söyleniyor, pek ağır, pek fena şeyler söylüyordu. "[195]

Süleyman Bey'in küçük yaşta konakta çıkan bir yangında yüzü yanar. Bu durumun sonucu olarak hasta yatağında yatarken babası padişahın yanından gelmiştir ve tek düşündüğü padişah ile ilişkisidir. Çocuğu hasta yatağında yatarken babası padişahla konuşmuş olmanın, padişahtan bir miktar yardım ve ilgi görmüş olmanın sarhoşluğu içindedir. Babası, oğlunun istikbalinden ziyade padişahtan aldığı yardımı ve iltifatı düşünmektedir. Bu durum romanda kendine şöyle yer bulur:

> "Bir akşamüstü, yine aynı oyunu oynamıştım. Annem, usulcacık kapıdan çıkarken, paşa babam, memnun; büyük bir sevinçle içeriye girdi. Üniformasından ve kordonlarından saraydan döndüğünü anladım. Annem, parmağını dudağına götürerek:
>
> — Sus paşa, çocuk uyuyor! dedi. O vakit, yavaş yavaş konuşarak başımın ucuna geldiler. Paşa babam; gayet karışık, rabıtasız, fakat meserret dolu bir tavırla şunları söylüyordu:
> — Ne saadet, ne büyüklük… Şevketmeap efendimizin huzuruna çıktım… Bir haftada, üç defa hastamızın hatırını sorduğundan dolayı arz-ı sadakat ettim… Hanım, sen anlamıyorsun… Şevketmeap efendimiz, herkesin hatırını sormaz… Konağın yeniden yapılmasına yardım için verdiği ihsandan başka, yüz elli altın da bu çapkın namına ihsan etti.
> Annem:
> — Neme lazım, dedi. O, hünkar yaveri olduğu zaman ne ihsanlar alacaktı."[196]

Süleyman Bey, Galatasaray Lisesi'nde okuduktan sonra eğitimine Fransa'da, Paris'te devam eder. Başarılı bir göz doktoru olur ama çocukluk aşkını hiçbir zaman unutamaz. Uzaktan uzağa onu hep takip etmektedir. Yıllar sonra Seniha ölür, Süleyman Bey ise Seniha'nın çocuklarını yanına alıp onları okutur, onlara sahip çıkar.

Reşat Nuri, *Miskinler Tekkesi* romanında zamanında maddi durumu çok iyi olan bir dilencinin hayatını anlatmaktadır. Otorite taraftarlığını ironik bir dille eleştiren yazar, topluma böylece bir ders vermeyi amaçlamaktadır. Romanda anlatıcı kahraman dilencilik yapmaktadır. Zengin bir aileden gelme kahraman, hayatın cilvesine uğramış

---

[195] **age**, s. 27
[196] **age**, s. 39

ve dilencilik yapmak zorunda kalmıştır. Dilenciliğin atalarında da farklı bir şekilde bulunmasını kahraman, talihin bir cilvesi olarak niteler. Otoriteden bir lütuf elde etmek için halkın düştüğü ironik ve komik durumlar iğneleyici bir dille anlatılır. Hatta sanatçıların, şairlerin bile kasidelerde padişaha, yetmezse devlet büyüklerine sanatını sevdirmek için övgü üzerine övgü düzmesi yazar tarafından iğnelenir. Atalarının yaptığı manevi dilencilik şöyle anlatılır:

> "Meselâ başımın kocamanlığından dolayı kendime en yakın saydığım Kocabaş Kazasker, gerçekten Sultan Mahmut'un gözbebeği hükmündeymiş. Konağında belki yirmi otuz halayık, köle, aşçı, 10 ayvaz vesaire barınırmış. Böyle olduğu halde bu mübarek adam Padişahın sofrasında kaymak gördükçe ellerini açarak dua edermiş: 'Allah ömr-i şahanelerini müzdad eylesin. Abd-i fakir ancak say-i devletinde kaymak tadıyor. Yoksa kaymağa el sürmek biz gibilerin haddine mi düşmüş?'
>
> Gene o büyük adam, Sultan Mahmut'un önünde kalan ekmek kırıntılarını yüzüne, gözüne sürerek toplar, sırf bu iş için yaptırılmış bir sedef kutuya koyarak dualar, senalarla el üstünde konağa getirirmiş. Ben, bu mesut devreye yetişemedim. Fakat yıllarca ailenin yeni doğan çocuklarına teberrüken tattırılan ilk dünya nimeti (Sakal-ı Şerif gibi kat kat işlemeli bohçalar içinde saklanan) bu padişah artıkları olmuştur. Yavrunun bütün ömrünce yiyeceği ekmek zahmetsiz ve sıkıntısız bir el ekmeği olsun diye.
>
> Benim yetiştiğim İkinci Abdülhamit zamanlarında bile ara sıra saraydan (adına resmen Sadaka-i Şahane denen) elli altınlık, yüz altınlık ihsanlardan gelir ve Karacaahmet'in meşhur Miskinler Tekkesi'nde olduğu gibi bütün aile, büyük sofada toplanarak 'âmin, âmin' çağırırdı."[197]

Osmanlı otoritesi ve özellikle II. Abdülhamit'in eleştirildiği romanlardan biri de *Ateş Gecesi*'dir. Romanda hiçbir suçu olmadığı halde otorite tarafından cezalandırılan Kemal'in hayatı anlatılır. Kemal, mühendis mektebinin ikinci sınıfında, on yedi on sekiz yaşlarında bir öğrencidir. Müdürün odasına çağırılırken sınavda kopya verirken yakalanmasından dolayı çağrıldığını düşünmektedir ancak müdürün odasında bir komiser onu beklemektedir. Henüz öğrenciyken, askerler tarafından alınır ve Harbiye Nezareti'ne götürülür. Bu durum esere şöyle yansır:

> "Dilim o kadar tutulmuştur ki, yukarıda yeni elbiselerimi giyer ve acele acele ötemi berimi toplarken yatakhane hademesiyle de konuşamıyorum.
>
> Nihayet Zaptiye Nezareti olduğunu ertesi gün öğrenebildiğim karanlık taş binanın kapısında duruyoruz. Geniş bir kapı kemerine asılı büyük bir fenerin ışığında iki tüfekli nöbetçi arasından geçiyoruz.
>
> Dolaplı, defterlerle dolu bir küçük odada çenesi bağlı bir genç zabit bana adımı, doğduğum yeri soruyor. Ben ona muşamba kaplı bir masa üstünde bunları yazdırırken arkadaşlarım kayboluyorlar ve artık bir daha görünmüyorlar."[198]

Başına neler geldiğini ancak ikinci günü sonunda kendisini ziyarete gelen babasından öğrenebilir. Bu durumun sebebi, yengesinin Veliaht Reşat Efendi'nin saraylılarından

[197] Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi,* İnkılâp Yayınevi, İstanbul, s. 9-10
[198] Reşat Nuri Güntekin, *Ateş Gecesi***,** İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 30

olduğu ortaya çıkınca ailenin diğer erkekleriyle birlikte sürgün edilmesidir. Ağabeylerinden biri Bağdat'a, diğeri Bingazi'ye ve Kemal de İzmir'in ilçesi Milas'a sürgün gönderilir. Olay, İkinci Abdülhamit döneminde geçer. Yazar bu durumu şöyle eleştirir:

> "O geceyi, ertesi geceyi, içinde bir demir karyola ile bir iskemle ve bir tahta dolaptan başka eşya bulunmayan yüksek tavanlı, uzun pencereli bir odada kendi kendime geçiriyorum. Kim bilir kim, dolabın gözünde 'Yeraltında Seyahat' diye eski ve kalın ciltli bir roman unutmuş. Kendimi meşgul etmek için durmadan okuyorum. Altın gözlüklü efendinin va'dine rağmen babam ancak ikinci gün öğleye doğru görünüyor. (…)
>
> — Kemal, diyor, Milas'a geldiğim vakit uzun uzadıya konuşuruz. Şimdi sana iki kelime ile işi anlatayım. Hakikaten merak edilecek bir şey değil!... Biliyorsun ki, Sabiha yengen, Veliaht Reşat Efendinin saraylılarındandır. Yengeni alırken bunun rıza-yi şahaneye mugayir bir şey olduğunu anlayamamıştık. Beni besbelli ihtiyar ve alil diye adam yerine koymamışlar. Fakat sizin, üç kardeş söylediğim yerlerde ikamet etmenize dair iradei seniye sâdır olmuş. Gittiğiniz yerlerde tamamiyle serbest olacaksınız. Bunları sana kulağında bulunsun diye söylüyorum. Fakat sen, sakın kimsenin yanında tekrar etme.
>
> O gün akşama doğru asker yüklü bir Hacı Davut vapuru ile İstanbul'dan hareket ediyorum ve babam vâdettiği halde nedense beni bir kere daha görmeye gelmiyor."[199]

Başına gelenlere bir türlü anlam veremeyen Kemal, Milas'a gider. Küçücük bir çocuk olmasına rağmen padişahı korkutmuş ve ceza almış bir politika mahkûmu olmasından haz duymaya ve büyüklenmeye başlar. Milas'ta tanıdığı kaymakam, Namık Kemal hayranıdır. Dönem içindeki Namık Kemal tesiri romanda da kendine yer bulur:

> "Romanda Kemal Murat'ı ilk gençlik yıllarındaki sürgün hayatı ve İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra da getirilmiş olduğu parlak mevkilerdeki hayatı anlatılır. Bu romanda yazar, on yedi on sekiz yaşlarında daha siyasetin ne olduğunu bilmeyen bir genci, sadece yengesi, Reşat Efendi'nin saraylılarından olması dolayısıyla II. Abdülhamit idaresine sürgün ettirerek padişahın devleti idare etme politikasının ne kadar yanlış olduğunu göstermeye çalışır. Kemal Murat'ın sürgün olarak Milas'a vardıktan sonra da bunun sebebini bir türlü anlayamaması, yukarıdaki fikri destekler. Kemal Murat, sadece padişahı korkuttuğundan dolayı önemli biri olduğunu düşünür. Hatta bu rolden zevk almaya ve büyük adam havası vereceğini düşündüğünden sigara içmeye başlar: ' … dudaklarıma hiç olmazsa bir sigara takmazsam benim büyümüş, koca devleti ürkütmüş bir politika mahkûmu olduğum nereden anlaşılacak…' İsmi bile devrinin idaresini korkutmaya yetmektedir. Adının Kemal Murat olduğunu öğrenen Milas kaymakamının ' Yani hem Kemal, hem Murat öyle mi? E sen bu akıbete iki defa müstahak olmuşsun çocuğum demesi bunu açıkça gösterir. Diğer taraftan bu cümle bize Jön Türkler arasında Namık Kemal'in bir hayli tutulduğunu da ifade eder."[200]

Yazar, *Ateş Gecesi* romanında halkın da aydınların da siyasi otoriteye, baskı ve zulme, düşünce ve ifade özgürlüklerinin kısıtlanmasına karşı olduklarını ancak boyun eğmek zorunda kaldıklarını belirtir. Dönemde yaygın olan hafiyelik, siyasi baskıya, aydınların susmasına ve itaat etmek zorunda kalmasına sebep olmaktadır. Eserde II. Abdülhamit,

---

[199] **age**, s. 31-32-33

[200] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s.109

baskıcı tavrı nedeniyle eleştirilmektedir. Romanda biri Milas'tan iki genç Avrupa'ya kaçar. Bunu üzerine yapılan yorumlar şöyledir:

> "Papaz ve muhtara göre, bu hareket padişah efendimize karşı affedilmez bir nankörlüktü. Fakat gariptir ki, vakayı anlatırken ikisinin de gözlerinin içi gülüyordu. (…)
>
> O zamanki sürgünler, gittikleri yeri uyandıran bir nevi münevver propagandacılardı. Fakat benim için tamamiyle tersine olmuştur.
>
> Edebiyat meraklısı kaymakam, sık sık Namık Kemal'den, Ziya Paşa'dan ve daha başka Tanzimat büyüklerinden şiirler okuyor, bunların manasını anlatmak bahanesiyle bana memleketin nasıl bir uçuruma doğru gittiğini açıkça gösteriyordu.
>
> Şunu da söylemeliyim ki, kaymakam, o zamana kadar daima ihtiyatlı ve üstü örtülü konuşmuştu. Adamcağız, fazla ileri gittiğini farkedince ürküyor, lüzumsuz tevillere sapıyor, memlekette olup bitenden haberi olmayan masum ve iyi kalpli padişaha dualar ediyordu.
>
> — O çocuklara kızıyor gibi görünmek benim vazifem icabıdır, diyordu. Allah esirgesin çapkınları bugün yakalasam bileklerine cayır cayır kelepçeyi basarım. Fakat yüreğim de yanar mı yanar ha! Doğrusunu istersen ikisi de elmas gibi gençlerdir. Kaçtıklarına çok iyi ettiler. Kaçanlar Avrupa'da bir cemiyet kurmuşlar, gazete çıkarıyorlarmış. Bütün devletleri bizim lehimize çevirmeye çalışıyorlarmış. Muvaffak olurlar mı, olmazlar mı o başka bahis... Fakat hiç olmazsa ellerinden geleni yapıyorlar. "[201]

Kemal'in babası bir gün Kemal'i ziyarete gelir. Halktan bir insandır ve halkı temsil etmektedir. Reşat Nuri Güntekin, halkın siyasete ve siyasi otoriteye bakışını onunla verir. Zihniyeti kaymakamınkine hiç benzememektedir. Otoritenin baskıcı tavırlarından o da nasibini almıştır. Kemal, babasına ülkedeki kötü gidişattan bahseder. Buna en iyi örnek olarak kendi düştükleri durumu gösterir. Kendisinin de bu Avrupa'ya kaçan gençler gibi politika işlerine karışmasını isteyip istemediğini sorunca Kemal'in babası kıpkırmızı kesilir:

> "— Bunlar nasıl lâkırdılar? Kimden öğrendin?
>
> — Yalan mı?
>
> — Yalan… doğru. Bilmem... Yalnız muhakkak olan şu ki, bunlar senin benim aklımızın ereceği şeyler değil. Binaenaleyh, zihnine böyle fikirler girmiş olmasına çok üzüldüm. Bilmelisin ki, böyle şeyler düşünmek ve söylemek her şeyi herkesten iyi bilen Şevketmeap efendimizin iradesine muhaliftir... Ona isyan Allah'a isyandır. (…)
>
> Kaymakam neticeye inanmamakla beraber, hiç olmazsa gençlerin bir parça çarpınıp çırpınmalarına taraftardı. Zavallı babamsa bunu da aklına sığdıramıyordu. Herhalde inkılâbı yapacak nesil bu değildi."[202]

Örneklerde de görüldüğü gibi yazarın aydın karakterleri, otoritenin yanında olmaktan ziyade, onu irdeleyen, araştıran, düşünen, yanlışlıklarını fark edip duyuran bir yapı sergiler. Bu durum genel aydın tanımına uygundur. Yazarın birçok eserinde yöneticilerin olumsuz tavırları açıkça sergilenmiştir. Bu durum *Gökyüzü* romanında da işlenmiştir. Romanda, ana karakter ve aydın tip, anlatıcıdır. Tıbbiyeyi yarım bırakmıştır.

---

[201] Reşat Nuri Güntekin, *Ateş Gecesi,* İnkılâp Yayınevi, İstanbul, s. 84-85
[202] **age**, s. 92-93

Romandaki zaman 1930'lu yıllardır. Yani olaylar Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanmıştır. Yazar geriye dönüş tekniği ile de geçmişini de anlatır. Anlatıcı, babasını sekiz yaşındayken kaybetmiş, annesini ise hiç tanımamıştır. Üst düzey bir devlet görevlisi olan amcasının konağında büyümüştür. Anlatıcı, amcasını istibdat idaresine hizmet etmekle eleştirir. Siyasete ilgisi küçük yaşlarda başlamıştır. Her yerde politikadan, dinden bahseder. Amcasının bu konudaki nasihatlerini dinlemeyerek onu korkaklıkla suçlar. Abdülhamit aleyhinde takındığı olumsuz tavır, başına büyük işler açar. Bir Jurnal sonucu tutuklanır ve Trablusgarp'a sürgün edilir. Orada dört sene kalır. Trablusgarp'ta da Abdülhamit aleyhinde konuşmaktan geri duramayan anlatıcı kahraman, Fransa'ya, Jön Türklerin yanına kaçmaya karar verir. O zamanlar İstanbul'daki aydınlar Avrupa'ya kaçıp Fransa'da buluşmaktadırlar. Anlatıcı için doktorluk geride kalmış, kendini politikaya adamıştır. Uzun bir süre sonra ülkede Meşrutiyet ilan edilir ve anlatıcı memlekete geri döner. Ancak Meşrutiyet, kendisinden beklenenleri verememiştir:

> "On bir yıl süren ayrılıktan sonra, Meşrutiyet'in ilanıyla memlekete döner. Memleketi kurtardıklarını düşünürken, her köşede yeni kurtarıcıların türediğini; nutuklar, çalgıcılar, renk renk gazetelerle bir kör dövüşünün başladığını görür. Herkes hürriyet havarisi kesilmiştir. O da kendisine göre bir parti hayali kurar. Bu parti '… ilim akademisi gibi hep seçme âlimlerden, filozoflardan…' oluşmuştur ve ' içinde cahil, aptal, küstah, mazisi bozuk, karakteri zayıf adam bulunmayacak…' tır. Bu partide, yalan, riya, haksızlık, tehdit, şantaj olmayacaktır."[203]

Burada aydınların acemi ve ukala tavırlarının olumsuzluklarından bahsetmektedir. Aydın kişiler hayal dünyasında yaşayan insanlar değil, tam tersine ayakları yere basan, geleceği öngören insanlar olmalıdırlar. Aydınların sağda solda başarıyla nutuk vermekle iyi bir politikacı olacaklarını düşünmeleriyle yazar alay eder. Çünkü halkın politikaya bakışı çok farklıdır. Kahramanın arkadaşı Ahmet Rıza, onun memlekete faydalı olabileceğine inanmakta ve İttihatçı şefleriyle yapılan toplantılara onu da götürmektedir. Bu toplantılarda yaptığı, fikir cambazlığından başka bir şey değildir. Konuşmasıyla insanları oldukça etkilese bile konuşmalarını bir neticeye, bir karara bağlayamaz.

Reşat Nuri'nin eserlerinde Jön Türklüğün olumlu tarafları verilse bile, birçok aydın kahramanı Jön Türk olsa bile yazar, onların da olumsuz yönlerini belirtmekten ve onları da eleştirmekten geri duramaz. Örneğin Jön Türk aydınları, Meşrutiyet'in ilanından sonra idareyi ele aldıklarında da iyi bir idare adamı olamazlar. Ateş Gecesi romanı buna örnektir. Gökyüzü romandaki anlatıcı kahramanın yakın arkadaşı Mükerrem de bir Jön

---

[203] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 115-116

Türk aydınıdır. Mülkiyeden mezun olmuştur ama Mükerrem de kendini ispirtizmaya vermiş, boş işlerle uğraştığı için yazar tarafından eleştirilmiştir.

Sonuç olarak Reşat Nuri'ye göre aydın, otoritenin hükmü altında değil, otoritenin üstünde, sürekli onu kontrol eden, çıkarları için ona boyun eğmeyen bir karakter olma vasfına sahip olmalıdır. Ve halkın otoritenin elinde oyuncak olmasına engel olmalı, halkı bu konuda sürekli uyarmalı ve tetikte olmalıdır. Yazarın tüm aydın kahramanları bu vasıfları bünyesinde taşımaktadır.

3.2.2. Cumhuriyet

Cumhuriyet, ulusun egemenliği kendi elinde tuttuğu bir yönetim şekli olarak tanımlanır. Cumhuriyet sadece bir yönetim şekli değildir. Bu çalışmada ele alınan Cumhuriyet kavramı, Cumhuriyetçilik; temeli Atatürk ilke ve inkılâplarına dayanan bir ideolojidir. Bu ideolojinin en temel hedefleri, halkın kendi kendini yönetmesi, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasıdır. Atatürkçülük, yani Kemalizm birtakım ilkeleri ve politikası olan bir ideolojidir. Ulusal, laik ve modern bir siyaset, bir zihniyettir. Altı büyük ve önemli ilkeye dayanır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ideolojisi olarak kabul edilmektedir.

Türk toplumunda Cumhuriyetle birlikte başlayan çağdaşlaşma süreci, içinde bulunulan zaman diliminin gerektirdiği yaşam biçimini uygulamayı kapsar. Günümüze değin süregelen bu zaman dilimi bir takım değişimler, dönüşümler ve yenilikler gerektirmektedir. Bu sebeple Atatürk inkılâplarının temelinde çağdaşlaşma yatar. Cumhuriyet dönemi, Türk toplumunun inanılmaz bir hızla dönüşüme uğradığı bir dönemdir. Savaş bitmiş, toplum, yeni bir idare şekliyle karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyet'in ilanının ardından, yapılan devrimler ve bu devrimlerin toplumdaki etkisi, yarattığı dönüşüm topluma idealist, hür fikirli, vatanperver aydınlar kazandırmıştır. Yıllarca çağ dışı yaşamak zorunda bırakılmış olan halk, inkılâpları anlama ve uygulama noktasında sıkıntı yaşamıştır. Aydın, Cumhuriyetle birlikte toplumsal yaşamda meydana gelen siyasi ve sosyal değişimlerin, yeniliklerin öncüsü, tanıtıcısı ve benimseticisi olur. Aydın, çağ dışı, çağa sırtını dönmüş bir kişilik olamaz. Aydın, çağın gerektirdiklerinin farkında olan ve fark ettiren insandır. İşte bu noktada Cumhuriyet aydınlarının temel vazifelerinden biri, bu ilke ve inkılâpları halka tanıtmak, halkın bunları doğru anlamasını sağlamaktır. Reşat Nuri Güntekin, kendisi de Cumhuriyet ve inkılâp taraftarı bir yazardır. Reşat Nuri, kendisi de bir Cumhuriyet aydını olarak Cumhuriyet

ideolojisine, Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı bir insandır. Eserleriyle de bunlara desteğini sürdürmüştür.

Bu bölümde ele alınacak olan Cumhuriyet aydınları iki grupta incelenir. Birinci gruptaki aydınlar, hazırlayıcı aydınlardır. Cumhuriyeti ve onun temel değerlerini hazırlayan, bu değerler için ölümü dahi göze alan, Cumhuriyet ilan edilmeden önce yazılmış romanlardaki aydınlardır. İkinci grupta yer alan aydınlar ise büyük oranda Cumhuriyet kurulduktan sonra yaşayan, Cumhuriyet sonrasını anlatan romanların aydın kahramanlarıdır ki bunlar da Cumhuriyet sonrası Türk toplumunun sıkıntılarını dile getiren aydınlardır.

Cumhuriyet'in hazırlayıcı aydınlarından biri olan *Çalıkuşu* romanındaki Feride, kendisini Anadolu'ya adamış örnek öğretmen aydın tipidir. Bu öğretmenler, Cumhuriyet sonrasında kurulmak istenen toplum yapısının temel kurucu insan tiplerinden en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yüzyıllardır oluşan kemikleşmiş bir sosyal yapının ancak eğitim yoluyla kırılabileceği ve bunun da batılı pozitif bilgiyle kendisini yetiştirmiş öğretmenlerle mümkün olabileceği düşünülmüştür.[204] Feride, çağının genç kızlarına örnek olmuş, aydın genç kızların Anadolu'ya geçmesini sağlamıştır. Çalıkuşu'nun Türk toplumu üzerindeki etkisini İnci Enginün şöyle anlatır:

> "Çalıkuşu, nesiller boyu öğretmenlik mesleğini yüce kılarak genç kızlara örnek olmuş, ülkü aşılamıştır. Bu belki de eserin asıl mahiyetinden farklı bir yorumudur, ama Çalıkuşu tam Milli Mücadele yıllarında yayımlanmıştır. Yunan işgali altındaki İzmir ve civarındaki durum ile savaş dolayısıyla okulu askerî hastane hâline getirilen Feride'nin hastabakıcı olarak askerî doktorun yanında çalışması, Anadolu'nun perişan hâlini anlatması, esere bir güncellik eklemiş ve çok hassaslaşmış olan o dönemin okuyucularında büyük bir etki uyandırmıştır."[205]

Cumhuriyet'in hazırlayıcı veya geçiş dönemi aydınları diyebileceğimiz aydınlardan bir kısmı, Anadolu'nun ve insanının kurtuluşu için, yeni Cumhuriyet değerlerinin toplumda yer edebilmesi için kendilerini feda etmişlerdir. Buna örnek olarak *Yeşil Gece* romanının ana karakteri Ali Şahin gösterilebilir. Cumhuriyet'ten hemen önceki dönemin anlatıldığı romanın sonunda Anadolu'da idealist bir öğretmen olan Şahin Efendi, Milli Mücadele'de uzun süre Yunanlılara esir düşer. Uzun yıllar sonra, çalıştığı, aydınlanması için mücadele ettiği kasaba olan Sarıova'ya kavuşur. Sade düşmandan değil yeşil gecenin karanlığından da kurtulan sevgili Sarıovası'na. O, esirlikten kurtulup yola

---

[204] **age**, s. 271-272

[205] İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı,* Dergah Yayınları, 4.bs., İstanbul, Ekim 2003, s. 261

çıkıncaya kadar hilafet kaldırılmış, medreseler, tekkeler kapanmış, Sarıova'daki türbe kandilleriyle beraber yeşil gece de müebbeden sönmüştür. Arabayla ovadan geçerken tarlalarda geniş hasır şapkalı erkeklerin çalıştığını görür. Halbuki on küsür sene evvel Sarıova'ya ilk gelişinde aynı yerlerde abani, yahut yemeni sarıklı adamları güneş altında ter dökerken görmüştür. Hâsılı, onun istediği ve düşündüğü şeyler tasavvurundan çok daha az bir zaman içinde hakikat haline gelmiştir. Taassubun liderlerinden olan Eyüp Hocalar, Zühtü Hocalar, Sarıova sokaklarında azgın arılar gibi uğuldayarak dolaşan softa grupları; başlarındaki fese, dillerindeki yenilik iddiasına rağmen onlardan daha softa olan büyük memurlar, Hacı Emin gibi altmışından sonra tövbekâr olmuş eski eşkiyalar ve derebeyleri sonsuza dek mağlup olmuştur. Hâsılı, beklediği büyük inkılâp olmuştur. Ömrünün kalan kısmını çok cevrini çektiği, fakat evvelce bedbahtlığı, şimdi de saadeti için ölürcesine sevdiği Sarıova'ya adayacaktır. Kendi eseri olan "Emir Dede" mektebinde memleketin yeni nesillerini daima daha iyiye ve daha doğruya götürmeye çalışan bir mütevazı ilk mektep muallimi olmaktan başka hiçbir şey istemeyecektir.

Şahin Efendi, yeni yapılan kasabaya bir fatih azametiyle girer. İlk olarak Maarif Müdürlüğü'ne gider. Şahin Efendi, Maarif Müdürü'ne derdini nasıl anlatacağını düşünürken içeriye melon şapkalı bir adam girer. Kasabanın yobazlarının başı olan Eyüp Hoca yine işbaşındadır ama bu sefer bambaşka bir görünümle… Şahin Efendi onu görünce şaşırır. Eyüp Hoca, Maarif Müdürü'nü önemli bir şey söyleyeceğini belirterek dışarı çağırır. Eyüp Hoca, yeni Maarif Müdürü'ne Şahin Hoca'yı Yunanlılara hizmet eden bir kişi olarak gösterir. Onlar, kapının arkasında konuşurlarken, Şahin Efendi, yeşil gecenin kâbusundan kurtulan Sarıova'da bu yarasanın ne işi olabilir, diye şaşkın şaşkın düşünür. Şapkasını çıkarmaya lüzum görmeden odaya girmesine, Maarif Müdürü'nü bu kadar hâkim ve lâubali bir tavırla müfettişler odasına çağırmasına göre onun Sarıova'da yalnız işi değil, nüfuz ve ehemmiyeti de olmalıdır. Şahin Efendi'nin ilk hayreti büyük bir korkuya dönüşmeye başlar. Bu adamın Sarıova'da hâlâ büyük bir nüfuzu varsa kendi halini düşünür. Eyüp Hoca, şimdi Maarif Müdürü'ne ihtimal- ihtimal değil muhakkak- kendisinden bahsetmektedir. Bu merakı uzun sürmez. Tekrar müdürlük odasına döndükleri zaman derhal uydurulduğu belli olan bir arsa meselesinden konuşuyor gibi yaparlar. Eyüp Hoca, Şahin Efendi'ye soğuk bir selam verip dışarı çıkar. Maarif Müdürü çatkın bir çehre, sert bir sesle kim olduğunu sorar. Şahin Efendi Emir Dede'nin başmuallimi olduğunu söyler. Genç Maarif Müdürü, onu işgal zamanında sarık sararak Yunan hizmetine giren hoca olmakla suçlar, Yunanlılara hizmet eden birine görev

veremeyeceklerini söyler. Şahin Efendi bunları duyunca şaşkınlıktan çıldırır, bağıra bağıra kendini müdafaa etmek ister. Fakat Maarif Müdürü, onu dinlemeye lüzum görmeden eliyle kapıyı gösterir. Muallimliği aklından çıkarmasını, bu mesleğin bundan sonra ancak temiz vicdanlı ve yeni fikirli insanlar için olduğunu söyler.

Şahin Efendi bu ilk darbenin tesirinden kendini pek çabuk kurtarıp kendini anlatmaya çalışır. Fakat eski muarızları onun çok aleyhinde bulunurlar. Bir zamandan beri "Sarıova" gazetesinde "Medresenin İçyüzü" diye uzun bir yazı yazmakta olan Müderris Zühtü Efendi, Şahin Efendi gibi köhne medreselileri temiz bir mazileri bile olsa bugünün fikirlerini kavramaktan aciz oldukları, binaenaleyh mekteplerde hocalık edemeyecekleri kanaatinde bulunduğunu söyler. Sarıova havalisindeki yol ve köprüleri yapan bir şirketin mümessili olan Cabir Bey, vatanın sıkıntılı zamanında hizmetten kaçan bu adamın Sarıova'ya ayak basabileceğine hayret eder. İhtiyar Hacı Emin ise Şahin Efendi'ye sokakta rast gelirse kendini tutamayacağını, istemediği halde bir vak'a çıkaracağını, gezdiği, yürüdüğü yerlerde söylemeye başlar.

Yazar bu bölümde, zamanında yenilik aleyhtarlarının yönetim değişince nasıl ağız değiştirdiklerine, nasıl ateşli bir inkılâpçı haline geldiklerine okuyucunun dikkatini çekmektedir. Şahin Efendi, nihayet derdini anlatmaktan ümidini keser. Bir akşam, ortalık kararıktan sonra eşyalarını toplayıp Sarıova'dan ayrılır. Bir müddet yürüdükten sonra bir dört yol ağzına varır. Bu yol devam ettiği müddetçe mütemadiyen ağlamış, gözlüğünün camları yaşla dolmuştur. Yükünü yere bırakarak mendilini çıkarır. Gözlerini ve gözlüğünü siler. Arkasından kaybolmaya başlayan Sarıova'nın hafif ışıklarına son bir defa bakar. "Çok doğru söylemişler… İnkılap denilen şey bir günde olmuyor" diye düşünür:

> "Cumhuriyet'in hemen öncesinde bulunan veya Cumhuriyet yıllarına da taşan, Cumhuriyet'in getirmek istediği yeni değerleri yeterince anlayamayan veya yolundan saptıran ya da anlamış görünüp kendi çıkarlarına kullanan aydınlar, genellikle ya medrese kökenli aydınlar ya da aşırı batı hayranı aydınlardır. Birinci grubun başında Yeşil Gece romanındaki Hafız Eyüp ve Müderris Zühtü Efendi gelmektedir. Osmanlı Aydınları başlığı altında da yer verdiğimiz bu aydınlar, Cumhuriyet öncesinde Sarıova'da idareyi, eğitimi, halkı ele geçirmiş ve dini duygularını istismar ederek, kendi çıkarlarını kullanmaktadırlar. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından ve Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da yine meydanda onlar vardır. Fakat bu kez sadece kılık değiştirmişlerdir."[206]

Yazar romanın sonunda gelinen durumun sebebini yine romanın içinde anlatmaktadır: "Zaten kafaları değiştirmeden idareyi değiştirmek öyle pek tamah edilecek bir netice

---

[206] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 212-213

vermiyor.”[207] demektedir. Beklediği inkılâbın gerçekleşmesi için yani inkılâpların topluma yerleşmesi, doğru anlaşılması için uzun bir zamana ihtiyaç olduğu kanaatine varır:

> “Cumhuriyet’in ilk yıllarını anlatan romanlarda, aydınlar genellikle inkılâpların beklenen etkiyi yapmadığını veya bunların yanlış yorumlandığını söylerler. Yeşil Gece’de Ali Şahin, yeni bir devrin ve yeni bir insanın mücadelesini yaparken Yunanlılara esir düşmüştür. Esaretten döndüğünde gördüğü manzara öncekinden pek farklı değildir. Çünkü yüzyıllardır ülkenin sefalet içinde yaşamasına sebep olan Eyüp Hocalar, Zühtü Efendiler, kılık değiştirerek yine varlıklarını ve iktidarlarını devam ettirmektedirler.”[208]

Şahin Efendi, kasabayı terk ederken bir miktar yürür ve sonra bir yol ayrımına varır. Yol, burada dörde ayrılmaktadır. Nereye gideceğini kararlaştırmamıştır. Karanlıktan bir ilham bekler gibi uzun uzun ileriye bakar. Nihayet: “Şu ortadakini tutarsam beni zaferin ve inkılabın doğduğu yere götürür. Orada derdimi nasıl olsa anlatırım.”[209] diye düşünür. Bu cümle aydınlara verdiği son ve en önemli ipucudur. Bu cümleden yola çıkarak aydının her zaman orta yoldan gitmesi gerektiği düşünülebilir. Zaferin ve inkılabın doğduğu yer Ankara’dır. Bu ümit, ona bütün neşesini ve bedbinliğini iade eder. Bohçasını, kitaplarını, testisini tekrar eline alır. Şimdiden esmeye başlayan serin rüzgâra karşı pardösüsünün yakasını kaldırarak yola düşer. Ali Şahin, Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki değişmenin de beklenen yenilikleri taşımadığı düşüncesindedir. Çünkü Cumhuriyet öncesinin ilerlemeye engel olduğu düşünülen bütün zihni anlayışları, kılık değiştirerek Cumhuriyet’ten sonra da devam etmektedir.

Cumhuriyet’in aydın öğretmenlerinden biri de *Acımak* romanının kahramanı Zehra’dır. Zehra, hurafe ve hayal ile mücadeleye kendisini adamış bir öğretmendir. Öğrencilerine sadece bilimin en olumlu doğrularını öğretmek ister. Öğrencilerini pozitif bilimin ışığında aydınlatır. Bu öğretmen aydınların ortak tarafı, halkı, aydınlatılması gereken yığınlar olarak görmeleridir. Halkın hiçbir şey bilmediği; bilgilendiğinde, aydınlandığına, medenileştiğine ve geliştiğine inanan aydın, kendilerini halk karşısında görevi bulunan insan olarak görmeye başlar.

Yeşil Gece romanında olduğu gibi *Eski Hastalık* romanında da Cumhuriyet inkılâbının zamanla ilk heyecanını, ilk etkisini kaybettiği vurgulanır. Bu yeni hayat içerisinde eskinin alafranga Şevket Bey gibi dejenere tiplerinin yer almaya başladıkları, aradan geçen beş, altı sene sonunda bu alafranga eski diplomatın Cumhuriyet idaresinde de

---

[207] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece***,** İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 64-65
[208]Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 290
[209] Güntekin, **age,** s. 249-250

kendisine yer bulduğu görülür. Bununla birlikte Cumhuriyet'in heyecanını içinde taşıyan, yenileşme ve gelişim arzusunda olan Yusuf karakteri de örnek bir Cumhuriyet aydını olarak romanda kendine yer bulur:

> "Miralay, Yusuf'un harbden sonra kendini siyasî hırslara kaptırmasını, toprak işlerini bütün ağırlığıyla ihtiyar anasına yükletmesini daima tenkid etmişti. Onun, yaptığı acı tecrübeden sonra hâlâ da uslandığına inanmak içinden gelmiyor: "Sen rahat duracağa benzemiyorsun. İçin için kaynıyorsun" diye ona takılıyordu.
>
> Yusuf, bu meselenin münakaşasında gayet sert ve titizdi:
>
> "Maksadım, yine hizmetti. Memlekete yeniliği sokmak, hemşehrilerimi insanca yaşamağa alıştırmaktı. Anlamıyorum niçin bana inanmak istemiyorsunuz?" diye kumandanına âdeta çıkışıyor, bundan sonra kendini yalnız toprak işlerine vereceğini şerefi üzerine yemin ediyordu.
>
> Yusuf'un memlekete hizmet arzusu, çok samimî idi. Zaten bu noktadan Miralayın da şüphesi olamazdı. Fakat buna mukabil, artık idare ve politika işlerinde gözü olmadığı hakkındaki müdafaaları acemice idi. İçindeki yükselme hırsı sönmemişti. Vaktiyle belediye reisliği koltuğunda gördüğü rüya, hâlâ bütün hızıyla devam ediyordu.
>
> Çiftlik için yaptığı parlak ve nümayişli projeler, yine aynı hedefe erişmek için tutulmuş bir başka yoldan ibaretti."[210]

Yazarın bazı eserlerinde Cumhuriyet değerlerine sahip çıkan aydın kahraman ile bu değerleri anlamayan, yanlış anlayan halk arasındaki çatışma işlenir. Örneğin *Gökyüzü* romanında bir grup ispirtizmacı insandan bahseder. Üstelik bunlar içinde fizik hocaları, hukuk âlimleri, inkılâp ruhunu kuvvetle taşıması gerektiğine inandığı genç öğretmenler de vardır. Hepsi toplumda belli bir yer edinmiş bu insanlardan en çok öğretmen olan eleştirilmiştir. Çünkü Cumhuriyet idealini taşıyacak, aktaracak olan en önemli meslek öğretmenliktir. Bu eserde Cumhuriyet'in özellikle öğretmenlerden beklediği bazı davranış biçimlerinden bahsetmektedir:

> "Biz alayın en arkasından yürüyorduk. Sevim, benim koluma girmiş, kâh benim topallamamla, kâh öndekilerle eğleniyordu:
>
> — Bunlar gökyüzü yolcuları değil mi? Şimdi ruhlar mı, cinler mi neyse onları görecekler… Mükerrem, bu gece yeryüzündeki eviyle dükkanları gibi ahreti de sigortaya koyuyor. Hepsi neyse ama ben, en ziyade şu Ürkmez midir, Yılmaz mıdır nedir… O genç mektep hocasına acıyorum. Gündüz mektepte çocuklara ' biz genç Cumhuriyetin genç çocukları… Karanlığı yıktık, taassubu kestik, hurafeyi astık. Bir elimizde inkılâbın bayrağı, bir elimizde yeni bilgilerin meşalesi, nereye gidiyoruz, biliyor musunuz?' diye kimbilir ne edebiyatlar yapmıştır? Gündüz yeni fikre, gece meczup fizik muallimiyle elektrikçi şeyhin peşinde gökyüzüne… Hadi canım, bu kadar maskaralık olmaz!..."[211]

Yazar, bu eserle anlatıcı kahraman vasıtasıyla Cumhuriyet ideolojisinin toplumda hemen yer etmediğine dikkat çeker. Cumhuriyet'in ilanından seneler sonra hurafeye, periye, büyüye, tütsüye çoktan savaş açılmış olmasına rağmen insanlar, geceleri

---

[210] Reşat Nuri Güntekin**,** *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 4. bs., İstanbul, s. 80-81
[211] Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü***,** İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 83

tavanlardan yağan şekerlere, tütsülere, ispirtizmalara inanmaktadırlar. Anlatıcı kahraman, bütün bunlar karşısında dünya biliminin ve Cumhuriyet davasının tek müdafaacısı olduğunu düşünür. Fakat Sevim'in tedavi edilemeyen hastalığı karşısında boyun eğer ve o zamana kadar fikrine aykırı bulduğu gayrı tıbbi usullerin anlatıldığı Tabiatın Esrarlı Kuvvetleri, Tedavi Mucizeleri gibi kitapları okur, batıl inançlara yönelir.

Kavak Yelleri romanında da Cumhuriyet ve onun getirdiği değerler işlenmiştir. Eser, Cumhuriyet sonrası Türk toplumunun yaşayışını, sıkıntılarını anlatan bir eser olması ve döneme ışık tutması bakımından çok önemlidir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Anadolu'da toplum yaşantısında görülen değişiklikler ve Atatürk devrimlerinin toplum üzerindeki etkisi, halkın bu devrimlere bakışı ve yorumlayışı da işlenir. Romanda Anadolu'da görev yapan Doktor Sabri'nin hayatı anlatılır. Sabri, Cumhuriyet yanlısı bir aydındır. Yazar bunu Sabri'nin partililerle yaptığı konuşmanın ardından partililerce kendisine şöyle söylenir:

> "Elimi göğsümün üstünde, insan namusunun merkezi farzedilen noktaya koyarak söylediğim sözlerden genel sekreter de memnun olmuştu. İri sesiyle:
>
> — Varol kardeş, dedi. 'Cumhuriyet fazilettir' dediğimiz zaman biz daima kurtuluş savaşımızı takip eden kalkınma savaşımızın sizin gibi adsız kahramanlarını kastetmişizdir."[212]

Sabri'ye söylenen bu sözlerden Sabri'nin Cumhuriyet'e destek verildiği görülmektedir. Sabri, Anadolu'da geldiği kasabanın yerlisi olan bir kızı sevmektedir. Bu kız, kasabanın eczacısı olan Hacı Müslim Bey'in kızı Celile'dir. Celile, Ankara'daki teyzesinin yanında lise tahsili görmüş eğitimli bir kızdır. Celile bir gün rahatsızlanır ve Sabri'yi çağırılar. Celile'ye kocakarı ilaçları uygulamışlardır. Babası bunu görünce çok sinirlenir. Çünkü fen adamları Cumhuriyet değerlerine sahip çıkmakta ve bilimin yol göstericiliğine inanmaktadırlar:

> "Beni kısa bir müddet kapıda bekletmeleri Karabağlı Yenge'nin, hastanın sırtına keten tohumu lapası koymasından ileri geliyormuş. Hacı Müslim Bey:
>
> — Canım efendim, sırası mı kocakarı ilaçlarının Allahasen… Defet onların hepsini, diye yengeye çıkıştı ve kızının açık sırtını görmemem için beni karşı duvara asılı bir Acem basmasını seyre götürdü. Bir yandan da söylenmeye devam ediyordu:
> — Kocakarı ilaçlarını fen adamlarının evinden bile defedemezsek vay gidi bu milletin başına… Sanki böyle bir tedbire ihtiyaç olsa ben takdir ederek eczaneden bir hardal yakısı getiremezmişim gibi…"[213]

---

[212] Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 63
[213] **age**, s. 231

Cumhuriyet'in ilanıyla beraber Anadolu'daki yaşam hareketlenmiş, salon toplantıları, salon oyunları, balo, danslı eğlentiler toplumda kendini göstermeye başlamıştır. Roman kahramanı Sabri, Celile ile evlenir ancak karısı kıskanç bir kadındır. Cumhuriyet kadına toplumda, topluluklarda yer almayı bir çeşit vazife olarak bildirmişse de Sabri'nin karısı Celile, bu toplantılardan hoşlanmamaktadır. Celile bu toplantılara katılmasa da toplumda kadınlı erkekli toplulukların olması Cumhuriyet değerlerinin halkta yavaş yavaş yerleşmeye başladığını göstermesi açısından dikkat çekicidir:

> "Celile kıskanç bir kadındı. Fazla zeki olmamakla beraber genç kadınlarla ahbaplık etmeme mâni olmak için onun düşündüğü şeytanlıkları şeytanın kendisi düşünemezdi. Cumhuriyetin ilk senelerinde dans hastalığı ve kadınlı erkekli aile toplantıları modası her yer gibi bizim kasabayı da sardığı zaman, bunların bizim eve girmemesi için ne yaptığını hâlâ anlayamamışımdır. Halbuki kasaba münevverlerinin başında gelen bir fen adamı memur için bu, bir parça resmî bir inkılâp vazifesi idi. İlk zamanlarda biz de bazı aile toplantılarına ve yıllık Cumhuriyet Balosu'na gidiyorduk. Ben, bir yandan meslek icabı, bir yandan da herkesçe sevilip sayılan babayani bir adam olarak öteden beri kadın, erkek farkı gözetmem. Celile, bu toplantılarda bazı açıkça latifelerle kadınları etrafıma toplayıp güldürmemden pirelendi ve vetoyu bastırdı."[214]

Cumhuriyet'in ilk yılları ideallerin zirvede olduğu yıllardır. Yeni yeni projeler, yeni yeni planlar, yıkıp yeniden yapmalar, kısacası hayallerin en çok kurulduğu bir dönemdir. Ancak hayallerin gerçeğe dönüşmesi pek o kadar kolay olmamıştır. Kasabaya bir otel yapılması planlanır. Cumhuriyet'ten sonra ilk hızla kasabada modern bir otele başlanmıştır. Bunun sıcak ve soğuk sulu odaları, lüks bir lokantası olacak, hatta ilerde bir caz bile temin edilecektir. İlk önce, kasabanın yüzünü ağartacak, hatta modern hayat yolunda ona önayak olacak hemen hemen resmî bir kurum gibi tasavvur edilmiştir. Vilayetten ve hatta Ankara'dan geniş yardımlar vaat edilir. Ama bu iş de başarıyla sonuçlanamaz. Ancak Cumhuriyet'le birlikte yapılan yeni istasyon parkında artık insanlar eşleri ve çocuklarıyla dışarı çıkabilmektedir. Hatta bir parça alkol bile alınabilmektedir:

> "Yeni Park Gazinosu'nda kasabanın meşhur karadut şerbetiyle beraber, bir parça da içki içilir. Sonra kasabada henüz elektrik bulunmadığı halde yeni istasyonun küçük bir dinamosu vardır ve ağaçlarla havuzun şadırvanındaki ampuller, uzun yaz akşamlarında havada daha epeyce aydınlık varken billur gibi yaktırılır. Belki bunların da biraz yardımıyla bu saat parkın müstesna bir canlılık saatidir. Böylece en ağırbaşlıların dilleri çözülür, havuzun başındaki çınara asılı radyo hoparlörünün durmadan gürültü etmesi, seslerin ve onun neticesi olarak da heyecanın gitgide yükselmesine sebep olur. Politika münakaşaları ve birbirine yapılan şakalar bazen dayaklı kavgalara meydan açacak derecede canlanıp kızışır."[215]

Romanda Sabri'nin en yakın arkadaşı müftüdür. Devrimler etkisini en çok din adamları üzerinde gösterir. Din adamlarının yaşayışındaki, zihniyetindeki değişimi müftü

[214] **age**, s. 68-69
[215] **age**, s. 8

karakteri ile görmek mümkündür. Cumhuriyet'le başlayan irtica ile mücadelede mesleğinden dolayı epey sıkıntı yaşamış, bu da onu vesveseli bir adam haline getirmiştir. Bu vesvese onu herkesten daha Cumhuriyetçi, herkesten daha inkılâpçı yapmıştır. Cumhuriyet'le birlikte değişen yaşam koşulları okuyucuya şöyle sunulur:

> "Müftü, zeki ve aynı zamanda da vesveseli bir adamdır. Vilayetin bir yerinde faili yakalanamayan bir irtica vakası çıkar da, resmî sıfatından dolayı kendini yakalarlar korkusu ile bizden daha inkilâpçı bir insan olmuştu. Yıllık Cumhuriyet Balosu'nu asla kaçırmaz, dansa kalkmazsa da eliyle, ayağıyla mızıkaya tempo tutar ve limonata bardaklarını içki kadehi gibi tokuşturarak fevkalade neşeleniyor görünür. Hatta eski güzel sakalını bile birkaç günlük uzunca bir traş seviyesine indirmiştir. Sonra yine aynı endişe ile bazı kelimelerin daima Frenkçelerini kullanır. Hükümete gabina, kasabadaki ilk mektep hocalarına profesür, sulfatoya besbelli kelimeyi Türkçe sandığı için, kinin der. Fakat yeni icatların hepsine dair Kur'an'da ve daha başka din kitaplarında işaretler bulmak huyundan da vazgeçemez."[216]

Cumhuriyet'le birlikte öz kaynaklarımıza dönüş göze çarpmaktadır. Türk Dil Kurumunun kurulmasının ardından dilde sadeleşme, öz Türkçe kelimeler ve ifadeler bulma, bunları kullanma faaliyetleri de göze çarpmaktadır. Reşat Nuri, kendisi de öz Türkçe kullanmanın önemine inanan bir yazar olarak dilde meydana gelen değişimin toplumsal değişimin öncüsü olacağının mesajını satır arasında vermiştir. Bu dönemde Türkçe'ye verilen önem artmış, Cumhuriyet'in Türk diline kazandırdıkları da esere yansımıştır. Müftünün muvakkithanesinde duvarlarda yazı levhaları bulunur. Bu levhalarda yeni yazı ile "Ey yargılayıcı", "Çalap uludur", "Çalabın yalvacıdır Muhammed" yazıları yazmaktadır. Müftü, doktora şöyle söyler:

> — Sen, şimdi bunları merak edersin he mi doktor Bey, dedi, eskiden bu çerçevelerde Arapça levhalar vardı. Bunlar, onların öz Türkçeye tercümesidir. Manalarını anladın tabii: 'Ya Şefi'… Ötekininkisi de malum… Ya bunları kim çevirdi yeni Türkçeye? Dil Encümeni mi? Ne gezer? Ben! Şu gonca yobaz, mürteci vesaire dedikleri müftüler arasında beyleleri de vardır işte… (…)
> — Nemmamlıktan hoşlanmam ya… Hakikat olduğu için söylüyorum… Belediye reisi filan gibileri karıştırmayalım… Fakat başta kaymakam ve parti reisleri olmak üzere belli başlı ekâbirin yeni yazılarına bir bak… Bir de benim şu levhalara bir nazar bağışla… Sonra mürteci ben, layik onlar!.. Şeyh Said isyanında beni az kalsın astırıyorlardı… Bak şu ellerime… O günden beri hâlâ böyle titrer. Neyse pek karıştırmayalım onları… Oldu bir iş… Allah Cumhuriyet'e zeval vermesin."[217]

Kavak Yelleri romanındaki müftü karakterinin, irtica ile hiç alakası olmadığı halde yaşadığı sıkıntı, yazarın çok bağlı olduğu Cumhuriyet ideolojisine de bir eleştiridir. Bağlı olduğu, benimsediği ideolojiyi bile yer yer eleştirebilecek kadar aydın bir insandır Reşat Nuri Güntekin. Müftü, Cumhuriyet ideolojisine bağlı bir insan olmasına rağmen Şeyh Said vakasında mesleğinden ötürü birtakım sıkıntılar yaşamıştır. Yaşadığı korkular

---

[216] **age**, s. 66-67
[217] **age**, s. 135-136

onu vesveseli ve korkak bir insan haline getirmiştir. Onun korkularını bilenler ara sıra şaka yollu kendisine takılırlar:

> "…böyle bahislerde şakadan anlamak kabiliyeti derhal felce uğrayan müftü, gülünç bir korkuya düşer. Cumhuriyet'e bağlılığını müessir yeminlerle temin eder. Yeni yazıya ve öz Türkçeye çevrilmiş levhalar ve onların yanına asılmış artist resimleri hep bunun içindir.
>
> Yine bu sebepten, müftü, eski sarıklıların ve hele cer hocalarının dehşetli düşmanıdır. Onlara karşı yeni tabiriyle âdeta kampanya açmıştır. Bu cer hocalarından bazıları birkaç sene evveline kadar Ramazan aylarına doğru, heybelerinde köylü çorabı, ayna ve tarak gibi birkaç döküntü eşya ile güya satıcı kıyafetinde kasabaya uğrarlardı. Yeni kıyafetleriyle daha ziyade hahamlara benzeyen bu hocalara müftü, şiddetle musallat olur ve kendi korkusunu onlara da sirayet ettirerek adamcağızları kasabadan dar kaçırırdı."[218]

Müftünün yaşadığı bu sıkıntılar, korkular, vesveseler onu fazlaca tedirgin etmiş ve bu korkular halkın diline malzeme, kendilerine ise eğlence vasıtası olmuştur. Müftü, bu halleriyle toplum içinde alay konusu olmuş, halktan bazı kişiler onun bu zaafını kötüye kullanmışlardır. Müftünün yaşadığı sıkıntılar çoğunlukla onun vesvesesinden, korkaklığından kaynaklansa bile okuyucu ona bir parça da olsa hak vermekten geri duramayacaktır. Halk Ramazan ayında müftüden vaaz vermesini ister. Onun vaaz verdiği gün cami, adam almaz hale gelir. Müftünün vaazı eserde şöyle anlatılır:

> "Tanrı'ya karşı en büyük hürmetin camiye başı açık girmek olduğunu anlatmakla söze başlayan ve ara sıra cebinden çıkardığı bir tarakla saçlarını tarayan müftü, yanlış mana çıkarırlar korkusuyla hemen hiç dinden, imandan bahsetmez ve münhasıran Cumhuriyet ve laikliğin faziletlerini anlatır dururdu. Fakat yine de öteki beriki , 'Müftü Efendi… Sen şöyle söyledin. Ondan şu mana da çıkmaz mı acaba?' diye muziplik ederek adamcağızı ürkütürlerdi. Mesela bir gün Cumhuriyeti anlatırken şöyle söylemişti: 'Cumhuriyet idaresi cemaatle kılınan namaza benzer. Şu küçük fark ile ki, namazda cemaat imama uyar; Cumhuriyet idaresinde imam cemaate!' Bu teşbih için İstasyon Parkı'nda günlerce kendisine takıldılar: 'Söyle bakalım Müftü Efendi! Sen dünya işlerini nasıl din işlerine benzetirsin?' Hem kimmiş bakalım o imama benzettiğin adam, gibi sözlerle biçareyi günlerce terlettiler. Âdeta ağlamaklı olan müftüye bir gün usulca, 'Vazgeç… Şaka ediyorlar.' dedim. Boynunu kulağıma uzatarak, 'Benim türlü latifeler edile edile adam asıldığını da görmüşlüğüm vardır!' diye cevap verdi."[219]

Cumhuriyet, yeni yönetim şekli ile birlikte, yeni bir zihniyet, yeni bir düşünüş ve yaşam biçimini de beraberinde getirir. Cumhuriyetle birlikte falcılığa, büyücülüğe, batıl inançlara karşı da bir savaş başlatılmış, halkın batıl inançlarını kendi çıkarları için kullanan insanlar cezalandırılmıştır. Bu anlamda mesleğinden ötürü oldukça sıkıntı yaşayan müftü, bu vesvese ile insanlara çatmış, kendini koruma yolunu seçmiştir. Muvakkithaneye ve bahçesine şüpheli kişileri ve hele hele sarıklıları sokmak istemez. İnsanların din ve şeriat meselelerine dair sorularını geçiştirir. İhtiyar bir kadın ile aralarında şöyle bir konuşma geçer:

---

[218] **age**, s. 137
[219] **age**, s. 138

> "Müftü Efendi… Dün gece ben bir rüya gördüm. Pek fena korktum… Sana anlatayım da, Allah rızası için, bana tabir ediver, demiş. Müftü, birdenbire pirelenmiş; aynı zamanda da sıkıntılı bir zamanına rastladığı için gözlerini açarak:
>
> — Kadın, kadın… Sen rüya tabirinin falcılıktan mâdut olduğunu, falcılığın ise memnu olunduğunu bilmiyor musun? Git işine Allah aşkına… Başımı belaya mı sokacaksın? diye öfkelenmiş.
> Bu sefer de kadın kızarak:
> — Ne oluyorsun ayol!.. Ben sana ulemasın diye sordum, deyince müftü, büsbütün köpürmüş ve avaz avaz:
> — Ben, ulema mulema değilim kadın. Ben laâyiğim laâyiğ. Ağzımı mı arıyorsun, nedir? Hem ben, senden korktum… Taharri memuru musun nesin? Defol yanımdan, diye bağırmış fakat aynı zamanda da ince ve uzun bacaklarını arşın arşın açarak kendisi kaçarmış." [220]

Müftü, kimsesiz çocuklara sahip çıkmak amaçlı bir yetimler yurdu kurar. Ve bu yetimler yurdunda zaman zaman toplantılar yapmaktadır. Bu toplantılarda da Cumhuriyet vurgusu yapılmaktadır. Müftü, tüm topluma kendisinin Cumhuriyet karşıtı bir adam olmadığına ikna etmek amacındadır. Çocuklardan birkaç tanesine güçlükle mektep kasketleri tedarik edilir. Önce davetliler önünde resmi geçit yaparlar ardından Cumhuriyet idaresi büyüklerine dualar ederler. Toplantı şöyle anlatılır:

> "…programda âdeta ilkokul müsamerelerine benzer bir çeşni vardır. Fakat müftünün gizli maksadı laiklik ve inkılâpçılık terbiyesinde yurdun resmî mektepleri de geçtiğini davetlilere teslim ettirmek olduğu için programın ötesinde berisinde pek çiğ bazı aykırılıklar göze çarpar. Mesela çocuklara İstiklal Marşı'ndan sonra söyletilen ve galiba, yine bu muallimlerden biri tarafından bestelenmiş olan bir laiklik marşı vardır ki, soğuk olduğu kadar da münasebetsizdir. Sonra ezberletilmiş bazı söylevlerde, 'Biz Cumhuriyet çocukları küflü ve örümcekli medreselerin yerine asri okullar kurduk!' demeleri ve hitabet icabı elleriyle yine medresenin avluya doğru eğilmiş damlarını göstermeleri pek çiğ düşer. Hele kasketli küçük hatiplerin, 'Sırtına giyecek gömleği kalmamış zavallı fakir milleti efendi yaptık!' gibi cümleleri söylerken kollarını gererek avuçlarını o biraz evvel anlattığım mintanların göğsüne vurmaları tuhaf kaçar."[221]

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte tüm toplumda, tüm kurumlarda bir değişim gözlenmektedir. Bu durum müftünün muvakkithanesinde bile gerçekleşmiştir. Yeni bir insan tipi, toplum yapısı ve yaşam şekli oluşturmak isteyen Cumhuriyet aydınları, inkılâpların halk tarafından daha kısa bir zamanda benimsenmesi gerektiği fikrinden hareket ederek Cumhuriyet sonrası toplumun artık önceki devrin problemlerinden kurtulmasını sağlamaya çalışırlar. İster istemez bu durum ideal aydınlar aracılığıyla romana da yansır.[222] Ancak halk hâlâ bu hızlı değişime ayak uyduramamakta, inkılâpların gerekçesini kavrayamamaktadır. İstiklal Mahkemesi dönüşünde müftü fetvahaneyi muvakkithaneye çevirir. Adı kısa bir süre kurum evi olarak geçer, bir inkılap karakolu haline gelir. 1928'de yeni alfabenin kabulünün ardından ilk dersane

---

[220] **age**, s. 139-140
[221] **age**, s. 166
[222] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 300

orada açılır, Latin harflerini karatahtaya yazan kişi ilk müftü olur. Yeni Türkçe kelimeler derleyerek ilk dil encümenine gönderir. Hatta orada bir süreliğine kütüphane oluşturulur, iki yüze yakın kitap tedarik edilir fakat sonra bu işi başaramayacağını anlayarak kitapları partiye devreder. Bunun sebeplerinden biri romanda şöyle anlatılır:

> "Sonradan bana anlattığına göre bu iş, güç olmaktan ziyade kazalı idi. Tuzu kuru bazı ukalalar 'Yahu, eski yazılı birkaç kitap falan da koyuver de kolayca okuyalım' diyorlardı. Halbuki müftü, muvakkithanenin içinde eski yazı ile mektup okunup yazılmasını bile şiddetle yasak ediyordu.
>
> Nihayet yine bazı münasebetsizler, yeni kitap ve mecmuaların öteberisini okumaya çalışıp söktüremeyince eski yazıyı methe kalkıyorlardı. Hatta inkılâp işlerinde önayak olması lazım gelen kaymakam bile bir gün âdeta Latin harflerine küfretmişti. Müftü, bunu anlatırken:
>
> — Herif, çoluğun çocuğun ortasında, 'Efendim, okunur mu bu meret yeni yazı?' diye bangır bangır bağırdı; dedi, sonra elini ağzına kapayarak ve ağzını kulağıma yaklaştırarak ilave etti:
> — Sanki eskisini okuyabiliyormuş gibi kerata!.. O, yarın, öbür gün defolup gider; kabak benim başıma patlar."[223]

Cumhuriyet ideallerinin anlaşılması ve benimsenmesi çok uzun zaman almış, üstelik hiç de çok kolay olmamıştır. Birçok yeniliği üst üste yaşayan, tanıyan toplumda Cumhuriyet'in getirdiği bu yeni değerleri yeterince anlayamayan, yanlış anlayan ve yolundan saptıran insanlar çıkmıştır. Uzun yıllar cehalete terkedilen bir toplumun bu kadar büyük yeniklerle tanışması ve bunları hazmetmesinin kolay olmaması anlaşılır bir durum olmakla birlikte Cumhuriyet öncesinde ön planda olan ve çıkarlarının peşinden koşan insanların Cumhuriyetle birlikte kılık değiştirerek yine ön saflarda bulunması ve Cumhuriyet değerlerini yanlış yorumlayıp yanlış tanıtması tüm devir aydınları için üzücü bir durum olmuştur. Bu insanların bir kısmı Cumhuriyet'in kurulmasında pay sahibi olmakla beraber, yeni hayat anlayışını kavrayamamışlar veya kendi çıkarları için kullanmışlardır.

Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası* romanında da Cumhuriyet değerlerini işlemiştir. Anadolu'da bir dağ köyünde öğretmenlik yapan Ömer, hastalanan öğrencileri için hükümet doktorunu bulmaya gider. Zorlu yolları aşarak gittiği doktor, bir ameliyat esnasında mikrop kapmış, ölümünü beklemektedir. Ümitsizliğe kapılan doktora Mustafa Kemal'in o müthiş cümlesiyle karşılık verir:

> "Gördüklerinin hiç biri kendisini ilgilendirmiyormuş gibi sakin bir sesle:
>
> — Ömer diye bir adam, diyor, bir dağ köyü öğretmeni... Adını belki işitmişsinizdir. Yukarı Sazan diye bir köy... Uzun zamandan beri bir salgın var orada... Köylüler, çocuk, büyük, sürü sürü ölüyorlar... Hükümet doktorundan yardım aramağa geldim.
>
> Doktor, acı acı gülüyor:

[223] Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 181

— Kimden arkadaş? Benden mi? Bendense sana haber vereyim ki, doktorun kendisi ölmek üzeredir... Bir parça anlayacaksanız... Doktorca söylüyorum: Ben, birkaç gün içinde ölmeğe mahkûmum... Yüzde yüz ölüm, arkadaş... (…)

— Bizim mekteplerde, duvara asılmış bir yazı vardır... Arasıra, çocuklarla beraber kendim de önünde dururum. Kısacası şu: "Her ümidi kaybetmiş olabilirsin... Bütün dünya seni terketmiş, sana düşman kesilmiş olabilir. O şartlar içinde dahi vazifen ümitsizliğe düşmemektir. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki kandadır." Güzel söz! Büyük bir insanın sözü... Ümit kesmemek lâzım küçük doktor..."[224]

Son Sığınak romanında ise bir tiyatro grubunun başından geçen ilginç olaylar konu olarak yer almaktadır. Eserde, kılık kıyafet inkılâbına da değinilmiştir. Bu durum esere şöyle yansımıştır: Romanda Makbule karakteri, yönetmen Süleyman Bey'e :"Biliyor musunuz beyefendi, şu sakal, bıyık çok korkunç şey, dedi, yirmi dört saatten beri sakal seyretmekten içim dondu. Allah razı olsun (Gazi) den… Ne iyi etmiş onları zorla traş ettirdiğine… "Elin sakalından sana ne?" diyeceksiniz… Fakat olmuyor ki…"[225] demektedir.

Cumhuriyet ideolojisinin en gözde mesleği öğretmenliktir. Cumhuriyet'ten sonra halkta oluşmaya başlayan idealizmin kıvılcımlarına değinilmiştir. *Son Sığınak* romanında Remziye'nin tiyatro mülakatında edebiyat muallimi ile Remziye arasında şöyle bir konuşma geçer:

"— Güzel ama, siz üniversiteyi bitirmeden de hoca olabilirdiniz; mademki muallim mektebi mezunusunuz!

— Onu üniversiteden önce yaptım; bir buçuk yıldan fazla… Hoşlanmadım.

Deminden beri önümdeki kâğıda karmakarışık resimler yapıyordum. Bu söz üzerine başımı kaldırarak dikkatle yüzüne baktım. Cumhuriyet'ten sonra ilkmektep hocalığı bir tabu idi. Onun için böyle konuşmak epeyce bir şeydi."[226]

Görüldüğü gibi Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinde Cumhuriyet aydınları oldukça geniş bir yer tutar. Yazar, kendisi de bir Cumhuriyet aydını olarak halka Cumhuriyet değerlerini doğru anlatma, aşılama gayesi güder. Çünkü eğer Cumhuriyet aydınları bunu başaramazsa bu değerleri anlatma işi yanlış insanların eline düşecek ve bin bir zorlukla, fedakârlıkla ve mücadeleyle atılan her adım boşa gidecektir.

3.2.3. Milliyetçilik

Milliyetçilik, maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı, ulusçuluk, ulusalcılık, nasyonalizm olarak tanımlanabilir.

---

[224] Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 7-8
[225] Reşat Nuri Güntekin, *Son Sığınak*, İnkılap Kitabevi, 8. bs., İstanbul, 1988, s. 8
[226] **age**, s. 63

Aydın, ırkçı değildir ancak milliyetçidir, millî değerlere ve millî benliğine sahip çıkan; ve onları tanıma, yüceltme gayesi taşıyan insandır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki aydın karakterler, bu anlamda milliyetçi sayılabilir. Örneğin *Eski Hastalık* romanındaki aydın karakterler olan Miralay Ali Osman Bey ve Yusuf Bey, millî duyguları olan insanlardır. Bu durum eserde şöyle anlatılmıştır:

Romanın ana kahramanı olan Züleyha'nın çocukluğu İstanbul'da geçer. Babası Ali Osman Bey, İstiklal Savaşı'nda savaşmış bir miralaydır. Birkaç senede bir İstanbul'a uğrayıp yirmi otuz gün ailesinin yanında kaldıktan sonra, tekrar kıtasına dönmektedir. Züleyha'nın büyük dayısı Şevket Bey, Ali Osman Bey'in yokluğunda Züleyha ve annesiyle ilgilenmekte, işlerine bakmakta, zaman zaman da evinde misafir etmektedir. Züleyha'ya göre büyük dayısı, babasına göre birçok cihetlerden üstündür. Şevket Bey, Ali Osman Bey hakkında şöyle düşünmektedir:

> "Şevket Bey, o zaman büyük bir hariciye memuru idi. Kuruçeşmeye her gelişinde, daha kapıdan girerken: 'Deliden haber var mı?' diye sorar, ekseriya 'yok' cevabını alınca: 'Yazık etti kendine de, çoluk çocuğuna da' diye derin derin içini çekerdi. Büyük dayının deli dediği adam, Züleyha'nın babası Ali Osmandı. Şevket Bey, eniştesini hakikaten severdi. Fakat bu sevgi, elinde sopa ve saban demirinden başka silâhı olmıyan dört buçuk köylü ile, dünyanın en medenî ordularını memleketten kovmak gibi boş bir hayale inanmış bir insana deli demesine mâni değildi. Bu zamanda, bu mağlûp ve yorgun milleti ancak siyaset kurtarabilirdi. Halbuki bu adamların çılgınlığı, bu ümide de engel oluyor, zavallı Osmanlılığın son mezarını kazıyordu!"[227]

Züleyha, babası için çeşitli hayaller kurmaktadır. Balkan'da binbaşı olan babası şimdi miralay olmuştur. Züleyha, babasını başındaki heybetli kalpak, yakasında miralay nişanları, göğsündeki İstiklâl madalyasıyla gösterişli bir asker olarak hayal eder. Beraber Beyoğlu'na alışverişe gitmeyi, deniz kenarında gezinmeyi, gazinolarda oturmayı planlamaktadır. Züleyha, bu hayallerle yaşadıktan sonra, beklenen telgraf nihayet gelir. Bütün aile, onu karşılamaya gelir. Fakat Haydarpaşa istasyonunda trenden büyük astragan kalpaklı, parlak çizmeli miralay yerine soluk elbiseli, soluk benizli, ak saçlı bir hasta iner. Zayıflıktan yüzünün elmacık kemikleri çıkmış, gözlerinin akı sapsarı kesilmiştir. Fazla olarak, kolunun biri de kirlenmiş bir sargı ile boynuna asılıdır. Kolu yaralanmıştır. Züleyha, hayal kırıklığı yaşar. Babasına hastalığı sorulduğunda hasta olmadığını, Adana'da bir bataklık sıtmasına yakalandığından biraz dalağı ve karaciğerinin bozulduğunu söyler. Kolundaki yarası için de şöyle bir açıklama yapar:

> — Yara mı? Ne yarası? Ha kolumu soruyorsunuz... Yara değil... Sokakta düştüm... Dirseğim biraz zedelendi, geçer, ehemmiyeti yok...

[227] Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık,* İnkılâp Kitabevi, 4. bs., İstanbul, s. 26

> Züleyha, dayısı ile babası arasında geçen bu konuşmayı - aradan bu kadar sene geçmiş olmasına rağmen- gülmeden, kızmadan hatırlıyamazdı. Bu, ne sümsük, ne dilsiz, ağızsız insandı Yarabbi! Bu kadar sene Anadolu'da ölümle pençeleştiği, bunca işler gördüğü halde, anlatacak bir tek hatıra bulamıyordu. Kim bilir hangi bataklıklarda ne mahrumiyetler ve ıstıraplar içinde boğuşurken aldığı bir korkunç hastalığa, hastalık adını vermekten çekiniyordu. Kolundaki yara yahut kırık, bir düşme neticesinde meydana gelmiş de olsa, bir harb yarası sayılırdı. Bunu soranlara insan, söyleyecek bir şey bulamazsa bile, hiç olmazsa sükût ederdi. Halbuki o, sokakta düştüğünü söyleyerek kendisini gülünç ediyor, ailesine bir yara ile iftihar etmek hakkını bile çok görüyordu."[228]

Babasının mesleği dolayısıyla yanında bulunmayışı, Züleyha'nın baba otoritesinden mahrum yetişmesine sebep olur. Züleyha, büyük oranda dayısının tesirindedir. Babasıyla kıyasladığı zaman dayısını birçok yönden babasından üstün tutmaktadır. Dayısı eski diplomat Şevket Bey'in alafranga eğilimleri Züleyha'yı etkisi altına alır. Züleyha, babasının ciddi sağlık sorunlarını fark edemez. Ali Osman Bey, Züleyha'nın dayısının tesirinde olduğunun ve aldığı yanlış eğitimin farkındadır ve bunu önlemek için, kızının millî özelliklere sahip olmasını sağlamak için ailesini kendisiyle birlikte Anadolu'ya götürmek istemektedir:

> "Büyük dayısının, babasına birçok cihetlerden üstün olduğuna şüphesi yoktu. Onun askerlik başka, idarecilik ve diplomatlık başka olduğunu anlamakta inadeden kumandanlara karşı yaptığı tenkidleri de doğru buluyordu. Fakat babasının, kolundaki hafif incikten başka kalçasında, kasığında ve göğsünde üç yarası daha olduğunu sonradan öğrendiği bu askerin de elbette ona verilecek cevapları vardı. (…)
>
> Bu sefer, artık çoluk çocuğu da Anadolu'ya götürmek azminde idi. Yalnız, son aylarda Züleyha'nın teyzesi ağırlaşmıştı. Ailenin ölecek bir hastayı İstanbul'da bırakıp Anadolu'ya göç etmesine imkân yoktu.
>
> Onun için Ali Osman Bey, Konya'daki yeni alayına bu defa da yalnız dönmeye mecbur bulunuyordu.
>
> Dört, beş ay sonra Kuruçeşme'deki evde kızından başka kimse kalmadığını gören Münevver Hanım, Konya'ya gitti. Koleji bitirmeğe üç senesi kalan Züleyha'nın İstanbul'daki bu son üç senesi, hayatının en mesut bir devri oldu."[229]

Ali Osman Bey, Millî Mücadele bittikten sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev almaya başlar. Silifke'ye gittikten bir süre sonra kızı Züleyha'yı da yanına aldırır. Çünkü Amerikan Koleji'nde okumuş olan Züleyha, millî duygulardan yoksundur, dayısı Şevket Bey'in tesirindedir ve alafranga eğilimlere sahiptir. Bu durum Amerika'ya gitme hayalleri kuran Züleyha'nın hiç hoşuna gitmemiştir. Silifke'ye, babasının yanına gitmek zorunda kalan Züleyha, Amerika hayalleri kurarken kendini Anadolu'da küçük bir ilçede bulunca yaşadığı hayal kırıklığı ile mutsuz bir çocuk olur, Anadolu'ya bir türlü alışamaz, kendi ülkesinde bir turist gibi davranır.

---

[228] **age**, s. 32
[229] **age**, s. 33-34

Züleyha, Silifke'de Yusuf ile tanışır. Yusuf, Züleyha'nın babası Ali Osman Bey'in İstiklal Harbi'nde beraber mücadele ettiği silah arkadaşıdır. Sık sık miralayını ziyarete gelmektedir. Ali Osman Bey ile Yusuf, sürekli İstiklal Muharebesi hatıralarından bahsederler. Züleyha'ya yaşadıkları hatıraları çok canlı bir şekilde tasvir ederler. Züleyha, tesadüfen eline geçen bir fotoğraftan Yusuf'un, iki buçuk sene Fransa'da eğitim aldığını öğrenir. Ama Yusuf, bununla hiç övünmemektedir. Bu durum Züleyha'yı şaşırtır. Çünkü çevresindeki arkadaşları yurt dışına gittikleri zaman bu kadar mütevazı davranmamaktadırlar:

> "— Fransa'da mı? Siz Fransa'da bulundunuz mu?
>
> — İki seneden biraz fazla...
>
> — Hiç bahsetmemiştiniz...
>
> — Bilmem... Yeri gelmedi de ondan galiba...
>
> Züleyha, Avrupa'da iki buçuk senelik bir tahsil değil, on beş günlük bir tetkik seyahati yapanların - yeri gelmeden de- bundan nasıl bahsettiklerini bildiği için, hayretten kendini alamadı. Yusuf gibi gösterişi seven, mevkie, rütbeye, nişana kıymet verdiği anlaşılan bir dışarlık gencinin bununla övünmemesini garip buluyordu."[230]

Züleyha, Yusuf'un harpten sonra eğitimi tamamlamak için neden tekrar Fransa'ya dönmediğini merak eder. Yusuf, uzlaşmaz bir Fransız düşmanıdır. Bunun sebebini Kurtuluş Savaşı'nda Batılıların ve özellikle eskiden bir dost, bir yakın olarak gördüğü Fransızların bize saldırması yüzünden onlara düşmanca bir tavır içerisine girmesiyle açıklar. Züleyha, neden diğer milletlere değil de Fransızlara düşman olduğunu sorar. Yusuf bunu şöyle açıklar:

> "Biz, Fransızları, öteden beri hocamız, dostumuz yakınımız bildik... Meşhur İnsan Hukuku beyannamelerine kapıldık. Filozoflarının, âlimlerinin, ediblerinin, hattâ siyasilerinin: 'Biz hakkı, hakikati, iyiliği, güzelliği, insanlık sevgisini menfaatlerimizden de üstün tutarız.' demelerine inandık. Onları okuduk, tercüme ettik, mektep kürsülerinden çocuklarımıza telkin ettik. Sekiz, on yaşındaki çocuklarımıza iptidai mekteplerinde Fransızca okuttuk... Birçokları gibi, ben de onların memleketinde tahsile gittim. Çocuklariyle beraber bir sıraya oturdum. Çocuklarını kardeş, hocalarını baba diye yüreğime nakşettim... Bütün bunlardan sonra, onları evvelâ Çanakkale'de, sonra İstanbul'da görünce, çıldırıverdim. Belki onların da böyle hareket etmeleri için ince, derin sebepleri, hatta mâzeretleri var... Fakat dediğim gibi, ben duygularının esiri bir deliyim. Bunları anlayacak halde ve hatta seviyede değilim. Benim bildiğim, sade hoca dediğim, baba dediğim, kardeş dediğim, yüksek insan dediğim ve ona göre yıllarca sevdiğim, saydığım adamın beni en düşkün zamanımda, kahpece vurması, bundan daha fenası beni mağlûp değil, küçük, sefil, hor, hakir görmesidir... (…)Fakat General Franşe Despere İstanbul'da Türk milletine karşı, bir galip ve âmir sesiyle konuşmaya başlayınca, kuduz köpeklere döndüm. Nihayet onlar bizi Cenuptan bastırmağa başlayınca..."[231]

Yusuf, Fransız düşmanlığını Adana'da yaşadığı bir tayyare vakasıyla da açıklamaya çalışır. Bir gün Adana'da bulunan yetimler yurdu üzerinde bir Fransız tayyaresi peyda

---

[230] **age**, s. 84
[231] **age**, s. 87-88

olur. Bu tayyare belki de kışla zannettiği için yetimler yurdunun bahçesine bomba atar. Bomba, mektebin bahçesindeki havuzun yanında patlayınca, çocuklar da bahçede olduğu için, çocuklardan biri ölür, birkaçı da yaralanır. Yusuf, bunları mektebin dışındaki yolun üstünden görmektedir. Derken mektebin içinden saçı başı karışık, yalınayak bir adam dışarı çıkar. Bu, bir muallimdir. Çocuklara yardım etmek için şaşkın bir halde bir çocuktan diğerine koşmaktadır:

> "Ben, bunları, mektebin dışındaki yolun üstünden görüyordum... Derken içerden saçı, başı karışık, gömlekli ve yalınayak bir adam fırladı. Bu, bir muallimdi. Şaşkın bir halde çocukların birinden ötekine koşuyordu.
>
> Şimdi, size tayyarenin vaziyetini anlatayım. O, aşağıda kendine silâhla karşı koyacak bir kuvvet, binaenaleyh bir tehlike bulunmadığını anlamıştı. Bu vaziyetten aldığı kahpe cesaretle mektebin damlarına, bacalarına dokunurcasına alçalıyor, korkunç seslerle üstümüzden dönüyordu.
>
> Tayyarecinin, yaralı çocukların peşinden oradan oraya koşan şaşkın muallime tabanca ile ateş ettiğini bulunduğum yerden gözümle görüyordum. Birkaç çocuğu öldürdükten sonra, o adamı da vurmak için, o ne soysuz ısrar ve inattı Yarabbi! Züleyha Hanım, bu kadar muharebe gördüm. O motorun sesi, hâlâ kafamın içinden çıkmaz..."[232]

Yusuf da, miralayı Ali Osman Bey de millî duygulara sahip iki aydındır. Ancak Ali Osman Bey'in tüm çabalarına rağmen, kızı Züleyha'da millî duygular oluşmamıştır. Züleyha, yaşadığı toprakları ve insanları sürekli eleştirip Anadolu halkından uzak durmuştur. Züleyha'nın alafranga tavırları, kendi ülkesine Amerikalı bir turist gibi bakması Ali Osman Bey'i üzer. Kızının bu topraklarda mutsuz olduğunun farkındadır, ama onun yıllarca Amerikan Koleji'nde almış olduğu eğitimin olumsuz izlerini silmesi gerekmektedir.

Reşat Nuri'nin aydın kahramanlarından biri olan *Çalıkuşu* romanının kahramanı Feride de bir Fransız mektebinde okumuştur. Önceleri millî bilince sahip bir aydın değilken Anadolu onu eğitmiş, bilinçli bir aydın haline getirmiştir. İzmir'de eski öğretmenlerinden Sör Berenis, Feride'ye Karantina'da bir okulda öğretmenlik teklif ederken o Kuşadası'na gitmeyi tercih eder. Çünkü artık millî duyguları uyanmış, ve idealleri olan bir birey olmuştur. Millî kültürüne yabancı yetiştiği halde Anadolu'da kendi benliğini yeniden bulur.

Topluma yön veren, onları değiştiren, onlara ışık tutan aydınlar, evrensel temaların peşindedirler; ancak millî benliğinin farkında olma, kendi kimliğine sahip çıkma, saygı duyma ve onu yüceltme noktasında bu aydınların millî bilince sahip olduğu görülmektedir. Örneğin *Akşam Güneşi* romanında Harbiyeli bir aydının hayatı anlatılır.

---

[232] **age**, s. 89

Akşam Güneşi romanının aydın kahramanı Nazmi, Harbiye'de okumuş bir askerdir. Erkanı harp zabitidir. Başına buyruk bir karaktere sahiptir. Tahsiline Fransa'da Saint Cry'de devam etmek ister ve Paris'e gider. Oradaki bütün eğlence yerleri Nazmi'ye çok cazip gelir. Ancak, Paris'te Balkan milletlerine mensup gençlerin Türk düşmanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkma gayretlerini fark eder. Nazmi, Sensir'de Galatasaray mektebinden Pavlof isminde bir Bulgar arkadaşına rast gelir. Onun alaycı tavırları Nazmi'yi rahatsız eder. Paris'te tanıdığı Balkanlı gençlerin Osmanlı Devleti ve Türkler aleyhinde konuşmaları Nazmi'yi tamamen bir Türk milliyetçisi haline getirir. Nazmi, başarılı bir asker olarak İstanbul'a döner. Döndükten sonra Şam'a atanır. Ama görevi onun beklediği gibi heyecan verici değildir. Sonra atandığı yerlerde de Fransa'daki hayatının heyecanını bulamaz, İstanbul'a döner. Kendisinin Fransa'dan başka bir yerde yaşayamayacağını düşünür. Kabine değişikliği ardından kurulan yeni kabinenin harbiye nazırı, onu ataşemiliter olarak Fransa'ya gönderir.

Fransa'ya gitmek için yola çıkan Nazmi, Edirne'de mola verdikleri sırada eski bir arkadaşına rastlar. Arkadaşı İbrahim, Kaymakam Nusret komutasındaki bir çeteye dahil olmuştur. Bu çete orada, Balkanlardaki Sırp, Bulgar ve Yunan çetelerine karşı mücadele vermektedir. Kaymakam Nusret'le tanışan Nazmi, onu Makedonya ve Trakya köylerinde ismi masallar içinde söylenen bir büyük reis, bir efsane ve destan kahramanı olarak duymuştur. Kaymakam Nusret, Nazmi'den memleket için bazı hizmetler istediğini belirtir ve şöyle bir konuşma yapar:

> "Vaziyeti ve yapılacak işi kısaca söyleyeyim... Görünüşte Balkanlar sükûn içinde... Fakat için için müthiş bir kasırga hazırlanıyor... Beklenilen büyük günler, uzak değil... Bulgarlar, Sırplar zahiren çiftleri, çubukları ile meşgul... Hudutlarda hiç akla gelmeyen yerlerden topraklarımıza çete şeklinde ordu parçaları giriyor... Bu hareketleri en münevver Bulgar, Sırp, hatta Rus zabitleri idare ediyor... Makedonya'yı, Trakya'yı iyi bilen, talihin şevkiyle şimdiye kadar askerlikten ziyade çetecilik eden bazı arkadaşlar zahiren çekildik... Bir zaruri maceraya atılıyoruz, bir zaman sonra açılacak büyük muharebeye biz şimdiden girişmiş bulunuyoruz... Fakat maalesef iş bununla bitmiyor. Sırp, Bulgar, Yunan gençleri Avrupa memleketlerinde müthiş bir propaganda faaliyetine de giriştiler. Öyleleri varmış ki, vaktinde bir haber almak, bir rivayeti tashih etmek, lehlerine iki satır yazı neşr ettirmek için Avrupa gazetelerinde fisebilillâh amelelik ediyorlarmış... Biz, bu noktada çok zayıfız... Bu, malum... Fakat büsbütün elimizi kolumuzu da bağlayıp duramayız... Bazı teşebbüslerimiz var... Sizin mühim bir merkeze ataşe gittiğinizi, girgin, zeki, malumatlı bir salon zabiti olduğunuzu haber alınca bu propaganda işinde sizden istifadeyi düşündük... Şüpheyi celp etmeden her yere girip çıkabilir, birçok kimselerle görüşebilirsiniz... Hasılı, isterseniz bize az çok faydanız dokunabilir... Sabaha kadar düşününüz..."[233]

Nazmi, üzüntü ve heyecanla karışık duygularla tıkanacak gibi olur. Kuvvetli bir şeyler söylemek, zannettikleri gibi süslü bir salon zabitinden, asker elbiseli bebekler gibi

[233] Reşat Nuri Güntekin, *Akşam Güneşi,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 83-84

alelâde bir oyuncaktan ibaret olmadığımı anlatmak ister ama bunun onlar için önemi çok düşüktür. Bütün gece lambanın isli ışığında orada söylenenleri dinler: karlı ormanlar içinde sessiz gece yürüyüşleri, rüzgarların uğultusuyla dolu dağ boğazlarında pusular, kanlı boğuşmalar, takipler, alevler içinde yanan köylere muzafferane girişler… Çocukluğundan beri hayalini kurduğu kendisini heyecanlandıran hikayelerin gerçek olacağına, maceralı bir hayatın başlayacağına çok sevinir. Çok sevdiği Paris'in ışık ve müzik dolu cazibesi ve hatta sevdiği kadın Nazan bile önemini bir anda yitirir. Çünkü Nazmi artık ateşli bir milliyetçi haline gelmiştir. Nazmi, bu çeteye dâhil olmaya karar verir. Kararını Kaymakam Nusret'e şöyle bildirir:

> "Geç vakit meclis dağılacağı zaman Kaymakam Nusret'e yaklaştım, bir sarhoş teheyyücü içinde:
>
> — Bana verdiğiniz vazifeyi yapamayacağım, dedim, Avrupa'ya gitmiyorum... Sizinle kalacağım... İcap ederse askerlikten istifayı da göze aldım... Ben göründüğüm gibi sadece bir salon zabiti değilim... Pek yakında göreceksiniz...
>
> Kaymakam Nusret, hayret göstermedi, fazla bir şey sormadı. Radyumlu gözlerinde sert bir pırıltı ile elimi sıktı. Bu bakış, hiç bir heyecanın veremediği bir lezzette ta yüreğime işledi. Arkadaşlar, birer birer elimi sıktılar. İbrahim, en sona kalmıştı. Beni kucaklayıp yanaklarımdan öperken gözlerinden yaşlar akıyordu."[234]

Nazmi, Kaymakam Nusret'in çetesine dahil olur. Dokuz ay boyunca bu çeteyle birlikte kar kış demeden savaşır, yaralanır ama bu onun coşku ve heyecanını azaltmaz. Yorgunluk, soğuk ve ıstırabı duymayacak hale gelir. Tüm hayatının bu ana hazırlık olduğunu, asıl şimdi yaşadığını düşünür. En belalı ve tehlikeli işlere cesurca girişmekte, sınırları geçerek Bulgar ve Sırp köylerine çetesiyle birlikte saldırmaktadır:

> "Dokuz ay ben, başka bir dünyada, başka bir insan olarak yaşadım. Güzel, zarif, zayıf, şen salon zabiti artık ölmüştü.
>
> O sene Balkanlar'da emsalsiz bir kış oldu ve çetelerimizi mütemadiyen devam eden çarpışmalardan fazla zedeledi. Arkadaşlarımızdan birçoğu gezdiğimiz yerlerde dökülüp kaldı. Kimi öldü, kimini ağır hasta olarak memleketlerine gönderdik. Bu korkunç kış, ne bizi, ne de düşmanlarımızı faaliyetten alıkoyamıyordu. Akınlar, baskınlar günden güne artan bir şiddetle devam edip gidiyordu. (…)
>
> Üç defa yaralandım. Yaralarımın ikisi hafifti. Yatağa yatmadan savuşturdum. Üçüncü yaram ağır oldu. Yine bir hudut vakasında bir Sırp nöbetçisi beni sağ kalçamdan süngülemişti. On beş, yirmi gün kadar hareketsiz yatmam lâzım geldi. Beni, İbrahim'le beraber bir küçük köyde bir değirmene misafir bıraktılar. Duvarları yosun bağlamış taş bir odada yatıyorduk. Kapının yanındaki küçük bir yalağa görünmez bir yerden mütemadiyen su sızıyordu. Yaram çabuk iyi oldu. Fakat rutubetin tesiriyle kollarımda, bacaklarımda romatizma tutuklukları, sızıları başladı. Tamamiyle iyi olup tekrar işe başladıktan sonra da ara sıra bu sızılar beni rahatsız ediyor, şiddetli nöbet ateşleriyle sarsıyordu.

[234] **age**, s. 86

> Nihayet, ilkbahar geldi, havalar yavaş yavaş açılmaya, ısınmaya başladı. Biz, teşkilâtımızı ve hareket dairemizi daha genişletmiştik. Dağlar yeşillenirken biz, kanlı maceralara hazırlanıyorduk."[235]

Nazmi, çatışmalara girer, yaralanır ve sonunda bir kalp rahatsızlığı geçirerek İstanbul'a dönmek zorunda kalır. Malulen emekli olup M…s'ta yaşamaya başlar.

Milliyetçilik temasının işlendiği romanlardan biri *Yeşil Gece*'dir. Uzun yıllar medresede eğitim almış olan Şahin Efendi, medresede gördüğü yanlışlıkların ardından kafasındaki sorulara cevap bulduktan, yaşama amacını keşfettikten sonra aydınlanmasını tamamlamıştır. İlk mektep muallimi olmaya karar vermiş, ateşli bir milliyetçi haline gelmiştir:

> "Bu son inkılâp tamam olduğu gün Şahin Efendi artık ferdi hayatının ebedi yahut fani olmasına o kadar fazla ehemmiyet vermeyen, kendi gibi duyan, kendi diliyle söyleyen cemaat yaşadığı müddetçe ummandaki damla gibi daima mevcut olacağına inanan bir ateşli milliyetçi haline gelmiş oldu. Muallimin hemen hemen eksiği kalmamıştı. Artık büyük ve kati bir ruh sükûnetiyle kendini mesleğine verebilir, hiçbir fedakârlıktan çekinmezdi."[236]

Romanın idealist milliyetperver kahramanı olan Şahin Efendi, her aydın gibi toplumu bekleyen tehlikelerin farkındadır. Milliyetçi geçinen bazı insanların milliyetçilik naraları atarak, halkı galeyana getirerek kendilerine rant elde ettiklerini, asıl milliyetçiliğin bu olmadığını ve milliyetçilikten ne anlamamız gerektiğini, toplumu bekleyen tehlikeleri arkadaşı Rasim'e anlatır. Medreselerin ıslahı meselesinin, softalıkta yenilik-eskilik meselesinin bir danışıklı dövüş olduğunu, medreselerin ıslahını istemediğini, çünkü ıslah edilirse softalığın daha da kuvvetleneceğini eğer kendi haline bırakılırsa kendiliğinden çökeceğini söyler:

> "Teceddütperver, milliyetperver fırka kâtib-i mesulünün Asya'nın, Afrika'nın, Okyanusya'nın, bilmem nerelerinden gelecek mücahitlerine ve Allah'ın yardımına dayanarak teşkil etmek istedikleri 'Hilâl' gönüllüleri ordusu, hakikatte benim eski 'Yeşil ordu' dan farklı mıdır? Cabir Bey'le Zühtü Efendi belediye ziyafetinde İslâm ittihadından bahsederken coşan, ağlaşıp bağrışan insanları sen de gördün. Ben, işin pek ince ve âlimane taraflarını bilmem, ama dünyayı müslim, gayrimüslim diye ikiye ayıran insanlara teceddütperver, milliyetperver olduğunu göğsünü döve döve temin ederken ya aldanıyor; ya aldatıyordu ki netice itibariyle hep bir hesaba gelir… 'İttihad-ı İslâm'ı emel edindiğini fırkası namına söyleyen sözüm ona milliyetperver katib-i mesul ile Müderris Zühtü Efendi arasında ne fark vardır? Korkum şu ki Sarıova'nın büyük, küçük bütün memurları, bütün nüfuzlu, kuvvetli ve münevver adamları yeniliği ve milliyeti hep böyle anlıyorlar. Hepsi Müderris Zühtü Efendi'nin emeline körü körüne alet olan oyuncaklardır. Hakikaten kasabayı idare eden odur; softalıktır… İki gün evvel gözünle gördün Rasim. Anadili derslerimizi programa Türkçe diye yazdığım için maarif müdürü az kaldı beni mektepten kapı dışarı ediyordu. Bu memlekette en yüksek maarif memuru dilimizin adını söyletmez, Lisan-ı

[235] **age**, s. 86-87-88
[236] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 50

> Osmani yerine Türkçe dememizi bir cinayet sayarsa o memleketi idare eden hükümete milliyetperver denir mi? ”[237]

Savaş, zaruri olmadıkça tasvip edilemez. Aydınlar, savaş taraftarı insanlar değillerdir; aydınlar, barışçıl kişilerdir. Üstelik savaştan prim yapmaya çalışan gözüaçık çıkar sahiplerine de karşı çıkarlar ve onlarla çatışma yaşarlar. Reşat Nuri'nin eserlerinde savaştan önce savaş çığırtkanlığı yapanların savaş zamanı ilk kaçanlar oldukları gözlemlenir. Bu konu *Yeşil Gece* romanında da işlenmiştir. Romanın aydın kahramanı Şahin Efendi aleyhinde sürekli çalışan softalar vardır. Bu softalar savaş öncesi halkı kışkırtıp, halkın millî ve dini duygularını coşturup toplumda kendilerine yer edinmeye çalışırlar ama umumi harp başlayınca kendi dertlerine düşerler. Yeşil ordu gönüllüleri askere gitmemek için ağın içindeki balıklar gibi haftalarca çırpınıp dururlar. Pek azı kendini kurtarabilir. Geri kalanı, sırtlarında beş günlük yiyecekleri, Kafkas, Çanakkale yollarını tutarlar. Müderris Zühtü Efendi ile İttihat ve Terakki katib-i mesulü Cabir Bey silahlanarak dualar, nutuklar ve ilahilerle ordunun ilk safında yer almak için yola çıkarlar ama bir buçuk ay sonra Zühtü Efendi hastalanarak Sarıova'ya döner ve memleket hastanesinde basur memesinden ameliyat olur. Cabir Bey de onu takipte gecikmez. İlk hız geçtikten sonra Cabir Bey, cephe arkasında daha önemli vazifeleri olduğunu hatırlar. Hain muhaliflerin meydanı boş bulup iş çevirmelerine engel olmak, kasabanın giyecek, yiyecek, içecek işlerine bakabilmek için geri döner.

Şahin Efendi ise savaşın sonucu hakkında çok olumlu düşünemez ama bu ordunun talihsizlikler, aksi tesadüfler, ihanetler ve idaresizliklerden sonra bile kısa zaman içinde tekrar toplanıp eskisinden daha kuvvetli olduğunu bilmektedir. Fakat onun Emir Dede'de bütün felaketlerin başı olan cahilliğe ve yeşil geceye karşı yapmaya çalıştığı zayıf istihkâm bir kere yıkılırsa bir daha yerine gelmeyecektir. Bu yüzden savaşa katılmamıştır. Nihayet, softaların azgın arılar gibi mütemadiyen vızıldayıp uğuldayarak etrafında döndüğü, içine girip çıktığı medreselerin bir kısmı kapanmış, metruk kovanlara benzemiştir. Kapanmayan bir ikisinde de askere yaramamış üç beş kırık, zebun softanın sessiz sedasız dolaştığı görülür. Şahin Efendi, bin zahmetle yaptırıp meydana çıkardığı yeni binasının kapısını harice kapayarak beş seneden fazla bir zaman mektebiyle ve yalnız çocuklarıyla meşgul olur.

Bir mayıs sabahı Sarıova Yunan işgaline uğrar. Halk telaş içinde sokaklara dökülür. İzmir'in işgali halkı telaşa düşürmüştür ama yine de Yunan askerinin bu kadar süratle

[237] **age**, s. 67-68

Anadolu içlerine yayılmasını kimse beklememektedir. Hükümet konağında birkaç hademeyle şaşırmış üç beş memurdan başka kimse bulunmamaktadır. Mutasarrıf Müfit Bey ile belediye reisi telgrafhanede telgraf başındadır. Müfit Bey, insanların zihinlerini karıştırmamak için tehlikeyi halktan iki gün boyunca saklar, öğrendiklerini de üst merciine haber vermelidir ama vilayet merkezi düşman eline geçmiştir. Yine de vazife başından ayrılmaz. Hali vakti yerinde olanlar atlar ve eşeklerle beraber yola düşer. Kalanların çoğu hasta veya yaşlıdır. Şahin Efendi, omzunda heybesi, ayağında tozlukları ile kafileye karışır. Yolda arabasıyla Mutasarrıf Müfit Bey ile Müderris Zühtü Efendi'yi görür. Bu arada, geride, kasabada ne olup bittiğine dair onda bir merak uyanır. Haydi memleketin belli başlı ulemasından bu tehlike zamanında sürüsünün başında bulunması lâzım bir çoban vaziyetinde olmasına rağmen Zühtü Efendi bir dereceye kadar mazur görülsün, fakat mutasarrıf nasıl vazifesini bırakıp kaçabilir, diye sorar kendine. Şahin Efendi, bir havadis almak ihtiyacıyla durup geriden gelenleri bekler. Cabir Bey ile karşılaşır. Şahin Efendi'ye 'Görüyor musun o alçak mutasarrıfı, kaçar böyle tabanı yanık it gibi, hâşâ sözüm ona' der. Cabir Bey kasabada olanları anlatır: Belediye reisiyle mutasarrıf arasında kavga çıkmıştır. Müfit Bey, işgal edilen yerlerde valinin vesair memurların başlarına gelenlerden korkarak kaçmaya karar vermiştir. Belediye reisi güya kasabayı tahripten, ahaliyi katliamdan kurtarmak için çiçek demetleri yaptırmış, yanında ayan ve eşraftan mürekkep bir heyetle düşmanı istikbale çıkacaktır.

Yazar bu bölümde barış zamanında savaş tellallığı yapanların savaş zamanında nasıl geri durduklarını, en çok çığırtkanlık yapanların aslında en korkak insanlar olduğunu, halkın böyle insanların konuşmalarına, milliyetçi naralarına aldanmaması gereği üzerinde durmuştur. Böyle bir dönemde toplumda belli başlı konumlarda olan herkes suçu başkasının üzerine atarak kendini aklamaya çalışmaktadır. Şahin Efendi, Cabir Bey'den sabahleyin kasabadaki kargaşalık esnasında kaybettiği yakın arkadaşlarına dair de tafsilatı alır. Romanın diğer aydın kahramanı olan Rasim, halkı uyandırmaya, harekete geçirmeye gayret etmiştir. Yazara göre asıl milliyetçi olan kişi naralar atıp savaş zamanı ilk fırsatta kaçan değil, işgal zamanı ölümü göze alarak vatanını savunan kişidir:

> "Kendi halinde, sessiz sedasız bir adam olan muallim Rasim'e bir delilik gelmiş. Postane etrafında toplanan kalabalığa nutuk vermeye: 'Bu saatte bizim için yapılacak bir tek iş vardır. Silâhı olanımız silâhıyla, olmayanımız sopayla, taşla düşmana karşı gitmek' diye bağırmaya başlamış. Cabir Bey gözlerini açarak:

> — Düşün be biraderim… Ben, bu memleketi ondan yüz kat fazla severim, diyordu, ümit olsa hepimiz kanımızı dökelim. Velâkin yazıktır, vatan evlâtlarının göz göre göre kendilerini ateşe yakması topal ayağına bakmaz da başından büyük haltlar yer bu senin arkadaş… Hiç karşı durulur mu sopayla, taşla teçhizatlı mükemmel bir orduya, İngiltere vermiştir Yunan'a milyonlarca lira, yüz binlerce tüfek, binlerce top, hesapsız cephane…"[238]

Şahin Efendi, gözleri kararmış, bütün vücudu titreyerek Cabir Bey'den anlatmaya devam etmesini ister. Cabir Bey'in anlattığına göre beş, on milliyetperver heyecana kapılıp 'Silâh isteriz!' diye bağırmaya başlamıştır. Bu defa Serkomiser Kâzım Efendi de onlarla beraber olur. Yanına maiyetindeki delikanlı polislerden beş altısını alarak karakolları dolaşır. Polise, jandarmaya ait ne kadar silâh bulursa ahaliye dağıtır. Alelacele bir çete oluşturup kasabadan çıkmışlardır. Bunları duyunca Şahin Efendi artık ileri gidemez. Yol kenarında düşünür. Rasim Efendi'yi düşünür. Şahin Efendi yoldan geçen muhacirlere bakar. Kafile, zorluk ve sefaletle yoluna devam etmektedir. Şahin Efendi bunların içinde meşhur Hacı Emin'i, damadı Ubeyd Bey'le beraber Kadirî Şeyhi'ni ve Sarıova eşraf ve zenginlerinden birçoğunu tanır. Sabahleyin sele kapılan bir tahta parçası gibi kalabalığın arasına katılıp, 'Mektebim kapandı. Artık Sarıova'da işim kalmadı' diye yola düşmüştür fakat şimdi ona bir şüphe musallat olur. Acaba kasabadaki vazifesi, hakikaten bitmiş midir? Bazıları bu kafileden geri dönmektedir. Yine o dönenler arasında kendi mektebinin en küçük, en fakir talebelerinden birini görür. Çocuk, ihtiyar ninesine bakmak için kasabaya geri dönmektedir. Şahin Efendi, bu fedakâr çocuğu ve Rasim'i düşünür. Kendini onların yanında küçük ve hakir görür. Nefsinden utanır. Sarıova'ya inen kafileye karışır ve Sarıova'ya geri döner.

Şahin Efendi, hükümetsiz kalan Sarıova'ya karanlık basarken girer. Sonra her yer zifiri karanlık olur. Türbeler bile ışıksızdır. Yunan ordusu, Sarıova kapılarına kadar gelse de içeri girmek için sabahı bekler. Şahin Efendi o gece odasında silah sesleri duyar. Rasim ve Kazım'ın öldüğünü düşünüp üzülür. Sonra silah sesleri kesilir, birtakım gürültüler, bağrışma sesleri gelir. Şahin Efendi neler olduğunu öğrenmek için dışarı çıkar. Cami avlusunun önünde bir kalabalık görür, vakayı sorar. Bir saat evvel Rumlar, Yenimahalle'de Müslüman bir sütçü ile oğlunu öldürüp araya girmek isteyen bir bekçiyi de sopa ile başından yaralamışlardır. Adamcağız nasılsa ellerinden kurtulmuş, kapıları çalarak Rumların silahlanmakta olduklarını, sabaha doğru Müslüman mahallelerine hücum edeceklerini haber vermiştir. Ahaliden bir kısmı mezarlık tarafındaki yukarı mahallelere kaçmaya başlamış, bir kısmı sopa, balta, eline ne geçerse yakalayıp buraya

[238] **age**, s. 213

koşup şimdi ne yapacaklarını kararlaştıramayarak böyle birbirlerine giriyorlardır. Şahin Efendi bu izahatı aldıktan sonra, insanlara seslenmeye başlar, halkı teskin eder. Müessir ve tatlı bir lisanla hükümetin dağıldığını, düşmanın iki saate kadar kasabaya gireceğini, zenginlerin ve kuvvetlilerin kaçtığını, kasabada ancak ihtiyarlar, hastalar, kadın ve çocukların kaldığını, bu gece kasabanın Müslüman ve Hristiyan ahalisi arasında bir çarpışma olursa düşmanın bu kimsesiz kadınları, çocukları, ihtiyarları, hastaları kılıçtan geçireceğini anlatır. Bunun üzerine halk hüzünle, ağlaya sızlaya evlerine dağılır.

Ertesi gün Şahin Efendi, geç uyanır. Sokağa çıktığında yolda gördüğü bir ihtiyar, polislerin kendisini aradığını söyler. Şahin Efendi, ihtiyar komşusundan kasabanın işgaline dair bazı malumat alır. Kasabada hiçbir gürültü olmamıştır. Sabahleyin erkenden belediye reisi Yunan kumandanıyla görüşmeye gitmiştir. Biraz sonra hükümet konağı, belediye ve polis karakolları işgal edilmiştir. Çarşı, hemen baştanbaşa kapalıdır. Sokaklarda iki Yunan askeriyle bir Türk polisinden mürekkep devriyeler gezmektedir. Sokaklarda beyannameler asılmıştır. Kasabanın işgal edildiği, kendi işi, gücü ve ibadetiyle meşgul olacak ve yeni hükümetin emirlerine tamamıyla itaat edecek Müslümanların canına, hürriyetine zarar gelmeyeceği temin edilmektedir. Şahin Efendi, bu tafsilatı aldıktan sonra Namazgah Karakolu'nun yolunu tutar. Yolda bir araba görür ve hayretinden olduğu yerde donakalır. Arabada büyük rütbeli, kır bıyıklı, iri yarı bir düşman zabitinin yanında emin ve hâkim bir tavırla softaların başı Eyüp Hoca durmaktadır. Şahin Efendi, Yunanlıların politikasını derhal tahmin eder: Müslüman ahaliyi din hisleri vasıtasıyla tutmak, kendine bağlamak. Yalnız Eyüp Hoca'nın nasıl olup da bu kadar az zaman içinde Yunanlılara dahil olduğuna, onların içine girdiğine ettiğine akıl erdiremez.

Karakolda Şahin Efendi'yi, İstirati Efendi karşılar. Yunan zabitinin yanına götürür. Zabit gülümseyip onun elini sıkar. Şahin Efendi şaşırır. İstirati Efendi açıklar: Dün gece Müslümanlarla Hristiyanlar arasında çıkacak bir vak'aya kendisinin engel olduğunu, çok iyi ettiğini, aksi takdirde neticenin fena olacağını, Rumlarla Müslümanların şimdiye kadar kardeş gibi yaşadıklarını belirtir. Sonra İstirati, halk üzerindeki büyük nüfuz ve tesirinden dolayı ve Hristiyanlara karşı bir düşmanlık beslemediğini bir akşam evvel ispat ettiği için Yunan komutanlığının ona mühim bir vazife verdiğini anlatır: Büyük camide ahaliye vaaz ve nasihat edecektir. Yunan devletinin Müslümanlar hakkında fena bir niyeti olmadığına halkı inandıracak, muhtelif camilerde de başka vaizler bu işi yapacaktır. Şahin Efendi, vaizlerin listesine bakar. Hiç sevmediği softalar arasında görür

kendini. Eyüp Hoca'nın bu listede parmağı olduğuna emindir ama nasıl olup da isminin bu listede olduğuna anlam veremez. Göreve dair resmi kağıt hazırlanmıştır. Teklif edilen şey ona tiksinme verir. Fakat bu damgalı kağıt, ihmal edilemeyecek bir kuvvettir. Hiç değilse kasabada rahatça dolaşabilecek, istediği yere girip çıkabilecek böylece düşman elinde kalan vatandaşlarına yardım edebilecektir. Kendi kendine: "Vesikayı alırım, dedi. Zaten ben bütün mücadelelerde daima aşağıdan güreşmeyi, temiz bir maksada erişmek için kirli yollara gitmekten tiksinmemeyi meslek edinmiş bir adam değil miyim? Kağıdı alırım. Uzun uzadıya düşündükten sonra hazmedemezsem geri vermek yine kendi elimde"[239] diyerek görevi kabul eder.

Şahin Efendi, bu olayların ardından arkadaşı Deli Necip'in yanına gider. Necip, romanın bir diğer aydın karakteridir. Necip'e yarın sarık sarıp Büyük Cami'de vaaza başlayacağını anlatır. Deli Necip, kasaba ahalisine sükûnet ve intizam tavsiye etmenin zararı olmayacağını söyler. Niçin kasabada kaldığına dair sohbetten, bunun ordular savaşı değil, milletler savaşı olduğunu anlattıktan sonra Deli Necip, Eyüp Hoca'nın Yunanlılarla nasıl anlaştığına dair malumat verir:

> "Hoca, sabahleyin erkenden softalardan mürekkep bir heyetin riyasetinde Yunan kumandanına bir demet çiçek göndermiş, eski hükümetin cevir ve tazyiklerinden esasen gayrimemnun olan ulema namına arz-ı hürmet ve ubudiyet etmiş. Kumandan da bilmukabele Yunan hükümetinin yeni tebaasına ve bilhassa ulemaya adl ü şefkatle muamele edeceğini, din ve ahrete taalluk eden işlerde İslâm ahaliye nihayet bir hürriyet verileceğini söylemiş."[240]

Şahin Efendi Necip'in yanından ayrılıp mektebe döner. O gece geç vakit Yunan askerleri "Emir Dede" mektebini basıp Şahin Efendi'yi karakola çağırır. Şahin Efendi, başında sarık, elinde mühürlü kağıtla karakola gider. Karakolda Şahin Efendi'ye Rasim'e dair sorular sorarlar. Şahin Efendi ihtiyat ile cevap verir. Orada Rasim'in daha ilk çarpışmada arkadaşlarından birçoğuyla öldüğünü öğrenir. Müttefiklerinden Komiser Kazım da ölmüştür. Başındaki sarık, elindeki vesika sayesinde karakoldan kurtulup mektebe döner.

Şahin Efendi bir süre sonra vaaza başlar. Halka sükûnet ve tevekkül tavsiye eder. Kumandanlıktan gelen emirler doğrultusunda bazen Yunan hükümetinin adalet ve şefkatini de övmeye mecbur kalır. Kendisinden bazen iğrenir bu yüzden ama ondan bir imdat, teselli bekleyen halkı görünce sükûnet bulup açıkça söyleyemediklerini hal ve tavırlarıyla anlatmaya çalışır. Böylece esir insanlara faydası dokunabilecektir. Bu esir insanlar için insanlığını ve namusunu feda etmektedir. Böylece üç masum aile babasını

[239] **age**, s. 228
[240] **age**, s. 231

tevkifhaneden kurtarır. İlk çete hücumunda şehit düşenlerin ailelerine faydası dokunmaktadır. Bu evlere rahatlıkla girip açlara ekmek, hastalara ilaç, teselli götürmektedir.

Şahin Efendi'nin arkadaşlarından biri olan Deli Necip, evinden hiç çıkmamakta, sürekli evinde Sarıova'yı yeniden imar edecek planlar hazırlamaktadır. Hükümet konakları, belediye dairesi, bankalar, hastaneler, mektepler, sinema ve tiyatro binaları… Planda sinema Kadirî Tekkesi'nin bulunduğu yere tesadüf etmektedir. Sarıova'yı bütün türbeleriyle, medreseseleriyle yok farzedip, yerine yeni bir memleket kurmaktadır. Kelâmi Baba Türbesi yerinde bir mektep planlar. Sipahizade Medresesi'nin üstünde bir tiyatro binası planlar. Necip Şahin Efendi'ye:

> "— Bu sel öyle bir sel ki, tekke, medrese, türbe… Önüne ne gelirse sürüp götürecek. Bir kere Yunanlılar buradan çıkarken sanırım ki taş üstünde taş bırakmayacaklar. Akıllarınca bizi zarara sokuyoruz diye bilmeden bize müthiş bir hizmette bulunacaklar… Çünkü ne binaları binaya, ne sokakları sokağa benzeyen kurun-i vustâ yâdigarı yerine tertemiz, şirin bir kasaba yapacağız…
> — Güzel hayal… Fakat medresenin yerine yine medrese, tekke yerine yine tekke yapmak isteyenlere nasıl karşı duracağız? Ben çocukça nikbinliğime rağmen bunu havsalama sığdıramıyorum Necip…
>
> Necip, hafif bir merhamet ve istihza ile Şahin Efendi'nin sakalını okşuyordu:
>
> — Doğan Beyciğim… Sana 'Bu hal-i efestiştimale sebep asırlardan beri devam eden zulüm ve zülmetin vesaire…' diye uzun uzun edebiyat yapmayacağım. Sadece 'Bizi bu hale koyanlar, başka tabirle Yunan'ı Anadolu'nun göbeğine getirenler padişahlarla softalardır.' diyeceğim. Bu millet, Yunan'ı buradan def etmeye kadir midir? Şu halde bu hakikati idrake ne kadirdir. Bu hakikati anlamaya muktedir değil midir? O takdirde Yunan'ı da sittin sene buradan atamayız. Hani sizin medrese mantığında 'Kıyas-ı mukassim' midir nedir bir zırıltı vardır… Meseleye hangi yönden bakarsan aynı neticeyi görürsün… Ben de işte aşağı yukarı o tarzda bir muhakeme yapıyorum… Evet, bu millet, yedi düvelin gayret ve entrikasına rağmen Yunan'ı buradan atmaya kadir olursa, emin ol padişahların, softaların da pabuçlarını ellerine verir…"[241]

Necip evinden hiç çıkmamaktadır çünkü Yunan askerlerinin suratlarını görmeye tahammül edememektedir. Bir gün bir iş için dışarı çıkan Necip Yunan askerlerinin yaptıklarını duyunca, görünce çok sinirlenir. Yunan askerleri silah arıyorum bahanesiyle herkesi her evi aramaktadır. Yunan zabiti Necip'in de üstünü aramaya kalkınca Necip sinirlenir. Neferin yüzüne tokat atar. Bir nargileyi de başka neferin kafasına fırlatır. Çarşı birbirine girer. Necip, cami avlusuna koşar, ayağı takılıp düşer, bir daha kalkamaz. Tekme, süngü, dipçik darbeleriyle Necip'i öldürürler. Yeşil Gece romanının aydın kahramanları olan Ali Şahin de Deli Necip de millî duyguları olan insanlardır. İkisi de yaşadıkları kasabada toplumun refahı için var gücüyle çalışmış, emek vermiş aydın karakterlerdir:

---

[241] **age**, s. 236-237

> "Yeşil Gece romanının kişilerinden Ali Şahin ve Mimar Deli Necip, aynı sentez fikri etrafında yer alabilecek tipteki aydınlardır. Ali Şahin, ilk eğitimini medresede almış olmasına rağmen, kendisi üzerinde daha sonra devam ettiği Darülmuallim'in etkisi vardır. Öğretmen olarak atandığı kasabada, her şeyi pozitivist bir bakış açısıyla yeniden şekillendirmek, Türklüğü esas alan bir hayat kurmak, milletine bağlı, cumhuriyetperver Türkler yetiştirmek ister. Mimar Deli Necip de Ali Şahin gibi Türklük ve batı sentezi taraftarıdır ve yine onun gibi pozitivist bir anlayışa sahiptir. Yaşadıkları kasabayı Yunanlıların işgal etmiş olmasına rağmen, onun kafasında türbeler, tekkeler, dergâhlarla dolu bu yeri hükümet konakları, belediye daireleri, adliye sarayları, bankalar, hastaneler, okullar, sinema ve tiyatro binaları ile batılı bir mimari anlayışı etrafında donatmak vardır."[242]

Şahin Efendi Necip'in ölümünü duyunca adeta deli olmuştur. Günlerce yemez içmez. Onun ihtiyar annesiyle kız kardeşine de yardım etmek görevi artık Şahin Efendi'ye düşmektedir. Kimi ekmeksiz, kimi tesellisiz bir yığın biçare akşamdan akşama kapılarını çalmasını bekler. Sarıova'da sessiz sedasız yaptığı işlerin dairesi günden güne genişler. Çeteler, Yunan askerleriyle savaşmaktadır. Bir süre sonra Anadolu'da düzenli ordu da kurulmaya başlanır. Şahin Efendi bir gün bildiklerinden genç bir yüzbaşı ile konuşur. Bu çocuk işgal günü tifodan ağır hasta yattığı için kaçamamıştır. Şimdi en azından çetelere katılma ihtiyacındadır. Şahin Efendi bu gence yardım edeceğini söyler. O gün Yunan kumandanlığına müracaat eder. Civardaki köylülerimizin cahil olduğunu, menfaatlerini takdir edemediğini, Yunan hükümetine itaatten ayrılıp neticede zarar gördüklerini, bazı emniyetli vaizlerimizi civar kasabalara gönderip ahaliye nasihat etmeleri gerektiğini söyler. Kumandanlık, bu fikri doğru bulur, gönderilecek vaizleri seçmeye memur komisyonda Şahin Efendi'ye de bir vazife verir. Genç yüzbaşı böylece elindeki vaizlik ruhsatnamesiyle rahatlıkla Sarıova'dan kaçar. Şahin Efendi, bu ilk muvaffakiyetle yetinmez. İşgal zamanında nasılsa Sarıova'dan çıkmamış yedi- sekiz zabit birer birer hududu geçerler. Şahin Efendi, düzenli orduya katılacak gençlerin Sarıova'dan kaçmalarına yardım eder. Şahin Efendi, kurşuna dizilmek tehlikesini göze almak suretiyle yaptığı bu yardımların ardından yakalanır, esir düşer. Roman sonunda toplumun refahı için Yunanlılarla işbirliği yapmış gibi görünen Ali Şahin, savaşın bitip Cumhuriyet'in ilanının ardından kasabaya döner ama zamanında dindarlığı kimseye bırakmayanların şimdi de milliyetçiliği, inkılapçılığı kimseye bırakmadıklarını görür. Kasabayı terketmek zorunda kalır:

> "Saf hayalleri doğrultusunda Yunanlılarla beraber çalışmayı göze alan aydın kendi sonunu da hazırlar. Kurtuluşla beraber mücadele ettiği zihniyet yeni düzenin vatanseverleri haline gelir. Eskinin gerici eşrafı tarafından Yunan işbirlikçiliği ile suçlanır. Her şartta inkılâp hevesinden

[242] Yunus Balcı**,** *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002 s. 320-321

başka bir şeyi gözü görmeyen aydın, savaş döneminde iyi niyetle uyguladığı yanlış taktiklerin kurbanı olur.” [243]

Sonuç olarak Reşat Nuri Güntekin’in aydın karakterleri millî bilince sahip insanlardır ve halka da bu bilinci aşılamayı hedeflemişlerdir. Ancak insanların millî bilince yönelirken dikkatli olmaları gerektiğini savunan yazar, insanların millî duygularını kullanarak kendilerine çıkar sağlamaya çalışan insanlara karşı halkı uyarmaktadır.

3.2.4. Bürokrasi

Bürokrasi, kavram itibariyle bir yönetsel mekanizmadır. Bu mekanizmanın işleyişinde görevli olan bireylere bürokrat denir. Türk edebiyatında aydın bürokratlar olduğu gibi, eleştirilen bürokratlar da vardır. Reşat Nuri, siyasette nabza göre şerbet verme sanatını bilen, net bir tavır almadan işlerini tıkırında götürme yeteneğine sahip bürokratlar ile çatışma yaşar. Bunun yanında olumlu aydın bürokrat örneğine de yer verir. Bunun en bariz örneklerinden biri *Acımak* romanındaki Mürşit Efendi’dir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerindeki bürokrasi çarkının işleyişinin de anlatıldığı romanda Mürşit Efendi, çok zor koşullar altında okumuş, Mülkiye’den yeni mezun olmuş idealist İstanbullu bir genç olarak okuyucu karşısına çıkar. Dürüstlük ve fazilet abidesi bir insandır. Okuldan mezun olduktan sonra hangi daireye giderse kapıların hemen kendisine açılacağını düşünür. Ancak bu konuda hayal kırıklığı yaşar. Üç ay boyunca nezaret koridorlarında, kapı diplerinde iş dilenciliği yaptığı halde iş bulamaz. Çünkü memuriyet almak için diploma yeterli değildir. Diplomanın yanında tavsiye mektupları ve selamlar da gereklidir. Bir gün Dahiliye Nezareti’ne çağırılır. Sivas’ta maiyet memurluğu teklif edilir. Mürşit Efendi bu teklifi hemen kabul eder. Çünkü kimsesiz ve parasızdır. Böylece Sivas’a maiyet memuru olarak atanır. Anadolu’da küçük bir memuriyet almış olması onu üzmez, bu memuriyeti küçümsemez. Çalıştığı işi, milletin saadeti için çalışan büyük bir makinenin bir parçası olarak görür. Dolayısıyla milletin mutluluğuna hizmet edeceğinden dolayı memnunluk duyar. Kendisini nasıl ki camide Allah’ın muhteşem gözü önünde hissediyorsa, masasında da büyük bir milletin yardım isteyen çehresi önünde hisseder. Diploma aldığı gün ve göreve başladığı gün devlete ve millete sadakatle hizmet etmeye yemin eder. Ölünceye kadar millete, halkına kul, köle olacağını ve hiçbir kuvvetin kendisini yolundan

[243]Bülent Kalkan, *Kurtuluş Savaşı Romanlarında Aydın Tipi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 155

döndüremeyeceğini belirtir. Yeni başlayan iş yaşamında hayatı için bir program yapar ve bazı kararlar alır:

> "- Vicadınımın sesini daima dinleyeceğim
> - Hiçbir zaman kanun haricinde iş görmeyeceğim
> - Meslekdaşlarımla son derece iyi geçineceğim.
> - Yalan söylemeyeceğim.
> - Rüşvet almayacağım.
> - Yalnız meslek hayatımda değil, hususî hayatımda da daima afif kalacağım.
> - Vazifemi daima hakkımdan üstün tutacağım. Doğruluk, sebat ve gayretim neticesi olarak terfi ve terakki edersem sevineceğim. Fakat mağdur kalırsam yerinmeyeceğim. Hattâ doğruluktan darp bile görsem nevmit olmayacağım.
>
> Maddeler çoğalıyor, masanın kırık mermeri yazılarla doluyordu."[244]

Mürşit Efendi, bu ilkelere bağlı kalmaya çok gayret eder. Çalışkan, dürüst ve ilkeli bir gençtir. Ama, bürokrasinin işleyişiyle ilgili ilk sıkıntıları henüz Sivas'tayken öğrenir. Muhasebe kâtiplerinden Tahir Efendi, onu evinde yemeğe davet eder. Kendisiyle birlikte birkaç memur arkadaşını da çağırır. Kurulan rakı sofrasında Mürşit Efendi rakı içmek istemeyince Maarif Başkâtibi Tahsin Efendi, böyle yerlerde rakısız yaşanmayacağını anlatır. Sebebini şöyle açıklar:

> "Bugün dairede birkaç tane yolsuzluk oldu. Sabahleyin müdür Vali Paşa ile dalaşmış. O hırsla kalem odasına geldi, maiyetimdeki memurların karşısında türlü hakaret etti. Ne çare boyun eğdik… Yapılacak başka şey yok ki… Ya bu deveyi güder, ya bu diyardan gidersin. (…) Binaberin, müdürün haksız hakaretine eyvallah diyoruz… Bunu hazmetmek için iki kadeh rakı çok mu? Az sonra memurlardan biri bir aksilik ediyor. Sesimi çıkaramıyorum. Çünkü şehirdeki valiyi bile yıldırmış derebeylerinden birinin adamı… İki kadeh de bunun için… Etti mi dört? Öğleye doğru mâzul bir muallim geliyor… Yana yakıla derdini anlatmaya başlıyor. Adamcağız esasen haklı… Fakat kime dert anlatırsın? Dinle… Elinden bir şey gelmeyecek, yok yere dilhun olacaksın… Dinleme… Gönlün rahat etmeyecek. Bu sıkıntıya mukabil de iki kadeh… Etti altı… Öğleden sonra vazifesini bilmeyen iki memurla ve aylık çıkmadığı için bizzaruri veremediğim ev kirası için gelen ev sahibi ile bir ağız dalaşı… Haydi bunlar için de birer kadeh. Etti dokuz… Anadolu Hisarı'nda doğmuş, Boğazı seyrede ede büyümüş bir adamın akşama kadar dairenin penceresinden kuru topraklara, tezekten evlere bakmasına karşı da bir… Eder on… (…) Rakısız yaşanmaz evlât… Hele biraz zaman geçsin, sen de bana hak vereceksin…"[245]

Mürşit Efendi'nin çalıştığı dairedeki herkes çok tembeldir. İş yükünü Mürşit üzerine alır. Bu kadar çalışkan birini bulunca başka dairelerin amirleri de Mürşit'ten yardım isteyip, ona uzun ve yorucu işler yüklerler. Angarya işleri de ona yaptırırlar. Bu durum amirlerini kızdırır. Çünkü kendi dairesinde görülecek bunca iş varken başka dairelere yardım etmesini hoş karşılamazlar. Bir diğer sebep de: "Bahusus bilirsin ya, bizde bir daire öbür daireye adeta düşman bir memleketin idaresi nazarı ile bakar."[246] Bütün

---

[244] Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014 s. 63-64
[245] **age,** s. 65-66-67
[246] **age,** s. 74

kalem arkadaşları kendisine düşman kesilmiştir. Çünkü Mürşit Efendi'nin çalışkanlığı diğer arkadaşlarının tembelliğini göz önüne koyar. Onları amirlerinin gözünden düşme tehlikesiyle baş başa bırakır. Böylece eskisinden daha fazla çalışmaya mecbur kalırlar. Bu durum da arkadaşları ile arasının bozulmasına sebep olur. Ve nihayet bir gün Mürşit Efendi, arkadaşının kendine ait bir vazifeyi ona yüklemek istemesine rıza göstermez. Yavaş yavaş arkadaşlarıyla tartışmaya başlar. Sonra da kavgalar, dedikodular boş meseleler ve can sıkıntısı içinde vakit geçirir. Mürşit Efendi okuldan mezun olunca soluğu Anadolu'da almıştır ama kendisinin idealleriyle Anadolu'daki realite birbiriyle çatışır. Daha ilk memuriyetinde prensiplerinden taviz vermek zorunda kalır; kendisiyle hesaplaşır. Meslek arkadaşlarıyla ve amirleriyle iyi geçineceğine dair kendisine söz verdiği halde bu sözü tutamaz. Özel hayatında daima temiz kalacağına dair ant içtiği halde bazı kötü alışkanlıklar edinir. Dedikodu yapmaya ve rakı içmeye başlar. Bir gün Ermeni bir kadının odasını kiralayarak onun evine yerleşir. Evi kiralamasına yardım eden, dairedeki müdürlerden biri olan Nasuhi Bey, bir Ermeni kadınla beraber Mürşit'in tuttuğu odada birlikte olmaktadırlar. Bunu duyan Mürşit Efendi, Nasuhi Bey'i odasına kadınla beraber yakalamak için evine gider. Mürşit Efendi, Nasuhi Bey'in üstüne atılarak onunla kavga eder. Bunun karşılığı olarak Nasuhi Bey, işyerine Mürşit Efendi'ye oyunlar çevirip fenalıklar eder. Mürşit Efendi'nin siciline geçimsizliğine ve uygunsuzluğuna dair kayıtlar düşer.

Mürşit Efendi bir gün kazanın birine bir kaymakam tayin edileceğini duyar. Çok çalışkan ve çok anlayışlı olduğu için kendisini uygun görürler. Muamelesi bitmek üzereyken bu kaymakamlığa kendisinden daha kıdemsiz ve ehliyetsiz birini atarlar. Çünkü bu adam valiye bu iş için müracaat etmiş, yalvarmış, yalvarmaları da işe yaramayınca tehdit etmeye başlamıştır. Vali, Mürşit'e söz verdiğini söyleyince çevresindekiler "Mürşit uslu ve tatlı bir çocuktur… Sesini çıkarmaz… Hem öyle gayyur bir memura dairenin ihtiyacı var…"[247] diyerek Mürşit Efendi'nin terfi etmesine mani olurlar. Bunu duyan Mürşit Efendi, öyle bir hırçınlık eder, öyle bir çakıp gürler ki adamlar bunu söylediklerine pişman olurlar. Bu vakadan sonra Mürşit Efendi R…. kazasına kaymakam olarak atanır. Sistemi sorgulayan Mürşit, başına gelenlerden sonra şöyle düşünür: "Dairelerdeki fena memurlardan daima şikâyet ediyoruz. Acaba iş başına geldikleri vakit onların hepsi mi suiniyet sahibi, tembel, atlatıcı, müfsit insanlar

[247] **age**, s.80

mıydı?"[248] Böylece Reşat Nuri, bürokratların olumsuz tavırlarının sebeplerini biraz da sistemde aramak gereğini düşündürmüş olabilir.

R….. kazasını ve halkını çok seven Mürşit Efendi, eşraftan haz etmez. Onları küstah ve menfaatperest olarak niteler. Eşraf, elbirliğiyle hükümeti kendi nüfuzu altına almıştır. Kazaya yeni bir kaymakam gelince onun hemen etrafını sarıp bir gün orada bir gün burada kuzular, helvalar, rakılar çalgılar eşliğinde avutmuşlardır. Böylece kaymakamın elini kolunu bağlayıp kıpırdanmaya mecal bırakmamayı hedeflemektedirler. Aynısını Mürşit Efendi'ye de yaparlar. Mürşit Efendi bu durumu çabuk farkeder: "Onların istikamet dairesinde çalışmaktan maksatları hükümet işine, daha doğrusu kendi işlerine karışmamamdı. Böyle yaparsam kazada mesuliyetsiz meşrutiyet hükümdarları gibi bir nevi fuzuli saltanat sürecektim."[249] Aslında böyle bir yaşam tarzı Mürşit Efendi'ye çok şey kazandırabilecekken, rahat edeceği muhakkakken, bağ bahçe sahibi olabilecekken o, bunu istemez. Onlarla uğraşmanın mümkün olmayacağını farkeden Mürşit Efendi, M…. kazasında kaymakam olan bir arkadaşına becayiş yaparak M…. Kazasında göreve başlar.

M….. kazası, fakir, bakımsız ve muzdarip bir yerdir. Çok iyilik ve hizmet edebileceği bir yer olduğu için Mürşit Efendi çok mutludur. Ancak bu kazada da su problemi vardır. Halk, kokuşmuş bir bataklıktan su içmekte, beş yaşına kadar olan çocuklar arasında dizanteri hüküm sürmekte, her gün bir iki çocuk bu sebepten vefat etmektedir. Bu ölümlerin önüne geçmek için kasabaya içme suyu getirilmesi gerekmektedir. Mürşit Efendi, içme suyu getirmek için gerekli yerlere başvurduğu halde işler çok yavaş yürümektedir. Bunun üzerine Mürşit Efendi bütün sorumluluğu üzerine alır ve amele gibi çalışarak, para bittikçe kasabanın zenginlerinden dilenci gibi para isteyerek içme suyunu getirmeye gayret eder. Bu esnada kazaya iki mülkiye müfettişi gelir ve işten hemen el çektirirler. Vilayetten kati talimat almadan işe giriştiği için, usul dahilinde hareket etmediği için suçlu konumuna düşer. Bu olayın sonucunda Mürşit Efendi daha kötü bir kaza olan S…. Kazasına tayin edilir.

S….. kazasında ettiği yeminleri düşünen Mürşit Efendi, bu yeminlerin birine göre davranırken bir diğerine zıt hareket ettiğini görerek üzülür. Vicdanına göre hareket ederken kanunlara aykırı hareket etmek Mürşit Efendi'yi çıkmaza sürükler. Mürşit Efendi, eğitime çok önem veren bir insandır. Toplumun ancak ve ancak eğitimle

[248] **age**, s. 81
[249] **age,** s. 88

düzelebileceğine inanmakta ve öğretmenlere yardımı kendisi için bir borç bilmektedir. İleride de kızı Zehra'nın öğretmen olması için elinden geleni yapacaktır. Mülkiye memurlarının da eğitime faydalı olabileceği fikrindedir. Kendisini, bir mukaddes ordu olarak gördüğü öğretmenlerin bir gönüllü neferi olarak belirtir ve onlara yardım vaadeder. Bu ordu içinde düzensizliğe, acze göz yummamak gerektiğini, çoğunluğun çıkarları için ferdin ihmal edilmesi, hele zayıf ahlaklıların görev başında tutulmaması gerektiği fikrinde olduğunu söyler. Burada kendisine yaşlı, dilenci tabiatlı bir öğretmen hakkında şikayet dilekçeleri gelir. Şikayetlerin yerinde olduğunu gören Mürşit Efendi yaşlı öğretmene işten el çektirtir. Bunun üzerine öğretmen, beş çocuğuyla beraber Mürşit Efendi'nin yanına gelir, çocuklarıyla beraber açız diyerek ağlaşırlar. Daha sonra bu hocanın kapı kapı dilenerek sadaka istediğini duyar. Doğru bir iş yapmış olmasına rağmen vicdanı onu rahatsız eder.

Mürşit Efendi'nin şark vilayetlerinde gezmediği yer kalmaz. Birkaç defa azledilir. Bir defa iftiraya uğrayarak mahkemeye verilir. Bir defa mutaassıp bir kazada dinsiz diye taşlanır. Bir defa Van vilayetinde milliyetperver diye Ermenilerin suikastine uğrar. Bir kere bir memleketten bir memlekete giderken eşkıya tarafından soyulur. Bir kere uçuruma yuvarlanır, hayvanı ölür. Bir mucize olarak hayatını kurtarır. Ve nihayet Diyarbakır'a tahrirat katipliği göreviyle atanır. Bu süreç içinde çok değişmiştir. Artık bir köşede kendini unutturmaktan, başını dinlemekten başka hiçbir şey istememektedir. Anadolu, onun ideallerinin, prensiplerinin, hayallerinin söndüğü bir yer olmuştur:

> "Meslek hayatına; daima vicdanının sesini dinlemek, kanun dışı iş yapmamak, meslektaşlarıyla iyi geçinmek, yalan söylememek, rüşvet almamak, daima namuslu kalmak, görevini hakkından üstün tutmak gibi ilkelerle başlayan Mürşit Efendi'nin bu ilkelerinin, hayatın gerçekleri karşısında nasıl yerle bir olduğunu Zehra öğretmenle birlikte biz de tek tek takip ederiz."[250]

Mesleğe başladığında kendine belirlediği prensiplerden beş altı sene içinde vazgeçmiştir. Artık etliye sütlüye karışmayan, renksiz ve ruhsuz bir adam haline gelir. Bu sırada hayatında büyük bir değişiklik meydana gelir. Mal müdürünün kızı olan Meveddet Hanım ile evlenir. Yaptığı bu yanlış evlilik onun hayatını mahveder. Ailesini rahat ettirebilmek için, karısının ve kayınvalidesinin isteklerini yerine getirebilmek için gayretle çalışsa da huzuru yakalayamaz. Kazancının üzerinde harcama yapar, borç batağının içine girer. Karısını ve kayınvalidesini memnun edebilmek için İstanbul'a

[250] Taylan Altuğ, *Bir Ruh Kimliği- Reşat Nuri Güntekin* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s.8'den aktaran Şevket Toker, Bir Öğretmen Romancının Romanı: Acımak, *Türk Edebiyatına Açılan Pencere* İnci Enginün Armağanı, Editör: Hülya Argunşah, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2014, s. 490

taşınır. İstanbul'da gümrük müfettişliğine başlar. Borçları daha da artar. Bunun üzerine yavaş yavaş yolsuzluklara, suistimallere, hırsızlıklara başlar. Nihayet bir gün hırsızlıkları ortaya çıkar ve işten atılır, hapse girer. Mürşit'in iki kızı olmuştur. Eşi Meveddet Hanım ile kayınvalidesi, çocukları babalarına düşman olarak yetiştirmişlerdir. Kızlarından Feriha mahrumiyet ve sefalet içinde büyüdüğü için veremden vefat eder, diğer kızı Zehra ise uzun yıllar babasından ayrı yaşar. Babası gizli gizli onun öğretmen okuluna yazılmasına vesile olur. Zehra, öğretmen olduktan sonra babasının hatıra defterinden aslında babası hakkında bildiklerinin ne kadar yanlış olduğunu, kendisinin babasına çok benzediğini, babasının çok dürüst, ahlaklı, çalışkan bir insan ve çok iyi bir baba olduğunu öğrenir. Babasının kendisine yanlış anlatıldığını, babasının masum olduğunu öğrenir ama ne yazık ki iş işten geçmiş, babası vefat etmiştir.

Mürşit Efendi, hem bürokrasideki hem sosyal hayattaki büyük çözülme ve çöküşün farkına varmış bir aydındır. Bunlara karşı koymaya çalışsa da başarılı olamaz. Zamanla sosyal hayattaki bu çöküş onun ruhuna da yansır. Reşat Nuri, Mürşit Efendi ile Osmanlı bürokrasisinin çöküşünü haber verir:

> "Acımak romanındaki asıl hedef, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki çöküş psikolojisinin Anadolu'daki idare ve sosyal çevre üzerinde yol açtığı etkileri göstermektir. Çözülme devrinde hayatın bütün alanlarına yayılan rehavet, karşısına çıkan her kuvveti yok etmekte ve kendisine benzetmektedir."[251]

Halk ile bürokratlar arasındaki ilişki Reşat Nuri Güntekin'in *Değirmen* romanında da işlenmiştir. *Değirmen* romanında bozulan devlet mekanizması ve bürokrasisi anlatılır. Romanında Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Sarıpınar adlı bir ilçede yaşanan bir zelzele sonucu bürokratların düştüğü durum ironik bir dille ele alınmıştır. Konumu itibariyle aydın olması beklenen bu üst düzey yöneticiler eğer aydın vasfını taşıyamazlarsa durum son derece vahim olacaktır. Romandaki Kaymakam Halil Hilmi Efendi tipik bir bürokrat örneğidir. Bu tip bürokratlar meseleleri çözmekten çok meseleler üzerinde uzun uzun konuşan insanlardır. Ama çözüm noktasında çok zayıf kalırlar:

> "Kaymakam meseleler üzerinde uzun, derin konuşmaktan zevk alan bir adamdı. Yalnız sonunda bunların bir hükme bağlanmasını istemeseler! O uzaktan insana bir hiç gibi görünen ve çok kere bir tek kelime ile kırtıpil bir 'evet' veya 'hayır' a kadar inen hüküm, ne demir leblebiydi yarabbi! Fakat dünyanın aksiliğine bakın ki, büyük, küçük herkes her gün ondan sade bunu istiyordu. Yirmi beş yıla yaklaşan idarecilik hayatında onu perişan eden bu idi. Ne yazık ki, bu gecesinde de, baş köşedeki koltuğunda her zamanki gibi akıllı uslu oturuyor görünmekle beraber içinden çılgıncasına

[251] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 277

> eğlendiği bu tek sefahat gecesinde de onu rahat bırakmıyorlar, kendisini- resmî vazifesi ile hiçbir alâkası olmayan- bu zelzele bu meselesinde de karar vermeye, otoritesini kullanmaya davet ediyorlardı." [252]

Yazarın bu romanda eleştirdiği tek bürokrat Kaymakam Halil Hilmi Efendi değildir. Diğer bürokratların tavrını da eleştirmiştir. Çünkü bir sorunla karşılaşıldığı vakit, bürokratlar sorunu çözmekten çok kendilerini kurtarmak, sorunu başkalarına yüklemek derdindedirler. Romanda kasabada küçük bir zelzele olmuş, Kaymakam Halil Hilmi Efendi işi çok önemsemeyip üst makamlara bildirmemiştir. Ancak gazeteler vakayı abartıp yazınca kasabaya teftiş için bir mutasarrıf gönderilir. Mutasarrıfın sorunu çözmesi gerekmektedir ama sorun çözmekten kasıt bir günah keçisi bulmak anlaşılınca bir bürokratın kendisini kurtarması ve iş yapmış görünebilmesi için mutlaka birinin ya da birilerinin başını yakması gerekir. Bu kişi Halil Hilmi Efendi olacaktır. Bu durum romanda şöyle eleştirilir:

> "Halil Hilmi Efendi, az çok işi sigortaya almıştı. İcraatın iyi taraflarını kabulleniyor, ötekileri- doktor raporu ile sabit- hastalığına yüklüyordu. Bu konuşmayı mutlaka bir neticeye bağlamaya mecburiyet gösteren Mutasarrıf, sıkılmaya başlamıştı. Kaymakamı sözlerinden yakalamak kabil değildi. Fakat o, Halil Hilmi Efendi'yi yakalamazsa, sağı solu olmayan ittihatçı vali, kendisini yakalayacaktı. Çünkü işin nihayetinde bu kadar rezalet için mutlaka bir mesul, bir kefaret keçisi lazımdı.
>
> Mutasarrıf için işin asıl güç tarafı, yakasına yapışmaya mecbur bulunduğu adama karşı duymağa başladığı muhabbetti. Evet, dört sene sonunda Anadolu'da anlaşıp koklaşabildiği tek bir adam bulmuştu. Ne yazık ki onun da ipini eliyle çekmeye mecburdu. Fakat elden ne gelir? Vazife vazifedir."[253]

Kasabada oluşan küçük çaplı bir depremi zamanında haber vermediği için üst makamlar tarafından cezalandırılan Kaymakam Halil Hilmi Efendi, itibardan düşünce halk, ilk iş olarak onu dava etmeye kalkışır. Toplumun sevgisini kazanamamış bir yönetici, bunun bedelini ağır ödeyecektir. Bu durum romanda kendine şöyle yer bulur:

> "İki sene evvel evi değerinden az bedelle istimlak edilmiş adam, tarladan karpuz çalarken yakalanıp işinden çıkarılmış kır bekçisi, üç çocuğu ile kendisini boşayan memur kocasını azlettirmemiş kadın ve daha birçokları Halil Hilmi Efendi'den davacı idiler. Bütün eski defterler açılmıştı. Hakikaten Halil Hilmi Efendi'ye ait kusurlarla beraber kaymakamla hiçbir ilişki olmayan yahut herhangi bir kaymakamın kudretini aşan birtakım işler ona yükleniyor ve bunlar günü gününe Mutasarrıfa gidiyordu."[254]

Deprem sonrası çıkan karmaşada Mutasarrıf da suçu birilerinin üzerine yıkmayı başaramayınca sırada vali gelmektedir. Bu kez de kasabaya teftiş için vali gönderilir. Kasabada oluşan küçük bir depremin büyük yankılar uyandırması ve arap saçına

---

[252] Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 6-7
[253] **age**, s. 107
[254] **age**,s. 112

dönüşen suçlu bulma işi için kasabaya gönderilen valinin bulduğu çözüm eleştirilmiştir. Valinin olaylara bakışı ve zihniyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki bürokratların durumunu gözler önüne sermektedir. Romanda bu durum şöyle eleştirilir:

> "Vali, bir kelime ile hulasa ettiği vaziyeti, bir, nihayet iki günde düzeltip merkeze döneceğini umuyordu. Evet, vaziyet hakikaten dediği gibiydi. Kaymakam berbat etmiş, mutasarrıf tüy dikmişti. Zaten hala neden kullandıklarına bir türlü akıl erdiremediği böyle Hacivat çelebi kılıklı eski devir döküntülerinden başka ne beklenebilirdi. Fakat onun kendisi için halledilemeyecek mesele yoktu. Meseleden korkarsan mesele büyür ve seni yerdi. İdare adamı için yapılacak şey bilakis düşünmeden meselenin üstüne yürümekti. Kötü mü gidiyor bir iş? Başındaki adamı kulağından yakalayıp atar ve geçersin. Yine mi kötü gitmekte devam ediyor, bunu bir kere, bir kere daha tekrar edersin. Ta ki artık kötü gitmeyinceye kadar. Hele bazılarının, bazılarının değil, hemen bütün idare adamlarının yaptığı gibi her meselede kılı kırk yarmaya kalkar, her işi kendi elimle yapayım diye düşünürsen kıyamete kadar beklemek lazım gelirdi. Her mafevk madununa karşı böyle hareket edebilseydi zaten dünyada mesele mi kalırdı. Ne çare ki, meşrutiyet inkılabını yapanlar Babıali'nin yumuşak koltuklarında gevşemişlerdi. En sade hakikati anlamıyorlardı. Galiba anlamak için de Sakallı Mehmet Paşa gibi halka kendilerini astırmayı bekleyeceklerdi."[255]

Reşat Nuri Güntekin, Cumhuriyet'ten önceki bürokratları birçok eserinde eleştirmiştir. Bu eserlerden biri de *Çalıkuşu* romanıdır. Çalıkuşu'nda Feride'nin şahsî macerası etrafında XX. yüzyılın başlarında Osmanlı bürokrasisinin, eğitim sisteminin, kadının toplumdaki yerinin, bâtıl inançların eleştirisi vardır. *Çalıkuşu* romanında Feride, gerek öğretmen olarak görev almaya çalışırken gerek tayin işlerini halletmek için Maarif idaresine gider. Maarif idaresinin bütün kurumlarında bürokrasinin çok ağır işlemekte olduğunu görür. İdareciler, evraklar arasında kaybolmuştur. Kurumlar arasındaki iletişim çok zayıftır. İşleri halletmek için mutlaka araya hatırlı insanların girmesi gerekmektedir. Kendine zar zor sefil bir Anadolu köyünde görev bulan Feride kendisini idarecilere beğendiremez. Feride bin bir güçlükle çalıştığı okulu düzenlemeye, adam etmeye çalışır. Bir gün Maarif Müdürü Raşit Nazım, Vilayet Nafia Mühendisi Mümtaz Bey ile birlikte Feride'nin öğretmenlik yaptığı köy okulunu teftişe gelir. Maarif Müdürü okulu karanlık bulur ve ahıra benzetir. Mektep demeye bin şahit istediğini söyler. Feride'nin gözlerini kamaştırmak için büyük projelerinden bahseder. Reşit Nazım'ın hakikati idrakten uzak tavırları Reşat Nuri tarafından eleştirilmiştir. Bu durum romanda şöyle yer bulur:

> "— Azizim, büyük projelerim var. Her şeyi yıkıp yeniden yapacağım. Tertemiz müesseseler, istediğim tahsisatı vermezlerse vay hallerine. Çok tedarikli geldim, İstanbul matbuatı ateş etmeye hazır bir batarya vaziyetinde, benden küçük bir işaret üzerine bam bum... Müthiş bir bombardıman. Anlıyorsun ya, ya bu kafanın içindeki dünya hakikat olacak, ya ben postu vereceğim. (…)
>
> — Efendim, ben bu mektebi kapatacağım. Ben, şaşkın şaşkın:

[255] **age**, s. 130

— Niçin efendim, bir şey mi oldu? dedim.

— Efendim, böyle kepaze binada çocuk terbiye edilemez. Sonra talebe de az. Vilayette kaldığım müddetçe bütün gayretimi sarf edeceğim, köylerden birçoğunu ucuz, fakat zarif, sıhhi, modern, yani müceddet mekteplere sahip etmeye çalışacağım. ”[256]

Yazar, Raşit Nazım ile Cumhuriyet öncesi dönemin bürokratlarının yetersizliğini, halktan ve toplum gerçeklerinden ne kadar uzak olduklarını okuyucuya göstermek ister. Maarif Müdürü Reşit Nazım, okulu ahıra benzetir. On yedi öğrenciye bir okul düşmesinin fazla lüks olacağını düşünür. Bu köylere zarif, sıhhatli, modern okullar yaptıracağını söyleyerek okulu kapattırır, Feride'yi başka bir okula tayin edeceğini söyler. Avrupalı âdetlerden bahsederek Fransız kolejinden mezun olan Feride'ye Avrupa kültürünü anlatmaya kalkar.

"Reşat Nuri, Cumhuriyet öncesindeki idareci aydınlar karşısındaki bu tavrını Çalıkuşu romanında da devam ettirir. Öğretmen Feride'nin Anadolu'da yaşadıklarını anlatan Çalıkuşu romanında Reşit Nazım, maarif müdürüdür. Yazar, onun aracılığıyla hem o dönemde eğitimin kötü idareciler elinde kaldığını, hem de yönetici aydın kadronun halktan uzaklaştığını; kendi insanına, memleketine yabancılaştığını göstermek ister. ”[257]

Bu bölümde üzerinde durulması gereken bir diğer bürokrat ise Nafia Mühendisi Mümtaz Bey'dir. Reşit Nazım Feride'ye sorular sorup projelerinden bahsederken Mümtaz Bey, yan yan Feride'yi süzmektedir. Reşit Nazım'a - güya anlaşılmamak için Fransızca- bir bahane ile Feride'nin yüzünü açtırmasını söyler: "Aman azizim, bir bahane ile şunun yüzünü açtır, yüzünün rengi peçenin altında yangın gibi yanıyor. Nereden düşmüş buraya?"[258] der. Reşit Nazım, onu ciddiyete davet etse de Mümtaz Bey bu uyarıları ciddiye almaz ve etik olmayan tavırlar gösterme cesaretinde bulunur: " Bu fevkalâde bir parça. Beni bırak da sen git. Bir çare bulup mutlaka yüzünü açtırmalıyım."[259] demektedir. Hatta okuldan ayrılırken bile sürekli başını çevirerek Feride'yi izler. Bahçeden çıktığında dahi ayaklarının ucunda yükselerek içeriye bakmaktan kendini alamaz. Reşat Nuri, Mümtaz Bey ile bazı bürokratların ahlak kavramından ne kadar uzak olduklarını göstermeye çalışır.

Feride okulu kapanınca yine boşta kalmıştır. Kendisine yeni bir görev yeri bulmak için tekrar Maarif Müdürlüğü'ne gider ve orada yine Raşit Nazım ile karşılaşır. Raşit Nazım, o kadar hayalperest ve ülke gerçeklerinden uzak yaşayan bir bürokrattır ki, öğretmenlerin mutlaka kartvizit bastırması gerektiğini söyler. Reşit Nazım, B… şehrine

[256] Reşat Nuri Güntekin*, Çalıkuşu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 221-222
[257] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 126
[258] Reşat Nuri Güntekin*, Çalıkuşu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 222
[259] **age**, s. 223

gelen Fransız gazeteciye okullardan bir ikisini göstererek lehimize bir yazı yazdırabilmek düşüncesiyle kıvranmakta, Avrupalılara hoş görünmeye çalışmaktadır. Avrupa hayranı olan bu tip bürokratlar, kendi ülkelerini yeterince tanımamakta ve her adımda Avrupa'yı kendilerine örnek almaktadırlar. Bu bürokratlar, ülkelerinin durumunu kavrayıp doğru atılımlar yapabilecek durumda değillerdir. Bu sebeple gereksiz ayrıntılar üzerinde yoğunlaşmakta, asıl sorunların nedeni ve çözümü üzerinde durmamaktadırlar. Bu tavırları dolayısıyla yazar tarafından eleştirilirler.

Cumhuriyet öncesi bürokratların eleştirildiği bir diğer eser de *Yeşil Gece* romanıdır. Romanda bürokratlar geniş bir yer tutar. Roman, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İptidaiye Birinci Şube Müdürü Basri Bey'in, odasında bir idadi müdürü ile uskumru dolmasının yapılışı hakkında, eğitimle hiç alakası olmayan bir konuda tartışmaları ile başlamaktadır. Yazar böylece bürokratların mesai saatleri içindeki durumunu verir.

Yeşil Gece romanının aydın kahramanı Ali Şahin, öğretmen olarak görevlendirildiği kasabada geçirdiği ilk gecede bir ziyafete davet edilir. Bu ziyafette kasabadaki belli başlı insanları, bürokratları tanıtarak ve hepsinin temsil ettiği zihniyeti aydınlatarak okuyucuya bilgi verir. Burada İttihat ve Terakki katib-i mesulü Cabir Bey'in o dönemde revaçta olan İslam birliği düşüncesine sahip olduğu ve halkı bu yöne yönlendirmek istediği görülmektedir. Bu konuşmanın ardından Müderris Zühtü Efendi kısa bir nutuk çeker. Konuşmasıyla ahaliden bir kısmını ağlatır. Ayrıca Sarıova'daki maarif müdürü ve Galatasaray'dan mezun olan Sarıova İdadi Müdürü Talip Bey de ele alınmıştır. Maarif müdürü, iradesiz ve güçsüz bir idareci olması dolayısıyla eleştirilir. Yazar, II. Meşrutiyet dönemi bürokratlarına karşı olumsuz bir tavır sergiler. Çünkü eğitimin düştüğü olumsuz durumun müsebbiblerinden biri de onlardır. Eğitim kurumlarındaki idareciler ve öğretmenler devletin bütün kurumlarında görülen bozulmadan etkilenmişlerdir.

Eski Hastalık romanındaki aydın bürokrat tip Yusuf Bey'dir. Bir dönem belediye başkanlığı yapmıştır. Memlekete hizmet arzusuyla yanıp tutuşan, yeniliği getirme çabasında, hemşerilerini insanca yaşatma gayretinde olan bir gençtir. Hakkında çıkarılan dedikodular ve üzerine atılan iftiralar, onun belediye başkanlığı görevini bırakmasına sebep olur. Reislikten düştüğünün ikinci gecesi miralayını ziyarete gelir, aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> "— Miralayım, idare muharebeye benziyor, diyordu. O zaman birbirimize tam emniyetimiz vardı. Siperde düşman gözlerken bizi arkamızdan vurmalarından korkmazdık, halbuki idare kavgalarında

> dost ve arkadaş, insana düşmandan daha tehlikeli oluyor. Biliyorsunuz ki, idare hayatında kombinezonsuz iş görmek mümkün değil... Mesela, fakir birkaç ameleye, formalitesi tamam olmamış bir iş için para, yahut hasta bir hademeye çalışmadığı aylar için ücret veriyorsunuz. Bunda bir fenalık olmadığı aşikâr... Hattâ çok kere bu kombinezonları kalemlerdeki kâtip arkadaşlar size tavsiye ediyorlar... Fakat gün geliyor ki yine aynı arkadaşlar bunları size karşı silâh gibi kullanıyorlar... Hakikaten de netice itibariyle mesuliyet sizindir; çünkü âmir ve imza sahibi sizsiniz... Benim mesele de böyle oldu. Rakiplerin kahpece hücumları karşısında sarsılmağa başladığımı görünce, başta bizim muhterem başkâtip olmak üzere, bizim arkadaşlar beni sattılar... O başkâtip ki, belki hatırlarsınız, benim başıma yemin ederdi... Fakat ne bileyim ki, belki o da haklıdır... Benden sonra geleceklere yaranmak ve emniyet vermek için belki böyle yapmak lâzımdı. Hâsılı, ben öteki Yusuf gibi kardeşlerim tarafından satıldım. Bana asıl acı gelen de bu... Ne yapalım, biz beceremedik, yüzümüze, gözümüze bulaştırdık. Temenni ederiz ki, kendileri muvaffak olsunlar...”[260]

Görüldüğü gibi Reşat Nuri Güntekin, bürokratların aydın kişiler olması gerekliliği üzerinde durur. Cumhuriyet öncesi bürokratlarının birçoğunun eleştirdiği romanlarında tek olumlu tip, *Acımak* romanındaki Mürşit Efendi’dir. Gerek idari mekanizmanın çöküşü yüzünden gerekse yanlış eş seçimi yüzünden amacına ulaşamamış, ideallerini gerçekleştirememiş ve sefalete sürüklenmiş olsa da halk tarafından doğru anlaşılamamış, doğru değerlendirilememiş aydınların temsilcisidir.

3.3. Din

Din, Tanrı’ya, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren bir kurumdur. Aydınların din konusunda takındıkları sorgulayıcı tavır çoğu zaman onların dinsizlikle suçlanmalarına sebep olmuştur. Özellikle bazı din adamlarının çıkarcı tavırlarına karşı çıkması, onun bu etiketi yemesini kolaylaştırmıştır. Aydın, dinsiz insan demek değildir ancak aydın, inançlara saygı gösteren ve insanların da dini doğru algılayıp doğru yaşamasını sağlayan ve savunan insan demektir. Aydınlar, halkın dini araştırıp öğrenerek yaşamalarından yanadır. Din adamlarının her söylediğinin dinde yeri olup olmadığını bilmeyerek olduğu gibi kabul edilmesine karşı çıkarlar. Aydınların dini anlayış, algılayış ve yaşayış şekli halk tarafından yanlış anlaşılmış, onaylanmamış ve bu konu her zaman halk ile aydının çatışma yaşamasına sebep olmuştur.

Reşat Nuri Güntekin’in din kavramını başlı başına temel bir konu olarak ele aldığı romanlardan biri *Yeşil Gece*’dir. Aydınların dine bakışının anlatıldığı romanda aydınlar, insanların din ile korkutularak karanlığa, bağnazlığa, yobazlığa sürüklenmesine karşı

[260] Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık,* İnkılâp Kitabevi, 4.bs., İstanbul, s. 64-65

çıkarlar. Yazar bunu romandaki aydın karakter Ali Şahin vasıtasıyla anlatmaktadır. Roman kahramanı olan Ali Şahin, küçük yaşta iyi bir din terbiyesi alması için medreseye yollanmıştır; ancak medresede gördükleri, yaşadıkları ve tanıdıkları onun kendisine öğretilen dinden uzaklaşmasına sebep olmuştur.

> "Dini başlı başına bir konu olarak alan Yeşil Gece'de Ali Şahin, din karşısında, pozitif bilimi tercih eden aydınlardandır. Başlangıçta bir medreseli olan Ali Şahin, inanç konusundaki şüphelerine olumlu cevaplar bulamayınca buradan ayrılır. Tarihte pek çok mabut ve her birinin ayrı ayrı dini, peygamberi, ayrı ayrı ayini olduğunu ve hepsinin de hakiki olanın kendileri, diğerlerinin ise hurafe ve yalan olduğunu iddia etmeleri, bunların insan icadı olabileceği şüphesini uyandırır. Bu durumda ruhun ebedi oluşundan da ümit keser ve insanın bu dünyada bin mihnetle yaşayıp sonunda gözlerini kapadığında, başka bir âleme gözlerini açamayıp toprakta çürüyebileceğini düşünür. Kendisinde bir zamanlar var olan din gayretinin de dünya muhabbeti ve dünyanın tatlı hayatını bir başka âlemde devam ettirmek isteğinden başka bir şey olmadığına karar verir. Yeşil Gece'de yazar, Ali Şahin aracılığıyla medreselerdeki eğitim sisteminin çarpıklığını, dini esaslara dayanan bir eğitimin yetiştirdiği insanların ne derece sakat fikirli olduğunu göstermek ister. Ali Şahin, yeşil ordunun kumandanları dediği müderrislerin de gönüllü neferler dediği öğrencilerin de dini ve bilimi, çıkarlarına alet ettiklerini, hatta kendi aralarında bile, birbirlerinin canına kast edecek rekabetlerde bulunduklarını ifade eder."[261]

Cumhuriyet'ten hemen önceki dönemin anlatıldığı romanda Ali Şahin, memleketin içinde bulunduğu durum üzerinde düşünür. Geri kalmışlığımızın sebebini yüzyıllardır devam eden yeşil gecede bulur. Çünkü Ali Şahin'e göre medreseden mezun olup Anadolu yollarına dökülen yeşil başlı sürü sürü baykuşlar, memleketin geri fikirli, insanlarının sefil, işlerin fena olmasının asıl sebebidirler. Şahin Efendi din hakkındaki bu fikirlerini ulu orta söylemez. Çünkü insanların bu noktada ne kadar titiz olduklarını medrese ona öğretmiştir. Halk, inançsızlığa da yıllardır inandığı şeylerin sorgulanmasına da saygı göstermeye henüz hazır değildir. Şahin Efendi eğitim üzerine, cehalet üzerine, ölüm üzerine de düşünür:

> "Saatlerin geçici olduğunu bizi onların layıkıyla tadını tatmaktan, zevkine varmaktan men etmeyecek mi? Bir bahçem var ki içinde dolaşıyorum, bir ağacım var ki yemişini yiyorum, bir pencerem var ki zaman zaman açıp önümdeki sokağı yahut karşıdaki denizin manzarasını seyrediyorum. Hepsi güzel, hepsi âlâ. Fakat ne çare ki bir zaman sonra ölüp gideceğim. Bu saadetleri artık tadamayacağım. Evet, bunu bilirken tam surette mesut olmama imkân var mı?"[262]

Şahin Efendi, yaşama amacını sorgular. Sonra kafasındaki sorulara cevap bulur. Bu cevapların ardından Şahin Efendi'nin aydınlanması da tamamlanmış olur. Çünkü artık ne istediğini, hayattan ne beklediğini bilen bir aydındır. Bu düşünceleri yüzünden Ali Şahin, geleneği devam ettirmeyi reddedip medreseden ayrılır. Sadece pozitif bilimin yol göstericiliğini yaptığı bir çizgiyi takip ederek insanları yeşil gecenin karanlığından

---

[261] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 296-297

[262] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 50

kurtarabilmek için öğretmenliği seçer ve Darülmuallimin'e gider. Ali Şahin, artık kendisine yeni bir inanç belirlemiştir: ilkmektep muallimliği

> "Benim yerime bana benzeyen, benim gibi düşünen, benim gibi duyan ve söyleyen insanlar bırakırsam bu, beni acaba bir dereceye kadar müteselli etmez mi? Yüz sene sonra bu sokakta yine benim dilim konuşulur, karşıdaki denizde yine benim bayrağımı taşıyan gemiler dolaşırsa kendimi daha az mahvolmuş sayamaz mıyım? Evet, dilimin, duygularımın hakikat haline gelmiş olması benim için bir dereceye kadar başka insanlarda yaşamaya devam etmek sayılmaz mı?"[263]

Şahin Efendi ilk mektep muallimi olur ve karanlığa boğulmuş kasabaları aydınlatmak üzere gönüllü olarak Anadolu'ya göreve gelir. Tayini Sarıova kasabasına çıkmıştır. Sarıova'yı kendine bir savaş alanı olarak seçer. Kasaba, yobazlığın hüküm sürdüğü bir Anadolu kasabasıdır. Orada Rasim Efendi ile tanışır. Rasim Efendi, Şahin Hoca'nın en yakın arkadaşı olur. İkisi, mektebin üst katındaki bir odada yatmaktadırlar. Bina çok eskidir. Rasim Efendi, geçmişte kalmış bir aşk hikayesinden bahsedince bazen kuşkulanır, bu aşkın asıl büyük aşka zararı dokunmasından çekinir… Karşılarındaki yokuşun üstünde bulunan evliya türbesi odalarından görünür. Gece uyumak için mumu söndürdükleri zaman türbenin yeşil kandili uzaktan hafif hafif parlamaktadır. Bazen bu ışık Şahin Efendi'ye ölmüş cananını hatırlatır ve kendi kendine şöyle söyler:

> "Ah şu insanlık… asırlardan beri içimizde yaşadıkları, hamurumuza karıştıkları için midir nedir bazı vehimlerimizi beynimizden, kalbimizden tamamıyla söküp atamıyoruz. Ölmüş gibi görünüyorlar… fakat yine yorgunluk, düşkünlük zamanımızı buldukları gibi yine dalımıza biniyorlar, diye sızlanırdı. Sonra bu tehlikeyi def etmek için yatağında birkaç kere döner, kıpırdanır, yarı uyumuş arkadaşına tekrar lâkırdı söylemeye başlardı.
>
> — Bak şu yeşil türbe kandiline Rasim. Medresenin ilim ve nur dediği şey bu sisli ışığa benzer. Hep böyle mezarları, insana kasvet ve ümitsizlik veren şeyleri aydınlatır… Erişebildiği yerlerdeki eşyanın şeklini, rengini değiştirir, her şeyi korkulu vehimler ve hayaller şekline sokar… Bir ışık ki sekiz, on adımlık çevresi haricinde yine gece vardır. Asırlardan beri nur diye hep bu yeşil gecenin içinde yaşadık. Ben, aydınlık diye ona derim ki, beş altı saat sonra doğacak gün gibi her yeri, her köşeyi berrak bir mücevher ışığına boğar… Bu yeşil geceye nihayet verecek gün bizden, yeni mektep dediğimiz bu kötü, karanlık viraneden doğacak."[264]

Şahin Efendi'nin amacı, Anadolu'yu aydınlatarak onları yeşil gecenin karanlığından kurtarmaktır. Pozitif bilimin ışığında halkı eğitmeye çalışan aydın bir kişiliktir. Hareket noktası ise, yeninin inşası için eskinin tamamen yıkılması gerektiği düşüncesidir. Sarıova onun için bir savaş meydanıdır. Burada cehalete karşı savaş vermeyi kendine amaç edinmiştir. Bu amaç uğruna gerek halktan insanlarla gerekse halkı kendi çıkarları için kullanan insanlarla çatışma içine girecektir:

> "Romanları arasında yalnız Yeşil Gece katı bir ideolojik temel üzerine kurulmuştur. Hemen bütün eserlerinde belli bir ölçüde içtimaî tenkide yer veren Reşat Nuri, diğer romanlarında birbirine zıt

[263] **age**, s. 50
[264] **age**, s. 70

> görüşleri, ahlâkî değer yargılarını ve bu değerlere sahip roman kahramanlarını dengeli bir yapı içinde verdiği zıtlıkları sevgi ve merhamet duygusuyla yumuşatmaya çalıştığı halde Yeşil Gece'de baştan sona kadar softalıkla inkılâpçılığın, en küçük hoşgörü duygusuna imkân tanımayan çatışmasını ortaya koyar. II. Meşrutiyet'le Cumhuriyet'in ilk yılları arasında geçen roman vak'ası, başlangıçta İslâm birliği idealine sahip bir medrese mollası olan Şahin'in, daima menfi örnekler görerek gittikçe dinî inançlarını kaybetmesinin ve 'Cumhuriyetperver bir inkılâpçı' öğretmen olarak bir Batı Anadolu kasabasında dinî inançlar, kişiler ve kurumlarla mücadelesinin hikâyesidir. Yeşil Gece'de dindar tiplerin hepsi cahil, riyakâr, menfaatçi, hatta düşman karşısında iş birlikçi veya kaçaktır."[265]

Romanda aydınlara verilen en esaslı mesajlardan biri, softalığın halkın hamurunda, mayasında olmadığı gerçeğidir. Şahin Efendi, bu mesajı öğrencilerinden birinin babası olan Komiser Kazım Efendi vasıtasıyla verir. Şahin Efendi'nin müttefiklerinden biri olan Komiser Kazım, eski hocanın dayakla, tehditle, korkuyla adam edemediği için sürekli şikayet ettiği oğluna bu sebeple sürekli eziyet etmiş, ama Şahin Efendi'nin telkinleriyle oğluna ettiği eziyetten utanmaya ve vicdan azabı duymaya başlamış bir halk adamıdır. Şahin Efendi, onun temiz ve zeki bir adam olduğunu anlar. Tek kusuru ulema denilen adamlara fazla inanması, onların her söylediğini hakikat diye kabul etmiş olmasıdır. Zamanla Şahin Efendi ile Komiser Kazım arasında muhabbet ve dostluk oluşur. Memleket ve millet meselelerinden de konuşmaya başlarlar. Şahin Efendi, hocalar hakkında düşündüklerini söyleyince Komiser Kazım da kendisiyle aynı fikirde olduğunu ifade eder. Şahin Efendi, Komiser Kazım Efendi'yi tanıdıktan sonra kötümserlikten kurtulur. Kendi kendine şöyle söyler:

> " Yüreğimizin acısı bizi bazen haksız ve bedbin yapıyor, softalığın milleti baştan başa çürüttüğünü söylüyoruz. Fakat hastalık, sandığımız kadar derin ve geniş değil… Softalar okur yazar takımını ve kendi ordularına aldıkları bir kısım çocuklarımızı berbat ettiler… Fakat işi, gücü, çoluğu, çocuğu, hâsılı kendi dünya gailesiyle meşgul asıl halk üzerinde derin tesirleri olmadı… 'Asırların yaptığı bir zihniyeti yıkmak ve yenisini yapmak için yine asırlar lâzım' diyenlere pek hak vermemeli. Milletin asıl büyük bir kısmı bu Komiser Kâzım Efendi'ye benziyor. Onları yataklarında sayıklatıp terleten kâbuslarından uyandırmak için müşfik bir elle hafifçe silkeleyip sarsmak kâfidir. Gün ışığı dünya ışığı gözbebeklerine değdiği gibi gönülleri, beyinleri de çabucak aydınlanıyor… Bu memleketin halkı hiçbir zaman – görünüşe aldanarak zannettiğimiz gibi- tam mutaassıp, tam hurafe ve İsrailiyat hastası olmadı. Softanın pençesinden kendini hiçbir zaman kurtaramamakla beraber softaya karşı daima emniyetsizlik ve nefret gösterdi…"[266]

Şahin Efendi, bu eserde yazarın sözcüsü konumundadır. Yazarın aydınlara verdiği mesaj, bir halk adamı olan Komiser Kazım Efendi bünyesinde vücut bulur. Halkın cahilliği, halkta görülen softalık aydınları korkutmamalıdır. Softalık, halkın hamuruna sonradan karışmıştır. Softalığın verdiği zarar, derinlere işlememiştir. Halk, eğitimli

---

[265] Hüseyin Çelik, *TDV İslam Anskiklopedisi,* Reşat Nuri Güntekin Maddesi, cilt:14, s.308
[266] Reşat Nuri Güntekin*, Yeşil Gece*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 93-94

değilse bile bilgedir. Gerçeği görebilmek için sadece iyi bir rehbere muhtaçtır. Bu rehber de hiç şüphesiz Cumhuriyetin aydın kahramanlarıdır:

> "İşte hayatında softalarla pek az alışverişi olmuş bir halk ve toprak adamı olan Kâzım Efendi… İşte hatta ben. Kâzım Efendi öyle bir adam ki birçok yalanlar arasında hakikati görecek olursa derhal tanıyor. Nerede gördüğünü hatırlamadığı bir eski âşina gibi hemen elini uzatıyor. Demek ki istidatlı bir milletin çocuklarına 'doğru' yu buldurmak için onları mutlaka yüksek ilim ve muhakeme yollarından geçirmek şart değil. İyi bir rehber, basit, fakat müspet bir iptidai tahsiliyle de onu hak ve hakikati görecek hale getirebilir, zamanın adamı yapar. Sonra bu Kazım Efendi'de hurafe ve İsrailiyat meyli de öyle pek derinlere işlememiş… Onun salim kafası fazla telâş göstermedi, en mühim noktalarda benimle hemfikir çıktı. Halbuki ben, bu neticeye ne dayanılmaz isyanlar, buhranlardan sonra varmıştım. Hayal ve hurafeden müspet fikre geçmek için birer birer asılması elzem sandığım merhalelerden ne vakit atlayıp geçmişti? Bu muammayı ancak şöyle hallediyorum ki bu adamın kafası ezelde böyle yapılmış… Sonra, hurafe bir hastalık gibi dışarıdan gelip yerleşmiş… Evet, hatta ben, ömrümün en güzel yıllarını bir karanlık ve rutubetli medrese hücresinde çürütmüş eski softa bile böyle değil miyim?"[267]

Reşat Nuri Güntekin'in din kavramını temel bir konu olarak ele aldığı romanlardan biri de *Gökyüzü* romanıdır. Romanda aydınların inanç bakımından düştüğü bunalımları anlatır. Roman kahramanı, insanın gökyüzüyle ilişkisini kesmeyince tam bir insan olamayacağını düşünen bir atedir. Romanında eski bir tıbbiye talebesi olan idealist ve aydın kahramanın yaşlılığa giriş döneminde başından geçenler, yıllar yılı sımsıkı bağlı olduğu ilkelerinden taviz verişi anlatılır. İsmi belirtilmeyen anlatıcı kahraman pozitivist, Batıcı bir Jön Türk aydınıdır. Eserde anlatılan olaylar, Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleşir.

Anlatıcı kahraman, küçük yaşta annesini ve babasını kaybedince amcasının yanında yetişir. Tıbbiyede öğrenciyken aynı zamanda bozuk idareye karşı mücadele çabası içindedir. Bir jurnal üzerine Trablus'a sürülür ve okulu yarım bırakmak zorunda kalır. Politikaya merak sarar. Fizan'a sürüleceğini öğrenince Paris'e kaçar ve Jön Türklere katılır. Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a döner. Anlatıcı doktor, halkı uyarıp aydınlatmak için gazeteciliğe başlar ama bir süre sonra gazetesi batar. Sonra yakın bir sancakta mutasarrıf olarak göreve başlar ama orada da tutunamaz. Orada da şöyle sıkıntılar yaşar:

> "Anlatıcı Doktor, konuşmaya başlayınca küçük memur arkadaşları zekâsına ve bilgisinin derinliğine hayran kalırlar ancak iş, gündelik muamelelere gelince bu kez kendisi şaşırır. Zira memurların en kötüsü bile ondan daha fazla kanun, usul ve nizam bilmektedir. Acemiliği dolayısıyla memurları onu aldatmaya başlarlar. Ahalinin yağmur duasına çıkma isteğine karşı

[267] **age**, s. 94

çıkınca halkla arasında bir kavga başlar. Vali kendisini uyarır. Bir gece aniden istifasını yazar, üç aylık ilk ve son memuriyetinden istifa ederek İstanbul'a döner."[268]

Arkadaşı Ahmet Rıza, kendisine Darülfünun hocalığı teklif eder. İstediği dersin profesörü olabileceğini, böylece gençliği istediği gibi yetiştirip geleceğe hâkim olabileceğini söyler. Önce olumlu baktığı bu teklife bir süre düşündükten sonra sıcak bakmaz. Çünkü hangi dersin profesörü olabileceği sorusuna cevap bulamaz. Tıbbiyeyi yarım bırakmıştır. Diğer alanların tümünden birçok kitap okumuş ama hiçbir alanda uzmanlaşamamıştır. Sonunda bu teklifi reddeder. Darülfünun hocalığını da kabul etmeyen anlatıcı kahraman, şu hakikate varır ki, mücadelelerle geçen bunca zaman tam bir iflastır. Çünkü hiçbir işin mütehassısı olamamıştır. Yıllar yılı ülkede birçok savaş çıkmış, kendisi daima bu duruma seyirci ve tenkitçi kalmıştır. Kazanılan ve kaybedilen savaşların tahlilini ve tenkidini yapmış, inkılapları alkışlamış ama ülkede meydana gelen her olaya uzaktan ve dışarıdan yaklaşmıştır. Bu durum hayatını sorgulamasına sebep olur.

"İşte en geniş bir programla başlamış kırk senenin hikayesi… İflas ve rezalet… Buna karşı bir tek tesellim var: Ben daima bir hür fikir havarisi oldum. İlim denen şeye daima bir köle sadakatiyle inandım ve bağlı kaldım. Gökyüzü masalları temelinden yıkılmadıkça, insanlığın kurtulmuş sayılamayacağını, istiklâllerin en güç elde ediliri olan fikir istiklâlinin ancak böyle kazanılacağını yüksek sesle söyledim.

Hiç şimdiye kadar bu yolda yürürken en küçük zaafa ve tereddüde kendimi kaptırmadım.

Ben cemiyet hayatında bir işe yaramamış olabilirim. Fakat hiç olmazsa kendi hayatımı insanca yaşadım. Hiçbir hareketimle fikrimi nakzetmedim."[269]

Anlatıcı kahraman, amaçları uğruna tüm hayatını boşa geçirdiğini kabul eder ama yaşadığı onca şeye rağmen hiçbir zaman fikirleriyle ters düşmediğini belirtir. Bu amaçlara ulaşma çabası içinde yıllar geçmiş ve evlenmeye vakit bulamamıştır. Elli yaşını geçtikten sonra hayatında bir boşluk duyar, kendisini yalnız hisseder ve bu boşluğu doldurmak için halasının torunu Sevim'i evlat edinir. Sevim, Amerikan Koleji mezunudur. Eğitimli ve kültürlü bir genç kızdır. O da ateisttir. Kolejde yapılan Protestanlık propagandası onun ateist olmasında etkili olmuştur. İleri fikirli bir genç kızdır:

"Gökyüzü romanındaki Sevim de alafranga ilgileri bulunan genç bir aydındır. Romanın başkişisi Anlatıcı Doktor'un hayatına sonradan giren Sevim, annesiz, babasız bir kızdır ve hayatının büyük bir bölümü yatılı okullarda geçmiştir. Çocukluğunda bir yangın faciasında annesini, Çanakkale Savaşı'nda ise topçu binbaşı olan babasını kaybetmiştir. En son Amerikan Koleji'nden mezun olan

[268] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002,s. 117
[269] Reşat Nuri Güntekin**,** *Gökyüzü,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 33-34

> Sevim, genç neslin bir temsilcisidir. Hayata kitaplar aralığından bakar. Yemek yapmak için mutfağa formüller, tarifler, teraziler ve kimyager gömleğiyle girer.
>
> Sevim de romanın kişisi Anlatıcı Doktor gibi ateisttir. Ondaki inançsızlığın temeli, kolejde Amerikalı bir bayan hocanın yaptığı Protestanlık propagandasına dayanır. Bu durum onda bütün dinlere karşı bir düşmanlığa dönüşmüştür. Cennet, cehennem, Allah, peygamber konularında tartışmalara girmeye pek meraklıdır. İspiritizmacı Mükerrem'le de böyle bir tartışmaya tutuşur."[270]

Anlatıcı kahramanın en yakın arkadaşı Mükerrem'dir. Mükerrem, zamanla inancını yitirmiş ve ardından ahiretle dünya arasında iletişim kurmaya kalkmış, bir spiritüalist olmuştur. İspiritizma cemiyetinin bir üyesidir. Bir gün anlatıcı kahraman, Sevim ve Mükerrem hep birlikte bu ispiritizma cemiyetinin bir toplantısı için Bursa'ya, bir muhacirin evine giderler. İspiritizma cemiyetinde oldukça eğitimli şahıslar bulunmaktadır. Sevim bu durumu yadırgamaktadır. Bursa'da gittikleri evde bazı gerçeklerin farkına varan anlatıcı kahraman, yıllarca peşinden koştuğu gerçeklere halkın çok daha kolay ulaştığını görünce çok şaşırır. Burada tanıdığı halktan bir insan onun kafasındaki soruları kısaca cevaplamakta, onun yıllarca kitap okuyarak, araştırarak vardığı noktaya kendisi kolayca varmaktadır. Romandaki anlatıcı kahraman ile muhacir ev sahibi arasında geçen konuşma şöyle verilir:

> "— Çocuk korkmaz mı?
> — Onun bacaksızlığına bakmayın. Demir gibi bir kızdır.
> — Aşk olsun be yahu… Benimkiler konu komşuda… Hep bu belalar onların tabansızlığı yüzünden başıma geldi ya… Söz temsili koyunlardan biri kendini suya attı mı ötekiler de ardından atarlar. Bizim çocuklar da öyle yaptılar… Âlemi telaşa verdiler.
> — Peki, sen bunlara inanmıyor musun?
> — Olur mu beyim öyle şey? Bizim bunak peder bile inanmaz bu ruhlara… O, sade Kurân'a bel bağlar, 'Hayır, şer Allah'tan gelir' der, ruh gelmiş, hastalık gelmiş, düşman gelmiş; o, aldırmaz, Kur'ân'ını okur.
> — Peki sen?
>
> Muhacir gülümsemeye başladı; düşündüğünü olduğu gibi söyleyecekti, tereddüt ediyordu; nihayet hafif bir alaycı bir lisanla:
>
> — Bir Allah, bir cennet, cehennem vardır' derler, biz de 'Eh, öyleyse vardır' deyip gideriz. Olmuş ne çıkacak, olmamış ne çıkacak?"[271]

Halk, inanç bakımından topluma uymayı tercih eder. Softalık, halkın hamurunda yoktur. Bu duruma *Gökyüzü* romanında değinen Reşat Nuri, halkın inanç konusundaki temiz duygularını, yobazlığın halka sonradan, bazı güçler tarafından musallat olduğunu belirtir. Anlatıcı kahraman, softalığın aslında halka o kadar da tesir etmediğini fark eder. Sadece onları bu karanlıktan kurtaracak bir rehbere ihtiyaçları vardır:

---

[270] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 243

[271] Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü***,** İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 88

> "Bu evde, bu saatte bu kaba saba toprak adamından işittiğim bu lakırdılar bana bir mucize gibi görünüyordu. Sandıklar dolusu kitap okuyorum; senelerce etrafımdakilerle ve kendi kendimle çarpışıyorum, birçok sevgilerimi, meyillerimi, ümitlerimi, kan ve gözyaşlarına bakmadan boğazlıyorum. Bütün bu didinmeler niçin? Kafamı rüya ve esatirden temizlemek, istiklallerin en güç elde edileni olan fikir istiklaline erişmek için değil mi? Başkalarını benden çok aşağılarda görmenin verdiği vahşi yalnızlık gururu içinde bayrağı o tepeye dikerken omuz başımda okuyup yazdığı bile şüpheli bir halk adamı beliriyor, buraya benden daha evvel geldiğini söylüyor.
>
> İçeri sofadaki masanın başında araba araba bilgi ve enerji var. Eski fizik hocaları, hukuk âlimleri, granitten oyulmuş bir kahraman büyük zabitler, fert olarak belki hiç, fakat yeni inkılâp ruhunun bir tezahürü olarak her kuvvetten daha kuvvetli olması lâzım gelen genç muallimler var. Görünüşte bana çok yakın olan bu insanlarla iki ayrı cinsten hayvan kadar farklıyız. Öte taraftan mektep, medrese görmemiş bu halk adamıyla aramızda hiçbir inanış farkı yok. İkimiz de toprağın üstündeki büyük boşluğa aynı evhamsız gözle bakıyoruz.
>
> Yoksa gökyüzü illeti, denildiği gibi insanlığın hamurunda olan bir şey değil de ona sonradan katışan ve yayılabildiği yerlerde salgılar yapan bir yabancı maya mı?" [272]

Eserde Mükerrem, devrin aydınlarının temsilcisi konumundadır. Devrin aydınları inançsızlık basamağının ardından büyük bir boşluğa düşmekte ve ispirtizmaya kendilerini kaptırmaktadırlar. Anlatıcı kahraman doktor, bu ispiritizma toplantısına tanık olduktan sonra bu eğitimli kitlenin onca kitaptan, onca bilgiden, onca düşünce yoğunluğundan sonra bu noktaya varmalarını yadırgar. Kendini halk adamına daha yakın bulur.

Bursa'da gittikleri evde, bu ispirtizma gecesinde Sevim, bir sinir buhranı geçirerek hastalanır, tüm tedavilere rağmen bir türlü iyileşemez. Ülkede maalesef sinir hastalıklarının tedavisi konusunda çok büyük ilerlemeler görülmemektedir. Sevim'in hastalığına çare bulunamayınca anlatıcının akrabalarından olan Pervin, Sevim'in tütsülenmesi ve ona bir mayanga düğünü tertip edilmesi gerektiğini, böylece iyileşebileceğini söyler. Kahraman başta buna karşı çıksa da zamanla mukavemeti kırılır ve bunu kabul eder. Artık tek çare, anlatıcının da Sevim'in de inanmadığı gökyüzündedir. Bir umutla gökyüzünden çare beklemektedir. İnanma ihtiyacını ilk kez duyar. Anlatıcı, fenden ve ilaçlardan çözüm bulamayınca kendisinin de Sevim'in de hayat felsefesine aykırı davranarak Sevim'in tütsülenmesine razı olur. Çünkü başka çaresi kalmamıştır. Sevim tütsülenir ve ona mayanga düğünü tertip edilir. Mayanga düğününden sonra Sevim iyileşir:

> "Gökyüzü'nün Anlatıcı Doktor'u da benzer bir tavırla dinin yerine pozitif bilimi koymuştur. Onun için uğraşılması gereken problemlerden biri, dünya var olduğundan beri çözülememiş birtakım büyük davalar, bilmeceler dediği Allah, din, ruh, cennet, cehennem gibi konulardır. Zira ona göre bunlar, sadece insanın zihnini karıştırmak, ümit, tereddüt, korku gibi yıpratıcı duygular içinde kıvrandırmakla kalmayıp milletleri ve kıtaları da birbirine düşürmektedir. Anlatıcı Doktor, pozitif

[272] **age**, s. 88-89

bilginin son basamağına çıktıktan sonra oradan metafizik dünyaya doğru bir uçuş hareketi yapmayı ve oradan dünyaya bu işler hakkında kesin bir haber getirmeyi, kendisine bir hayat programı olarak belirlemiştir.

Yeğeni Sevim'in tedavisi zor bir beyin hastalığından tütsülenerek kurtulması, yaşlılık devresinde inanç konusunda şüphelere düşmesine sebep olur. Fakat bir müddet sonra bunu, pozitif bilimlerin bazı sahalarda henüz tam bir gelişme göstermediği fikrine bağlar."[273]

Sevim'in iyileşmesinin ardından anlatıcı kahraman kendini sorgulamaya başlar. Şimdiye kadar hiç yüzünü çevirmediği gökyüzüne yüzünü çevirmiş, ondan umut beklemiştir. Yıllarca uğruna mücadele ettiği, hatta bu sebeple hayatını boşa geçirdiği idealleri, fikirlerinin aksi yönde hareket etmiş, bu da onu manen öldürmüştür. Bunun sebebini sorgular:

"Kahraman'a gelince, o, son bir defa hayatının muhasebesini yaparken kanaat getirir ki yaşlılık, çaresizlik, hastalık, ölüm korkusu gibi zaaflar yüzünden insan yeniden gözlerini 'Gökyüzü'ne çevirmekte, dünyevî çare ve tesellilerin kalmadığı yerde, o 'Gökyüzü' ezelî masalları, vaadleri ve ümitleriyle tekrar insanın içinde konuşmaktadır. Bu gerçek kendisi için bir iflâs bile olsa, hayat ve tabiat kanunlarının şaşmaz bir neticesidir."[274]

Reşat Nuri'nin aydın kahramanları, fen bilimlerine önem veren, bilimi tek yol gösterici olarak seçen, akılcı din anlayışına sahip bireylerdir. Aydın kahramanlarının bir kısmı ateist olsa da onlarda din kavramına saygısızlık değil, sadece dini yaşayış ve algılayışlardaki yanlışlıklar üzerinde durulmuş, halkla sadece bu noktada çatışma içine girilmiştir. Dikkat edildiğinde çatışmalar daha çok batıl inançlar, gerici din adamları ve dini kendi çıkarları için kullanan bireyler noktasında yaşanmıştır. Reşat Nuri, softalığın halkın hamurunda olmadığını, doğruyu görebilmek için sadece onlara rehber olabilecek bir aydına ihtiyaç olduğu görüşlündedir. Aydınların din kavramında en çok karşı çıktıkları nokta ise gerici din adamlarıdır.

3.3.1. Din Adamları

Reşat Nuri Güntekin'in sanat hayatında etkili olduğu Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Millî Edebiyat dönemlerindeki aydınların en temel problemlerinden biri de din adamlarının olumsuz tavırlarıdır. Halkın dini inançlarını kullanarak kendine çıkar elde etmeye çalışan siyasiler, bürokratlar, müftüler; dini yanlış anlayan ve yanlış aktaran hocalar, imamlar, müderrisler, şeyhler hep bu aydınların hedefinde durmuşlardır. Aydın, siyasileri sürekli sorguladığı gibi din adamlarını da sürekli sorgular. Bu anlamda da

[273] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 297

[274] Birol Emil**,** *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3190, İstanbul, 1984, s. 514

sürekli tetiktedir. Bazı yobazların, siyasilerin ve din sömürücülerinin halkın inançlarını kullanarak kendilerine maddi manevi çıkar elde etmelerinin önüne geçer.

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki aydın karakterlerin en çok çatışma yaşadığı zümre, din adamlarıdır. Bu çatışmanın en bariz işlendiği eser ise *Yeşil Gece* romanıdır. Reşat Nuri, *Yeşil Gece* romanında halkın inançlarını kendi çıkarları için kullanan, halkı yanlış yönlendiren din adamlarını temel bir problem olarak işlemektedir. Eser, baştan sona din adamlarının riyakârlığı, çıkarcılığı, yobazlığı ve zararları üzerine kurulmuştur. Toplumun her kademesine yayılan bu insanların kurdukları tuzaklar, yaptıkları yanlışlar romanın her bölümünde işlenir. Bu adamların en tehlikeli olanlarının özellikle daha çok geriden, kendini hissettirmeden, öne çıkmadan toplumu idare ettiğine, kurnazca çalıştığına dikkat çeken yazar, romanın aydın karakteri Ali Şahin ile bu din adamları arasındaki çatışmayı işler:

> "Ali Şahin, öğretmen olduktan sonra kendisini kurtulmuş, doğruyu bulmuş bir aydın görerek atandığı Sarıova kasabasındaki insanları da kendisi gibi kurtarmak ister ve bunu başarmak için, bütün kasabayı ele geçirmiş olduklarını belirttiği medrese mensubu din adamlarına savaş açar. Ona göre Anadolu insanının sefaletinin, geri kalmış olmasının sebebi, onları yüzyıllardır bir Yeşil Gece'de uyutan din adamlarıdır. Ali Şahin'e göre bunlar arsında ikiyüzlü, çıkar düşkünü, hilekâr ve bulundukları devrin maskesini takan insanlardır. Ali Şahin'in aynı din adamlarının Cumhuriyet'in ilanından sonra da hayatın içinde, devletin işleyiş mekanizmasında yer aldıklarını söylemesi, Cumhuriyet inkılaplarının halk tarafından yeterince anlaşılmadığı endişesinden kaynaklanır."[275]

Yeşil Gece romanında Şahin Efendi, Emir Dede mektebi başmuallimi olarak atanmıştır. Sarıova'ya ilk geldiği günün gecesinde bir ziyafet düzenlenmiştir. Ziyafete kendisi de davet edilmiştir. Ziyafette yanındaki idadi müdürüne çevredeki insanlara dair bazı sorular sorar. Yazar böylece okuyucuya da Sarıova'daki belli başlı insanları tanıtmış olur. Kara sakallı birini görür ve onun kim olduğunu sorduğunda şöyle cevap alır:

> "Müderris Zühtü Efendi Hazretleri, Ulûm-i Şer'iyede yed-i tûlâ sahibi olduğu gibi ulûm-i cedidiye de bizlerden ziyade vâkıftır. Garplıların fünun-i cedideyi tamamıyla Araplardan ahz ve iktibas ettiklerini ispat eden mühim bir telifi vardır. Şayan-ı hayret bir zekâ azizim… Memleketimizde Zühtü Efendi gibi on kişi daha olsa işler başka türlü giderdi.
>
> Son zamanlarda medreselerin ıslahı için fevkalade mühim bir lâyıha yazdı. Bu lâyıhanın bir sureti geçen ay 'Sarıova' gazetesinde neşredildi. Tavsiye ederim okuyunuz. Zühtü Efendi maarif nazırı olmaya lâyık bir adamdır.
>
> — Çok güzel efendim. Yanındaki kim?
> — İttihat ve Terakki Kâtib-i Mesulü Tikveşli Cabir Bey. Tahsili pek yüksek değil, ama dehşetli zeki ve ateşli bir vatanperver. Meşrutiyetten sonra Tikveş'teki emlakını satarak buraya yerleşti. Biraz bağ, bahçe aldı. Zühtü Efendi ile bir içtikleri su ayrı gider. Cabir Bey'in hamaset ve sohbeti

[275] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 297

ile Zühtü Efendi'nin kudret-i ilmiye ve gayret-i diniyesi bir araya gelince ne gibi bir netice hâsıl olacağını tahmin edersiniz. "[276]

Şahin Efendi'nin katıldığı ziyafette yemeğin ardından nutuklar verilmeye başlar. Önce ihtiyar bir hoca Arapça bir dua okur, sonra Mutasarrıf Müfit Bey sonra da Belediye Reisi Salim Paşa konuşur. Belediyede yapacağı icraatlardan bahseder. Konuşmanın ardından Şahin Efendi, idadi müdürüne şunları söyler :"Belediye reisi paşa, bu programı tamamıyla tatbik ederse evkaf müdürüne iş kalmayacak, dedi. Mütemadiyen mezarlıkların, türbelerin tamirinden, camilerin tezyininden, tekkelerden, imaretlerden bahsetti."[277] Sonra Konuşma sırası sonra Cabir Bey'e gelir. Cabir Bey, Balkan Muharebesi facialarından bahseder:

"Zalim düşman, memleketimizi çevirdi. Rumeli, insan kasaphanelerine döndü… Ak sakallı ihtiyarların kollarını, bacaklarını kesti, gözlerini kızgın şişlerle oydu… Ulemanın ağzına erimiş kurşun akıttı. Kadınların kesti memelerini, açtı karınlarını, çıkardı saçı bitmemiş çocuklarını dışarı… Ana kuzusu Müslüman yavrucağızlarını taktı böyle şişlere… Yaktı ateş, üzerinde koyun kebabı kızartır gibi… Yanık insan yağlarının kokusu kapladı bulut gibi havaları. Geçilmezdi kafalara, ciğerlere, bağırsaklara basmadan… Yakarlardı çiftlikleri, asarlardı ağaçlara delikanlıları, alırlardı su gibi kızlarımızı kucaklarına. Yakıp çubuklarını bakarlar idi keyiflerine… Derelerden akardı Müslüman kanları köpük köpüğe…"[278]

Şahin Efendi bu akşamki merasimle Balkan faciası arasındaki ilişkiyi bir türlü kavrayamaz. Cabir Bey, daha bu tarzda bazı tasvirlerden sonra sözü yavaş yavaş asıl maksada getirir. Onun asıl maksadı yaptığı korkunç tasvirlerle halkı etkilemek, halkta korku yaratarak onları İttihat-ı İslam siyasetine yönlendirmektir. Bu konuşmanın ardından Zühtü Efendi kısa bir nutuk çeker. Konuşmasıyla ahaliden bir kısmını ağlatır. Bu nutuktan sonra ziyafet biter. Davetliler yatsı ezanından sonra karşı camide okunacak mevlitte tekrar toplanmak üzere dağılır. Şahin Efendi, o geceyi müthiş korkular içinde geçirir.

Sarıova'ya ilk iş olarak yeni bir okul yaptırmak isteyen Şahin Efendi, karşısında en büyük engel olarak Hafız Eyüp'ü görür. Şahin Efendi, fark eder ki öğretmen olarak atandığı Sarıova'ya ilk geldiği gün maarif müdürünün odasında gördüğü Hafız Eyüp, halk arasında oldukça nüfuzlu bir mevkiye sahiptir ve oldukça tehlikeli bir adamdır. Şahin Efendi, arkadaşı Rasim'e Hafız Eyüp'ten şöyle bahseder:

"Korkulacak adam doğrusu, diyordu. Müderris Zühtü Efendi hakkındaki ilk fikrimi değiştirdim. Bu adam, Hafız Eyüp'ün bir kuklasından başka bir şey değil… Bugünkü politikaya kâtib-i mesulün omuz başında Zühtü Efendi'ye ilk taşı atan yine Hafız Eyüp oldu. Muayyen bir meslekle ortaya çıkan Zühtü Efendi'yi vukuat yıkınca bu Hafız Eyüp, yine zemin ve zamana uygun bir

[276] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 58
[277] **age**, s. 62
[278] **age**, s. 62-63

> başka göstermelik bulup ortaya çıkarır, kendi, daima gölgede ve mesuliyet haricinde kalır. Bu Zühtü Efendilerin birçoğunu ben İstanbul'da da gördüm. Alık bir gösteriş ve ikbal hırsından, boş bir gururdan başka şeyleri yoktur. Hafiz Eyüp gibiler onları icap ettikçe tulumbalayıp şişirir, böyle korkunç gemi arslanları şekline sokar. Sonra işleri bitince balon gibi söndürüp bir köşeye fırlatır."[279]

Yazar, Hafız Eyüp'le birlikte okuyucuya, özellikle de aydınlara dikkat edilmesi gereken kişiyi, gerçek düşmanlarını, çok iyi tespit edip onları çok iyi tanımaları gereğini anlatır. Çünkü asıl düşmanlar asla kendilerini belli etmeden, öne başka kuklalar sürerek gizlenen insanlardır ve çok daha tehlikelidirler. Her zaman geri planda kalırlar ve asla sorumluluk almazlar. Diğer kişilerin aslında sadece birer kukladan ibaret olduğunu göstermek istemektedir. Yazar, bu tarz kişilerin genel özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Bu insanların özellikle eğitim dünyasından temizlenmesi gerektiğini düşünen yazar, romanlarıyla bu insanlara savaş açmıştır. Romandaki en tehlikeli karakterlerden biri, Eyüp Hoca'dır. Eyüp Hoca'nın tavsiyesiyle müfettişliğe atanan Hulusi Efendi, iki günde bir okula gelip hocalar ve çocuklarla konuşup not almaktadır ama Şahin Efendi ve arkadaşları fevkalade bir özenle çalışırlar. Şahin Efendi, çalıştıkları Emir Dede mektebini korunması lazım gelen bir kaleye benzetir. Mektebe sürülmek istenen en büyük leke, dinsizliktir. Şahin Efendi bu duruma engel olmak gerekliliğine karar verir.

Bir gün Sarıova gazetesinde "Merkzenlere Hürmetsizlik" adlı bir makale çıkar. Yazarı Resai Molla isimli bir zattır. Makalede mezarlığın halinin harap olduğunu, belediyenin su getiriyorum, caddeler açıyorum bahanesiyle yok yere para sarfettiği halde mezarlığı düşünmediğini yazar. Böyle giderse memleketin batacağını, Allah'ın Sarıova'ya taş yağdıracağını söyler. Şahin Efendi, bu makaleye cevap yazarak gazeteye götürür. Yazısında Resai Molla'ya kısmen hak verir. Çünkü mezarlığa bakmak belediyenin görevidir; ancak bu vazife, şehre su getirmek, yol yapmak gibi vazifelerden daha ehemmiyetli değildir. Hakiki Müslümanlık mezarlara zannedildiği kadar ehemmiyet ve kutsiyet izafe edemez. Şahin Efendi bu iddiayı akli, nakli birçok delillerle ispatlar. O, böylece sadece din ve şeriat meselelerine olan vukufunu halka teslim ettirmek, kendisini hurafe düşmanı olmakla beraber İslâmiyet'in ruhuna sadık kalmış bir hakiki Müslüman olarak tanıtmak istemektedir.

Bir gün Sarıova'da Kelami Baba türbesinde yangın çıkınca halk suçu haksız yere Fransızca muallliminin üstüne atar. Bu durumdan rahatsız olan Şahin Efendi, Deli Necip

[279] **age**, s. 75

ve Rasim neler yapılabileceğini konuşurlar. Deli Necip'in bu işte pek umudu yoktur. Şahin Efendi, bu insanların onu yok yere mahkûm etmekle ellerine ne geçeceğini merak eder. Mühendis şöyle cevap verir:

> "Evvela halkın zaman zaman uyuşur, söner gibi olan gayreti diniyesini tahrik etmek pek lâzım bir şeydir! Bunun için din ve şeriatı tehlikede göstermekten daha müessir usul var mıdır? "Dinsizler, 'Kelâmi Baba' türbesini yakmış!" demek, senin yeşil ordu gönüllüleri dediğin cahil mutaasıplara 'Ya eyyühennas… Tehlike var… Silâh başına!' demekten farksızdır. Asker ordusuna nasıl mesleğini unutturmamak için zaman zaman manevralar yaptırılıyorsa onlara da böyle manevralar yaptırılır… Saniyen bu mahkûmiyet hocaların dinsizlik, farmasonluk falan gibi şeylerle itham ettikleri yeni adımları lekelemese bile her halde cahil ahaliye karşı müşkül bir mevkide bırakacaktır. Mesela, sen yeni mektebini müdafaa ederken karşındaki içinden: 'Ne olduğunu bilmez miyim? Nasıl 'Kelâmi Baba' türbesini yakar mısın?' diyecektir. Salisen: Nihat Efendi Sarıova İdadisi riyaziye ve Fransızca muallimidir. Anlıyor musun Doğan Bey?... Riyaziye ve Fransızca… Medreselere hiçbir zaman giremeyecek iki ders… İdadi mektebi Fransızca bir riyaziye mualliminin kundakçı diye mahkûm edilmesi, tasavvur et, medreseler için ne parlak bir zaferdir… 'Medresemize, ilmimize köhne diyorsunuz… Yeni mektep, yeni ilim haltı yiyorsunuz, öyle mi?.. Alın size yeni ilmi okutan hocayı… Muallim, 'Kelâmi Baba' türbesine kundak soktu… Yetiştireceği talebe memleketi, şeriatı ateşe verecek.' Gel bu hutbedeki belâgate karşı bir cevap bul da söyle Doğan Bey…"[280]

Yazar, böylece softaların kendi çıkarları için başkalarının canını nasıl yakabileceğine, acımasızlıklarına dikkat çekmiştir. Reşat Nuri Güntekin'in sahte din adamlarını eleştirildiği romanlardan biri de *Gökyüzü* romanıdır. Romandaki ana karakter dinsizdir ancak romanda eleştirilen şey, din adamlarının laikliğe karşı olması, her yeniliğe sebepli sebepsiz muhalif olmalarıdır. Geriliğin sebebi olarak bu insanlar gösterilmektedir. Kahramanın hayata ve olaylara bakışı ve zihniyeti romanda şu şekilde verilmiştir:

> "Ahmet Rıza ve arkadaşlarıyla benim aramda uzlaşmış bir ihtilaf vardı. Onlar oportünistti. Aralarındaki kafa farklarına göre başka türlü olmalarına da imkân yoktur. Onlar Şûra-yi Ümmet'in başına 'Ve emrühüm şûrâ' hadisini yazmışlar, gazeteyi Sancak-ı Şerif"e çevirmişlerdi.
>
> Ben dinsizdim. 'Neler yapmalıyız'ı yazarken model olarak yalnız laik Fransa'yı alıyordum. Peygamber bandırasını açarak memlekete girmeyi hükümet kuvvetinin yarıdan fazlasını gene Şeyhislam'ın eline bırakmayı, eskisi gibi hacısına, hocasına ayrı ayrı kavuk sallamayı doğru bulmuyordum. Hatta bunu halka karşı bir samimiyetsizlik, ilk bir aldatma sayıyordum.
>
> İnkılâp yap; memlekette yeni bir idare ilân et. Sonra en küçük bir ilerleme adımı atacağın zaman, 'Şeyhislam'ı acaba nasıl kandırsak?' , 'Softalar acaba ne derler?' diye düşün. Mesela tiyatroya bir Müslüman kadını çıkaracağın vakit ' Zaman-ı saadette kadınlar hutbeler iradederlerdi. Şimdiki zamanın hutbesi tiyatrodur. Demek ki kadınların sahneye çıkması Müslümanlık esaslarına münafi değildir' yolunda aşağılık teviller uydurmaya mecbur ol. Medreseler, imaretler işlesin. Sözümona yeni mekteplerde çocuklar Havva Anamızın Hazret-i Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını, yeryüzünde ilk gemiyi Nuh Peygamber'in yaptığını öğrensinler. En sade bir fen meselesinden büyük bir suç işler gibi korka korka bahset! Buna inkılâp değil, maskaralık, adam aldatma derler.

[280] **age**, s. 184

> Damat Mahmut Paşa, Paris'te öldüğü zaman mezarında nutuk verdirmemişler, arkadaşlardan biri de bunun yerine bir 'Yasin' okuyuvermişti. Robespiyer'lerin Danton'ların memleketinde bir inkılâp liderinin başında 'Yasin' … Bu bana insanı kudurtacak bir mantıksızlık gibi geliyordu."[281]

Görüldüğü gibi burada konuşan aydın, laik, aydınlanmacı dünya görüşüne göre hareket eder. Bu anlamda arkadaşları ile de çatışma yaşar. Reşat Nuri Güntekin'in din adamlarının olumsuz tavrını eleştirdiği bir diğer roman da *Değirmen* romanıdır. Romanda kasabada meydana gelen ufak bir zelzeleyi din adamlarının halkın gözünde prim yapmak için nasıl kullanıldığını Mühendis Deli Kazım'ın ağzından şöyle anlatılır:

> "Kaymakamın onların odaya girdiklerini görünce, gözleri kararmıştı. Müderris ile Deli Kazım o gün belki ilk defa karşılaşıyorlardı. Fakat birbirlerini iki can düşmanı gibi uzaktan takip ettiklerine şüphe mi vardı? İki dakika geçmeden Deli Kazım bir şey yumurtlayacak, Hacı Fikri malûm şiddetiyle derhal azacak ve makam odasında bir kızılca kıyamettir kopacaktı.
>
> Hakikaten de iki dakika geçmeden Deli Kazım; kollarını, bacaklarını sallayarak gülmeye ve deli dolu söylenmeye başladı:
>
> — Eh ufak bir zelzele oldu ya… Dinleyin siz şimdi rivayetleri… 'Efendim ne olacak? Ahlak bozuldu, kadınlar açıldı… Mekteplerde ilahi yerine marş okutuluyor… Allah bu zelzele afetiyle şehri cezalandırıyor.' İyi ama, bu nasıl adalet, ortada suçlular varsa Allah onları cezalandırsın… Bütün şehirden ne ister?... Kurunun yanında yaşı yakmak yakışır mı Tanrı adaletine…" [282]

Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi* adlı romanında da sahtekâr ve çıkarcı bir din adamından bahsetmektedir. Bu adamın adı Tombul İmam'dır. Zamanında mahalledeki tüm işlerde mahalleliye danışmanlık yapan biri iken Meşrutiyet ve Cumhuriyetle birlikte yıldızı kararan imamın oğlu afyonkeş ve kumarbaz çıkar ve üstelik yüklü bir miktar parayla kaçar. Maddi durumun düzeltebilmek adına dinin koyduğu yasaklara karşı gelen, çıkarına göre hareket etmeyi marifet sayan bir adamdır. Düştükten sonra kalkan insanlara örnek olarak gösterilir:

> "Bu zeki adamın yeniden yükselmesi şöyle başlamıştır: Boğaziçi iskelelerinden biri civarında bir kahve vardır ve bu kahvenin sahibi; imamın eski mahallesinde uzun zaman oturmuş bir saf adamdır. İş yapamadığından şikayet eden bu adama imam, aynı semtte akşam üstleri ve geceleri adam almayan içkili gazinoları misal gösteriyor: 'Zamana uymak lâzımdır; kahve ile, çayla bu iş yürümez; sen de onlar gibi yap. Günahı varsa Allah bana yazsın. Sen benim ne Müslüman adam olduğumu bilirsin!' diyor. Bu teklif imamın pek de fazla bir şey ümit etmeden rastgele attığı bir oltadır. Fakat kahveci derhal yakalanıyor. İmam, içki yasağı zamanında Anadolu'da rakı kaçakçılığı yapmış ve son zamanlarda çok perişan bir vaziyette İstanbul'a düşmüş olan büyük oğlunu ona yardımcı veriyor. (…)
>
> Asıl kahvecinin ne olduğunu bilmem. Fakat hafız şimdi musikinin en şöhretli üstatlarından biridir. Büyük kardeşi Beyoğlu'nda büyücek bir çalgılı gazinonun sahibidir. Bizim mahalledeki ev, baştanbaşa tamir edilmiş ve boyanmıştır. Küçük kız, alt katta bir terzihane açarak artık ihtiyarlayan eski ustasını yanına makastar almıştır. Yukarı katta kumar oynanır ve hemen her gece ortalık karardıktan sonra araba araba kibar kadınlar ve erkekler gelir. Bu işin idaresi Anadolu'daki

[281] Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 23-24
[282] Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 47-48

kocasının yanında çok sıkıntı çekmiş, fakat buna mukabil evde gizli kumar oynatmak sanatını bütün incelikleriyle öğrenmiş olan büyük kıza verilmiştir."[283]

Reşat Nuri Güntekin, dine ya da din adamlarına karşı değildir. Onun romanlarında din adamlarına karşı takındığı olumsuz tavır genellikle medrese mensubu, belli bir zihniyeti bünyesinde barındıran, kendi çıkarlarını korumak ve yükseltmek için halkın dini duygularını kullanan insanlardır. Geriliğin sebebi olarak bu insanlar gösterilmektedir. Üstelik eserlerinde örnek din adamlarına da yer verilir. Örneğin *Kavak Yelleri* romanındaki müftü karakteri oldukça olumlu çizilmiş bir tiptir. Görüldüğü gibi Reşat Nuri Güntekin, birçok eserinde özellikle *Yeşil Gece* ve *Gökyüzü* romanlarında sahte din adamlarını eleştirmiştir. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet döneminde medrese zihniyeti ve bu zihniyetin yetiştirdiği din adamları eleştirilirken mutasavvıf din adamlarına karşı aynı olumsuz tavır sergilenmez. Onların hoşgörüye dayanan ılımlı din anlayışı olumlu bir tavır şeklinde gösterilir. Cumhuriyet dönemi aydınlarının genel problemi olan bu sorun maalesef günümüze değin çözülememiştir. Halkın başına gelen felaketlerden kendine çıkar sağlamaya çalışan bu tür insanlar günümüzde de kendine yer bulmaktadır. Din kavramının hassasiyeti, halkın bunu çıkarları için kullananlara boyun eğmesini sağlamış, bu durum da aydınla çatışmasına sebep olmuştur.

3.3.2. Türbeler

Eski çağlarda yaşamış önemli biri adına yapılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapıya türbe adı verilir. Türbeler, genellikle dinî kişiler adına yaptırılır. Bu mekanlar halk arasında kutsal sayılır. Türbeleri ziyaret edenler, çeşitli dilekleri için dua ederler ve dualarının kabul olacağına inanırlar. Aydınlar, insanların inançlarına saygı gösteren insanlardır ancak türbe ziyaretinde yapılan yanlışlıklar, halkın dilekleri için çabalamadan, mücadele etmeden türbeye giderek dualarının kabul olacağına inanması konusunda halk ile çatışma yaşarlar. Özellikle türbeleri kendine vasıta eden, halkın inançlarını kötüye kullanan insanlara inanmamaları gerektiği konusunda halkı bilinçlendirmeyi kendilerine vazife bilirler.

Reşat Nuri, *Yeşil Gece* romanında bu konuya da değinmiştir. Anadolu'ya gönüllü öğretmen olarak giden roman kahramanı Şahin Efendi, tayin edildiği Sarıova'da ilk iş olarak yeni bir okul binası yaptırmak ister. Okul binası barınılmaz bir haldedir. Tamir için iki senede sarf edilen para ile yepyeni bir bina yaptırmak mümkündür. Evkaf da

[283] Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 191-192

maarife iyi bir yerde oldukça uygun bir arsa vermiştir. Şahin Efendi yeni bir bina meydana getirmeyi yapılacak işlerin en ehemmiyetlisi görür ve oradan oraya koşturup, herkese dil döküp yalvararak yardım ister. Şahin Efendi'nin müttefiklerinden olan Deli Necip adı verilen belediye mühendisi ise okulun planını çizer. Belediye reisi, bir hafta sonra Necip'in yeni okul projesini kabul eder ama bu sefer de inşaat başlayacağı zaman evkafın maarife verdiği arsanın bir köşesinde harap bir medresenin yıkımı gerekir. Fakat softalar buna razı olmaz. Yıkıcılar kazma kürekle medrese önüne gelince softalar korkunç seslerle ezan okuyup tekbir almaktadır. Medresenin önü mahşer yerine döner. Etrafta medresede büyük bir evliyanın yattığına dair söylentiler çıkmaya başlar. Evliyanın kasabalının rüyasına girip, 'Kemiklerimi napak ayaklara çiğnetmeyin, kasabayı başınıza yıkarım' diye bağırdığı söylenir. Mutasarrıf Müfit Bey, softalara uzun boylu nasihatler eder, gittikleri medreselerde fevkalade rahat edeceklerine dair teminat verse de onları ikna edemez:

> " Vak'ayı duyan, işini gücünü bırakıp koşuyordu. Medresenin önü yarım saat içinde mahşer yerine dönmüştü. Softalar, yine azgın ve coşkun, tabur tabur dolaşıyorlar, ihtiyar kadınlar, çocuklar heybetten ağlaşıyorlardı. Ortada nereden çıktığı belli olmayan bir şayia dolaşmaya başladı. Güya medresede himmeti hazır, nazır olsun, evliyadan büyük bir zat yatıyormuş… Softalar bir zamandan beri sabahlara kadar, derinden derine tekbir ve ilâhi sesleri işitiyorlar, karanlık taşlıklarda yeşil nurların parlayıp söndüğünü görüyorlarmış… Veliyullah bir haftadan beri her gece Örfi Dede'nin rüyasına giriyor, 'Kemiklerimi nâpâk ayaklara çiğnetmeyin, kasabayı başınıza yıkar, yuvalarını tarumar ederim!' diye bar bar bağırıyormuş. Hem himmeti hazır, nasıl olsun sade Örfi Dede'ye değil, daha başka kimselere de görünüyormuş." [284]

Yıkıcılar kazma kürekle medrese önüne gelince softalar korkunç seslerle ezan okuyup tekbir almaktadır. Ancak buna rağmen Mutasarrıf Müfit Bey, softalara uzun boylu nasihatler eder, gittikleri medreselerde fevkalade rahat edeceklerine dair teminat verse de onları ikna edemez. Yöneticiler de kendi aralarında anlaşamazlar. Mutasarrıf Müfit Bey ne yapacağına karar veremez. Sonra Müfit Bey sinirlenir, yıkım emri verir ve böylece tiyatro başlamış olur. Olayın sonunda softalar amacına ulaşır ve yıkım durur:

> "Sakin ve çekingen tabiatına rağmen Müfit Bey de artık kızmıştı. Ne olursa olsun bu rezalete bir nihayet vermek lâzımdı. Kazma kürekleri ile yıkıcılara derhal işe başlamalarını, polise de medreseyi kordon altına almasını ve ameleyi işten men'e cüret edecek kimselerin tevkif edilmesini emretti. Softalar bu emri haber alır almaz medreselerin kapılarını kapatmış, bir mezardan gelir gibi korkunç seslerle içeride tekbir almaya başlamışlardı. Sokakta gürültü kesilmişti. Yalnız, kalabalığın içinde hafif bir dalgalanma hissedilir, hıçkırığa daha benzer sesler duyuluyordu. Yıkıcıların en önünde iri boylu, yeşil mintanlı bir sakallı vardı. Bu adam, her nedense işe başlamak, ilk kazmayı vuran kendisi olmak için telâş ediyordu. Koşar bir süratle medresenin pencerelerinden birisine doğru ilerledi, kazmasını kaldırdı. Fakat indireceği vakit dik bir sesle, "Aman Allah…" diye bağırdı ve düşüp bayıldı. Yıkıcılar kazmalarını, küreklerini fırlatıyorlar, bağırarak tövbe istiğfar ederek etrafa kaçışıyorlardı. Yerde baygın yatan, ara sıra 'Aman Allah'

[284] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 80-81

diye bağıran sakallı amelenin yanına kimse yaklaşamıyordu. Mutasarrıf, bu adamın bir eczaneye gönderilmesini emretti ve artık yapılacak bir iş kalmadığı için geri döndü." [285]

Bir dakika sonra ahali olanları gözleri dehşetten büyümüş, tüyleri diken diken olmuş bir biçimde vakayı birbirine anlatmaya başlar. Bu olay halk arasında sansasyona neden olur. Beş on kuruş için türbeyi yıkmayı göze alan bu adam tam kazmasını indireceği vakit, karşısında nur yüzlü, yeşil sarıklı piri görmüş, bir elinde yeşil bayrak, bir elinde asa tutan bu ihtiyar; ameleye beddua etmiş ve sopasını başına indirerek onu bayıltmıştır. Şahin Efendi, Deli Necip ve Rasim olayı dışarıdan izlemektedir:

"Amele daha ayılmamıştı, kendisini kaldırıp götürmeye çalışan polislere vücudunun olağanca ağırlığıyla abanıyor, gözler kapalı, saç sakal birbirine karışmış, boğuk ve korkunç sesler çıkarıyordu. Şahin Efendi vakayı belediye reisinin yeni mektep için gönderdiği bir taş yığınının üstünden seyrediyordu. Yanında Deli Necip ile Rasim vardı. Bir softa iki köylüye tahsilât veriyor, onlar gözlerini açarak, ara sıra hayretle başlarını sallayarak dinliyorlardı. Şahin Efendi dayanamadı:

— Birader efendi… Pir-i faninin sopasıyla bayılan amele daha ayılamadı. Acaba bu malumatı ne vakit verdi? Diye sordu.

Softa ona yalnız aksi aksi bakmakla iktifa etti, sonra arkasını dönüp uzaklaştı. Deli Necip 'Nasıl, softa oyununu beğendin mi Doğan Bey? Avrupalı artistler komedyanın böylesini tertip edip oynayabilirler mi? Eminim ki bu komedyanın muharrir ve mürettibi Eyüp Efendi'dir.' Şahin Efendi her zaman her şeyi hoş gören nikbin mizacına rağmen, dalgın ve meyus, sükût ediyordu. Arkadaşını sadece başını sallamak suretiyle tasdik etti."[286]

Olay anlaşılmıştır. Olayı tertip eden Hafız Eyüp'tür. Eyüp Efendi, amacına ulaşmak için sakallı ameleyi tutmuş, onunla bir oyun tezgahlamış, o da bu bayılma oyununu oynamıştır. Hafız Eyüp halkın da bu oyuna inanmasını sağlamıştır. Bu oyuna inanmayan sadece Şahin Efendi, Deli Necip ve Rasim'dir. Hafız Eyüp, halkın inançlarını kullanarak amacına ulaşmaya çalışmış ve bu noktada başarılı olmuştur. Romanda türbelerin işlendiği tek vaka bu değildir. Sarıova'da Kelami Baba türbesi adı verilen, kasaba halkının çok önemsediği bir türbe bulunur. Romanda bir sonbahar gecesinde halk, Kelâmi Baba Türbesi'nin yanmakta olduğunu dehşetle görmektedir. Halkın türbeye verdiği önem, romanda şöyle işlenir:

"Kelâmi Baba'nın Sarıovalılar gözünde öyle bir ehemmiyeti vardı ki bulunduğu tarafa yataklarının ayak ucunu çevirmezlerdi. Halk bütün hacetlerini ondan isterler, her başı sıkılan ilk önce onun mukaddes örtüsüne yüzünü sürerdi. Hükümete ve mahkemelere verilecek arzuhaller evvela ona götürülür, himmet ve yardımı rica edilirdi. Davalarını kazananlar, hapishaneden çıkanlar, bir kazadan sağlam kurtulanlar ellerinde mum desteleriyle ona koşarlardı… Hâsılı 'Kelâmi Baba' türbesi hükümet üstünde bir hükümetti. Himmeti hazır ve nazır olsun, koca bulamayan kızlardan, şifasız dertlere uğrayan hastalardan, kiracısız kalan evlere, müşterisi az dükkânlara kadar her işle uğraşırdı. Sonra, kasabayı düşman şerrinden, zelzele, yangın, su basması gibi bütün âfetlerden

[285] **age**, s. 85
[286] **age**, s. 86

koruyan da o idi. Biraz evvel uzaktan onun kandillerine karşı ellerini açtıktan, kendilerini onun himayesine ısmarladıktan sonra uykuya dalanlar, türbeyi ateş içinde görünce âdeta çıldırdılar."[287]

Yangın karşısında Sarıova'dan korkunç bir haykırış yükselir. Halk, sokaklara dökülür, pencerelere üşüşür, ağlaşır, bağrışır. Kasaba bunu günden güne artan dinsizlik ve ahlâksızlık karşısında gazaba gelen Kelâmi Baba'nın kasabayı büyük bir felakete sürükleyeceğine işaret olarak görür. Sabah olmadan yangının aksiyle kızıllaşan bulutlardan bir yıldırım yağmuru başlayacağını ya da bir zelzelenin dağları kasabanın üstüne yıkacağını vehmeder. Gecelik kıyafetleriyle sokağa dökülen ahali, akın akın türbeye doğru gider. Şahin Efendi yerinde duramaz sokağa inip kalabalığa karışır. Polis ve jandarma yangın yerinin etrafını sarmıştır. Müthiş çığlıklar, feryatlar içinde, tekbir sesleri eşliğinde yangın sabaha doğru söner. Ahali ağlaya inleye yerlerine döner. Türbenin kasaba halkı için önemi romanda şöyle anlatılır:

"Kelâmi Baba Türbesi bir nevi enbiya tarihi müzesiydi. Orada kocaman bir kemik vardı ki, Yunus Peygamber'i yutan balığa, bir sopa vardı ki Hazret-i Musa'ya ait olduğu söylenirdi. Yine orada Hazret-i Nuh'un gemisinden kopmuş bir tahta parçasıyla Eyüp Peygamber'in fukaralığı zamanında üstünde yattığı kerevet görülüyordu. Miskinlik, uyuz gibi hastalıklara tutulanlar bu kerevetin üstüne bir kere yattıkları gibi Allah'ın izniyle bir hafta içinde tertemiz olurdu. Sonra türbede Osmanlı halifeleri tarafından hediye edilmiş bazı kıymetli eşyalar da vardı. Kanuni Sultan Süleyman tarafından sanduka için gönderilmiş bir sırmalı ipek örtü, ikinci Selim'in Mısır'dan getirdiği çok sanatlı bir fener, yine başka padişahlar tarafından Kelâmi Baba'ya hediye edilmiş sedefli rahleler, halılar, gayet güzel yazılmış ve yaldızlanmış kitaplar, hatta beş on parça mücevher…" [288]

Yangın, Kelâmi Baba'nın kemikleriyle beraber bütün bu mübarek eşyayı da silip süpürmüştür. Hocalardan bir kısmının fikrince, Sarıova ahalisinin ahlâksızlıkları yalnız Kelâmi Baba'yı değil, türbede metrûkâtı bulunan bütün peygamberleri ve evliyaları kızdırmıştır. Camiler artsız arasız dolup boşalır, ahali tövbe istiğfar ederler. Temiz ve süslüce çarşafla sokağa çıkan kadınlara, kahvelerde iskambil, tavla oynayan gençlere ağır sözlerle sataşılmaktadır. Hükümete karşı da yine bir gizli hoşnutsuzluk başlamıştır. Kabahat hep memleketi idare edenlerdedir. Kadınların bu kadar açılıp saçılmalarına, gençlerin eğlence ve kumarla vakit geçirmelerine bağlanır bu durum:

"Babanın yangın gecesi, Örfi Dede'yi rüyasında ziyaret ettiğine dair bir rivayet çıkmıştı. Ayağında demir çarıkla, elinde bir asa, sırtında kocaman bir torba varmış. Türbedeki evliya eşkiyaları ile halifelerin hediyelerini herhalde bu torbaya doldurmuş olacaktı. Baba; Örfi Dede'ye veda ederken: 'Yandım, artık duramıyorum… Bu kasabayı çeşit çeşit belâlar ve musibetlerden koruması için Allah'a yalvarmaya yüzüm kalmadı!' diye bar bar bağırmış. Bu masallar nakledilirken kadınlar, çocuklar ağlıyorlar, ihtiyarlar göğüslerini yumruklayarak ah ediyorlardı."[289]

---

[287] **age**, s. 159-160
[288] **age**, s. 161
[289] **age**, s. 162

Üçüncü gün Şahin Efendi'nin kulağına yangının bir kaza değil, bir kasıt eseri olduğuna dair rivayet gelir. İhtimal, kasabada genç dinsizlerden birinin türbeye kundak soktuğu söylenir. Şahin Efendi bunu duyunca endişelenir, Necip'in yanına gider. " Türbeyi dinsizler yaktı, diye bir rivayet çıkmış… Sakın bunu bize yüklemeye kalkmasınlar…"[290] diye düşünür. İyi ki kendisi o gece hastanede, Necip de belediye başkatibinin düğünündedir. Ertesi sabah Sarıova gazetesinde bir fıkra çıkar. Şahin Efendi bu fıkrayı okur okumaz sokağa fırlar. Kundakçı diye bahsettikleri Sarıova İdadisi Fransızca ve hesap muallimi Mehmet Nihat Efendi'dir. Münzevi ve bedbin bir insandır, etliye sütlüye karışmaz; fakat ayyaşlığı ve derbederliği muhakkaktır. Sarhoş zamanlarında dili açılan bu zat, Sarıova hükümetinden evliyalar ve peygamberlere kadar dil uzatmadık kimse bırakmaz. Mehmet Nihat Efendi, Sarıova ahalisini putperestlikten kurtarmak için kasabadaki bütün türbeleri ateşe vermek lâzım geleceğine dair olan hutbelerini bu sarhoşluk ve azgınlık gecelerinden birinde vermiş olacaktır. Şahin Efendi de özel hayatı temiz olmayan bu insanın iyi bir muallim olamayacağını düşündüğünden bu adamı sevmeyenler arasındadır. Bu adam, manasız bir taşkınlık yapmış, türbelerin baştanbaşa yıkılması lâzım geldiğini söylemiş olabilir ama bundan "Kelâmi Baba" türbesini yakan kundakçının mutlaka o olduğu neticesini çıkamaz. Muallim Mehmet Nihat Efendi, o gün öğleye doğru baş sorgu hâkimi tarafından davet edilir. Onun derhal tutuklanacağı düşünülürken, onun çarşıdan geçip idadi mektebine doğru gittiğini görenler hayret ve isyan içine girerler:

> "Bir Veliyullah türbesini yakan kâfirin elini kolunu sallayarak dolaşması, gökteki melekleri isyan ettirecek bir haldi. Sarıova halkı buna nasıl tahammül ederdi? Hükümet, memleket ahalisinin din hisleriyle oyun mu oynuyordu? Vah zavallı şeriat! Sen kimlerin elinde kalmışsın! Bazı taşkın hocalar, halifeye telgraf çekmekten: 'Ya Emirelmüminin, evliyalarımızın türbelerini yakıyorlar, imdat!' diye feryat etmekten bahsediyorlardı. Bunlardan birkaçı bunu da kâfi görmüyor, 'Âlem-i İslâma beyannameler yollamalıyız. Memalik-i İslamiye'de din-i İslam'a reva görülen hakaret ve tecavüzü sizin memleketlerinizi işgal eden Hristiyan Avrupa devletleri bile tecviz edemez' demeliyiz diye bağırıyorlardı." [291]

Sonunda, sorgu hâkimi belki dişe dokunur bir delil elde ettiği belki de yapılan ısrarlardan yorulduğu için geceye doğru Nihat Efendi'nin tevkifini emreder. O akşam tüm ahali, Kelami Baba türbesini yakan kafirin hapse girdiğini görmek için Hükümet Caddesi'ne gider. Nihat Efendi, evine dönerken tutuklanır. Hakikat bir süre sonra ortaya çıkar: Antikacı Alber Efendi, Türkiye'deki cami, medrese, kütüphane ve türbelerdeki bazı kıymetli asarıatikayı çaldırarak Avrupa'ya satan bir grup namına, ihtiyar türbedarın

---

[290] **age**, s. 163
[291] **age,** s. 165

büyük oğlu ile anlaşmıştır. Türbedarın oğlu, Kelami Baba'nın sandukası üzerindeki kıymetli örtüyü, murassa Kur'anları, sedefli antika rahleleri ve daha başka kıymetli eşyayı toplatıp antikacıya teslim ettikten sonra türbeyi yakar. Alber Efendi, çalınan eşyanın yükte hafif kısmını kendisi İstanbul'a götürür, fakat esasen fazla bir ehemmiyeti olmayan gümüş şamdanları nakle cesaret edemeyerek Sarıova'da erittirmek istemiştir. Gerçek anlaşılınca Muallim Nihat Efendi kurtulur, kasabayı terk eder. Yazar bu olayla birlikte, halkın inançlarını kendi çıkarlarına göre kullanan insanlara karşı okuyucuyu uyarır.

Türbelerin işlendiği bir diğer roman *Çalıkuşu'*dur. Roman kahramanı Feride, öğretmen olarak gittiği Zeyniler Köyü'nde Zeyni Baba türbesini görür. Her akşam, eski mezarlığın içinde yatan Zeyni Baba'nın türbesinde kandiller yakılmaktadır. Dini mitler ve inançlar, halk arasında oldukça yaygındır. Feride burada Anadolu insanının ölümle iç içe devam eden hayatına da çok şaşırır. Bu memleketin havasında insan, ölümü adeta koklamaktadır, diye düşünür. Okulda görevli olarak çalışan Hatice Hanımla ve içinde korkularla beraber türbeye girer. Hatice Hanım'a Zeyniler'in kim olduğunu sorar:

> "— Ben de bilmem kızım, bu köy eskiden onlarınmış. Şimdi mezarlarından gayri bir şeyleri kalmamış. Himmetleri hazır nazır olsun, erenlerdenmiş. Zeyni Baba bunların en büyüğü. Kimsenin iyi edemediği hastaları, buraya getirirler. Ben, bir kötürüm kadın bilirim ki, buraya sırtta getirdiler, ayaklarıyla yürüye yürüye gitti.
>
> Zeyni Baba'nın türbesi, mezarlığın en nihayetinde, kocaman bir servinin altında idi. Hatice Hanım, her gece, ona üç kandil yakarmış. Birisi servinin dalına, birisi kapının iç tarafına, öteki de sandukanın başına. Türbe, toprağın içine gömülmüş bir mahzendi. Zeyni Baba, bu mahzende, yedi sene güneş aydınlığı görmeden çile doldurmuş. Öldüğü vakit mübarek cesedine kimse el sürmemiş. Üstüne, bir sanduka yapmışlar. (...) Zeyni Baba'nın sandukası yeşil boyalı bir çinko ile örtülmüştü. Sonradan, Hatice Hanım'ın anlattığına göre, bütün ömrünü kanaat ve sefalet içinde geçiren Zeyni Baba, öldükten sonra, üzeri süslü ve işlemeli örtüler istememiş. Ara sıra öteden, beriden gönderilen örtüler bir hafta dayanmıyor, parça parça çürüyüp eriyormuş. İhtiyar kadın, hafif fısıltılarla dualar okuyarak evliyanın başındaki kandile yağ koydu, sonra bana döndü:
>
> — Köyde birisi öleceği vakit, Azrail aleyhisselam, evvela Zeyni Baba'ya misafir olur, o vakit bu ışık kendi kendine söner. Şimdi kızım, Zeyni Baba'dan isteyeceğini iste, dedi."[292]

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki aydınlar türbelerden ziyade, insanların türbelere yükledikleri anlama ve halkın inançlarını kullananlara karşı çıkmışlardır. Halkı bu konuda daha dikkatli olmaya çağıran aydınlar, halkın hassasiyetini kötüye kullananları şiddetle eleştirmişlerdir.

[292] Reşat Nuri Güntekin*, Çalıkuşu,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 176-177

3.3.3. Batıl İnançlar

Batıl inanç, mantıksal bir temele dayanmayan inanç ve davranışlara denir. Batıl inançlar, dinimizin de aydınlarımızın da karşı olduğu, temelsiz öğretilerdir. Her toplumun kendine özgü batıl inançları vardır. Anadolu'da halk arasında batıl inançlara günümüzde de rastlanır. Bu boş inançlar topluma zarar verdiği gibi, insanların zihinlerinin gereksiz yere meşgul olmasını sağlamış, insanlığı geriye sürüklemekten geri durmamıştır. Reşat Nuri Güntekin, kendisi de bir aydın olarak batıl inançlara karşı durmuş, oluşturduğu aydın kahramanlar vasıtası ile halkı eğitmeyi amaçlamıştır.

Batıl inançlar teması Reşat Nuri'nin *Gökyüzü* romanında da işlenmiştir. Romanının ateist aydın kahramanı olan anlatıcı, yaşlanınca bir akrabası olan Sevim'i yanına alır. Sevim, bir ispiritizma gecesinde sinirleri bozularak rahatsızlanır ve bir türlü iyileşemez. İyileşmesi için fenni yollar işe yaramayınca ailenin büyüklerinden Bedia Yenge, çözümün ona bir mayanga düğünü tertip etmek olduğunu söyler. Ailede daha önce birçok kadın ve kızın bu hastalığa tutulduğunu, bazılarının kurtulamayarak öldüğünü, eğer dediğini yaparlarsa Sevim'in kurtulabileceğini söyleyip mayangaları anlatır:

> "Mayangalar, eski bir ocaktır… Üsküdar'da İcadiye mahallesinde tekke gibi bir yerleri vardır… Şimdi tekkelerle beraber bunlar da dağıldılar ya… Neyse… Bu mayangalarda birtakım fakir Arap kadınları otururdu. Arap diyorsam bizim Asude bacı gibi Habeşler… İstanbul'un birçok eski aileleri bu ocağa bağlıdır… Aileden yeni bir çocuk dünyaya geldi mi İcadiye'deki bu Araplara haber yollanır; onlardan biri eve gelerek çocuğu tütsüden geçirirdi. Böylece çocuk ömrünün sonuna kadar iyi saatte olsunlara, mayangalara bağlanmış olurdu. Bizim zamanımızda tütsücüye kırmızı krep bezine bağlı bir sarı çeyrek altınıyla beneksiz bir kara horoz verilir, bu biçareler de bununla geçinirdi.
>
> Bu tütsüyü birkaç senede bir tazelemek âdetti. Hele çocuk, büyücek bir hastalığa tutulduğu, evlendiği, doğurduğu vakit tütsüyü eksik etmeye gelmezdi. Bağlı bir kadın şayet dışarıda doğuracak olursa tütsüsü bir iki ay evvelinden gönderilirdi. Gülmeyiniz… Ben de bir zamanlar 'bunlar boş şeyler' diye gülüp geçerdim ama sonradan öyle şeyler gördüm ki…"[293]

Bahsedilen inanç, şu şekilde tarif edilir: Mayangalarda bazı hastalar için büyük gece davetleri yapılmaktadır. Araplar yeni elbiselerini giyip küpelerini, yüzüklerini takmaktadır. Gece yarısına kadar zilsiz tefler çalınır, tütsüler yakılır, iyi saatte olsunlar davet edilir. Kazanlarda yemekler pişirilerek bütün mahalleye dağıtıldığı için bunun adına düğün denmektedir. Bu düğünün tertibinin ardından hasta şifa bulacaktır. Anlatıcı kahraman buna inanmasa da yaşadığı çaresizlik karşısında bu düğüne razı olur:

> "Fen, bir şey vaadedemiyordu. Çaresizlik karşısında ben de ötekiler gibi gözlerimi yavaş yavaş gökyüzüne çevirmeye, Sevim'in hastalığı için ondan bir şeyler beklemeye başlamıştım. Bunu

[293] Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 202

> kabul ettiğim dakikadan itibaren yağmur duasına çıkanlar, bir kibritle üç sigara yakmaktan korkanlar, hastalarını üfürükçüye götürenlerle aramda hiçbir fark kalmıyordu.
>
> Kendini bir hakikat ve hür fikir havarisi sanan bir insan için sanırım ki bundan feci bir iflas ve rezalet olamayacaktı. Anlaşılmaz bir hastalık vakası karşısında bozguna uğrayan, kökünden sarsılan bir kanaat ve meslek kadar çocukça ve maskaraca bir sahtekârlık tasavvur edilebilir mi?"[294]

Sonunda anlatıcı aydın kahraman, başka çıkış yolu bulamaz ve Sevim'e mayanga düğünü tertip edilmesine karar verir. Bu iş eskisi kadar kolay olmasa da düğünü yapacak kişileri toplar ve düğün yapılır. Anlatıcı kahraman rezalet olarak değerlendirdiği bu durumdan öyle utanır ki Sevim ve Turgut dışında herkesten saklamaya karar verir:

> "Aile meclisinin vermeden dağıldığı kararı, ben, o gece kendi kendime verdim. Vaktiyle Mürüvvet hala için yapılmış olan mayanga düğünü Sevim için de yapılacaktı. Ben, artık kendimi Pervin'den ve kocasından daha aşağılara düşmüş bir insan gördüğüm için rezaleti onlardan da saklamaya karar vermiştim. Sevim'i tütsüleyen ihtiyar bacıyı bir gün önümüze katarak Turgut'la beraber Üsküdar'a geçtik. İcadiye'deki ocak çoktan dağılmıştı. Fakat sıra sıra viranelerin arasında yarı çökmüş bir evde seksenlik bir bacı yaşıyordu. Bu, eski mayangaların en son kızıydı. Ötede beride aşçılık eden birkaç ihtiyar Arap toplayarak, son bir düğün yapmaya karar verdik."[295]

Yıllardır karşı çıktığı batıl inançlara razı oluş, anlatıcının kendisini de sorgulamasına sebep olacaktır. Bu çaresizlik kendisine olan güvenini, öz saygısını tamamen bitirmiştir. Yaşadığı ıstırap manen çökmesine sebep olur. Anlatıcı kahraman, kendisinin de manevi bir hastalık geçirdiğine hükmeder. Kahramanın kendisiyle hesaplaşması esere şöyle yansımıştır:

> "Sevim gibi benim de bir hastalık geçirdiğime şüphe yoktu. Fakat onun dokuz ay evvel düştüğü yataktan yeni bir mevsim çiçeği gibi tazelik ve renk içinde kalkmasına mukabil ben, manen ölmüş bulunuyordum.
>
> Bütün hayatında bir tür fikir havarisi olduğunu söylemekle övün; insanlığın ve memleketin bütün istikbalini masal ve hurafeye karşı kazanacağı istikbalden bekle, inananları zaafla itham et; göğe el açan biçareleri ayıpla, kendini vehimden kurtulmuş insanın en mükemmel modeli olarak ileri sür, sonra günün birinde bir çocuğun anlaşılmaz hastalığı karşısında ne yapacağını şaşır, Afrikalı bacılara tütsü yaktırmaya, putperest düğünü yaptırmaya kalk.
>
> Dünyada hiçbir düşkünlük, bununla ölçülemez, hiçbir zaaf, bir insanı bu kadar küçültüp alçaltamazdı. Rezaleti Sevim'le Turgut'tan başka kimse bilmiyor gibiydi. Bilseler de bunun manasını anlamalarına imkân yoktu.
>
> Birkaç ay ne kadar ıstırap içinde yaşadığımı anlatamayacağım. Fakat hayatta hiçbir şey ebedî değildir. Zamanla bu ıstıraba da alışmaya başladım."[296]

Romanın sonunda Sevim iyileşir. Yazar, bunca yıl savunduğu fikirlerden zıt hareket ettiği için çok üzgündür. Kendini sorgulamaya devam eder. Neden bu kadar çaresiz

---

[294] **age**, s. 221- 222
[295] **age**, s. 228-229
[296] **age**, s. 235

hissettiğini, yıllardır karşı çıktığı, mücadele ettiği, savaştığı inançlara boyun eğdiğini düşünür ve cevabı bulur. Bütün bunların tüm sebebi, mevsim meselesidir:

> "Çocuklukla beraber hayal ve masal devrini kapıyoruz; hurafeler, boş itikatlar, bacalarımızda yuva tutmuş leylekler gibi kanatlanıp kanatlanıp bilinmez bir yerlere doğru uçuşuyorlar. O yaşta, bir gün ortasında gibi, her şey açık ve aydınlıktır.
>
> Ne yapabilmemiz mukadderse onu yapıyor, iyi, kötü bir iş meydana koyuyoruz. Nihayet, ihtiyarlık, yani ikinci çocukluk geliyor, vücut kuvvetten düşüyor; damarlar sertleşiyor, fikirler titriyor, bulanıyor. İşte o zaman gökyüzü bizi tekrar kendine doğru çekmeye, kulağımıza gizli seslerini duyurmaya ve ezelî masalıyla, vehimleriyle, boş ümitleriyle bizi büyük uykuya hazırlamaya başlıyor.
>
> Leylekler kanatlanıp gittikleri yerlerden birer birer dönerek bacamızda gene eski yuvalarını tutuyorlar. Onların gitmeleri gibi gelmeleri de sadece bir mevsim meselesidir."[297]

Romanın ana düşüncesi, fennin çözüm bulamadığı yerlerde bu boşluğu hurafeler ve batıl inançların dolduracağı düşüncesidir. Çünkü Sevim'in hastalığına fen çözüm bulamamıştır. Sinir hastalıkları konusunda yeterince gelişme gösterememiş olmamız bunun en temel sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir.

Batıl inançların eleştirildiği bir diğer eser, *Kan Davası* adlı romandır. Bu romanda köye öğretmen olarak giden kahraman, bir akşam tuhaf bir insana rast gelir. Adam sadece bir ruh hastalığına sahiptir ancak herkes ona "uğramış" diyerek geçiştirmekte, kimse onu doktora götürmemektedir. Bu durum romanda kendine şöyle yer bulur:

> "Yürüyeceğimiz zaman Murat Bey ile Ferhat'a usulca: 'Gördüğünüz şeyler üzerine onlarla bir kelime konuşmayın!' dedim. Fettah, bunu duymamıştı; fakat zihinlerimizden neler geçebileceğini anlayacak kadar zekidir. Bizim ağzımızı açmadığımızı görünce kendiliğinden teslim olmayı tercih ediyor:
>
> — Biz, cahil adamlarız. Bu adamcağıza 'uğramış' filân deyip gidiyoruz amma hasta fukara... Galiba aklından da zoru var. Askerlikte ben türlüsünü gördüm delinin... Kimi kendini zengin, kimi Peygamber olmuş sanırdı. Bu da kurt olmuş sanıyor. Çoluk çocuğumuz da üstüne varmıyorlar. Ne yapsınlar? Üstelik gözleri de kördür... Belki de sıkıntıdan öyle olmuştur.
>
> Murat Bey:
>
> — Ben biliyorum bu hastalığı çocuklar, diyor, hepimizde bir çeşidi bulunan ruh hastalıklarından biridir. Tıp kitaplarında bunun bir ismi vardır. Nöbet zamanlarında hasta, kendini kurt zanneder; benlik şuuru kaybolur. İçinde bütün yırtıcılığı ile bir kurt hüviyeti belirir; onun gibi dört ayak olarak taşların, toprakların üstünde sürünür, boynunu uzatarak, dişlerini çıkararak kurt gibi korkunç seslerle ulur; saldırışlar yapar. Doğrudur Fettah. Bu, bir hastalıktır. Büyük bir şehirde olsa, onu da sıtmalı gibi, böbrek gibi tedaviye çalışırlardı."[298]

Batıl inançların işlendiği bir diğer eser, *Çalıkuşu*'dur. Roman kahramanı Feride, öğretmenlik yapmak için gittiği Anadolu'nun ücra bir köyü olan Zeyniler Köyü'nde harap bir okul ve yanlış bir eğitim sistemi ile karşılaşır. Okulda yarı hoca yarı hademe

---

[297] **age**, s. 240
[298] Reşat Nuri Güntekin*, Kan Davası,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 165

gibi çalışan Hatice Hanım'dan bahseder. Bu kadın okulda bir yılan levhası bulundurmaktadır: "Yılan levhasına gelince: Hatice Hanım, onu Şahmeran diye tanıtmış. Hasta olan köylülerin isimlerini yılanın karşısına yazmak suretiyle, onların tedavisine de çalışıyor."[299] Feride, yaşadığı köyde hem öğrencileri hem halkı eğitmenin savaşını verir.

Batıl inançların en çok yer aldığı romanlardan biri *Yeşil Gece*'dir. Roman kahramanı Ali Şahin, Darülmuallim'i bitirdikten sonra ataması İstanbul'a yapıldığı halde bunu kabul etmeyip Anadolu halkının sefaletine yol açtığını düşündüğü batıl inançlarla savaşmak üzere Anadolu'ya gönüllü öğretmen gider. Romanda Ali Şahin'in softalarla yaptığı savaş, verdiği mücadele anlatılır. Reşat Nuri Güntekin'in aydın kahramanlarının tümü hurafelerle, boş ve batıl inançlarla mücadele eder. Örneğin *Acımak* romanında öğretmen Zehra da hurafe ve hayal ile durmadan savaşan; öğrencilerine sadece bilimin en müspet gerçeklerini öğretmeye çalışan biri olarak tanıtılır.

Yazar, bu bölümde batıl inançlara inanan, inandırılan halkın düştüğü durumu gözler önüne sermektedir. Halkın inançlarını kendilerine kalkan yapan bazı çıkar sahiplerinin düzenlediği, düzenleyebileceği oyunları da aydınlara göstermiş, onları bu tuzaklar konusunda uyarmıştır. Halkla aydının en büyük çatışması batıl inançlar noktasındadır. Çünkü halk, aslında hiçbir temele dayanmayan batıl inançların temelini dine bağlar ve bunlara inanmamayı, bunları reddetmeyi dinen sakıncalı bulup duyduğu gibi kabul etmektedir.

3.4.Toplum Meseleleri

İnsan sosyal bir varlık, toplumun bir parçasıdır. İnsanı, özellikle de kimliğini toplumla ilişkisinden alan aydını toplumdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Toplumsal meseleler, aydının kendine çözmek için bir misyon olarak belirlediği ve bunun uğruna toplumdan dışlanmayı, sürgün edilmeyi hatta ölümü göze aldığı meselelerdir. Bir Cumhuriyet aydını olan Reşat Nuri Güntekin de toplum meselelerini çözmek için eserleriyle halkı bilinçlendirmeyi ve yönlendirmeyi amaçlayan toplumsal bir yazardır. Hemen hemen tüm romanlarında toplumsal eleştiri yapılmıştır. Eserlerinde bireysel temalar da işlese bile toplumsal sorunlar ön plandadır. Kişiye ön planda yer verilen romanlarının sayısının az oluşu Reşat Nuri'nin topluma dönük bir yazar olduğunu gösterir. Yazarın toplumcu yanı ağır basmaktadır.

[299] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 188

Reşat Nuri, ilk romanı *Gizli El*'i de toplumsal bir eleştiri yapmak amacıyla yazmıştır. Romanda vurgunculuğu ve savaş zenginlerini eleştirme amacı gütmüştür ancak sansür nedeniyle konu değişince ağırlık, evliliğin yürütülmesinde kadının rolüne dönüşmüştür. İlk romanından itibaren ama ağırlıklı olarak ikinci dönem romanlarında toplumsal bir eleştiri söz konusudur. Reşat Nuri'nin ikinci dönem romanları arasında yer alan *Miskinler Tekkesi, Eski Hastalık, Yaprak Dökümü, Kan Davası, Yeşil Gece, Acımak, Değirmen* gibi romanlarda toplumsal konular daha ağır basmaktadır. Toplumu kendine eğitilmesi gereken bir topluluk olarak gören aydın, toplumsal meselelerin çözümünde de zaman zaman halkla karşı karşıya gelmiştir. Bu çatışmalar Reşat Nuri'nin romanlarında daha çok uzlaşı ile sonuçlanmıştır. Çünkü Reşat Nuri, halk ile uzlaşmadan toplumsal gelişmenin sağlanamayacağını düşünmektedir. Bu bölümde halk ile aydın çatışması altı ana başlık altında incelenecektir.

3.4.1. Eğitim

Aydınların en temel özellikleri; aydınlatmak, bilgilendirmek ve yol göstermektir. Bazı meslekler, fonksiyonları dolayısıyla aydın yetiştiren mesleklerdir. Gazetecilik, öğretmenlik, yöneticilik, yazarlık, sanatçılık, akademisyenlik, hâkimlik… gibi. Bu meslekler arasında da en çok aydın yetiştiren meslek öğretmenliktir. Bu sebepledir ki toplum olarak bir aydına en çok ihtiyaç duyduğumuz dönem olan Millî Edebiyat ve Cumhuriyet dönemlerinde halka yol gösterecek olan aydın kahramanlar genellikle öğretmenlerden seçilmişlerdir:

> "Aydınların yayıcı ve uygulayıcı fonksiyonu, mesleklerinden gelen bir özellikle öğretmenlerde daha belirgindir. Çünkü onlar, eğitim ve öğretim gibi doğrudan aktarmaya ve uygulamaya dayanan bir faaliyetin yürütücüleridirler. Nitekim romanlarda karşımıza çıkan öğretmen aydınlar, özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra kuvvetlenen ve Cumhuriyet'le uygulama alanı bulan batı tarzı bir millî modelin uygulanması ve topluma yayılması noktasında önemli görevler yüklenirler. Yeşil Gece'nin Ali Şahin'i, Vurun Kahpe'ye romanının Aliye'si, Acımak'ın Zehra'sı, Çalıkuşu'nun Feride'si, fikri alt yapısını batı düşüncesinden alan bir millîleşme ve modernleşmenin uygulayıcısı rolüyle karşımıza çıkarlar."[300]

Aydının toplum ile didaktik bir ilişkisi vardır. Aydın, toplumu yeniden inşa eden bir mimardır. Aydınlar, toplumu bilgilendirilmesi ve terbiye edilmesi gereken bir çocuk, kendilerini ise bir nevi toplum öğretmeni olarak görürler. İçinde yaşadıkları toplum adına düşünür, ona yeni bir yön çizer ve ona yeni bir şekil vermek isterler. Bunun en

[300] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 306

kısa, en etkili ve en doğru yolunun eğitimden geçtiğine inanan aydınlar, eğitimin önemine inanma ve inandırma noktasında halka önderlik ederler:

> "Millî edebiyat döneminin romancıları öğretmenlerin toplumdaki önemini görmüş bunun için de eserlerinde en geniş yeri onlara vermişlerdir. Gerçekten de aydın öğretmen sayısı, öteki mesleklerin aydınlarından da yüksektir. Başka bir dikkat çekici nokta da gerçek aydın ile yarı aydını ayırma konusunda beliriyor. Öteki meslekten olan kahramanlara göre öğretmenler arasında gerçek aydın yarı aydından kat kat fazladır. Bunun yazarlarımızın öğretmenlere bir görev yüklemesi, sorumluluk vermesi anlamına geldiğini düşünüyorum. Çünkü bir yandan çağdaşlaşma bir yandan da kimliğini sağlıklı bir temele oturtmada öğretmenin büyük önem taşıdığı herkesçe kabul edilen bir gerçektir."[301]

Reşat Nuri Güntekin, kendisi de bir öğretmen olarak eğitime çok önem veren bir aydındır. Bu sebeple *Yeşil Gece, Acımak, Kan Davası* ve *Çalıkuşu* romanlarında eğitim sorunları işlenmiştir. *Yeşil Gece* romanında Ali Şahin, *Çalıkuşu* romanında Feride, *Acımak* romanında Zehra, *Kan Davası* romanında ise Ömer, öğretmen aydın kahramanlardır. Bunlar İstanbul'dan Anadolu'ya halkı aydınlatmak için gitmişlerdir. Bu ideal aydınların çoğunun öğretmen olması da halkın eğitimi noktasında bilinçli bir tercihtir. Aydınlar, toplumun modernleşmesini en büyük hedeflerden biri olarak görmüşlerdir. Aydınların bu amaca ulaşma yolunda üzerinde durdukları en önemli problemlerden biri ise eğitimdir. Çünkü modernleşmenin, yenileşmenin yolu eğitimden geçmektedir. Halkın eğitimi önemsememesi ya da eski tarz eğitimi tercih etmesi ise halk ile aydın arasında her zaman çatışmaya sebep olmuştur.

Reşat Nuri Güntekin'in eğitim meselesini yoğun olarak işlediği romanlardan biri *Yeşil Gece*'dir. Romanda ana karakter Ali Şahin adında, yirmi beş otuz yaşlarında bir öğretmendir. Romanda Anadolu'ya gönüllü öğretmen olarak giden Ali Şahin'in I. Dünya Savaşı öncesinden Kurtuluş Savaşı sonrasına kadar başından geçenler anlatılır. Ali Şahin, Anadolu'nun geri kalmışlığını, insanlarının yüzyıllardır ihmal edilmişliğini ve cehalete teslim edilmişliğini farkedip kendisini onları aydınlatmaya adayan bir aydındır. Medresede okurken burada verilen eğitimi yanlış bularak Darülmuallim'e geçer ve Darülmuallim'i bitirip öğretmen olur. Ali Şahin, halkın sefaletinin sebebini batıl inançlarda görüp bunlarla savaşmayı amaç edinir. Romanda modern eğitimin gericilere karşı verdiği savaş, asıl tema olarak işlenir.

Ali Şahin, ataması İstanbul'a çıktığı halde, halkı aydınlatabilmek için tayinini Anadolu'da, İzmir'de bir kasaba olan Sarıova'ya aldırır ve hemen yol hazırlıklarını

---

[301] Zeliha Güneş, *Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1997, s. 343

tamamlayıp yola çıkmak için rıhtıma iner. İstanbul'dan ayrılacağı gün rıhtımda düşünmeye başlar. Şahin Efendi bundan on iki sene evvel İstanbul'a gelmiştir. Babasını kaybetmiş fakir bir ailenin çocuğudur. Eğitim alması için uzak bir akrabası vasıtasıyla İstanbul'a yollanmıştır. İstanbul'dan ayrılacağı gün, İstanbul'a ilk geldiği gün ile şimdi arasında ne kadar değiştiğini farkeder:

> "Şahin Efendi, eski haliyle şimdiki hali arasındaki farkı hiçbir zaman bu kadar keyif ve iftihar ile görmemişti. Evet, aradaki fark sadece o zamanki aç, sefil çömeze mukabil, şimdi eli ekmek tutmuş bir mektep mezunu, devletin aylıklı ve itibarlı bir muallim efendisi olmasından ibaret değildi. Artık boş vehimler ve hurafelerden de kurtulmuştu. Başının içinde bu açık eylül sabahının manzaraları gibi aydınlık, hududu hendesesi belli ve nizamlı şeyler vardı. Artık ne düşündüğünü, ne istediğini, bu dünyada vazifesinin ne olduğunu biliyordu."[302]

Ali Şahin, eşyalarını rıhtımda emanete bırakıp dolaşmaya başlar. İstanbul'da yaşadığı yerleri, sevdiği insanları son bir kere görmek ister. Yakın bir zamanda tekrar bu şehre dönmeyi düşünmemektedir. En güzel kıyafetlerini giyer, tanıdıklarıyla helalleşip şakalaşır ve ilk iş olarak Somuncuoğlu Medresesi'ne doğru yola çıkar. Yolda Nuruosmaniye'deki eski sınıf arkadaşlarından Zeynel Hoca'ya rast gelir. Somuncuoğlu Medresesi'nde dört sene arkadaşlık etmişlerdir. Zeynel Hoca, koyu mutaassıp bir softadır. Şahin Efendi'nin sarığı çıkarmasını affedememiştir. Onu görünce aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> " — Hepsi tamam hocam, bir şapkan eksik kalmış, dedi. Şahin Efendi, kalender ve şakacı tavrıyla:
>
> — O da olur inşallah, dedi. Anadolu'dan sarıkla geldim, fesle gidiyorum, bir zaman belki şapkayla dönerim, ama sen göremezsin.
> — Neden?
> — Belki o zaman kadar asılmış bulunursun da ondan
> — Yaşayan görür.
> — Görürüz Hocam. Şimdilik Tanrı'ya emanet…
> — Yolun açık olsun."[303]

Şahin Efendi, yıllar önce öğrencilik yaptığı Somuncuoğlu Medresesi'ne gelir. Orada beş sene evvel tanıdığı softalardan hemen kimse kalmamıştır ama buna karşılık bina, Anadolu'dan ilk geldiği gün nasılsa yine öyledir. Altı yıl bu medresede eğitim almıştır. Aradan çok uzun zaman geçmiş olmasına rağmen medresede hiçbir değişiklik olmamış, bakımsız bırakılmıştır. Böylece okuru medrese dünyasının içinde kendisiyle beraber bir gezintiye çıkarır. Ortadaki yosunlu şadırvandan sızan sularla ıslak taşlarının üstünde otlar bitmiş, aynı avlu; softaların her sabah yemek pişirmek için yaktıkları çalı çırpı ateşinden kararmış kemerlerde aynı güvercin yuvaları; avlunun dört tarafında aynı karanlık, rutubetli taş hücreler yerli yerinde durmaktadır.

---

[302] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 16
[303] **age**, s. 17-18

Ali Şahin, medresede çocukluğunu hatırlar. Aslında Şahin Efendi açık güneş altında, toprakla, çamurla oynayan bir köylü çocuğudur. Sağlam bir vücudu, sağlam bir kafası vardır. Kendi haline bırakılsa hayatından memnun bir çiftçi, çoban, ilim ya da idare adamı olabilecek biridir. Fakat ilmiyeden olan babası onu, bir gün bütün dünyayı gölgesi altına alacak yeşil bayrağın bir gönüllüsü olarak yetiştirmek istemiştir. Çocuğun ilk tahsilini bitirmesine bile lüzum görmez, başına bir yeşil sarık alarak memleketin medresesine gönderir. Medreseye giden çocuklar ile halk çocukları arasına bir ayrım, bir yabancılık girer ama küçük Şahin, bu ayrıma izin vermez:

> "Sokaklarda oynayan yalınayak, başı kabak halk çocukları arasından yakalanarak medreseye gönderilen ve başına sarık sarılan çocuklar, ayrı bir bayrağın altına geçmiş gibi olurlar ve eski arkadaşlarıyla aralarına bir yabancılık girerdi. Sarıklılarla sarıksızlar arasındaki bu yabancılık gitgide artar, onları bir daha anlaşmalarına ve birbirlerini sevmelerine imkan olmayan iki düşman fırkaya ayırırdı. Öyle ki her türlü kardeş kavgalarını, aile kinlerini söndüren yabancı düşman karşısında bile artık birleşemez olurlardı. Fakat Şahin başka türlü bir çocuktu. Medreseyi uzun zaman yadırgamış, sokaktaki çocukluk arkadaşlarının peşinden ayrılmamıştı. Fırsat buldukça sarığını başından çıkararak- kırık bir kolu sarar gibi- koluna sarar, arkadaşlarıyla kırlarda kuş, derede balık avlamaya giderdi. Hocalarının dayağı hatta ihtiyar babasının ona bu dayaklardan daha dokunaklı gelen yalvarmaları arasına nereden estiğini kimsenin bilmediği bu rüzgarın önüne katılmaktan kendisini bir türlü men edemiyordu. Bu gidişle yaşı biraz daha büyüyünce büsbütün gemi azıya alacağı ve sarığını bir çalıya dolayarak dağlarda koyun gütmeye gideceğe benzerdi."[304]

Şahin Efendi bu medresede kapalı, taş bir odada yaşamıştır. Bütün zamanını bu odada geçirmiştir. Hocaya ve kitaba masum bir emniyeti vardır. Anlayamadığı, karanlık bulduğu şeyler karşısında suçu hep kendine yüklemiştir. Fakat küçük softa, yaradılışı ve belki bir parça da terbiyesi itibariyle kendisiyle okul arkadaşları arasındaki farkları görmeye başlamakta pek gecikmez. Bu kısımdan sonra Şahin Efendi'nin nasıl aydın bir insan olduğu aşama aşama anlatılır. Yavaş yavaş çevresindeki insanları gözlemlemeye ve sorgulamaya başlar. İlk hayal kırıklığı ona arkadaşlarından gelir. O, bir gün dünyayı gölgesi altına alacak yeşil sancak gönüllülerini bambaşka tasavvur etmiştir. Bunların çoğu sırf kendilerini yaşatacak bir zanaat elde etmek için esnaf çıraklığına girer gibi medreseye girmiş köylü çocuklarıdır. Tarlada toprakla uğraşacaklarına burada İzhar ve Kudurî ezberleyeceklerdir. Onların kaba ve iptidai bir dünyaları olduğunu düşünür. Bu dünyayı şöyle anlatır:

> "Karalar ve denizlerin üstünde kubbe biçiminde bir büyük tavan, onun üstünde çivi çivi çakılmış yıldızlar altında insan sürüleri: her birinin iki omzuna iki hafiye melek oturmuş, durmadan ne yaptıklarını, ne düşündüklerini yazıyor; sonra bunların hepsinin üstünde kullarını bu jurnallara göre keyfince asıp kesen, mesela kadınlar sokakta yüzlerini açıyor diye tarlalara dolu, şehirlere taş yağdıran çatık yüzlü bir Tanrı; günah işleyenleri yakmaya mahsus bir ocak ki, bir deliği açık kaldığı zaman yeryüzü sıcaktan kavruluyor; bir cennet ki içinde İstanbul çarşıları gibi yiyeceğe

[304] **age,** s. 19-20

> içeceğe dair yok yok; yalnız şu farkla ki orada alışveriş para ile değil, Allah'ın sevgili kulları diz dize oturmuş, gece gündüz dua ve ilahî okumakla meşgul; ara sıra ibadete fasıla vererek çeşit çeşit nimetler yiyorlar; huriler, gılmanlarla sefa sürüyorlar; sonra yine dua ve ilâhi!"[305]

Şahin Efendi, arkadaşlarının nasıl olup da bu kadar kaba bir ahiret fikriyle yaşayabildiklerine, daha ilerisi için bir merak duymadıklarına hayret eder. Geldiğinin ikinci yahut üçüncü ayında bir şehzade düğünü vasıtasıyla avluda verilen ziyafetin ardından düzenlenen eğlencede merhameti tiksintiye çevrilir. Çünkü o eğlence vasıtasıyla Şahin Efendi, orada bulunanların amacının ulvi bir amaç olmadığı kanaatine ulaşır. Müderris denen hocaların da öğrencilerin de içyüzünü bu vasıtayla öğrenir. Şahin Efendi'nin sonradan şeriat mahkemelerinde yalancı şahitlikle geçindiğini öğrendiği Nedim Hoca isminde bir softa o eğlence akşamında, birkaç arkadaşıyla beraber orta oyununa benzer bir oyun tertip eder. Nedim Hoca, cüppeden ferace, sarıktan yaşmak yaparak kadın kıyafetine girer, diğeri de kocası olur. Şahin Efendi'nin halkla yaşadığı ilk çatışma burada meydana gelir:

> "Kadın kıyafetindeki softa, türlü cilvelerle erkeği kudurttuktan sonra kaçıyor, erkek yalvarmalar, tehditlerle onu kovalıyordu. Bu sahne öyle kelimeler ve tabirler, öyle hareketlerle oynanıyordu ki Şahin Hoca tüylerinin diken diken olduğunu hissediyordu.
>
> Kemerlere asılmış iki büyük fenerin ışığında bu oyunu taşkın ve coşkun bir zevkle seyreden çehreler, hâlâ Şahin Efendi'nin gözleri önündeydi. Bu meydanın etrafında birbirinin yanından, üstünden, arkasından bakan sıkışık, bir traşlı baş kümesi… çeşit çeşit yüzler… Kimi açlıktan, beden sefaletinden yıpranmış, yeşilimsi bir renk bağlamış, kimi damızlık boğalar gibi kaygısızlıktan, gamsız, kasavetsiz yiyip içip uyumaktan cilalanmış gibi parlak kırmızı… Dar, geriye kaçmış, ileri fırlamış biçimsiz alınlar, enfiyeden delikleri büyümüş biçim biçim burunlar… Fakat hepsinde kenarları tıraşlı çember sakallar, bu sahneyi zekadan değil, hırs ve iştihadan gelen bir parıltı ile seyreden gözler, hazzından soluyor gibi açılmış ağızlar…"[306]

Gördüğü manzara Şahin Efendi'nin medreseyi ve içindeki insanları sorgulamasına sebep olur. Hoca dediği, kendisine dini öğretecek insanların bunlar olamayacağına kanaat getirir. Ama fark eder ki bu durumdan memnun olamayan sadece kendisidir. Yeşil bayrak da yeşil ordu da o gün Şahin Efendi için anlamını yitirir:

> " Erkek rolünü yapan softa iri bir adamdı!... 'Hatun, ben seni bedava almadım. Kemerdeki horoz gözü gibi kırmızı altınları bir bir babanın avucuna saydım. Beni asel-i visalden mahrum etme.' diye bağırarak azgın bir boğa gibi kadına saldırdıkça, medresenin kararmış kemerleri, eğlenen insanların kahkahasından ziyade korkunç bir ihtilal kalabalığının gürültüsüne benzer seslerle titriyordu.
>
> Şahin Hoca ilk hayal inkisarı yarasını bu manzaradan almıştı. Medreselerde gök kubbesinin ardındaki ilâhi muammaları arayan talebe-i ulûm bunlar mıydı? Bir gün yeşil bayrağın ardında cihanın dört köşesini istilâya gidecek yeşil ordunun gönüllüleri bu adamlar mıydı?"[307]

---

[305] **age**, s. 23
[306] **age**, s. 24
[307] **age**, s. 24-25

Sonra o gece gördüğü yüzlerden birini düşünür: Hafız Remzi… Çok güzel bir sesi olmasının yanında çokça küfreden, kadınlara ve kızlara merakı ile bilinen bir adamdır. Nihayet amacına ulaşmış, zengin bir paşanın dul karısıyla evlenmiştir. Evlendiği kadın kocası öldüğü gece, kıymetli paşası toprağa düştüğü gece devir hatmi okutmak için konağına hafızlar çağırtmıştır. Aralarında bu Hafız Remzi de bulunmaktadır. O güzel sesiyle yalnız paşanın cennetteki ruhunu şâd etmekle kalmamış, fani dünyadaki hanımefendinin kalbini de çalmaya muvaffak olmuştur. Hafız Remzi şöyle anlatılır:

> "İşte Hafız Remzi: Yanık sesiyle Kur'an okumaya başladığı zaman insana varlığını unutturan, gözünde yaşlar, yüreğinde çarpıntılarla yedi kat göklere yükselen, fakat aynı ağızla küfretmeye, kavga etmeye başladığı zaman insanı insan olarak dünyaya geldiğinden utandıran Hafız Remzi… O, Ramazanlarda cerre çıkmaz, büyük camilerde mukabele okurdu. Sesi gibi yüzü de güzeldi. Birçok kadınlar onu görüp dinlemek için Şehzade piyasasını terk ederlerdi. Sofu ihtiyar hanımlar bile bu güzel sesli Hafızın terütaze çehresinde tecelli eden 'Cemal-i İlâhi' ye hayrandı.
>
> Hafız Remzi pek yüksek gönüllüydü. Her kadına yüz vermezdi. Çok kere yaşlı dulları, tecrübesiz genç kızlara ve kadınlara tercih ederdi.
>
> Yiyeceği, giyeceği, harcayacağı; civar konaklardan gelirdi. Mevlit okumak, yahut şeriat mahkemelerinde işlerine bakmak bahanesiyle birçok evlere girip çıkardı. Softalar, onun yatak odasına girdiği kadınların saymakla tükenmeyeceğini söylerlerdi. Nihayet çok yaşlı, fakat zengin bir paşa karısıyla evlenmişti."[308]

Sonra aklına başka bir sima daha gelir: Zeynel Hoca. Gayet haşin, dik kafalı, geçimsiz, mutaassıp bir softaydı, diye tanımlar onu. Ahiret anlayışını ise korkuya dayandırmaktadır. Ona göre kadınlar, annesi bile olsa, mutlaka haksız ve cezayı hak eden varlıklardır. Yazar, Zeynel Hoca'nın zihniyetinde cehennem, çeşit çeşit işkence aletleriyle dolu bir yerdir. Ahiretteki memurlar da bu cehennemde deri yüzmek, dil koparmak, ağızlara kaynar katran akıtmak, kızdırılmış şişlerle göz oymakla meşguldür. Ama cennet hayali ise onda pek belirsiz ve siliktir. Üstelik cennete dünya ahalisinden çok az kişi gidebilecektir. Hak'tan cenneti istemez, tek istediği asilerin cehennemde yandıklarını bir köşeden izlemektir. Zihniyeti şöyle anlatılır:

> "Onun fikrinde insanlar, yalnız yaptıkları işten, düşündükleri şeyden değil, gördükleri rüyadan bile mesuldürler. İnsan denen mahlûkun dünyada ve ahrette nasibi kamçı ve ateşti. Hele kadınlar… Sokakta yanından süslü bir kadın geçtikçe küfrederek sataşmak onun âdetiydi.
>
> Annesi bir gün babasından dehşetli bir dayak yedikten sonra ölmüştü. Bunun için babasına kabahat bulmaz:
>
> — Kim bilir? Kadın milleti bu… eksik etek. Ne kabahat etti ki babam terbiyesini verdi. Ama eceli gelmiş… öldü… Ne yapalım? derdi.
>
> Elinde olsa Mecelle'ye : 'kadın erkekten can davası edemez!' diye bir madde ilave edeceğini sık sık tekrar ederdi. Ramazanlarda cerre çıkardı. Dolaştığı köylerde öyle vahşi bir şiddetle cehennem cezalarından bahsederdi ki saçlı sakallı erkekler titrer, çocuklar ağlardı. Şeriata mugayir bir şey

[308] **age**, s. 25

gördüğü zaman isyan etmeyi, bir günah işleyenleri sade Allah'a havale etmeyerek dövmeyi, gavura eli eriştiği yerde fenalık etmeyi, halis Müslümanın vazifesi bilirdi. Onun kendi fikirlerine uymayan her şey şeriata mugayir, her beğenmediği fikir ve iş bir günah olduğu için önüne gelene sataşır, çarşıda malına fazla para isteyen esnafı 'İnsaf dinin yarısıdır. İnsafsızlık ediyorsun. Demek yarı yarıya kafir oldun' diye dövmeye kalkardı."[309]

Zeynel Hoca, oldukça merhametsiz bir insan olarak tasvir edilir. Sokağa düşen bir domatesi yerden alan bir dilenci çocuğuna: "Sana onu hibe mi ettiler ki alırsın? Gayrin malına el uzatırsın!"[310] diye dayak atar. Mecit Molla gelip de kurtarana kadar çocuğu döver. Şahin Efendi'nin bu manzaradan yüreği parçalanır. Böylece aklına üçüncü bir isim gelir: Mecit Molla… Mecit Molla, saray imamlarından birinin oğludur. Görünüşte mazlum, hayırhah, terbiyeli bir İstanbul çocuğudur ama genç mollanın -babası vasıtasıyla- ara sıra Abdülhamit'e jurnal verdiği, hatta derste rıza- yı hümayuna muhalif bir söz sarf etmiş bir müderrisi Halep'e sürgün ettirdiği söylenmektedir. Zeynel Hoca'nın ateşli dindarlığı gibi onun zâhirî nazlılığı ve çelebiliği de bir zaman Şahin Efendi'yi aldatmıştır. Böylece yazar toplumda en çok güvenilmesi lazım gelen din adamlarının siyaseten vardıkları noktaya, çıkarları uğruna yaptıklarına dikkat çekmektedir. Şahin Efendi, açlık ve sefalet çekip köylerinden başlarında bir yırtık sarık, sırtlarında birer meşin heybe ile medreseye gelen çocukları gözünün önüne getirir. Oradaki yaşamını hatırlar:

"Üç aylar geçince softalar heybelerini omuzlarlar, köylerde cerre çıkarlardı. Şahin de bugünleri sabırsızlıkla beklerdi. Sesi güzel değildi. Mukabele okuyamazdı. Fakat buna mukabil çok tatlı vaaz ederdi. Halavetli bir natıkası vardı. Kasabadaki Fettah Efendi'den öğrendiği Peygamberler ve İslâm tarihi fıkralarını açık bir Türkçe ile tatlı tatlı anlatır, köylüleri hoşnut ederdi. Bayram gelince köylüler de onu boş döndürmezler, kesesine üç beş mecidiye, heybesine buğday, tarhana, mısır koyarlardı. O, bunları hemen tamamıyla anasına gönderir, kendine ancak pek sıkı zamanlar ve kara günler için az bir para alıkoyardı."[311]

Şahin Efendi Müslümanlığı düşünür ve çok üzülür. Ona göre bir gün bütün cihanı gölgesiyle kaplayacak yeşil sancağın gönüllüleri bunlar olamaz. Bu ordudan çapul ve bozgundan başka bir şey ümit edilemez. Müslümanlığın akıbeti için üzülür. Genç softanın bu soğuk taş odada "Vah zavallı Müslümanlık!" diyerek Müslümanlığın akıbeti için hıçkıra hıçkıra ağladığı geceler olur. Bu ilk hayal kırıklıklarını sonradan başka ümitsizlikler ve isyanlar takip eder. Yeşil ordunun kumandanları olarak gördüğü müderrisler… Şahin Efendi onların her sözünü emniyetle dinler, anlayamamasını kendi aczine verir. Ama ders şeriklerine karşı duyduğu istikrah ve isyan hissi yavaş yavaş onlara da sirayet eder:

---

[309] **age**, s. 27
[310] **age,** s. 28
[311] **age**, s. 30

> "Evet, yeşil ordunun kumandanlarının da gönüllü neferlerinden kalır yerleri yoktu. Onlar da dini ve ilmi menfaatlerine alet etmiş kimselerdi. Onlar da softalar gibi amansız bir ekmek kavgasına tutuşuyorlar, durmadan birbirlerini yiyorlardı. Aralarında birbirlerinin namusuna, canına kast edercesine rekabetler vardı. Bir zamanlar anlaşılmaz dillerini bir ibadet huşuu içinde dinlediği nice heybetli dersiâmlar vardı ki genç softa, sonradan saray kölesi, Abdülhamit casusu olduklarını öğrenmişti. Hatta evlâtları demek olan medrese talebesi de dahil olduğu halde sürdürdükleri insanın, söndürdükleri ocağın had ve hesabı olmadığını ağızdan kulağa söylerlerdi. Bunlar öyle adamlardı ki bir padişah selamı, üç beş liralık bir ihsan için Allah'ı da Peygamber'i de tereddütsüz satarlardı."[312]

Müderrislerin arasında kendi yağıyla kavrulan mütevazı adamlar da vardır ama Abdülhamit istibdadının en korkunç senelerinde bu adamlar gölgelerinden bile korkup ağızlarını açamazlar. Şahin Efendi onların boyun eğmesine, her zulme eyvallah demelerine anlam veremez ve onlardan da soğur. Genç softadaki bu tenkit humması zamanla peygamber postunda oturan halifeyi de sarmaya başlar. Sonra bütün kabahati halifede bulur. Halife olan adam zalim ve ahlaksızdır. Meşrutiyet inkılâbı ve 31 Mart isyanı olur. Sonra toplumu düşünür. İstanbul zevk ve eğlenceden başka şey düşünmemektedir. Tarih kitaplarını okur ama anlar ki geçmiş zamanların da şimdiki zamanlardan kalır yeri yoktur. En eski tarihlerden beri din, daima ordunun geçtiği yerlerde ebedi bir yeşil gece hüküm sürmüştür. Bu yangın yavaş yavaş gökyüzünü de sarmaya başlar. Şahin Efendi'nin zihninde korkunç sorular uyanır. Genç softa dehşetten çıldırıp başını hücresinin soğuk taşlarına vurarak tövbe ve istiğfar eder. İçindeki şüpheleri hocalarına açsa da tatmin edici bir cevap alamaz. Kitapları araştırır, umduğunu bulamaz. Zamanla itikadını kaybeder.

Şahin Efendi yaşadığı değişimin sorumlusu olarak medreseleri görmektedir. Kendisi de medreseden zarar görmemiş olsaydı belki temiz bir inanca sahip, iyimser, gayretli, namuslu bir çiftçi olacaktı. Medrese için: "Bu karanlıkta yaşanmaz. Asırlardan beri burada yeşil bir gece hüküm sürüyor"[313] demektedir. Ona göre medreselerin yeşil gecesi, medreselerdeki karanlık, yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış, memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamıştır. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktur. Çünkü akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik etmişlerdir. Akıllara, vicdanlara rehberlik edecek insanları yetiştiren bir kurum olan medrese, müderrisleri ile memlekete karanlıktan başka hiçbir şey götürememektedir. Medreseleri, eğitimi, ülkenin kötü durumunu sorgular ve şu sonuca varır:

---

[312] **age**, s. 31
[313] **age,** s. 42

> "Evet, zavallı memleket, asırlardan beri yeşil bir gece içinde yaşıyordu. Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasında görüyordu. Anadolu'da fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendi. Şahin Hoca, memleketin iptidai mekteplerini gezdi. Onlar da medresenin bir parçasından başka bir şey değildi. Güneşli sokaklardan, serin dere kenarlarından alınarak buraya hapsedilen çocuklara acımaya başladı. Bu tahsilden sonra ne olacaklarını düşündü. Bunların en canlıları tehditlere, dayaklara rağmen bu sevimsiz izbelerden kaçacaklar, toprağa döneceklerdi. Bir kısmı da 'Ebcet' gibi ne ölüye ne diriye yaramayacak öyle şeyler belleyeceklerdi ki kendilerine ve etrafındakilere zarardan başka bir şey temin etmeyecekti. Sonra bu çocuklar büyüyecek, babalarının, büyük kardeşlerinin yerlerini alacaklardı. Fakat kafa cihetinden onlardan kıl kadar farkları olmayacaktı. Onlar da şimdikiler gibi ne düşündüklerini ne yapacaklarını bilmeyecekler, zararlı otlar gibi oldukları yerde büyüyüp kuruyacaklar, yahut büyüklerin o İstanbul'da o bin şeklini gördüğü entrikalarına, menfaatlerine alet olacaklar, koyun sürüleri gibi gayesiz ölümlere sevk edileceklerdi."[314]

Reşat Nuri, bu bölümde medrese eğitimi ve bu eğitimin zararları üzerinde durur. Medresede din eğitiminin çok yanlış verildiğini düşünür. Medreseden çıkan öğrencilerin yaptıklarının, zihniyetlerinin ne kadar yanlış olduğu anlatır. Üstelik medresedeki öğrencilere örnek olabilecek, yol gösterecek hocalar da bu konuma layık değildirler. Yazar kahramanını oluştururken, ona özellikle din eğitimi aldırmıştır. Şahin Efendi, bu dünyanın içinden gelmiş ve bu dünyadaki tüm çirkinlikleri bizzat görüp, yaşayıp tespit etmiştir. Çünkü softa ile ancak softa uğraşabilir düşüncesine sahiptir. Şahin Efendi'nin medresede tanıdığı insanları, medrese hocalarının kötü durumunu anlatarak medrese eğitimini sorgulamakta, medreselerin kaldırılıp tevhid-i tedrisat kanunuyla eğitim-öğretimin birleştirilmesinin temel sebeplerini açıklamaktadır.

Şahin Efendi, yıllar sonra medresede dolaşırken bugün büsbütün başka bir adam olduğu halde o an kalbinde bir şeyin gizli gizli sızladığını hisseder. Avlunun etrafındaki odalara son bir defa bakarak kendi kendine: "Buraya düşmeyeydim belki bugün dünyaya hiç zarar vermeyecek, temiz bir itikada sahip, nikbin, gayretli, namuslu bir çiftçi olurdum,"[315] diye düşünür, sonra yavaş yavaş medreseden çıkar. Şahin, itikadını kaybedince din ilimlerinin de onun nazarında hikmet-i mevcudiyeti kalmamıştır. Bu arada annesi vefat etmiştir. Hayatını bir maksada bağlamak ihtiyacı içindedir. Şahin, çocukları çok sevmektedir. Onun çocuklara duyduğu muhabbet ver merhamet günden güne büyür, genişler ve tüm memlekete yayılır. Ve sonra dünyadaki görevini bulur: ilkmektep hocalığı… Şahin Efendi, Somuncuoğlu Medresesi'nden çıkıp eski darülmuallimin binasına gelir ve oraya girerken yıllar önce yaşadıklarını düşünür:

> "Meşrutiyetin ikinci senesiydi. Yalnız idare değiştirmekle bir memleketin kurtarılamayacağı anlaşılmıştı. Gazeteler 'muallim ordusu' tabirini sık sık kullanmaya başlıyorlardı. Bu ordunun

[314] **age**, s. 43
[315] **age**, s. 40

> harbiyesi sayılan darülmuallimine rağbet ziyadeydi. Kayıt ve kabul günlerinde bu bina, arı kovanı gibi işliyordu. Mektebe girmek isteyenler arasında birçok da Şahin Efendi gibi sarıklı vardı."[316]

Şahin Efendi amacını bulmuştur. Meşrutiyetin ikinci senesidir. Darülmuallimine öğrenciler müsabaka imtihanı ile girebilmektedir. Şahin Efendi iki yüz kadar kişiden ikinci olarak yazılı müsabakayı kazanır. Şahin Efendi, medresede işe yarar, dişe dokunur bir şey öğrenemediği halde ikinci gelmesine çok şaşırır. Bunca idadi mezunu arasında bir softa nasıl ikinci gelir, diye düşünür. Büyük sevincine rağmen biraz mahzunlaşır. Çünkü bu durum gösterir ki idadilerin de eğitimde medreselerden kalır yeri yoktur. Mektebe kolay alışır Şahin Efendi ama yerini tam belirleyememektedir:

> "Mektepte medreseden gelen sarıklılarla fesliler arasında bir anlaşmazlık vardı. Softalar, sivil mekteplerden gelen talebeyi çekemiyorlardı. Onlar da sarıklıları taassupla, irtica ile itham eder, olur olmaz bahanelerle softalara çatarlardı. Hatta bazen iki taraf arasında boğaz boğaza kavgalar bile oluyordu. Şahin Efendi bu zümre ihtilaflarına hiç yanaşmadı. Softalardan ağzının payını almıştı. Öte tarafa gerçi daha fazla bir yakınlık hissediyordu. Fakat başındaki sarıkla onların arasına karışmaya çekiniyor, bunun bir riyakarlık gibi görünmesinden korkuyordu." [317]

Şahin Efendi, sarığa karşıdır ama babasına olan hürmetinden sarığını çıkaramamaktadır. Babası onun hoca olmasını istediğinden sarığı atmanın onun hatırasına hürmetsizlik olacağını düşünür. Üstelik sarığı çıkarınca dilenci kıyafetine benzeyen kıyafetinden başka giyecek hiçbir şeyi yoktur. Bu sebeple iki sene daha sarıklı gezer. Kimseyle sıkı fıkı arkadaş olmaya ihtiyacı olmadığından kimse ile fikir ve his ayrılıkları, münakaşalar, dargınlıklar yaşamaz. Kimseyle çok yakın ilişkiler kurmadan yavaş yavaş aydınlanmasını tamamlamaya çalışır. Fesli talebeleri de gözü tutmaz. Çünkü bunlar genelde ukala ve tembeldir. Mektep hocalığını adi bir geçim vasıtası sayıp daha kârlı bir iş bulup meslek değiştirmeye can atmaktadırlar. Kendisi gibi mesleğin ehemmiyetine inananlar yüzde beş bile tutmamaktadır. Şahin Efendi talebeler arasında bunları bulur, sıkı bir fikir ve emel arkadaşlığı kurmaya çalışır. Zamanla değişir. Yıllar geçtikçe bu, kimse ile davası olmayan, her şeyi hoş gören, şen, şakacı, munis softada bir ikinci çehre görünür: Muallimliğe yeni bir din gibi inanan, onun mukaddes aşkına için için yanan ateşli bir havari çehresi… Ölüm hakkında düşünen Şahin Efendi ölümsüzlüğün formülünü ve böylece yaşama amacını da bulmuş olur. Öğretmenlik, onun için sadece sıradan bir meslek değildir artık. Yaşama tutunma, ebedileşme, sonsuzluğu yakalama gibi fonksiyonlara sahip bir meslektir. Şahin Efendi, mesleğe yüklediği anlamı şöyle açıklamaktadır:

---

[316] **age**, s. 44
[317] **age**, s. 46

> "Benim yerime bana benzeyen, benim gibi düşünen, benim gibi duyan ve söyleyen insanlar bırakırsam bu beni acaba bir dereceye kadar müteselli etmez mi? Yüz sene sonra bu sokakta yine benim dilim konuşulur, karşıdaki denizde yine benim bayrağımı taşıyan gemiler dolaşırsa kendimi daha az mahvolmuş sayamaz mıyım? Evet, dilimin, duygularımın hakikat haline gelmiş olması benim için bir dereceye kadar başka insanlarda yaşamaya devam etmek sayılmaz mı?"[318]

Bu son inkılâp tamam olduğu gün Şahin Efendi artık büyük ve kati bir ruh sükûnetiyle kendini mesleğine verebilir. Böylece aydınlanmasını tamamlamış olur. Şahin Efendi'nin aydın bir kişilik olması çeşitli basamaklarla, çeşitli etaplarla mümkün olmuştur. Sorgulama sahasını zamanla genişletmiş arkadaşlarından hocalarına, hocalarından halifeye, halifeden gökyüzüne doğru genişleyen bir sahayı zihninde sorgulamıştır. Şahin Efendi bu sorgulamayı aydınlanması tamamlanana kadar sürdürmüş, bu süreçte kafasındaki sorulara cevaplar bulmuş, değişim ve dönüşüme uğramıştır. İnkılâbını ilk mektep hocalığı zaferiyle tamamlamış olur.

Şahin Efendi, mezun olduktan sonra ataması İstanbul'a çıkar. Ama o, bir arkadaşıyla becayiş yaparak atamasını Anadolu'ya aldırır. Sarıova'da Emir Dede mektebine atanır ve orada göreve başlar. Sarıova'ya geldiği günün gecesinde bir ziyafet verilmektedir. Kendisi de ziyafete davet edilir. Orada ilk tanıştığı insanlardan biri Sarıova'daki idadi müdürüdür. Galatasaray'dan yetişmiş yeni fikirli bir adamdır. Şahin Efendi'yi meşrutiyet aleyhtarı bir kaba sofu zanneder. Yeni gelen meslektaşına kırıp gücendirmeden bir iki nasihat verir. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> "Talebemin kısmi âzamını mektebinizden gelen çocuklar teşkil eder. Binaenaleyh, onlara yapacağınız telkinler bence çok mühimdir… Mahalle ve vakıf mekteplerinden gelen çocukları maalesef çok fena buluyorum. Onlar, biraz Kur'anı Kerim, Tecvit ve ilm-i halden başka bir şey bilmiyorlar. Bunlar da şüphesiz çok mühim, hatta birinci derecede şeylerdir… Fakat onlara biraz da vatani duygular ve asri fikirler vermek lâzım, değil mi ya?...
>
> İdadi müdürü, Şahin Efendi'ye Meşrutiyet'in faydaları ve asri terbiyenin lüzumu hakkında uzunca bir konferans verdi. Hoca onu büyük bir dikkat ve alâka ile dinledikten sonra gülümsedi:
>
> — Merak buyurmayınız çocuklara yalnız müspet ve faydalı şeyler öğreteceğim, dedi. Din ilimlerini mümkün olduğu kadar sathi ve zararsız bir şekilde geçeceğim. Hurafelerle, İsrailiyat ile mümkün mertebe mücadele edeceğim. Mesainizde size naçiz bir muavin olacağım. Zat-ı âliniz, şüphesiz, zemin ve zamanı müsait bulmadığınız için şimdilik din ve devlete sadık Meşrutiyetperver Osmanlılar yetiştirmek gayesiyle, iktifa buyuruyorsunuz. Bendeniz bir derece daha ileri gitmek, milletine sadık Cumhuriyetperver Türkler yetiştirmek emelindeyim.
>
> İdadi müdürü birdenbire afalladı, adeta korktu:
>
> — Aman birader, ne söylediğinizi biliyor musunuz? dedi.
>
> Şahin Efendi, idadi müdürünün karşısında bir ricat manevrası yapmaya lüzum gördü:

[318] **age**, s. 50

— Sözümü yanlış tefsir buyurmayınız… 'ihtilal propagandası yapacağım' demiyorum. Sadece çocuklarımızı öyle yetiştirelim ki, ileride tutacakları yolu, hiçbir tesire tabi kalmadan kendileri intihab etsinler…"[319]

Bu konuşmanın ardından Şahin Efendi başka bir şey söylemeden bu bahsi kapatmak ister. Solundaki nüzullü hoca imdadına yetişir, konuyu değiştirir. Şahin Efendi'nin bu konuşmayı yapmasının sebebi, amacına ulaşmak için kafasında belirlediği plan-programdır. Bu planın ilk adımı da kendisine müttefikler bulmaktır. Aydın, amaca ulaşmak için diğer aydınlarla işbirliği içinde olmalıdır. Zira *Yeşil Gece* romanında Ali Şahin, kasabaya gelir gelmez yaptığı ilk iş kendisine müttefikler aramak olacaktır:

"Şahin Efendi, idadi müdürüne bu sözleri bir maksatla söylemişti. Sarıova'da yapmak istediği büyük inkılâbı tek başına başaramayacağını biliyordu. Münevver müttefiklere ihtiyacı vardı. Burada elbet yeni fikirli fen adamlarına, mühendislere, doktorlara, iyi tahsil görmüş memurlara milliyetçi genç muallimlere tesadüf edecekti. Sarıova'ya gelir gelmez bu münevverleri arayıp bulmak, onları aynı maksat etrafında toplamaya çalışmak; programının başında yazılıydı. Bu gibi arkadaşların adetçe az olması da pek ehemmiyetli değildir. Ne istediğini ve ne yapacağını bilen sekiz, on münevver insan; karanlık fikirli, karanlık maksatlı hesapsız cahil sürülerini dilediği gibi sevk ve idare edebilirdi."[320]

Şahin Efendi Sarıova'ya ilk geldiği gece verilen ziyafetin ve ardından dinlediği nutukların etkisiyle o geceyi korkular heyecanlar karışık rüyalar içinde geçirir. Eski hastalığının nüksetmesinden korkar. Sabah olunca vehimleri dağılır. Kendini ve amaçlarını değerlendirir. Kendi kendisiyle şöyle konuşur:

"Ben, ne âlimim, ne de bir siyaset adamıyım, dedi, sadece bir iptidai hocasıyım… Ne istediğimi, ne yapacağımı artık biliyorum… Şunun şurasında kafama uygun üç, beş arkadaş bulur da dilediğim, düşündüğüm gibi bir nesil yetiştirirsem işler kendiliğinden düzelir… Gerçi, bu az çok zamana muhtaç bir şey, ama ne yapalım, bekleriz… Zaten kafaları değiştirmeden idareyi değiştirmek öyle pek tamah edilecek bir netice vermiyor. Bir kötü bağdan mahsul almak için dünya kadar emek sarf ediyoruz. Yeni bir nesil yetiştirmek için beş on sene beklemişiz, çok mu? Benim politikam sade mektebimi korumak ve kendim gibi düşünüp çalışacak hür fikirli arkadaşlar ve muavinler tedarik etmekten ibaret kalacak. Haydi bakalım Şahin Molla… Baban gerçi yeşil ordu düşmanı olarak yetişmeni istemezdi, ama anan seni bugün için doğurdu."[321]

Şahin Efendi'nin öğretmenlik yaptığı kasaba, softaların hüküm sürdüğü bir kasabadır. Bir gün Müderris Zühtü Efendi, Sarıova gazetesinde medreselerin ıslah edilmesi gerektiğini anlatan yazılar yazar. Bu durum Şahin Efendi'yi korkutur. Mektepteki öğretmen arkadaşı Rasim'e bundan bahseder. Rasim'i kasabanın en emniyet edilecek temiz genci olarak düşünür ve ona görüşlerini söyler:

"Sarıova'da günün ateşli havası medreselerin ıslahı meselesiydi. Haftada iki defa çıkan Sarıova gazetesinin hemen hemen her nüshasında Zühtü Efendi'nin bu meseleye dair bir baş makalesi çıkıyordu. Müderris Efendi, medreseleri eski haline bırakmak isteyenleri din, devlet ve millet

[319] **age**, s. 59-60
[320] **age**, s. 60-61
[321] **age**, s. 64-65

hainliğiyle itham ediyor, buralara yalnız ulûm-ı cedide sokulmasını kâfi görmüyor, maarif mektepleri teşkilâtının hemen hemen aynen medreselerde tatbikini müdafaa ediyordu.

Şahin Efendi Sarıova'ya ilk geldiği akşam idadi müdürüne 'Müderris Efendi ile kâtib-i mesul beyin ittifakı bana mürteci softalar ittifakından daha korkunç görünüyor' demişti. Bu sözü bir gün mektepteki muallimlerden Rasim isminde bir gence biraz daha başka bir tarzda bir kere daha tekrar etti:

— Zühtü Efendi Hazretleri'nin bu teceddütperverliği beni ötekilerin kör ve anut taassubundan ziyade korkutuyor. Medreseleri ıslah edecekler diye yüreğim titriyor."[322]

Rasim, başmuallimin bu sözüne isyan eder. Çünkü Rasim, Şahin Efendi'yi yenilik taraftarı bir insan olarak tanımıştır. Sözlerine karşı çıkar. Ama sonradan anlar ki Şahin Efendi, yeni bir şey yapmak için eskisinin mutlak surette yıkılması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre medreseler ıslah edilmemeli, tamamen kaldırılmalıdır. Şahin Hoca ile Rasim'in konuşmaları şöyle verilir:

"Ben sizi imanlı bir yenilenme taraftarı biliyordum… Bu medreseler meselesinde mürtecilerle bir fikirde olmanıza hayret ediyorum, dedi. Şahin Efendi, genç arkadaşının elini elleri içine aldı, gözlüğünün arkasında parlamaya başladığı zaman çopur gözünü âdeta güzelleştiren gözleriyle ona bakıp gülümseyerek:

— Medreseleri kendi hallerine bırakırsak bu gidişle yakında çöküp giderler. Tamir edersek daha uzun zaman bu garip milletin başına dert olup kalırlar, dedi.

Başmuallim bu Rasim Efendi'yi uzun uzun ölçüp biçmiş onu yalnız mektebinin en zeki ve ateşli muallimi değil, aynı zamanda kasabanın da en emniyet edilecek temiz bir genci olarak tanımıştı. Fazla ihtiyata lüzum görmeden düşüncelerini söylemeye başladı:

— Bu yenilik eskilik kavgası bir nevi danışıklı dövüş. Medreseyi ıslah demek eski şekli ile yaşamasına imkân kalmayan softayı kuvvetlendirmek, daha yeni aletlerle silahlandırmak demek değil midir? Ben Sarıova'da softalığı bilfiil işbaşına gelmiş görüyorum…"[323]

Şahin Efendi, amacına ulaşmak için sürekli hesaplar ve planlar yapmaktadır. Emir Dede mektebini değerlendirir. Öğretmenleri gözlemleyip onlar hakkında bazı fikirler edinmeye çalışır. Emir Dede, kasabanın en kalabalık resmi iptidaisidir. Üç yüze yakın talebesi, sekiz hocası bulunmaktadır. Kırk elli günlük bir tetkikten sonra Şahin Efendi hükmünü verir:

"Sekiz hocanın biri tamamıyla emniyet edilecek arkadaş... İkisi bulanık fikirli, fakat temiz ve müsait iki genç ki gayret edersem az zamanda iki mükemmel iptidai hocası olur. Dördüncüsü şahsiyetsiz, istidatsız, ne iyi ne kötü bir delikanlı. Bugün yuları softaların elinde olduğu için zararlı gibi görünüyor. Fakat nereye çeksek oraya gidecek tabiatta. Bunu ilk tecrübelerimle anlıyorum. Onu adam edemem, fakat iyi idare edersem maksadıma hizmet edebilecek bir hale getirebilirim. Geri kalan dördü görünüşe nazaran zararlı ve müfsit şahsiyetler. Demek dört onlardan, dört bizden… Kendimi de hesap edersem ekseriyet bizim fırkada… Bu, herhalde pek ümit verecek bir şeydir… Talebeye gelince, bu üç yüz çocuk içinden her yıl istediğim gibi on tane çıkarabilsem;

[322] **age**, s. 66
[323] **age**, s. 67

sekiz on yıl içinde hak ve hakikatin kuvvetiyle, Sarıova'da şöyle böyle ses çıkaracak, Müderris Zühtü Efendi'nin yıldızını az çok karartacak bir nesil yetiştiririm."[324]

Şahin Efendi'nin Sarıova'da hedefine ulaşma yolunda attığı ilk adımlardan biri bina meselesi olur. Mektep barınılmaz bir haldedir. Bugün damının bir tarafını aktarsalar yarın öbür tarafı akmaya başlamaktadır. Duvarlar, merdivenler desteklerle durmaktadır. Şahin Efendi yeni bir bina meydana getirmeyi yapılacak işlerin en ehemmiyetlisi görür ve oradan oraya koşturup, herkese dil döküp yalvararak yardım ister. Şahin Efendi, yeni okul binası için hükümete, fırkaya, belediye reisine ve meclisine, yerli zenginlerden başlıcalarına müracaat eder. Onlar, evvela bu işi mühimsemek istemezler. Hatta bazıları "Emir Dede" başmuallimini ilk önce pek fena karşılamışlardır. Fakat Şahin Efendi, büyük bir gayret ve kurnazlıkla teşebbüslerine devam etmiş, kimine Allah'tan, kimine ilimden, kimine millet ve hamiyetten bahsetmiştir. Neticede herkesi ikna etmeyi başarır, hepsi ayrı ayrı bu hayırlı teşebbüse yardımda bulunmaya razı olur. Hele Belediye Reisi Salim Paşa, rakiplerinden bir yerli zenginin mektep için epeyce bir para vermiş olmasına tahammül edememiş, binanın tekmil taşını kendi üzerine almıştır. Gariptir ki bu işte Şahin Efendi'nin teşebbüsünü en güzel yüzle karşılayan ve ona en kolay yardım vaat eden kişi Hafız Eyüp olmuştur. Şahin Efendi bu durumdan şüphelenir. Onun mutlaka bir mesele çıkarıp onları uğraştıracağına emindir. Arkadaşı Rasim'e: "Şuraya yazıyorum Rasim, dedi, bu herif mutlaka bir mesele çıkaracak… Bizi hayli uğraştıracak… Hiç değilse memlekete yeni gelmiş maksat ve emeli meçhul bir adamı böylece büyüyecek bir işi kendi teşebbüsüyle başarıp nüfuz kazanmasını çekemez."[325] demektedir. Kısa bir zaman sonra Şahin Efendi haklı çıkar. Büyüklü küçüklü meseleler çıkmaya başlar. İlki plan meselesidir. Şahin Efendi'nin beğendiği planlara Türk- İslam mimarisine uygun olmadığı gerekçesiyle onay çıkmaz. Mesele uzadıkça uzar. Bir gece Deli Necip adı verilen belediye mühendisi, elinde bir planla gelir. Daha önce Şahin Efendi ile birlikte beğendikleri plan üzerinde oynamalar ve hileler yapmış, herkesin kabul edebileceği bir plan hazırlamıştır. Şahin ismini yobaz ismi kabul ettiğinden Şahin Efendi'ye bu ismi yakıştıramayıp Doğan ismi vermiştir. Şahin Efendi, Deli Necip'e sabaha kadar kendi büyük planını yavaş yavaş açar ve bir müttefik daha kazanır: "Tahmininin biri daha doğru çıkmıştı. Eserini meydana getirmek için muhtaç olduğu

[324] **age**, s. 71
[325] **age**, s. 76

müspet fikirli ve temiz emelli müttefikleri fen adamları arasında daha kolay bulabilecekti."[326]Şahin Efendi böylece ikinci müttefiğini de bulmuş olur.

Burada üzerinde durulan husus, aydınların amaçlarına ulaşabilmek için tek başlarına hareket etmemesi, mutlaka kendilerine bu savaşta yardımcı olabilecek, beraber savaşabilecek müttefikler araması gerektiğidir. Müttefik ararken bu insanların fen adamları arasından daha kolay bulunabileceklerine dikkat çeken yazar, aydınlara bir rota çizer. Üstelik bu mücadelede hem halkla hem de yetkili insanlarla iyi geçinip damara göre şerbet vermeyi bilmeleri gerekir. Bu rotada ilerleyen aydınların karşılarına çıkacak en büyük engel, en büyük düşman kendilerine en çok yardım etmeye hevesli insanlar arasından çıkacağının da bilgisini yazar önceden okuyucuya vermektedir.

Şahin Efendi geleceği de düşünmektedir. İdadi hocalarına dikkat eder. Yetiştireceği talebeden büyük bir kısmını onlara teslim edecektir. Er geç Sarıova idaresinde vazife veya söz sahibi olacak seçkinler sınıfı idadi muallimlerinin elinden çıkacaktır. İdadi mektebi, uyanık ve değerli bir nesil yetiştirecek halde değilse kendi emeklerinden büyük bir kısmına yazık olacak demektir. İdadi muallimlerinden bir kısmı softa bozuntusu, bir kısmı da mürittir. Koca mektepte işe yarayacak ancak iki üç muallim bulunur. Ama Şahin Efendi ümidini kaybetmez. Böyle işlerde sayının ehemmiyeti yoktur. Hak ve hakikatten kuvvet alan bir tek şuurlu insan, bu sürüyü kendine ram edebilir, demektedir. Yazar bu bölümde aydınlara görevlerinin sadece yaşadıkları dönemi değil, gelecek nesilleri de kapsadığını, daha kapsamlı düşünmeleri gerektiğini söyler.

Kasaba halkının bir kısmı çocuklarını devlet okullarına göndermek istemez. Devlet okullarında çocukların çok iyi yetişmediğini düşünen toplum, çok küçük yaşta onlara hafızlık eğitimi aldırır. Şahin Efendi bir gece bir mahalle imamının büyük oğlunun hıfzını dinlemeye davet edilir. Hıfzı dinlenecek çocuk, Emir Dede mektebinin eski talebelerindendir. Bir buçuk sene evvel onu mektepten alarak hıfzı çalıştırmaya başlamışlardır. Hocası Hafız Rahim Efendi, celalli bir adamdır. Çevresindeki herkesi korkutur. Öğrencilerine şiddet uygular. Çocuktaki gayretle hocanın sopasındaki keramet birleşince kısa sürede hafız çıkar ama sıhhati son zamanlarda bozulmuştur. Küçük hafız, o gece çok solgun görünmektedir. Ara sıra başını duvara dayamaktadır. Sonra oda kapsından girerken düşer, ağzından kan gelir. Evine götürürler. Üç gün sonra küçük hafız vefat eder. Cenazede durum şöyle anlatılır:

---

[326]**age**, s. 79

> " Mahallenin ve yerli zenginlerin yardımıyla bir muazzam cenaze alayı yapıldı. Kasabanın bütün uleması, eşrafı, büyük memurları ihtiyar imamın harap ve fakir evinin önünde toplandı. Bu şeref, pek az ana babaya nasip olurdu. İhtiyar imam, evinin karşısındaki viranenin duvarı dibine çömelip sessiz sedasız ağlayacağına secde-i Rahman'a kapanmalı, ellerini göğe kaldırıp Cenab-ı Hakk'a hamd ve şükretmeliydi. Küçük hafız, bir cennet kuşuydu. Hıfzını dinlettiği gece bütün günahlarını affettirmiş, melekler sınıfına girmişti. Bu deni dünyanın mesaisi ve seyyiatiyle tekrar kirlenmemesi için Cenab-ı Allah onu yanına çağırmıştı. O cennet kuşunun arkasından ağlamak… İsyan ve günahların en büyüğüydü. Küçük hafız, babasına, anasına, kardeşlerine cennet bağlarında köşkler hazırlamaya gitmişti. Onun şefaati sade anasına, babasına değil, şu mahallenin dar sokaklarını dolduran cemaat-i Müslimin umumuna şamil olacaktı. Küçük hafız, bir şehit, ihtiyar imam şehit babasıydı. Evet, saadetin, şerefin bu mertebesini Allah kaçta kaç kuluna nasip ederdi?
>
> Bununla beraber bu emsalsiz saadetin mertebesini takdir edemeyen yalnız imam değildi. Evde ondan daha aklı kıt, daha söz anlamaz bir cahil vardı. Çocuğun anası."[327]

Emir Dede mektebinde küçük hafızın Bedri isminde bir kardeşi bulunmaktadır. Bir sabah babasıyla Şahin Efendi'nin odasına gelir. Babası onu okuldan alıp hıfza çalıştırmak, hafız etmek istediğini söyler. Şahin Efendi sebebini sorduğunda adam, imamlığı en fazla iki sene daha yapabileceğini, yerine oğlunu getireceğini söyler. Eğer yerine geçmezse imamlık başkasının eline geçecektir ve kendileri muhtaç kalacaklardır. Şahin Efendi, diğer oğlunun hastalıklı bir çocukken Rahim Hoca'nın onu sağlam insanların bile zor dayanacağı şekilde çalıştırdığını, çocuğun vefat ettiğini; Bedri'nin kuş gibi bir çocuk olduğunu, çocuğu Rahim Hoca'ya teslim ederlerse seneye onun da icabına bakacağını bildirir. İhtiyar imam karısının da böyle düşündüğünü ama Bedri'yi yetiştirmezse aç kalacaklarını söyler. Şahin Efendi, en azından okulu bitirdikten sonra hafız olması gerektiğini söyler. Maksadı Bedri'nin şimdilik mektepten alınmasına mani olup zaman kazanmaktır. Bedri'nin başındaki sarığı çıkarıp elinden tutarak onu sınıfa götürür. Şahin Efendi'ye göre bir öğretmen sadece öğrencileriyle değil, onların anneleri ve babaları olan daha büyük çocuklarla da uğraşmalı, onları da aydınlatmalıdır. Şahin Efendi böylece Bedri'yi kurtarmış olur.

Eyüp Hoca'nın beklediği fırsat ele geçmiştir. Şahin Efendi hakkında bir hareket başlar. Öncelikle okula memleket eşrafından ve velilerden oluşan beş altı kişilik bir heyet gelir. Bunlardan Hacı Emin adında biri: " Müslüman memleketinde salyangoz satılmaz… Biz çocuklarımızı mektebe dinlerini, diyanetlerini öğrensinler diye gönderiyoruz… Ne idüğü belirsiz heriflerin evlâtlarımızı dinsiz etmesine razı olamayız!"[328] diye bağırır. Hacı Emin Efendi eski bir eşkiyadır. Otuz sene evvel teslim olarak jandarmaya yazılmıştır. Paraya ve kana doyduktan sonra Hicaz'a gidip Beytullah'a yüz sürerek tövbe ve istiğfar etmiş, şimdi yetmiş yaşlarında abdestsiz yere basmayan dindar, uslu bir

[327] **age**, s. 110-111
[328] **age**, s. 120

adamdır. Karıncayı incitmekten çekinir ama söz konusu din işlerinde bir yolsuzluk olunca eski hastalığı nükseder, etrafı kıpkızıl görür. Allah rızası için gaza etmeyi vazife bilir. Hafız olmaya azmetmiş bir çocuğu Allah'ın yolundan çevirmek, başından sarığı çıkarmak ahlâksızlıktır, dinsizliktir. Buna cüret eden küstahı lokma lokma doğramak farzdır, diye Şahin Efendi'nin üstüne yürür. Şahin Efendi darbenin nereden geldiğini anlamıştır. Tuttuğu yolda başına gelecekleri hesapladığı için şaşırmaz, korkmaz, kızmaz. Sakince dinler.

Bu gürültülü sahneden sonra eşraf, mektebe emniyetlerinin kalmadığını söyler, çocuklarını alıp gider. Ertesi gün Şahin Efendi'yi bir resmi tezkere ile maarif müdürlüğüne çağırırlar. Müdür, Şahin Efendiye: "Şahin Efendi, bu nedir yaptığınız münasebetsizlik, rica ederim."[329] diye bağırır. Şahin Efendi münasebetsiz hiçbir şey yapmadığını söyler. Maarif müdürü yüze yakın mühür ve imzanın bulunduğu kağıdı gösterir. Maarif müdürü Şahin Efendi'ye vara yoğa burnunu sokmamasını tembih eder. Halk zaten maarif mekteplerine şüpheli bir gözle bakmaktadır. Mahalle mektepleri, vakıf mektepleri günden güne eksileceğine artmaktadır. Eğer insanları tatmin ve temin edemezlerse birçok çocuk okulu bırakacaktır. Halbuki amaç talebe sayısını daha da artırmaktır. Maarif müdürü, Mutasarrıf Beyefendi'nin kendisinin azlini düşündüğünü fakat kanunperver bir zat olduğu için davanın hallini kendisine bıraktığını söyler. Şahin Efendi'ye fenalığını istemediğini fakat kendisinin de müşkül bir durumda olduğunu söyler. Şahin Efendi mutasarrıftaki hiddetin sadece korkudan ibaret olduğunu bilir:

> "Emelinizin birer sefalet ve cehalet ocağı olan mahalle ve vakıf mekteplerini yıkmak, talebelerini onlarla kıyas kabul etmeyecek kadar iyi olan maarif mekteplerini almak olduğunu söylemediniz mi? Demek ki esasta müttefikiz. Gelelim bu son meseledeki hareketime… Alil bir ihtiyarın iki çocuğundan birini öldürdüler… İkincisini de aynı şekilde öldürmeye kalktılar. Bu masumun göz göre göre softaların cahil ve hamakatine kurban gitmesine vicdanım razı olmadı. Çocuğun velisini fikrinden döndürdüm. Bu, bir günahsa cezasını çekmeye razıyım. Binaenaleyh, yukarıda söylediğim şeyi yine tekrar ediyorum. Vicdanınız ve zekanız neyi emrediyorsa öyle hareket buyurursunuz." [330]

Maarif müdürü Şahin Efendi'ye geri fikirli bir adam olmadığını, yalnız efkâr-ı umumiyenin bir dinamit fıçısı gibi olduğunu ve bazen en ehemmiyetsiz bir kıvılcımın müthiş bir infilaka sebep olabileceğini söyler. Şahin Efendi maarif müdürü ve mutasarrıfın korkak olduğunu anlar ve maarif müdürüne şöyle bir hücumda bulunur:

> "Müdür beyefendi, ben medreseden yetişmiş softayı bilirim. Softa, gölge gibidir. Korkup kaçarsan peşini bırakmaz. Fakat cesaretle üstüne yürürsen alabildiğince kaçar. Otuz Bir Mart, önümüzde en

[329] **age**, s. 122
[330] **age**, s. 125-126

> iyi bir misaldir… Fırka, softa irticaına karşı şiddet göstermekte haksız mıydı? Softaya karşı zalim ve haksız olalım demiyorum. Fakat onun olur olmaz arzularına baş eğmek de zamanın politikasına hiç muvafık değildir sanırım. Demin vicdanınız ve irfanınız nasıl emrederse öyle hareket buyurursunuz, dedim. Fakat mademki söz bu mecraya döküldü; daha açık söyleyeyim. Bu meselede mutasarrıf bey de, zat-ı âliniz de beni tutmaya mecbursunuz. Bu, sizin için bir vicdan, izzetinefis ve memleket vazifesidir. Biraz evvel mutasarrıflığa gelen nümayişçilerin kimler tarafından, ne maksatla teşvik ve tahrik edildikleri malum. Bunu böyle bilirken beni feda edemezsiniz.[331]

Maarif müdürü halkın galeyanının artmasından korkmaktadır. Şahin Efendi eğer ki bu mesele için kendisini harcarlarsa hakkını arayıp açıktan açığa mücadeleye girişeceğini anlatır. Şahin Efendi ile maarif müdürü yarım saat kadar böyle münakaşa eder. Odadan çıktıktan sonra sokakta yürürken bir zaman için maarif müdürünün tarafsızlığını temin ettiğine, softaların artık onu kendine karşı bir silah olarak kullanamayacağına sevinir.

Küçük Bedri vakası, Sarıova'da günün meselesi olmuştur. Dedikodu ve heyecan günden güne artar. Halk, Şahin Efendi'nin Bedri'nin kafasındaki sarığı çıkarmasına ve hafızlığa gitmesini engellemesine tepki gösterir. Bu durum en çok rakip mekteplerin işine yarar:

> "Emir Dede her gün talebesinden kaybediyordu. Rakip mekteplere gün doğmuştu. Ahalinin gözüne girmek için türlü türlü nümayişler yapıyorlar, kimisinde mevlitler okunuyor, kimisi tantanalı alaylar yaparak talebesini yağmur duasına çıkarıyordu.
>
> Hele 'Dolmacı Hoca', Şahin Efendi için her gün akla gelmez bir iftira icat etmekte idi. Bu adama Dolmacı Hoca denmesinin sebebi, çok aç gözlü olması ve nöbetle her gün zengin talebesinden birine dolma getirtmesiydi. Bu hoca, bir gün Şahin Efendi'den Farmasonlardan para aldığını iddia ediyor, ertesi gün Emir Dede talebelerinden birinin resim defterini eline alarak kahve kahve dolaşıyor, haç şeklinde birbirini kesen çizgileri ahaliye göstererek:
>
> — Ya eyyühenas… Şunlara bakın… Bu adam, çocuklara salip resmi yaptırıyor… Buna nasıl tahammül edilir? diye atıp tutuyordu."[332]

Emir Dede mektebi, bu faaliyetlerden sonra halkın gözünden düşmeye başlar. Halk, Emir Dede mektebini içinde dinsizlik, ahlaksızlık, Farmasonluk propagandaları yapılan şüpheli bir yer olarak görmeye başlar. Dolmacı Hoca, artık çocukları okuldan sonra evlerine yollamaz. Onları tabur halinde dizip ilahiler okutarak sokaklarda gezdirip Emir Dede mektebinin karşısındaki meydanda dağıtır. Bir süre sonra büyükler arasındaki ihtilaf, çocuklara da sirayet eder. Dolmacı'nın çocukları Emir Dede mektebinin karşısında türlü münasebetsizlik yapıp, oradan çıkan talebelere sataşarak pek küçüklerini sokak aralarında sıkıştırarak döverler. Bir gün Dolmacı'nın talebelerinden biri sapan taşıyla Emir Dede mektebinin bir camını kırar. Aynı gün yine onlardan biri Emir Dede'den çıkan bir küçük çocuğu düşürüp burnunu kanatır. O zamana kadar Şahin Efendi şikâyetlerini dinletemez. "Çocuktur ne yapalım… Başa çıkılmıyor" diye cevap

[331] **age**, s. 126-127
[332] **age**, s. 130

alır. Fakat bu iki polis vakası çıkınca Şahin Efendi'nin dördüncü müttefiki Komiser Kâzım Efendi, maiyetindeki genç polislerle beraber sahneye girer ve Dolmacı Hoca'nın çocuklarına müthiş bir gözdağı vererek Emir Dede mektebinin önünden dağıtır. Fakat veliler çocuklarını okuldan almaya devam eder. Esnafın biri mazeret olarak, müşterilerden bazılarının, çocuğunu ne diye o mektebe götürüyorsun, diyerek alışverişi kestiklerini söyler. Şahin Efendi, Eyüp Hoca'nın büyük bir maharetle idare ettiği bu hücumlardan müteessir olmaz ancak Emir Dede mektebine günlerce türlü türlü müfettişler gönderilir. Buna rağmen Şahin Efendi'nin cezalandırılmasını icap ettirecek hiçbir yolsuzluğunu yakalayamazlar.

Şahin Efendi'yi en ziyade memnun eden şeylerden biri de kendi çocuklarının mekteplerine gösterdikleri sevgi ve bağlılıktır. Onlar, mahalle mektepleri talebesiyle kendileri arasındaki farkı anlamışlardır. Etraftaki mütemadi dedikodulara rağmen ne Şahin Efendi'ye ne de öteki muallimlere karşı hiçbir titizlik ve emniyetsizlik göstermezler. Yazar böylece aydınlara, halka kendini sevdirmenin önemi üzerinde durmaktadır.

Ali Şahin'in eğitim alanında verdiği savaşın anlatıldığı romanda Ali Şahin, iyi, doğru, başarıya ulaştırıcı, ilerletici olarak gördüğü, millî esaslara dayalı Batı tarzı bir eğitim modelini yaymaya çalışır. Yazar, Ali Şahin ile birlikte okuyucunun dikkatini toplumun gelişmesinde, ilerlemesinde eğitimin önemine çekmek ister. Sarıova'nın geriliğinin, sefaletinin sebebini eğitim eksikliğinde ve memleketi yüzyıllardır saran yeşil gecede yani batıl inançlarla ve yanlış din algılarıyla dolu zihniyette bulur. Bu anlamda eser, ideolojik bir romandır:

> "Yeşil Gece (1928) ideolojik bir romandır. Eserin medreseden yetiştiği için o zihniyeti çok iyi bilen kahramanı Şahin'in softa zihniyetiyle mücadelesi çok çarpıcı sahnelerle anlatılmıştır. Bu eseri sadece İslâmiyet'e karşı sayarak onu okumayı bile reddedenler, aslında din ile dini kendi amaçlarına uydurmak isteyenleri karıştıranlardır. Bir din eğer birtakım softaların elinde, onların şahsî yorumlarından ibaret sayılırsa, elbette Yeşil Gece de daha önce benzer ithamları paylaşmış olan Halide Edib'in Vurun Kahpeye'si de dine karşı eserlerdir. Ben bu iki eserin de İslâmiyet'e değil, İslâmiyet'i kendi çıkarları için mahiyeti dışında yorumlayanlara karşı görüyor ve bu tür tezli eserlere ne kadar ihtiyaç olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum." [333]

Şahin Efendi, çalışkan, cana yakın, güler yüzlü ve şakacıdır. Yeri geldiğinde de kurnaz bir kişiliktir. Olayları ve durumları lehine çevirebilecek kadar zekidir. Mücadeleden yılmaz, korkmaz. İnsanları çabuk tanır, ona göre ihtiyatlı davranmasını bilir. İleri görüşlü ve cesurdur; akılcı ve pozitivist bir aydındır. Yenileşme taraftarıdır. Eski

[333]İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, 4.bs., İstanbul, Ekim 2003, s. 262

eğitimin yanlışlıkları üzerinde durur, halkı modern eğitime yönlendirmeye çalışır. Eleştirel bir zihniyete sahiptir. Onun bu eleştirel tavırları daha medresedeyken başlamıştır. Aldığı medrese eğitimi kendisinin boşluğa düşmesine sebep olmuştur. Bu eğitim bütün memleketi sarmış, aydınların üstlenmesi gereken halka yol göstericilik fonksiyonunu medrese mezunları göstermiş, bunlar da memlekete yeşil bir karanlıktan başka bir şey götürmemiştir. Şahin Efendi'ye göre ülkeyi yeşil gecenin karanlığından kurtaracak tek şey, çağdaş eğitim sistemidir. Şahin Efendi daha medresede okurken burada verilen eğitimi yanlış bulup medreseyi terk etmiş ve sonra Darülmuallim'den mezun olup öğretmen olmuştur. Medresedeki öğrencilerin çoğu, bir zanaat elde etmek ister gibi, esnaf çıraklığına gidercesine medreseye gelmektedirler. Kaba ve eski bir dünya anlayışları vardır. Ona göre yeşilbaşlı sürü sürü baykuşlar gibi Anadolu yollarına dökülen bu medrese mezunları, memleketin geri fikirli, insanlarının sefil, işlerin fena olmasının asıl sebebidirler. Bir müddet sonra medreselerin içinde bulunduğu bu kötü durumun failini bulur: Ona göre bütün bu facianın kabahati Peygamber vekili, yeşil ordunun zalim, korkak başkumandanı dediği halife II. Abdülhamit'e aittir.

Şahin Efendi, Darulmuallimin'den mezun olunca Anadolu'ya gider. Takriben on iki haneye bir cami, mescit veya medrese isabet ettiği söylenen Sarıova'ya gidip türbelerde yanan kandilleri söndürtmek amacı taşır. Eğitim uğruna verdiği savaşta taraflar ikiye ayrılır. Bir tarafta müttefikleri olan yenilik taraftarları vardır: Şahin Efendi, Öğretmen Rasim, Mühendis Necip, Komiser Kazım, Avukat İhsan. Diğer tarafta ise softalar yer alır: Hafız Eyüp, Müderris Zühtü Efendi, Hacı Emin Efendi, Katib-i Mesul Cabir Bey, Hafız Rahim Efendi, Dolmacı Hoca. Romanda üzerine basa basa söylenen yeşil gece terimi, dini yanlış yorumlayan, yorumlatan bu softa grubunun zihniyetini temsil etmektedir.

Reşat Nuri'nin eğitim meselesini işlediği romanlardan biri de en ünlü romanı olan *Çalıkuşu*'dur. Roman, 1922 yılında Vakit gazetesinde tefrika edilmiş, aynı yıl da kitap olarak basılmıştır. Romanda dönemin Türk toplumunun eğitim hayatının panoroması resmedilir. Romanın kahramanı Feride, küçük yaşta annesini, daha sonra da babasını kaybetmiş, Notre Dame de Sion Fransız mektebinde yatılı okuyan bir genç kızdır. Tatillerde Besime Teyzesinin yanında kalmaktadır. Okulu bitirince teyzesinin oğlu Kamran ile nişanlanır. Nişanlısının kendisini aldattığını öğrenince bunu gururuna yediremez ve soluğu Anadolu'da alır. Anadolu'ya öğretmenlik yapmaya giden Feride'nin tayini B… şehrinde Zeyniler Köyü'ne çıkar. Bin bir zorluklarla gittiği

Zeyniler Köyü'nde ilk olarak muhtarla görüşür. Muhtar ona Hatice Hanım'ın yardım edeceğini söyler. Hatice Hanım, Zeyniler Mektebi'ne nezaret etmekte, yarı hademelik yarı hocalık yapmaktadır. Ayrıca öğretmenliğin yanı sıra köyün bazı dini merasimlerini de idare etmektedir. Yetmiş yaşlarında, iri yapılı, esmer bir kadındır. Köyün muhtarı, yeni eğitim usulünü benimseyen öğretmenlerin din derslerini ihmal ettiklerinden, Kur'an-ı Kerim'i, ilmihali yeterli derecede bilmediklerinden yakınarak bu derslerin Hatice Hanım'da kalmasını ister. Feride, muhtardan Hatice Hanım'la ilgili bilgi alır:

> "Bu Hatice Hanım, pek Müslüman bir kadınmış. Tarikata da mensupmuş. Köyün ölüsüne, dirisine o yetişirmiş. Mevlitleri o okur, gelinlerin yüzüne o yazar, sekeratta bulunan hastaların ağzına son zemzem damlasını o akıtır, kadın cenazelerini o yıkayıp yaşmaklarmış.
>
> Muhtar Efendi, herhalde medrese falan görmüş bir adama benziyordu. Fırsattan istifade ederek bazı nasihatlar vermek istediğini anladım. Usul-i cedidin aleyhinde bulunmuyor, fakat yeni mekteplerin din derslerini ihmal ettiklerinden şikâyet ediyordu. Şimdiye kadar buradan birkaç hocanım geçmiş; fakat nafile, hiçbirisinin Kur'an-ı Kerim'e, ilmihale, kâfi derecede vukufu yokmuş.
>
> Bu Muhtar Efendi, Hatice Hanım'dan hoşnutluk getiriyordu. Ben bu dersleri yine bu saliha, akil, abide hatuncağıza bırakarak kendim başka dersler okutursam köyü daha ziyade memnun edermişim. Ben, bu nasihatleri dinlerken içeriden bir nalın tıkırtısı gelmeye başladı. Muhtar Efendi ile ayağa kalktık."[334]

Feride bu köyde yeni tarzda bir okul ve eğitim anlayışıyla işe başlar. Anadolu'nun gittiği her köyünde ve şehrinde öğrenim gördüğü Notre Dame de Sion Fransız kolejinde öğrendiği eğitim anlayışını yaymaya çalışır. Yazar Feride ile kötü idareye ve yanlış şekillenen sosyal yapıya dikkat çeker. Feride'nin okul binasını, muallim dairesini ve bu odanın manzarasını ilk gördüğündeki izlenimleri çok olumsuzdur. Okulun fiziki koşulları çok yetersizdir. Tadilat yapılmış olmasına rağmen okul, tıpkı köydeki diğer evler gibi harap bir haldedir. Muallim dairesi de bu anlamda okuldan geri kalmaz. Harap bir haldedir, toz içindedir ve pencerelerin tahta kepenkleri sımsıkı kapalıdır.

> "...dairemi seyretmeye başladım. Eskilikten delik deşik olmuş kirli kaplamalar, yağmurdan çürümüş, tahtaları sarkmış simsiyah bir tavan, bir köşede içine kırık dökük konmuş ocak, ötede çarpık bir kerevet. Demek bundan sonra, hayatım bu odada geçecekti! Havasız bir mahzene düşmüş gibi göğsüm tıkanıyor, ellerim, ayaklarım üşüyordu.
>
> — Kuzum Hatice Hanım, bana yardım et de şu pencerelerden birini açalım, dedim. Kendi kendime beceremeyeceğim galiba.
>
> İhtiyar kadın, benim işe el sürmeme taraftar değildi. Uğraşa uğraşa kepenklerden birini açtı. Manzarayı görünce tüylerim diken diken oldu. Karşımda korkunç bir mezarlık vardı. Tepelerinde, hâlâ akşam ışıkları sönmemiş serviler, sıra sıra mezar taşları, daha aşağıda sazlıklar içinde donuk donuk parlayan su birikintileri.
>
> İhtiyar kadının derin bir göğüs geçirdiğini işittim:

[334] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 172-173

— İnsan, sağlığında alışmalı kızım, hepimizin gideceği yer orası, dedi."[335]

Feride ertesi gün derse başlar. Gece karanlıkta çok rahat göremediği sınıfı sabah daha rahat görür. Sınıfın durumu içler acısıdır. Eski bir ahıra benzeyen sınıfı gören Feride çok şaşırır. Notre Dame de Sion'da iyi bir eğitim görmüş olan Feride, Anadolu'daki eski eğitim usullerini, eski eğitim araç gereçlerini, velilerin tavrını, bunlardan daha da acısı öğrencilerin cezalandırılma usullerini öğrenince çok üzülür. Eğitim usulleri de ceza usulleri de bir çocuğun ruhsal gelişimini olumsuz etkileyecek ölçüde yanlış gelir. Üstelik aileler de bu yanış usullere destek vermektedir. Hatta destek vermekle kalmamakta, evde de bu usullere devam etmektedir. Anadolu'daki eğitimle ilk kez karşı karşıya gelen aydının korku ve şaşkınlık dolu durumu şöyle anlatılır:

"Burası, herhalde eski bir ahır olacaktı. Yalnız, altına tahta döşemişler, pencereleri genişleterek, cam çerçeve taktırmışlardı. Ocak bacaları gibi kapkara görünen duvar kaplamalarında tepe aşağı takılmış bir harita ile bir iskelet levhası, bir çiftlik ve bir yılan resmi sarkıyordu. Bunlar da herhalde yeni ders aletleri olacaktı. Dershanenin bahçe tarafındaki duvarın dibinde -ahir zamanından kalma- bir hayvan yemliği vardı ki, kaldırmaya lüzum görmemişler, üstüne bir tahta kapak çakarak bir nevi dolap haline getirmişlerdi. Çocuklar, yemeklerini, kitaplarını, mektebe yakılmak için kırlardan getirdikleri çalı çırpıyı buraya saklarlarmış.

Hatice Hanım, bu dolabın başka bir vazifesi olduğunu da söyledi. Öteden beri, dayakla uslanmayan yaramazları bunun içine hapsederek adam edermiş. Muhtarın, Vehbi isminde bir küçük oğlu varmış ki, hemen bütün zamanını bu sandığın içinde geçirirmiş. Bu çocuk, bir yaramazlık yaptığı zaman kendiliğinden dolaba girer, tabuttaki cenaze gibi sırtüstü yatar ve yine kendi eliyle kapağı kaparmış. Ben, hayretle:

— Muhtar Efendi buna bir şey demiyor mu? diye sordum. Hatice Hanım, başını salladı:

— Muhtar, memnun oluyor. Aferin sana Hatice Hanım. İyi ki aklıma getirdin. Bizim evde bir dolap var. İnşallah, hınzırı yaramazlık ettiği zaman ben de onun içine kapatayım, diyor."[336]

Anadolu'da çocuklara verilen değersizlik duygusunun dışında mektepteki erkek çocukların kız öğrencilerle beraber okumasının ahlaken uygun olmadığını düşünen halk, erkek çocukları çok uzak bir köy olan Garipler Köyü'ndeki erkek mektebine gitmeye zorlar. Bu çocuklar karda kışta yağmurda çamurda yayan olarak gitmektedir. Yol o kadar uzundur ki yağmursuz havalarda bile bir saate yakın sürmektedir. Bu sebeple okulda sadece iki üç tane erkek çocuk bulunmaktadır. Halk, on iki- on üç yaşındaki çocukları koca delikanlı sayarak onları kız öğrencilerle beraber okutmamaktadır. Hatice Hanım, özellikle bundan sonra o çocukların bu mektepte okumaması gerektiğini söyler, çünkü artık mektepte gencecik bir hocanım bulunmaktadır. Feride bunu duyunca çok şaşırır:

---

[335] **age**, s. 174-175
[336] **age**, s. 180

> "İstanbul'da, bir 'Horozdan kaçan namuslu kadın' tabiri vardır. Bizim Hatice Hanım, tam o cinsten bir insan olacaktı. Cevap vermeye lüzum görmeyerek başka şeylerle meşgul oldum. Büyük fedakârlıklarla meydana gelen levazımdan mühim bir kısmı da beş tane eski biçimli, hantal mektep sırasıydı. Fakat tuhafı şu ki, bunları kullanmaya lüzum görmeyerek dershanenin bir köşesine alıvermişlerdi.
>
> — Niye böyle yaptınız, Hatice Hanım? dedim.
>
> — Ben yapmadım, eski hocanım yaptı kızım, dedi. Çocuklar böyle yerlere oturmaya alışmışlardır. Minare gibi şeyin üstünde adamın zihnine ders girer mi? Hocanım müfettiş falan gelir diye büsbütün atmaya da korktu. Çocuklar, mektebe geldikleri vakit evvela oraya oturtuyoruz. Sonra ders okuyacakları zaman şuradaki hasırın üstüne indiririz."[337]

Feride, öğrencilerin ne kadar yanlış bir eğitim aldıklarının farkına varır. Üstelik okuldaki yanlışlıklar bunlarla da sınırlı değildir. Okulun fizikî koşullarının bozuk ve yetersiz oluşu, ceza usullerinin yanlışlığı, velilerin olumsuz tavrı yanında eğitim usulleri de oldukça yanlıştır. Çünkü çocuklar, tüm çalışmalarını bağıra bağıra yapmaktadır. Feride, karşılaştığı her olumsuz durumda farklı bir şaşkınlık yaşamaktadır. Bu durum esere şöyle yansır:

> "Bir şey pek tuhafıma gitmişti. Utana sıkıla yanıma gelen, gözlerini kapayarak el öpen, köylü gelini gibi nazlı ağızlardan bir kelime alınabilen bu çocuklar, kitaplarını açar açmaz dik bir sesle bağıra bağıra okuyorlardı. Sınıf kalabalıklaştıkça gürültü artmaya, başımı iyiden iyiye sersemletmeye başlamıştı.
>
> Hatice Hanım'a:
>
> — Her zaman böyle bağıra çağıra mı çalışırlar? Buna dayanılır mı? diye sordum.
>
> O, biraz hayretle yüzüme baktı.
>
> — Elbette kızım! Mektep bu. Keser vurmadan ağaç yontulur mu? Ne kadar ses çıkarırlarsa, ders o kadar zihinlerinde yer eder, diye cevap verdi."[338]

Halkın eğitimden anladıkları ile Feride'nin bildikleri bambaşkadır. Hatice Hanım, eski eğitim sistemine bağlı bir kadınken Feride, yeni usulle eğitim almış ve öğrencilerini bu yönde eğitmek istemektedir. Feride, Hatice Hanım'ın hatalarını farketmeye başlar. Öğrencilerini gözlemleyen Feride, çocuklardaki mutsuzluğu farkeder. Bunda Hatice Hanım'dan aldıkları eğitimin ve terbiyenin de etkisi vardır. Hatice Hanım, öğrencileri daha çocuk yaşlarında bu dünyadan soğutup ölümü ve öte dünyayı bilinçaltlarına işletir. Öğrencilere sürekli ölümü ve öldükten sonraki yaşamı korkunç betimlemelerle anlatır:

> "Çocukların bu kadar ağır ve neşesiz olmalarına Hatice Hanım'ın da hayli yardımı dokunmuş. Bu kadıncağız, hocanın vazifesini, kalplerde dünya emelini söndürmek diye öğrenmiş. Her fırsatta yavrucakları ölümle yüz yüze getiriyor. Duvardaki birkaç tabiyye levhasını sırf bu maksatla mektebe gönderilmiş sanıyor. Mesela:
>
> 'Bu dünya fanidir, kimseye kalmaz!
>
> Yürü dünya yürü, ahir zamanıdır!'

[337] **age**, s. 181
[338] **age**, s. 183

> kabilinden korkunç bir ilahi okuttuktan sonra iskelet levhasını ortaya koyuyor: 'Yarın biz ölünce etlerimiz böyle çürüyecek, kemikler böyle kuruyacak!' diye ölümün dehşetini ve kabir azaplarını anlatmaya başlıyor.
>
> İhtiyar kadına göre, öteki levhalar da aşağı yukarı aynı şeyi ifade etmektedir. Mesela çiftlik resmini gösterirken: 'Allah bu koyunları kullarım yesin de bana ibadet etsin diye yarattı. Koyunları kör boğazımız zifleniyor da, Allah'a borcumuzu ödüyor muyuz? Ne gezer? Amma, yarın toprağa girdiğimiz vakit, bakalım ne cevap vereceğiz?' yolunda bir şeyler söylüyor ve tekrar ölümün tasvirine geçiyor."[339]

Temelinde korku yatan bir eğitimin çocukları olumsuz etkileyeceğine inanan Feride, çocukları güldürmeye, mutlu etmeye gayret eder ama yıllar yılı yanlış bir eğitim almış olmalarından dolayı Feride çok zorlanır. Mektebe teneffüs usulünü koyar. Çocukları bahçeye çıkarıp eğlenceli oyunlar öğretmeye çalışır. Ama çocuklar bunlara alışkın olmadığı için bu oyunlardan zevk almazlar. O vakit Feride onları kendi hallerine bırakıp bir köşeye çekilir. O zaman bu çocukların ne ile eğlendiklerini izler ve görür ki mihnet çekmiş yaşlı insanlara benzeyen yorgun çehreli donuk gözlü kız çocuklarının en büyük eğlencesi ölüm, tabut, teneşir, zebani, kabir gibi korkunç kelimelerle dolu ilahiler okumaktır. Hele bir tanesi var ki, Feride'nin tüylerini ürpertir:

> "Onlar seslerini titrete titrete hep bir ağızdan: 'Haramiler gibi soyarlar seni, Bir kuru tabuta koyarlar seni, Zalim ölüm sana çare bulunmaz.' diye uluşurlarken gözümün önünden sıra sıra cenaze alayları geçiyor.
>
> Çocuklarımın en sevdikleri eğlencelerden biri de cenaze oyunudur. Ekseriya, uzun öğle teneffüslerinde oynana oynana bu oyun adeta bir tiyatro piyesi gibidir ve başlıca aktörleri Hafız Nuri ile Arap Cafer Ağa'dır. Cafer Ağa, hastalanıyor; kız çocuklar, etrafına toplanarak Kuran okuyorlar, ağzına zemzem akıtıyorlar. Küçük, akı çok gözlerini belirterek ruh teslim edince kızlar feryat ederek çenesini bağlıyorlar. Sonra Cafer Ağa'yı teneşirde yıkıyorlar. Çocukların, kırık bir kapı tahtasını yeşil başörtülerle süsleyerek meydana getirdikleri tabutun korkunç bir sahici tabuttan farkı yok. Hafız Nuri'nin dik, meşum bir sesle sela vermesi, ezan okuması, cenaze namazı kıldırması tüyler ürpetecek bir şey. Hele mezar başında: 'Ya Cafer İbn-i Zehra!' diye bir talkın verişi var ki, gece rüyalarıma giriyor. Dediğim gibi, bu memleketin havasında insan, ölümü adeta kokluyor. Hele geceler... Onların vehimlerine, korkularına dayanmak daha müşkül!"[340]

Feride, Hatice Hanım'ın eski usul, korkuya dayalı eski eğitim anlayışına karşı çıkar. Feride, bu yanlışlıkların devam etmesine izin vermez. Okulun fiziki koşullarını da eğitim usullerini de değiştirmeye çalışır. Bu okulda Notre Dame de Sion mektebinde almış olduğu eğitimin bir uygulayıcısı olur. Eski okulunu ve oradaki öğretmenleri örnek alır. Eğitim kurumlarındaki eski ve yeni eğitimin ortaya çıkardığı ikilik burada da kendini göstermiştir. Feride, eski eğitimin olumsuz izlerini silmek için sürekli mücadele eder.

---

[339] **age**, s. 188
[340] **age** s. 189

Feride, öğretmenliğe başvurmak için gittiği Maarif Nezareti'nden itibaren, maarif müdürlüklerine, okullara öğretmenlere ve öğrencilere kadar, Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitim müessesesinin ne derece bozulduğunu ortaya koyar. Maarifle ilgili müesseselerde bir iş yaptırabilmek ancak yüksek mevkilerde bir tanıdık aracılığıyla mümkündür. Maarif Nezareti'nde başı açık gezen kadın hocalara pek ehemmiyet verilmemektedir. Okullar harap haldedir. Öğretmen maaşları çok yetersizdir. Eğitim mekanizması, bütünüyle bozulmuştur. Diğer taraftan eğitim kurumlarında, eski ve yeni eğitim taraftarlığının ortaya çıkardığı bir ikilik vardır. Feride, okulu, eskinin devamı olan eğitim tarzını ve öğrencileri, Notre Dame de Sion mektebinde aldığı eğitim doğrultusunda değiştirmek ister. Ancak öğrencilerinin dünyaya bakışlarını değiştirmekte çok zorlanır. Çünkü onlar üzerinde eski eğitim anlayışına göre ders veren hocaların etkisi hâkimdir. Bu hocalar öğretmenliği kalplerde dünya emelini söndürmek olarak algılamıştır. Bu durum öğrencilerin oyunlarına bile etki eder.

Feride'nin Anadolu macerası şahsi bir sebeple başlasa da romanda toplum meseleleri, eğitim sorunları üzerinde de durulmuştur. Anadolu, zengin bir konağın rahat tavırlı kızı Feride'yi eğitip bilinçli ve idealist bir aydın haline getirmiştir. Feride, uğradığı bir aşk ihaneti sonucunda düştüğü Anadolu'da, öğretmenlik yaptığı okullarda eğitim usulünü, eğitim yapılan binaları ve zihniyeti değiştirmek istemiş, bu anlamda eski tarz eğitime alışan halk ile çatışma yaşamıştır. Çünkü yeni gördüğü, yeni öğrendiği her şeyi yadırgayan halk, yüzyıllardır alıştığı sistemin dışına çıkmak istememektedir. Bu anlamda Feride, bir savaşın içinde bulur kendini:

> "Feride, özellikle o yıllarda bir genç kız için yaşanması güç olan ortam içinde, eğitim ve öğretim savaşı veren ilk genç kız olarak büyük önem taşır. Karşılaştığı güçlükler ya da çeşitli yıkıntılar karşısında o, boyun büken, başkalarına sığınarak korunmaya çalışan kadın tipini aştığı gibi, neşesi, canlılığı, şakacılığı ile de sevimli bir genç kızdır." [341]

O yıllarda çok zor koşullarda hayata tutunma mücadelesi veren Feride, diğer yandan da eğitim – öğretim savaşı vermiştir. Çalıkuşu'nun gururlu aşığı Feride, yavaş yavaş idealist bir öğretmene dönüşmüştür. Reşat Nuri, kendi mesleğiyle ilgili olarak öğretmenlere ayrı bir yer vermiştir. Bu öğretmenler içinde en ayrıcalıklı yere sahip olan kahraman da Feride karakteridir. Çünkü roman, yazıldığı dönemin en çok okunan romanı, Feride de en çok sevilen roman kahramanı olmuştur. Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatında eşine rastlanmamış bir şöhrete sahip olan bu eser, topluma oldukça etki

[341] Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s. 22

etmiş, dönemin eğitimli genç kızları bu eseri okuduktan sonra soluğu Anadolu'da almıştır. Bu etki, Türk edebiyatında görülmemiş, benzerine rastlanmamış bir etkidir. Feride, Çalıkuşu romanıyla birlikte halkın gözünde yücelmiş, her zorluğun üstesinden gelebilen bir nevi destan kahramanı haline gelmiştir. Anadolu'da şehirden şehre atlayan çalıkuşu, peşinden yüzlerce çalıkuşunu sürüklemiştir. Bu anlamda Türk edebiyatında hiçbir roman kahramanı yazarının ülküsüne bu derece hizmet etmemiştir, denilebilir.

Reşat Nuri'nin eğitim sorunlarını işlediği bir diğer eser, *Acımak* romanıdır. Romanda Zehra adında Anadolu'da bir kasabada görev yapan idealist bir öğretmenin başından geçenler anlatılır. "Eserde acıma duygusunu kaybetmiş bir öğretmenin yeniden bu duyguyla buluşması ve bürokrasinin çarklarına, çıkarcı insanların dalaverelerine kapılarak düşen bir idealistin öyküsü anlatılıyor."[342] Romanın aydın kahramanı olan Zehra, yirmi dokuz- otuz yaşlarında bir öğretmendir. Darülmuallimat'tan mezun olduktan sonra İstanbul'da verilmek istenen görevi kabul etmeyip Anadolu'ya gider, Anadolu'da bir kasabada göreve başlar. Öğretmen olarak atandığı köyde, kendisini köylüye kabul ettirir. Eğitimin toplumun gelişmesi için çok önemli olduğu fikrindedir. Okulu ve insanları değiştirmek ister; tıpkı diğer aydınlar gibi yol gösterici bir tavır takınır. Dürüst, zeki, fedakâr, çalışkan bir kızdır. İşinde çok başarılıdır. Kasaba halkı tarafından sevgi ve saygı görmektedir. Zehra, romanda şöyle tanıtılır:

> " Zehra Hanım otuz yaşlarında vardı. Ufak tefekti. Fakat kuvvetli bir irade sahibi olduğu ve etrafındakilere çok tatlı muamele etmekle beraber emretmeyi de bildiği anlaşılıyordu. Güzel değildi. Donuk, esmer bir çehresi, irice bir burnu, çıkık elmacık kemikleri, kuvvetli bir çenesi vardı. Dişleri bembeyazdı. Beyaz ve sağlamdı. Yalnız iki tanesi ağzını kapadığı zaman üst dudağını hafifçe şişirecek kadar büyüktü. Yüzünün en göze çarpan yeri geniş ve zeki alnının altındaki hafifçe çatık ince kaşlarıydı. Konuşurken bu kaşlar büyük bir sür'atle hareket ediyor, teessür ve infiallerinin cinsine göre çehresindeki manayı değiştiriyordu."[343]

Zehra da tıpkı Ali Şahin ve Feride gibi hurafe ve hayal ile mücadele etmek, ilmin en müspet hakikatlerini öğretmek amacında olan müspet kafalı bir öğretmendir. Katı disipliner bir düzen fikrine sahiptir. Aklî bir tiptir. Duygusal yanı çok zayıftır. Doğruluk, fedakârlık ve manevi temizlik onda hastalık derecesinde bulunmaktadır. Tek bir eksiği vardır: acımak kabiliyeti… Zehra mükemmel bir öğretmen olmasına rağmen acıma duygusundan yoksundur. Hiçbir kusura müsamaha göstermez. Oysaki acıma duygusundan yoksun olan biri tam anlamıyla öğretmen olamamaktadır. Eserin ana

---

[342] Zeliha Güneş, *Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1997, s. 295

[343] Reşat Nuri Güntekin, *Acımak,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 19

düşüncesini yazar Tevfik Bey ağzından vermektedir. Maarif Müdürü Tevfik Bey, eski arkadaşı olan Mebus Şerif Halil Bey'e Zehra Hanım hakkında şöyle söyler:

> "Acımak… ben insan ruhundaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine kaniyim. Evet, dibi görünmeyen kuyulara atılan taş nasıl çıkardığı sesle onların derinliğini gösterirse başkalarının elemi de bizim yüreklerimize düştüğü zaman çıkardığı sesle bize kendimizi, insanlığımızın derecesini öğretir… Fikrimce yalnız doğruluk hastalığı bir hak ve hakikat meselesi etrafında toplanmak kabiliyeti, bir cemiyeti mesut etmeye kâfi gelemez. Bunun için acımak, birbirimizin feryadını, iniltisini duyabilmek de lâzım! Yine Zehra Hanım'a geliyorum… O, şüphesiz çok mükemmel mahlûk, çok iyi muallim… Fakat bu söylediğim eksiği tamamlamadıkça hiçbir zaman istediğimiz muallim olamayacak…"[344]

Yazar, bu görüşünü Maarif Müdürü Tevfik Hayri Bey'e söyletir. Tevfik Hayri Bey, romanda yazarın sözcüsü konumundadır. Zehra'nın takındığı acımasız, müsamahasız tavır, öğrencileriyle çatışma yaşamasına sebep olmaktadır. Maarif Müdürü Tevfik Bey, beraber Zehra'nın çalıştığı okulu ziyaret ettiği Mebus Şerif Halil Bey'e bu durumu yaşadığı bir olayla birlikte anlatır. Tevfik Bey bir gün işe giderken bir bahçe kenarında üç kız çocuğu görür. Bu saatte okulda olmaları gerekirken sokakta dolaşmaları dikkatini çeker ve kızlara neden okula gitmediklerini sorar. Kızlar da okula gittiklerini ancak öğretmenlerinin onları okula almadığını söylerler. Sebebini şöyle açıklarlar:

> "Sebebini sordum. İkisi daima mektebe geç kalıyorlarmış… Erken gelmelerini, ders başladıktan sonra gelirlerse mektebe kabul etmeyeceğini söylemiş… Onlar yine gecikmekte devam etmişler… Zehra Hanım da dediğini, tehdidini icra etmiş… Çocuklara niçin muallim hanımın sözünü tutmadıklarını sordum. Birisi 'Annem hasta… Ben ev işlerine bakarım… Küçük kardeşimin yiyeceğini yediririm… Kuyudan su çekerim… Ateş yakarım… Bulaşık yıkarım… Bu işler bitinceye kadar vakit geçiyor' dedi. İkincisi titiz bir çocuktu. Hiddetle kendini müdafaa etti: ' Ne yapayım efendim… Her sabah değil ya… Bazı gün erken geliyorum… Bazı günler de hava kapalı oluyor… Anlayamıyorum.' Bu mantık tuhafıma gitti. 'Hava kapalı olursa geç gelmek mi lazım kızım!..' dedim. Çocuk hiç aklıma gelmeyen yerinde bir cevapla ağzımı tıkadı: 'Hava kapalı olunca saati nereden anlayayım?' Demek onun da evinde saat yokmuş… Üçüncüsü çok fakir kıyafetli, fakat gayet edalı bir kızdı. Sualime pek çok tereddütten sonra cevap verdi: 'Efendim, muallim hanım nalınla mektebe gelme diyor. Benim yeni potinlerim var ama ayağımı sıkıyor… 'Onun da derdi anlaşılmıştı. Zavallının da giyecek potini yoktu… yahut da ailesi bin zahmetle aldığı potini her gün giyip çabucak eskitmesine müsaade etmiyordu. Bu mesele üzerinde uzun uzun Zehra Hanım ile konuştuk, bir türlü anlaşamadık."[345]

Mebus Şerif Halil Bey ve Maarif Müdürü Tevfik Bey, Zehra'yı ziyaret etmek için okula giderler. Mebus, Zehra'nın katı disiplinini öğrendikten sonra Zehra'yı görünce çok şaşırır. Çünkü Zehra, ufak tefek bir kızdır. Bu kara kuru, ufak tefek kızdan haşin ve hâkim tavırlar beklememektedir. Hiçbir eksikliğe, kusura, yanlışa tahammülü olmayan Zehra, okulu da kendisine benzetir. Okulun fizikî yapısı da muntazam ve düzenlidir. Mebus ile maarif müdürü arasında şöyle bir konuşma geçer:

---

[344] **age**, s. 14
[345] **age**, s. 15-16

"— Görüyor musunuz ne dikkatle çocukları muayene ediyor… Sabahleyin fena bir kıyafetle mektebe gelen çocukların analarına kızar, hattâ bazan onları mektebe davet edip haşladığı da olur… Buna mukabil talebeyi akşam azadında evlerine gönderirken kıyafetlerine nezaret etmeyi de kendine ait bir vazife addeder… Akşamüstü sokakta kirli ve kılıksız bir talebe görülürse pek fena üzülür 'vazifemi yapamadım, rezil oldum' diye asabileşir.

İki tarafına muntazam ağaçlar dikilmiş bir yoldan geçiyorlardı. Maarif müdürü arkadaşına onları gösterdi. Gizli bir istihza ile:

— Şu ağaçlara bakınız, dedi, Zehra Hanım'ın ruhunu ve çocuklara verdiği terbiyenin cinsini göstermek için bunlardan iyi misal olamaz… Bahçede ne kadar sakat, cılız, çarpık ağaç varsa budamıştır. Bütün sıhhatini kuvvetli ve güzel olanlarla sarfetmiştir… Onların asker taburları gibi intizamla saf saf dizilmelerine çalışmıştır. Sivri tepeleri kestirir; fazla dalları budar, hâsılı hepsini birbirine benzetir. Birinin ötekinden büyük ve başka türlü olmasına tahammül edemez. İnsan şu bahçeyi âdeta bir fabrikadan çıkmış zannedecek…"[346]

Zehra, katı bir ahlak ve görev anlayışına sahip bir kızdır. Azimli, mantıklı, çalışkan bir öğretmendir. Kasabayı kendine vatan, mektebi de bir aile ocağı bilmiştir. Çalıştığı köyde sadece çocuklara bir öğretmen olmakla yetinmemiş, halkla da iyi ilişkiler kurarak onlara bir abla, bir ana olmayı başarabilmiştir. Müspet kafalı bir kadındır. Hurafe ve hayalle sürekli mücadele eder. Öğrencilerine sadece ilmin en müspet hakikatlerini öğretir. Doğruluk, fedakârlık, manevî temizlik onda hastalık derecesindedir. Haksızlığın, yalanın, riyanın, hasılı bütün ahlaksızlıkların ve zaafların düşmanıdır. Hususî hayatında en küçük bir leke, ahlâkında en ehemmiyetsiz bir zaaf dahi yoktur. Ondaki titizlik, katı disiplin, zaafa karşı tahammülsüzlüğün tek sebebi, bir toplum mühendisi olarak yepyeni bir toplum inşa etmek arzusuna dayanır:

"Her türlü zayıflığa, düşkünlüğe, çirkinliğe acımaz. Bu tür insanlar Zehra için ekin tarlalarındaki muzır otlar gibidir. Zehra'nın katı disiplinli tavrı, okul hayatıyla sınırlı kalmaz; hayattaki her şeyi düzene koymak, zararlıları yok etmek ister. Sokakta kirli ve kılıksız bir öğrenci gördüğünde, görevini tam yapamadığını düşünerek üzülür. Bahçesindeki sakat, cılız, çarpık ağaçları söküp atar; güzel olanlarını asker taburları gibi intizamlı, saf saf dizmeye, birbirlerine benzetmeye çalışır ve birinin diğerinden farklılaşmasına tahammül edemez.

Dikkat edildiğinde bu öğretmen aydın tipi, bir öğretmenden ziyade bir toplum mühendisi olma arzusundadır. Onlar için Anadolu'daki eğitimin yeri, zamanı ve mekanı önemli değildir. Bilinen tek şey, geri kalmış Anadolu insanı eğitilmeye muhtaçtır ve bunun yeri sadece okullar değildir ve bu eğitimin sınırları hayatın bütün safhalarını içine almalıdır."[347]

Zehra, müsamahasızlığı taassup haline getirmiş bir öğretmendir. Reşat Nuri, zaaflara asla tahammülü olmayan bir insanın öğretmen olmasını hoşgörmez. Mükemmeliyetçi bir yapısı olan Zehra, bu anlamda öğrencilerine büyük zorluklar yaşatır. Kişiliğinin temelinde insan sevgisi yatan yazar, bu duruma şiddetle karşı çıkar:

---

[346] **age**, s. 18

[347] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 270

> "Mürşid Efendi'nin kızı öğretmen Zehra ise hep doğruluğu, her zaman haklılığı ve müsamahasızlığı adeta bir taassup haline getirmiştir. O, sadece ahlâksızlıkları değil, en küçük insan zaaflarını bile affetmez. Kendi şahsiyetinde hiç bir leke, ahlâkında hiç bir zaaf yoktur. Bu yüzden başkalarında da zaaf ve düşkünlüğe tahammül ve müsamaha etmeyen haşin bir ahlâkçı, 'bir kemal heykeli' yahut 'ideal bir roman kahramanı'dır. Fakat 'tam bir insan' değildir. Çünkü bir insan için hiç bir zaafı olmayış da büyük bir zaaftır. Son derece karmaşık bir varlık olan insanı anlamamaktır. Zehra'nın en büyük zaafı acımak nedir bilmemesidir. Böyle bir taassup bir hayat ve meslek prensibi olabilir mi?"[348]

Zehra, babasının hastalığını haber almasıyla İstanbul'a gelir. Zehra babasının hatıra defterinden yıllar önce ayrıldığı babası hakkında öğrendiklerinin yanlış olduğunu öğrenir; ama iş işten geçmiş, babası vefat etmiştir. Acımak kabiliyetinden yoksun olan Zehra, babası hakkındaki gerçekleri öğrenince acıma duygusunu öğrenir. Eser, tam anlamıyla bir gelişim romanıdır.[349] Çocukluğunda yaşadığı olaylar sebebiyle acıma duygusundan yoksun yetişen Zehra, babasının hatıra defteri vasıtasıyla ruhsal gelişimini tamamlar. Zehra, acımayı öğrenerek tam bir öğretmen ve tam bir aydın olmayı başarır. Roman şöyle sona erer: "Zehra, birkaç gün sonra Anadolu'daki mektebe döndü. Genç muallimenin artık hiçbir eksiği kalmamıştı. Acımayı öğrenmişti"[350]

Eğitim sorunlarının ele alındığı bir diğer roman da *Kan Davası*'dır. Romanda Ömer'in Anadolu'da geçen öğretmenlik macerası anlatılır. Aşağı Sazan ve Yukarı Sazan adında İki köy arasındaki kan davası ve bunun olumsuz etkileri üzerinde durulan romandaki aydın kahraman olan Ömer, öğretmen okulunda eğitim almış bir köy öğretmenidir. Doğu hududunda yaşayan bir ailenin oğludur. Çok küçük yaştayken anne ve babasını burada meydana gelmiş bir taarruzda yitirir. Askerlerin korumasında büyür. Öğretmen okuluna gider. Öğretmen okulunu bitirdikten sonra ilk vazifesine Ege köylerinden birinde başlamışken İstiklal Muharebesi başlar. Muharebe başlayınca orduya katılır. Savaştan sonra bir Anadolu kasabasında eski arkadaşı Mühendis Murat Beyle karşılaşır. Bir gün Murat Bey'le Aşağı Sazan Köyü'nde kahveye giren Ömer, bir hırsızlık, bir araba soygunu vakasını haber alır. Aşağı Sazanlılar, bunu aralarında kan davasının hüküm sürdüğü Yukarı Sazanlıların yaptığını söyler. Ömer, iki jandarma ve köylülerden bir grup ile birlikte soyguncuları yakalar. Soyguncu dedikleri küçük çocuklardan oluşmuş bir çetedir. Ömer, kaybedilmesi göze alınmış bu bir grup çocuğu kurtarma

---

[348]Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 19

[349] Taylan Altuğ, *Bir Ruh Kimliği- Reşat Nuri Güntekin* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s.8 'den aktaran Şevket Toker, Bir Öğretmen Romancının Romanı: Acımak, *Türk Edebiyatına Açılan Pencere* İnci Enginün Armağanı, Editör: Hülya Argunşah, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2014, s. 493

[350] Reşat Nuri Güntekin, *Acımak,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 159

mücadelesine girer. Daha önce Muallim Mektebini bitirmiş, Aydın taraflarında bir köyde vazifeye başlamış, fakat o sırada muharebe başlayınca bırakmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla öğretmenlik yapmaya yetkisi bulunmaktadır. Bu çocukları alıp Yukarı Sazan'da bir okul kurup kendisi de bu okulda öğretmenlik yapmayı teklif eder. Aşağı Sazanlılar bundan pek hoşlanmasa da seslerini çıkaramazlar. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

> " Gayet sade bir şey teklif eder gibi:
>
> — Teslim edin çocukları bana, olsun bitsin, diyorum. Bunu rastgele bir lâkırdı, mânâsız bir şaka sanıyorlar... Devam ediyorum:
>
> — Devletin bu Yukarı Sazan'a hoca bulamadığından şikâyet ediliyor. Maarif Müdürü Bey aramızda... Beni göndermeğe imkân bulursa giderim... Askerliğim bitmiştir. (…)
>
> Maarif Müdürü de herkes gibi şaşalamıştır. Murat Bey, onun yerine konuşarak:
>
> — Sen istedikten sonra niçin mümkün olmasın Ömer? Öyle değil mi Müdür Bey? demesi üzerine, o da:
>
> — Elbette, ona ne şüphe, Vali Bey de memnun olur, diye tasdik ediyor.
>
> Yalnız bir mesele vardır. Ben, buradaki çocukları önüme katıp götürmekten bahsediyorum. Fakat Yukarı Sazan'da hiç birinin kimsesi yoktur. Köy, onları sürüp çıkarmıştır.
>
> Ben, buna gayet sade bir cevap veriyorum:
>
> — Düşünmeyin bunu... Ben, onları boynuma alırım. Köylük yerlerde on, on iki çocuklu babalar çok görülür... Az çok bir aylığım olacak tabiî... Geçindirir giderim onları... Her zaman bu geceki gibi keçi kebabı yiyecek değiller ya... Ot, kök, ne bulursak yeriz... Vilâyetten bir para, bir yardım da olur... "[351]

Ömer, bir grup çocukla birlikte, Yukarı Sazan Köyü'nde metruk bir kalenin içinde bir okul kurar ve çocukları burada eğitmeye başlar. Bu köyde on üç çocukla bir okul kurar. Kendini bu dağ köyüne adar. Bu çocukların affedilmesini Aşağı Sazanlılar hoş karşılamamıştır; ancak Yukarı Sazanlılar da bu çocuklardan hoşnut değildir. Yukarı Sazanlılar Ömer'i de hoş karşılamamışlardır: "Birinci gün muhtardan başka, kimse semtimize uğramamıştır. Bu, fena alâmettir; Aşağı Sazanlılar gibi dağlılarında beni iyi görmediklerini anlatmaktadır. Keşke bu küskünlük yerine beni açık bir öfke ile, kavga ile karşılasalardı. Hâsılı durumum zor olacağa benziyor."[352] demektedir. Yavaş yavaş çocukları eğitmek için işe koyulur. Köylülerin bu çocukların bir işe yaramayacağı konusundaki düşüncelerine karşın, hepsine sorumluluklar vererek onları kazanma yoluna gider. Bu arada kendisine tepkili olan Yukarı Sazanlıları da ikna etme çabasındadır. Ömer, yavaş yavaş o köyün halkını tanımaya ve onlarla kaynaşmaya başlar. Yukarı Sazanlılardan biri olan Döne Aba ile konuşur. Döne Aba, torunlarını okula göndermek istememektedir. Fakir oldukları için çalışmaları gerektiğini düşünür.

---

[351] Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 92-93
[352] **age**, s. 124

Üstelik, Ömer'in o çocuklara sahip çıkmasından da hiç hoşlanmamıştır. Ama Ömer ve Murat Bey, onu ikna etmeyi başarırlar. Ömer'in Döne Aba'yı ikna etmek için yaptığı konuşması romanda şöyle verilir:

> "Döne Aba'nın bize iyi bir gözle bakmadığı bellidir. (…) Aramızda bir kapışma başlayacak gibidir. Fettah onu zaten bunun için çağırmıştır. Durduğumuz yerde gözleririnin içi güle güle bekliyor. Ben, bu oyuna gelmiyorum. Onun istediğini yine yapacağım; fakat başka bir oyunla; maksadını anlamamış gibi sükûnetle:
>
> —Yine çalışırlar Döne Aba, diyorum. Ben, onlara çok vakit bırakırım.(…)
>
> — Öyleyse verivereyim geri kalan çocukları sana... Kimlerle beraber okutup adam edeceksin onları bakayım? (…)
>
> — Yolda araba soyan çocukları murat ediyorsun galiba Döne Aba, diyorum. Ne bileyim yabancıların onları dövüp sövmelerine yüreğim dayanmadı... Ne de olsa bu dağın çocuklarıdır... Öleceklerse senin, benim sopamız altında ölsünler.
>
> Murat Bey artık dayanamayarak parladı ve ben kenara çekiliyorum.
>
> — Sen neye getirdin, diye darılırsın, Aşağı Sazanlılar; 'Sen neye bu yumurcakları elimizden kurtardın' diye küserler... Ne yapsın bu Döne Aba? Onu bana söyleyiversene ki...
>
> Murat Bey, Döne Aba'ya öyle şeyler bulup söylüyor ki, kadın yavaş yavaş yumuşuyor, sonuna doğru yüzünde gülümsemeye benzer bir tatlılık bile beliriyor. Tekrar yola düştüğümüz zaman Murat Bey, sevinçle bana:
>
> — Varan üç, diyor, umulmayacak derecede hareketli bir gün oldu bugün Ömer... Döne Aba'nın bizi kulesine çağırmamasına, Fettah gibi peşimizden gelmemesine aldırış etme... O da bizim klandandır artık. "[353]

Çocukları Yukarı Sazan'da istemeyen tek kişi Döne Aba değildir. Köy halkı da o çocukları köylerinde istememektedirler. Ömer, bu anlamda halk ile çatışma yaşar. Köy halkını ve özellikle halkı kışkırtan insanları ikna etmek zorunda hisseder kendini. Onlara çocuk gözüyle bakamayan halk bu anlamda Ömer'i sıkıntıya sokmaktadır. Özellikle halkın içinden bazı insanlar vardır ki – işte asıl tehlikeli olan, asıl dikkatli olunması gereken tipler onlardır- halkı kışkırtarak, halka nefret duyguları aşılayarak kendilerine toplum içinde itibar kazanmayı bir alışkanlık haline getirmişlerdir. Her devirde, her toplumda bu tip insanlara zaman zaman rastlanabilir:

> "Minimini ihtiyar, sesi gibi çevik vücuduyla oturduğu yerde kımıldanıyor, beni burada ayağımın tuzu ile kocaman bir katır gibi nallayıvermek ateşiyle yanıyor:
>
> — Hadi öyle olsun bakalım… Devlet haritada Yukarı Sazan'ı da görüvermiş… Nasılsa bir hoca bulup gönderivermiş. Sağ olsun… var olsun… eksik olmasın. Sen de sağ ol, var ol. İlle velakin o Allah'ın zulmü piçleri ne diye peşine takıp başımıza getiriverdin… Aklımız ermedi buna. Ayıp değil ya, biz köylü adamlarız.
>
> İçimden: 'Sen, köylü adam değilsin… Ben, seni her zaman bir yerlerde gördüm… Camide ellerini kürsüye vura vura vaaz ederken mi? Kasaba belediyeleri önünde propaganda nutukları verirken mi? Pazar meydanlarında değneğini kaka kaka oradan oraya dolaşarak alım satım yaparken mi? Senin bir şeyler olduğunu biliyorum. Fakat ne?' demek geliyor, amma demiyorum, diyemem.
>
> Kimsede ses soluk yoktur; bu zamansız çıkış hepsinin canını sıkmıştır. Birkaçı yerlerinden kalkıyorlar; gitmeye hazırlanıyorlar. Fakat ben onlar gibi yapamam. Eski bağımsız Ömer değilim ben artık. Zamansız da olsa bu suale kısa bir cevap vermek bana vacip olmuştur:

[353] **age**, s.141-142

> — Piçler, çocuklar, mı? diyorum, bütün çocuklar gibi bir çocukluk yapmış olabilirler… Onları karakollarda, ötede beride süründürmekten, belki mahkemeye gitmekten kurtardığıma, hepsini birden derleyip toparlayarak burada barındırmaya getirdiğime iyi ettim sanıyorum… Ne olsa bu çocuklar, Yukarı Sazan'ın çocukları… Sizin onlar…"[354]

Ömer, bu iki köyün insanlarını da sevmiş, dinlemiş ve iki tarafın da güvenini kazanmıştır. Her iki taraftan insanlar da korkunç acılar çekmiştir. Ömer bu acıları içinde hissetmekte, onlarla birlikte üzülmektedir. Ömer, yıllarca süren bu kan davasına bir nihayet verilmesi gerektiğini düşünür ama bir türlü bir çözüm bulamaz:

> "Fettah'ın bu tepeden bir yırtıcı kuş gibi Aşağı Sazan'a bakışını ürpererek seyrettiğim geceden ve onun iki Sazan arasındaki kan davası hikâyesini anlatmak için beni götürdüğü o garip mağara gününden beri ben, başka bir adamım. Hiç kimse, hatta Fettah'ın kendisi de bilmediği halde Yukarı Sazanlıyım; kurt adamların ruhu bana da hulul etmiştir. Çenem artık bir çeşit gizli tarikat sırrı ile kilitlidir. Çocukları Bozova'ya bırakıp döndükten sonra Leylekoğlu kulesinde geçirdiğim uzun yalnızlık gecelerinde elim resim yaparken zihnim hep onun üzerinde işlemiş, bana hulul ettiğini söylediğim yeni ruh ağır ağır gelişmelerini yaparak bütün varlığımı sarmıştır. Evet, artık ben onlardanım. Yalnız şu farkla ki, ben, tek başıma tarikatın bir başka kolundanım. Onları hiç bir zaman satmayacağıma şüphe yok. Fakat bulunduğum tarafın bütün acılarını ve isyanlarını duyduğum halde bu iki hudut arasında bir gün mutlaka kopacak kıyametin ortasına, her şeyi durduracak bir Barış Nebisi gibi atılmanın çaresini nereden bulmalı?"[355]

Romanın sonunda Aşağı Sazan Köyü'nü su basar. Ömer, Yukarı Sazan'dan güvendiği birkaç kişi ile Aşağı Sazan'a yardıma gider. Neticede iki köy barışır ve yıllarca süren kan davası sona erer. Bu başarının sırrı, Ömer'in köylülere nasıl davranacağını, nasıl yaklaşacağını bilmesidir. Ömer, zamanla köylülerin sevgisini kazanmayı başarmış ve neticede onların yıllar yılı düşman olarak gördükleri Aşağı Sazan Köyü ile barışmasını sağlayabilmiştir. Çözülmez sanılan düğümleri çözen tek unsur sevgi olarak verilmiş, aydınların da zaman zaman karşılarına çıkabilecek sorunları çözmek için atmaları gereken ilk adımın halkın sevgi ve takdirini kazanmak olduğu böylece okuyucuya verilmiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in herkesin gitmekten korktuğu Anadolu'ya gönderdiği bu öğretmen aydınlar, Anadolu'da büyük bir savaşın içine girmişlerdir. Anadolu'ya gönüllü olarak giden bu öğretmenler, öğretmenliği bir meslek olarak değil, bir yaşam biçimi olarak görürler. Anadolu'yu uyandırmaya giden bu aydın öğretmen kahramanların hepsi işe ilk olarak fiziki koşulları düzeltmekle başlamış, halkla kaynaşmaya çalışmış, onlara yol göstermeyi, rehberlik etmeyi görev bilmişlerdir. Modern, Batılı, bilime dayanan yeni eğitim anlayışını tatbik etmeye çalışmışlardır. Yazar bu öğretmen karakterler aracılığıyla Anadolu'nun sorunlarına ışık tutar. Onların

---

[354] **age**, s. 117-118
[355] **age,** s. 230

eğitim- öğretim alanında karşılaştıkları ilk sorun derslik meselesidir. Anadolu'da okullar barınılmaz haldedir. Sorunların çözümüne ilk olarak buradan başlayacaklardır:

> "Şahin Efendi, okul binasını içinde oturulmayacak kadar harap bulur; içinde oturulacak bir biçime sokuncaya değin uğraşır. Feride'den sonra öğretmenlik yapmak için Anadolu'ya giden ikinci genç kız olan Zehra da, gittiği yerde, okul yerine yıkılmaya yüz tutmuş bir yapıyla karşılaşır. Kendisi onarır, ayrıca yerli zenginlerin kimilerinden topladığı paralarla binayı büyütür, ders araçları alır. Ömer ise bir dağ köyünde okul olarak yalnızca dış duvarları ve kapısı sağlam kalmış bir yıkıntıyla karşılaşır. Önce çocuklarla birlikte, sınıf olarak kullanılabilecek ve oturulabilecek birkaç oda belirler. Öğretim ve eğitim alanında karşılaşılan bir güçlük de, bilgisiz din adamları ve softaların yeni öğretime karşı çıkışlarıdır. Anadolu'da medrese öğrenimine verilen önem ve softalarla çatışmalar, Yeşil Gece romanının konusunu oluşturur. Yazar, bu romanında, softalarla verilen savaşımın pek kolay olmadığına, bu çatışmanın onların üstün gelmesiyle sonuçlanabileceğine dikkati çeker."[356]

Reşat Nuri'nin eğitim konusuna değinen romanlarından biri de *Eski Hastalık'* tır. Romanda Züleyha karakteri, Amerikan Koleji'nden mezun olmuştur. Kolej, Züleyha'ya onu Amerika'ya gönderme vaadinde bulunmuştur ama Ali Osman Bey, kızının Amerika'ya gitmesine izin vermez. Uzun süre Amerika hayalleriyle yaşayan Züleyha, babasının üniversitede yüksek tahsil yapmasına bile izin vermemesini tepkiyle karşılar. Babasının bu konudaki olumsuz bakışını algılayamaz ve çareler düşünmeye başlar:

> "Kolejdeki son senesinin son aylarında, onun Amerika ümitleri, birdenbire suya düşüvermişti.
>
> Ali Osman Bey, kızının üniversitede yüksek tahsilini bile yapmasına razı olmuyor, diplomasını alır almaz yanına dönmesini istiyordu. Evvelce Züleyha'yı kendi hesabına Amerika'ya göndereceğini va'deden mektep, şimdi bu meseleyi tamamiyle unutmuş gibi görünüyordu.
>
> Genç kız, son bir ümit ile dayısına açıldı, babasını kandırmak için ondan yardım istedi. Fakat Şevket Bey, bunu açıktan açığa reddetti:
>
> — Bu sakin ve sessiz adama, en basit hakikatleri anlatmanın ne kadar güç olduğunu bilirsin çocuğum, diyordu, ben araya girersem, sanırım iş daha sarpa sarar... Ali Osman'ın senin gibi iyice yetişmiş bir kızı Silifke'de ne yapacağına aklım ermiyor?"[357]

Ali Osman Bey'in Züleyha'nın üniversiteye gitmesine de Amerika'ya gitmesine de karşı çıkmasının sebebi, Ali Osman Bey'in eğitime karşı olması değil, yabancı bir eğitimden geçmiş olması dolayısıyla kızının millî değerlere karşı yabancılaştığını fark etmesindendir. Amerikan Koleji'nde aldığı eğitim, Züleyha'yı olumsuz etkilemiştir. Züleyha, bu okulda millî kültürüne yabancı yetişmiştir. Askerlik mesleği gereği yıllarca kızından ayrı yaşayan Ali Osman Bey, kızındaki bu durumu tespit eder ve ondaki olumsuz izleri silmek için Anadolu'ya yanına aldırır.

---

[356]Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s. 14

[357] Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 4.bs., İstanbul, s. 38

Aynı durum, *Gökyüzü* romanında da işlenmiştir. Romandaki genç kız karakteri Sevim de Amerikan Koleji'nden mezun olmuştur. Sevim, hayata bu okulun çizdirmiş olduğu bakış açısıyla bakar. Anlatıcı kahraman gibi ateisttir. Süleymaniye, Fatih, Ayasofya gibi dini sembollere yabancı olan Sevim kendisini ileri fikirli bir yeni zaman çocuğu olarak kabul etmektedir. Yazarın bu romanlarla vurgulamak istediği nokta, çocukların aldığı eğitimin onlar üzerindeki tesirine dikkat etmek gerekliliğidir. Yabancı okullarda okuyan kimi çocuklar, millî benliğini kaybetmekte ve kendi kültürüne uzaklaşmaktadır. *Eski Hastalık* romanında aydın bir karakter olan Ali Osman Bey, bu durumu fark etmiş ve kızını millî değerleri öğrenmesi için Anadolu'ya, yanına aldırmıştır. Yazar, böylece millî bir eğitimin çocuklar için ne kadar önemli olduğuna dikkat çeker.

Yazara göre öğretmenlik, bilgi işinden ziyade bir mizaç ve karakter meselesidir.[358] Eserlerdeki öğretmenler bu vasfı taşıyan ve taşıyamayanlar olarak tasnif edilebilir. Bu tasnif savaşçı öğretmenler ve savaşçı olmayan öğretmenler olarak da değerlendirilebilir. Eserlerde görüldüğü gibi idealist aydın kahramanlar bir savaşın içinde bulurlar kendilerini. İstanbul dışındaki eğitim acınacak durumdadır. Anadolu'ya görev aşkıyla giden aydın öğretmenlerin özellikle kötü idarecilerle, kasabalardaki eşraf zihniyetiyle, halkın dini inançlarını kötüye kullanan din adamlarıyla ve onların etkisinde kalan halkla çatıştığını görmekteyiz. Maarif Müdürlüklerinde ehliyetsiz kişilerin görev alması, adam kayırma, bürokratik engeller daha göreve başlamadan öğretmenlerin hevesini kırmakta, onları zor duruma düşürmektedir. Aydın öğretmenlerin hepsinin göreve başlar başlamaz ilk karşılaştıkları mesele bina meselesidir. Okul binalarının hepsi barınılmaz haldedir ve işe ilk olarak bina meselesini halletmekle başlarlar. Çocukların hemen hepsi güç koşullar altında eğitim almaktadır. Üstelik küçük yaşta başlayan cinsiyet ayırımı ve yanlış din eğitimi çocukların yaşama sevincini yok eder. Anadolu'da aydın öğretmenlerin karşılaştıkları problemler, yüzyıllardır Anadolu'nun fakir ve insanının sefil olmasının temel sebeplerindendirler. Reşat Nuri, vazife bilincine sahip bu kahramanları ödüllendirmiş, hepsi de mesleki anlamda başarıyı yakalamışlardır. Kendi mesleğinden ötürü gözlemlediği eğitim sorunlarını böylece ortaya koyan yazar, öğretmenlerin beklenti ve sorunlarına da ışık tutar.

---

[358] Birol Emil, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin, yıl:1990, sayı:2

3.4.2. Kadın

Çağdaş bir Cumhuriyet aydını olan Reşat Nuri, romanlarında kadınlara ve genç kızlara özel bir önem vermiştir. Romanlarında genç kız ve kadınların toplum içindeki yerlerini belirlemeye çalışır. Çünkü toplumun temel taşı olan ailenin kuruluşunda, mutluluğunda ve devamında, kadınların oynadığı rolün ne kadar önemli olduğunu bilmektedir. Aydınlar kadının toplum için önemini bilir ve onu yüceltip yükseltmeyi medeniyetin bir gereği sayar. Kadın, Türk toplumunda yıllarca hak ettiği yeri bulamamış bir varlık olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet döneminde kadının Türk toplumundaki önemi artmıştır. Yapılan inkılâplar kadının toplumda hak ettiği yeri bulmasına yöneliktir. Dönemin aydınları da bu inkılâplara destek vermiş, kadınları savunmuş ve yüceltmiştir. Reşat Nuri Güntekin de birçok eserinde kadın konusunu işlemiştir.

Gerici toplumların zekası ile alay ettikleri, hor gördükleri, ikinci plana attıkları kadın bazen herkesten daha zeki ve idrak sahibi olabilmektedir. Bu durum Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* romanına da yansır. Roman kahramanı Şahin Efendi, Sarıova'da hafızlık için eğitim alan bir çocuğun gördüğü baskı ve şiddet sonrası ölümünden bahseder. Şahin Efendi cenazeye katılır. Cenaze evden çıkınca evin yukarı kat pencerelerinden birinden annesi sokaktaki heybetli tekbir gürültüsünü bastıran yırtıcı bir feryat ile " Evladım… Evladımı öldürdüler. Katiller!"[359] diye haykırmaya başlar. Şahin Efendi o gece uyuyamaz. Kadının feryadı kulağından gitmez. Bu ses, Şahin Efendi'nin zihninde yeni bir ufuk açmıştır: kadın… Şahin Efendi, annesinden başka kadın tanımamıştır. Kadınlar hakkında düşünmeye başlar:

> "Kadın, çok büyük kuvvet… Ben ki kadını hiç tanımamış, düşünmemiş bir adamım… Ben bile ihtiyar, alil bir ananın tesirinden kendimi kurtaramadım. Bugünkü felaketlerimizde belki onu asırlarca ihmal etmiş, ezmiş, cahil bırakmış olmamızın da bir dereceye kadar tesiri var… Küçük hafızın anası belki tahsilce, fikirce bugünkü cenaze alayını teşkil eden üç, beş yüz erkeğin hepsinden daha aşağı bir seviyede… Fakat bizim şüpheli ilmimiz, bulanık aklımızdan bir türlü anlayamadığımız hakikati o, dertli ana yüreğiyle bulup çıkardı. Bize 'katiller!' diye haykırdı… Kadının hakkı var. Biçareyi elbirliğiyle biz öldürdük. Kimimiz cehlimiz, belâhetimizle, kimimiz mücrim kayıtsızlığımız, korkak sükûtumuzla…" [360]

Yazar burada toplumun en büyük problemlerinden olan kadın meselesi üzerinde durmaktadır. Kadınların toplumdaki yerini, erkeklerden daha sağlıklı düşünebileceğini, aydınlatma yolunda verdikleri mücadelede kadınların desteğini almanın ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır. Şimdiye kadar hep ihmal edilmiş, ezilmiş ve cahil bırakılmış bir topluluğun aslında gerçeği çok daha net bir şekilde görebildiğini açıklamıştır.

---

[359] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, s. 112
[360] **age**, s. 114-115

Yeşil Gece romanında Şahin Efendi, ölen çocuğun kardeşi Bedri'nin okulu bırakıp hafızlık eğitimine başlamasına engel olur. Ama Bedri artık Emir Dede mektebine gelmemektedir. Mahalleli ve eşraf imama baskı yapmıştır. Ancak Bedri, Hafız Rahim'in derslerine de başlamaz çünkü annesi buna razı olmamıştır. "Bir evladım kaldı. Hıfza çalıştırırsanız o da elimden gider, ben, kuru başıma kalırım, ölürüm de onu hafız etmem!"[361] diyerek kıyametleri koparır. Kadındaki yeis ve heyecan başka kadınlara da sirayet eder. Onlar da bu kadına hak verip erkekleriyle münakaşaya başlar. Böylece Şahin Efendi'nin attığı tohumlar yavaş yavaş filizlenmeye başlar.

Geri kalmış toplumlarda kadın sürekli bir malzeme muamelesi görür. Bazen bu malzeme kendi cinsî istek ve arzularını tatmin etmek olabileceği gibi bazen de düşmanı alt etmede kullanılabilmektedir. *Yeşil Gece* romanında da bu konuya yer verilir. Emir Dede mektebine bir gün siyah peçeli bir kadın gelir. Akrabasından bir çocuğu okula kaydettirmek istediğini, biraz rahatsız olduğu için yanında getiremediğini söyler. Rahat tavırlı, güzel, ince peçeli, İstanbul ağzıyla konuşan İstanbullu bir kadındır. Daha sonraki günlerde de sık sık çeşitli bahanelerle okula gelir, güler, şakalaşır, rahat tavırlar sergiler. Şahin Efendi duruma şaşırıp bir miktar hoşlanmakla birlikte Sarıova'da dedikodulara yol açmasını istemediğinden kadına bir daha mektebe gelmemesini söyler. Kadın okul dışında kendisiyle görüşmek istediğini söylese de Şahin Efendi bunu kabul etmez.

Fırtınalı bir gece, Şahin Efendi okulda yalnızken birdenbire kapı çalar. Kapıda "Allah rızası için bir parça su" diye inleyen bir kadın görür. Kadın elleriyle kapıya dayanarak yerinden kalkmaya çalışır ama başaramaz. Kardeşini bulmak için köyden gelmiş ama yolunu kaybetmiştir. Şahin Efendi onu polise götürmek ister ama kadın ayaklarının tutmadığını bir köşede yatabileceğini söyler. Şahin Efendi onu çaresiz sıralardan birinin üstüne yatırır, su aramaya koşar. Pencereden dışarı bakar, bir bekçi yahut polis devriyesine bakınır. Fakat sokakta Emir Dede muallimlerinden Afif Hoca'yı görür. Afif Efendi, mektebin iki sarıklı muallimlerinden biridir. Mutaassıp aksi bir softadır. Şahin Efendi hasta kadın vakasını olduğu gibi anlatır. Afif Hoca, Şahin Efendi'ye olanı biteni anlatır:

> " — Şahin Efendi, gerçi para gibi imanın da kimde olup kimde olmadığı bilinmez, derler…. Ancak, sen imanı tam sahibi bir Müslüman değilsin; inkâr etme. Bunun için senin bu mektepte kalmanı istemiyordum. Sonra, senin itikadı gibi namusu da bozuk bir adam olduğunu söyleyerek beni kandırmışlardı. Hani geçen haftalarda mektebe bir kadın gelir giderdi ya. Onu senin dadandırdığını söylediler bana. İstanbul'da başa çıkamadıkları bazı meşhur kahpeleri buraya sürerler. Bu kadın onlardan biridir. Kasabada önüne gelenle yemediği halt kalmaz. Beni 'Senin

[361] **age**, s. 118

başmuallim mektebe kadın getiriyor. Hepimizi godoş yapıyor' diye kışkırtıyorlardı. Sonradan biri, 'Şahin Efendi'nin bu işte kabahati yok. Onun ayağını kaydırmak için karıyı başkaları gönderiyor' diye kulağıma bir şeyler fısıldadı; içimi dürttü. Derken bu gece bana uğradılar. Kim olduklarını sorma, söylemem. 'Şahin Hoca mektebe kadın almış, baskın yapacağız, sen de bulun!' dediler. İlk önce inanır gibi oldum; kanım kafama çıktı. Lâkin sonra, 'Sakın bu da bir oyun olmasın' diye şüpheye düştüm. Derken aralarından biri, 'Hoca, şu zındığı kaldırtsak başmuallimlik senindir. Sen de bu işte bir parça gayret göster!' deyince ayaklarım suya erdi. Ben akidesi bütün Müslümanım Şahin Efendi. Ben, bu ekmekten yemem."[362]

Şahin Efendi'ye bir oyun hazırlandığını fark eden Afif Hoca, bastonunu alıp mektebin yolunu tutar. Olanı biteni Şahin Efendi'ye anlatır. Şahin Efendi, şimdi ne yapacağını ona sorar. Afif Efendi de bunun üzerine kadını okuldan kovar. Sonra ikisi birlikte mektebe geçerler, kahve içerler. O gece Şahin Efendi bir müttefik daha kazanmıştır. Yazar bu bölümde aydınlara yönelik kurulan tuzakları bildirip aydınları uyarmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin'in kadın konusunu en yoğun olarak işlediği eser *Çalıkuşu*'dur. Romanda yalnız bir kadının geri kalmış bir toplumdaki tek başına yaşam, hayata tutunma ve eğitim mücadelesi vermesi ele alınır. Feride, Türk edebiyatının en önemli kadın karakterlerinden biridir. Hiçbir kadın roman karakteri Türk toplumunu onun kadar etkilememiş, onun kadar sevilmemiştir. Feride, uzun yıllar gençler arasında ideal bir genç kız olarak yaşamıştır. Nezihe Araz, Feride karakterinin gençleri ne ölçüde etkilediğini yapılan bir ankete dayanarak şöyle belirtir:

"Üniversitede okurken muhtelif şehirlerden iki bin lise talebesi arasında yaptığımız bir ankette 'en sevdiğiniz romanın ismi' diye sormuş, hemen hemen bin dokuz yüz talebeden 'Çalıkuşu' cevabını almıştık. 'En beğendiğiniz roman kahramanı' sorusunu gençler, 'Çalıkuşu'ndaki Feride' diye cevaplandırmışlar, 'Kim gibi olmak istersiniz?' denince de bütün kızlar 'Feride gibi' diye karşılık vermişerdir."[363]

Feride, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının ilk kadın kahramanıdır. Bu anlamda Cumhuriyet kadınının ilk emarelerini onda görmek mümkündür. Eğitimli, yetenekli, cesur, boyun eğmeyen, karşı çıkan, mücadele eden, onuru için yaşayan bir tip olarak karşımıza çıkar. Fransızca bilen, piyano çalan, köyde öğretmenlik yapan genç kız, yeni Türkiye'nin ideal kadın karakteridir. Yazar, Feride ile toplumu değişik bir genç kız tipine alıştırmak istediğini belirtir:

"O zaman genç kızlarda neşe ve serbestlik iyi alamet sayılmazdı. Ecnebi mekteplerinde, yahut aile muhitlerinde yetişmiş tek tük kızlar iyi gözle görülmez, fena aile kadını, fena vatandaş, fena insan olmaya namzet sayılırdı… Ben, İstanbul kızından, büyük bir çocuk demek olan bir genç kızda biraz tahsil, biraz neşe, hafiflik ve serbestliğin pek korkulacak bir şey olmadığını, böylelerinin -

[362] **age**, s. 156

[363] Nezihe Aras, *Havadis,* (8.12.1956) 'den aktaran Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s. 23

zaman gelince- yahut hayatın müşkil saatlerinde kendilerini en ağırbaşlılardan daha iyi çekip çevireceklerini göstermek istiyordum"[364]

Çalıkuşu romanında Feride, B… şehrine öğretmen olarak atanır. Feride'nin komşusunun başına gelen olayı anlatırken yazar, kadının toplum içindeki yerine de dikkat çeker. Aydın, kadının toplum için ne kadar önemli bir varlık olduğunu bilir. İstendiği zaman evlenilip istendiği zaman terk edilebilinen, erkeğe bağımlı yaşamak zorunda kalan kadının içler acısı durumu romanda yer bulur. Feride'nin komşusu, memleketi Manastır'da zengin bir adamın kızıyken malı mülkü olmayan bir mülazıma aşık olup onunla evlenir. Sonra bu mülazım karısını terk edip Feride'nin atandığı B. şehrinde bir kadınla evlenip buraya yerleşir. Manastırlı komşu, şeriatın dörde kadar izin verdiğini söyleyip, biraz ağlayıp sızlandıktan sonra üç çocuğunu da alıp B. şehrine gelir. Ama bu durumdan kocası hiç memnun olmaz, onların tekrar Manastır'a dönmelerini ister. Vaktiyle yalvara yalvara aldığı kadın, ayaklarına kapansa da köpekler gibi yalvarsa da bir türlü kocasını ikna edemez. Feride, kadını dinledikten sonra dayanamaz ve kadını uyarır:

"— A hanımcığım, siz de niçin sizi istemeyen bir insan üstüne bu kadar düşüyorsunuz? O sizi tekmeliyorsa siz de onu tekmelersiniz, olur biter, dedim.

Manastırlı Hanım, cahilliğime acır gibi, gülümseye gülümseye:

— A hemşireceğim, gözümü açtım, onu gördüm. Bunca yıl bir yastığa baş koyduk. Kocadan ayrılmak kolay mı? dedi ve sesini titrete titrete: 'Anadan geçilir, yârdan geçilmez' diye bir beyit okudu.

Ben, adeta hiddetle:

— İnsan, kendini aldatan bir erkeği nasıl sever? Ben, bunu anlamıyorum, dedim.

O, siyah dişleriyle acı acı sırıtarak:

— Siz daha pek çocuksunuz, hemşireceğim. Bu acıları çekmemişsiniz, bilmiyorsunuz. Allah yine de bildirmesin, dedi.

— Ben bir kız biliyorum ki evleneceğine iki gün kala, nişanlısının kendisini başka bir kadınla aldattığını öğrendi, bu fena adamın yüzüğünü başına attı ve yabancı bir memlekete kaçtı.

— Sonradan pişman olmuştur o kız, hemşireciğim. Acırım ona. Yüreği hasretten göz göz olmuştur."[365]

Reşat Nuri, *Çalıkuşu* romanında kadın konusuna özellikle dikkat çekmiştir. Kadının, toplumda hiçbir gücü olmayan bir varlık olarak zorda kaldığında yanlış yol ve yöntemlere başvurması eleştirilmiştir. Romanın aydın kahramanı olan Feride ise romandaki yetenekleri ve karakteri ile uzun yıllar genç kızların örnek olarak aldıkları bir genç kız tipi olarak kalmıştır. Feride, ilk atandığı yerde Manastırlı komşusunun kocasını

[364] Yedi Gün, c.10, 24 Aralık 1937, s.251'den aktaran Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s. 22-23

[365] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 152

tekrar elde etmek için başvurduğu yöntemleri ve kadının zavallılığını eleştirmektedir. Manastırlı komşu, gurbette kolu kanadı kırık kalmıştır. Eğer Manastır'da olsa idi kocasını tekrar elde edebileceğini iddia eder. Feride, bunu nasıl yapacağını sorduğunda şöyle bir cevap alır:

> "— Ortağım, burada kocama basmış büyüyü, basmış büyüyü. Dilini ağzını bağlamış adamcağızın. Lâkin, Manastır büyücüleri daha ustadır. Çok değil, üç mecidiyeyi gözden çıkardım mı, kocamı kadının elinden alırlar, yine bana getirirlerdi.
>
> Manastırlı Hanım, bana Rumeli büyücüleri hakkında uzun uzadıya tafsilat vermeye başladı:
>
> Arif Hoca adında bir Arnavut varmış ki, domuz kulağını, birçok ameliyatlarla, bir dürbün haline getirirmiş, bir kadın bu garip dürbünü gözüne koyarak bir kere kocasına baktı mı, erkek ne kadar haşarı olursa olsun, hemen yola gelirmiş. Çünkü, bütün kadınlar, ona domuz gibi görünürmüş. Arif Hoca, bazen bir sabun parasına, bir toplu iğne kaplar ve sabunu okuyup üfledikten sonra toprağa gömermiş. Sabun toprakta eridikçe, insanın düşmanı da oturduğu yerde erir, iğne ipliğe dönermiş.
>
> Kadıncağız, teneke kutusundan, üst üste sigaralar sarıp içerek buna benzer masallar anlatıyor, büyüler tarif ediyordu. Ne boş, ne zavallı lakırdılar!"[366]

Feride, komşunun içler acısı haline hem üzülmekte hem de onun bir erkeğe bu kadar boyun eğmesine anlam verememektedir. Sonra kadını anlamaya ve ona acımaya başlar. Feride'nin aydın olma yolunda attığı en önemli adımlarından biri merhamet ve hoşgörü olarak değerlendirilebilir. Çünkü aydın olma vasfı temelinde insani duyguları barındırır. Bu durum romanda şöyle yer bulur:

> "Manastırlı komşumun katmerli düzgünleri, kazan kulplu rastıkları, çökük gözevlerini korkunç bir halka ile saran kuyruklu sürmeleri, bende evvela bir tiksinme hissi uyandırmıştı. Fakat bunların, erkeğini tekrar elde etmek için yapılmış bir hile, bir süs olduğunu öğrenince içim sızladı. Zavallı kadın, diyordu ki:
>
> — Adamcağızımın gözüne hoş görüneyim diye çocukların boğazından kesip düzgün, rastık, sürme alıyorum, yeni gelin gibi süsleniyorum, ama olmuyor. Dedim ya, büyü."[367]

Kadınların, toplum içinde yaşadıkları zorluklar sadece ikinci plana atılmakla kalmaz. Kadınları toplum içinde en çok sıkıntıya sokan durum, zaman zaman tüm dikkat ve özenlerine rağmen tacize uğramaları ya da uğrama korkusu yaşamalarıdır. Tek başına yaşayan Feride, bir erkeğin himayesinde olmadığı için çok daha zor durumdadır. Bu durum *Çalıkuşu* romanında şöyle anlatılmıştır:

> "Güneş, o kadar güzeldi ki, kaybolmak tehlikesini göze alarak otelin biraz ilerisindeki köprüyü geçtim, karşıma çıkan dik bir yokuşa vurdum, sonra, bir çayır, bir ağaçlık ve ikinci bir köprüden geçtim. Daha da dolaşacaktım, fakat kaybolmaktan daha büyük bir tehlike baş gösterdi. Babayani çarşafıma, sımsıkı kapalı peçeme rağmen kılıksız birtakım erkekler peşime takılmaya, söz atmaya

[366] **age**, s. 153
[367] **age**, s. 153-154

başlamışlardı. Hacı Kalfa'nın nasihatlerini hatırlayarak korktum ve tekrar tersyüzü geri döndüm."[368]

Feride'nin çalıştığı Zeyniler Köyü'nde ailesinin pek fena muamelede bulunduğu Munise'nin durumu içler acısıdır. Feride, Hatice Hanım'a bunun sebebini sorar. Köy halkı Munise'nin annesine yapıştırdığı damgayı, kadının hatasını o kadar kabullenmez ki, onun yaptığı yanlışın acısını çocuğundan çıkarma hakkını da kendinde görür. Romanda Feride'nin öğrencilerinden Munise'nin annesinin başına gelenler şöyle anlatılır:

"Hatice Hanım'a dedim ki:

— Anlatışına göre, ailesinin hali, vakti pek fena değil, niçin bu çocuğa bakmıyorlar?

İhtiyar kadın, kaşlarını çattı:

— O kadar baktıklarına şükür, başkası olsa sokağa atardı.

— Niçin?

— Bu kızın annesi fena kadın, kızım, aklımda kalmadı, beş yıl evvel mi ne, bir jandarma mülazımıyle kaçtı. Bu kızcağız daha pek küçüktü. Ondan sonra, zabit de onu bırakıp başka memleketlere gitmişti. Kadın, dillenince delikanlılar dağa kaldırmışlar, hasılı kötü oldu gitti.

— Olabilir. Hatice Hanım, ama bu çocuğun ne kabahati var?

— Daha ne yapsınlar? Öyle kadının çocuğuna diba kumaşları giydirecek halleri yok ya, dedi.

Munise, her gün mektebe gelemiyordu. Sorduğum vakit:

— Abam çamaşır yıkattı, abam tahta sildirdi, abama odun toplayıverdim dağdan, gibi cevaplar veriyordu.

Bu çocuğa, arkadaşları pek iyi bir gözle bakmıyorlardı. Sınıfta onu daima kendilerinden uzak tutuyorlar, fırsat buldukça gizli gizli canını yakarak ağlatıyorlardı."[369]

Romanda ahlaksız bir kadının çocuğuna gösterilen yanlış muamele bununla da sınırlı kalmaz. Ona merhamet gösterilmesi bile halk tarafından hoş karşılanmaz. Ferde, Munise ile çok iyi ilgilenmektedir. Onu süslemesi bile köyde hoş karşılanmamış, annesinin yolunda gittiğini söyleyenler de çıkmıştır:

"Bebek oynar gibi seve seve, sevine sevine uğraşarak Munise'yi süsledim. Küçük kıza, bir el aynası içinde kendisini gösterdiğim vakit, sevinçten kıpkırmızı oldu. Pembe bir kurdele ile iki yandan örülmüş saçlarına, lacivert yünlüden kısa entarisine, uzun siyah çoraplarına bir yabancıyı seyreder gibi korka korka bakıyordu.

Sonradan anladığıma göre, Munise'nin süsü günlerce Zeyniler Köyü'ne dedikodu sermayesi olmuş. Bazıları benim iyiliğimden hoşlanmış. Fakat birçok kimse de memnun kalmamış. Anası dağlarda gezen bir yılan yavrusuna, bu kadar merhamet fazlaymış. Sonra süsün bu derecesini günah sayanlar, çocuğu annesinin gittiği fena yola sapmaya bir teşvik addedenler de bulunmuş.

Zavallı Munise, pembe kurdelesinden, kısa etekli lacivert entarisinden, siyah çoraplarından hevesini alamadı. Üvey annesi, bu elbiseleri kim bilir, ne düşünerek sandığa kaldırmış. Çocuk iki gün sonra aynı yırtık entari içinde mektebe geldi."[370]

---

[368] **age,** s. 159
[369] **age**, s. 193-194

Feride gittiği her şehirde, çalıştığı her okulda güzelliği başına dert olan bir genç kızdır. B…şehrinde kendisine ipek böceği lakabı takılır. Kendisinin hiç kabahati olmadığı halde ona aşık olanların da suçunun kendine yüklenmesi, aldığı tüm tedbirlere rağmen bu kızın rahat bir nefes almasına izin verilmemesi, bir kadın olarak Feride'yi çok zor bir duruma sürüklemiştir. Bu durumdan dolayı B….. şehrini terk etmeye karar verir:

> "Bu akşam B.'deki evimde son gecem... Yarın erkenden hareket ediyorum. O vakadan sonra tabii burada kalamazdım. Şehirde herkes benden bahsediyor, herkes, beni merak ediyor. Mektebe gidip gelirken kaç kişi peşime takıldı, kaç kişi artık iki kat örtmeye başladığım peçemin altında yüzümü seçebilmek için yolumu kesti; kaç saygısızın, biraz sesini alçaltmaya bile lüzum görmeden:
>
> — İpekböceği, bu ha? Zavallı Şeyh! dediğini işittim.
>
> Arkadaşlarımın yanında konuşmaya utanıyor, sınıfa girerken kıpkırmızı olduğumu hissediyordum.
>
> Bu, böyle devam edemezdi. Çaresiz, Maarif Müdürü'ne gittim. Buranın havasına dayanamayacağımı söyledim; başka bir memlekette bana bir ders bulmasını rica ettim. Dedikodulardan galiba onun da haberi vardı. Çünkü hemen bana hak verdi. Yalnız, başka bir yerde bana göre ders bulmak müşküldü. Daha az maaşlı daha küçük bir mektep olursa da kabul edeceğimi söyledim; elverir ki uzakta bir yer olsun. İki gün evvel emri geldi. Ç... Rüştiyesine tayin etmişler. Zavallı Çalıkuşu, rüzgâra kapılmış sonbahar yapraklarına döndü." [371]

Feride rahat bir nefes almak, dedikodulardan kurtulmak için gittiği Ç….. şehrinde de rahat edemez. Tüm toplum Feride'yi görmek için mücadele etmekte ona Gülbeşeker adını takmaktadır. Güzelliği ile dillere düşen Feride şehirdeki büyük küçük tüm erkeklerin ağzına sakız olmaktan çok rahatsız olur. Öğretmen arkadaşlarından birinden sokaktaki erkeklerin ağzında dolaşan Gülbeşeker lakabının kendisine ait olduğunu öğrenince çok utanır:

> "— Zavallı Ferideciğim, sen ne kadar safsın! Gülbeşeker, Ç... erkeklerinin, bu güzel rengin için sana koydukları isim. Ben, şaşkınlıktan kekeleyerek:
>
> — Nasıl, ben mi? Demek gülbeşeker dedikleri, o sokak delikanlılarının ekmeklerine sürüp yemekten bahsettikleri... Eyvahlar olsun! Utancımdan iki elimi yüzüme kapadım. Demek ben böyle kocaman bir kasabanın diline düşmüştüm, ne ayıp, Yarabbi!
>
> Arkadaşım, zorla yüzümü açtı, yarı şaka, yarı sahi:
>
> — Bundan şikâyet edilecek ne var? Bir kasabanın erkeklerini meşgul ediyorsunuz, bu saadet hangi kadına müyesser oldu? dedi.
>
> Bu erkekler, sahi çok fena mahluklar. Bana burada da rahat vermiyorlar. Yarabbi, artık nasıl insan içine çıkacağım, komşularımın yüzüne nasıl bakacağım?[372]

Feride'nin yaşadığı sıkıntılar bununla da bitmez. Kocasına eş olarak istemeye gelen kadının trajikomik durumu da işlenir. Hafız Kurban Efendi evli ve zengin bir adamdır. Parası çok olduğu için şehrin en güzel kızı olan Feride'yi kendine eş olarak istemekte hak görmektedir. Feride'yi razı etmesi için de eşini yollamıştır. Eşi, düğünlere giderken

---

[370] **age**, s. 196-197
[371] **age**, s. 278-279
[372] **age**, s. 286

giyilebilecek kıyafetlerle, boynunda beşibirliklerle Feride'ye misafir gelir. Feride, gelme sebebini öğrenince çok şaşırır. Feride bu durumu hem gülünç hem isyan ettirici bir komedya olarak değerlendirir. Bu durum romanda şöyle işlenir:

> "Bu kadar saf bir kadının, böyle hiç renk vermeden şaka etmesi, tabii hoşuma gidiyor, kahkahalarla gülüyordum. Fakat o, gülmüyor, bilâkis gözlerinde yaşlar var! O:
>
> — Hemşireciğim, efendi size göz koymuş, sizi almak için beni boşamaya kalktı. Yalvardım, yakardım: 'Ziyanı yok, o hanımı al, tek beni boşama. Biz, güzel güzel geçiniriz. Ben, sizin yemeğinizi pişiririm, hizmetinizi ederim!' dedim. Kuzum kardeşim, bana acı!
>
> — Bu Kurban Efendi sizi bırakırsa, beni alabileceğinden emin mi?
>
> O, isyan ettirici bir saffetle:
>
> — Öyle ya! Tam elli beşibiryerde vermeye razıyım, diyor. Ben:
>
> — Zavallı komşum, haydi gönlün rahat etsin. Dünyada, böyle bir şeye imkân yok.
>
> Biçare kadın, dualar ediyor ve perde kapanıyor."[373]

Feride sadece toplum tarafından değil, çalıştığı kurumun amirleri tarafından da sıkıntıya sokulmaktadır. Gittiği hiçbir yerde tutunamaz. Bir akşam okul müdiresi kendisini çağırır. Feride'nin kendisini İstanbul'da zannettiğini, çok güzel olduğu için kendisini daha fazla koruması lazım geldiğini söyler. Şehirdeki herkesin onun güzelliğini anlattığından bahseder ve bunun suçunu Feride'nin ihtiyatsızlığına bağlar. Mektebin cami kadar mukaddes bir yer olduğunu, onu dedikodulardan korumak gerektiğini ama kendisi için yapılan dedikoduların okula zarar verdiğini belirtir. Okula gelen erkeklerin kardeşlerini veya çocuklarını almaktan ziyade kendisini görmek için geldiklerini belirtir ve suçlamalarına şöyle devam eder:

> "Bir gün, fakir talebelerimizden birinin saçlarını örmüşsünüz, ucuna bir de kurdele parçası takmışsınız. Bilmem kimden duymuşlar, çapkın bir mülazım, sokakta çocuğa para vererek kurdeleyi, elinden almış. Şimdi ara sıra yakasına takıyor: 'Bana artık paşalar paşası demelisiniz, değil mi Gülbeşeker'den nişan aldım!' diye arkadaşlarını eğlendiriyormuş.
>
> Dün, kapıcı Mehmet Ağa, tuhaf bir haber verdi: Evvelki gece, meyhaneden dönen sarhoşlar, mektebin kapısında durmuşlar, bunlardan birisi: 'Ben duvardaki siyah taşa Gülbeşeker'in elini sürdüğünü gördüm. Allah hakkı için şu Hacer-i Esvedi bir öpelim!' diye nutuk vermiş. Görüyorsunuz ki kızım, bunlar ne kendiniz için, ne mektep için hiç hoşa gidecek şeyler değil. Halbuki bu yetmiyormuş gibi, bir tedbirsizlik daha yapmışsınız. Abdürrahim Paşa'nın evinde Yüzbaşı İhsan Bey'le konuşmuşsunuz. Hanımefendinin teklifini kabul etmiş olsaydınız, bunda bir beis görülmeyebilirdi. Fakat, genç bir adamla görüşmeniz, sonra da bu kadar iyi bir kısmeti reddetmeniz nazarı dikkati çekti: 'Mademki İhsan Bey'i istemedi, demek, bir başkasını seviyor, acaba kimi?' yolunda dedikodular meydan aldı.."[374]

Feride tüm bu suçlamaları sessizce dinler. Müdirenin söylediklerinin hiçbirine itiraz etmez, kendini müdafaa etmez. Sadece müdireden kendisinin başka bir okula tayinini istemesi ve bunu isterken de şehirde dile düştüğü için dememesini, başka bir mazeret

[373] **age**, s. 301
[374] **age**, s. 302-303

bildirmesini rica eder. Feride'nin hiç suçu olmadığı halde başına gelenler, onun eve hapsolmasına sebep olur. Ç…. den gitmeye karar verir, ancak Müdire Hanım, eylülden evvel başka bir yere nakledemeyeceğini söyler. Feride böylece tatilini evinde hapis hayatı yaşayarak geçirir. Komşuları da artık onu aramazlar çünkü yapılan dedikodulardan gözleri korkmuştur. Toplumun yaptığı yanlışın bedelini Feride ödemektedir.

Reşat Nuri'nin, kadının toplumdaki yerini işlediği bir diğer roman *Değirmen* romanıdır. Romanda erkeklerin özel eğlencelerinde dans ettirilen bir kızın hayatına da yer verilir. Kadının bir eğlence malzemesi olarak görülmesine karşı çıkan yazar böylece aydınların temel zihniyetini de vermiş olur. Bulgar kızının hikayesi şöyle anlatılır: Sarıpınar'da bir at hırsızı yaşamaktadır. Bu Murat denilen at hırsızı, Birinci Yunan Muharebesinde bir Bulgar kadınını iki üç yaşındaki çocuğuyla kaçırıp Sarıpınar'a gelir. Bulgar kadını Müslüman olur. Murat, kolcular tarafından vurulunca kadın bekar çamaşırı yıkamakla geçim derdine düşer. Birkaç yıl sonra, kadın da hayata gözlerini yumunca Bulgar kızı sokakta kalır:

> "O vakit on, on iki yaşlarında arsız bir kız çocuğu imiş. Erkek çocuklarla beraber bahçelerden yemiş ve zerzevat çalarak sokaklarda satıyor, düğün evlerinde oynuyor, nerede yatıp nerede kalktığı belli olmuyormuş. Derken günün birinde Kızanlık'taki dayılarından hükümete bir mektup gelmiş. Bulgar yeğenlerinin kendilerine gönderilmesini istiyorlarmış; yeğenlerinin (yani bir Müslüman kızının) kendilerine (yani Bulgaristan'a) gönderilmesini… yağma mı var?
>
> Bu haber duyulunca kasabada bir fırtınadır kopmuş: Sarıpınar kazası parmak kadar çocuğa bakmaktan aciz mi? Her Müslüman yılda bir yumurta ile yarım somun verse kasabadan bir değil, on Naciye geçinir.
>
> Nazariye güzel! Fakat ne çare ki tatbiki mümkün olmamış ve kız evlatlık olarak alındığı bir evde on dört yaşını bitirmeden bir kazaya uğramış…
>
> Aradan bu kadar yıl geçtiği halde ne polis ne de mahkeme bu kızı kimin baştan çıkardığını anlayamamış, işin içinden çıkamamıştır. Bir rivayete göre evin oğludur; başka bir rivayete göre de genç bir jandarma neferi. Hatta ortada akla gelmeyecek daha başka isimler de vardır."[375]

Sahipsiz bir kız çocuğuna Müslüman bir toplum olarak sahip çıkması beklenen halk, daha çok suçu birilerine atıp kendini kurtarmanın derdine düşmüş ve kızın kötü yola düşmesine tüm toplum sebep olmuştur. Bu noktada yazarın kendisi halkla çatışma içine girmiş ve bu durumu eleştirmiştir.

Kızılcık Dalları adlı romanda da Gülsüm adında bir evlatlığın Nadide Hanım'ın konağına evlatlık, torun Bülent'e dadı olarak alınmasıyla başlayan olaylarda kimsesiz bir kız olan Gülsüm'ün konakta maruz kaldığı haksızlıklar işlenmiş, dönemin konak

[375] Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 25

hayatına ışık tutmuştur. Romanın sonunda mekan olarak Ankara seçilse bile eserde olaylar genel itibariyle İstanbul'da işlenmiş, hatta hemen hemen konağın dışına çıkılmamıştır. İstanbul'da bir konak hayatının işlendiği eserde öne çıkan bir aydın tipi bulunmamaktadır; ancak yazarın kendisi bir aydın olarak küçük bir kız çocuğuna yapılan muameleleri doğru görmemiş, roman kahramanlarıyla bizzat çatışmıştır:

> "Reşat Nuri, Anadolu'nun bu sorunlarından sonra, romanlarında toplumun değişik, başka sorunlarına da değinmiştir. Bu arada üzerinde durduğu bir konu da toplumsal tabakalaşmadır. Kızılcık Dalları adlı romanında, o yıllarda yüksek aileyi simgeleyen bir paşa konağı tanıtılıyor. Ailenin bireyleri ile konakta çalışan kalfa, dadı, hizmetçi, aşçı, evlatlık… gibi değişik çevrelerden gelen kişiler arasındaki ilişkiyi izliyoruz bu romanda. Evin küçük oğlunu oyalamak için konağa alınan, ancak ne yaparsa yapsın itilip kakılmaktan kurtulamayan Gülsüm'ün çektiği eziyetlere özel bir yer veriliyor."[376]

Aydın, bir toplumun ilerlemesi ve gelişmesi için kadının ne kadar önemli olduğunu bilir. Halk ise yıllarca ezdiği, görmezden geldiği, hiçe saydığı bir varlığa yaşamında daha büyük yer vermeye hazır değildir. Bu anlamda halk ile çatışma yaşayan aydın, toplumda her zaman kadınların yanında, kadın haklarının savunucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet ile birlikte yapılan inkılapların çoğu kadının toplumda hak ettiği yeri bulmasına yöneliktir. Ancak günümüzde dahi bu çalışmalar tam olarak sonuca ulaşabilmiş, kadının toplumun gelişmesi için öneminin farkına varılmış değildir.

3.4.3. Etik Değerler

Etik, insan eylemlerini ve bu eylemlerin dayandığı ilkeleri konu alan felsefe dalı, ahlak felsefesidir. Etik, ahlakî olanın özünü ve temellerini araştıran bilim, insan davranışları ile ilgili problemleri inceleyen felsefe dalı olarak da tanımlanmaktadır. İnsanın bütün davranış ve eylemlerinin temelini araştırır. Buna göre ahlak felsefesi, ahlâk alanında hâkim olan ilkeleri, iyi ve kötünün ne olduğunu, ahlaklılığın ne anlama geldiğini ele alır. Ahlaklılığın ne olduğu üzerinde durur; özünü ve temellerini araştırır. Hangi eylemlerin ahlâklı olabileceğini irdeler. Bunlar için bir takım ölçütler koyar. Kısacası ahlâk felsefesi, ahlâk hayatı üzerinde sistemli bir biçimde düşünme ve soruşturmadır.

Konumu gereği evrensel etik değerlere sahip olması gereken aydın, bu değerlerin taşıyıcısı ve aktarıcısıdır. Halk, bilinçsiz bir kalabalıktır ve yönlendirilmeye muhtaçtır. Halkı yönlendirme gücünü elinde tutanlar şayet halkı yanlış yönlendirirse toplum bunun bedelini ağır öder. Aydın, böyle bir durumda halkı yönlendirmeli, doğruyu ve yanlışı

---

[376] Olcay Önertoy, *Reşat Nuri Güntekin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983, s. 17-18

fark etmesini sağlamalıdır. Reşat Nuri, birçok eserinde aydınlarına bu misyonu yüklemiş, hatta bazılarında bir yazar olarak kendisi romanlarındaki karakterlerle çatışma, onların hatalarını fark ettirme yoluna gitmiştir.

Reşat Nuri'nin aydın kahramanlarından hemen hepsi etik değerler konusunda halkla çatışma içine girmiştir. Bu örneklerden biri *Yeşil Gece* romanındaki Ali Şahin karakteridir. Şahin Efendi'nin öğretmen olarak çalıştığı kasabada bir gün halkın çok değer verdiği bir türbe olan Kelami Baba türbesinde yangın çıkar. Şahin Efendi'nin kulağına yangının bir kaza değil, bir kasıt eseri olduğuna dair bir rivayet gelir. Halkı yönlendirme gücünü elinde tutan bazı şahsiyetlerin gizli kışkırtmaları neticesinde halk arasında bu işin bir kundaklama olduğunu ve bu kundaklamayı da kasabanın genç dinsizlerinden birinin yaptığına dair bir söylenti yayılır. Şahin Efendi bunu duyunca endişelenir, arkadaşı Deli Necip'in yanına gider. "Sakın bunu bize yüklemeye kalkmasınlar" diye düşünür. İyi ki kendisi o gece hastanededir, Deli Necip de belediye başkatibinin düğününde. Ardından Sarıova gazetesinde heyecanlı bir fıkra çıkar:

> "Kasabanın şimdilik ismi zikredilmeyen dört ehemmiyetli kimsesi mutasarrıfa müracaat etmişler, yine şimdilik isminin zikredilmesi doğru olmayan bir şahıstan şüpheleri olduğunu söylemişler: 'Ayyaşlığı ve su-i haliyle maruf olan ve işgal ettiği mühim mevkiye yakışmayacak bir derbeder hayat geçirdiği herkesçe malum bulunan bu deni insan, öteden beri evliya-yı kiram aleyhinde tevehhühatta' bulunurmuş. Birçok defalar 'halkı putperestlikten kurtarmak için bu türbeleri yakmaktan gayri çare yoktur,' dediğini kulaklarıyla işitenler varmış… Nitekim Allah rızası için bu hususta şahadet etmeye yirmi, otuz kişi hazır bulunuyormuş…"[377]

Bu yazıyı okuyan Şahin Efendi, sokağa fırlar ve bu dedikodunun halk arasında çoktan yayılmış olduğunu fark eder. Kundakçı dedikleri şahıs Sarıova İdadisi Fransızca ve hesap muallimi Mehmet Nihat Efendi'dir. Münzevi ve bedbin bir insandır. Etliye sütlüye karışmaz. Fakat ayyaşlığı ve derbederliği muhakkaktır. Sarhoş zamanlarında dili açılan bu zat, Sarıova hükümetinden evliyalar ve peygamberlere kadar dil uzatmadık kimse bırakmaz. Mehmet Nihat Efendi, Sarıova ahalisini putperestlikten kurtarmak için kasabadaki bütün türbeyi ateşe vermek lâzım geleceğine dair olan hutbelerini bu sarhoşluk ve azgınlık gecelerinden birinde vermiş olacaktır. Şahin Efendi de özel hayatı temiz olmayan bu insanın iyi bir muallim olamayacağını düşündüğünden bu adamı sevmeyenler arasındır. Bu adam, bir manasız taşkınlık yapmış, türbelerin baştan başa yıkılması lâzım geldiğini söylemiş olabilir ama bundan "Kelâmi Baba" türbesini yakan kundakçının mutlaka o olduğu neticesini çıkamaz. Muallim Mehmet Nihat Efendi, o

[377] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 163

gün öğleye doğru baş sorgu hâkimi tarafından davet edilir. Onun derhal tutuklanacağı düşünülürken, onun çarşıdan geçip idadi mektebine doğru gittiğini görenler hayret ve isyan içine girerler:

> "Bir Veliyullah türbesini yakan kâfirin elini kolunu sallayarak dolaşması, gökteki melekleri isyan ettirecek bir haldi. Sarıova halkı buna nasıl tahammül ederdi? Hükümet, memleket ahalisinin din hisleriyle oyun mu oynuyordu? Vah zavallı şeriat! Sen kimlerin elinde kalmışsın!
>
> Bazı taşkın hocalar, halifeye telgraf çekmekten: 'Ya Emirelmüminin, evliyalarımızın türbelerini yakıyorlar, imdat!' diye feryat etmekten bahsediyorlardı. Bunlardan birkaçı bunu da kâfi görmüyor, 'Alem-i İslama beyannameler yollamalıyız. Memalik-i İslamiye'de din-i İslam'a reva görülen hakaret ve tecavüzü sizin memleketlerinizi işgal eden Hristiyan Avrupa devletleri bile tecviz edemez' demeliyiz, diye bağırıyorlardı."[378]

Şahin Efendi, önceleri bu işe karışmak istemez. Bazı işlerini halletmek için gittiği Maarif Müdürlüğü'nde Sarıova İdadisi'nde bir isyan çıktığını öğrenir. Öğrenciler: "Kahrolsun türbe kundakçısı" diyerek Muallim Nihat Efendi'yi mektepten kovmuştur. Şahin Efendi, bu öğrencileri birilerinin kışkırttığını hemen anlar. İdadi Müdürü Muallim Nihat Efendi'nin bir an önce tutuklanmasını istemektedir. Bunun üzerine Şahin Efendi idadi müdürü ve maarif müdürüne hitaben şöyle bir konuşma yapar:

> "Emir Dede baş muallimi, bu konuşmaya karışmamak istediği halde dayanamadı:
> — Mahkeme kararını verinceye kadar bu biçare adam bizim nazarımızda masumdur, dedi, hem meslektaşı, hem amirlerisiniz. Himaye edersiniz, değil mi?
> Maarif müdürü hafifçe şaşaladı, idadi müdürü ise sert bir sesle:
> — Kime karşı? Kanuna karşı mı? dedi.
> Akar suları durduracak bir söz sarf ettiğine kâniydi, kuvvetli bir tirat söylemiş bir aktör gibi iftihar ile göğsünü kabartıyordu.
> Şahin Efendi gülümsedi; her zamankinden daha mütevazı ve yumuşak, boynunu büktü:
> — Kanuna karşı değil beyefendi, dedi, kanun adamlarını yabancı tesirlerden korumak, zihinleri ve vicdanları tamamıyla serbest ve salim olduğu halde tahkikat yapabilmeleri ve hüküm vermelerini temin için…"[379]

Sorgu hakimi Aziz Bey, Muallim Nihat Efendi'yi iki defa daha getirtip konuşmasına rağmen onu tutuklayacak bir delil elde edemez. Ancak bu sırada odası dolup dolup boşalmaktadır. Ortalıkta sürekli birbirini tutmaz dedikodular dönmektedir. Onun hâlâ tutuklanmamasına kasaba isyan eder. Bunun üzerine kasabanın ileri gelenleri Aziz Bey'i sıkıştırmaya başlar. Ve nihayet bu çabaların neticesinde Muallim Nihat Efendi tutuklanır. Tutuklandığı akşam halk onun hapse girdiğini görmek için sokağa atar kendini. Kahveler, sokaklar adam almayacak kadar kalabalıktır. Halktan bazıları onun kaçırıldığına dair bazıları ise kasabadaki dinsizler tarafından saklandığına dair iftiraya

[378] **age**, s. 165
[379] **age,** s. 169

varan dedikodular yayar ortaya. Derken Nihat Efendi'nin tutuklandığı haberi, bir zafer müjdesi gibi halkı coşturur:

> " Nihat Efendi'yi merasimi mahsusa ile hapishaneye getirmek için bir alay tertip edilmişti.
> Bu alay, kimler tarafından, ne vakit hazırlanmıştı? Bu, belli değildi. Sade, onun getirildiği tarafa doğru giden bir sürü insan, birdenbire düğün, yahut cenaze cemaati heyetine girivermişti. En önde birkaç fenerli külhanbeyi yürüyordu. Onların arkasında iki polis memuru arasında Nihat Efendi görünüyordu. Cemaatin etrafında ve arkasında bir sürü çıplak ayaklı, sefil kıyafetli mahalle çocuğu ellerindeki gaz tenekelerine sopalarla vurarak cehennemi bir gürültü yapıyorlardı.
>
> Meydanlıktaki kahvelerden birinde alayı görmek için bir sandalye üstüne çıkan Şahin Efendi, sıtma tutmuş gibi zangır zangır titriyor, dişleri birbirine çarpıyordu.
>
> İşin asıl feci tarafı, muallim Nihat Efendi'nin başına kırmızı kese kâğıdından bir külah giydirmişler, külahın ucuna iki boynuz takmışlardı.
>
> Tenekelerin dayanılmaz gürültüsü arasında ahali, bir ağızdan: " Türbe yakanın hali budur he he hey!" diye bağırıyor, etraftan muallime yumurtalar, domatesler atılıyordu.
>
> Sokaklarda, kahvede bekleyen ahali de vahşi seslerle ulumaya başladı."[380]

Şahin Efendi bu manzaradan çok etkilenir. Halkı hiç bu kadar yeşil gecenin tesirinde, bu kadar karanlık, korkunç ve zalim görmemiştir. Taşla, sopayla parçalanmak pahasına da olsa, tek başına da olsa bu zalim kalabalığa karşı içinden isyan etmek, haykırmak gelir. Ömründe hiç bu kadar ümitsiz olmamıştır:

> "Kendini dünyanın bütün zevklerinden mahrum etmiş, hayatını bu ahaliyi uyandırmak, mesut etmek emeline vakfetmişti. Zulüm ve haksızlıktan bu kadar zevk duyan insanları ıslaha uğraşmak çocukça bir hayal değil miydi?
>
> Şahin Efendi, bu vahşet sahnesi karşısında yeni itikadının da sarsılmaya başladığını, tükenmez bir karanlık içinde son dayanağını kaybedeceğini anlıyor, çıldırıyordu.
>
> Sokaktaki kalabalık, alayı durduracak hale gelmişti. Hiç durmayan teneke patırtıları, 'Türbe yakanın hali budur hey hey!' sesleri arasında 'Kelami Babamız bizi affet' diye yükselen bir feryat, halkı büsbütün kudurttu. Şimdi yumurtalar, domatesler kâfi gelmiyor, ahali ona tükürmek ve tokat atmak için birbirini eziyor, birbirinin üstünden atlıyordu.
>
> Muallim Nihat Efendi, kollarıyla yüzünü kapamıştı. İki tarafındaki polisler bütün gayretlerini, etraftan gelen tokat ve yumrukların yanlışlıkla kendilerine isabet etmemesine sarf ediyorlardı.
>
> Dakikadan dakikaya artan heyecan Nihat Efendi'nin belki orada, meydanlıktaki çeşmenin önünde parçalanıp öldürülmesine sebep olacaktı."[381]

Tam o esnada beklenmeyen bir şey olur ve Komiser Kazım Efendi, arkasında iki üç polis ile gelerek Nihat Efendi'yi halk tarafından linç edilip öldürülmekten kurtarır. Komiser Kazım, Şahin Efendi'ye tüm ümidini iade eder. Ne istediğini bilen açık fikirli bir tek adamın bazen karışık düşünceli bütün bir kitleye karşı durabileceğini görür. Halka bakış açısı değişir. Biraz önce kızdığı ve nefret ettiği halkı şimdi acıyarak sevmektedir: "Onlar, bir nevi büyük çocuklar… Bütün kabahat onları bu hale

---

[380] **age,** s. 172
[381] **age,** s. 173

getirenlerde' diye mazur görüyordu. Memleketi yalnız 'Yeni mektebin' kurtaracağına olan emniyeti on kat daha kuvvetlenmişti."[382] Şahin Efendi, bu gördüklerinden sonra Nihat Efendi'ye yardım etmeye karar verir. Olayın neticesinde Nihat Efendi'nin masum olduğu anlaşılır. Halk, söz sahibi bazı insanların kışkırtmaları neticesinde galeyana gelmiş; dedikodu, iftira, linç, aşağılama gibi etik olmayan davranışlar sergilemiş bu anlamda da aydın bir insan olan Şahin Efendi ile çatışma yaşamıştır.

Halk, bireyin temel hak ve hürriyetlerini kavramaktan zaman zaman acizdir. Kişilik özellikleri değişmekle birlikte toplumun genelinde var olan içki içen, karşı cinsle rahat konuşabilen bir kadının ahlaken düşük olduğunu düşünme meyli, halkı iftiraya meyledebilir. Halka göre namus, kadınlarla alakalı bir kavramdır. Reşat Nuri, *Gizli El* romanında Aziz Paşa'nın misafirleri ve kızı hakkında yapılan çirkin, abartılı ve haksız söylemlere yer verir. Hatta bir toplumu küçümsemek için Bektaşilere atılan iftira, yaşam hakkına saldırı ve ahlak dışı söylemleri ile halkın ahlak anlayışı eleştirilir. Aziz Paşa'nın misafirleri Gemlik için dedikodu malzemesi haline gelir. Halk, Şeref Bey'den çiftlikte olup bitenlere dair havadis sorar. Ondan haber alamayınca kendileri anlatmaya başlar. Çiftliğin Bektaşi tekkesine döndüğünü, kadın erkek bir arada eğlendiklerini, kadınların neredeyse edep yerleri açık dolaştığını, bu eğlencelerin her gece kızılbaşların mumsöndü ayinlerine benzediğini, bakkalda rakı şarap ne varsa aldıklarını anlatırlar:

> "Bu mumsöndü sözü kasabanın parolası olmuştu. Muallimin anlattığına göre, ahaliden bazıları geceleri çiftliği gözetlemeğe gidiyorlardı. Bunlar, karanlıkta yolun kenarındaki ağaçlara çıkarak iç bahçenin rezaletlerini seyrediyorlardı. Kendisi de bunu yapmıştı. Kızılbaş mumsöndülerinde hiç olmazsa mumları söndürürlerdi; ne olsa Müslümandılar, Müslümanlıkta kabahat de mahfî, ibadet de mahfî idi. Fakat bunlar, inatlarına bahçede bir lüks lâmbası varsa, yanına iki tane daha yakıyorlardı. (…)
>
> — Bey birader, diyordu. Allah seni inandırsın, ben gece âlemlerinde öyle karılar gördüm ki, çırılçıplak ve edep yerleri tabak gibi açık olduğu halde saçlarını örterler. Çünkü ne olsa Müslümandırlar! Bunlar sözümona namuslu aile karıları... Sonra, hepsi bir aileden... Yani kardeş demek... Böyle olduğu halde kollar, göğüsler açık, erkeklerle kucak kucağa dolaşıyorlar. Kurmuşlar gramofonu, vallahi billahi dans oynuyorlar. Kodoş babaları, kocaları iftiharla onları seyrediyorlar... Sonra, dişili erkekli yılancık riyalleri gibi çift çift ortadan kayboluyorlar, bahçenin karanlık köşelerinde kimbilir ne haltlar etmeğe gidiyorlar? Yani, bunları ağaçlardan seyredenler de insan... Bizim de canımız var. Birkaçı şöyle bir içeri girip, 'Bize de yok mu?' deseler, hattâ karılardan biri ikisini kapıp şöyle zeytinliklere doğru götürseler onlar haklı, biz haksız…"[383]

Bu çirkin dedikodulardan Paşa'nın kızı Seniha da nasibini alır. Seniha'nın bir zabite elinde tepsiyle içki götürdüğü, zabitin kadehlerden birini aldığı, diğerini de Seniha'ya verdiği, kadeh kaldırarak karşı karşıya içtikleri anlatılır. Bu dedikoduları yapan bir

[382] **age,** s. 175
[383] Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El,* İnkılap Kitabevi, 14.bs., İstanbul, s. 59-60

muallimdir. Muallim, ahlâktan tahsil ve terbiyeye geçerek: "Zaten Fransız mektebinde okutulan kızdan ne hayır gelir "[384] demektedir.

Bir eylem değerlendirilirken ilk basamak, onun ahlaki değerlerle çelişip çelişmediğidir. Dolayısı ile bir insandan öncelikli beklenen, etik kurallara uymasıdır. Çünkü topluluk içinde yaşayan insanın, diğer insanlara tüm topluma bu kurallara uymayı daha baştan taahhüt etmesi söz konusudur. Bireyler yaşamları süresince kurallarla karşı karşıyadır. Ailede, okulda, toplumda, iş hayatında birçok kural vardır. Bireylerin yaşamı bu kurallarla düzenlenir. Kurallar toplumların yaşamını düzenler. Ancak bu kurallar, bireylerin algısına göre yorumlanmamalıdır. Yazar, toplum kurallarını kendi çıkarlarına göre kullanan insanları eleştirir. *Gizli El* romanında halkın, sözüm ona bazı ahlaksızlıkları ortaya çıkarmak için yaptığı daha büyük ahlaksızlıklar romanda işlenmiştir. Roman kahramanı Şeref, merakını gidermek için Aziz Paşa'nın konağına gelir. Kendisi de oldukça fazla içmiş, sarhoş olmuştur. Bir yandan konuşulanları dinlerken diğer yandan da şöyle düşünmeye başlar:

> "Hoca, belki yine bir ağacın üstünden bu kızılbaş mumsöndüsünü seyretmekte, geniş bahçenin koyu karanlıklarında korkunç ihtilâçlarla birbirlerine sarılan çiftler görmektedir. Bu akşam üstü köşkün aydınlık penceresinin arkasındaki gölgelerde ben de görmüştüm onları... Hocadan artık tiksiniyor değilim. Ondan ve ona benzer insanlardan... Nasıl ki bu etrafında gece böcekleri kaynaşan lüks lâmbasının altındaki garip mumsöndü gecesi insanlarından da öyle... Hepsi benim zannettiklerimden büsbütün başka insanlar. Fakat, ben kendimi de yine aynı korkunç aydınlık içinde, âdeta uzun çalışmalardan sonra nihayet, halledilmiş bir riyaziye meselesi açıklığıyla görmekteydim. Bütün azaplarım, ümitle ümitsizliğin boğuşmasından ileri gelen bütün buhranlarım bu meseleyi halledinceye kadardı. Şimdi artık ne o taraftan, ne bu taraftan olmadığımı, iki arada, hattâ bütün sınıflar arasında yapayalnız bir adam olduğumu görüyorum ve buna üzülüyorum. "[385]

Bir toplumun üyesi olmanın ilk koşulu, var olan ahlakî çerçeveyi kabul etmektir. Etik, toplumun bakış açısını dikkate alarak bireylerin uygun olmayan davranışlarını belirler. Toplumsal yaşam içerisinde kişilerin topluma, toplumun da kişilere karşı uyması gereken birtakım ahlaki kurallar vardır. Bu kuralların bir kısmı yazılı kurallardır. Bunlara yasa denir. Bu kurallara uymamanın cezai yaptırımı vardır. Yalnız yasal olan her şey etik değildir. Gerçek etik yasal olandan üst düzeydedir. Bir de yazılı olmayan kurallar vardır. Bunlar da topluma özgü gelenek, örf ve adetler ile toplum tarafından doğru olduğuna inanılmış bazı inançlardır. Bunların çoğunlukla hukuk önünde bir cezai yaptırımı yoktur. Ancak toplum içerisinde kökleşmiş olmaları nedeniyle bu kurallara uymayanlar toplum tarafından dışlanmaya varan sonuçlarla karşılaşabilirler. Hatta bazen geleneğin bu gücü yanlış insanlar tarafından kendi amaçları doğrultusunda

[384] **age**, s. 60
[385] **age**, s. 76

kullanılabilir ve bu anlamda aydın karakterlerle çatışma yaşayabilir. Reşat Nuri, bu konuya *Çalıkuşu* romanında da değinir. Roman kahramanı olan Feride karakteri, kendisine babacan bir şekilde yaklaşan Hayrullah Bey ile aralarında bir ilişki olduğu dedikodusu olduğunu öğrenir. Feride'nin okuldan arkadaşları Feride'ye iftira atarlar ve bu dedikodu halk arasında yayılır. Halk, bir kadın ve erkeğin cinsellik dışı ve kan bağı olmadan bir arada bulunmalarına anlam veremez. Kendilerini eğitmek için çabalayan öğretmenlerini ve doktorlarını rahatsız edecek dedikodular üretir. Bunun üzerine Hayrullah Bey de Feride de çok üzülürler. Hayrullah Bey, Feride'ye istifasını yazdırır, bunun sebebini şöyle açıklar:

> "…bize ne demişler, ne diyorlar, biliyor musun Feride? Mümkün değil, tasavvur edemezsin. Ben senin âşığınmışım, ellerini yüzüne kapama, bilâkis başını dik tut. O hareketi yüz karası olanlar yapar, bilâkis, gözlerime bak, nemiz var birbirimizden çekinecek? Dinle beni Feride, dinle, sonuna kadar söyleyeyim. Bu melun iftira, evvela mektepten çıkmış. Arkadaşların ötede beride aleyhimizde olmayacak şeyler söylemeye başlamışlar. Sebep malum: Kendileri dururken senin müdire oluşun. Ben, altı ay evvel sana haber vermeden küçük bir hizmette bulunmak için bir mektup yazmıştım. Bu terfiin benim elimde olması şüpheleri artırmış. (…) Hasılı Feridecik, yaralı geyikleri av köpekleri nasıl sararsa, senin etrafını da öylece sardılar. En masum hareketin, aleyhine bir delil olarak tefsir edilmiş; mazbatalara, tahkikat evrakına geçmiş. Ara sıra hasta talebelerini tedavi için beni mektebe davet etmen, küçüğümüz ölürken takatsiz başını bir lahza omzuma dayaman, sonra sen hasta yatarken yatağının yanında geçirdiğim saatler birer cinayetmiş! Yüzsüzlüğü o derece ileri vardırmışız ki, bir memleketin örf ve âdeti, ırz ve iffetiyle alay etmişiz. Etrafımızdaki insanları hiçe saymışız. Herkese seni hasta diye ilan ederken tarlalarda, kol kola düvene binmişiz. Vazifenle meşgul olacağın yerde, bahçemde at koşturmuşsun, bunlar da kâfi gelmemiş şehir haricinde çiftliklere çekilmişiz."[386]

Etik değerler evrenseldir ama ahlaki değerler millidir. TDK sözlükte bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet olarak tanımlanan namus kavramının özellikle Türkçe'deki anlamı, İslam ile bağlantısı olan cinsellik kurallarına da değinir. Namus anlayışına sahip kültürlerde, erkeğin namusu ailesine dair kızların cinsel çekimserliği ile korunur. Bir kızdan, ailesinin namusunu tehlikeye sokmaması için daima belli kurallara uyması beklenir. Başka bir anlamı ile "namus", ailenin kendi içine dönük dünyası ve dışarıdaki bekar erkeklerin dünyası arasındaki sınırdır. Bu sınırın aşılması namusun tehlikeye girmesine yol açabilir ama bunun nedenleri ve derecesi net şekilde belirlenmiş değildir. Namus, geleneksel doğu toplumlarında en önemli değer anlayışıdır. Namus anlayışının sınırları toplumdan topluma ve değişen zamana göre değişiklik göstermektedir.

Etik değerlerin işlendiği romanlardan biri olan *Çalıkuşu*' nda yazar, romanda ikinci bir aydın karakterden bahseder. Bu kişi Hayrullah Bey'dir. Hayrullah Bey, yaşlıca bir

[386] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 374-375

askeri doktordur. Varlıklı ve yardımsever bir kişiliktir. Hastalarına ve yoksullara yardım eder. Babacan tavrıyla Anadolu'da tek başına hayata tutunmaya çalışan Feride'ye yardım eder. Bu yardım çevredekiler tarafından hoş karşılanmaz, ortaya çıkan dedikodular Feride'yi de Hayrullah Bey'i de zor durumda bırakır. Aydının kadına ve namus kavramına bakışı halktan farklılık arz eder. Aydın, kadın cinselliği üzerine kurulan namus anlayışına karşı çıkar. Reşat Nuri Güntekin *Çalıkuşu* romanında Hayrullah Bey ve Feride vasıtasıyla halkla bu konuda çatışma yaşar. Halk içinde çıkan dedikodular üzerine okula müfettiş gönderilmiştir. Hayrullah Bey, Feride'nin ağır ithamlar altında sorguya çekilmesini istemediğinden onun istifasını yazdırmıştır. Ama yine de sorunu çözmek gerekecektir. Hayrullah Bey, Feride'nin başına gelen bu felaketten kendini sorumlu tutar ve Feride ile beraber bu sıkıntıdan kurtulmanın yollarını arar. Feride, bu koşullarda o okulda öğretmenlik yapamayacaktır. Hayrullah Bey Feride'nin İstanbul'a, ailesinin yanına dönmesini ya da evlenmesini önerir ancak Feride bu iki öneriyi de reddeder. Ve sonunda tek çare kalır:

> "Böyle olmamalıydı, fakat olmuş. Şimdi benim muhakememi takip et Feride. Senin gibi, bir ihtiyar, samimi arkadaşından küçük bir yardım bile kabul edemeyecek kadar mağrur bir kız bahusus bu işten, bu dedikodulardan sonra tek başına nasıl yaşar? Seni tekrar evlendirmeyi düşündüğüm bunun içindi Feride. Kimseden yardım kabul etmek istemezsen, çalışmak istersen buna imkân yok. Beraber yaşayalım, benden ayrılma desem buna razı olmazsın, değil mi? Cevap vermeye cesaret edemiyorsun. Fakat, başını eğiyorsun; doğrusunu istersen, bunu ben de emin bir çare telâkki etmiyorum. Niçin bu saatte her şeyi açık açık konuşmamalı? Mahalle namına kaymakama bir heyet gitmiş. Benim evimde ailemden, akrabamdan olmayan bir genç kızla yaşamamın örfe ve şeriata aykırı göründüğünü söylemiş. Hatta hatta senin başka bir memlekete gönderilmeni istemiş. Herkesin kabahatini açık açık yüzüne söyleyen bir 'kör kadı' olduğum için beni zaten kimse sevmez. Bu vesile ile niçin bana da bir darbe indirmemeli, değil mi? Hülasa, Feridecik, senin ne benimle yaşamana ne kendi kendine yaşamana imkân var. (…) O halde, son çareye başvuracağız. Seni şeriatlerine uyacak bir sıfatla evimde alıkoyacağım, müdafaa edeceğim. Hazır ol Feride. Öbür Perşembe..."[387]

Çalıkuşu romanındaki Hayrullah Bey, son derece merhametli, yardımsever, müşfik ve fedakâr bir insandır. Kimi kimsesi olmayan bu adam yirmi beş sene önce evlenmiş, dokuz ay sonra da karısını tifodan kaybetmiştir. O vakitten beri bekar yaşamaktadır. Rodoslu olmasına rağmen Kuşadası'nda bazı emlakı bulunan, maddi durumu iyice bir adamdır. Askeri doktor olarak görev yapmaktadır. Askerlerin hepsine sevgili ayıcıklarım diye hitap etmektedir. Sevgisini göstermekten çekinir. Ara sıra kaba ifadeler kullansa olumlu bir tip olarak okuyucu karşısına çıkar. Temel etik değerleri bünyesinde barındıran bir aydın karakter olarak görünür:

---

[387] **age**, s. 380-381

> "Miralaylık maaşına herhalde ihtiyacı olmayan bir adam. Çünkü onun birkaç mislini hastalara sarf ediyor. Mesela bir gün evvel, yaralı bir neferin memleketinden gelen mektubunu okumuştum. Neferin ihtiyar anası, sefaletlerinin son dereceyi bulduğunu, çocukların açlıktan, sokaklara döküldüklerini yazıyordu. Yaralı, bu mektubu dinlerken derin derin ah etti. Hayrullah Bey, yanımızdaki yatakta bir askeri muayene ediyordu. Birdenbire bu biçare nefere döndü:
>
> — Çok memnun oldum, neyinize güvenir de böyle alay alay yumurcak çıkarırsınız ortaya? dedi.
>
> Bu zalim alay, ok gibi yüreğime saplanmıştı. Münasip bir vakitte bunu ihtiyar doktora söyleyecektim. Fakat o, bana daha evvel bu meseleden bahsetti:
>
> — Küçük, belli etmeden o ayının anasının adresini al, beş on lira gönderelim, dedi.
>
> Öyle anlıyorum ki, bu ihtiyar doktor, ne para için ne de bir vazife fikriyle askerlik ediyor, onun bir iptilası var: 'Sevgili ayıcıklarım' dediği biçare neferlere muhabbet! Fakat bilmem niçin, bu muhabbeti, utanılacak bir şey gibi daima gizlemeye çalışıyor."[388]

Reşat Nuri, etik değerler konusuna *Miskinler Tekkesi* romanında da yer vermiştir. Bu roman yazarın toplumsal eleştiri niteliğini taşıyan bir diğer romanıdır. Romanda toplumda günümüzde de yer bulan dilencilik sorununa değinilir. Romandaki dilencilik, sokakta avuç açılarak yapılan para dilenciliğinden, devlet dairelerinde, konaklarda bir şeyler koparabilmek için başvurulan manevi dilenciliğe kadar uzanmaktadır. Bir dilencinin hayatının anlatıldığı romanda, çıkarlarına ters düştüğü için hakkında iftira atılan, dedikodusu yapılan meczup bir kişiliğin yaşadığı acı durum, yazarın bir sözcüsü konumunda olan roman kahramanı tarafından eleştirilmiştir. Toplumun iftira, dedikodu ve her duyduğuna inanma alışkanlığı temel ahlak kurallarına uymasa da toplumun bünyesine yerleşmiştir. Yazar, bu konuyu işlerken halk ile çatışma yaşamaktadır. Bu durum romanda da kendine yer bulur.

Romanda Mevlana adında meczup bir dilenciden bahsedilir. Geceleri sokak fenerlerinin altında durarak Mesneviden uzun parçalar okur ve Mevlâna ile konuşur. Bu biçare adam, sokakta muhallebicileri çevirip yedişer, sekizer yaşındaki fakir çocukları etrafına toplayarak onlara muhallebi yedirir. Mevlana'nın bu kadar çok sevilmesini hazmedemeyen meslektaşları ona bir iftira atarlar. İftiraya göre Mevlana, sokakta muhallebi yedirdiği küçük kızların bazılarını, ortalık karardıktan sonra, mezarlığa götürüp; ağızlarını bağlayarak sataştıktan sonra, vahşice öldürmekte ve taze mezarlara gömmektedir:

> "Hâsılı, masal, halk arasında gitgide yayılıyordu. Nihayet, günün birinde dokuz yaşında bir kız çocuğu gerçekten kaybolunca şüpheler büsbütün kuvvetlendi. Daha acısı polis de buna inanarak bir gece Mevlâna'yı, fener alaylarına benzeyen bir alay ortasında ite kaka Namazgah karakoluna götürdüler ve kalabalığı dağıtıp kapıları kapadıktan sonra orada bir hayli hırpaladılar.
>
> Birkaç gün sonra kaybolan çocuğun kendi büvükannesi tarafından çalınarak Tire've kaçırıldığı anlaşılmıştı. Fakat Mevlâna, bir türlü şüpheden kurtulamıyordu. Gariptir ki ona en çok musallat olanlar çocuklardı. Sokakta sürülerle peşine takılarak biçareye küfrederler, taş atarlardı. Nihayet,

[388] **age**, s. 343

> bir gece, bir çocuk, belki de mahallebi yedirdiği çocuklardan biri Mevlâna'yı taşla başından yaraladı. Fakat o, böyle küçük şeylere aldıracak adam değildi. Sarı sakalı şakağından sızan kanla ağır ağır ıslanırken gene fenerlerin altında duruyor, ışığa elini uzatarak Mevlâna ile konuşmalarına devam ediyordu. Birkaç gün alnında kirli bir sargı ile sokaklarda dolaştı. Gitgide yüzü şişiyor, gözleri küçülüyordu. Nihayet, memleket hastahanesine kaldırdılar ve birkaç gün sonra öldüğünü işittik."[389]

Reşat Nuri Güntekin, namus kavramının, ahlak kavramının sadece kadınlara özgü olması, yapılan bir hatada suçun sadece kadına atılmasının yanlışlığını okurlarına *Miskinler Tekkesi* romanıyla anlatır. Yazar romanda zengin bir konağa besleme olarak giden küçük bir kızın, konağın mektepli küçük beyi tarafından kandırılması ve hamile bırakılması vakasında küçük kızın sahipsizce sokağa atılmasını daha büyük namussuzluk olarak göstermektedir. Çünkü bu kızı evlatlık olarak alan defterdar, çok namuslu olduğu için (?) bu işi namusuna yediremeyerek evlatlığını çocuğuyla beraber sokağa atmıştır. Romanda mahallede sokakta düşerek yaralanan bir çocuğun annesiyle tanışan kahraman, kadının hikâyesini öğrenir. Henüz yirmisinde bile görünmeyen genç ve fakir kadın, iki arkadaşıyla tek göz odada yaşamakta çocuğu da bakıcıya bırakmaktadır. Ara sıra bulduğu işlerde çalışan kadın zor durumdadır. Kahraman, çocuğu gündüz kendilerine bırakabileceğini söyler. Çocuk, kahraman ve Mesule Bacı ile birlikte kalır ancak bu sefer de çocuğun annesinin bazı tavırları kahramanın hoşuna gitmez. Kızı uyarmayı kendine vazife bilir:

> "Pudralar allıklar ve düzgünlüklerle şıklığının gitgide arttığını, Karantina'da oturduğunu söylediği bir arkadaşının evinde geçirdiği gecelerin sıklaştığını gördükçe ben pireleniyor:
>
> — Bak kızım. Gündüz gibi gece de çocuk başımızla beraber, diyordum; fakat sakın 'alacağız malacağız' diye bir kere daha başını belâya sokmasınlar senin... Aman çocuğum, ite köpeğe karşı ayağını denk al...
>
> Fakat kız, bir tarafını sıkmışım gibi, çıngır çıngır haykırıyor:
>
> — Beni istiyenler etrafımda kum gibi kaynıyor amma dönüp bakmıyorum bile. Çocuğumun üstüne ben deli miyim? Vallahi, billahi bir şey yapmıyorum, diye yeminler ediyordu.
>
> Gece misafirlikleri zamanla haftada birden ikiye, ikiden üçe bindi. Artık işe de gitmediğini anlıyorum. Gün ortasına doğru gözleri içine çökmüş, dudaklarında iyi yıkanmamış boyalarla yorgun argın kendini minderin üstüne attığını gördükçe anlıyordum ki verilen nasihatler boştur ve kız yolu tutmuştur. Fakat gene de bana düşeni söylemekten geri durmuyordum..."[390]

Nihayet, bu habersiz kayboluşların birinden kız hiç geri dönmez. Kahramanın yanında kalan Mesule Bacı, çocuğu sahiplenir. Kahraman, Mesule Bacı ve çocuk beraber yaşamaya başlarlar. *Miskinler Tekkesi* adlı romanın anlatıcı kahramanı bir dilencidir. Ama dilenci olması kendi kendisini sorgulamasına engel olmamıştır. Çünkü ahlak

---

[389] Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 84-85
[390] **age**, s. 65

kavramı aslında kişinin kendi vicdanı ile alakalı bir kavramdır. Dışarıda dilencilik yaparken o kadar değil ama devlet dairelerinde dilencilik yaparken kendisini çok rahatsız hisseder. Çünkü buradaki çalışma tarzı, sokakta yaptığı dilencilikten daha ahlaksız görünür. Sokakta konuşmak mecburiyetinde değildir ama buralarda konuşmak, birtakım yalanlar söyleyerek bir nevi dolandırıcılık yapmak zorundadır. Sonra kendisini şöyle teselli eder:

> "Evet, bunun bir ahlâksızlık olduğu muhakkak… Fakat madem ki bir dairedeyiz; o halde pek fazla ince eleme. Bak etrafına... Merdivenleri koşa koşa çıkan şu geç kalmış memur da biraz sonra efendisine vapuru kaçırdığını yahut hastasına ilâç almaya gittiğini söylemeyecek mi? İstanbul'da iş isteyen bir memura tanıdığı bir hekimin, bulunduğu yerin havasının kendisine yaramadığına dair bir rapor va'dettiğini biraz evvel kulağımla işitmedim mi? Evet, pek ince elemeyeceğiz. Sonra Allah esirgesin, her şey zınk diye durur. (…)
>
> Direklerarası'nda Ramazan gecesi piyasasına çıkmış gibi her kapının önünde ayrı ayrı duruyorum; dâvanın en meraklısı ve en heyecanlısı nerede ise tahkik ederek oraya giriyor ve dinleyiciler sırasında kendi halinde birkaç kişinin arasına oturuyorum. Türlü türlü alacak verecek dâvaları; hırsızlık, dolandırıcılık, boşanma dâvaları; her biri bir ayrı hikâye olan cinayet dâvaları... Kirli çamaşırlar ortaya seriliyor, birçok insanlar bütün sakatları, kusurları ve sefaletleriyle önümüzde çırılçıplak soyunuyorlar... Evet, her biri bir ayrı hikâye olan dâvaların hemen hepsinin altında para... Onu hep başkasının kesesinden, gırtlağından sökmek için sonu gelmez bir boğuşma... Bu muhakemelerin meraklı olduğu kadar da düşündürücü tarafları var. Birçoklarını dinlerken bizimkilerin sokakta avuç açışlarını ne kadar temiz, asil ve namuslu buluyorum."[391]

Bazı toplumsal kurallar ve etik değerler zamanla işlevini yetirir ve toplum yozlaşmaya uğrar. *Miskinler Tekkesi* romanında anlatıcı kahraman, katıldığı bir cenazede insanların ölen kişinin ardından konuşulanları duyar. Bu durum bir toplumun ahlak anlayışının ne kadar dejenere olduğunu göstermesi açısından içler acısıdır:

> "Merhumun başucunda üç kişi nutuk söyledi. Bu nutuklara göre bugün gerçekten bir büyük insanı, bir nevi yeni zaman peygamberini toprağa verdiğimiz anlaşılıyordu. Fakat o gün cenaze arkasında yürürken ve mezarlıkta oradan oraya dolaşırken, hiç kimseyi alâka ile dinlemediğim, ancak şuradan, buradan esen fısıltılara kulak misafiri olduğum halde ben, bu büyük adamın yalnız kendinin değil, yedi göbek evvelden başlamak üzere bütün soy sopunun - hırsızlık, arsızlık, yalancılık, iftiracılık, ahlâksızlık vesaire vesaire vesairesiyle- tekmil seyyiatını nereden, kimden öğrenmiştim yarabbi!" [392]

İlerleyen zamanla birlikte kahramanın yanında beslediği İsmail, büyümüş, evlenmiş ve meslek sahibi olmuştur. Eşi ile beraber babasını ziyarete gelir. Eşine çocukluğunun sefaletini, annesinin hatıralarını tüm çıplaklığıyla anlatmaktan çekinmez ve bu hatıraların hiçbir noktasından utanmayı aklından geçirmez. Kendisini yetiştiren insanın dilenciliğinden zaman zaman utanmış olsa da insanların kıskançlığı, açgözlülüğü üzerine, manevi dilencilik yapanları görünce babasıyla gurur duyduğunu anlatır.

---

[391] **age** s. 110-111
[392] **age**, s. 137

Anlatıcı, kibar bir ailenin nazlı bir kızı olarak yetişmiş kadının mütevazı tavırlarına şaşırır:

> "Taşlığın karanlığı içinde kollarımı okşamaya başladığı zaman yalnız gözlerinin tatlı gülümsemesini farkettiğim bu genç kadın, bana evvelâ rastgele bir insan gibi görünmüştü. Fakat ışıklar yandıktan sonra meydana çıkan renkleri ve çizgileriyle gitgide güzelleşiyordu. Sonra, kibar bir ailenin naz içinde yetiştirilmiş bir kızı olduğuna da şüphe yoktu. Bu vaziyette bir genç kadının kendi âleminin asalet, gurur vesaire hakkındaki türlü türlü düşünce ve göreneklerinden bu kadar sıyrılmasını, bu kadar sadelikle aramıza girmesini nasıl izah etmeli? Aşk mı? Belki bunun da tesiri var. Fakat ben, sanırım ki bunu aşktan daha büyük şeye gerçekten büyük olan bir fikrin daha küçük fikirler üzerindeki cazibesine vermek daha doğrudur.
>
> İsmail, bu hikâyeden sonra kendisine daha sokuluyor gibi görünen karısının başını okşayarak:
>
> — Benim babamı hor gördüğüm zamanlar oldu, dedi, fakat mevki, şeref, para itibariyle hiçbir eksiği olmayan birçok kibar insanların hattâ büyük insanların ufak bir geçim sıkıntısına düştükleri, kendilerinde olandan daha fazlasına göz diktikleri, başkalarının otomobilini, mevkiini kıskandıkları zaman gözlerini belerterek 'Açız' diye ağladıklarını gördükten sonra...
>
> Çocuğuma bakarken gözlerim kamaşıyordu. Hakiki gurur, hakikî asalet, bildiklerimizden ne kadar başka bir şeydi."[393]

Ahlak; insanların birbirleriyle veya devletle olan ilişkilerinde kendilerinden yapmaları istenen davranışlarla toplum düzenini sağlayan bir kurallar ve normlar bütünüdür, yani toplumsal bir olgudur. İlkeler söz konusu olduğunda etik kavramı kullanılırken, davranış söz konusu olduğunda ahlak kavramı kullanılır. Etik bir kişinin belli bir durumda ifade etmek istediği değerler iken ahlak ise bunu hayata geçirme tarzıdır. Ahlak; bir toplumun iyi ya da kötü olarak kabul edilen davranışları belirleyen yazısız kurallar bütünüdür. Bir toplumda düzenin sağlanabilmesi için insanların belli kurallara uygun davranması gerekir. Bu kuralların bir bölümü ahlak kurallarıdır. Görenek, gelenek, töre ve adetler ahlakın bir bölümünü oluştururlar. Ahlak kuralları, değişen toplumsal koşullar karşısında daha esnektir ve daha kolay değişebilme özelliğine sahiptir. Reşat Nuri Güntekin, *Damga* romanında temel olarak ahlak konusunu işlemiştir denilebilir. Roman kahramanı İffet Bey, çalıştığı konağın hanımı ile aynı evde yakalanınca, onu kurtarabilmek için kendine hırsız süsü verir ve yaşamı boyunca hırsız damgasıyla yaşamak pahasına sevdiği kadının onurunu kurtarır. Taşıdığı bu damga onu hayatının her aşamasında zora sokmuştur. Bir damga ile yaşamanın zorluğunu çok iyi bilen İffet Bey bir gün yolda gördüğü bir kadına yardım etmek ister. Kadın, bir erkekle kavga etmektedir. Erkek kadının saat ve yüzüğü çaldığını söyleyip onu karakola götürmeye çalışır, kadın ise bunun iftira olduğunu ve çalmadığını iddia eder. İffet bu duruma müdahale etmek ister:

---

[393] **age**, s. 208

"— Pek ehemmiyetli bir şey değilse, şunu bırak arkadaş. Yazık, dedim.

— Yazık mı? Böylesini deliğe tıktırmak sevaptır… Belki başkasının canını yakmağa tövbe eder. Kaltak, ikide birde dükkânın önünden geçer, işmar eder. Ne bilirsin birader? Biz de kılığına, kıyafetine bakıp insan gibi bir karı sandık. Evvelki akşam dükkâna uğradı. Beş kuruşluk fıstık alacak cilve eder, naz eder. Maksadı anladık. Eh, ayağıyle gelmiş kısmeti çevirecek değiliz ya... Dükkânın iç tarafına mal koyduğum bir oda var. 'Sen oraya gir de, ben de dükkânı kapar, gelirim!' dedim. Aksi olacak, bir alay müşteri geldi. Uzatmayalım, dükkânı kapar, içeri gireriz. Bir de ne görelim? Rafta bizim saatle yüzük vardı. Kaltak, onları sırtlayıp savuşmuş... Bereket, daha başka bir şey yoktu...

Kadın, bu sözler üzerine isyan eder gibi oldu; ağlayarak

— Ben hırsız değilim! dedi.

Daha başka şeyler de söyleyecekti. Fakat manav, korkunç bir hareketle yumruğunu sallayarak:

— Kapa ağzını kaltak! dedi. Tövbe olsun, şimdi seni ayağımın altında ezerim. Beş, on gün delikte yatarsan, aklın başına gelir.

Kadın, gayriihtiyarî, kollarıyle yüzünü kapadı tekrar önümüze düşerek yürümeğe başladı. Zavallının, bu kaba hayvan önünde hıçkırıklardan sarsılan nahif omuzlarıyle, eski siyah çarşafıyle yürümesi hüznüme dokundu."[394]

Hırsızlıktan damga yemekten ağzı yanmış olan İffet, kadının durumuna çok üzülür ve kendi kendine düşünmeye başlar. Kadının durumu sorgular, kafasında bir hikâye oluşturur. Onun da hırsızlık yapmak için belli sebepleri olduğunu düşünür. Kadının da kendisi gibi hayatın cilvesine uğramış bir masum olduğunu hayal eder. Sonra bu hayale kendisi de inanır ve bu kadını kurtarmaya karar verir. Manavın zararını karşılayarak kadını rahat bırakmasını ister. Manav bu teklifi kabul eder. İffet, kadını kurtararak büyük bir insanlık vazifesi yaptığını düşünür:

" İhtimal, Rânâ gibi temiz bir ailenin kızıdır... Belki onun da cephede bir kardeşi öldü. Belki evde ilâç bekleyen bir ihtiyar anası, bu saatte açlıktan ağlayan yetim kardeşleri vardır. Çaresizlik, onu bu yola şevketti. Zavallı kız, ihtimal, namus ticaretinin usulünü de bilmiyordu. Para kazanmak için gözlerine biraz sürme, yüzüne bir parça boya sürmek, sokak başında zengin namus müşterisini beklemek kâfidir sanıyordu. Bu tecrübesiz çocuk, mutlaka serserilerin eline de düştü. Yangın yerlerinde sürünmeğe mahkûm kaldı. (…) Bu düşmüş aile kızının kim bilir ne hicranları vardır? Kim bilir insanlara nasıl lanet eder? Daha demin bir tehlikeyi atlattı. Vücudunun titremesi geçmeden, göz yaşları kurumadan, başkaları musallat oluyor. Bu saatte temiz bir aile ocağına kim bilir ne kadar hasret çeker? Belki şimdi gideceği yeri bilmiyor, belki bu gece aç kalmamak için, deminki manav nevinden bir müşteri arayacak?.. Bu kadının kalbi acaba ne haldedir? Sokağa düşmekle bütün insanlık hislerini kaybetmesi lâzım gelmez ya. Elbette sevilmek, hürmet görmek ihtiyacını o da duyar. Yalnızlık ve himayesizlik acısını daha kuvvetle duyduğu akşam saatinde karşısına biri çıksa:'Seni himaye ediyorum.. Bu hayattan kurtarıyorum!' dese, kim bilir nasıl şaşırır, ne minnetlerle ona elini uzatır? Bunu ben yapsam!.." [395]

İffet, kurguladığı hikâyeyi daha da genişletir. Kızı sadece hırsız damgası yemekten kurtarmayacak, üstelik onunla bir hayat kurup onu yediği damgadan da kurtaracaktır.

[394] Reşat Nuri Güntekin, *Damga*, İnkılap Yayınevi, 23.bs., İstanbul, s. 119-120
[395] **age**, s. 120-121-122

Damgalı yaşamanın ne kadar zor olduğunu bilen İffet, toplum gözündeki itibarsızlığın acısını yaşadığını hayal ettiği kadını kurtararak ulvi bir iş yapacağını düşünmektedir.

> "Böyle bir şey yapmak şüphesiz delilik olur. Fakat ne ulvî delilik... Bana mutlaka insandan başka bir mahlûk gözüyle bakar, bir ilâh gibi perestiş eder. Mesut bir insana iyilik etmekte ne fevkalâdelik olabilir? İnsan, asıl böyle ümidini kaybetmiş düşkünlere yardım etmeli ki, makbule geçsin... Hem bu işte asıl kâr eden ben olacağım. Herkesin şüphe ve istihfaf ile baktığı damgalı İffet'e bu kadın hürmet ve hayretle bakacak. Sicilli bir hırsız olduğumu öğrendiği zaman, sadece acıyacak. Bu kadın insanlığın mazeretlerini biliyor. Kendi de hırsızlık etti. Düşenlerin ayıplanmaktan ziyade, acınmağa lâyık insanlar olduğunu tecrübeleriyle anladı. Bu kadını ben himayem altına alacağım; İstanbul'un tenha bir köşesinde küçük bir eve yerleşeceğim. Hem arkadaşım, hem sevgilim olacak."[396]

Hayaller dünyasında yaşayan İffet, gerçekleri fark edince hayal kırıklığı yaşar. Çünkü kadınla konuşmaya başlayınca kadının rahat tavırları, gülüşü, koluna yaslanıp fütursuzca konuşması, yeni çarşaflardan, eski hizmetçilerden, kendisine aşık zengin insanlardan bahsetmesi İffet'i rahatsız eder. Kafasında kurduğu hikayenin gerçek olmadığını anlar:

> — Fatih taraflarında bizim eski bir hizmetçi vardı da, onu görmeğe gelmiştim. Arasıra yiyecek, içecek götürürdüm. Öteki, beriki peşime takılmasın diye, oraya giderken böyle eski püskü giyinirim. Erkekler de adamı hiç rahat bırakmazlar ki... Azıcık şık gördüler mi, baltayı asarlar... Bir randevu verip atlatıvermek işten değil ama...
>
> Bunları söylerken gülüyor, koluma yaslanıyordu. Biraz evvel ağlayan bu kadının gülmesi, fütursuz bîr sesle böyle şeyler söylemesi, ne fena idi. Ben de istiyordum ki, başını arabanın bir köşesine saklasın; yanında derdini anlayan bir insanın bulunduğunu bilmekten doğmuş bir rikkatle için için ağlasın... Halbuki o, beni âdi hilelerle, en sırıtan yalanlarla aldatmağa uğraşıyor, yeni çarşaflardan, eski hizmetçilerden bahsediyordu. Maamafih aklıma başka bir şey geldi: İhtimal, bu kadın beni âdi bir mecburiyeti addediyordu.
>
> O, devam etti:
>
> — Bu gece başıma gelene de şaşıyorum. Hırsız herif, beni bu kıyafetle görünce, o tapon karılardan birine mi benzetti nedir? Edepsiz eşeğe haddini bildirecektim; ama öyle köpeğe tenezzül etmem... Saatimi çaldı diye bir de iftira... Öyle pise ben sadaka veririm... Değil saatini çalmak... Ben onun dükkânına gidermişim... Ben, onun kokulu dükkânından alışverişe bile tenezzül etmem vallahi billahi... Karakolda asıl ben, ona haddini bildirecektim ama, polisler polis değil yoksa. Onlar da bir numaraya başlarlarsa, ayıkla pirincin taşını... Ben, öyle herifi uşak diye kullanmam... "[397]

Bu sözleri duyan İffet, büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Kendini kadının tüm bunlara rağmen masum olduğuna inandırmaya çalışır. İffet, hemen hemen çocuk denecek yaşta olan bu kadını kurtarmak ister ama ne yapsa da başarılı olamaz. Kadın, ahlaken düşmüş, yozlaşmış bir kadındır ve hayatından memnundur. Yazar, bu romanda halkla çatışma içine girerek toplumdaki damgalı insanlara önyargısız ve müsamahalı davranılması gerektiği mesajını verir. Düşen insanların ayıplanacak değil aslında acınacak insanlar

[396] **age**, s. 122-123
[397] **age**, s. 124

olduğu mesajını verir. Etik değerlerin sorgulandığı romanda okuyucu, hayatını bir vehme kurban eden İffet'i affeder:

> "Damga romanında derin bir cemiyet yarası deşilmiştir. Romanın ana fikri kanunların mahkûm ettiği her insanın, kendi içinde, her zaman kötü ve suçlu olmadığı düşüncesidir. Cemiyetleri düzenleyen katı ve şekilci hukukun ötesinde karışık hayat ve karmaşık insan gerçekleri vardır ve bunları da hesaba katmak lâzımdır. Romanın İffet adındaki erkek kahramanı sevdiği kadının iffetini korumak için kendisini suçlu gösterip hapse düşer. Gerçi sonunda hayatını bir vehme kurban ettiğini anlar. Fakat mühim olan bu değildir. Mühim olan aşkta derinden hissedilmiş, hatta çok aşırıya götürülmüş fedakârlık duygusu yüzünden mahkûm olan ve damgalanan namuslu bir insanın cemiyette hangi gözle görüldüğüdür. İffet adının mânâsı ile romanın ismi arasındaki tezat da bu gerçeği ifade eder. Romanda cemiyetin umumî ahlâk ölçülerini temsil eder görünen şahısların İffet'e karşı davranışlarındaki sebepler iyi anlaşılınca mahkûm kahraman okuyucu vicdanında beraat eder ki romancının gayesi bu hassasiyet ve müsamahayı uyandırmaktır."[398]

Reşat Nuri'nin ahlak konusunun en yoğun işlediği roman, *Yaprak Dökümü*'dür. Romanın ana kahramanı olan Ali Rıza Bey, tam bir ahlak abidesi insandır. Hayatı boyunca ahlak ve fazilet için yaşamış ve çocuklarını da bu yolda yetiştirmek istemiştir. Onun, dirayetsiz yapısı tam bir aydın olmasına engel olmuş olsa da ahlak kavramında Reşat Nuri'nin en ahlak bağımlısı kahramanı Ali Rıza Bey'i de işlemek gerekir. Ali Rıza Bey, altmış yaşlarında emekli bir mutasarrıf, bir kalem efendisidir. Anadolu'da yirmi beş yıl boyunca çeşitli memuriyetlerde bulunur. Büyük küçük herkesin sevip saydığı, çok iyi huylu ve terbiyeli bir adamdır. Karakter olarak da çekingendir. Başkalarının fikrine karışmak, keyfine bulaşmak istemez. Ancak yine de yeni yeni ortaya çıkan anlayışın, kendisi gibi bir köşede, halinden, hayatından memnun çalışan, dürüst yaşayan, namuslu, ahlaklı, faziletli insanları da etkileyeceğinden korkmaktadır. En büyük korkusu da çocuklarıdır. Bu yeni fikirlerin onlar üzerinde de etkili olmasından çekinir. Çünkü bütün hayatını çocuklarına iyi bir fikir ve ahlak vermek için sarf etmiştir. Beğenmediği yeni zihniyetin çocuklarını sarsmasından, bu ihtiyar babaya son zamanlarında bir yaprak dökümü manzarası seyrettirmesinden korkmaktadır. Ali Rıza Bey, romanda şöyle tanıtılır:

> "Çok malumatlı, çalışkan bir adamdı. Fakat ne malumatı, ne de çalışkanlığı işe yarar cinsten değildi. Arabi ve Farisiden başka İngilizce ve Fransızcayı da bilirdi. Gençliğinde edebiyatla uğraşmış, mecmualarda takma isimle oldukça düzgün gazeller neşretmişti. Sonra felsefe ve tarihe de merak etmişti. Sade boş zamanlarını değil, biraz da iş zamanlarını kitap okumakla geçirirdi. Bu, onun uzun memurluk hayatında, devlet hazinesinden çaldığı yegane şeydi. Titiz denecek kadar temiz, gülünç denecek kadar nazik ve mahçup bir adamdı. Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göremezdi. İsterdi ki elinden çıkacak iş, sadece kanuna değil, teamüle, insanlık ve nezaket kaidelerine de uygun, yani dört başı mamur olsun...

[398] Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 20

> Ondan bahsedenler: İyi adam... Peygamber gibi adam... Elini öp... dua ettir... İlimden bahsettir... Şiir okut.., Ne yaparsan yap... Fakat iş isteme derlerdi. (…)
>
> Büyütülecek beş çocuğu olan bir adam, hayata karşı bir kayıtsız seyirci mevkiinde kalamazdı. O zamandan itibaren eski gevşek ve emelsiz memur gitti, yerine çocukları için her fedakarlığı göze almış bir gayretli aile babası çıktı. Çocukları için geceli, gündüzlü didinmek onu yormuyor, bilakis mesut ediyordu."[399]

Romanda anlatılan zaman, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllar, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleridir. Ali Rıza Bey, Altın Yaprak Anonim Şirketi'nde çalışmaktadır. Şirketten bir ay önce istifa etmiş olan muhasebe memuru eşyalarını almaya şirkete gelir. Ali Rıza Bey, bu muhasebe memuruyla çatışır. Çünkü bu adam, eski iş arkadaşlarına bu şirkette kalanların ilerleyemeyeceğini, maddi durumlarını düzeltemeyeceklerini, kendisinin işten ayrılalı henüz bir ay olmasına karşın durumunu düzelttiğini anlatır. Ali Rıza Bey, bunun etik bir davranış olmadığını savunur:

> "Bu, Ali Rıza Bey isminde altmış yaşlarında bir eski mutasarrıftı. Odanın bir köşesindeki yazıhanesinde, bir çöl ortasında gibi, daima yalnız ve unutulmuş, çalışır, kimse ile konuşmazdı. Çok iyi ve terbiyeli bir adam olduğu için, büyük, küçük herkes, hatırını sayardı. Ali Rıza Bey de öğle yemeğine çıkmayan memurlardandı. Alüminyum bir sefertası içinde getirdiği kuru köftesiyle yeşil zeytinlerini yerken, gayriihtiyari bu konuşmayla alakadar olmuş, işittiği şeyler iştahını kesmiş gibi çatalını bırakarak başını kaldırmıştı. Misafir, bir kabahat işlerken yakalanmış gibi mahçuptu; fakat bozulduğunu belli etmek istemedi; gülümseyerek:
>
> — Beyefendi, bu sözlerim her halde hoşunuza gitmez, dedi, fakat ne yapalım ki hakikat... Ali Rıza Bey, mektep çocuğu mahçupluğu ile cevap verdi:
>
> — Bilirsiniz ki kimsenin fikrine karışmam, keyfinize ve menfaatinize uygun olan her şeyi yapmakta serbestsiniz. Ancak müsaade ederseniz size başka bir cihetten sitem edeceğim. Kendi köşesinde çalışan, belki de kendi halinden, hayatından memnun olan insanlarda olmayacak birtakım arzular ve isyanlar uyandırmak doğru mu? Vicdanınızdan eminim... Düşünürseniz bana hak vereceksiniz."[400]

Aydın, evrensel etik değerlere bağlı bir insandır. *Yaprak Dökümü* romanındaki Ali Rıza Bey, tam bir aydın sayılmasa da tanık olduğu ahlaksızlıklara karşı çıkar. Çalıştığı şirketin müdürü, şirkette çalışan Leman adlı bir kızla ilişkiye girmiş, Leman hamile kalmıştır. Olayları Leman'ın annesinden öğrenen Ali Rıza Bey, şirketin müdüründen bu kızla evlenmesini ister. Bu noktada da Müdür Muzaffer Bey'le çatışma yaşar. Muzaffer Bey, Leman vakasının doğru olduğunu kabul eder ama evlenmeye yanaşmaz. Çünkü Leman, ahlaken düşük bir kızdır. Doğacak çocuğun babası da şüphelidir. Bu sebeple ona sadece para yardımı yapabilecektir:

> "Anladığıma göre, bana bu kızla evlenmeyi teklif ediyorsunuz. Açık söyleyeyim, buna imkan yoktur. Çünkü bu Leman Hanım'ı ilk baştan çıkaran ben değilim. Bu söz, Ali Rıza Bey'e bir kırbaç gibi tesir etti. İhtiyar adam, yerinden doğrularak:

---

[399] Reşat Nuri Güntekin, *Yaprak Dökümü*, İnkılap Yayınevi, 35.bs., İstanbul, s. 12-13-14
[400] **age**, s. 10

— Beyefendi oğlum... günahtır... Leman, ne de olsa parmak kadar bir kız çocuğu ki... diye bir şeyler söylemek istedi. Fakat Muzaffer, tekrar onun sözünü kesti, ihtiyarın sadeliğine gülümseyerek:

— Beyefendi, emin olun, size yalan söylemiyorum. Leman zannettiğiniz gibi masum bir kız değildi... Önüne gelenle düşüp kalkıyordu. İsterseniz bunu size ispat da edebilirim. Hatta doğacak çocuğun babası olduğum da şüpheli idi. Fakat her nedense, belki de mevkiim sebebiyle, o şeref öteki babalardan ziyade bana layık görülmüştür. Ah, Ali Rıza Bey, dünya keşki sizin bildiğinize benzeseydi! (…)

— Ali Rıza Bey, biraz tabii olalım. Bu kız, mutlaka bir parti vurmak, benimle evlenmek istiyordu. Bu, kabil olmadı; fakat buna mukabil kendisine mümkün olduğu kadar yardım edeceğim. Aylığı artacak, ayrıca bir tazminat da vereceğim. Kendi de, annesi de sıkıntıdan kurtulacak."[401]

Ali Rıza Bey, bu vaka üzerine işten ayrılmaya karar verir. Artık bu şirketten yiyeceği ekmeğin temiz bir ekmek olamayacağı kanaatiyle işten ayrılır. Şirketten istifa eden Ali Rıza Bey, karısı ile de çatışma yaşar. Çünkü karısı, etik değerlerden ziyade evin geçimini düşünmektedir. Ali Rıza Bey'in şirketten kazandığı maaş, onların kıt kanaat geçinmelerine ancak yetmektedir. Çocukların hatırı için bu meseleye göz yumması gerektiğini savunur. Çünkü çocuklar büyümekte ve ihtiyaçları artmaktadır. Başkasının namusu uğruna yaptığı bu hareket, çocuklarının namusunu tehlikeye attığını düşünür. Hayriye Hanım, eşinin onursal mücadelesine anlam veremez. Hayriye Hanım'ın somurtması ve kaşlarını çatması üzerine Ali Rıza Bey tepki gösterir:

"— Evet, amma namus... dedi, namusu kurtardık!... Namus sözü bu saf, temiz ev kadınında her vakit büyük bir tesir yapardı. Fakat açlığın kapılarına vurduğu bu saatte bu kelime onun üstündeki kuvvetini kaybetmiş gibi göründü.

— Ali Rıza Bey, insaf et. Bunca yıllık karınım. Bana ahlaksız bir kadın gözüyle bakarsan hem ayıp, hem günah olur. Ben de senin kadar namuslu bir insanım. Fakat, ben senin yerinde olsam, çocukların hatırı için buna göz yumardım. Ali Rıza Bey, bu sözler üzerine ateş kesildi:

— Ne dedin bakayım, ne dedin?... Bir daha söyle… Böyle bir şeye göz mü yumardın? Yazık... Yazık sana!... diye bağırmaya başladı. Hayriye Hanım, gözlerini tavana kaldırdı. Sonra, aynı sakin hüzünle devam etti: (…)

— Artık yeter... Mademki bu işi bırakmak namus icabı imiş, bırak... Lakin unutma ki pahalılık günden güne artıyor. Bak, artık saklamıyorum. Melek gibi çocukların zaptedilmez hale geliyorlar. Yokluk yüzünden evlatlarım birer birer dökülmeye başlarsa iki elim, on parmağım yakandadır. Ölüp gitsen bile seni mezarında rahat bırakmam... "[402]

Reşat Nuri, Ali Rıza Bey'in şahsında mutlak doğruların iflâsını haber verir. Bu sahnede Ali Rıza Bey'in düştüğü durumla birlikte okuyucu da acı acı düşünür. Ali Rıza Bey, işini ve maaşını kaybedince ailedeki ve toplum içindeki yerini de kaybeder. Aile içinde gittikçe artan huzursuzluk onu evde bir bostan korkuluğu pozisyonuna düşürür. Evde çocuklar arasında kavgalar baş gösterir. Ali Rıza Bey, evde tartışma oldukça ya odasına

[401] **age**, s. 22-23-24
[402] **age**, s. 33-34-35

kapanır ya da mutfak kapısından sokağa kaçar. Bir süre sonra çocuklarıyla da çatışmaya başlar. Çünkü çocukların da babalarından bekledikleri evin geçimini kolayca sağlayacak, kendi alafranga taleplerini yerine getirebilecek miktarda para kazanmasıdır. Bu çocuklar, devrin değer yargılarına boyun eğmiş, yanlış Batılılaşma rüzgarından kendilerini koruyamamış ve kuru bir yaprak misali dalından kopup yanlış yollara sürüklenmişlerdir:

> "Gitgide gürültü büyüdü. Kimse kimseden çekinmez oldu. O vakit ihtiyar çocuklarını ikiye ayrılmış gördü: Bir yanda Fikret, bir yanda Leyla ile Necla. Bu, artık evde bir baba nüfuzu, hürmet edilecek bir reis kalmadığını gösteren en güzel bir delildi. Leyla ile Necla, ailenin yaşayış tarzını beğenmiyorlar; yenilik, eğlence ve daha birçok şeyler istiyorlardı. Bu iki kız, öteki kardeşlerine nispetle daha hoppa, nazlı ve şımarık büyümüşlerdi. Ali Rıza Bey, onların fikir ve terbiyeleriyle fazla meşgul olmamıştı. Bu kadar güzel kızları mümkün değil, uzun zaman kendilerine bırakmayacaklardı. Daha, nihayet, üç, beş sene misafirdiler. Ali Rıza Bey Leyla ile Necla namuslu birer kadın olarak yetişirlerse kâfidir derdi. Bütün tedbir onları kapalı büyütmekten ibaret kalmıştı. Kızların fazla sokağa çıkmalarına, ağırbaşlı tanınmayan ailelerin kızlariyle arkadaş olmalarına izin yoktu. Karısına daima: Bu yaşta çocuklar için güzellik en büyük tehlikedir. Gözünü iyi aç! diye tembihler verirdi. Ancak bu sıkıntının da bir aksi tesir yapmasından korktuğu için evde onları fevkalade okşamıştı. Bir dedikleri iki olmazdı. Son zamanlarda karısıyle çıkan kavgaları birçoğu bu yüzdendi. Hayriye Hanım Leyla ile Necla için fazla para sarfedildiğinden şikayet ettikçe Ali Rıza Bey: Senin aklın ermez hanım! Çocukları eve kapıyoruz... İstediklerini yedirip giydirmezsek olmaz. Sonra evden, ev hayatından nefret ederler. Keşki elimizden gelse de onları evin içinde daha fazla memnun etmenin yolunu bulsak! derdi."[403]

Hayriye Hanım'la işten çıktığı için çatışan Ali Rıza Bey, bir zaman sonra çocuklar için de çatışmaya başlar. Ali Rıza Bey, eve yeterince para getiremediği için ev içindeki otoritesini kaybetmiştir. Ahlak ile mali sıkıntılar arasında tercih yapmış ama bu tercih hane halkını memnun etmemiştir. Ali Rıza Bey'in ahlâksız bir adamın yanında çalışamayacağını bildirerek istifası, oğlunun evin bakımını üzerine alması, eşi Hayriye Hanım'ı hiç memnun etmez. O, büyüyen çocuklarının artan masrafları ve istekleri karşılanmayınca, yoldan çıkabileceklerini düşünür ve davranışını tasvip etmesini bekleyen eşinin üstelemesi üzerine acı sözler söyler. Hayriye Hanım, ev içinde çıkan tartışmalarda Leyla ile Necla'yı müdafaa etmek durumunda kalır.

> "O zaman kadar surat asmalar, gizli ayılıp bayılmalar, sessiz gözyaşlarıyla devam eden kavga, böylece açığa vurulmuş oldu. Partiler ayrıldı; karşılıklı atışmalar başladı. Bir yanda Leyla, Necla, Hayriye Hanım, öbür yanda Fikret ile Ayşe vardı. Yalnız, iki tarafın kuvvetleri müsavi değildi. Ayşe, pek küçük olduğu için Fikret yalnız sayılırdı. Genç kız, Şevket ile Ali Rıza Bey'i kendi tarafına çekmeyi düşündü. Şevket kardeşini uzun uzadıya dinledikten sonra:
>
> — Bu işlere beni karıştırmak doğru olmaz Fikret, dedi, eve küçük bir hizmetim oluyor diye kafa tutmağa kalkıyorum zannederler, kalpleri kırılır. Fakat ilerimiz için tehlike görürsem ben de boş durmam. Ali Rıza Bey'e gelince, o artık evinde bir bostan korkuluğu mevkiine düşmeye başladığını gayet iyi görüyordu. Bu kavgaya karışmak çocuklarla beyhude yere yüzgöz olmaktan

[403] **age**, s. 48-49

başka bir netice vermeyecekti. Şimdi, baba diye -bir dereceye kadar- hatırını sayıyorlardı. O vakit, ona da lüzum görmeyecekler, zavallı korkuluk büsbütün yıkılmış ayak altında kalmış olacaktı. Onun için Ali Rıza Bey, evde seslerin titizleşmeye, yükselmeye, başladığını işittiği zaman ya odasına kapanıyor yahut mutfak kapısından sokağa kaçıyordu." [404]

Ali Rıza Bey, çocuklarını teker teker kaybetmeye başlar. Çünkü bu kötü gidişata dur diyememiş, sadece seyirci kalabilmiştir. Ahlak abidesi olan Ali Rıza Bey, çocuklarının ahlaksızlıklarına teker teker şahit olur. Toplumu saran ahlak bozgunu Ali Rıza Bey'in ailesini de sarmıştır. Çünkü ahlaklı ve faziletli olmak, aydın olmak için de, iyi bir baba olabilmek için de yeterli değildir. Çünkü bunlar için aynı zamanda kuvvetli bir iradeye de sahip olmak gerekir. Ailesini dağılmaktan kurtaramayan Ali Rıza Bey'e son darbe Leyla'dan gelir. Leyla çoluk çocuk sahibi, zengin bir avukatın metresi olmuştur. Bu durum çoluk çocuğun ağzına düşecek kadar çok yayılmıştır. Bunun üzerine Leyla'yı evden kovar. Ali Rıza Bey, Adapazarı'na gelin giden Fikret'in yanına gider ama onun da durumunun çok iyi olmadığını fark eder. Adapazarı'ndan döndükten sonra eve gitmez; iki gün orada, üç gün burada serseri serseri dolaşır ve sonunda hastalanır. Sol kolu ve sol bacağı büsbütün işlemez olur. Eski tanıdıklarından birinin yardımıyla bir hastaneye girer. Hayriye Hanım, evi kiraya vermiş, Ayşe ile beraber Leyla'nın evine taşınmıştır. Hayriye Hanım ve Leyla otomobille hastaneye, onu almaya gelirler, Leyla'nın evine götürürler. İhtiyarlık ve hastalık artık onu hiçbir şeye karşı koyamaz hale getirmiştir.

" Leyla'nın avukatı haftada ancak bir iki gece cadaloz karısından kurtulabildiği için zavallı çocuk, koca apartmanda bir hizmetçi kızla hemen hemen yalnız yaşıyordu. Leyla'nın hali, vakti çok yerinde idi. Zengin olan avukat, ona ayda birkaç yüz lira para veriyordu. Ne çare ki kendisi tecrübesiz bir çocuk olduğu için kullanmasını bilmiyordu. Şimdi Allah razı olsun annesi onun evine kilit kürek ve boğazı tokluğuna mükemmel bir kahya kadın olmuştu. Ali Rıza Bey'e bu apartmanda güneşe ve denize karşı güzel bir oda hazırlamışlardı. İhtiyar adam, rahata ve bol yiyeceğe kavuşunca az zamanda düzeldi. Elinde bastonuyle evin içinde dolaşıyor, dilinin tutukluğuna bakmadan Leyla'nın papağanına lisan dersi vermeye uğraşıyordu. Hatta arasıra avukatın apartmanında arkadaşları şerefine tertip ettiği eğlentilerde bulunuyor, kah sıcak ve şık mutfakta meze hazırlayan Hayriye Hanım'a yardıma geliyor, kah artık on beş yaşında güzel bir kız olan Ayşe ile beraber bazı kadınlarla gülünç dans yapmaya kalkarak meclisi neşelendirdiği bile oluyordu. Evde oturmaktan sıkıldığı vakit onu tertemiz giydiriyorlar, açık bir arabaya bindirerek hava almaya gönderiyorlardı... Ali Rıza Bey, o günlerde, bayram elbiseleriyle bayram beşiğine binmiş çocuklar kadar neşelidir. Yalnız, sokaklardaki kalabalığın içinde arasıra eski kahve arkadaşlarından bazıları ile göz göze gelmese…"[405]

Reşat Nuri, ahlâksızlığın önlenmesinde olduğu gibi yaygınlaşmasında da kadının rolüne önem vermektedir. Roman, yeni dünya düzeni karşısında duramamış, iradesiz davranmış yarı aydına bir eleştiridir. Ailenin sürüklendiği felaketin en büyük sorumlusu,

[404] **age**, s. 50-51
[405] **age**, s. 134

ailenin en büyük kızı olan Fikret tarafından tespit edilir: Fikret, çocuklarına gösterdiği gereksiz müsamaha ve olayların karşısında takındığı sessiz ve uysal tavırdan dolayı babasını eleştirmektedir. Romanın sonunda Fikret'in ne kadar haklı olduğu ortaya çıkar.

Her toplumun onu ayakta tutabilecek etik değerlere ihtiyacı vardır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki tüm aydınlar, temel etik kurallara bağlı insanlardır. Bu anlamda konumu, mesleği ne olursa olsun halkta meydana gelen ahlak dışı davranışlara karşı çıkmışlardır. Çünkü insan ve hele hele aydın olmak bazı temel etik kuralları benimsemeyi, benimsetmeyi ve savunmayı gerektirir. Bu etik kurallar evrenseldir ve zaman aşımına uğramazlar. Reşat Nuri'nin *Kan Davası* romanında Anadolu'da öğretmenlik yapan Ömer Bey'in hikayesi anlatılır. Romanın aydın kahramanı Ömer Bey, çarşı başında havuzlu bir gazinoda tanıdığı kadının ahlak dışı tavırlarını şöyle anlatır:

> "Kadınlardan biri yorgan gibi kalın bir mantoya sarınıp bürünmüştür. O haliyle çekingen, kendi halinde hanım hanımcık bir ev kadınına benzemektedir. Fakat şarkı söylemek için ayağa kalktığı zaman mantoyu atarak, boncuklu bir tül elbise ile hemen hemen çıplak kalmakta. (…)
>
> Fakat yine bir aralık kendisinin de itiraf ettiği gibi, 'Artist, hayatı' tâbir edilen bu hayat, onu, orospuluğu meslek şeklinde benimseyenlerden daha yüzsüz ve sıyrık yapmıştır.
>
> Ferhat'ın gizli gizli genç kadının bacaklarına baktığını yakalayan Murat Bey: 'Allah aşkına şuna biraz bir şey gösteriver de meraktan kurtulsun!' diye şaka edince o, hiç nazlanmadan:
>
> — A... Ne olur... Teklif mi var? Görsün ya, diye mantosunun önünü, yukarıya kadar aralayıveriyor, sonra da, günahı boynunuza... İsterseniz siz masanın altından dikiz edin ama belli olmasın, diye bize ikramda bulunuyor ve gayet ustalıklı bir hareketle yanımızdaki direği, çıplak baldırına siper ediyor. (…)
>
> Utanmanın da bir haddi vardır. Zavallı Ferhat, löp çocuk yanakları ateş içinde, gözleri şaşılaşmış, alt dudağı uzayıp titreyerek:
>
> — Ne olacakmış sanki? Bakarım işte, diye meydan okuyor.
>
> Fakat kadın:
>
> — İstersen yere bir şey düşürmüş gibi yap da elinle okşayıver şöyle bir kere, diye işi daha da azıtınca, doz fazla geliyor ve Ferhat, tekrar isyan ederek:
>
> — Ben istemem öyle terbiyesizlik... İstemem öyle terbiyesizlik, diye söyleniyor." [406]

Etik ilkeler yıllardır bilinir, evrensel ve nesneldir. Bütün insanlar için geçerli evrensel kurallar arayışı, bireyin davranışlarında temel alacağı sağlam çerçeveler çizebilir. Toplumsal norm; toplumsal yaşamda kişi ve grupların tavır ve davranışlarının nasıl olması gerektiğini belirleyen ve yaptırımlarla desteklenen ortak toplumsal kurallardır. En az iki insanın yaşadığı her yerde norm vardır. Normlar yazılı ve yazısız olmak üzere ikiye ayrılabilir. Yazılı normlar; yasalar, tüzükler, yönetmelikler biçiminde yetkili organlarca düzenlenir ve yürürlüğe konulur. Gerektiğinde yazılı normlar değiştirilir.

[406] Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 36-37-38

Yazılı normlarla devletin ve toplumun düzeni sağlanır. Yazısız normlar; örfler, adetler, töreler, gelenek ve göreneklerdir. Yaygın ve nüfusun büyük bir bölümü tarafından uzun zamanlardan beri tekrar edilip gelen ve açıklanan nitelikleri taşıyan normlara "adet" denir. Bu niteliği taşımakla beraber, yüksek derecede değerlendirmeye konu olan sosyal normlar ise "örf" olarak adlandırmaktadır. Örflerin bir zamanlar doğru saydığı davranışlar sonradan yanlış kabul edilebilirler. Örneğin kan davası, başlık parası vb. Gelenek; bir toplumda, eskiden kalmış olmaları nedeniyle saygın tutulup, kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, töre ve davranışlar, anane olarak tanımlanmaktadır.

Gelenek, bir toplumda çok eskilerden beri yerleşmiş, nesilden nesile geçen alışkanlıklar ve davranış kalıplarıdır. Her toplumun geleneği vardır çünkü gelenekler kültürün temel taşlarıdır. Bir toplumu diğer toplumlardan ayıran en temel özelliklerdendir. Bu anlamda her toplumun gelenek ve göreneklerine sahip çıkması gerekir ancak bu gelenek ve göreneklerin toplumun ve insanlığın gelişimine engel olmaması gerekmektedir. Aydınlar, geleneğe bağlılığın temel ve evrensel etik kurallara aykırı olmadığı takdirde doğru olduğunu düşünürler. Amaçları toplum mimarlığı olan bu aydınlar, yapmak için topyekün yıkmak gerekir fikrinden hareket ederek bazı gelenekleri reddederler:

Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası* romanında da eski bir gelenek olan kan davasını eleştirmiştir. Bu eserde Ömer adında idealist bir öğretmen, Anadolu'da çalıştığı yerde hüküm süren kan davası geleneğine son vermek için mücadele eder ve sonunda kazanır. Bu eski gelenek, maalesef vatanın en ücra köşelerinde bile hüküm süren bir vakadır. Fettah'tan duyduğu hikayeler, memleketin her tarafında rastladığı, dinlediği kan davası hikayelerinden biridir. Bu hikaye şöyle anlatılır:

> "O, Leylekoğulları kadar eski bir ailenin en ihtiyarıdır... Bugün ailesinde ondan başka erkek kalmamış gibidir. Varsa da pörtü böcek gibi esamisi okunmıyacak ufak çocuklar ve kadınlardır. Karabaltalıların erkekleri, uzun zamandan beri, kır sür devam eden bir kan davası yüzünden Aşağı Sazan'da; Moskof, Balkanlar ve Arabistan muharebelerinde olduğundan daha az kırılmış değillerdir. Her muharebede olduğu gibi ayak altında kalan birçok masum kadın ve kıza yazık olmuştur. Fakat son on beş yıl içindeki çarpışmalar eskiden de daha şiddetli olmuştur. Bir imansız harb ki, Fettah'a göre şehitleri var, fakat gazileri yoktur; onlar nişan ve çiçek yerine ellerinde kelepçelerle Bozova hapisanesine gitmişlerdir.
>
> Fettah'ın anlattığı vakaları onun gibi sıraya koyabilecek ve onun ateşiyle anlatabilecek olsam ne korkunç ve acıklı bir ocak başı romanı çıkar. Fakat, Aşağı Sazanlılar tarafından kaçırılırken, kendisini çaya atarak boğulan 'güzelliğinden yüzüne bakılmaz' kızın masalı, bir saman ambarında on üç yaşında oğlu ile beraber diri diri yakılmış adamın masalı ve daha birçoklarının masalları çıktıktan sonra zihnimde kalan şey bu hikâyenin yalnız Karabaltalıların, hatta Yukarı ve Aşağı

> Sazanlıların değil, bütün Sazanlıların hikâyesidir. Yukarı Sazan ailelerinin hepsi ister istemez bu davayı tutmuşlar, bu kargaşada kendileri onlardan daha fazla yıkılmışlardır."[407]

Etik konusunun işlendiği bir diğer roman *Kavak Yelleri* romanıdır. Romanın aydın karakteri Sabri adında genç ve idealist bir doktordur. Romanda bu doktorun hikâyesi anlatılır. Genç ve idealist doktor, okulu bitirdikten sonra Anadolu'da bir kazaya atanır ve orada kalır. Orada kasabanın yerlilerinden Celile evlenir ve Cemile adında bir kızı olur. Ardından eşini kaybeder, bu esnada Cemile sekiz yaşındadır, kızını tek başına büyütür. Bu dönemde kendini yabancı ve yalnız hisseder. Kızını evlendirdikten sonra İstanbul'a geri döner ancak İstanbul'da aradığını bulamaz ve bir daha dönmemek üzere İstanbul'a veda edip çalıştığı kazayı memleketi bilip, ölene kadar kalmak niyetiyle kazaya geri döner. Sabri de tıpkı diğer tüm aydın kahramanlar gibi etik değerlere sıkı sıkıya bağlı bir insandır. İş ahlakı oldukça gelişkin olan Sabri, maddi çıkar gözetmeyen, halkın sevgisini maddiyata tercih eden ideal bir aydın modelidir. Yardımsever ve fedakar olması, gergin ortamları yumuşatması, uzlaşmacı bir tutum sergilemesi halk arasında sevilmesine ve benimsenmesine sebep olmuştur:

> "Kazada beni iyi adam bilirler; iyi adam; iyi doktor; vatanını, milletini, ailesini seven adam; fukara babası adam, vesaire… İlk önceleri içimde tek tük kurt yenikleri vardı. Fakat zamanla bu şöhrete kendim de inanmışımdır ve inanmamak için hiçbir ciddi sebep de yoktur. Kulağına gecenin birinde, 'Sen benim peygamberimsin. Dünya ve ahirette sana zeval yoktur artık!' diye gaipten ses gelmiş adamı tasavvur edin. Bu teminatı aldıktan sonra artık fena adam olmasına sebep ve imkân kalır mı?
>
> İyi adam, doğru adam,vs. vs. vs… Bir kaza hekimi için bu şöhretten daha kârlı bir gelir kaynağı akla gelemez. Fukara babası doktor; görmeden yan cebine konan paraya az, çok demeyen; yolu üstündeki fukaranın para almadan diline, nabzına bakan, daha düşkünlerine Avrupa firmalarından gelmiş reklam ilaçlardan bedava komprimeler dağıtan, iğneler vuran ve hatta bazılarının yastığı altına usulca birkaç lira bırakan fukara babası doktor!
>
> Bunlar, öyle iyiliklerdir ki, hiçbir zaman kaybolmazlar ve Tanrı, büyüğün büyük parası, küçüğün küçük parası, yahut balı, üzümü, yumurtasıyla daima karşılıklarını gönderir."[408]

Tüm taassubuna rağmen Anadolu, meslek gereği, hasta ile doktorun yakınlığına göz yumar. Doktorlar, hasta ile yakınlıkları gereği etik değerlere diğer mesleklerden çok daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Anadolu'da bir doktor olarak çalışmak gerçekten çok zordur. Doktorlar bu anlamda çok dikkatli davranmak zorunda kalırlar ve bazen de bu durum halkla çatışma yaşamalarına sebep olur:

> "Daha sonraları Celile'nin irili ufaklı birtakım casusları bulunduğunu ve şüpheli bir hastaya çağırıldığım zaman bunun tam raporunun benden evvel eve yetiştirildiğini fark ettim ve bunun için gittiğim yerlerde ne görürsem, olduğu gibi, karıma anlatmak yolunu tuttum.

---

[407] **age**, s. 167
[408] Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 5-6

— Ne insanlar bunlar canım!.. Doktor çağıran hasta fistolu dekolte gömlekle yatakta yatar mı? Adam yemiş gibi dudaklarını da kırmızıya boyamış. 'Hasta dediğin sırtına bir yün fanila giyer!' diye çıkıştım. Kaba adam diyecekler ama umrumda bile değil."[409]

Bazı meslekler ahlaklı olmayı gerektirir. Özellikle doktorlardan, öğretmenlerden ve hâkimlerden çok daha ahlaklı olmaları beklenir. O yüzen bu mesleklerdeki ahlaksızlık oranı diğer mesleklere göre daha da düşüktür. Üstelik bu meslek sahipleri sürekli toplumun gözünün üzerinde olduğu, toplum kontrolünde mesleklerdir:

"Söz ve pratiğin ahlak üzerindeki tesirleri büyüktür. Meslek hocalığı, hâkimlik vs. gibi bazı işlerde sabahtan akşama kadar yüksek sesle ahlaktan ve adaletten bahsetmek bir meslek zaruretidir. Onun için bu gibi insanlar zamanla – başkalarını olmasa bile- kendilerini az çok bu faziletlere inandırırlar. Sahnede kral rolü oynayan aktörün bile, sokağa çıktıktan sonra, kısa bir zaman kral gibi yürümemesi mümkün müdür? Sonra, bu gibi meslekler umumi efkârın kontrolü altındadır. Onun için bu mesleklerde edepsiz nispeti her zaman daha düşük olur.

Kalabalık merkezler için bir şey diyemeyeceğim; fakat benim kasaba gibi küçük yerlerde doktorluk da bu neviden bir meslektir."[410]

Sabri, İstanbul'a gittiğinde kaldığı oteldeki garsonu Koço ile de yakın ilişkiler kurar. Fedakârlığını, yardımseverliğini ve küçük gönüllülüğünü burada da gösterir. Koço'nun karısını muayene eder, komşularına reçeteler yazar. Dönüşte Koço'nun taksi parası vermesini dahi reddeder. Koço Sabri'yi dualarla uğurlar. Sabri: "Bizim kazanın köylüleri gibi bana dua ediyordu ve ben, hangi dille olursa olsun hiçbir zaman bundan vazgeçilemeyeceğini görüyordum."[411] diye düşünür. Bu durum romanda şöyle yer bulur:

"Madamda sıtma tedavisini gerektirecek bir şey bulamayınca Koço'nun bir küçük düğün evi kapısı manzarası alan kapısı önünde biriken, taşlığa girerek ara sıra kapıdan başlarını uzatan fukara komşu kadınlar ve çocuklar arsında, vaktiyle köylülerin Çarşamba pazarında yaptığım gibi, hastalar keşfettim; nasılsa cebimde kalmış reçete kâğıtlarına ucuz ilaç reçeteleri yazdım. Hatta Türkçe bilmeyen çok fakir bir kocakarının ilacı için cebimden para vererek mahalleyi birbirine kattım. Biraz evvelki rahatsızlıklarımdan eser kalmamıştı. Kendimi kasabadaki ilk çalışmaya başladığım zamanki kadar genç ve ümitli buluyordum."[412]

İstanbul'da ahlaki yozlaşmanın ve çarpık ilişkilerin içinde kalan Sabri kendisine hiç yakıştıramadığı şekilde hareket eder ve buna pişman olur. İstanbul'un eğlence hayatının içinde ve kenar mahallelerde gezinir ve fark eder ki İstanbul, öğrencilik yıllarındaki İstanbul değildir. Beklentileri, istediği şekilde sonuçlanmamıştır. Tutunmak için çok çabaladığı şehri terk edip artık ait olduğuna hiçbir şüphesi kalmadığı Anadolu topraklarına geri döner.

---

[409] **age**, s. 76-77
[410] **age**, s. 78
[411] **age**, s. 371
[412] **age**, s. 370

Etik değerler Reşat Nuri'nin hemen hemen her eserinde kendine yer bulur. Bu eserlerden biri de *Değirmen* romanıdır. Romanda Anadolu'da bir kasaba olan Sarıpınar'da yaşanan bir deprem ve depremin ardından yaşananlar anlatılır. Deprem gecesi, Kaymakam Halil Hilmi Efendi, erkeklerin bir gece eğlentisinde Bulgar kızının dansları eşliğinde eğlenmektedir. İlk kez böyle bir geceye katılan kaymakamın meslek hayatında bunca yıl "Çıplak kadın oynatıyorlar" diye dehşetle dinlediği hikâyelere bizzat kendisi de katılmış ve buna çok pişman olmuştur. Bulgar kızı kasabanın bir türlü halledemediği namus meselesi olmuştur.

Değirmen romanında İstanbul'daki Millet Sesi gazetesinin sahibi ve başmuharriri Hüseyin Rüsuhi, Sarıpınar'daki zelzeleden haberi olmamış ve havadisi Nida-yı Hak gazetesinden öğrenmiştir. Zelzeleden ziyade havadisi atladığına daha çok üzülen Hüseyin Rüsuhi, musahhih ve gece sekreteri Ali Ferdi ile konuşup, bu duruma bir çare arar. Yazar bu bölüm ile gazetecilikte etik değerlerin ne kadar önemli olduğu vurgusu yapar:

> "Hüseyin Rüsuhi Çopur Resmi isminde bir arkadaşını hatırladı. O, zehir gibi kalemi olan bir şantaj üstadı idi. Fakat nedense memurluğu gazeteciliğe üstün tutardı. Arasıra azledilerek İstanbul'a geldikçe gazetelerden birine kapılanır, birkaç ay şantaj yaparak yeni bir memuriyet koparıp giderdi. Şimdi bir seneden beri Sancak idadisinde Fransızca ve Tarih muallimi idi. Ali Ferdi:
>
> — İyi düşündün dedi. Çopur Resmî biçilmiş kaftandır. Telgraf havalesiyle biraz para gönderirsek akşama kadar mutlaka dişe dokunacak bir şeyler gönderir. Biz de bir parça şişirdiğimiz gibi... Mamafih sen ihtiyatlı bulun: Geç vakit aksi bir haber gelirse şaşırmayalım. Sarıpınar'da bir şey yoksa tahdiş-i ezhanı mucip yazı yazan 'Nidayı Hak' a güzel bir kötek atmalıyız." [413]

Reşat Nuri'nin *Bir Kadın Düşmanı* adlı romanı mektup türünde yazılmıştır. Romanda Sara adlı zengin ve şımarık bir genç kızın oynadığı oyunlardan bahsetmektedir. Sara, kadın düşmanı olarak bilinen Ziya'yı kendine aşık eder. Çevresince taş kalpli olarak bilinen Ziya, Sara'nın oynadığı bu oyuna gelir ama romanın sonunda bunun bir oyun olduğunu öğrenince bir motorsiklet yarışında bile bile kaza yaparak feci şekilde can verir. Yazar, insanların gururuyla oynamanın doğurabileceği olumsuz sonuçların altını çizmiştir. Kadın erkek ilişkilerinin sorgulandığı romanda, aydın bir kişiliğe sahip olan Reşat Nuri, bizzat Sara ile çatışmış ve böylece genç kızları insanların duygularıyla oynamamaları konusunda uyarmıştır.

Buna benzer bir tema da *Dudaktan Kalbe* romanında işlenmiştir. Romanda Lamia karakteri saf, temiz ve iyi niyetli bir kız olarak karşımıza çıkar. Aşık olduğu meşhur kemancı Kenan ise aşkın dudaklardan kalbe inmemesi gerektiğine inanan bencil bir

[413] Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 40

kişiliktir. Roman sonunda ahlak abidesi olarak Lamia yücelirken Kenan da yazarın cezalandırmasıyla feci bir sona kavuşur:

> "Bu harikulâde genç kız bütün saffet ve iffetiyle sevdiği ünlü bir musikişinasın bencil gururuna genç kızlığını feda eder. Aşkın bir zehir gibi kalbe inerek insanı bedbaht etmemesi için dudaklarda kalması, sadece bir gönül ve şehvet eğlencesi olması gerektiğine inanan musikişinas, ona, maceranın başında bu gözle bakar. Lâmia'ya her yerde musallat olan cemiyet kendisini kötünün kötüsü görür. Fakat o, her defasında, her darbeden sonra, trajedi kahramanlarına has bir asaletle ıztırap çeker ve mukavemet ederken bir ahlâk ve karakter heykeli gibi yükseldikçe yükselir. Buna karşılık musikişinas Kenan kendi aşk anlayışının nasıl yavaş yavaş öldüren bir zehir gibi hayatını ve sanatını mahvettiğini görür ve intihar eder. Kenan'ın sonunda intiharı bile bir acıma duygusu uyandırmazken Lâmia roman boyunca merhamet, sevgi, saygı ve hayranlık duygularıyla takip edilir. Romanın atmosferi içinde, Kenan, okuyucuyu adeta bir üşüme hissi içinde bırakırken Lâmia sımsıcak bir ilgi ve sevgiyle sarar."[414]

Görüldüğü gibi Reşat Nuri'nin insan sevgisi tüm romanlarda kendisini hissettirir. O, etik değerlerin önemine ve bu değerlerin insandan bağımsız düşünülemeyeceği gerçeğine inanır. Yazar, yanlış davranışlar içerisinde olan olumsuz karakterlere bile sevgiyle, hoşgörüyle yaklaşır. Eserlerinde bazen sözcüsü konumundaki aydın karakterlerle bazen de bizzat yazar olarak kendisi de hoşgörüsüz, bencil ve çıkarcı tiplerle çatışır. Reşat Nuri, halka yepyeni bir bakış kazandırmanın peşindedir:

> "Hayat mağluplarının, kader ve cemiyet kurbanlarının, kanun mahkûmlarının nasîbi şüphesiz hazin bir talihtir. Fakat onların davranışları arkasındaki irsî, sosyal ve psikolojik sebepler yahut romancının onlara bulduğu mazeretler iyi anlaşılınca bu insanların hiç biri kötü değildir. Kötülük hiçbir zaman bir insan ve hayat prensibi olamaz. Bunun içindir ki, kötü insan yoktur, daha az iyi insan vardır. Reşat Nuri'nin bilhassa küçük, ezik, fakir, zavallı insanlar karşısındaki davranışı böyledir. Hemen her romanında rastlanan bu tipler bizi bir başka yoldan Reşat Nuri'nin insanlık anlayışına götürür. Bu anlayışta insanların eşitliği, kardeşliği, bunlara dayanan evrensel barış ve adalet, zengin-fakir, ezen-ezilen tezadı gibi doktrin ve ideoloji safsataları yoktur. Kelimenin marksist mânâsında bir sınıf mücadelesi veya ideolojik bir sınıf şuuru mevcut değildir. Her duygu, düşünce ve sosyal problem insan etrafında toplanmıştır. İnsana ve kötülüğe galebe yine ancak insanla ve insanlıkla mümkündür. Düşkünler ve zavallılar bütün ezilmişliklerine rağmen derin insanî duygulara sahiptirler. Fırsat verildi mi büyüklerin olamayacakları kadar insandırlar. Onların sevgi, şefkat, sadakat ihtiyaçları ve kabiliyetleri sonsuzdur. Zaman zaman kapıldıkları kötülükler bile içlerinden geldiği için değil, bir takım menfaatlere alet edildikleri içindir."[415]

Reşat Nuri'nin romanlarında aydın, ahlaki değerlere önem veren, temel ahlaki özellikleri bünyesinde barındıran insandır. Ancak bu temel ahlak ilkelerini evrensel boyutta düşünürler ve bu ilkeleri çıkarları için kullanan insanlara da hoşgörüsüz insanlara da karşı çıkarlar. İnsanlara halkın cehaletiyle ve katı bir taassupla değil, hoşgörü, anlayış ve merhametle yaklaşırlar. Özellikle öğretmenler, doktorlar, hâkimler,

---

[414] Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 20-21

[415] **age**, s. 21

gazeteciler ve yöneticiler toplumun ıslahı için etik kurallara daha çok önem vermelidirler. Bu anlamda insanları uyarma ve yönlendirme vazifesini de üstlenirler.

3.4.4. Yanlış Batılılaşma

Türk tarihinde Tanzimat ile başlayan Batılılaşma süreci toplumda her alanda birtakım değişmelere yol açmıştır. Yepyeni bir dönem, yeni bir zihniyet hayatın tüm noktalarında kendini hissettirir. Yıllardır yönünü Doğu'ya çevirmiş bir toplumun birdenbire yepyeni bir zihniyetle karşılaşması sonucu toplumda bir ikilem doğar. Bir kısmı Batılılaşmayı özümser, sentez yapmayı başarır. Bir kısmı Batılılaşmaya karşı çıkar ve topyekün reddeder. Ancak toplumun bir bölümü de Batılılaşmayı istismar ederek toplumda yanlış bir algı oluşmasını sağlar. Yanlış Batılılaşma, çağdaşlaşmayı, Batılılaşmayı ve uygarlaşmayı yanlış anlayıp Batı'nın sadece dejenere olmuş, yozlaşmış yönünü almak demektir. Toplumda bu tip insanların çokluğu, gerçeklikten esinlenen bir tür olan romanlarımıza da yansımıştır. Yanlış Batılılaşma teması, Türk toplumunun yüzünü Batı'ya ilk çevirdiği dönem olan Tanzimat döneminden itibaren Türk edebiyatında işlenmiş bir temadır. Cumhuriyet dönemi aydınları, yönünü Batı'ya çevirmiş kişiliklerdir ancak Batılılaşmayı doğru özümseyip yanlış Batılılaşmaya karşı çıkarlar.

Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık* romanında yanlış Batılılaşma temasını işlemiştir. Romanın ana karakterlerinden olan Züleyha, Batılılaşmayı yanlış anladığı için eleştirilen bir kişiliktir. Babası Ali Osman ve kocası Yusuf ise Batılılaşmayı doğru anlayan, sentez yapmayı başarmış olumlu tiplerdir. Züleyha, babası asker olduğu için ve sürekli savaşta olduğu için baba otoritesinden uzakta yetişmiştir. Eğitim gördüğü Amerikan Koleji'ndeki hocalarının, orada okuduğu kitapların, Rum ve Ermenilerden oluşan arkadaş çevresinin tesiriyle kendi kültürüne yabancı, olumsuz, alafranga bir tip olur. Züleyha, bu alafranga tavrı dayısından öğrenmiştir. Dayısı Şevket Bey de Batılılaşmayı yanlış anlamış olumsuz bir tiptir. Züleyha'nın babası ile anlaşamamaktadır. Züleyha, babası ile dayısını kıyaslayıp dayısını üstün tutmaktadır. Bu durum romana şöyle yansır:

> "Dayısından ve öteden, beriden duydukları ona epeyce şeyler öğretmişti: Şu karşı dağların ötesi artık ayrı bir memleket demekti. Yanılıp da bir kere aradaki sınırı geçenler için artık bir daha bu güzel topraklara dönmek yoktu. Babası Adana taraflarında bir yerde idi. Orada da ölecek, yahut talihi yardım eder de ölmezse, tâ içerlerde bilinmez bir yerlere sürülüp gidecek ve adı, sanı ortadan kalkacaktı.
>
> Züleyha, birçok defalar, babasını büyük dayısiyle mukayese etmişti. Şevket Bey, yaşlı olduğu halde, ondan ne kadar daha yeni fikirli, zeki ve medenî bir insandı. Ailesini ne güzel yaşatıyordu.

> Düşmanlar bile onu ne kadar beğeniyor ve hatırını sayıyorlardı. Babasını Adana'da öldürmeğe çalışan Fransızlar, dayısını burada el üstünde tutuyorlar; sefarethanelerde, zırhlılarda çaylara, balolara çağırıyorlar; hastalandığı zaman üniformalı ecnebi zabitleri vasıtasiyle hatırını soruyorlardı. İşte iki adamın arasındaki fark!
>
> Akrabalarından bir genç, üstünde silâh aramak istiyen bir Fransız polisine el kaldırmağa cesaret etmişti. Galip bir ordunun askerine hakaret eden bir insanın cezası belki de idam olacaktı. Fakat Şevket Bey, bu haberi alınca, evvelâ Fransız sefarethanesinde Perno'ya, sonra, General Franşe Despere'ye koşmuş ve neticede bu genci kurtarmağa muvaffak olmuştu."[416]

Züleyha Amerikan Koleji'nde okuduğu için Amerikan kültürünün tesirindedir. Tek derdi kolejli ecnebi arkadaşlarıyla vakit geçirmek, eğlenmek olan alafranga bir tiptir. Bazı pazar günleri müzik terbiyesi için kiliseye bile gitmektedir. Babası Millî Mücadele'de düşmanla savaşırken Züleyha, Bebek'te gezinmekten, kolejli arkadaşlarıyla boğazda sandal gezintisi yapmaktan hoşlanır. Tek derdi ise Amerika'ya kapak atmaktır. Rum ve Ermeni kızlarından oluşan bir arkadaş çevresine sahiptir. Ders, iş, spor ve eğlence ile dolu bir hayatı vardır. Kolejdeki öğretmeninin okuduğu Amerikan romanlarının ve dayısı Şevket Bey'in alafranga eğilimlerinin tesirindedir. Dayısına hayranlık duymaktadır. Züleyha, romanda şöyle tanıtılır:

> "Gündüzleri Kollejde meşguldü. Akşam üstleri mektep arkadaşlariyle beraber, havasına göre, bahçe ve salon toplantılarında, yahut mahalledeki yetişkin Rum ve Ermeni kızlariyla beraber denizde, yahut deniz kıyısında geçerdi.
>
> Hafta başlarında mektepten çıkılır çıkılmaz, mutlaka Erenköy'deki köşke gidilir ve pazartesi sabahı yine ilk trenle mektebe dönülürdü. Orada da dayısının misafirleri ve çocukları ile beraber başka bir eğlence... Yine büyük ve küçük vakansların Erenköy'de geçmesi şarttır. O zamanlar da Züleyha, evine ancak bir misafir gibi uğrardı.
>
> Mis Lorley'in ve okuduğu Amerikan romanlarının telkinlerinden, Boğaz'dan İstanbul'a iner gibi, ellerinde bir çanta ile Avrupa yahut Asya seyahatine çıkan Amerikalı kız muallimlerin, üç beş sene Kollejde okuduktan sonra muhakkak bir yolunu bulup Amerika'ya aşan Ermeni kızlarının hayatında meydana gelmiş idealleri vardı. 'Herkes kendi hayatını yaşamalıdır'; 'Hiçbir sevgimiz bizi mukadderatımızın yolundan alıkoyacak bir ayak bağı olmamalıdır' şeklinde roman cümlelerini daima tekrar eder ve annelerinin dizleri dibinde yaşayan, onların verdiği kocaya benliğini esir eden Türk kızlarını istihfaf ederdi."[417]

Züleyha'nın dayısı Şevket Bey, olumsuz bir tiptir. Emekli bir diplomattır. Gençliğinin birçok senelerini Avrupa'da geçirmiştir. Şevket Bey, Millî Mücadele zamanında Fransızlara yakın durmuş, kendi çıkarlarını düşünmüş, millî duygulardan uzak bir adamdır. Cumhuriyet'in ilanından sonra bir süre kendine yer bulamamış, Cumhuriyet hükümetine darılmış ve daha sonra bir şekilde yine kendine çok iyi bir mevki elde etmeyi başarmıştır. Şevket Bey'in alafrangalığı romanda şöyle anlatılır:

---

[416] Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 4. bs., İstanbul, s. 27
[417] **age**, s. 28

> "Tekaüt olan Şevket Bey, gerçi kendisini anlamamakta inadeden Cumhuriyet hükümetine içinden dargındı. Fakat o, onun yeni devrin tadını herkesten ziyade çıkarmasına mâni değildi. Evinde sık sık danslı çaylar, hatta balolar veriyor, hali vakti yerinde dostlarını da buna teşvik ederek muhitini sosyete hayatına alıştırmağa uğraşıyordu. İhtiyar diplomat, kendini ilme ve tetebbua vakfetmek kararından şimdilik caymış gibi idi. Artık on yedi, on sekiz yaşında yetişkin bir genç kız olan Züleyha'ya:
>
> — Ne yapalım, mademki memleketime başka surette faydalı olmama imkân vermiyorlar, diyordu, ben de şimdilik vatandaşlarıma modern sosyetenin kaide ve inceliklerini öğretmekle meşgul olacağım. Kurunuvustai bir cemiyete insan gibi yaşamasını öğretmek de az hizmet değildir. Kadını açmakla pek büyük bir şey yapmış olmayız, eğer onu medenî terbiye ve muaşeret âdabı noktasından tam bir Avrupa kadını vaziyetine sokmazsak..."[418]

Şevket Bey, mesleği gereği gençliğinin birçok senesini Avrupa'da, sefaret katipliklerinde geçirmiştir. İstanbul'da da daima ecnebilerle düşüp kalkmaktadır. Dolayısıyla kibar hayat şartlarını bütün inceliğiyle bilmektedir. Züleyha, dayısının adabı muaşerette de ne kadar bilgili olduğunu gördüğünden ona tekrar hayran olur. Böyle bir insandan istifade edilmemesini aklına sığdıramaz. Dayısı ona bu adabı muaşeret derslerinde muavinlik yaptırmakta, dayısından Fransızca romanlar almaktadır. Şevket Bey'in adabı muaşeret muallimliği şöyle anlatılır:

> "Suvarelerin tertibine, büfelerin tanzimine nezaret eder, yalnız tuvaletler ve dansların değil, tavır ve hareketlerin de kritiğini yapar, salonda yürümesini bilmeyenlere yürüme öğretirdi. Mahallede açılmış bir kulübe kısmen kendi kesesinden bir dans muallimi temin etmiş, fakir fukaraya fisebilillâh fokstrot ve tango dersleri verdirmişti.
>
> Züleyha, bellibaşlı insanların muayyen bir sezonda yaptıracakları elbiseler ve bu elbiselere en çok uyacak mendiller, sigara kutuları hakkında ona akıl danıştıklarını gördükçe, iftiharından kolları kabarırdı. (…)
>
> Genç kız, bu derslerde dayısının kabiliyetli bir muavini idi. Kendi çocuklarını biraz iptidai bularak, istihfaf eden Şevket Bey, Züleyha'yı beğeniyor:
>
> — Küçük! Sende kumaş var... Bir şeye benzeyeceksin, diyordu, fakat o, belki temiz, sağlam, fakat hiç raffinement'i olmayan Amerikannizme karşı sende biraz reaksiyon hazırlamak lâzım."[419]

Amerikan Koleji, ecnebi arkadaşlar, alafranga bir dayı ve baba otoritesinden yoksun bir yetişme tarzı ister istemez Züleyha'nın millî ve manevi değerlere yabancılaşmasına, kendi milletinden olan insanlara aşağılayıcı bir gözle bakmasına sebep olur. Kızının millî değerlere uzak yetiştiğini ve alafranga dayısının tesiri altında olduğunu gören Ali Osman Bey, kızını Anadolu'ya, yanına aldırır. Amerika'ya gitme hayalleri kuran Züleyha, bundan hiç hoşlanmaz. Züleyha babasını ikna etmek için aşağıdan güreşmek suretiyle babasını kandırmaya çalışır. Hiç olmazsa İstanbul Üniversitesi'ne kapak atıp eğitimine devam etmek istediğini söyler. Yeni nesil bir genç kız için yüksek tahsilin ne

[418] **age**, s. 34
[419] **age**, s. 34-35-36

kadar lazım olduğunu reddedilmez delillerle anlatmaya çalışır. Bu anlamda babasını ikna etmeye çalışsa da bunu başaramayacaktır:

> "Miralay, evvelâ gayet kolay kanıyor gibi görünüyor, arasıra başıyla bu doğru sözleri tasdik ediyordu. Fakat Züleyha, titriyerek sustuğu zaman ellerini elleri içine almış, sadece:
>
> — Olamaz kızım. Annenle beni artık yalnız bırakman doğru olamaz, demişti.
>
> Bu, kızını zayıf bir tarafından avlamak için, ortaya atılmış rasgele bir sebepti.
>
> Fakat, Züleyha'nın bunu mânasız bir baba hodkâmlığı gibi anladığını ve yeniden münakaşaya hazırlandığını görünce, hakiki sebebi söylemişti:
>
> — Sen şimdi, şahsiyetinin teşekkülü devresinde bulunan bir çocuksun Züleyha... Hiç olmazsa birkaç sene o havanın dışında kalmalısın...
>
> Züleyha, babasının havadan ne kasdettiğini derhal anlamıştı. Şimdiye kadar içinde yaşadığı hava; İstanbul ve bilhassa dayısının muhiti. (…)
>
> — Baba, bunun için biraz geç kalmadın mı? demişti."[420]

Züleyha'nın babası Ali, Osman Bey, kızındaki yanlış meyli fark edip onu İstanbul'dan, Amerika hayallerinden, yanlış arkadaşlarından ve dayısından kurtarmak için Anadolu'ya, yanına aldırır. Züleyha, mecburen Silifke'ye yerleşir Anadolu'ya bir türlü alışamayan, halkla kaynaşamayan Züleyha, çok mutsuz olur. Miralay, bu durumun farkındadır. Onu Anadolu'da yaşamaya zorlamış olmaktan mutlu değildir ancak kızının o alafranga tiplere benzemesinden deli gibi korkmaktadır. Onu o muhitten ayırmayı bir babalık vazifesi bilir. Kızıyla konuşmaya, bu mecburiyetin gerekçelerini anlatmaya karar verir. Miralay kızına şunları söyler:

> " — Burada mesut değilsin kızım, dedi, sıkılıyorsun... İş, güc arasında bunun farkında değil gibi görünmek lâzım geldi... Fakat biliyorum... Sana şimdiye kadar söyleyemediğim bazı sebepler, daha doğrusu benim bazı fikirlerimden dolayı bu, zaruri idi... Bildiğin mecburiyetler dolayısiyle çocukluğunda seninle meşgul olamadım. Belki iyi mekteplerde okudun; güzel ve faydalı şeyler öğrendin. Buna bir diyeceğim yok. Fakat fikirlerini, yaşayışlarını beğenmediğim insanlar arasında yetiştin... Bunların kimler olduğu malûm... Bana öyle geliyor ki, bunlar sana hayat hakkında yanlış fikirler verdiler... Sözlerimi pek derleyip toparlayamadığımın farkındayım... Fakat sen, beni anlamaya çalış... Memleket, şimdiye kadar geçirdiği inkılâpların en büyüğünü geçiriyor... İstanbul gibi, büyük ve karışık yerlerde bu inkılâp, sarsıntısız geçemez... Sen, teşekkülünün en nazik bir devresindesin... Bu zamanda seni o insanlar ve o hava içinde bırakmak bana tehlikeli göründü... Birkaç sene benimle Anadolu'da yaşamak, senin için daha hayırlı olacağını zannettim... 'Geç kaldın!' mı diyeceksin? Zahmet etme... Bunu ben de düşündüm... Fakat ne çare ki tahsilini yarım bırakarak seni aldırmak... O, daha olmayacak bir şeydi. "[421]

Züleyha, kendisine biçilen medeniyet misyonerliği görevini başaramayacaktır. Anadolu kadınına yeni hayatı, bildiklerini öğretemez. Sık sık gardenpartiler yapsa da danslı eğlentiler tertip etse de Zeliha'daki şımarık tavırlar, kendini beğenmişlik, Anadolu

[420] **age**, s. 44-45
[421] **age**, s. 77-78

insanını küçük görme meyli, bu görevi yerine getirmesine engel olacaktır. Bu tavrından dolayı yazar tarafından eleştirilir:

> "Bu dönem romanlarında yazarlar, dini inançları istismar eden aydınlar karşısında nasıl olumsuz bir tavır takınıyorlarsa, aynı yaklaşımı modernliği, Avrupalı oluşu istismar eden aydınlara da gösterir. Eski Hastalık romanındaki Şevket Bey, Felatun Bey çizgisinin bir örneği olarak bu tavırdan nasibini alır. Amerikan Koleji'nde aldığı eğitim sonucu maddeci bir anlayışa sahip olan Züleyha'nın, Anadolu'da yaşadığı günler ve yaptığı evlilik sonucunda hissileşmesinin, eskilerin bir hastalığı olarak gördüğü romantik aşkı tatmasının anlatıldığı Eski Hastalık romanında Züleyha'nın büyük dayısı Şevket Bey, alafranga bir insandır. Züleyha'nın da alafranga ilgilere sahip olmasında etkisi büyük olmuştur."[422]

Züleyha'nın babası Ali Osman Bey, kızını yanına aldırsa da askerlerinden Yusuf ile evlendirse de Züleyha, alafranga tavırlarından kurtulamaz. Yusuf, yiğit bir Anadolu erkeğidir. Züleyha ise onun dışarlıklı olmasından dolayı sürekli onu küçük görmektedir. Züleyha, yıllar sonra yaptığı yanlışı fark eder ama iş işten çoktan geçmiş, Yusuf'u kaybetmiştir.

Yanlış Batılılaşma teminin işlendiği romanlardan biri *Gizli El* dir. Bu romanda Şeref Bey'in hayatı anlatılır. Şeref Bey hukuk mezunu idealist bir gençtir. Mektepten çıktığı sene, yirmi dört yaşındayken babasını kaybedince geçim derdine düşer. İstanbul'da akrabası ve dostu olmadığı için mektebi bitirir bitirmez küçük bir maliye memurluğuyla Gemlik'e gitmek mecburiyetinde kalır. Orada yaşlı bir doktor ile yakın arkadaşlık kurar. Şeref Bey, bir süre sonra bu doktor arkadaşının vasıtasıyla eski bir saray paşası olan Aziz Paşa ile tanışır. Aziz Paşa, ileri fikirli, şişman, kısa, kır sakallı, altmış beş yaşlarında bir adamdır. Şeref, Aziz Paşa'nın oğluna ve kızına ders vermeye başlar. Bir süre sonra da Paşa'nın kızı Seniha'ya aşık olur. Seniha**,** Pangaltı'daki Fransız mektebini bitirmiş eğitimli bir kızdır. İyi derecede Fransızca bilmektedir. Zarif çehreli, elâ gözlü kumral bir genç kızdır. Ne babasının kendisini şımartacak derecede rahat tavırları ne de Fransız mektebinde yetişmiş olması onu alafranga bir tip yapmaya yetmemiştir**.** Seniha**,** genç yaşına rağmen ayakları yere basan olumlu bir tiptir:

> "Arabayı hazırlasınlar da gezmeğe çıkalım... Subaşı'na kadar gideceğiz. Biraz sonra paraşol araba hazır olunca, Paşa:
>
> — Senden özür dilerim prenses, dedi, seni lüks hayat için hazırladıktan sonra, karpuz arabasına bindirmek ayıp ama, düşünemedim daha evvelden... İki haftaya kalmadan sana yepyeni bir fayton getirteceğim İstanbul'dan... Bu, senin için diploma hediyesi yerine geçer.
>
> Baba-kız arasında küçük bir ağız dalaşı oldu. Kız, bu yeni arabanın tamamiyle lüzumsuz bir lüks olduğunu, kendisinin böyle şeyleri zaten sevmediğini söylüyordu. Paşa, onun dilinin altındakini çekinmeden açığa vurdu:

[422] Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 217

— Benim için müsrif diyorlar, borçlu diyorlar. Senin de kulağına geldi elbette... Aklın sıra beni korumak istiyorsun değil mi? Bana bak prenses... Her kaprisine eyvallah... Fakat bana kâhyalık etmene tahammül edemem. Derhal bozuşuruz...” [423]

Seniha bir süreliğine İstanbul’a gider. Dönüşte bazı akrabalarını da getirir. Bu akrabalar şık, kibar ve alafranga tiplerdir. Sofra kurulur ve içkili bir toplantı düzenlenir. Bu toplantıya Şeref Bey de katılır. Toplantıda bulunanlardan Nevnihal Hanım adında bir kadın fazla alafranga olmak suretiyle eleştirilir. Nevnihal Hanım, Şeref’e yanında yer göstererek onu yanına oturtur. Sofra alaturka bir sofradır. Erkekler rakı, Nevnihal Hanım da şarap içmektedir. Şarap kadehini eline alarak Şeref’e sorular sormaya başlar:

“ — Ulûm-i diniye hocasına soracağım meselelerden biri şu, dedi. Şeriate göre, şarap haramdır. Hattâ bir damlası dahi haramdır. Fakat, aksi gibi ben, onsuz yapamıyorum. İçmezsem hasta oluyorum. Siz ne fetva vereceksiniz?

— Mazareti kendiniz söylediniz hanımefendi... Mademki onsuz hasta oluyorsunuz... O halde, içeceksiniz... Yalnız, Doktor Beyin rapor vermesi lâzım... Elimle Doktor'u gösteriyordum. Doktor, her zamanki şakacı tavrıyle:

— İyi yere havale etti Şeref, dedi, teşekkür ederim. Nevnihal Hanımefendi’yi birazdan güzelce bir soyup muayene edeyim. Bakalım ne göreceğiz. Bir kahkahadır koptu. Bazıları bu pek açık şakayı el çırparak alkışlıyorlardı. Demek ki, Nevnihal Hanım kendisiyle böyle şakalar yapılabilen fazla alafranga bir kadındı. Nasıl ki biraz sonra söz arasında onun da epeyce bir zaman Avrupa'da yaşadığını ve hattâ şapka giydiğini söylediler. (…)

Benim önüme de bütün erkekler gibi rakı kadehi getirmişlerdi. Biraz sonra Nevnihal Hanım, benim kendisiyle beraber şarap da içmemi istedi; bir bardak getirterek eliyle doldurdu; içindeki şaraptan birkaç damlasını kendi parmağına döktü:

— Mademki damlası harammış, o halde o damlayı çıkarıp atıyorum. Gerisi helâldir, diye o malum hile-i şer'iye şakasını yaptı.

Sonra, kadehi eliyle dudaklarıma uzattı. Yine gülüşmeler, alkışlar...”[424]

Bir süre sonra Seniha ile Şeref Bey evlenir. Şeref, Seniha’ya uyum sağlayamamaktan korkmaktadır. Kendini Seniha’dan küçük görmektedir. Seniha Fransız mektebinden mezun, zengin bir ailenin kızıdır. Ancak korktuğu olmaz. Seniha, sentezi başarabilmiş olumlu bir tip olarak okuyucu karşısındadır:

“Seniha ile evlendiğim ilk günlerde içimi durmadan kemiren bir kurt vardı. ‘Bu yüksek sosyete dediğimiz muhitte, bir Fransız mektebinden yetişmiş bir genç kız yanında ben, bir köylü gibi kalmıyacak mıyım?’ diyordum. Masallardaki çobana âşık olan köylü kızı gibi bir zaman için gözü benden başka bir şey görmemek istiyebilir. Fakat, ya daha sonraları, aşkımızın ilk hızı geçtikten sonra?.. Başka bir hayatı, başka türlü insanları düşünmeğe başlamıyacak mıdır? Onunla İstanbul'a yaptığımız ilk balayı seyahatimizi, yağmurları bahane ederek o kadar kısa kesmemin sebebi bu korku olmuştu. Onun yüksek sosyeteden akrabalarının ve onlara benziyen zarif, parlak dostlarının karşısında nasıl değiştiğini, onlarla ne kadar başka türlü konuştuğunu ve âdeta koketleştiğini gördükçe içim içimi yiyordu. Kendimi başka türlü bir adam yapmak isteyişim biraz da bunun içindi. Fakat korktuğumun tam tersine, onun kendisi bir köylü kadın sadeliği alıyordu. Bir yandan

[423] Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El,* İnkılap Kitabevi, 14. bs., İstanbul, s. 28
[424] **age**, s. 68-69

> yine eski korkumdan, onun fazla uyanması korkusundan tamamıyle kurtulmamış olmakla beraber, bir yandan onu yeni hayatıma sokmak için teşebbüslerim olmuştu. O, bunlara karşı büyük bir isteksizlik göstermişti."[425]

Şeref, evlendikten sonra yepyeni bir hayatın içinde bulur kendini. Şeref'in kendini karısına ispatlamak için attığı hamleler, yanlış insanlarla kurduğu ilişkiler evliliklerinde problemlerin çıkmasına sebep olur. Şeref'in yeni hayatında yüksek sosyetenin önemli bir yeri vardır artık. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarının anlatıldığı romanda sosyetenin aşırı alafrangalığı yerilir. Bu durum esere şöyle yansır:

> "Yeni hayatım! Benimki gibi bir iş muhiti olan insanın elbette yine o tempo ile yaşayan ve eğlenen bir muhiti olacaktı. Çarşaf, hâlâ eski çarşaf olmakla beraber, yüksek sosyetede hemen hemen kalkmıştı. Bir kapalı toplantıya sokaktan çarşafla geldiği halde, onu kapıda üstünden atarak soyunan kadın hâlâ bir gece eğlencesi için, sizin için gizli soyunmuş bir kadın tesiri yapıyordu. Bu misafirliklerde tavırlar, hareketler, karşılıklı şakalar ve bakışmalar henüz ölçülerini bulamamışlardı. Üstelik, bizimkiler Avrupa'daki yolculuklarımda barlarda, çalgılı gazinolarda gördüğüm kadınlardan da daha açık saçıktılar. Erkeklerle dans eden kadın, biraz bir şey içti mi onun karşısında çiftetelli oynamakta da utanılacak bir şey görmüyordu. Bütün bunlar için benim bir bakıma Seniha'nın vahşî çekingenliğinden hoşlanmam lâzımdı. Fakat, öte taraftan da hayatımızın ahengi bozuluyordu. Dükkânda, atelyede, yahut etrafı kitap raflarıyle çevrili masada yapılan işler daima küçük işlerdir; küçük karınca, küçük balansı ve ipekböceği işleridir. Büyükler ziyafetlerde, baloda, at koşularında kombine edilir. En büyükleri, kıt'aları birbiriyle çarpıştıran, koca ülkeleri birkaç saat içinde haritalardan silip çıkaran, bir küçük telsiz işaretiyle astronomik servetleri yapan, yahut yıkan devlet işleri, tröst, borsa vesaire işleri, sırtlarda frak, bazen maskeli balo travestileri, ellerde şampanya kadehleriyle salonlarda, koridorlarda, ayak üstünde bağlanıp çözülürler. "[426]

Sosyetenin aşırı alafrangalık rüzgarına kendisini kaptıran Şeref, bu yeni edindiği muhiti karısı Seniha'ya açıklamak istese de bunu başaramaz. Bu eğlencelere katılmanın iş icabı olduğunu söylese de Seniha bununla tatmin olmaz. Şeref ile Seniha'nın arası bozulur. Şeref, eğlenmek, içmek ve oyun oynamakla dolu bir hayatı olan insanlardan mürettep bir muhit oluşturmuştur. Bunlar ekseriya işadamları, devlet adamları, milletvekilleri ve parti üyeleridir. Bu durumu kabullenemeyen, eşinin gittiği yanlış yolu gören Seniha, kocasını bırakarak çiftliğe geri döner.

Yanlış Batılılaşma teminin en çok işlendiği romanlardan biri *Yaprak Dökümü*'dür. *Yaprak Dökümü*'nde Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasının bir aileyi nasıl çökerttiği anlatılır. Romanın ana kahramanı olan Ali Rıza Bey, alaturka bir kişiliktir. Kızları Leyla, Necla ve gelini Ferhunde ise Batılılaşmayı yanlış anlayan olumsuz tiplerdir. Onların bu alafranga yaşama isteği, ailenin yıkılmasına sebep olmuştur. Bu tema romanda şöyle işlenmiştir:

---

[425] **age**, s. 113-114
[426] **age**, s. 114-115-116

> "Kavga, yavaş yavaş şeklini değiştiriyordu. Leyla ile Necla, asıl istediklerini açık açık söylüyorlardı; ne hakla kendilerini eve kapatmışlardı? Herkesin kızları istedikleri yerde, istedikleri insanlarla gezip eğlenirken kendileri neye bu cehennemde çile dolduruyorlardı? Evin adı artık (cehennem) olmuştu. Onlar da genç değil miydiler? İnsan içine çıkmak, sosyetelere girmek, dansetmek istemezler miydi? Gençlikleri geçiyor sayılırdı. Bu gidişle sonları ne olacaktı? Babaları kendileri için bir şey hazırlamış mıydı? Ev, delik deşik bir gemi gibi, günden güne batıyordu. Böyle zamanlarda herkese başının çaresine bakmak hakkı neden verilmiyordu? Üstlerindeki baskıyı kaldırmak zamanı gelmiş de geçiyordu. Kendi başlarına bırakılırlarsa belki birer hayırlı koca bulur, canlarını kurtarırlardı. Böyle zamanda kimin kapısını çalıp Evlenecek kızınız var mı? diye soruyorlardı…"[427]

Ali Rıza Bey'in kızları, babalarına uyguladıkları baskı sonucunda amaçlarına ulaşmış ve senelerden beri hasretini çektikleri alafranga hayatı evlerine getirmişlerdir. Yanlış Batılılaşma rüzgarına kapılan Leyla, Necla ve Ferhunde, sürekli evde danslı eğlenceler tertip eder. Bu eğlenceler sabaha kadar sürmektedir. Ali Rıza Bey, problemin farkında olsa da bu sorunun çözümünde dirayetsiz olması ve seyirci kalması dolayısıyla eleştirilir. Bir aydının problemi iyi kavramış, iradeli, topluma ve ferde yön verebilen bir kişilik olması beklenir. Aydının, yolundan sapan sosyal gelişmelere engel olamayışı, kimi zaman toplumda bir faciaya yol açabilmektedir:

> " Ali Rıza Bey'in Bağlarbaşı'ndaki kendi gibi ihtiyar ve çürük evi eski mahrumiyetlerinin acısını çıkarmak ister gibi çılgın bir neşe ve şenlik içinde kalkıp kalkıp oturuyordu. Haftada iki gece dostlara danslı çay veriliyor, en aşağı iki üç gece de başkalarının davetine gidiliyordu. Aşağı sofa ile taşlık arasındaki camekan kaldırılmış, delik deşik duvarlar sarı yaldızlı bir kağıt ile kaplanmıştı. Davet akşamları taşlıktaki su küpü, sofadaki yemek masası ve daha başka hırdavat eşya mutfağa taşınıyor, yukarıdan kilimler, iskemleler, süslü yastıklar indirilerek bir kabul salonu dekoru kuruluyordu. Bu telaşlar arasında çok kere akşam yemeği hazırlama ve yemeğe vakit kalmazdı. Herkes misafirler için hazırlanan sofradan bir, iki bisküvi, bir sandviç alır, ayaküstünde acele acele yerdi. Biraz sonra davetliler birer birer sökün etmeye başlayınca Hayriye Hanım, eteklerini toplayarak, kollarını sıvayarak mutfaktaki büfecilik vazifesine kapanır, Ali Rıza Bey, aşağıdaki gürültüleri mümkün olduğu kadar az işitmek için kolunda bir kitap, elinde bir mum ile tavan arasına çıkardı. Gramofon, bütün gece çalar, çılgın kahkahalar, çığlık çığlığa boğuşmalar içinde durmadan dansedilir, temelinden sarsılıyor gibi olan evin harap tavanlarından tozlar yağardı... Çok kere oturduğu yerde sönen mumun önünde uyuyup kalan Ali Rıza Bey, ilk sabah ışıkları içinde gözlerini açtığı vakit evi hala bu gürültüler içinde sarsılıyor bulurdu. Ailenin misafirliğe gittiği gecelere gelince, o vakit de yine bitip tükenmez hazırlıklar sebebiyle akşam yemeklerine vakit kalmazdı. Kızlar, yengeleriyle beraber saatlerce sökük dikerler, bozulmuş elbise parçalarından uydurma süsler hazırlarlar, vücutlarının görünecek yerlerini kolonya ile silerler, ayna karşısında kantocu kızlar gibi boyanırlardı." [428]

Yanlış Batılılaşma temasının işlendiği bir diğer roman da *Çalıkuşu*'dur Romanın ana kahramanı Feride, oldukça iyi eğitim almış bir genç kızdır. Fransız mektebinde okuduğu için Fransızca'yı da Fransız kültürünü de gayet iyi bilmektedir. İstanbul'da zengin bir konakta yetişmiş olması, onun görgü ve medeniyet bağlamında hayli ileride olmasına sebep olmuştur. Bu anlamda Anadolu'da çalışırken bazı insanların alafranga

[427] Reşat Nuri Güntekin, *Yaprak Dökümü*, İnkılap Yayınevi, 35. bs., İstanbul, s. 51
[428] **age**, s. 66-67

tavırlarından rahatsız olur ve onlara küçük bir oyun oynamaya, onları iğnelemeye karar verir:

> "Hanımları, salonlarının içinde, bana karşı acemi aktrisler gibi tuhaf tuhaf pozlar almış görünce içimden güldüm: 'Görürsünüz, biraz sabredin!' dedim. (…) Mürebbiye olduğunu tahmin ettiğim adi Beyoğlu kokonası, altın gözlüğünü tutarak, beni baştan aşağı süzdü.
>
> Tavırlarımda, hareketlerimde öyle tabii bir akıcılık, sözlerimde öyle fütursuz bir emniyet vardı ki, salonun içi gizli bir fırtınaya uğramış gibi altüst oluyordu. Bu salon, kibarlık ve zevkten ziyade paranın bin türlü pahalı eşya ile doldurulduğu bir nevi manifaturacı camekânı idi. Hanımcıklar, senelerden beri birer manken ölülüğüyle bu salonda oturuyorlar, Ç.'nin zavallı görgüsüz kadınlarını hayretlere düşürmekten zevk alıyorlardı. Serbest ve afacan cüretimle yavaş yavaş bu salona sahip oluyor, kendilerini acemi, beceriksiz bir misafir mevkiinde bırakıyordum. Bu kaba ve gülünç komedyayı oynarken tabiilikten çıkmamaya, oyunumu belli etmemeye gayret ettim. Her ne gösterdiler, ne söylediler, ne yaptılarsa beğenmediğimi hissettirdim. Hem de onlara, zavallılıklarını, görgüsüzlüklerini derin derin, acı acı duyurmak şartıyla. (…) Hele o görgüsüz, cahil kadınlara kendisini adam diye satan, gülünç Fransızcasıyla övünen Beyoğlu kokanasını dünyaya geldiğine pişman ettim."[429]

Çalıkuşu romanındaki diğer bir alafranga tip de Maarif Müdürü Reşit Nazım'dır. Reşit Nazım, asri olmayı meslek hayatında da uygulamak ister. Ancak o, esasında memleket meselelerinden, memleket gerçeklerinden oldukça uzaktır. Modern olmadığı düşüncesiyle Feride'nin bin bir güçlükle düzene soktuğu köy okulunu kapatır. Ona göre öğretmenler mutlaka kartvizit bastırmalıdırlar. Bu alafranga bürokratlar, ülke gerçeklerinden uzak olması dolayısıyla yazar tarafından eleştirilir. Yazar, bu noktaya, B…..'ye gelen Fransız gazeteci Pier For münasebetiyle temas eder. Maarif Müdürü, Reşit Nazım, kendisini de ziyarete gelecek olan Fransız gazeteciye hoş görünmek, lehimize bir yazı koparmak niyetindedir: "Kendilerine mekteplerimizin bir ikisini göstereceğim. Gerçi bir Avrupalıya göğsümüzü gere gere gösterebilecek bir mektebimiz yok ama, bir politika yapacağım çaresiz. Herhalde lehimize yazı koparacağımızı umuyorum. Bereket versin ki, ben bulundum burada, yoksa bu ziyaret selefim zamanında olsaydı Avrupalıya rezil olduk gittiydi."[430]

Aydın, Batılılaşmaya karşı değildir. Tam tersine modernleşme için mücadele eden insandır. Ancak, bireylerin modernleşirken kendi kimliğini kaybedecek derecede Batı hayranı tavır ve davranışlar sergilemesinin karşısındadır. Bu anlamda Batılılaşmayı yanlış anlayan, sentez yapamayan alafranga tiplerle çatışma yaşamaktadır. Tanzimat'tan itibaren romanlarda kendine yer bulan bu çatışma günümüze dek işlenmeye devam etmiştir.

---

[429] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 291-292
[430] **age**, s. 239

3.4.5. Kıyafet

Çağdaş giyim- kuşam, uygar oluşun en belirgin işaretlerindendir. Cumhuriyet döneminin en büyük aydını olan Atatürk, her alanda çağdaşlığı hedeflemiştir. Kıyafet konusunda Türk halkını görünüşüyle de çağdaş ve medeni hale getirmek istemiştir. Bu sebeple Atatürk, medenileşme atılımları içinde şapka ve kıyafet inkılabına büyük önem vermiştir. Cumhuriyet'ten önce de başlık ve kıyafette bazı yenilikler yapılmış, ancak bu atılımlar gerektiği gibi gerçekleşmemiştir. Osmanlı toplumunda devlet tarafından belirlenen belirli bir kıyafet birliği yoktur. Müslümanlar toplumdaki yerlerine ve aldıkları görevlere göre değişik biçimde giyinmekteydiler. Gayrimüslimler ise kendilerine göre bir giyim tarzı benimsemekteydiler. Osmanlı'nın Cumhuriyet dönemine kadar kullandığı kıyafetler millî de değildir, uygar da değildir. Fes, kalpak, sarık, takke, cüppe, şalvar, potur, ceket, pantolon gibi her çeşit kıyafet topluma dış görünüş bakımından karmaşık bir manzara vermekteydi. II. Mahmut döneminde bu kargaşa önlenmeye çalışılmış hiç değilse devlet memurlarının düzgün bir görünüşe kavuşmaları için çaba sarf edilmiştir. Onun zamanında memurlar ceket, pantolon giymişler başlarına da Balkanlar'daki Yunanlılar ve Tunuslularca kullanılan fes giymeye başlamışlardır. Bu festen dolayı II. Mahmut'a gavur padişah sıfatını takanlar olduğu bilinmektedir. Uzun bir süre fes geri kalmışlığın simgesi olarak kalmıştır.

Yapılan inkılaplarla birlikte uygarlığa adım atan Türk milleti, bu tavrını yaşayışıyla ve dış görünüşüyle de kanıtlamalıdır. Bu amaçla Mustafa Kemal, ülke halkını her alanda çağdaş ve uygar düzeye çıkarabilmek için değişiklikler tasarlamıştır. Giyim konusundaki bu kargaşaya son vermek için de dış görünüşüyle bunu vurgulaması gerektiğine inanmaktadır. 25 Kasım 1925'de "Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun" kabul edilerek erkeklerin şapka giymesi yasal zorunluluk haline getirilir. Şapka dışında başka başlıkların giyilmesi yasaklanır. 2 Eylül 1925 tarihinde din adamı dışındaki kişilerin cüppe ve sarık giymeleri yasaklanır. 3 Aralık 1934 tarihinde ise din adamlarının dini kıyafetlerini sadece ibadet yerlerinde kullanmalarına izin verilir. Böylece toplum kılık - kıyafet olarak da modern bir görünüşe kavuşmuş olur. Bu bakımdan şapka kıyafeti, çağdaş dünyaya açılan büyük ve bilinçli devrimlerdir. Kıyafet devrimi ile Türk toplumu, çağdaş giyim şekline kavuşmuş, yaşam tarzı olarak da uygar devletlerle birlik içinde olduğunu göstermiş olur. Kıyafet konusunda kadınların giysilerine karışılmamıştır. Ancak Türk kadını çağdaşlaşmayla beraber modern

kıyafetleri benimsemiştir. Kıyafette değişiklik ile insanların modern bir görüntü kazanması ve giyim kargaşasının sona ermesi amaçlanmıştır.

Aydınlar, yönünü Batı'ya çevirmiş insanlar olarak insanların modern giyinmelerinin önemine inanmaktadırlar. Özellikle Cumhuriyet aydınları, toplumda uzun süre kullanılagelmiş kıyafetlere karşı çıkınca doğal olarak halkla çatışma yaşamaya başlar. Bu konu Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* romanında da işlenmiştir. Ali Şahin, aydın bir öğretmen olarak Milli Eğitim Şube Müdürünün yanına gidip tayinini Anadolu' ya aldırdıktan sonra bir arkadaşına rast gelir ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> " Muallim 'nasıl oldu Şahin Efendi?' diye sordu. Eski medreseli gülümseyerek cevap verdi:
>
> — Duanız berekâtiyle istediğimden âlâ bir yere gidiyorum. İzmir'deki Sarıova'ya. Sokakları kırmızı evliya kandilleriyle, çocuklarının başı yeşil sarıklarla donanmış bir softa yatağı… Hasan Cemal'i tayin etmişlerdi. Kabul etmedi. Maamafih çok isabet oldu. Hasan Cemal, ateşli bir inkılâpçıdır. Fakat softalarla uğraşacak yaradılışta bir genç değildir. Softa ile ancak softa uğraşabilir. Talih yardım ederse yakında Sarıova Belediyesi'ni bazı fuzuli masraflara sokacağım.
> — Ne gibi?
> Şahin Efendi, büyük bir sır söyler gibi ağzını muallimin kulağına yaklaştırdı:
> — Sokaklarda türbe kandillerini söndürteceğim. Belediye, onların yerine fener yaktırmak mecburiyetinde kalacak. Maamafih, buna mukabil ahali de mühim bir masraftan kurtulacak.
> — !!!???
> — Sekiz, on yaşında sümüklülere satın aldıkları sarık masrafından."[431]

Şahin Efendi, özellikle çocukların sarık giymesine karşı çıkar. Modern bir toplumun insanlarının kıyafetlerinin de modern olması gerektiğine inanan Şahin Efendi, öğretmenlik vazifesiyle Anadolu'ya gideceği gün en güzel kıyafetlerini giyer. Atandığı Sarıova'ya geldiği günün gecesi kasabada bir ziyafet verilmektedir. Yeni belediye reisinin ziyafeti, bir saltanatlı yemekle başlar. Ortam çok kalabalıktır. Şahin Efendi ziyafete sırf kasabanın belli başlı insanlarını görmek merakıyla gitmiştir. Sofrada müthiş bir sarıklı bolluğu bulunmaktadır. Sarıklılar feslilerin arasına dağılmışlardır. İdadi müdürü Şahin Efendi'ye şöyle söyler:

> "Sarıkla fesin uzlaşamayacağını söyleyenler bu manzara-i uhuvveti gördükten sonra acaba fikirlerini değiştirmezler mi? Ben, Galatasaray'da tahsil görmüş, terakkiperver bir adamım, ama hakikati söylerim. Sarıklılarla feslilerin din ve devletin selâmet ve itilâsı hususunda teşrik-i mesaisinden daima müfit neticeler beklenebilirdi. Yazık ki bu iki kardeş zümre arasına nifak sokuldu.
>
> Şahin Efendi, biraz mahzun bir gülümseme ile:
>
> — Öyledir, dedi ve sustu"[432]

[431] Reşat Nuri Güntekin**,** *Yeşil Gece*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 14
[432] **age**, s. 56

Kasabada bulunan softa takımı Batılılaşmaya karşı çıkarlar. Kafalarındaki sarığı çıkarıp fes giymek istemezler. Ali Şahin, halkın sarık giymesine karşı çıkar. Ama halk, yıllardır kullandığı bu giyim tarzını benimsemiş ve ona fazlaca anlam yüklemiştir. Bu durum Şahin Efendi'yi üzmektedir. Bir gün "Sarıova" gazetesinde Müderris Zühtü Efendi'nin "Sarığa Hürmet Vecibesi" adlı bir başmakalesi çıkar. Makalesinde şunlar yazılıdır:

> "Bayrak, devletin; sarık, dinin timsalidir. Bayrağa hürmet nasıl bir borçsa sarığa hürmet de öyle bir borçtur. Maalesef bazı kuş beyinliler sarığa lâyık olduğu derecede hürmet etmiyorlar. Ancak, bütün kabahati onlara yüklemek doğru olamaz. Sarığın hakarete uğramasından ulema-yı kiramı da az çok mesul tutmak lâzım gelir. Eline üç, beş arşın tülbent geçiren herkes fesine sarık sarıyor ve lâzım gelen fazl ve kemali iktisap etmek için hiçbir zahmet ihtiyar etmeksizin ulema sınıfına geçip oturuyor. Bu, böyle devam edip gidemez. Mevcut sarıklılar arasında bir tasfiye yapmak doğru olmasa bile badema saracak olanları küçük bir imtihandan geçirmek iktiza eder."[433]

Şahin Efendi bu makaleyi okuyunca çok keyiflenir çünkü Müderris Zühtü Efendi onun eline fırsat vermiştir. Zühtü Efendi sık sık muallimler cemiyetini ziyaret etmektedir. Amacı, burayı kontrol altında tutup, memleketteki üç beş gözü açık idadi, darülmuallimin ve iptidai mualliminin yeni bir cereyan uyandırmasına mani olmaktır. Şahin Efendi, iki gün sonra Zühtü Efendi'yi muallimler cemiyetinde yakalar, makaleyi ve muharriri göklere çıkarır. Ardından yazdıklarının gazete kağıdında kalmasının yeterli olmayacağını, bu yüksek fikirlerin hemen fiile inkılâp etmesi gerekliliğini söyler. Bazı sarıklıların gözlerini boyamak için bir müddet daha böyle konuştuktan sonra şu neticede karar kılar:

> "İptidai talebesine sarık sardırmak doğru değildir. Bir kere çocuk, deli gibi bir mahluktûr. Ne yaptığını bilmez. Başındaki sargıyla yerlerde, çamurlarda yuvarlanır. Yahut arkadaşlarıyla dövüşür, tokat yer. Böylece çocuklar nazarında sarığın kıymeti eksilir… Saniyen sarık bir imtiyazdır. İmtiyaz ise ancak muvaffakiyetli bir tahsilin neticesinde kazanılır. Henüz tahsile başlayan çocuğa sarık sarmak ona mektebe kaydedildiği gün şahadetname vermek gibidir." [434]

Şahin Efendi, sarığın bir imtiyaz olarak talebenin en çalışkanına ve en ahlaklılarına verilmesinin uygun olacağını böylece öğrencileri teşvik edebileceğini söyler. Zühtü Efendi bu duruma şaşırır, ne diyeceğini bilemez. Şahin Efendi, ertesi gün işe başlamak ister ama acele etmez. Bu ihtiyatında haklıdır. Softalar, rakip mektebin hocaları-özellikle Dolmacı Hoca-onun aleyhinde konuşur. Ancak Şahin Efendi kararlıdır. Bir kurnazlık düşünür. Öncelikle kirli ve eski sarıklı çocuklara böyle sarıkla gezmenin dine hakaret olduğunu söyleyerek sarıklarını değiştirmeleri için evlerine yollar. Ertesi gün temiz sarıkla gelenlere de başka bahaneler bulur. Sarıklının kıyafeti de temiz olmalıdır diyerek çocukları eve yollayınca veliler bu ihtiyatlardan usanarak çocuğun başındaki

---

[433] **age**, s. 99
[434] **age**, s. 101

sarığı çıkarırlar. Sarıklı çocuklara, onların ulemadan sayıldığını ve oyun oynamanın ulemaya yakışmayacağını söyler. Şahin Efendi'nin bu kurnazlıkları sayesinde sarıklı çocukların sayısı yarıya iner. Şahin Efendi buna derin bir sevinç duyar, bir gün evvelki müfsit ve gülünç ihtiyar karikatürünün sarığı atınca zeki ve sevimli bir çocuk haline gelmesine gizli gizli bayram etmektedir.

Yazar burada sarık meselesi üzerinde durmaktadır. Mini mini çocukların sarık takmalarını, henüz çocuk yaşta bir zihniyetin altına zorla sokulmak istenmelerine karşı çıkar. Bunu yapabilmek için Şahin Efendi, eline geçen fırsatları değerlendirmiş, aleyhine olan bir durumu, zekası ve kurnazlığı sayesinde lehine çevirebilmiştir. Ancak savaş başlayıp da halkı teskin etmek gerektiğinde, ahaliye söz söylemek lazım gelince Şahin Efendi de sarık takar. Çünkü ahali sarıklıyı daha çok dinlemektedir. Yazar böylece toplumun bakış açısını eleştirir.

Halk, çoğunluğun yaptığını yapmaya meyilli bir topluluktur. Kendisine öğretilenin dışına çıkma meyli yoktur. Bu anlamda temel hak ve özgürlükler noktasında aydınla çatışmaya girmektedir. Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu* romanında kadınların başı açık gezmelerinin halk tarafından hoş karşılanmadığına dikkat çekmiştir.

> "Hacı Kalfa, ara sıra konuştuğum dertli bir komşumdan başka, odama giren tek insandır. İlk günlerde çekiniyordu. Bir iş için odama gireceği zaman kapıyı vuruyor, 'Başını ört hocanım, ben geliyorum' diyordu.
>
> Ben, alay ediyor, 'Haydi canım, Hacı Kalfa, işin mi yok Allah aşkına. Teklif mi var aramızda?' diyordum.
>
> O, çatkın çehresini daha çatıyor:
>
> — Yoo! İş senin bildiğin gibi değildir. ' İslam muhadderatlarının yanına öyle sallapati girilmez, diye bana çıkışıyordu.
>
> 'Muhadderat' herhalde kadın falan demek olacaktı. Fakat hocalık gururuma yediremediğim için bunu Hacı Kalfa'dan soramıyordum. Mamafih, alay ede ede Hacı Kalfa'ya bu saygının manasızlığını anlatmıştım. Şimdi, aklına estikçe kapımı vuruyor, çekinmeden içeriye giriyordu."[435]

Geri kalmış toplumlarda kadının sırtına yüklenen yük diğer toplumlardan çok daha fazladır. Modernleşmenin en çok olması beklenen kamu binalarındaki zihniyet ile softa zihniyetin çok farklı olmadığı görülür. Kadınlar, kıyafetine göre değerlendirilmektedir. Feride, işini halletmek için Maarif Nezareti'ne giderken bol çarşaf ve kalın peçe kullanmak zorunda kalır: "Böyle yapmaya mecburdum. Çünkü, hem sokakta kendimi

[435] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 117-118

kimseye tanıtmamak lâzımdı hem de Maarif Nezareti'nin, açık gezen kadın hocalara pek ehemmiyet vermediğini işitmiştim."[436] demektedir.

Çalıkuşu romanının öğretmen kahramanı Feride, Zeyniler Köyü'nde bir bayan olarak başını kapatmak zorunda kalmasının yanında on on iki yaşındaki kız öğrencilerinin de başını kapatmak zorunda oluşu bir aydın olarak Feride'yi rahatsız eder. Bu anlamda Hatice Hanım ile çatışma yaşar. Feride, başörtüsünü giyerken, bir öğretmen olarak kendine tasarladığı kıyafetle kendi giyimini kıyaslar. Bu durum esere şöyle yansır:

> "Havanın açık olmasına rağmen kızlardan birkaçı başlar eski peştemallarla örtülü olarak mektebe gelmişlerdi. Hatice Hanım'a bunların niçin böyle yaptıklarını sordum. O, hemen her sualim gibi buna da hayretle cevap verdi:
>
> — İlahi kızım, bunlar koskoca gelinlik kızlar. Sokakta başı açık gezecek değiller ya.
>
> Aman Yarabbi, bu on, on ikişer yaşındaki solucan gibi soluk, renksiz çocuklar mı yetişkin kız? Ben, hakikaten çok tuhaf bir yere düşmüşüm.
>
> Böyle olmakla beraber bir dereceye kadar sevindim. Bunlara gelinlik kız diyenler bana elbette evde kalmış ihtiyar kız gözüyle bakacak, kimse artık çocuk diye eğlenmeyecektir.
>
> En geç mektebe gelenler erkek çocuklardı. Bu delikanlılar, büyük adam gibi ev işi görürler, kuyudan su çekerler, inek sağarlar, dağdan odun taşırlarmış.
>
> Hatice Hanım, onlara, biraz dışarıda durmalarını söyledi, sonra mahcup mahcup:
>
> — Galiba başörtüsünü unutmuşsun kızım, dedi.
>
> — Buna lüzum var mı?
>
> — E, hakçası aranırsa var. Ben karışmam ya, baş açık ders okutmak günah olmaz mı? (…)
>
> Başa gelen çekilecek, ne çare! Yemeniyi saçlarımın üstüne attım, iki ucunu İstanbul sokaklarında fal bakan çingene kızları gibi çenemin altından iliştirdim." [437]

Feride, Zeyniler'de öğrencilerinden birini gelin etmiştir. Ona hediye ettiği gelin elbisesi halk tarafından yadırganmakla birlikte çok beğenilmiştir. Halk alafranga giyime alışkın değildir. Halkın yeni gördüğü, yeni tanıdığı şeyleri yadırgama, reddetme meyli vardır. Dinî esaslara dayanan korkuyu çevresine yayan halk, yeni şeylere gösterdiği tepkiyi bu yolla dile getirir:

> "Zehra, dün gece muhtarın evinde gelin oldu. Çoban Mehmet, mahzun olmasın diye köyün meydanında davul, zurna çaldılar, bir iki pehlivan güreştirdiler. Kadınlar arasında da, ayrıca bir kına gecesi yapıldı. Mevlit okutuldu.
>
> Benim hediye ettiğim gelin elbisesi köyün ihtiyarlarına yine fazla alafranga görünmüştü. Kulağıma etraftan: 'Yarın ahiret', 'Münkir, nekir', 'Kızgın topuz' gibi kelimeler geliyordu. Buna mukabil genç kadınların ağızlarının suyu akıyordu. Aralarında, galiba, geline haset edenler bile oluyordu.

[436] **age**, s. 128
[437] **age**, s. 184-185

> Gece, pek eğlendim. Muhtarın karısı güzel bir sofra hazırlamıştı. Ortada dönen sözlerden, bu fedakârlığın Zehra'dan ziyade, 'İstanbullu Hocanım'a gösteriş yapmak için göze alındığı anlaşılıyordu."[438]

Feride, Zeyniler Köyü'nden Munise adında bir kızı evlat edinir. Onunla şehir şehir gezmeye başlar. Öğretmen olarak atandığı Kuşadası'nda daha önce tanıdığı Hayrullah Bey ile karşılaşır. Askerî doktor olan Hayrullah Bey, daha çocuk olarak gördüğü, oyunlar oynadığı on dört yaşındaki Munise'nin çarşafa girmesine tepki gösterir. Feride, Hayrullah Bey'i şöyle anlatır:

> " Üç gün evvel benimle Munise'yi evine davet etmişti. Pek keyifliydi. Ben, kütüphaneyi karıştırırken o, Munise ile saatlerce çocuk gibi oyun oynadı. Munise'ye öyle ciddi emirler veriyordu ki, gülmekten bayılıyordum:
>
> — Şimdi saklambaç oynayacağız, lâkin güç yere saklanmak yok ha, parmak kadar vücudun var. Bir yere sıkışırsın, saatlerce beni yorarsın. Sonra, beni bulamazsan, merak etme ha, belki saklandığım yerde uyur kalırım. Munise'yi birkaç güne kadar çarşafa sokuyorum. Şöyle böyle on dördüne giriyor. Boyu şimdi tam benim boyum kadar. Küçük çiçekler gibi açıldı, beyaz denecek kadar açık sarı saçlarının içinde beyaz küçük yüzü, günün saatlerine göre değişen lacivert gözleriyle güldükçe yanağında güller açan, ağladıkça gözlerinden inciler dökülen peri kızlarına benzedi.
>
> Hayrullah Bey, bu çarşaf meselesine çok kızıyor. Ben de onun daha pek küçük olduğunu biliyorum ama, ne yapayım, korkuyorum. Tanıdıklardan bazıları:
>
> — Feride Hanım, sen bunu erkekten kaçır, vakitsiz kaynana olacaksın, diyorlar."[439]

Aydın insan giyimine, kıyafetine, toplum içindeki görüntüsüne dikkat eden insandır. Kitleleri etkileyecek, peşinden sürükleyecek insandan düzgün bir görüntü sergilemesi beklenir. Çünkü topluma örnek olması beklenen insanlar, dış görünüşüyle de örnek olmalı ve kıyafetiyle de modern çağı yakalamalıdır. *Miskinler Tekkesi* romanında devlet dairelerinde çalışan memurların perişan kıyafetleri, yazarın eleştirdiği bir durumdur. Dilencilik yapan kahraman, devlet dairelerindeki memurların da kendisi gibi giyindiğini söyler. Bu da eserde şöyle kendine yer bulur:

> "O sene kış erken başlamıştı. Durmadan, rüzgâr esiyor, sokakları barınılmaz hale getiren yağmurlar yağıyordu. Arkasından büyük karlar akın etti. Böyle havalarda ben halde fıkaralar için en emin yer dairelerdir. Bunların kaloriferle ısınanları vardır; kömür sobası, yahut sadece insan nefesiyle ısınanları vardır. Fakat kunduraları ıslanmamış olan için hepsi aynı derece iyidir.
>
> Buralarda kimse insana ne aradığını sormaz. Herkes, kendi derdine düşmüştür. İş kovalayanlardan ve hattâ dairenin küçük memurlarından çoğu aşağı yukarı ben kıyafette oldukları için dikkati çekmek tehlikesi yoktur. Ellerinde puldan, mühürden yüzleri görünmez hale gelmiş kâğıtlarla kalem odalarına dalıp çıkanlar, kapılarda bekleşenler, kendi kendilerine konuşarak dolaşanlar, duvar diplerine, merdiven basamaklarına çömelip birbirleriyle derteşenler... " [440]

---

[438] **age**, s. 200-201
[439] **age**, s. 355
[440] Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 108-109

Aydınların giyimine dikkat etmesi gerektiği hususuna *Yaprak Dökümü* romanında da değinilmiştir. Roman kahramanı Ali Rıza Bey'in giyimi, işi bırakınca tıpkı kahvehanedeki diğer arkadaşları gibi bozulmuştur. Bu durum romanda şöyle eleştirilir:

> "Ali Rıza Bey'in bütün tekaüt memurlara benzemesi için bir ay kafi geldi. Dönerken eskiliği görünmeyen araba tekerlekleri gibi onun da işlerden görünmeyen ihtiyarlığı birdenbire durunca, bütün haraplığı ile meydana çıktı. İki yanında boş yere sallanan kollarının ağırlığı omuzlarını çökertmeye, sırtını kamburlaştırmaya başladı. Kılığı kıyafeti bozuldu. Pantolonunun diz kapakları, kollarının dirsekleri sarktı. Halbuki eskiden ne kadar güzel ve temiz giyinen bir adamdı. Üstündeki tozlar artık süpürülmekle gitmiyor, elbiselerine işlemeye başlıyordu. Sabahları yine güneşle beraber kalkıyordu. Fakat o saatlerde artık eskisi gibi tazelendiğini duymuyor, bilakis gökyüzünde güneşin o gün geçeceği yolların uzunluğuna baktıkça vücudunda derin bir yorgunluk duyuyordu. Ne kitaplarında, ne bahçesinde artık eski bir renk kalmamıştı"[441]

Gizli El romanında da insanların giyim kuşamıyla da örnek olmaları gerektiğini savunan yazar, devlet memurlarını kıyafetlerine karşı gösterdiği özensizlikten dolayı eleştirir. Roman kahramanı Şeref, doktor arkadaşı vasıtasıyla Aziz Paşa'nın çocuklarına ders vermeye başlar. Doktorla aralarında geçen konuşma romanda şöyle verilir:

> "— Paşa seni bekliyor!
> Birdenbire şaşırdım:
> — O halde ben de size aynı şeyi sorayım, dedim. Ne münasebet? Paşa, beni nereden bilir? Benim gibi ayak takımından bir adamla ne işi olabilir?
> — Ben söyledim. Galatasaray'daki çocuğuna haftada birkaç gün ders vereceksin. Çocuğu bir iki dersten döndürmüşler... Beş, on lira geçer eline.
> — Fakat, bunu daha evvel söylemediniz?
> — Yani merasim mi bekliyordun?
> Doktorun bu hallerine artık alıştığım için bir şey söylemeden arabadan indim. İrademi bu adamın eline teslim etmekten garip bir zevk duymaya başlar olmuştum.
> — Haber verseydiniz daha iyi giyinirdim, dedim.
> Bununla beraber en düşkün zamanımda bile giyinişime daima dikkat ederdim. Memur arkadaşlara uzak kalmamın bir sebebi de buydu. Bu dikkatim için beni kendimi beğenmiş şehirli bir adam gibi gördüklerini anlardım."[442]

Aydın, halkın görüntüsüyle de modern bir kisveye bürünmesi gerektiğini düşünen insandır. Bu anlamda belli bir zihniyetin temsilcisi olan kıyafetlere ve insanların körü körüne bu kıyafetlere bağlanmasına karşı çıkar. Kıyafet, sadece örtünmek için kullanılan bir bez parçası değil, aynı zamanda kişiliğin ve zihniyetin göstergesidir. Bu sebeple topluma örnek olan aydınlar da kıyafetleriyle halka rol model olmalı, halkın sadece zihniyetiyle değil, görüntüsüyle de çağdaşlığı yakalamasını savunmalıdır.

3.4.6. Sanat

Sanat, en genel anlamıyla yaratıcılığın ve hayal gücünün ifadesidir. Bir duygunun, düşüncenin ya da tasarımın dışavurumunda, anlatımında kullanılan yöntemlerin tümü

---

[441] Reşat Nuri Güntekin, *Yaprak Dökümü*, İnkılap Yayınevi, 35. bs., İstanbul, s. 40
[442] Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El*, İnkılap Kitabevi, 14. bs., İstanbul, s. 22

sanattır. Güzellikler sanatla yaratılır. Sanat, evrensel bir dildir. Yaşamı yüceltmek, daha anlamlı kılmak sanatla olanaklıdır. Sanat, insanın kendini sorgulamasını sağlar. Toplumların gelişmesinde ve ilerlemesinde sanatın yeri ve önemi çok büyüktür. Çünkü sanat toplumsal değişmeleri kolaylaştırır; bireylerin anlama, düşünme, algılama kabiliyetlerini geliştirir, duygusal yanlarını harekete geçirir. Sanat insanın soyut düşünebilmesine de olanak verir. Geçmişi anlamamızı sağlar, geçmişi aydınlatır; geleceğe ışık tutar. Sanat toplumun kültürünü ve kültürel zekasını geliştirir.

Bazı meslekler aydın yetiştiren mesleklerdir. Bunların başında sanatçılar gelir. Sanatçıların çoğu aydındır. Çünkü sanatçı, geniş kitlelere ulaşma, onları yönlendirme imkanı olan kişidir. Çünkü sanatçı daha geniş düşünen, olaylara çok yönlü bakabilen kişidir. Reşat Nuri Güntekin, *Dudaktan Kalbe, Kızılcık Dalları, Son Sığınak* romanlarında sanatçılardan söz etmiştir. İnci Enginün, Reşat Nuri Güntekin için, "Onu edebiyatımızın sanatçı romanının ilklerini veren yazarlardan biri de sayabiliriz."[443] demiştir. Reşat Nuri'nin kendisi de bir aydın sanatçıdır. Eserlerinde de sanatın önemine dikkat çekmiştir.

Reşat Nuri, romanlarıyla ünü yakalasa da onun asıl tutkusu tiyatrodur. Yazar, *Son Sığınak* adlı romanında da tiyatro ve tiyatroculara konu alır. Romanda olaylar Cumhuriyet'in ilk yıllarında geçer. *Son Sığınak* romanında aydın tip, Süleyman Bey'dir. Süleyman Bey, Galatasaray Lisesi'nde okumuş, İki yıl da Paris'te eğitim almıştır. Birinci Dünya Savaşı çıkınca Paris'teki eğitimini yarım bırakır, İstanbul'a döner. Hemen askere alınan Süleyman Bey, Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır'da İngilizlere esir düşer ve Zekazik kampında kalır. Kampta Azmi adlı arkadaşı ile beraber bir oyun tertip ederler. Savaştan sonra tekrar İstanbul'a döner. Kuledibi'nde bir Yahudi pansiyonunda yaşarken birden kendini bir tiyatro grubunun yönetmeni olarak bulur. Yaşadıkları yerlerde kaybedecek hiçbir şeyi olmayan, sanata meyilli bir grup insanla beraber tiyatro ekibi oluştururlar. Servet Bey adlı bir mirasyedinin peşinden İstanbul'dan Anadolu'ya doğru yola çıkarlar. Tiyatro, bu yolculuğa çıkan insanların son sığınağıdır. Anadolu'da şehir şehir dolaşıp yeni tiyatroyu icra etme çabası içindedirler. Kumpanya zamanla maddi yönden zor ve sıkıntılı günler geçirir. Zamanla tuluat tiyatrosuna da dönüşen topluluk roman sonunda dağılır:

> "Hayatta yerini ve fonksiyonunu bulamamış her insan bir kaçış yolu, bir sığınak arar. Son Sığınak romanı bu bakımdan çok dikkate değer bir eserdir. Bu romanda, her biri kendi ferdiyetinden ve

[443]İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, 4.bs., İstanbul, Ekim 2003, s. 264

yalnızlığından kaçan insanlar tiyatro vasıtasıyla hayata tutunmak, yine tiyatro vasıtasıyla kollektif bir rüyayı yaşayarak katı hayat gerçeklerinden kurtulmak isterler. En yüksek bir tiyatro idealiyle yola çıkan bir grup Anadolu'yu dolaşırken sonunda tulûata kadar düşer. Jules Romain'in 'Unanimisme' adını verdiği bu birlikte oluş, ortak bir hayatı ve talihi birlikte yaşayış onlar için son sığınaktır:

'Mahrumiyetler içinde bir çölde gibi sarılı olduğumuz için tiyatro, etrafımızda coşan hayata ve hırslara karşı bizim son sığınağımızdı.'

Romanda aslî şahıs böyle konuşur. Fakat bu cümle reel ile ideal, gerçek ile hayal arasındaki çatışmada ezilen bütün insanların dramını anlatır. Bu dram Reşat Nuri'nin roman ve tiyatrolarında çeşitli ana fikirler, olaylar, meseleler ve şahıs tiplerinin yer aldığı geniş bir hayat sahnesinde oynanır. Bu sahnede ferdî ve sosyal plânlar birbirine bağlıdır."[444]

Romanda yeni tiyatroyu oluşturmaya çalışan bir grubun karış karış Anadolu'yu gezerek ayakta kalmaya çalışmalarının hikâyesini anlatır. Halka tuluat yerine daha ciddi eserleri benimsetmeye, sevdirmeye çalışırlar ama çok da başarılı olamazlar. Bu grup, zaman zaman, zorda kaldıkça tuluata da başvurmaktadırlar: "Yeni tiyatro artık bir hikâyedir. Tuluat asıl biziz."[445] Romanda en esaslı problem sanatın ve sanatçıların toplum içinde yaşadığı sorunlar, karşılaştıkları güçlükler ve engellerdir.

Bir toplumun gelişmişlik göstergesi, sanata ve sanatçıya verdiği değerle ölçülür. Yazar, bu eser vasıtasıyla sosyal bir eleştiriyi dile getirir. Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi* adlı romanda toplumun sanata ve sanatçıya verdiği değeri eleştirir, gerçek sanatçıların toplumdaki konumu gözler önüne serer. Anlatıcının Merkezefendi'ye götürdüğü cenazelerden biri daha önce tanıdığı bir bestekardır. Bu bestekar şöyle tarif edilir:

" Kılığı, kıyafeti benden pek farklı olmayan ufak tefek, seyrek sakallı bir adamdı. Eskimiş paltosu, yorgun kunduraları üzerinde kısalmış pantolonu ile pazarda ucuz zerzevat ararken tesadüf ederdim. Gösterişsiz ve sessiz bir insan olduğu için esnaf, onu 'baba' diye çağırır ve bazıları hattâ hakaret ederdi. Fakat buna mukabil de bu fakir adama bazı çok iyi giyinmiş adamların lüzumundan fazla hürmet gösterdiklerini, kendisi paltosunun yamalı yerlerini elleriyle saklamaya çalışırken ötekilerin, önlerini ilikleyerek elini öpmeye çalıştıklarını görürdüm. Biraz evvel zerzevatçının hakaretine karşı korkak korkak gözlerini kırpıştıran bu ihtiyar - birkaçını bahsettiğim cenazedeki cemaat arasında da tanıdım- o kibar adamlarla konuşurken birdenbire değişir, ufak bir ispenç horozu gururuyla başını kaldırarak bir acayip emniyetle söz söyler ve gülerdi.

Bir gün, gene çarşıda bu adamın son zamanın en büyük bestekârlarından biri olduğunu öğrenmiştim. Hangi şarkı veya büyük besteleri bestelediğini bilmiyordum. Kaç defa akşam vakitlerinde bir çalgılı gazinonun açık kapılarından bir şarkıcı kızın - kadeh, tabak gürültüleri ve el şakırtıları arasında- şarkı söylediğini işittimse bu biçareyi hatırlamış ve kendi kendime sormuşumdur: 'Belki de ucuz akşam pazarı zerzevatçılarından hakaret görmüş olan o fakir kıyafetli adamındır. Bu biçare ölüden kalmış ses kaç insanı yaşatıyor! "[446]

---

[444]Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989, s. 22-23

[445]Reşat Nuri Güntekin, *Son Sığınak*, İnkılap Kitabevi, 8.bs., İstanbul, 1988, s. 170

[446] Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 128-129

Reşat Nuri'nin romanlarındaki aydın tiplerin hepsi usta sanatçı olmasa da sanatla ilgilenmiş ya da en azından sanata değer veren insanlardır. Örneğin *Çalıkuşu* romanındaki Feride, toplumu çevreyi, insanları değiştirme isteğini evlatlık edindiği Munise üzerinde göstermektedir. Ona sadece Fransızca öğretmekle kalmaz, aynı zamanda resim yaptırır; gizli gizli dans bile öğretir. *Kan Davası* romanının aydın öğretmen tipi olan Ömer, çok güzel resim yapmaktadır. Sanat konusuna *Kavak Yelleri* romanında da değinilir. Romanda Anadolu'da çalışan bir doktorun hikâyesi anlatılır. Halkın sanata bakışını sivri dille değil, alaya alarak değil ama büyük bir hoşgörüyle eleştirir:

> "Bizim kasabanın eski belediye reislerinden biri vardı. Medreseden yetişmiş olmakla beraber yeniliğe meraklıydı. Vaktiyle İstanbul'a da gelmiş ve müzeyi gezmişti. Hatıralarını anlatırken, "Eyi velakin az bakımsızca… O heykellerin gırık döküğünü ne çimento ile tamir etmeli, yüzlerini, gözlerini güzelce badana etmeli!" diye saf saf şeyler söyler, bizi güldürürdü."[447]

Roman kahramanı olan Sabri, uzun yıllar Anadolu'da çalıştıktan sonra İstanbul'a gelir. İstanbul'daki en yakın arkadaşı olan Emin Hulusi'yi kaybetmesinin ardından bir otele yerleşir. Ne yapacağını, nasıl vakit geçireceğini düşünür. İstanbul'da Tepebaşı'nda bir gazinoya gider. Gazinoda Anadolu'dayken tanıştığı bir kemancıyı farkeder:

> "Ara sıra bizim belediye gazinosunun sahnesine uğrayan saz heyetleri çok çok üç veya dört kişidir. Bazen ikiye kadar indiği de olur. Burada karşımda kadınlı erkekli yirmi kişi oturmaktaydı. Onlar çalıp söylerlerken cebimden çıkardığım gazetelere usulca bakıyor, artistlerin her gün çıkan sıra sıra resimlerinden kimlerin kimler olduğunu tanımaya uğraşıyordum. Bunu uzak tahminlerden ileriye götürememekle beraber birkaç defa bizim kasabadan geçmiş bir kemancıyı gayet iyi tanıdım. Zaten daima sırıtıyor gibi görünen ve durmadan oynayan gayet kara ve ince uzun esmer yüzü, şehla gözleriyle unutulacak gibi de değildi. Her turnede ya hasılat azlığı yahut kavga yüzünden trup çabucak dağıldığı için kendisi son konserlerde on oniki yaşındaki parmak gibi kara kuru kızıyla sahnede yalnız kalır; asil dünürüm Aşık Feyzi gibi kendi çalıp kızını söyletir ve hatta oynatır; fasıl aralarında aşağıdaki sarhoş masalarına inip ahbaplık ederek meze artıklarıyla karnını doyururdu."[448]

Kasabadaki kemancı da kendisini tanımıştır. Zamanında kendisine yardımı dokunmuş olan doktoru çevresine büyük iltifatlarla takdim eder. Reşat Nuri, bu romanda anlattığı kemancı ile sanatçıların hayatlarını idame ettirmekte ne kadar zorlandıkları ve ne kadar büyük yaşam mücadelesi verdiklerine dikkat çekmiştir.

Reşat Nuri'nin sanat konusunu işlediği bir diğer roman *Dudaktan Kalbe*'dir. Romanında Hüseyin Kenan adında başarılı bir bestakârın Lamia adında saf ve temiz bir kızla yaşadığı aşk macerası anlatılır. Zor bir çocukluk geçiren Kenan, tekke şeyhi Şem'i Dede vasıtasıyla musikiyle tanışır. Yeteneğini geliştirmek için Paris'e giden Kenan'ın

---

[447] Reşat Nuri Güntekin**,** *Kavak Yelleri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 316
[448] **age**, s. 336-337

karakteri de değişir. Paris'te başarılarıyla ünlenir, tanınmış bir sanatçı olarak İstanbul'a döner. Gördüğü alaka onu şımartır. Aşkı nefsî isteklerin tatmini olarak gören Kenan, aşkın dudaklardan kalbe inmemesi gerektiğine inanır. Lamia'yı bırakıp yüksek tabakadan bir aileye damat olur. Evliliğinde mutluluğu yakalayamayan Kenan, eserlerinde eski başarıyı yakalayamaz ve zamanla eser veremez hale gelir. Şöhretini kaybedip bocaladıktan sonra yaptığı hatayı fark eder. Roman sonunda Hüseyin Kenan, büyük bir pişmanlık yaşayarak intihar eder. İstanbul, Kütahya ve İzmir'de geçen olaylarla bireysel bir ilişkinin gölgesinde dönemin, toplumun sanata bakışı, sanatçıların toplumda yaşadıkları sorunlar, şöhret sarhoşluğuna kapılan sanatçıların trajik sonu ele alınmıştır. Gerçek mutluluğu şan, şöhret ve parada arayan Hüseyin Kenan'ın sahip olduğu yanlış zihniyetin, yaptığı yanlış tercihin olumsuz sonuçları işlenerek okuyucuya gerçek mutluluğa ulaşmanın yolları anlatılır.

Kızılcık Dalları romanı şarkıcı bir kadının hikayesini anlatır. Roman kahramanı Gülsüm, küçük yaşta Nadide Hanım'ın konağına hizmetçi olarak girer. Nadide Hanım'ın torunu Bülent'e dadılık eder. Konak halkından türlü eziyetler gören Gülsüm bir süre sonra bu eziyetlere dayanamayarak konaktan kaçar. Konakta hor görülen Gülsüm yıllar sonra ünlü bir sanatçı olarak okuyucu karşısına çıkar. Romanda İstanbul'un konak hayatı okuyucuya sunulur.

Reşat Nuri'nin aydın roman kahramanları, edebiyata meyillidir. Hemen hepsi kitap okuma alışkanlığına sahiptir. Reşat Nuri bu duruma bilhassa dikkat etmiş, aydınlarının okuduğu kitapların isimlerine ve hatta bazen yazarlarına varana dek belirtmekten geri durmamıştır. Bu kitaplar sadece edebi kitaplar olmakla kalmayıp mesleki gelişim kitapları ve ilmî kitaplar da buna dahildir. Kendisi de bir aydın olarak küçük yaşlarından itibaren babasının Doğu, Batı ve Türk edebiyatını da içine alan zengin kütüphanesinden beslenmiştir. Romanlarında eğitim oranının ve hatta hatta okuma yazma oranının çok çok düşük olduğu devirleri anlatan Reşat Nuri, aydın kahramanları ile halk arasında kitap konusunda da küçük çatışmalar yaşatmıştır. Örneğin *Kavak Yelleri* romanının kahramanı Doktor Sabri Anadolu'dan İstanbul'a geçince kitapçıları dolaşıp bir yığın kitap almıştır. Aklına Anadolu'daki en yakın arkadaşlarından biri olan Hacı Ömer'le konuşmaları gelir:

> "Epeyce yorgundum. Bugün de yine kitapçıları dolaşmış, bir kısmı mesleğe ait epeyce Fransızca, Türkçe kitaplar almıştım. Odadaki yeni kitapların sayısı şimdiden kasabadakilerin yekûnunu aşmak üzere idi.
>
> Hacı Ömer, ara sıra muayenehaneme uğradıkça camekândaki kitaplara korku ile bakarak:

— Yahu Doktur Bey, sen bunların hepsini okur musun? Benim baktıkça başım dönüyor, derdi. Gülümseyerek:
— Bu senin gördüklerin deryada katredir Hacı Bey, derdim, gördüğün yirmi, otuz kitabın esamisi mi okunur? İstanbul'daki o büyük profesör denen adamların kitaplarını görsen asıl o zaman başın dönerdi.
Sonra hüzünle içimi çekerek ilave ederdim:
— Okuyamıyorum. İşten başımı kaşımaya vakit kalıyor mu ki? Benim de onlar gibi vaktim olsa belki ben de büyük profesör olurdum. Böyle körleşip kalmazdım. Hem sade tıp kitapları mı? Okunacak daha neler var neler? İnsanın vakti olmalı; denize dalar gibi bunların arasına dalmalı vs. vs.

Şimdi bu otel odasında denize tam dalmak değilse bile bu yıllanmış hasreti kıyısından kenarından az çok gidermeye başlamanın zamanı gelmiş sayılabilirdi."[449]

Reşat Nuri'nin aydın kahramanları konumu ne olursa olsun edebî zevke sahip bireylerdir. Örneğin *Miskinler Tekkesi* romanının ana kahramanı, en sevdiği kitap Mesnevi olan, Mesnevi okuyan bir dilencidir. *Gizli El* romanında ana karakter olan Şeref Bey, doktor ile arkadaşlığını ilerletir. Her gün onun yanına gider. Doktor ona Mesnevi'den parçalar okumaktadır. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

"Doktor o günlerde 'benim için bu kovuklardan biri oldu. Hemen her akşam onun evine gidiyordum. Tavırlarım, sözlerim gayet tabiî idi. Hattâ her zamankinden çok fazla denebilecek bir neşem de vardı. Şuradan, buradan konuşuyor, onu dikkatle dinliyordum. Arasıra kitaplarından bazı sevdiği parçalar okuyordu, bunların arasında Mesnevi de vardı.

Benim Farsçam, mekteplerde okunan Farisî'den ibaret olduğu için anlamıyordum. O, bunları beyit beyit tercüme ediyordu. Hiçbir düşünce ve kederi olmıyan insanlara mahsus bir dikkatle izahatını, bir mektep çocuğu gibi kelime kelime takibediyor ve zihnim yabancı bir şeye takılmadan büyük bir açıklıkla onu anlıyordum." [450]

Yaprak Dökümü romanında Ali Rıza Bey de gençliğinde edebiyatla da uğraşmış, çeşitli dergilerde takma isimlerle gazeller neşretmiştir. *Akşam Güneşi* romanının kahramanı olan Nazmi binbaşıdır ve okumayı çok sevmektedir. *Akşam Güneşi* romanındaki kaymakam karakteri, *Eski Hastalık* romanındaki Ali Osman Bey ve *Damga* romanında İffet'in arkadaşı Celal, Namık Kemal hayranıdır:

"Celâl ile pek samîmi arkadaş olmuştuk. Onda ateşli, pervasız bir ihtilâlci ruhu vardı. Bir saray adamının çocuğu olduğumu düşünmeden, bana hürriyetten, meşrutiyetten bahsediyor. Padişahın haksızlıklarını, hafiyelerin fenalıklarını anlatıyor, Namık Kemal'in şiirlerini okuyordu. O zamana kadar etrafımda başka sözler işitmiştim. Bana büsbütün başka fikirler vermeğe çalışmışlardı. Sonra, bu isyan, aileme ait birçok kalb rabıtalarımı, sevgilerimi kaçıracaktı. Böyle olduğu halde Celâl'e pek kolay hak vermiştim.

Aşk romanlarıyle beraber, hürriyet kavgalarına, ihtilâllere dair gizli kitaplar da bulup okuyordum. Arkadaşımla aramızda bir fark vardı: O, bu işlerin kanla, ateşle düzeltilmesini beklerdi. Ben, nikbin hayalperestliğimle, her iki taraftan müsamaha ve fedakârlık ümit ederdim. İhtimal, ezilmesini istediğim tarafta kendi ailemden, sevdiklerimden birçok kimse bulunduğu için..."[451]

---

[449] **age**, 2014, s. 373
[450] Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El*, İnkılap Kitabevi, 14. bs., İstanbul, s. 52
[451] Reşat Nuri Güntekin, *Damga*, İnkılap Yayınevi, 23. bs., İstanbul, s. 18-19

Gökyüzü romanının anlatıcı kahramanı pozitivist bir aydındır. Onun tıbbiyede öğrenciyken bile okuduğu kitapları yazar ismen verilmektedir. Onun zihniyetinin oluşumunda bu kitaplar çok önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar içinde Testü'nün teşrihi, Gano'nun fiziği, Volter, Kont, Namık Kemal'in eserlerinin yanısıra Bibliotheque Socaialiste'in propaganda kitapları gibi eserler de vardır. Görülüyor ki anlatıcı kahraman, bir zihniyetin ifadesi olan bu eserlerin etkisinde kalmış ve hayatını bu temele oturtmuştur:

> "Romanda anlatılan olayların geçtiği zaman 1930'lu yıllardır. Cumhuriyet ilan edilmiş ve inkılapların pek çoğu yapılmıştır. Romanın altmış yaşlarındaki anlatıcı kahramanı gençliğinde bir süre tıbbiyeye devam etmiş ama siyaset hayatının cazibesi, bozuk idareye karşı mücadele arzusu, memlekete hürriyeti getirebilme hevesi, onda daha üstün gelmiştir. Batıcı bir zihniyete sahip olmasında içinde bulunduğu Jön Türk çevresinin ve buralardan aldığı etkiyle okuduğu Testü'nün Teşrihi'nin, Gano'nun Fiziği'nin, Volter'in, Kont'un ve Namık Kemal'in eserlerinin, Bibliotheque Socaialiste'in propaganda kitaplarının da etkisi vardır. Bunların yanı sıra kendisini yetiştirmek maksadıyla Avrupa'dan matematik, fizik, kimya, tarih, felsefe, sosyoloji alanları ile ilgili pek çok kitap getirtir. "[452]

Reşat Nuri, bazı eserlerinde kitap ismi vermekle kalmayıp karakterleri, edebî zevkleri ile birlikte verir. Bu edebî zevkler, aydın karakterin kişiliğine dair ipuçları da vermektedir. Örneğin *Eski Hastalık* romanında alafranga bir tip olan Züleyha, romanın aydın karakteri olan babası Ali Osman Bey'e edebiyatı sevip sevmediğini sorar. Miralay, şöyle cevap verir: "Vaktiyle Namık Kemal'i çok okurdum... Ekrem Beyin, Tevfik Fikret'in bazı şiirleri de hatırımdadır. Fakat, senin edebiyattan maksadın, yeni romanlar olacak... Okumadım çocuğum... Cezmi'den başka hiçbirini bilmem..."[453]

Yazarın aydın kahramanlarının kitap okumayı çok sevmesinin sebebi Reşat Nuri'nin halka örnek olarak gösterdiği aydın tipler ile halkı okumaya yönlendirme çabasıdır. Örneğin *Çalıkuşu* romanında aydın karakterlerden biri de Hayrullah Bey'dir. Oldukça bilgili, okumayı çok seven ve okumaya teşvik eden bir aydındır. Çok zengin bir kütüphanesi bulunmaktadır. Romanda onun okuma alışkanlığı şöyle anlatılır:

> "Hayrullah Bey, malumat cihetinden de çok mükemmel bir adam. Bütün gençliğini okumakla geçirmiş. Evinde kocaman bir kütüphanesi var. Dünyada kitaptan lüzumsuz, boş şey olmadığını söylüyor. Kitap yazanlar gibi, okuyanların da hayatta hiçbir şey görmeden geçip giden budalalar olduğunu iddia ediyor. Geçen gün onu kuvvetli bir itirazla mağlup etmek istedim.
>
> — Mademki öyle siz niçin bu kadar çok okudunuz, hatta beni de buna teşvik ediyorsunuz? dedim.
>
> Bu, öyle itirazdı ki, akan sulan durdururdu. Fakat o, hiç bozulmadı, bilâkis, kahkahalarla gülüp, benimle eğlenerek:

---

[452]Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950),* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002, s. 310

[453] Reşat Nuri Güntekin**,** *Eski Hastalık*, İnkılap Kitabevi, 4. bs., İstanbul, s. 76

— Daha iyi dedin ya, beni budala değil diye sana kim söyledi, küçük, dedi.

Bu ihtiyar doktoru anlamıyorum ki... Her neyi severse aleyhinde bulunuyor. Hatta öyle hissediyorum ki, beni bile azarladığı zaman her zamankinden daha çok seviyor.

Hastaneyi bıraktığı günden beri kâh günlerce evine kapanarak kitap okuyor, kâh askerlikten kalma çizmelerini çekiyor, sırtına jandarma gibi bir tüfek takarak Düldül'e biniyor: (düldül, onun pek sevdiği emektar atıdır) bu kıyafetle köylerde bakacak hasta, kendini meşgul edecek bir iş aramaya gidiyor."[454]

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki aydın kahramanlar, sanatın toplum için önemini bildiklerinden sanata ve sanatçıya değer verirler. Halk, sanatı sadece bir hobi olarak görebilir ancak aydın, sanatın toplum için önemini fark eder, fark ettirir. Aydın insan sanatla da ilgilenen insandır. Cumhuriyet döneminin en büyük aydını olan Mustafa Kemal Atatürk: "Sanatsız kalmış bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir." diyerek sanatın bir toplum için önemine dikkat etmiştir. Yıkılmış bir toplumun inşası sanat eserlerinden başlar, çünkü sanatı yüceltmek demek, insanı yüceltmek demektir.

[454] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 354-355

4. SONUÇ

Halk aydın çatışması, Türk edebiyatında Tanzimat'tan itibaren işlenen bir konudur. Dönemin hemen hemen tüm yazarları eserlerinde bu temaya yer vermiştir. Tanzimat'la birlikte toplum yaşantısında meydana gelen ikilik, bu çatışmanın daha da belirginleşmesine sebep olur. Tanzimat'la başlayan modernleşme hareketi toplumu, bilinçlendirme ve yönlendirme görevi üstlenen, çoğu üst düzey devlet görevlisi bulunan aydın kesim tarafından yürütülmeye çalışılmıştır. Büyük çoğunluğu okuryazar olmayan halkı aydınlatmak için eğitimi ve bilgi vermeyi edebiyat aracılığıyla yapma yolunu seçmiş bu aydın hareketi, sonraki dönemlerde de devam etmiş, Cumhuriyet döneminde ise ayrıca yeni rejimin yerleşmesi için çaba göstermek aydınların görevleri arasına girmiştir.

Reşat Nuri'nin eserlerinin çoğunda aydın bir tip bulunur. Reşat Nuri, toplum için yol gösterici, eğitici bir aydına ihtiyaç olduğu görüşündedir. Yaşadığı dönem içinde edebiyatçılar tarafından sıkça ele alınan idealize aydın tipler oluşturma çizgisini izleyerek o da eserlerinde toplum için yol gösterecek aydın kahramanlar oluşturmuş, toplumu bu aydın kahramanlar vasıtasıyla eğitmeye çalışmıştır. Topluma vermek istediği mesajları doğrudan vermemiş, aydın kahramanlar aracılığıyla bu mesajları sezgi yolu ile aktarmaya çalışmıştır.

Reşat Nuri, on dokuz tane roman kaleme almıştır. Bu romanlardan sadece üç tanesinde aydın bir tip yoktur. Bu üç eser: *Kızılcık Dalları, Dudaktan Kalbe, Bir Kadın Düşmanı'*dır. Hemen hemen tüm romanlarında aydın karakterler oluşturan yazarın romanlarındaki aydın kahramanlar şöyle sıralanabilir: *Çalıkuşu* romanında Feride ve Hayrullah Bey, *Acımak* romanında Zehra, Tevfik Hayri Bey, Mürşit Efendi; *Yeşil Gece* romanında Ali Şahin, Necip ve Rasim; *Damga* romanında İffet Bey, *Eski Hastalık* romanında Yusuf ve Ali Osman Bey, *Kan Davası* romanında Ömer, *Gökyüzü* romanında anlatıcı kahraman, *Kavak Yelleri* romanında Sabri Bey, *Ateş Gecesi* romanında kaymakam, *Gizli El* romanında Seniha, *Harabelerin Çiçeği* romanında

Süleyman Bey, *Miskinler Tekkesi* romanında anlatıcı, *Değirmen* romanında ise Deli Kazım aydın olma vasfını büyük oranda taşımaktadırlar.

Yaprak Dökümü'nün kahramanı olan Ali Rıza Bey, eğitimli, ahlaklı ve faziletli bir karakter olmasına rağmen ancak yarı aydın olabilmektedir. Bunun sebebi Ali Rıza Bey'in gerçekleri görebildiği halde, tehlikelere engel olabilecek kadar iradeli olamayışıdır. Gerçek bir aydın olamayan diğer karakter de *Eski Hastalık* romanındaki Züleyha karakteridir. Çünkü kendi toplumuna yabancılaşmış, uzaklaşmış bireyler gerçek aydın olamazlar. Aydın olma vasıfları bireyi kendi toplumuna yabancılaştırmaz, yakınlaştırır. Aydın, kimliğini toplumda bulur. Ondan ayrıldığı, uzaklaştığı zaman ise kimlik bunalımı yaşar. Bu duruma örnek olarak Züleyha, son derece zeki, eğitimli ama aşırı alafranga meyilleri olan bir genç kızdır. Anadolu'ya halkı aydınlatmak için değil, babasının zoruyla gitmiş ve kendisine yüklenen medeniyet misyonerliği görevini başaramamıştır. Halkı küçümseme meyli ve topluma mesafeli tavırları sebebiyle yazar tarafından cezalandırılmış, tam bir aydın olmayı başaramamıştır.

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının en mühim şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen, döneminin en çok okunan, çok sevilen yazarı olan Reşat Nuri'nin başarısının sırrı halkını çok sevmesidir. Yazardaki insan sevgisi onun eserlerindeki kahramanlara da yansır. Reşat Nuri'nin aydın kahramanları birçok noktada halk ile çatışma yaşar ama bu çatışmalar onun romanlarında daha çok uzlaşıyla sonuçlanır. Çünkü o, aydının halkla iyi ilişkiler kurması gerektiğine inanır ve romanları aracılığıyla aydınlara halkın yanlışlarına hoşgörüyle yaklaşma, halkın sevgisini kazanma, halk ile anlaşma, uzlaşma, kaynaşma mesajı verir. Reşat Nuri, bu sorumluluğu aydına yükleyerek onu halkı daha iyi anlamaya yönlendirmiştir.

Reşat Nuri'nin aydınlardan beklediği birtakım görevler, almasını istediği bazı sorumluluklar vardır. Reşat Nuri, toplumcu bir yazardır. Eserlerinin çoğunda toplumsal meseleler ve Anadolu geniş yer tutar. Yazar, toplum meselelerini verirken bunların çözümünü siyasetçilerden, bürokratlardan, yöneticilerden değil üzerine basa basa aydınlardan beklemektedir. Bunların çözümü için bir yol haritası çizen yazar, bu yolda atılması gereken ilk adımın mutlaka ve mutlaka halkı sevmek, halka hoşgörüyle yaklaşmak, halk ile uzlaşmak olduğu görüşündedir.

Aydın halktan sadece bir adım önde yürüyen insandır. Aydının halktan ayrı olarak attığı ikinci adım, halkla arasında kopukluğa sebep olacak ve aydının amaca ulaşmasını engelleyecektir. Yazar bunu olumsuz bir durum olarak belirler. Ona göre aydının

topluma sırtını dönerek ya da toplumla çatışarak toplumu değiştirmesi mümkün değildir. Yazarın çizdiği aydın modeli toplumca benimsenen, halkta sevgi ve saygı uyandıran bireylerdir. Aydın, topluma hiçbir biçimde uyum göstermeyen asi bir yalnız, insanlara yaklaşamayan, onlara mesafeli duran bir figür olmamalıdır. Aydın, ancak belli bir misyonun hizmetinde olursa aydındır. Halktan uzaklaşan aydın, kimliğini kaybeder ve yalnızlaşır. Bunun suçu da sorumluluğu da halka değil, aydına aittir.

Reşat Nuri Güntekin, birçok eserinde aydın kahramanlar ortaya koymuş ve bu kahramanları çeşitli vasıtalarla halkla ilişki içine sokarak halkı eğitmeyi amaçlamıştır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında aydınlar halkla zihniyet bakımından bazı çatışmalar yaşasa da neticede mutlaka yönünü halka doğru çizer. Daha *Çalıkuşu* romanından itibaren bu uzlaşıyı başaran yazar, son eserine kadar halkla aydını birleştirmeyi, uzlaştırmayı amaçlamış ve bu anlamda da başarılı olmuştur. Örneğin Feride, B..... şehrinde atandığı köyün insanları ile iyi ilişkiler kurma çabası içindedir. İstanbul'dan hiç çıkmamış eğitimli bir genç kız için oldukça zor olması lazım gelen bu durum, Feride'nin azmi sayesinde kolaylaşır. Feride, ilk olarak gittiği Anadolu'da önce şaşırma ve tanıma aşaması geçirir. Bu tanıma ve şaşırma bir müddet sonra benimsemeye, sevmeye ve değiştirmeye dönüşür. Uzlaşmanın ilk aşaması sevgidir.

Reşat Nuri'nin halk- aydın uzlaşısını en yoğun olarak işlediği roman *Kavak Yelleri*'dir. Romanda Anadolu'da bir kasabaya doktor olarak giden Sabri'nin hikayesi anlatılır. Reşat Nuri Güntekin'in aydın kahramanlarından halk ile en iyi anlaşan, halkla uzlaşmayı en çok başarabilen, halka en çok karışabilen karakter odur. Anadolu'da bir kasabaya doktor olarak giden Sabri, kasabaya ilk geldiğinde bunu başaramamış, bir süre onlardan uzak durmuş ama yalnızlıktan melankoli başlayınca çareyi halkla kaynaşmakta bulmuş ve yavaş yavaş onların arasına girmiş ve nihayetinde onlardan biri olmuştur. Halk ile aydın arasındaki uzlaşı *Yeşil Gece* romanında da görülür. Romanın ana kahramanı Şahin Efendi, öğretmen olarak atandığı Sarıova'ya çabucak alışır. Görünüşte çok haddini bilen, mütevazı ve tatlı bir adam olduğu için toplum içindeki mevkisi günden güne kuvvetlenir ve kasabanın belli başlı şahsiyetleri arasına girer. Aydın topluma, halka mutlaka kendini sevdirmelidir. Örneğin *Acımak* romanında Zehra, Anadolu'da bir öğretmen olarak atandığı kasabada o kadar benimsenir ki herkes onu sevip saymaktadır. Çalıştığı kasabaya bir ana, bir abla olmayı başarır.

Yazara göre Türk toplumunda aydın olmak ile Anadolu'yu yaşamak arasında büyük bir bağ bulunmaktadır. Anadolu gerçekliğini oluşturan toplumsal koşulları bilmeyen,

tanımayan, yaşamayan bireylerin Türk toplumunda aydın olarak nitelendirilmesi yazarca mümkün görünmemektedir. Anadolu, Türk aydını için bir okul, bir sınav yeri, bir mihenk taşı olmuştur.

Reşat Nuri Güntekin, İstanbullu aydının Anadolu'ya bakışını realist bir şekilde anlatır. Yazar, çok sayıdaki eserleriyle Anadolu ve Anadolu insanının derinliğini, yalnızlığını, terk edilmişliğini anlatarak aydınların halkı daha iyi ve daha doğru değerlendirmesine yardımcı olur. Onun romanlarında halk çaresizlikle, yoksullukla, cehaletle yüz yüze bırakılmıştır. Halka sürekli sevgiyle, hoşgörüyle, şefkatle, anlayışla yaklaşan Güntekin'in romanlarındaki aydın karakterler de tıpkı kendisi gibi halkı seven, halkla iyi geçinen, onların ufak tefek kusurlarını hoş gören insanlardır. Halkla genellikle uzlaşı içinde olan bu aydınlar, çatışmayı daha çok zihniyet noktasında ve özellikle yanlış kişilerin peşinden gitmeleri noktasında yaşamaktadırlar. Bu çatışmaların en büyüğü inanç kavramındadır. Çünkü halk bu konuda kullanılmaya çok müsait, dini kullanan insanların elde edeceği rant ise çok yüksektir. Halk, kalabalığa meyleder ve böyle kendini rahat ve güvende hisseder. Kalabalık ise büyük bir güçtür. Bu kalabalığı kendi çıkarlarına kullanan insanlar toplumu en zayıf yerlerinden yakalama gayreti içindedirler. Yaptıkları işleri zekice, kurnazca ve belli etmeden, güzel bir kılıfla halka sunduklarından halk bu insanların tuzağına düşer ve çıkar sahiplerinin peşinden gider. Bu karanlık güçlerin oyunlarını ilk fark eden insanlar aydınlar olmalıdır. Bu anlamda bu farkındalığı halka aşılama, halka yol gösterme, ışık tutma, halkı bilgilendirme, uyandırma misyonları bu aydın kahramanlara yüklenmiştir. Bu anlamda yaşanan çatışmaların suçlusu da sorumlusu da halk değil, halkı kendi çıkarları için kullanan, halkı yanlış yönlendiren insanlardır. Zaten Reşat Nuri'nin bu çatışmayı işlemesinin temel amacı aydınlara bu bilgiyi aşılamaktır.

Reşat Nuri Güntekin'in aydınlara çizdiği bir rotadan da bahsetmek gerekir. Bu rotanın sonunda Atatürk'ün hedef gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyi bulunmaktadır. Bu aydın kahramanlar Cumhuriyet ideolojisini benimsemiş, çağdaş, cesur ve ileri görüşlüdürler. Reşat Nuri, eserleri vasıtasıyla Anadolu'ya gidecek aydınlara bir yol çizmiş, gittikleri yolda onlara kılavuz olmayı hedeflemiştir. Romanlarında aydınlara gösterdiği hedef, cahil kalmış insanlar, yanlış şekillenmiş sosyal yapıdır. Amaçları toplum mimarlığı olan bu aydınlar, yapmak için yıkmak gerekir fikrinden hareket ederek geleneği reddederler. Eski ve köhne zihniyeti, hurafe ve batıl inançları kökünden yıkarak yepyeni, pozitif bilimin ışığında modern bir toplum yaratma gayreti içine girmişlerdir.

Reşat Nuri Güntekin'in kendisi de tipik bir Cumhuriyet aydınıdır. Onun yazarlık kimliğinden önce aydın kimliği gelir. Dönemin sıkıntılarını fark edip çözüm düşünmüş ve okuyucularına eserleri vasıtasıyla yol göstermiştir. Batılılaşmayı uygunlaştırarak millete vermiştir. Aydın, eleştirebilen insandır. Reşat Nuri, kendisi de bir aydın olarak dönemi, insanları ve toplumu eleştirel bir gözle incelemiştir. Yazar, birçok eserinde kendi görüşlerini aydın kahramanları vasıtasıyla aktarmıştır. Bu anlamda romanlarının aydın kahramanları, onun sözcüsü konumundadır. Reşat Nuri, eserlerinde idealleri uğruna mücadele eden aydını anlatırken, bu felsefeyi yaşamına uygulamayı da bilmiştir. Yazar, aydın tipleri okuyucuya verirken, halka örnek olabilecek ideal kahramanlar yaratmış ve böylece okullaşmanın yeterli olmadığı zamanlarda eserleriyle okuyucularına öğretmenlik yapmış ve onlara yol göstermeyi hedeflemiştir.

Reşat Nuri Güntekin, yazdığı romanlardaki aydın kahramanlar ile toplumu etkilemiş, İstanbullu aydınların Anadolu ile yani halka kavuşmalarını sağlamıştır. Zira özellikle *Çalıkuşu* romanını okuyan genç kızların Feride'yi kendilerine örnek alarak Anadolu'ya gittikleri bilinmektedir. Toplumu bu derece etkilemiş ve bir yazar olmanın çok çok ötesine geçip toplumu harekete geçirme başarısına sahip olmuş ender yazarlardan biridir. Reşat Nuri, aydın ve halk arasında bir köprü olmayı eserleri vasıtasıyla başarabilmiştir. Kendisi de Türk edebiyatında halka ulaşan, halkla uzlaşan ilk yazar olma ünvanına sahiptir. Geniş bir kitleye ulaşması ve okuyucu üzerindeki sempatisi, onun Cumhuriyet değerlerini halka aşılama amacına ulaşmasına yardımcı olmuştur. Bu anlamda Türk edebiyatında hem yazar hem öğretmen olması dolayısıyla, eserleriyle halkı eğitmesi, yönlendirmesi ve hatta hatta harekete geçirmesi dolayısıyla Türk halkı ve Anadolu kendisine minnettardır. Bu minnetini döneminin çok sevilen ve en çok okunan yazarı ünvanıyla taçlandırarak ödemiştir. Reşat Nuri'nin eserleri günümüzde de popülaritesini ve güncelliğini yitirmemiş, kitapları senaryolaştırılarak dizilere ve filmlere uyarlanmış ve bu senaryolar izlenme rekorları kırmıştır. Türk toplumu, Türk halkı, zamanını hatta ulusal değerleri de aşan, evrensel bir yazar olan Reşat Nuri'yi her zaman çok sevmiştir. Çünkü Reşat Nuri'nin başarısının arkasındaki en önemli unsur, ondaki muhteşem insan sevgisi olmuştur. Temelini sevgi üzerine kuran yazarın bu büyük başarısının yeterince önemsenmemiş ve yeterince incelenmemiş olması da Türk edebiyatı açısından oldukça üzücü bir durum olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

I. ÇALIŞMAYA ESAS OLAN ESERLER

GÜNTEKİN Reşat Nuri, *Çalıkuşu,* İnkılap Kitabevi, İstanbul (ilk bs.1922)

———. *Gizli El,* İnkılap Kitabevi, 14. Baskı, İstanbul (ilk bs.1924)

———. *Damga*, İnkılap Yayınevi, 23. Baskı, İstanbul (ilk bs.1924)

———. *Dudaktan Kalbe*, İnkılap Yayınevi, İstanbul (ilk bs. 1924)

———. *Akşam Güneşi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014 (ilk bs.1926)

———. *Bir Kadın Düşmanı*, İnkılap Yayınevi, 20. bs. İstanbul (ilk bs.1927)

———. *Yeşil Gece*, İnkılap Yayınevi, İstanbul (ilk bs. 1928)

———. *Acımak*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014 (ilk bs. 1928)

———. *Yaprak Dökümü*, İnkılap Yayınevi, 35. bs., İstanbul (ilk bs.1930)

———. *Kızılcık Dalları*, İnkılap Yayınevi, İstanbul (ilk bs.1932)

———. *Gökyüzü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul (ilk bs.1935)

———. *Eski Hastalık* , İnkılâp Kitabevi, 4. bs., İstanbul (ilk bs.1938)

———. *Ateş Gecesi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul (ilk bs.1942)

———. *Değirmen*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014. (ilk bs.1944)

———. *Miskinler Tekkesi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul (ilk bs.1946)

———. *Harabelerin Çiçeği* , İnkılap Kitabevi, 17.bs., İstanbul (ilk bs.1953)

———. *Kavak Yelleri,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014 (ilk bs.1961)

———. *Son Sığınak,* İnkılap Kitabevi, 8.bs., İstanbul, 1988 (ilk bs.1961)

———. *Kan Davası*, İnkılap Kitabevi, İstanbul (ilk bs.1962)

II. YARARLANILAN KAYNAKLAR

ADORNO Theoder W., Horkheimer, Max,(2010), *Aydınlanmanın Diyalektiği,* (Çev., Elif Öztarhan, Nihat Ülner), Kabalcı Yayınevi: 350, Felsefe Dizisi: 22, İstanbul.

AKYÜZ Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860- 1923*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995

ARGUNŞAH Hülya*, Türk Edebiyatına Açılan Pencere* İnci Enginün Armağanı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2014

AYDIN Hasan, Otorite, İtaatsizlik, Hümanist Vicdan ve Entellektüeller, http://www.academia.edu/8399835/OTORİTE_İTAATSİZLİK_VE_ENTELEKTÜELLER, Erişim Tarihi: 19.09.2016

BALCI Yunus, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950*), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2881, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Ankara, 2002

BERKMEN Haluk, *Alim ile Arif*, konu: ruhsal insan, yazı:24www.halukberkmen.net/pdf/167.pdf , Erişim Tarihi: 10.03.2017

ÇELİK Hüseyin, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2492, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/271, Ankara, 2000

———. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Reşat Nuri Güntekin, Cilt:14

EMİL Birol, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no:3190, İstanbul, 1984

———. *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1046, Türk Büyükleri Dizisi:114, Ankara, 1989

———. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin, yıl:1990, sayı:2

ENGİNÜN İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, Ekim 2003

FUREDİ Frank, *Nereye Gitti Bu Entelektüeller?*, Birleşik Yayınevi, Çeviren: Erkan Koca, Ankara, 2010

GENÇ Ernur, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik, Misyon ve Vizyonu Bağlamında Türk Aydını, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, Yıl:2007

GÖKALP Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Nilüfer Yayıncılık, Anakara, 2008

GÜNEŞ Zeliha, *Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1997

GÜRPINAR Doğan, *Türkiye'de Aydının Kısa Tarihi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, Nisan 2013

HATEMİ Hüsrev, *Aydın, Toplum ve Tarih*, Dergah Yayınları Düz Yazılar:2 Dergah Yayınları:187 Hüsrev Hatemi Serisi:5 İstanbul, Kasım, 1998

HAYBER Abdülkadir, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları,* Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011

KABAKLI Ahmet, *Türk Edebiyatı III,* 14. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008

KALKAN Bülent, *Kurtuluş Savaşı Romanlarında Aydın Tipi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2012

KANTER M. Fatih, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*, Grafiker Yayınları, Ankara, Ekim 2013

KAPLAN Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-III-Tip Tahlilleri***,** İstanbul, 1985

———. *Büyük Türkiye Rüyası*, Dergah Yayınları:14, 3. Baskı, İstanbul, Ağustos 1992

KARADAĞ Ahmet, ASLAN Seyfettin, Entelektüel Özerklik ve Sivil Toplum, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2013, s. 186

MAZLUM Ahmet, GÖLBAŞI Haydar, *Türk Toplumunun Çağdaşlaşmasının Kavşak Noktasında İdealist Bir Dava Adamı Ziya Gökalp: Aydın Kavramı,* Zeitschrift für die Welt der Türken, vol:1 no:1 2009

MERİÇ Cemil, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2007

OUTRAM Dorinda, *Aydınlanma*, (Çev., Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan) Dost Kitabevi Yayınları, Ankara,2007

ÖNERTOY Olcay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:25, Cumhuriyet Dizisi:13, Ankara, 1984

———. *Reşat Nuri Güntekin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Türk Diline Emek Verenler Dizisi:24, Ankara 1983

ÖZGÜR Nejla, *Modernleşme ve Aydın Kavramları Çerçevesinde Edebiyat Bağlamında Aykırı Eserler Veren Romancı/Aydınlar Ahmet Hamdi Tanpınar, Yusuf Atılgan, Oğuz Atay***,** İstanbul Bilgi, Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı

SAİD Edward, *Entelektüel*, Ayrıntı Yayınları, Ayrıntı:119, İnceleme Dizisi:62, 3. Basım, İstanbul, 2009

SEVİNÇ Canan, Aydının Halkla İmtihanı: Ziya Gökalp'in "Halka Doğru" Düsturu Bağlamında Cumhuriyet'in İlk Çeyreğinde Türk Romanında İdealist Öğretmen Tipleri, *Gazi Türkiyat Dergisi*, Bahar 2012, sayı:10

SÖNMEZ Aykar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* cilt:6 Sayı:28 Güz 2013

ŞERİATİ Ali, *Aydın*, Fecr Yayınları, Ankara, Ekim 2013

TÜRKDOĞAN, Orhan, (2014) *Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi*, Çizgi Kitabevi Yayınları:487, Konya.

ÜLGENER Sabri F., *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*, Derin Yayınları, Yayın no:78, İstanbul, 2006

ÖZ GEÇMİŞ

14.04.1980 tarihinde Adana'da doğdu. İlköğrenimini İskenderun'da tamamladıktan sonra 1994 yılında ailesiyle beraber Gaziantep'e taşınarak lise eğitimini Gaziantep'te, Gaziantep (Süper) Lisesi'nde tamamladı. 1998'de başladığı lisans eğitimi olan Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü 2002'de bitirdi. Hemen ardından Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tezsiz Yüksek Lisans programını 2003 yılında tamamladı ve aynı yıl öğretmenlik mesleğine başladı. Üç sene Yalova Lisesi'nde, iki sene Bingöl'ün Genç ilçesinde Genç Lisesi'nde, altı sene de İstanbul'da Kıraç İmkb Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptı. Üç yıldır Adana, Akkapı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde görev yapmaktadır. 2014 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı yüksek lisans programına başlayan Yasemin Karataş, iyi derecede İngilizce bilmektedir.